

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Tid: 2020-09-16 kl:09:00
Plats: Rosensalen, Rosenlunds vårdcentrum
kl. 09.00-11.30 Information
kl. 11.30-14.00 Lunch och gruppöverläggningar
kl. 14.00- Sammanträdet återupptas

Ärenden

1	Val av protokollsjusterare	
2	Fastställande av dagordning	3
3	Föregående mötesprotokoll	
4	Anmälan av informationshandlingar	4
5	Anmälan av delegationsbeslut	5
6	Inkomna remisser, promemorior och motioner	6 - 10
7	Kurser och konferenser	11 - 14

Informationsärenden och aktuellt

8	Aktuell information	
9	Remiss - Sveriges museum om förintelsen	15 - 329
10	330 - 352	
11	Inför budget 2021	
12	Månadsrapport 2020	353

Beslutsärenden för nämnden

13	Remiss - Regional utvecklingsstrategi Västra Götaland 2021-2030	354 - 413
14	Remiss - Program för landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025	414 - 451
15	Remiss - Behovsanalys i den strategiska planen för genomförande av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige	452 - 628
16	Medfinansiering av kompetensutvecklingsinsatser i Corona-tider	629 - 637
17	Projekt - SIRU 2.0	638 - 659

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Tid: 2020-09-16 kl:09:00

18	Projekt - AI Readyness	660 - 694
19	Projekt - Ett innovativt, diversifierat och hållbart besöksnäringliv i Norra Småland	695 - 713
20	Förslag till riktlinjer för bidragsgivning inom utbildning och kultur	714 - 737

Övrigt

21 Övriga frågor

Kallade*Ordinarie ledamöter:*

Rune Backlund (C) ordf.
Monica Samuelsson (KD) 1:e vice ordf.
Dan Sylvebo (M) 2:e vice ordf.
Per Svenberg (S)
Aneth Amundson (S)
Adam Starck (S)
Hans Jarstig (KD)
Per Eriksson (C)
Helen Skogelin Torvaldsson (BA)
Mari Lindahl (L)
Jon Heinpalu (MP)
Kristina Nero (V)
Gun Lusth (M)
Olle Moln Teike (SD)
Ulf Svensson (SD)

Tjänstemän:

Jane Ydman, regiondirektör
Kristina Athlei, regional
utvecklingsdirektör
Camilla Holm, budgetchef
Peter Friberg, sektionschef samordning,
uppföljning och analys
Linda Byman, nämndsekreterare

Personalrepresentanter:

Irene Tengberg Herrstedt, SACO
Birgitta Svensson, ersättare

För kännedom*Ersättare:*

Annki Stark (S)
Irada Alieva Söderberg (S)
Markus Kauppinen (S)
Jonas Lind (KD)
Susanne Agerbring (KD)
Raymond Pettersson (C)
Lina Thorén (C)
Fredrik Sveningson (L)
Monica Persson (MP)
Henrik Dinkel (V)
Elizabeth Orellana Bravo (V)
Elisabeth Wahlström (M)
Ann-Katrin Löfstedt (M)
Maria Högberg (SD)
Håkan Karlsson Nyborg (SD)

Regionråd

Maria Frisk (KD)
Marcus Eskdahl (S)
Rachel De Basso (S)
Rune Backlund (C)
Jimmy Ekström (L)
Martin Nedergaard-Hansen (BA)
Sibylla Jämting (MP)
Mikael Ekvall (V)
Malin Wengholm (M)
Dan Sylvebo (M)
Samuel Godrén (SD)

Fråga till ANA:s sammanträde 16.9 2020

Vid ANAs sammanträde 200122 beslöts i ärende R/L 2019/2423 att Side-Show 2 Distancio skulle tilldelas 250.000 kronor för ett pågående utvecklingsprojekt. Under rådande pandemi är internationella konstnärers resor inte möjliga. Hur kommer dessa beviljade medel nu att användas?

KRISTINA NERO (V)

Sammanställning av informationshandlingar nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet, 2020-09-16

Ärendetyp	Ärenderubrik
Protokoll	<ul style="list-style-type: none"> • Protokoll Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet 2020-06-17 • Protokoll presidiet – Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet 2020-08-27
Inkomna handlingar	<ul style="list-style-type: none"> • Information om förstärkning inom kulturverksamhet och regional kulturverksamhet, stöd med anledning av covid-19 • Minnesanteckningar dialogmöte 2020-08-26 om mobilitetsstöd till folkhögskola + Bilagor
Utgående skrivelser	
Regeringsbeslut	
Cirkulär från SKR	
Beslut från SKR	
Övrigt	<ul style="list-style-type: none"> • RJL 2020/1863 Regional information om kompetensbehov till Myndigheten för Yrkeshögskolan

Sammanställning av anmälda vidaredelegationsbeslut till nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet 2020-09-16

Ärendetyp	Ärenderubrik	Diarienummer	Beslutsdatum	Beslutsdelegat
ANA 4.2.1	Nordic Artists Management A/S - Cathrine Winnes	RJL 2020/1702	2020-08-10	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Nordic Artists Management A/S - Christian Øland	RJL 2020/1704	2020-08-10	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Avtal Chuck & Bruno AB Videoprojektioner till musikalen Camera	RJL 2018/2416	2020-08-10	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Nordic Artists Management A/S - Erkki Lasonpalo	RJL 2020/1703	2020-08-10	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Martin Lindberg regissör och dramaturg	RJL 2020/1713	2020-08-10	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Samarbetsavtal Svenska kyrkan	RJL 2020/1709	2020-08-10	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Anna Wilhelmsson konsult	Avtalsnummer: 20/620	2020-08-11	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Nordic Artists Management A/S - Amelia Jakobsson	RJL 2020/1705	2020-08-11	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Nordic Artists Management A/S - Anna Skryleva	RJL 2020/1701	2020-08-11	Ulrika Josefsson
ANA 4.2.1	Avtal Frilans Finans Felix Hvit	RJL 2020/1710	2020-08-11	Ulrika Josefsson
ANA 4.5.3	Yttrande över Sveriges museum om förintelsen	RJL 2020/1312	2020-08-07	Kristina Athlei

Dokument

Utskriftsdatum: 2020-07-01

Utskriven av: Nina Granström

Diarienummer: Region Jönköpings län

Sekretess: Visas ej

Beskrivning av sökning:

Remisser juni 2020

Id	I/U/K	Beskrivning	Ansvarig
Datum		Avsändare/Mottagare	Avdelning
Ärendenummer		Ärendemening	Dokumenttyp
2020.7319	I	Tillfälliga lokala trafikföreskrifter på vägarna 685, 676.	David Lundberg
2020-06-01		Länstyrelsen i Jönköpings län	Länstrafiken
RJL 2020/1370		Begäran om tillfälliga lokala trafikföreskrifter i samband med Jönköpings Marathon den 15 augusti 2020 i Jönköpings kommun Svar senast 2020-06-15	REMISS
2020.7658	I	Reglering av undersköterskeyrket – kompetenskrav och övergångsbestämmelser	Nathalie Bijelic Eriksson
2020-06-11		Socialdepartementet	Regionens åtagande
RJL 2020/1447		Remiss - Reglering av undersköterskeyrket – kompetenskrav och övergångsbestämmelser Svar senast 2020-10-10	REMISS
2020.7764	I	Förslag till nya föreskrifter om hastighetsbegränsning på väg 26 i Jönköpings län	Torbjörn Gustafsson
2020-06-12		Trafikverket	Regionens åtagande
RJL 2020/1451		Remiss angående förslag till nya föreskrifter om hastighetsbegränsning på väg 26 i Jönköpings län Svar senast 2020-09-18	REMISS
2020.8025	I	Remiss - Vägledningen Den Robusta sjukhusbyggnaden - 2020. Kompletterande remiss av övergripande differentieringstabell	Evelina Örn
2020-06-22		Myndigheten för samhällsskydd och beredskap	Regionens åtagande
RJL 2019/3079		Remiss - Den robusta sjukhusbyggnaden 2020 Svar senast 2020-08-31	REMISS
2020.8478	I	Behovsanalys i den strategiska planen för genomförande av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige	Linda Byman
2020-06-24		Näringsdepartementet	Regionens åtagande
RJL 2020/1559		Remiss - Behovsanalys i den strategiska planen för genomförande av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige Svar senast 2020-09-28	REMISS

2020.8600	I	Betänkandet av ett nationellt sammanhållet system för kunskapsbaserad vård	Nathalie Bijelic Eriksson
2020-06-25		Socialdepartementet	Regionens åtagande
RJL 2020/1565		Remiss - Betänkandet av ett nationellt sammanhållet system för kunskapsbaserad vård	REMISS
		Svar senast 2020-11-09	
2020.8628	I	Gemensamt ansvar en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning del 1	Linda Byman
2020-06-26		Utbildningsdepartementet	Regionens åtagande
RJL 2020/1572		Remiss - Utredning om planering och dimensionering av komvux och gymnasieskola	REMISS
		Svar senast 2020-11-30	
2020.8629	I	Gemensamt ansvar en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning del 2	Linda Byman
2020-06-26		Utbildningsdepartementet	Regionens åtagande
RJL 2020/1572		Remiss - Utredning om planering och dimensionering av komvux och gymnasieskola	REMISS
		Svar senast 2020-11-30	
2020.8663	I	En mer likvärdig skola - minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning	Linda Byman
2020-06-29		Utbildningsdepartementet	Regionens åtagande
RJL 2020/1583		Remiss - En mer likvärdig skola - minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning	REMISS
		Svar senast 2020-11-30	
2020.8684	I	Översyn av insatser enligt LSS och assistansersättningen	Nathalie Bijelic Eriksson
2020-06-29		Socialdepartementet	Regionens åtagande
RJL 2020/1590		Remiss - Översyn av insatser enligt LSS och assistansersättningen SOU 2018:88	REMISS
		Svar senast 2020-11-12	
2020.8707	I	Remiss konsekvensutredning för yttrande tävling på väg Svenska mästerskapen i Tempolopp	Joakim Eriksson
2020-06-29		Länsstyrelsen i Jönköpings län	Länstrafiken
RJL 2020/610		Ansökan om cykeltävling Lekeryd 27-28 juni 2020 "Svenska mästerskapen i Tempolopp"	REMISS
		Svar senast 2020-03-23	
2020.8731	I	Program för Landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025	Linda Byman
2020-06-30		Jönköpings kommun Näringslivsavdelningen	Regionens åtagande
RJL 2020/1597		Remiss - Program för landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025	REMISS
		Svar senast 2020-10-01	

2020.8763	I	Högre växel i minoritetspolitiken - Stärkt samordning och uppföljning, SOU 2020:27	Siv Kullberg
2020-06-30		Kulturdepartementet	Regionens åtagande
RJL 2020/1600		Remiss - Högre växel i minoritetspolitiken, Stärkt samordning och uppföljning, SOU 2020:27	REMISS
		Svar senast 2020-10-01	

Dokument

Utskriftsdatum: 2020-07-01

Utskriven av: Nina Granström

Diarienummer: Region Jönköpings län

Sekretess: Visas ej

Beskrivning av sökning:

Motioner juni 2020

Id	I/U/K	Beskrivning	Ansvarig
Datum		Avsändare/Mottagare	Avdelning
Ärendenummer		Ärendemening	Dokumenttyp
2020.7395	I	Motion - Utvärdering av och alternativ till Almedalen	Lena Strand
2020-06-02		Moderaterna	Regionens åtagande
RJL 2020/1383		Motion - Utvärdering av och alternativ till Almedalen	MOTION
2020.7396	I	Motion - Huvudvärk, hur kan vården förbättras	Lena Strand
2020-06-02		Moderaterna	Regionens åtagande
RJL 2020/1384		Motion - Huvudvärk, hur kan vården förbättras	MOTION
2020.8655	I	Låt politiken besluta om avgångsvederlag	Lena Strand
2020-06-29		Sverigedemokraterna	Regionens åtagande
RJL 2020/1577		Motion - Låt politiken besluta om avgångsvederlag	MOTION

Dokument

Utskriftsdatum: 2020-08-10

Utskriven av: Lisa Melander

Diarienummer: Region Jönköpings län

Sekretess: Visas ej

Beskrivning av sökning:

Remiss juli

Id	I/U/K	Beskrivning	Ansvarig
Datum		Avsändare/Mottagare	Avdelning
Ärendenummer		Ärendemening	Dokumenttyp
2020.9431	I	Operativt handlingsprogram för olyckor och andra samhällsstörningar 2020-2023	Evelina Örn
2020-07-15		Räddningstjänsten Gislaved-Gnosjö	Regionens åtagande
RJL 2020/1682		Remiss - Operativt handlingsprogram för olyckor och andra samhällsstörningar 2020-2023	REMISS

Svar senast 2020-09-30

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 106

Kurser och konferenser

Diarienummer: RJL Dnr

Beslut

Presidiet beslutar om deltagande vid följande kurser och konferenser:

- Regional Musik i Sverige, höstmöte 21-22 oktober i Visby.
Presidiet föreslår att Dan Sylvebo (M) deltar.
- Folkhögskoleforum 2020, 29 oktober i Stockholm.
Presidiet föreslår att Gun Lusth (M) samt ytterligare en ledamot ges möjlighet att delta.

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Till RMS medlemmar,

Önskar er alla en trevlig sommar och innan ni går på semester vill vi påminna er om att reservera 21-22 okt för höstmöte RMS. GotlandsMusiken står åter som värd och vi hoppas att vi kan ses i Visby. Styrelsen fattar beslut i augusti om höstmötet kan ske på plats eller om vi återigen behöver ses digitalt, så anmälan och program går ut först då.

Om mötet kan ske på plats i Visby kommer vi att sätta en gräns om max 2 representanter per medlem.

Vi kan redan nu meddela att kulturminister **Amanda Lind** kommer att skicka oss en digital hälsning, **Kajsa Ravin** - ny generaldirektör på Kulturrådet medverkar, samt **Alex Bergström**, ordförande beredningen för kultur och fritid, Sveriges Kommuner och Regioner. I dagsläget har vi ett fullmatat program med start 21 okt kl. 10.00 där vi inleder med en introduktion för er som vill veta mer om RMS uppdrag och verksamhet. Efter lunch fortsätter programmet kl 13.00 och avslutas dagen därpå 22 okt efter lunch. För dem som önskar stanna kvar ordnas en stadsvandring - nu i ny regi för er som var med sist. Mer om detta och programmet i sin helhet i augusti.

Med anledning av att JM Sverige 1 juli övergår in i RMS verksamhet samt att Emma Gröndahl har av sagt sin plats i styrelsen, kommer höstmötet även att vara ett **extra årsmöte**. Emma Gröndahl, ordförande Musik Hallandia, har fått nytt jobb som kommunchef i Hylte kommun och har därför av sagt sig sin plats i RMS styrelse. Valberedningens sammankallande är informerad.

Ha en fin sommar – och vi hörs i augusti igen,

Med vänlig hälsning
Ulrika

Regional Musik i Sverige

Ulrika Nilsson – Administratör
c/o Wermland Opera, Älvgatan 49, 652 30 Karlstad
E-post: ulrika.nilsson@regionalmusikisverige.se
www.regionalmusikisverige.se
www.facebook.com/regionalmusikisverige

Till alla folkhögskolor

Varmt välkommen till Folkhögskoleforum 2020! En heldag fylld med intressanta och inspirerande föreläsningar, workshops, nätverkande och erfarenhetsutbyten.

Tema: *En sårbar värld i förändring – folkhögskolan i ett hållbart framtidsbygge.*

Målgrupp: Konferensen riktar sig främst till dig som är verksam på en folkhögskola som personal eller förtroendevald.

Tid: Torsdagen den 29 oktober 2020 kl 09.00-16.00

Plats: Folkets hus, Barnhusgatan 12-14, Stockholm.

Anmälan: Anmälan öppnar i augusti 2020.

Klara för programmet är Sveriges kultur- och demokratiminister **Amanda Lind**, ekologen **Pella Thiel** samt professor **Lars Svedberg** från Ersta Sköndal högskola.

Inbjudan med detaljerat program och länk till anmälan skickas ut till alla folkhögskolor i augusti. Löpande information om konferensens program, utställare samt material från tidigare år publiceras på www.sverigesfolkhogskolor.se/folkhogskoleforum.

Skriv in den 29 oktober i kalendern redan nu, välkommen!

Kontaktperson för Folkhögskoleforum 2020 är Ambika Hansell Ek, ambika.hansell.ek@sverigesfolkhogskolor.se.

Vänliga hälsningar,

Sveriges folkhögskolor

08-17 03 80

www.sverigesfolkhogskolor.se

Post: Box 112 15, 100 61 Stockholm

Besök: Magnus Ladulåsgatan 63A

SVERIGES FOLKHÖGSKOLOR

Subject:

Inbjudan-samhällsnyttiga samtal den 17 september

Tänk **innanför** boxen med oss!
Hur vill du bidra till ett hållbart Jönköping?

SAMHÄLLS-NYTTIGA

SAMTAL

SAVE THE DATE
Livestream
17 september
13-16.00

Anmälan:
samhallsnyttigt.confetti.events

#samhällsnyttigasamtal

JÖNKÖPING UNIVERSITET | COMPANION JÖNKÖPINGS LÄN | Region Jönköpings län | MED FINANSIERING FRÅN VINNOVA | MED FINANSIERING FRÅN Tillväxtverket | Europeiska unionen

Hur vill du bidra till ett hållbart län?

Vi kan alla bidra till att bygga ett socialt hållbart samhälle. Ändå är det lätt hänt att *någonannan* tar över. Vi väntar på någon annans beslut, mer resurser, bättre tider... Vad skulle hända om vi alla tänkte innanför boxen och tittade på våra egna möjligheter att göra skillnad här och nu?

Anslut till en dag utan power points och pekpinnar. Inga föreläsningar eller färdiga svar. Bara samhällsnyttiga samtal med beslutsfattare och sociala innovatörer om hur vi tillsammans kan bygga ett hållbart Jönköpings län.

Under dagen kommer du att möta en rad spännande gäster som kliver upp på vår scen, sjunker ner i soffan och tar en kopp kaffe med dagens moderator Angeli S Hederberg, samhälls-entreprenör och affärsutvecklare för sociala entreprenörer.

Dagen riktar sig till blivande och etablerade sociala entreprenörer, beslutsfattare och tjänstemän.

Tillsammans utforskar vi frågor som:

- Hur kan vi möjliggöra för fler att driva socialt hållbara företag i länet?
- Vilka mötesplatser skalar upp det som fungerar?
- Pratar beslutsfattare och sociala entreprenörer samma språk?

Dagen livestreamas och du kan vara med på hela eller delar av dagen!

Anmälan och program: <https://samhallsnyttigt.confetti.events/>

Kulturdepartementet
Enheten för kulturarv och livsmiljö

Sveriges museum om Förintelsen

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över Betänkandet Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21)

Sammanfattning

Region Jönköpings län ställer sig positiv till att ett museum om förintelsen skapas i Sverige. Speciellt vill Region Jönköpings län påpeka det positiva i att förslaget framhåller att museet ska ha en stor bredd i ämnet och att kopplingen till samtidsfrågor ses som betydelsefull.

Synpunkter på förslaget

Region Jönköpings län vill också framhålla det som Läns museernas samarbetsorganisation pekat på när det gäller vikten av att nå hela landet. Oavsett geografisk placering av det nya museet är det av stor vikt att man når ut regionalt med t.ex. vandringsutställningar och att man samlar material från hela landet.

REGION JÖNKÖPINGS LÄN

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Sveriges museum om Förintelsen

*Betänkande av Utredningen om
ett museum om Förintelsen*

Stockholm 2020

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2020:21

SOU och Ds kan köpas från Norstedts Juridiks kundservice.
Beställningsadress: Norstedts Juridik, Kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Norstedts Juridik AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.
Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).
En kort handledning för dem som ska svara på remiss.
Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet
Omslag: Elanders Sverige AB
Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2020

ISBN 978-91-38-25044-0
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Regeringen beslutade den 4 juli 2019 att tillsätta en utredning om hur ett museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen ska inrättas (dir. 2019:36). Enligt utredningens direktiv skulle uppdraget redovisas senast den 31 mars 2020.

Som särskild utredare förordnades den 14 augusti 2019 professor Birgitta Svensson.

Som experter i utredningen förordnades fr.o.m. den 1 oktober 2019 Lars M. Andersson, universitetslektor i historia Uppsala universitet, Diana Chafik, antikvarie och projektledare Sörmlands museum, Lars-Erik Jönsson, professor i etnologi Lunds universitet, Susanne Nylund Skog, docent Institutet för språk och folkminnen, Isak Reichel, generalsekreterare Judiska Centralrådet, Tommy Ringart, ordförande Föreningen Förintelsens Överlevande, Fred Taikon, ordförande kulturföreningen É Romani Glinda, Malin Thor Tureby, biträdande professor i historia Linköpings universitet, Elisabeth Åsbrink, författare, Alexandra Folkeryd, departementssekreterare, och Jakob Kihlberg, kansliråd.

Som sekreterare anställdes Karin Kvist Geverts, filosofie doktor, från den 9 september 2019, Klara Liliedahl, kulturgeograf, från den 9 september till den 31 december 2019, och Niclas Järvklo, departementssekreterare, från den 30 september 2019. Som biträdande sekreterare anställdes Mia Kuritzén Löwengart, filosofie doktor, från den 1 januari till den 15 februari 2020.

Utredningen har antagit namnet Utredningen om ett museum om Förintelsen och överlämnar härmed sitt betänkande *Sveriges museum om Förintelsen* (SOU 2020:21).

Uppdraget är därmed slutfört.

Stockholm i mars 2020

Birgitta Svensson

/Niclas Järvklo
Karin Kvist Geverts

Innehåll

Sammanfattning	9
Summary	13
1 Inledning	17
1.1 Utredningens uppdrag.....	17
1.2 Tidigare utredningar	17
1.3 Utredningens arbetsformer.....	18
1.4 Betänkandets disposition.....	20
2 Bakgrund	21
2.1 Att minnas och förstå Förintelsen.....	21
2.2 Tidigare insatser för att bevara minnet av Förintelsen	23
2.3 Motiv till att utreda en museiverksamhet.....	25
2.4 Regeringens politik för museiområdet	25
2.5 International Holocaust Remembrance Alliance.....	28
2.6 Förändringar i synen på behovet av ett museum	31
3 Befintliga verksamheter och inkomna synpunkter	33
3.1 Kapitlets innehåll	33
3.2 Verksamheter i Sverige	33
3.3 Museer i andra länder.....	66

4	Forskningsperspektiv.....	83
4.1	Perspektiv och synpunkter från forskarsamhället.....	83
4.2	Utredningens forskarseminarier.....	83
4.2.1	Synpunkter på ett museum i Sverige.....	84
4.2.2	Vikten av forskning och forskningsresurser	86
4.2.3	Förståelsen av begreppet Förintelsen	88
4.3	Utredningens internationella konferens	88
4.3.1	Om vittnesmål och berättelser	89
4.3.2	Om missbruk och förvrängning av Förintelsen	90
4.3.3	Om begreppet Förintelsen och att ”get the history right”	91
4.3.4	Hur skapa ett Förintelsemuseum i ett land utan ”killing sites”?	92
4.3.5	Vilka berättelser och vilka överlevande?	93
4.3.6	Om byggnaden, narrativet och kopplingen till platsen	96
4.3.7	Forskning om Sverige och Förintelsen.....	98
4.3.8	Att skapa ett museum i Sverige.....	100
5	Museets inriktning och uppdrag	101
5.1	Utgångspunkter.....	101
5.2	Museets inriktning.....	102
5.2.1	Förmedla kunskap om Förintelsens historia.....	103
5.2.2	Berättelser från överlevande med anknytning till Sverige	104
5.2.3	Kunskap om Förintelsen i en bred historisk kontext.....	107
5.2.4	Sveriges agerande.....	110
5.2.5	Samtidsrelaterade frågor	112
5.2.6	Kritisk granskning av hur minnet av Förintelsen kan förvrängas.....	113
5.3	Förslag på uppdrag	114
5.3.1	Föremålsförvaltning och dokumentation.....	115
5.3.2	Publik verksamhet och förmedling.....	117
5.3.3	Kunskapsuppbyggnad och forskning	119
5.3.4	Samverkan och övriga uppdrag.....	120

6	Verksamhetens organisation och lokalbehov.....	121
6.1	Utgångspunkter	121
6.2	Överväganden	122
6.2.1	Förutsättningar för ett museum om Förintelsen.....	122
6.2.2	Möjliga organisationsformer.....	128
6.3	Huvudförslag på organisationsform	136
6.3.1	En ny fristående myndighet.....	136
6.3.2	Uppdrag att påbörja insamling	140
6.4	Alternativa organisatoriska förslag	141
6.4.1	Del i en befintlig museimyndighet	142
6.4.2	Förändring av Forum för levande historia	145
6.5	Verksamhetens resursbehov.....	149
6.6	Lokalbehov och lokalernas publika tilltal.....	154
6.7	Bedömning rörande frågan om lokalisering	157
7	Samlingar, samverkan och forskning.....	159
7.1	Utgångspunkter	159
7.2	Behov av insamling och tillgängliggörande av föremål och arkivmaterial.....	160
7.2.1	Inventering av samlingar i Sverige	161
7.2.2	Ytterligare insamling av berättelser från överlevande och annat material.....	163
7.3	Särskilda samarbeten om samlingar, utställningsverksamhet och dokumentation	164
7.3.1	Samverkan med läns museerna	165
7.3.2	Samverkan med Judiska museet.....	166
7.3.3	Samverkan med universitet eller högskola och romska organisationer.....	167
7.4	Museets forskningsanknytning.....	168
7.4.1	Forskningens roll i museiverksamhet	169
7.4.2	Forskning och insamling.....	171

7.4.3	Bygga en forskningsmiljö och inrätta en professur	171
7.4.4	Erfarenheter av att bygga forskningsmiljöer	173
7.4.5	Inrätta ett forskningsråd.....	174
7.5	Internationell samverkan och nätverk.....	175
8	Konsekvensbeskrivning.....	177
8.1	Konsekvenser av utredningens förslag.....	177
8.1.1	Ekonomiska förslag och uppskattade kostnader	178
	Referenser.....	183
	Bilagor	
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2019:36.....	187
Bilaga 2	Samlingar med relevans för ett museum om Förintelsen	193
Bilaga 3	Källor till Förintelsens historia i svenska arkiv	243
Bilaga 4	PM om museum om Förintelsen 1998 och 2019.....	277
Bilaga 5	Förteckning över deltagare vid utredningens forskarseminarier och internationella konferens.....	307

Sammanfattning

I utredningen föreslås hur ett museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen kan inrättas i Sverige.

Inrättandet av ett museum markerar att Förintelsen, även om den inte genomfördes på svensk mark, hänger ihop med Sveriges historia och att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige är en del av Sveriges kulturarv. Ett museum syftar till att fördjupa, bibehålla och utveckla kunskaperna om hur Förintelsen möjliggjordes, vad som skedde i Europa under andra världskriget och hur Sverige agerade. Förintelsen är en avgörande händelse i Europas historia, inte bara för de miljoner som förföljdes och mördades utan även för efterkrigstidens syn på humanism och etik. Ett fokus ska ligga på hur samhället och historien förändrats och fortfarande påverkas av Förintelsen. Museets inriktning föreslås vara att utveckla och förmedla kunskap och forskning om Förintelsen som historiskt skeende och lyfta fram berättelser från överlevande med anknytning till Sverige.

Förintelsen bör behandlas i en bred historisk kontext och olika grupper som föll offer för nazismen uppmärksammas. Därtill bör Sveriges agerande i relation till Förintelsen och Nazityskland belysas på ett fördjupat och problematiserande sätt. Museet bör vidare i tillfälliga utställningar och programverksamhet kunna diskutera andra historiska och samtidsorienterade frågor som relaterar till museets verksamhetsområde. Museet bör även kritiskt diskutera hur minnet av Förintelsen riskerar att missbrukas och förvrängas både i Sverige och internationellt samt uppmärksamma olika former av förnekelse av Förintelsen och historierevisionism.

En förutsättning för detta är bland annat att dokumentation från överlevande – berättelser och vittnesmål, dokument, fotografier, föremål och annat material – bevaras och tillgängliggörs så materialet kan användas för forskning och förmedling till allmänheten. Det inbegriper kunskap om och dokumentation av vad som hände offren för nazis-

men både innan, under och efter kriget, då många började om sina liv i Sverige. Det kräver även kunskap om och dokumentation av hur Sverige och svenska medborgare handlade i relation till Förintelsen och nazismen.

Museets uppdrag bör omfatta att: främja kunskap om Förintelsen och Sveriges relation till Förintelsen i en bred historisk kontext samt bevara och förmedla berättelser från överlevande med anknytning till Sverige; bygga upp och förvalta en samling bestående av berättelser, föremål och dokument samt vetenskapligt bearbeta samlingen; bedriva utställningsverksamhet och annan pedagogisk verksamhet; bedriva forskning i samverkan med universitet och högskolor samt förmedla kunskap grundad på forskning inom sitt verksamhetsområde; stödja regionala och lokala museer, arkiv och bibliotek inom sitt verksamhetsområde; samverka med myndigheter och andra aktörer, inklusive det civila samhällets organisationer samt bedriva internationellt samarbete.

Utredningen har samlat in synpunkter och kunskap från en lång rad berörda myndigheter, organisationer och representanter från forskarsamhället i Sverige. Internationella erfarenheter har inhämtats dels genom studiebesök vid utländska museer, dels genom en internationell konferens som utredningen arrangerat. Den sammanlagda kunskapsinhämtningen ligger till grund för utredningens förslag.

Huvudförslaget är att museet inrättas i form av en ny, fristående myndighet. Motivet till detta är bland annat att myndighetsformen ger bäst möjlighet för verksamheten att kunna utformas utifrån egna prioriteringar och långsiktiga strategiska målsättningar. Därtill är en myndighet den lämpligaste lösningen med tanke på den interna styrningen och uppföljningen. Utredningen konstaterar vidare att det internationellt är vanligast att museer om Förintelsen organisatoriskt är inrättade som egna verksamheter och att detta gynnar möjligheten att bygga upp undervisnings- och framför allt forskningsverksamhet kopplad till museet.

Myndigheten bör ha en styrelse med fullt ansvar, för att stärka museets oberoende och legitimitet.

Utredningen föreslår att regeringen tillsätter en organisationskommitté från och med den 1 januari 2021 med uppdrag att förbereda och genomföra inrättandet av myndigheten. Museet bör kunna inleda sin verksamhet från och med 1 januari 2022 och kan därefter utvecklas vidare under en uppbyggnadsfas. I förslaget ingår att viss

verksamhet som i dag utförs av Forum för levande historia och som rör information om Förintelsen, samt relaterade uppdrag, överförs till den nya myndigheten.

Som alternativ bedömer utredningen att museet kan inrättas inom en befintlig museimyndighet, förslagsvis inom Statens försvarshistoriska museer eller Statens historiska museer. Båda dessa myndigheter har museikompetens som kan komma till nytta i uppbyggnaden av det nya museet, särskilt när det gäller att samla in, dokumentera och förvalta föremål och arkivmaterial.

Ett ytterligare alternativ är att museet inrättas inom Forum för levande historia, som redan bedriver bland annat pedagogisk verksamhet om Förintelsen. Detta kräver dock att myndigheten omorganiseras och ges ett förändrat och mer renodlat uppdrag, där den museala verksamheten utgör grunden.

Utredningen har bedömt museets resurs- och lokalbehov och föreslår att en ny museibyggnad uppförs för museet. En ny byggnad motiveras bland annat av att en sådan kan utformas på ett sätt som kan stärka den publika verksamheten och bidra till intresset för att besöka museet. Vad gäller frågan om lokalisering lämnar utredningen inget förslag. Dock anser utredningen att regeringen bör överväga att förlägga museet på en plats med en i sammanhanget historisk betydelse. Det är också viktigt att det finns närhet till akademiska institutioner för museet att samverka med liksom att museet kan ha en hög publiktillströmning, inte minst av skolelever. I det fall regeringen inrättar museet i en befintlig myndighet konstaterar utredningen att museet alltjämt kan lokaliseras i en annan stad än den där huvudmyndigheten är förlagd.

Utredningen har kartlagt samarbetspartners nationellt och internationellt och inventerat föremålssamlingar och arkivmaterial i Sverige som kan vara relevanta för museet.

Utredningen föreslår att insamling av berättelser, föremål och annat material från överlevande med anknytning till Sverige ska inledas skyndsamt med tanke på den höga åldern bland kvarvarande överlevande. Därför bör insamling ske i samverkan med ett lämpligt museum under tiden organisationskommittén förbereder inrättandet av museet. Därtill ska insamling ske i samverkan med forskare och civilsamhällesorganisationer, bland annat judiska och romska organisationer.

Museet bör även upprätta särskilda former för samverkan om samlingar, utställningar och dokumentation med länsmuseum och Judiska museet. Denna samverkan föreslås finansieras med särskilda medel. Därtill föreslås att regeringen ger museet medel för att inventera och samla in dokumentation av romska överlevande i samverkan med ett lämpligt universitet eller högskola och romska kulturorganisationer.

Att museet har en gedigen forskningsanknytning är fundamentalt för verksamheten. Utredningen föreslår därför att museet ges medel för att initiera samverkan med ett eller flera lärosäten och att museet och lärosätena gemensamt finansierar en forskningsmiljö, samt att en professur inrättas som en del av detta samarbete och att professorn kan tjänstgöra som forskningschef vid museet. Det är därtill av central betydelse att museet har ett forskningsråd.

Avslutningsvis lämnas en samlad redogörelse för ekonomiska och andra konsekvenser av förslagen. Utredningen bedömer att museets totala anslag efter en uppbyggnadsfas bör vara cirka 63 miljoner kronor, givet huvudförslaget, men kan bli mindre om museet inrättas inom en befintlig museimyndighet, cirka 54 miljoner kronor. I alternativet som rör Forum för levande historia kan myndighetens befintliga anslag ligga till grund för verksamheten, men tillskott av medel krävs så att verksamhetens anslag hamnar på minst samma nivå som för huvudförslaget.

Summary

The report of the inquiry presents how a museum to preserve and pass on the memory of the Holocaust could be established in Sweden.

The establishment of a Holocaust museum in Sweden marks that the Holocaust, is an integral part of Swedish history and that testimonies from Holocaust survivors with a connection to Sweden belong to Sweden's cultural heritage even though the genocide was not carried out on Swedish ground. The purpose of a museum is to preserve, deepen and develop knowledge about the Holocaust, what happened in Europe during the Second World War and how Sweden acted. The Holocaust is a decisive event in European history, not only for the millions persecuted and murdered, but also for how post-war society has come to view ethics and humanism. The impact of the Holocaust historically as well as how it affects today's society should be emphasized. The museum should develop research and communicate knowledge and research results on the Holocaust as a historical event and present testimonies from survivors with a connection to Sweden.

The Holocaust should be framed in a broad historical context and the different groups that fell victim to Nazism should be given attention. In addition, Swedish actions in relation to Nazi Germany should be highlighted. Furthermore, the museum should be able to address other historical and contemporary issues related to its field of expertise. This could be done through temporary exhibitions and public events. The museum should also critically discuss the risks of abuse and distortion of the memory of the Holocaust, both in Sweden and internationally, and pay attention to different forms of Holocaust denial and revisionism.

A prerequisite for these activities is that documentation from survivors – stories, testimonies, documents, photographs, artefacts and other material – is preserved and made available for research and

the public at large. This includes documentation of the fate of the victims of Nazism before, during and after the war, when many started a new life in Sweden. It also requires knowledge and documentation of the actions of Sweden and Swedish citizens in relation to Nazism, the Holocaust and the victims of Nazi persecution.

The mission of the museum should be to: promote knowledge of the Holocaust and Sweden's relation to the Holocaust in a broad historical context, as well as preserve and make available stories from survivors with a connection to Sweden; establish and develop a collection of stories, artefacts and documents as well as research the collection; produce exhibitions and other pedagogical activities; conduct research in collaboration with universities and convey knowledge based on scholarly research within its field of expertise; support regional and local museums, archives and libraries within its field of expertise; cooperate with government agencies and other actors, including organizations within civil society, and pursue international cooperation.

The inquiry has gathered information and knowledge from a wide range of government agencies, organizations and members of the scholarly community in Sweden. Furthermore, the inquiry has consulted international experts, visited Holocaust museums abroad, and arranged an international research conference. The information gathered through all these channels forms the basis for the proposal of the inquiry.

The main proposal advocated by the inquiry is to establish the museum as an independent government agency. A new and separate government agency offers the best conditions for purposefully designed activities based upon the priorities and long-term strategies of the museum. A separate government agency is also the best solution for internal governance and performance review. Furthermore, internationally, Holocaust museums are most often independent institutions, and this has proven to be beneficial for the establishment of educational and research activities connected to the museum.

The government agency should have a governing board with full responsibility, in order to strengthen the independence and legitimacy of the museum.

The inquiry proposes that the government appoints an organizational committee from January 1st 2021, with the task to prepare and implement the establishment of the new government agency. The

museum should be able to start its activities from January 1st 2022 and could thereafter expand and evolve during a construction phase. The proposal also entails that some activities regarding information about the Holocaust, and related tasks, currently carried out by the Swedish Living History Forum should be transferred to the new government agency.

As an alternative the inquiry also considers the establishment of the museum in an already existing government agency, e.g. an existing museum, for example the National Swedish Museums of Military History or the National Historical Museums. Both these agencies have museum competence that could be useful in establishing the new museum, especially when it comes to collection, documentation and preservation of artefacts and archival material.

Another option could be to construct the museum as a part of the Living History Forum, that already has the task to organize for example pedagogical activities about the Holocaust. A prerequisite for this model is a re-organization and altered and specified aims for the agency, where museum specific activities should form the basis.

The inquiry has considered the need for resources and premises and proposes the construction of a new building to host the museum. A new building is warranted because it can be designed in a way that facilitates the public activities and contributes to the interest in visiting the museum. The inquiry does not propose any specific location of the museum. However, the inquiry suggests that the government considers locating the museum in a place with historical meaning in this context. It is also important that the museum can establish co-operation with academic institutions, and reach a large audience, not least school pupils. Should the government decide to create the museum within an already existing government agency, the inquiry notes that it is still possible to locate the museum in a city other than the one where the original government agency is located.

The inquiry has mapped possible partners for the museum to cooperate with, both on a national and an international level, and have made an inventory of collections of artefacts and archive material in Sweden of relevance to the museum.

The inquiry proposes that the collection of stories, artefacts and other material from survivors with a connection to Sweden should start as soon as possible considering the age of the few remaining survivors. Therefore, the collecting should commence already during

the initial phase when the organizational committee prepares the establishment of the future museum, in co-operation with a suitable existing museum. In addition, the collecting should be undertaken in cooperation with scholars and organizations from civil society, such as Jewish and Roma organizations.

The new Holocaust museum should also collaborate with the regional museums in Sweden regarding collections, exhibitions and documentation as well as with the Jewish Museum in Stockholm. The inquiry proposes that special funding should be allocated for this collaboration. Additionally, the inquiry proposes that the government should make funds available for the museum to make an inventory of and collect documentation regarding survivors with a Roma background, in cooperation with suitable university institutions and with Roma organizations.

The inquiry stresses that it is vital that the museum has a close connection to research in its field. The inquiry therefore proposes specific funding to initiate collaboration with one or several academic institutions, and that the museum and the academic institutions should co-finance a research center, and that a chair in the field should be established as a part of this collaboration. The Professor holding the chair should be able to serve as the Head of Research at the Museum. In addition, it is of central importance that the museum has an advisory research board.

Finally, the inquiry addresses the economic and other consequences of the proposals. The inquiry estimates the total annual cost of the museum to 63 million SEK, after the preparatory phase, following the main proposal, but less if the museum should be created within an already existing government museum, approximately 54 million SEK. In the case the museum would be created within the Living History Forum, the current funding could form the basis of activities, but additional funding would be required, resulting in, at least, the same total annual cost as the main proposal.

1 Inledning

1.1 Utredningens uppdrag

Utredningen har regeringens uppdrag att lämna förslag om hur ett museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen ska inrättas. En utgångspunkt är att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige ska stå i centrum för verksamheten.

Utredaren ska:

- föreslå inriktning och uppdrag för verksamheten,
- föreslå hur verksamheten ska organiseras,
- bedöma verksamhetens lokalbehov, och
- kartlägga relevanta samarbetsparter.

Utredningens direktiv (dir. 2019:36) finns som bilaga 1 till betänkandet.

1.2 Tidigare utredningar

Det finns inga nu aktuella utredningar som behandlar frågor som rör utredningens uppdrag. I kapitel 2 redogörs för äldre utredningar som lämnat förslag rörande verksamhet för hågkomst av Förintelsen. Det handlar om den utredning som genomfördes i samband med etablerandet av Forum för Levande historia (SOU 2001:5), samt den utredning som 1998 genomfördes av de dåvarande s.k. ansvarsmuseerna, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet och Riksutställningar om en permanent utställning om Förintelsen på något av landets befintliga museer (Ku 98/1859/Ka). I kapitel 2 redogörs även för tidigare utredningar som rör regeringens kulturarvspolitik och särskilt den museilag som trädde i kraft i juli 2017.

1.3 Utredningens arbetsformer

Att föreslå hur ett museum om Förintelsen ska utformas är ett omfattande uppdrag som kräver kunskaper inom flera fält. Det har därför varit av stor vikt för utredningen att inhämta synpunkter och ha dialog med berörda myndigheter, organisationer och aktörer med sakkunskap på flera olika områden.

Utredningen har bland annat inhämtat synpunkter från Forum för levande historia, Statens historiska museer, Stiftelsen Nordiska museet, Uppsala universitet (Hugo Valentin-centrum), Stiftelsen Judiska Museet i Stockholm, Föreningen Förintelsens Överlevande, Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA), Handikapphistoriska föreningen, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL), Raoul Wallenberg Academy, Judisk kultur i Sverige, Segerstedtinstitutet, Sveriges Försvarshistoriska museer, Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige och Läns museernas samarbetsråd. Synpunkter har inhämtats dels genom möten, dels genom en utskickad frågeenkät. Utredningen har även samrått med flera judiska och romska organisationer i Sverige. Vidare har utredningen kontaktats av och träffat företrädare från Malmö stad och flera organisationer och verksamheter i Skåne samt därefter inhämtat synpunkter från Region Skånes kulturförvaltning. Utredningen redogör i kapitel 3 för de myndigheter, organisationer och aktörer som nämns ovan och deras synpunkter.

Det finns många värdefulla erfarenheter och kunskaper att hämta från existerande museer som arbetar med minnet av Förintelsen runt om i världen. Utredaren och utredningens sekretariat har sedan tidigare kunskap om flera sådana museer och utredningen har även under arbetet genomfört ett antal internationella studiebesök. Följande museer har besökts: Ravensbrückmuseet i Fürstenberg och Judiska museet i Berlin, HL-Senteret i Oslo, Dansk Jødisk Museum i Köpenhamn, samt Yad Vashem, Ghetto Fighters museum och Massuah museum i Israel. Utredningen har även haft möte med företrädare för USC Shoah Foundation och därtill haft dialog med United States Holocaust Memorial Museum, Imperial War Museum i London samt träffat företrädare för National Holocaust Museum i Amsterdam. Utredningen redogör för ovan nämnda utländska museer, samt ett antal ytterligare utländska museer i kapitel 3.

Museet ska arbeta med dokumentation och samlingar. För att påbörja en kartläggning av förekomsten av svenskt arkivmaterial och svenska samlingar som kan vara relevanta för ett museum om Förintelsen har utredningen skickat ut en enkät till ett urval svenska myndigheter, museer, arkiv och universitetsbibliotek. En sammanställning av informationen från enkätsvaren återfinns som bilaga 2 till betänkandet. Utredningen har även låtit historikern Pontus Rudberg, vid Historiska institutionen och Hugo Valentin-centrum, Uppsala universitet, göra en kommenterad sammanställning av svenskt arkivmaterial med relevans för det kommande museet. Denna återfinns som bilaga 3.

Utredningen har vidare låtit professor Lars-Eric Jönsson, en av utredningens experter, skriva en PM som jämför bakgrund och inriktning för 1998 års utredning om att inrätta en permanent utställning om Förintelsen, där Jönsson var sekreterare, med föreliggande utredning, samt behandlar hur synen på bland annat kulturarv, museiverksamhet och minnesarbete om Förintelsen utvecklats över tid i Sverige. PM:n återfinns som bilaga 4.

Forskningsanknytning kommer vara en viktig del i ett framtida museum och forskningsperspektiv är därför betydelsefulla för utredningens arbete. Utredningen arrangerade ett svenskt forskarseminarium i utredningens lokaler i Stockholm den 9 december 2019. Ytterligare ett forskarseminarium genomfördes i samarbete med Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet, den 9 januari 2020. En förteckning över deltagarna vid seminarierna återfinns som bilaga 5. Dessutom anordnade utredningen, i enlighet med direktivet, en internationell forskarkonferens. Konferensen genomfördes i Stockholm den 12–13 februari 2020. Innehållet och synpunkterna från seminarierna och konferensen sammanfattas i kapitel 4.

Utredningen publicerar, vid sidan av betänkandet, en antologi ”Holocaust Remembrance and Representation. Documentation from a Research Conference” (2020) på engelska som innehåller dokumentation från panelsamtal och artiklar från de medverkande vid den internationella konferensen.

Utredningen har haft stor nytta av den kunskap som återfinns hos utredningens förordnade experter och löpande stämt av arbetet med betänkandet med expertgruppen.

1.4 Betänkandets disposition

Kapitel 2 utgör ett bakgrundskapitel som kortfattat berör frågan om att minnas och förstå Förintelsen, tidigare insatser för att bevara minnet av Förintelsen och motiv till att utreda en museiverksamhet. Därtill redogör kapitlet för regeringens politik för museiområdet, bestämmelser i museilagen, det internationella samarbetet i organisationen International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) och slutligen för förändringar i synen på behovet av ett museum om Förintelsen.

I kapitel 3 beskrivs existerande svenska verksamheter som på olika sätt hanterar minnet av Förintelsen, samt inriktning och uppdrag hos viktigare museer internationellt. Därtill redovisas synpunkter på utredningens uppdrag från de myndigheter, organisationer och aktörer som utredningen träffat.

I kapitel 4 redogörs för de synpunkter som framfördes vid utredningens forskarseminarier och den vetenskapliga konferensen.

I kapitel 5 lämnar utredningen förslag på och redogör för överväganden om museets inriktning och uppdrag.

I kapitel 6 lämnar utredningen förslag på och redogör för överväganden om museets organisation, resurs- och lokalbehov.

I kapitel 7 diskuterar utredningen existerande svenska samlingar och frågor om insamling till museet och lämnar förslag på särskilda former för samverkan rörande insamling, utställningar och dokumentation. Därtill lämnas förslag på hur museet kan arbeta med forskning och bygga upp en forskningssamverkan med ett eller flera lärosäten. Slutligen bedömer utredningen hur museet kan samarbeta internationellt.

Kapitel 8 innehåller en redogörelse för ekonomiska konsekvenser av utredningens förslag.

2 Bakgrund

2.1 Att minnas och förstå Förintelsen

Folkmordet på de europeiska judarna, på romerna och på andra grupper, genomfört av tyska nazister och deras kollaboratörer, under det andra världskriget, måste förbli i Sveriges och i världens kollektiva minne. Varje generation ska ha tillgång till fakta och kunskap om vad som gjorde detta möjligt.

För att orden ”aldrig mer” ska förverkligas, har Sverige tillsammans med andra länder åtagit sig att kontinuerligt främja utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen. Det handlar om att upprätthålla och utveckla kunskapen om Förintelsen, det systematiska folkmordet på cirka sex miljoner av Europas judar, liksom nazisternas folkmord på romer och massmord och förföljelser av andra grupper.¹ Den historiska kunskapen behövs både i dagens samhälle och för kommande generationer. En förutsättning för detta är att dokumentation från överlevande – berättelser och vittnesmål, dokument, fotografier, föremål och annat material – bevaras och tillgängliggörs så att de kan användas för forskning och för att förmedla vad som skedde före, under och efter Förintelsen.

År 2020 är det 75 år sedan krigsslutet och befrielsen av koncentrations- och förintelselägren. Allt färre överlevande finns kvar och de kommer snart inte längre själva kunna berätta om vad de utsattes för. Inom en snar framtid kommer det inte heller längre finnas överlevande som kan delta i minnesdagar eller besöka skolor och tala med svenska elever. Det innebär en brytningstid för arbetet med att minnas Förintelsen och det ökar behovet av en svensk museiinstitution som kan bevara och förmedla minnet och kunskapen samt utveckla forskningen om de brott som begicks.

---

¹ Se deklARATIONEN från Stockholms Internationella Forum om Förintelsen (StockholmsdeklARATIONEN) från 2000, samt IHRA:s Ministerial Declaration från 2020.

Sedan slutet av 1990-talet har Sverige tagit flera initiativ för att stärka kunskapen om vad som skedde, bland annat genom att inrätta myndigheten Forum för levande historia, men till skillnad från i många andra länder finns inget museum om Förintelsen i Sverige. Vittnesmål och föremål är i dag utspridda på en rad olika museer och arkiv och även hos privatpersoner. Det finns därför ett behov av att samla in föremål, dokumentera och skapa en överblick över existerande svenska och internationella samlingar. Ett nytt museum behövs dessutom för att kunna inrätta en fast utställning baserad på svenska samlingar och inte minst för att bidra till forskning med utgångspunkt i tillgänglig dokumentation.

Ett museum syftar till att fördjupa, bibehålla och utveckla kunskaperna om hur Förintelsen möjliggjordes och vad som skedde: hur ett av Europas ledande kulturländer inom loppet av några år kunde omstöpas och genomföra historiens mest systematiska folkmord. Det kan även visa hur omvärlden förhöll sig till information om förföljelserna.

Inrättandet av ett nytt museum markerar också att Förintelsen, även om den inte genomfördes på svensk mark, är en del av Sveriges historia och att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige är en del av Sveriges kulturarv. Det inbegriper kunskap om vad som hände offren för nazismen både före, under och efter kriget, då många började om sina liv i Sverige eller passerade Sverige för att bosätta sig i andra länder. Det inbegriper även erfarenheterna hos senare generationer, barn och barnbarn till överlevande i Sverige.

Ett museum har unika möjligheter att förmedla och fördjupa kunskapen om hur Sverige och enskilda individer i Sverige agerade i relation till Förintelsen och nazismen. Här finns flera inslag som står ut i ett internationellt perspektiv. Särskilt märks mottagandet av de danska judarna, Raoul Wallenbergs insatser i Budapest tillsammans med Per Anger och Nina och Valdemar Langlet, Röda korsexpeditionen med de vita bussarna, engagemanget i de många olika flyktinghjälsorganisationerna på såväl lokal som nationell nivå och det omfattande mottagandet och rehabiliteringen av förintelseöverlevande i krigets slutskede och under den omedelbara efterkrigstiden. Men Sveriges historia innehåller även andra inslag, som antisemitism, diskriminering av judiska flyktingar som ansökte om uppehållstillstånd i Sverige före och under kriget, SS-frivilliga som stred för Hitler, samt eftergiftspolitik gentemot Nazityskland.

2.2 Tidigare insatser för att bevara minnet av Förintelsen

Insatser för att dokumentera nazisternas förföljelser och massmord har på olika sätt genomförts under hela efterkrigstiden, internationellt men även i Sverige.

Angående den mer specifika bakgrunden till denna utredning bör ett antal svenska statliga insatser som inleddes under slutet av 1990-talet nämnas. 1997 uppmärksammade en rapport från dåvarande Centrum för invandringsforskning (CEIFO) vid Stockholms universitet och Brottsförebyggande rådet (BRÅ) att kunskapen om Förintelsen var låg bland svenska ungdomar. Regeringen beslutade därför samma år, på statsminister Göran Perssons initiativ, om informationssatsningen Levande historia som inbegrep politiska manifestationer, information till föräldrar och allmänhet, insatser riktade till skolan, och insatser för att stödja forskning och undervisning i högskolan.² En av delarna i satsningen var boken ... *om detta må ni berätta ... En bok om Förintelsen i Europa under åren 1933–1945* författad av Stéphane Bruchfeld och Paul A. Levine, som gavs ut 1998 och delades ut till familjer med barn i grundskolan och som fortsatt att spridas alltsedan dess.³

1998 tog den svenska regeringen även initiativ till ett internationellt samarbete om Förintelsen. Sverige bjöd in till en internationell konferens om utbildning och information om Förintelsen i maj 1998 och Sverige bildade tillsammans med USA och Storbritannien en samverkansgrupp: Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research. Samverkansgruppen utvecklades till det internationella samarbetet International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). År 2000 arrangerades konferensen Stockholm International Forum on the Holocaust där den s.k. Stockholmsdeklarationen antogs vilken lades till grund för arbetet inom IHRA och där medlemsstaterna åtog sig att främja utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen.

Under samma period tillsatte regeringen även en utredning i syfte att permanenta informationssatsningen Levande historia (dir. 1999:75). Därtill fick de dåvarande så kallade ansvarsmuseerna, Riksantikvarie-

² Regeringen tillsatte 1997 även Kommission om judiska tillgångar i Sverige vid tiden för andra världskriget, se SOU 1999:20.

³ ... *om detta må ni berätta ...* distribueras av Forum för levande historia och reviderades senast 2015. Boken har översatts till ett stort antal språk och tryckts i mer än en och en halv miljon exemplar.

ämbetet, Riksarkivet och Riksutställningar i januari 1998 regeringens uppdrag att utreda förutsättningarna för att ordna en permanent utställning om Förintelsen på något av landets befintliga museer. Utredningsgruppen redovisade sitt förslag i promemorian *Museum om Förintelsen* (Ku 98/1859/Ka) i september samma år, men förslaget följdes inte upp. Däremot gick regeringen vidare med förslaget från utredningen om ett forum för levande historia, som presenterade sitt betänkande 2001 (SOU 2001:5). Som en följd av förslagen i utredningen inrättades 2003 en ny myndighet, Forum för levande historia. Myndigheten har sedan dess arbetat på regeringens uppdrag för att främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen.

Regeringen tog även 1999 initiativ till en nationell minnesdag för Förintelsen den 27 januari, årsdagen av befrielsen av koncentrations- och förintelselägret Auschwitz-Birkenau. Sedan 2005 är detta en internationell minnesdag deklarerad av FN. Forum för levande historia har i dag ansvar för att främja högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag i Sverige.

Vad gäller särskilda forskningsatsningar initierades vid Uppsala universitet 1998 Programmet för studier kring Förintelsen och folk-mord. Programmet vidareutvecklades senare till Hugo Valentincentrum (HVC) som inrättades 2010. Sedan 2014 sorterar HVC under Historiska institutionen vid Uppsala universitet. Det gjordes även en större satsning på forskning om Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen vid Vetenskapsrådet som startade 2000. Professor Klas Åmark blev utsedd till koordinator för forskningsprogrammet. Denna grupp uppmärksammade bland annat regeringen på att arkivmaterial fortfarande inte var tillgängligt för forskning.⁴

Förutom dessa initiativ har en omfattande verksamhet bedrivits av organisationer inom det civila samhället.

---

⁴ Se Klas Åmark, *Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag 2011).

2.3 Motiv till att utreda en museiverksamhet

Utredningens direktiv tar avstamp i samhällets ansvar att minnas den katastrof som Förintelsen innebar. Därtill betonas den särskilda omständighet som infinner sig i dag, 75 år efter kriget, då antalet överlevande som finns kvar och kan berätta om sina upplevelser blir allt färre.

Som motiv till att inrätta ett museum lyfter regeringen i direktivet fram att det finns en stor mängd vittnesmål från överlevande som kommit till Sverige och att berättelser, skriftliga dokument och föremål har bevarats både vid offentliga institutioner och av privatpersoner. Därtill nämns att museer, arkiv och bibliotek sammantaget har en omfattande dokumentation av både statens och det svenska civilsamhällets agerande under krigets olika faser, men att det saknas en nationell museiverksamhet som har till uppgift att genom bland annat insamling av föremål, berättelser, vittnesmål och andra dokument bevara och förmedla dessa minnen av det historiska skeendet. Det betonas därtill att museiverksamheten behöver ha en stark förankring i aktuell forskning.

En utgångspunkt i regeringens direktiv är att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige ska stå i centrum för verksamheten. En bakgrund till utredningen är att överlevande själva har uttalat önskemål om att kunna donera föremål och samlingar till ett museum. I sitt anförande på Förintelsens minnesdag 27 januari 2019 berättade statsminister Stefan Löfven hur han kontaktats av Max Safir, överlevande med ett långt engagemang av att föreläsa i skolor, som föreslagit att Sverige borde instifta ett museum för att bevara de överlevandes minnen för kommande generationer.⁵ Samma önskemål har framförts av Föreningen Förintelsens Överlevande.

2.4 Regeringens politik för museiområdet

Utredningens förslag ska enligt direktivet ta sin utgångspunkt i regeringens kulturarvspolitik som den uttryckts i propositionen Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116) och särskilt i bestämmelserna i museilagen (2017:563), som trädde i kraft i juli 2017.

---

⁵ Se <https://www.regeringen.se/tal/20192/01/tal-pa-forintelsens-minnesdag-2019/>.

I den kulturarvspolitiska propositionen diskuteras bland annat begreppet kulturarv och regeringen framhåller att detta kan förstås som alla de spår och uttryck från det förflutna som tillskrivs värde eller används i samtiden. Kulturarvet är det förflutnas spår i samtiden som skapas och omskapas löpande i legitimerande och institutionaliserande processer. Regeringen framhåller dock att samtidigt som det är viktigt att se hur kulturarvet – som begrepp och praktik – har förändrats över tid är det centralt att inte därför tro att vi med detta som redskap kan skriva om historien på sätt som skulle vara mer tilltalande i dag (se prop. 2016/17:116, avsnitt 5.2). Centralt i detta sammanhang är att begreppet kulturarv alltså inte heller bör uppfattas som avgränsat till det som vi som samhälle vill minnas, utan kan lika väl innefatta de smärtsamma berättelserna och de oförrätter som begåtts av tidigare generationer.

De övergripande prioriteringar för kulturarvspolitiken som regeringen presenterade i den kulturarvspolitiska propositionen (prop. 2016/17:116, avsnitt 5.4) innebär bland annat att det gemensamma kulturarvet ska vara en angelägenhet för alla, att det offentliga samtalet ska vidgas och fördjupas, samt att medskapande och engagemang ska främjas.

Vidare betonas forskningens betydelse. För att det kulturarv som det offentliga ansvarar för ska kunna vara en resurs för kunskap och bildning är det avgörande att kulturarvsinstitutionerna står i kontinuerlig dialog med vetenskaplig forskning. Det innebär inte att kulturarvsinstitutionerna måste bedriva forskning på egen hand, även om flera av dem gör det, utan det primära är att institutionerna kan upprätthålla och utveckla en nära koppling till relevant forskning. Forskarutbildad personal är en förutsättning för detta. För att kunna göra verksamheten angelägen i dag krävs att institutionerna har tillgång till och kan tillgodogöra sig forskning som lyfter fram olika perspektiv, både på det förflutna generellt och på specifika samlingar. Kulturarvsinstitutionerna behöver därmed såväl själva bedriva egen kunskapsuppbyggnad, som följa aktuell forskning, och utifrån sin verksamhet identifiera relevanta forskningsbehov som forskarsamhället kan ta tillvara. Kulturarvsinstitutionernas samlingar är en viktig resurs för högre utbildning och forskning.

Vad gäller museiverksamhet innehåller regeringens kulturarvsproposition riktlinjer för en förnyad museipolitik som i större utsträckning än tidigare betonar museernas självständighet som kun-

skapsinstitutioner (prop. 2016/17:116, avsnitt 6). Utgångspunkten är att museerna just som fria kunskapsinstitutioner har potential att bli en angelägenhet för alla och att det är som sådana de har en central roll att spela i samhällslivet. I propositionen föreslogs mot denna bakgrund bland annat att det skulle införas en särskild museilag.

Museilagen (2017:563) omfattar det allmänna museiväsendet, det vill säga statliga museer, regionala museer, kommunala museer och museer i vars styrelse eller motsvarande ledningsorgan mer än hälften av antalet ledamöter är utsedda av det allmänna. Med museum avses i lagen en institution som är öppen för allmänheten och som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut materiella och immateriella vittnesbörd om människan och människans omvärld. Lagen slår bland annat fast att museerna i det allmänna museiväsendet i viktiga delar av sin verksamhet måste stå fria från politiska avgöranden. Lagen formulerar även museernas övergripande ändamål: museerna i det allmänna museiväsendet ska, utifrån sina ämnesområden, bidra till samhället och dess utveckling genom att främja kunskap, kulturupplevelser och fri åsiktsbildning.

Vidare fastslås att utställningar och annan publik verksamhet vid museerna i det allmänna museiväsendet ska vara kunskapsbaserad och präglas av allsidighet och öppenhet, samt att utställningar och annan publik verksamhet vid museerna ska vara tillgänglig för alla och anpassas till användarnas olika förutsättningar. Därtill innehåller lagen bland annat bestämmelser om att museerna ska bidra till forskning och annan kunskapsuppbyggnad, ha hög kompetens inom sina ämnesområden och aktivt förvalta sina samlingar.

Förutom den nya museilagen behandlar regeringens kulturarvsproposition även frågor om museisektorns struktur och organisation. Det framhålls att den svenska museisektorns struktur kan behöva vidareutvecklas bland annat för att skapa bättre effektivitet då kulturområdet ur förvaltningspolitiskt perspektiv präglats av oproportionerligt många små myndigheter. Regeringen framhåller att det är centralt att säkerställa att befintliga organisationer uppfyller sådana krav på effektivitet och flexibilitet att de kan arbeta på ett ändamålsenligt sätt med sina kärnuppgifter. Organisatoriska förändringar bör därför löpande övervägas om de kan bidra till dessa målsättningar. Syftet bör dock inte enbart vara att effektivisera eller förenkla styrningen – många av de enkla effektiviseringsvinster som kunnat uppnås genom ökad administrativ samordning har redan

förverkligats – utan framför allt att stärka museerna i deras kärnverksamhet. Som ett led i detta föreslogs i propositionen bland annat att myndigheten Livrustkammaren med Hallwylska museet och Skoklosters Slott skulle integreras i myndigheten Statens historiska museer, och att övergripande myndighetsuppgifter som rör museisektorn skulle ges till Riksantikvarieämbetet i ett nytt och vidgat uppdrag. Dessa organisationsförändringar har sedan också genomförts.

2.5 International Holocaust Remembrance Alliance

Sverige är, som nämnts, ett av grundarländerna i den mellanstatliga organisationen International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) som från början kallades Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research (ITF).

IHRA består av 34 medlemsländer och samlar politiker och experter i det gemensamma målet att stärka, utveckla och främja utbildning, forskning och hågkomst av Förintelsen och att upprätthålla Stockholmsdeklarationen. Deklarationen var resultatet av The Stockholm International Forum on the Holocaust som dåvarande statsministern Göran Persson tog initiativ till och stod värd för i januari 2000. Vid mötet antogs Stockholmsdeklarationen som består av åtta punkter som bland annat definierar vad Förintelsen (Shoah) innebär. Genom deklarationen fastslår medlemmarna att:

1. Förintelsen (Shoah) skakade vår civilisation i grunden. Förintelsen saknar motstycke i historien men kommer för alltid att ha en universell betydelse. Efter ett halvt århundrade ligger denna händelse fortfarande tillräckligt nära i tiden för att dess överlevande skall kunna vittna om de fasor som hemsökte det judiska folket. Det fruktansvärda lidande som drabbade de miljontals övriga offren för nazismen har dessutom lämnat ett outplånligt ärr över Europa.
2. Omfattningen av Förintelsen, planerad och genomförd av nazisterna, är för alltid inpräntad i vårt kollektiva minne liksom minnet av dem som osjälviskt uppoffrade sig och vågade stå emot, ibland med livet som insats. Måtte kunskapen om både ondskans avgrund och de hjältemodigas styrka vägleda oss att förstå människans förmåga till ont och till gott.

3. Vår samtid är fortfarande märkt av folkmord, etnisk rensning, rasism, antisemitism och främlingsfientlighet. Det internationella samfundet delar därför ett djupt och viktigt ansvar att bekämpa sådan ondska. Tillsammans måste vi hålla sanningen om Förintelsen levande gentemot dem som förnekar den. Vi måste stärka våra folks moraliska engagemang och våra regeringars politiska åtagande att säkerställa kommande generationers kunskap om orsakerna till Förintelsen och förmåga att begrunda dess följder.
4. Vi åtar oss att öka våra ansträngningar att främja utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen, såväl de av oss som redan påbörjat detta och de som nu väljer att göra gemensam sak med de länder som redan initierat sådant arbete.
5. Vi delar åtagandet att främja studier av Förintelsen i alla dess dimensioner. Vi kommer att främja undervisning om Förintelsen på våra skolor och universitet och andra institutioner, samt i våra samhällen i övrigt.
6. Vi delar åtagandet att högtidlighålla minnet av Förintelsens offer och att hedra dem som stod emot. Vi kommer i våra länder att uppmuntra lämpliga former att hålla minnet av Förintelsen levande, inbegripet en årsdag till minne av Förintelsen.
7. Vi delar åtagandet att sprida ljus över de mörka utforskade fläckar som ännu finns i Förintelsens historia. Vi kommer att vidta alla nödvändiga åtgärder för att underlätta öppnandet av arkiv för att säkerställa att dokument som har samband med Förintelsen görs tillgängliga för forskare.
8. Vi som deltar i denna, det nya årtusendets första större internationella konferens, uttrycker vår vilja att så frön till en bättre framtid i en jord genomsyrad av ett mörkt förflutet. Vi känner empati med offrens lidande men också inspiration från deras kamp. Vårt åtagande innebär att minnas de offer som gick under, respektera de överlevande som ännu är med oss och på nytt bekräfta mänsklighetens gemensamma strävan efter alla människors rätt till rättvisa och ömsesidig förståelse.

I Stockholmsdeklarationen gavs romska offer inte någon specifik uppmärksamhet, detta har dock förändrats övertid och IHRA pekar numera tydligt ut Roma Genocide som ett särskilt fokusområde.

Detta framgår bland annat genom den ministerdeklaration som IHRA antog 2020 och som bekräftar åtagandena från Stockholmsdeklarationen. Där fastslås bland annat i punkt 4 att medlemsstaterna ska ”Remember the genocide of the Roma. We acknowledge with concern that the neglect of this genocide has contributed to the prejudice and discrimination that many Roma communities still experience today”.

Inom IHRA bedrivs arbetet i olika arbetsgrupper där frågor bereds innan de tas upp för beslut i organisationen, exempelvis finns arbetsgrupper för forskare, museiutövare och de som arbetar med utbildning.

Forum för levande historia har sedan myndigheten inrättades uppdraget att företräda Sverige i IHRA. Myndigheten har också sedan dess aktivt deltagit i arbetet i IHRA:s arbetsgrupper.

Sedan några år tillbaka leder UD:s ambassadör för mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer den svenska delegationen till IHRA, som i övrigt utgörs av experter från Forum för levande historia. Kulturdepartementets demokratienhet är instruktionsgivande.

IHRA har även deltagit i utarbetandet av en ”International Memorial Museums Charter” som antogs 2012, och som, i linje med de etiska riktlinjerna inom International Council of Museums (ICOM), formulerar principer för ”memorial museums”. Där betonas att sådana museer är ansvariga för att skydda offrens värdighet från alla former av exploatering och för att säkerställa att tolkningen av politiska händelser inspirerar till kritiskt, oberoende tänkande om det förflutna. Bland annat fastslås att sådana museer har en skyldighet att bidra till humanitär och medborgerlig utbildning och att arbetet vid museerna ska vara oberoende och grundat i forskning. Därtill poängteras att museerna ska behandla förövarna och deras intentioner, samt medlöpare och ”bystanders”. Även om ett svenskt museum om Förintelsen inte betraktas som en minnesplats bör riktlinjerna i International Memorial Museums Charter beaktas.

2.6 Förändringar i synen på behovet av ett museum

I den PM som utredningen låtit professor Lars-Eric Jönsson skriva jämförs 1998 års utredning om ett museum om Förintelsen med 2019 års utredning.⁶ Där framkommer både likheter och skillnader i den samhällskontext som omgärdat utredningsinitiativen. Bägge initiativen hade antisemitism, rasism och främlingsfientlighet som utgångspunkter. Det går dock att se hur dessa frågor delvis ändrat karaktär. Under de drygt 20 år som har gått mellan de två utredningarna har till exempel nazismen och den politiska extremhögern förändrats. Under 1990-talet fick nynazism, skinnskallar och förintelseförnekelse uppmärksamhet. 2019 har högerextremismen delvis tagit nya former. Vår tids sociala medier medger också att förhållandevis små grupperingar snabbt kan kommunicera inbördes men också brett med sin omgivning. 2019 är antisemitism dessutom inte endast knuten till rasideologi utan även till bland annat islamistiska grupper.

Att dra lärdom av Förintelsen och uppmärksamma vittnesmål från överlevande har varit centralt för båda utredningsinitiativen. En förändring är att de dryga tjugo åren som har gått mellan de båda utredningarna har inneburit att det finns allt färre vittnen till Förintelsen. Det var bråttom att samla in vittnesmål 1998 och det har också gjorts flera insamlingsinsatser sedan dess. 2019 är det ännu mer brådskande att genomföra nya intervjuer med överlevande.

Sverige har också (2000) erkänt fem nationella minoriteter – judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar – vilket bland annat medför skydd mot diskriminering på grund av etnicitet och tillhörighet till nationell minoritet. För ett museum om Förintelsen i Sverige är det givetvis viktiga förutsättningar att ta hänsyn till.

Även synen på museer och kulturarv har utvecklats över perioden. I stället för det museum som föreslogs 1998 inrättades ett kunskapscentrum – Forum för levande historia. Detta kan ses som uttryck för att museer vid denna tid av vissa uppfattades som gammaldags och delvis problematiska med sitt fokus på samlingar. Därtill låg betoningen då starkt på att lära av Förintelsen i syfte att främja demokrati och tolerans, det mer instrumentella syftet, snarare än att samla in och bevara föremål och berättelser samt utveckla kunskaperna om det historiska skeendet. I 2019 års utredningsdirektiv ses däremot behovet av ett museum som givet och som ett nödvändigt komple-

---

⁶ Bilaga 4 ”PM om museum om Förintelsen 1998 och 2019”.

ment till den pedagogiska verksamhet som sedan 2000-talets början bedrivits av Forum för levande historia.

Vad gäller begreppet kulturarv så har det fått en mer tydlig definition och användning inom kulturpolitiken och forskningen. Jönsson påpekar att begreppet kulturarv fokuserar på hur historien används i samtiden och därmed har täta bindningar till vad som kallas instrumentalisering. Han menar vidare att begreppet kulturarv inte är helt nödvändigt för att beskriva museets verksamhet, då ordets koppling till politiska ändamål är besvärlig. Att ha en politisk vilja att lära sig av Förintelsen är inte fel, utan en given utgångspunkt. Däremot bedömer Jönsson att det kan hävdas att en alltför instrumentell inriktning kan vara kontraproduktiv, och att pedagogisering av historia och kulturarv behöver komma i andra hand vid ett museum. Forskning och kunskapsutveckling om det förflutna bör prioriteras och måste inte omedelbart ta sikte på hur kunskap ska pedagogiseras. Snarare går det att argumentera för att forskning och kunskapsutveckling ska få utvecklas i frihet med god distans till hur nyvunnen kunskap i en framtid ska användas i pedagogiska och förmedlande syften.

3 Befintliga verksamheter och inkomna synpunkter

3.1 Kapitlets innehåll

Utredningen ska som nämnts inhämta synpunkter från berörda myndigheter och organisationer. Därtill ingår det i uppdraget att kartlägga relevanta samarbetsparter för ett nytt museum.

I kapitlet presenteras befintliga svenska verksamheter som utredningen bedömer är relevanta för ett museum om Förintelsen. Därtill redovisas de övergripande synpunkter som dessa myndigheter och organisationer lämnat till utredningen.

För att inhämta kunskap om hur ett svenskt museum om Förintelsen kan inriktas och organiseras har utredningen även vänt blicken utomlands och genomfört studiebesök vid ett antal utländska museer samt haft dialog med ytterligare ett antal. Den senare delen av kapitlet redogör för dessa museer och deras verksamhet.

3.2 Verksamheter i Sverige

Utredningen har inhämtat synpunkter från följande berörda myndigheter, organisationer och aktörer:

- Forum för levande historia,
- Statens historiska museer,
- Sveriges försvarshistoriska museer,
- Stiftelsen Nordiska museet,
- Hugo Valentin-centrum (Uppsala universitet),
- Stiftelsen Judiska Museet i Stockholm,

- Föreningen Förintelsens Överlevande,
- Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA),
- Handikapphistoriska föreningen,
- Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL),
- Raoul Wallenberg Academy,
- Segerstedtinstitutet (Göteborgs universitet),
- Judiska Centralrådet,
- Föreningen Zikaron,
- Judisk kultur i Sverige,
- É Romani Glinda,
- Romska riksorganisationer,
- Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige,
- Malmö museer,
- Malmö stadsarkiv,
- Region Skånes kulturförvaltning, samt
- Läns museernas samarbetsråd.

Ovanstående organisationer och myndigheter har beretts möjlighet att svara på ett antal frågor från utredningen dels via en enkät, dels genom möten med utredningen. De frågor som ställts rör hur de tillfrågade ser på behovet av en framtida museiverksamhet, inriktning för en ny museiverksamhet och hur dess uppdrag bör vara utformat, hur museiverksamheten bör organiseras, behovet av samverkan i Sverige och internationellt, samt behovet av forskningsanknytning. Därtill har verksamheterna tillfrågats om vilka eventuella samlingar de har som kan ha relevans för utredningen och hur dessa samlingar använts. Svaren har legat till grund för utredningens överväganden och förslag.

Sammanfattningsvis finns en stor samsyn bland de tillfrågade vad gäller ambitionen att lägga ytterligare fokus på Förintelsens historia och att samhället behöver främja undervisning, hågkomst och forskning om Förintelsen. Därtill understryks genomgående ambitionen

att behandla Sveriges särskilda roll. Flertalet instanser betonar relevansen i detta i förhållande till samtida utmaningar vad gäller främlingsfientlighet och antidemokratiska krafter, samt antisemitism. Ett antal institutioner betonar även bland annat samtida antiziganism. Det finns också en samsyn i att verksamhet som rör Förintelsen bör ha nära kopplingar till forskning på området och ingå i internationella samarbeten. Det finns dock en spridning i synpunkterna vad gäller hur ett museum ska organiseras.

Nedan ges kortfattade beskrivningar av verksamheterna vid de berörda institutionerna och organisationerna och sammanfattningar av innehållet i deras synpunkter, utöver det som nämnts ovan. I redogörelsen ingår i viss utsträckning information om vilka typer av samlingar som återfinns hos myndigheter och organisationer. En fullständig redogörelse för myndigheternas och organisationernas svar angående vad i deras samlingar som kan vara relevant för ett museum om Förintelsen återfinns dock i bilaga 2, tillsammans med svar från en rad ytterligare arkivbildare, såsom universitet och bibliotek som fått frågor om vilka samlingar de har som har relevans för ett framtida museum.

Forum för levande historia (FLH)

Forum för levande historia är en myndighet under Kulturdepartementet med uppdrag att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Myndigheten har särskilt till uppgift att informera om Förintelsen och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten, samt att sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Myndigheten ska bedriva utåtriktad verksamhet med inriktning på kunskap, kultur och utbildning. Verksamheten ska bedrivas i nära kontakt med pågående forskning, andra kultur- och utbildningsinstitutioner samt myndigheter, organisationer och föreningar vars verksamhet rör liknande frågor. Myndigheten ska verka för ökad kunskap grundad på forskning och samverka med andra, exempelvis universitet och högskolor, och förmedla kunskap inom sitt verksamhetsområde. FLH har även uppdraget att främja högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag över hela Sverige samt ansvarar för att ett pris för humanitära och

demokratifrämjande insatser enligt förordningen (2004:1024) om pris till Per Angers minne delas ut och högtidlighålls. Vidare företräder FLH Sverige i International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA).

2019 arbetade 41 personer på myndigheten, vilket motsvarade 33 årsarbetskrafter. Myndighetens lokaler ligger på Stora Nygatan i Gamla stan i Stockholm. FLH arbetar med utställningar, utbildning och fortbildning, programaktiviteter, digital kommunikation, kunskapsuppbyggnad och internationellt samarbete. Dessutom har FLH en omfattande pedagogisk verksamhet, primärt riktad mot skolor.

Myndigheten har under åren fått flera regeringsuppdrag. De senaste två åren har myndigheten haft fyra uppdrag, vilka motsvarar cirka 20 procent av budgeten. Det mest omfattande uppdraget är att under 2016–2019 samordna och följa upp regeringens nationella plan mot rasism samt att genomföra utbildningsinsatser om rasism i historien och i dag för skolpersonal och offentligt anställda. FLH har även under 2018–2019 haft ett särskilt regeringsuppdrag om att stärka demokratins motståndskraft med utgångspunkt i historien och i dag samt att stärka förutsättningarna för studieresor till Förintelsens minnesplatser.

I årsredovisningen för 2019 beskrivs att myndighetens huvudmålgrupp är lärare och elever i skolan samt att FLH kontinuerligt arbetar med att nå fler målgrupper inom civilsamhället, bland offentligt anställda samt ur allmänheten. FLH verkar i hela landet och samverkar med en rad lokala aktörer regionalt. Bland annat turnerar FLH:s utställningar på olika orter. 2019 var det nio olika utställningar som visades på 40 platser runt om i Sverige. Myndigheten genomför också kurser och seminarier för lärare och offentligt anställda på olika orter om frågor som relaterar till Förintelsen. Myndigheten tillgängliggör faktamaterial, övningar, filmer, poddar och utbildningar via myndighetens webbplats.

Myndigheten har olika tematiska arbeten utifrån sin instruktion. År 2018 inleddes ett arbete med temat "Prata rasism" och det beslutades även att under 2019 inleda ett tema med fokus på demokrati. Nytt tema under 2020 är Sverige och Förintelsen. Under 2020 producerar FLH två nya utställningar om olika aspekter kopplade till Förintelsen. Utställningen "Jag kom ensam – Judiska flyktingbarn" i Sverige handlar om mottagandet av flyktingbarn i Sverige via "*Kindertransport*" (barntransporten) åren 1938–1939. En ytterligare utställning ska handla om Sveriges relation till Förintelsen. Sedan

myndighetens start har FLH totalt producerat omkring 50 utställningar, alla har någon koppling till Förintelsen.

Myndigheten inrättades 2003 mot bakgrund av regeringens insatser inom informationsprojektet Levande historia samt det internationella arbetet med Stockholmsdeklarationen (se vidare kapitel 2). Myndighetens verksamhet och inriktning föreslogs i slutbetänkandet av kommittén Forum för levande historia (SOU 2001:5) och uppdraget att etablera myndigheten gavs genom tilläggsdirektiv till kommittén Levande historia – utåtriktad verksamhet (Ku 2001:1).

I slutbetänkandet (SOU 2001:5) föreslogs inte någon museiverksamhet med insamling av föremål utan i stället betonades att forumet skulle skapa en mötesplats för samtal och diskussion. Forum för Levande historia skulle enligt utredningen bedriva en bred verksamhet, vidare än den som tidigare bedrivits inom informationssatsningen Levande historia. Forumet skulle med utgångspunkt i Förintelsen huvudsakligen behandla problem och frågor som rör demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter, redan inträffade folkmord och risken för nya folkmord, historiska perspektiv och historiemedvetande samt grundläggande mänskliga värden. När det gällde målgrupp för myndigheten betonades att det var särskilt viktigt att nå barn och ungdom, samt lärare och andra vuxna i barns och ungdomars närmiljö.

FLH har inkommit med svar på frågor från Utredningen om ett museum om Förintelsen. Myndigheten framhåller att den ser mycket positivt på regeringens ambition att lägga ytterligare fokus på Förintelsens historia och att ytterligare resurser tillförs detta ändamål. Myndigheten poängterar att avsaknaden av en mer eller mindre fast utställning om Förintelsen återkommande diskuterats inom organisationen, men att myndighetens begränsade lokaler gjort att dessa tankar lagts åt sidan till förmån för temporära utställningar som på olika sätt kopplat till Förintelsens historia.

Myndigheten framhåller att ett framtida museum om Förintelsen med nödvändighet måste ha en verksamhet som till stora delar är den verksamhet som i dag bedrivs av FLH i form av seminarier, pedagogisk verksamhet, fortbildningar och forskarrapporter inom ämnesområdet. FLH skulle välkomna ett uppdrag att inom den egna verksamheten bedriva mer forskning och forskarrelaterad verksamhet, och framhåller sin mångåriga erfarenhet av verksamhet på området. Myndigheten lyfter även fram att den under senare år i allt högre grad initierat undersökningar och producerat rapporter i samarbete

med forskarsamhället. Därtill betonas att FLH sedan myndighetens start arbetat med vittnesmål. Redan under kommittétiden (Kommittén för levande historia) samlades ett 100-tal intervjuer in som gav vittnesmål från överlevande som kom till Sverige i samband med krigsslutet. Vittnesmål utgör en viktig resurs i myndighetens arbete med utbildningsmaterial. Myndigheten har nyligen också skapat en webbsida med syfte att vara en guide för alla som söker efter vittnesmål eller samlingar av vittnesmål från Förintelsen.

FLH har långvarig erfarenhet av i första hand pedagogisk utställningsproduktion inom ämnet Förintelsen riktad mot skolelever. Myndigheten framhåller därtill att FLH har kunskap om de föremåls-, arkiv- och vittnesmålsamlingar som finns inom området. Myndigheten har även, som tidigare nämnts, utvecklat en pedagogik som utifrån beprövad erfarenhet och forskning knyter lärdomar från Förintelsen till frågor i samtiden. FLH är sedan 2003 Sveriges företrädare och representant i International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) och har ett brett internationellt nätverk och samarbete med andra institutioner och museer som har fokus på Förintelsens historia.

Statskontoret genomförde en myndighetsanalys av verksamheten 2017.¹ Statskontoret bedömde att Forum för levande historia i allt väsentligt fullgör sitt övergripande uppdrag, och att myndighetens uppföljningar i allmänhet visar på goda resultat och att verksamheten uppskattas hos målgruppen. Statskontoret bedömde dock att Forum för levande historia stod inför utmaningar, då myndigheten under senare år fått fler och mer omfattande regeringsuppdrag än tidigare vilket inneburit breddade målgrupper och lett till att myndigheten fått problem att bibehålla fokus och långsiktighet. Efter rapporten har myndigheten genomfört en omorganisation för att skapa bättre långsiktighet vad gäller regeringsuppdrag och bland annat inlett tematiska arbeten för ett tydligare fokus.

Statens historiska museer (SHM)

Statens historiska museer är en statlig myndighet som sedan den 1 januari 2018 omfattar Stiftelsen Hallwylska museet, Historiska museet, Kungl. Myntkabinettet, Livrustkammaren, Skoklosters slott

---

¹ Statskontoret 2017:8, *Myndighetsanalys av Forum för levande historia*.

och museiverksamheten vid Tumba bruksmuseum samt Arkeologerna. Myndigheten har enligt sin instruktion till uppgift att främja kunskapen om och intresset för Sveriges historia och att bevara och utveckla det kulturarv som myndigheten förvaltar.

Myndigheten är främst relevant för utredningen genom sitt arbete med utställningen *Speaking Memories – Förintelsens sista vittnen*, som myndigheten producerat på initiativ av och tillsammans med föreningen Judisk kultur i Sverige, i samarbete med USC Shoah Foundation – The Institute for Visual History and Education i USA, samt med Auschwitz-Birkenau State Museum vad gäller inlån av föremål. Utställningen, som visades på Historiska museet under 2019, fokuserar på vittnesmål från överlevande med anknytning till Sverige. I utställningen ingår även den interaktiva installationen *Dimensions in Testimony*, där besökare kan samtala, på engelska, med två överlevande, Pinchas Gutter och Eva Schloss, genom förinspelade videointervjuer.

Utställningen på Historiska museet gav även tillgång till USC Shoah Foundations videoarkiv med över 55 000 vittnesmål från överlevande och vittnen till Förintelsen och andra folkmord.

Utställningen har inbegripit samarbete med Föreningen Förintelsens överlevande samt med Forum för levande historia. SHM har fått stor uppmärksamhet för utställningen och mött stort gensvar från civilsamhällesorganisationer och överlevande i Sverige.

SHM har, genom en PM till Kulturdepartementet (Ku2019/01674/KL), uppmärksammat regeringen på möjligheten att ta tillvara erfarenheterna och de samarbeten myndigheten ingått inom ramen för projektet och utställningen *Speaking Memories – Förintelsens sista vittnen*. Myndigheten har då även påtalat behovet av att inventera svenska vittnesmål i utländska arkiv och därtill påbörja insamling av föremål från svenska överlevande eller släktingar till överlevande som är villiga att donera föremål. Myndigheten påtalade även behovet av och möjligheten att ta fram en svensk version av den interaktiva installationen *Dimensions in Testimony*, med svenskspråkiga överlevande i Sverige. I februari 2020 fick myndigheten regeringens uppdrag att under året ta fram en sådan svensk version av installationen.

Myndigheten framhåller i sitt svar till utredningen vikten av att ett nytt museum samverkar nära och strukturerat med intressentgrupper i civilsamhället, att utbyte sker med internationellt ledande

organisationer samt att museet kan ta emot donationer och föremål som finns till exempel i de överlevandes familjer.

Myndigheten framhåller vidare att en framtida museiverksamhet med fokus på hågkomst av Förintelsen är mycket angelägen, samt att det är just i form av en museiverksamhet som samlingar, lärande och kunskapsuppbyggnad kan kombineras.

Myndigheten anser att uppdraget för ett nytt museum bör vara utformat med utgångspunkt i hågkomst av Förintelsen och med brett perspektiv på lärande om tiden och genom vilka olika steg samhället förändrades på vägen mot Förintelsen. Det framhålls att det finns många olika slags material: vittnesmål, dagböcker, officiella skrivelser, föremål, fotografier, film, arkivhandlingar, platser med mera. Ett museum behöver inte med nödvändighet samla alla dessa, men måste samordna kunskapen om och tillgången till dessa material, akademiska ämnen och forskning oavsett var i landet de finns.

SHM ser att det finns flera möjliga organisationsformer för ett nytt museum, men att museet måste få ett tydligt och självständigt uppdrag samt öronmärkta och tillräckliga ekonomiska resurser. SHM ser att ett alternativ är att inrätta en helt ny institution, en myndighet eller en stiftelse. En möjlig nackdel med en sådan lösning ser dock SHM i att en liten organisation är sårbar för ekonomiska svängningar och hur huvudmannen styr verksamheten, samt att det tar lång tid och kräver stora resurser att bygga upp ett museum helt från grunden med både magasin, utställningslokaler och den kompetensbredd som krävs inom museiverksamhetens alla professioner. Ett alternativ är därför enligt myndigheten att inordna ett nytt museum i en befintlig museiorganisation som redan samlar flera olika museer, på olika platser, till exempel i en museimyndighet. Fördelen skulle vara att strukturer och fysiska förutsättningar i form av magasin och personal redan finns i en uppbyggnadsfas, vilket kan effektivisera uppbyggnaden av ett nytt museum.

Sveriges Försvarshistoriska museer (SFHM)

Statens försvarshistoriska museers uppdrag är att öka kunskapen om det svenska försvaret genom tiderna och om dess roll i samhällsutvecklingen. Det innebär att SFHM ska se till att alla som vill, ska kunna lära sig mer om Sveriges försvar, både i äldre tider och i dag.

SFHM ska också berätta om hur krig påverkar, och har påverkat, människor och samhället.

SFHM driver två museer, Armémuseum i Stockholm, som skildrar Sveriges historia från 1500-tal till nutid, med fokus på hur människor har påverkats av krig och konflikter, samt Flygvapenmuseum i Linköping. SFHM har även ett museinätverk med cirka 60 museer runt om i Sverige.

Arbetet med Förintelsen vid myndigheten drivs i första hand vid Armémuseum, och är en integrerad del i museets utbud sedan lång tid tillbaka. En viktig utgångspunkt i arbetet är de brott mot mänskligheten som präglade 1900-talet. SFHM ser därför frågan om ett Förintelsemuseum som mycket angelägen och myndigheten ser stora möjligheter till samverkan.

Inte minst Armémuseum har stora samlingar kopplade till beredskapstiden och den svenska historiska kontext mot vilken de svenska erfarenheterna av Förintelsen bör sättas. Museet har även ett antal föremål som kommer från Nazityskland, eller från verksamhet kopplad till Tyskland under mellankrigstiden och andra världskriget, som används i temporära utställningar. En del av de permanenta utställningarna handlar särskilt om Förintelsen, och visar bland annat föremål som fokuserar på räddningsaktionen med de vita bussarna, en annan del handlar om Raoul Wallenberg och ytterligare andra personer som var behjälpliga i arbetet med att rädda människor undan Förintelsen. Museet har även berättelser från tre överlevande från Förintelsen.

Kopplat till dessa utställningar finns även ett antal visningar för framför allt skolan, exempelvis visningen ”Sverige, Förintelsen och Raoul Wallenberg”, som hanterar medmänskliga skyldigheter och den enskilde individens möjligheter att påverka och ta ställning, samt ”Främling i folkhemmet” som diskuterar nationell identitet, rasism, värderingar och folkhemsbygget.

Museet uppmärksammar minnesdagen av Raoul Wallenbergs försvinnande i samarbete med överlevande från Förintelsen som inbegriper besök från skolelever och överlevande från Ungern.

Myndigheten betonar i sina synpunkter till utredningen vikten av att museet får en gedigen forskningsanknytning och lyfter fram goda erfarenheter från den egna verksamheten liksom dess medarbetares erfarenheter av att bygga upp ämnesspecifika forskningscentra i samverkan med universitet.

Myndigheten framhöll i samtal med utredningen vikten av att museet, om det ska inrättas under en befintlig myndighet, inrättas vid ett statligt museum. Detta då det finns ett stort värde i att kunna samordna de kunskaper och resurser ett befintligt museum har vad gäller föremåls- och samlingshantering samt övriga museirelaterade kompetenser ett nytt museum behöver.

Stiftelsen Nordiska museet (NM)

Nordiska museet är en stiftelse och av stadgarna framgår att museet har till uppgift att bevara och levandegöra minnet av liv och arbete i Sverige, företrädesvis för tiden efter 1520. Det är stiftelsens styrelse, Nordiska museets nämnd, som svarar för att stiftelseförordnandet följs. Chef för museet är styresmannen. Verksamheten finansieras i dag till knappt 70 procent av statsanslag.

Vad gäller utredningens uppdrag instämmer NM i behovet av att samhället främjar utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen, särskild i en tid av ökad antisemitism och antiziganism. Det instämmer också i att Sveriges roll och hållning under andra världskriget och under 1930-talet bör få en tydligare belysning. Däremot är museet tveksamt till om det behöver inrättas ett helt nytt museum med egna samlingar. Utgångspunkten skulle i stället kunna vara att utvidga en redan befintlig institutions uppdrag genom att ge den ett tydligt samverkansuppdrag. Det kan annars finnas en risk för att en ny museiinstitution tas till intäkt för att Förintelsen inte behöver tas upp i eller integreras i utställningar vid redan befintliga museer.

Om ett nytt museum ska inrättas anser NM att det bör ha till uppgift att framför allt samverka med redan befintliga museer. Ett alternativ till ett nytt museum skulle kunna vara att Forum för levande historias ges ett uppdrag att samordna och bistå museerna med överblick över redan befintliga samlingar, liksom att bidra med kunskap och forskning om Förintelsen. Att samla arkivmaterial och föremål vid en enda institution kan vidare innebära en risk för materialet, alltså öka dess sårbarhet. Det kan också finnas något positivt i att samlingar som speglar Förintelsen och den samhällsutveckling som ledde fram till den, förvaras vid flera museer. Dessa samlingar behöver hanteras i ett större perspektiv för att de ska bli begripliga.

NM anser därtill att om regeringen inrättar ett museum borde stiftelseformen övervägas för det nya museet, för att minska risken för framtida politisk påverkan på verksamheten.

I övrigt instämmer museet med det som står i utredningens direktiv vad gäller att förmedlingen av berättelser från överlevande från Förintelsen ska stå i centrum. Museet ser även behov av att den andra och tredje generationens erfarenheter tas med. Därtill håller museet med om att Förintelsen bör beskrivas i en bred historisk kontext, och att detta inbegriper exempelvis att antisemitismens utveckling under 1920- och 1930-talen uppmärksammas och hur det påverkade både politik och vardagsliv. NM vill även poängtera att uppdraget bör vara att belysa judiska och romska erfarenheter av Förintelsen liksom även andra utsatta gruppers erfarenheter. Därtill anser museet att utredningsdirektivets formulering gällande behovet av forskningsanknytning är synnerligen viktig.

NM har omfattande samlingar som rör Förintelsen och Sveriges roll. Samlingen Judiska minnen samlades in 1994–1998 som ett projekt vid museet. Projektet inriktades mot levnadsskildringar som beskriver erfarenheter från tiden före, under och efter andra världskriget. Samlingen innehåller intervjuer, och drygt 400 självbiografiska levnadsberättelser från överlevande från Förintelsen. Därtill finns ett stort antal brev och fotografier samt föremål såsom pass med J-stämpel och även exempel på slöjd- och terapiarbeten tillkomna efter kriget vid institutioner i Sverige som tog emot överlevande. I museets samlingar finns föremål som på olika sätt belyser nazismen och nazistiska rörelser i Sverige på 1930- och 1940-talen. Museet har även en omfattande samling av K. W. Gullers fotografier där det finns ett antal bilder tagna i samband med att de Vita bussarna anlände till Malmö våren 1945 med överlevande från Förintelsen, samt bilder från flyktförläggningar.

Material från Judiska minnen är för närvarande utlånat till Judiska museet i Stockholm, och till en kommande utställning på Forum för levande historia. Materialet är också tillgängligt för forskning och har använts av ett antal forskare.

Hugo Valentin-centrum (HVC)

Hugo Valentin-centrum inrättades 1998 som Programmet för studier kring Förintelsen och folkmord vid Uppsala universitet som ett led i informationskampanjen Levande historia. Programmet hade gemensam administration med Centrum för multietnisk forskning och låg vid Gamla Torget i Uppsala. Det nuvarande Hugo Valentin-centrum inrättades 2010 som en sammanslagning av Centrum och Programmet. Hösten 2014 beslutade historisk-filosofiska fakulteten vid Uppsala universitet att lägga HVC under Historiska institutionen, men HVC har en separat budget och en egen styrelse. Vid Programmet för studier kring Förintelsen och folkmord fanns tidigare en lektor i Förintelsens historia och en lektor i folkmordsstudier. Efter att båda lektorerna slutade utlystes två lektorat i Förintelse- och folkmordsstudier år 2016, en med historisk-filosofisk och en med samhällsvetenskaplig inriktning. Centret har ingen egen professor i ämnet.

HVC är i huvudsak ett forskningscentrum men bedriver även undervisning i form av en masterutbildning. Den är tvärvetenskaplig och ges på engelska. Studenterna kommer i huvudsak från EU, men också från USA och Asien. HVC har externfinansierade forskare och postdoktorer, och beskriver sig själva som internationellt ledande när det gäller forskning om massvåld och Förintelsen på Balkan. HVC har även nätverk inom minoritetsstudier, exempelvis Forum för judiska studier och nätverket Judarna i Sverige.

Sedan 2001 arrangerar HVC varje år den så kallade Hugo Valentin-föreläsningen där en internationellt erkänd forskare inom Förintelse- och folkmordsstudier utses. HVC anordnar även konferenser och seminarier. HVC har inget eget bibliotek men i den ursprungliga instruktionen till Programmet ingick det att skapa en samling och ett bibliotek. Den instruktionen har nu tagits bort och biblioteket är i dag införlivat som en separat sektion inom Karin Boye-biblioteket vid Uppsala universitetsbibliotek. HVC har samverkat med Forum för levande historia genom åren men man menar att samarbetet har haft flera svagheter, bland annat eftersom det varit mer på individnivå och inte har haft formen av ett långsiktigt institutionellt samarbete.

De forskare vid HVC som utredningen haft dialog med välkomnar att ett museum om Förintelsen i Sverige ansluter sig till Stockholmsdeklarationens definition av ”Shoah”, alltså det som nazisterna själva refererade till såsom ”den slutgiltiga lösningen på den judiska frågan”, samtidigt som deklarationen framhåller att nazisternas brott även drabbade ”andra offer”, som alltså inte ingår i det dessa forskare menar med Förintelsen. De menar att distinktionen är viktig och skapar klarhet, men möjliggör också att man inom ramen för verksamheten belyser det våld och den förföljelse som drabbade andra grupper, under förutsättning att man tydliggör att detta inte utgör en del av Förintelsen.

Forskarna menar vidare att utgångspunkten för museet bör vara att på vetenskaplig grund beskriva och förklara Förintelsen. I det sammanhanget kan vittnesmål från överlevande förvisso belysa upplevelser på det individuella planet och därmed ge narrativet en personlig dimension, men de är inte sällan problematiska som historiska källor. Utgångspunkten måste vara att förklara Förintelsen utifrån det som forskarna vet i dag.

Vidare är det rimligt att ett svenskt museum om Förintelsen skall behandla Sveriges förhållande till folkmordet på Europas judar, men eftersom massmördandet inte ägde rum i Sverige finns en risk att det ger en ofullständig bild om man i varje läge skall fokusera på svenska perspektiv. Sveriges förhållande till Förintelsen bör därför kompletteras med ett internationellt perspektiv så att Förintelsen kan beskrivas och förklaras i en bredare europeisk kontext. Medarbetarna vid HVC skulle kunna bidra i det arbetet utifrån den expertis som de besitter.

Forskarna menar också att genom att kombinera Sveriges förhållande till vidare internationella perspektiv skulle museet kunna spela en viktig roll som forskningsinstitution och förmedlare av oberoende forskning av högsta internationella kvalitet.

Slutligen vill forskarna framhålla att när det gäller forskningsresurser är det viktigt att det finns grundanslag för att bedriva självständig forskning. Resurstilldelningen bör dessutom möjliggöra finansieringen av tidsbestämda postdoc-tjänster eller ”fellowships”, och det är viktigt att dessa knyts till en forskarmiljö vid ett universitet.

Stiftelsen Judiska Museet i Stockholm (JM)

Judiska museet har mer än 30 års erfarenhet av att förmedla kunskap om judisk historia och judendom. Det nya museet är beläget på Själågårdsgatan i Stockholm, i lokaler som fram till 1870 hyste Stockholms äldsta synagoga, och öppnade på Sveriges nationaldag den 6 juni 2019.

Förintelsen är en av grundpelarna eller kapitlen som museet valt att belysa i sin nya basutställning. JM växte fram i skuggan av Förintelsen och kan ses som ett av de första initiativ som togs i Sverige för att återigen börja manifesteras och visa upp den judiska kultur som slagits i spillror under Förintelsen. Museet har valt att skildra Förintelsen med fokus på träffytorna mellan judiska flyktingar och svensk flyktingpolitik under perioden. Det innehåll museet valt att skildra skiljer sig därmed i viss mån från den gängse historieskrivningen, som ofta lyft fram det heroiska Sverige, med exempel som Raoul Wallenberg, de vita bussarna och 1945 års räddade.

I sitt svar till utredningen uppmärksammar museet att ett nytt museum om Förintelsen behöver beakta redan befintlig verksamhet och att Judiska museet spelar en viktig roll i sammanhanget. Det har i sin utställning strävat efter att bredda bilden av den judiska historien bortom Förintelsen och slår vakt om att den ambitionen kan bibehållas, så att historien om judiskt liv i Sverige inte reduceras till att enbart kretsa kring lärdomarna från Förintelsen. Ett svenskt museum om Förintelsen riskerar, menar museet, att bli kontraproduktivt, utan ett betydande judiskt museum. Påståendet underbyggs med hänvisning till att många museer om Förintelsen internationellt ofta inramas av judisk historia, till exempel Judiska museet i Berlin. JM konstaterar att det är rimligt att parallellt lyfta fram båda dessa centrala berättelser, den om Förintelsen och den om judisk historia.

Museet understryker vidare att ett välfungerande judiskt museum blir än viktigare när ett museum etableras som mer specifikt är riktat mot att belysa Förintelsen, Förintelsens överlevande och specifika frågor relaterade till svensk historia. Därför föreslås att utredningen beaktar möjligheter till samverkan mellan de två institutionerna. Det kan röra sig om pedagogiska upplägg, gemensamma utställningar och ett långtgående samarbete vad gäller samlingar. JM har en samling med material av direkt relevans för det nya museet.

Museet framhåller därtill betydelsen av forskningsanknytning samt understryker behovet av pedagogiskt arbete och menar att detta kräver omsorg om hur man förhåller sig till det faktiska skeendet och vilka paralleller man drar och vilka lärdomar som ska föras vidare. JM tar även upp frågor om museets placering och poängterar att flera redan existerande institutioner som hanterar Förintelsen är centraliserade till Stockholm samtidigt som det över hela landet, via det så kallade 27 januari-nätverket, pågår omfattande arbete om Förintelsen ur olika perspektiv. Att bygga vidare på detta omfattande nationella arbete bör vara en viktig utgångspunkt för det nya museet.

Föreningen Förintelsens Överlevande (FFÖ)

Föreningen Förintelsens Överlevande finns i Stockholm och har sedan 1990-talet arbetat mot antisemitism, hatbrott och med att undervisa om Förintelsen.

FFÖ betonar som motiv till en museiverksamhet att främlingsfientliga, antidemokratiska och antisemitiska krafter breder ut sig i Europa och i Sverige. Judar i Sverige har upplevt flera konkreta händelser som resulterat i behov av skyddsåtgärder vid synagogor och institutioner. Barnbarn till överlevande, som arbetar med att föra sina mor- och farföräldrars historia vidare genom föredrag i skolor, har därtill erfarenhet av att det är svårt att komma in i skolor i vissa av förorter, därför att skolan inte kan garantera säkerheten. Ett museum om Förintelsen skulle, menar FFÖ, förhoppningsvis kunna motverka dessa mörka krafter genom att vara en samlingsplats för kunskap och upplysning om Förintelsen.

Ett specifikt motiv till museet är även att många av de överlevande har gått bort och att det därför är synnerligen viktigt, när inga överlevande finns kvar, att samhället utifrån deras berättelser och vittnesmål kan hålla minnet vid liv.

FFÖ ser det som avgörande att museet har sin utgångspunkt i etablerad historieforskning om Förintelsen och den unika händelse i den moderna historien som Förintelsen utgör. Ett museum ska även utan skygglappar berätta om Förintelsen och om hur världens nationer reagerade före, under och efter Förintelsen och det gäller även Sverige.

FFÖ anser i första hand att målgruppen bör vara ungdomar, men även allmänhet och forskarsamhället. Här ser FFÖ att museet kan spela en viktig roll i att stötta den obligatoriska undervisningen i skolan om Förintelsen. Museet kan också, menar man, utgöra en naturlig referenspunkt för de skolklasser och andra som besöker lägren i Polen. Det innebär i sin tur att det kommer finnas behov av samlingsalar och seminarierum.

FFÖ anser att det är centralt att museet är självständigt, i enlighet med museilagen, och står fritt från politisk påverkan. I museets styrelse eller motsvarande bör kompetens från såväl museiverksamhet som historievetenskap finnas. Expertkunskap om Förintelsen och erfarenhet att förmedla kunskap om Förintelsen bör vara en utgångspunkt för styrelsens sammansättning. Det är viktigt att hela verksamheten präglas av en professionell och vetenskaplig utgångspunkt, snarare än en (dags)politisk. Även överlevande eller deras anhöriga liksom skola/utbildningssverige bör vara representerade i styrelsen. FFÖ tycker också att det är viktigt att museet, i en styrgrupp, styrelse eller motsvarande, men på ett sätt som har direkt inflytande över verksamheten, knyter till sig ett antal internationellt erkända forskare inom området. Det är även viktigt att se till att den kompetensen finns tillgänglig under ett uppbyggnadsskede.

Föreningen är även gärna behjälplig med att samla in dokument och artefakter hos överlevande, och anser att det är viktigt att det arbetet kan komma igång så snart som möjligt.

Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA)

Svenska kommittén mot antisemitism, SKMA, bildades 1983. Initiativet togs mot bakgrund av den våg av antisemitism som kom till uttryck i början av 1980-talet. SKMA är en religiöst och politiskt obunden organisation som har till syfte att motverka och sprida kunskap om antisemitism och andra former av rasism. SKMA erhåller inget kontinuerligt statligt eller kommunalt stöd, utom för enstaka utbildningssatsningar och verksamheten finansieras huvudsakligen med frivilliga bidrag. SKMA bevakar kontinuerligt samhällsdebatt och massmedier och bemöter antisemitiska och rasistiska yttringar.

Sedan början av 1990-talet anordnar SKMA regelbundna utbildningar och kurser om antisemitism och andra former av rasism, liksom om nazism och Förintelsen. Organisationens seminarier riktar sig bland annat till lärare, skolledare, ungdomsledare, rättsväsende, journalister och politiker. SKMA publicerar också undervisningsmaterial och arrangerar fortbildningar för lärare och andra yrkeskategorier samt elevresor till Förintelsens minnesplatser.

Organisationen har sedan 1999 byggt upp ett nätverk av lärare som genomgått utbildningar. Sedan ett tiotal år tillbaka är det formaliserat i *Holocaust Education Network* (HEN) som drivs i samarbete med Forum för levande historia. Syftet är att erbjuda fortbildning för lärare och minst ett till två arrangemang per år. Förutom detta nätverk har de lärare som genomgått olika utbildningar själva skapat egna nätverk och har informella kontakter efter en genomförd resa.

SKMA har genomfört guideutbildningar för lärare till Förintelsens minnesplatser sedan 2001 och sedan 2007 har man genomfört elevresor. Organisationen har haft två stora regeringsuppdrag, dels en ettårig satsning omfattande 5 miljoner kronor där 408 elever och 81 lärare från 84 olika högstadieskolor runt om i Sverige deltagit (2014–2016), dels en flerårig satsning om 12,8 miljoner kronor som pågår 2018–2020 och ska omfatta drygt 700 elever och 100 lärare. Syftet med resorna är öka deltagarnas kunskaper om innebörden och konsekvenserna av rasistiska och antidemokratiska idéer och fördjupa förståelsen för demokratin och dess grundläggande värderingar.

Organisationen har också skapat digitala läromaterial, exempelvis *Antisemitism då och nu* (tillsammans med Forum för levande historia) och webbplattformen *Eternal echoes* som är ett projekt för att bevara och återge överlevandes vittnesmål samt skapa ett undervisningsmaterial om Förintelsen. Webbplatsen har finansierats som ett EU-projekt med stöd från Erasmus+ och tagits fram i samarbete med Polin Museum, Northern Transylvania Holocaust Memorial Museum, Zachor Foundation, Institute of Tolerance, Klagenfurt University och Vilnius Yiddish Institute.

SKMA samarbetar med en rad nationella och internationella utbildnings- och forskningscentra, till exempel Hugo Valentin-centrum vid Uppsala universitet, lärarutbildningen vid Karlstad universitet, Malmö stad, samt institutioner i Polen, Nederländerna Ukraina, Ungern och med Yad Vashem i Israel. SKMA samarbetar kontinuer-

ligt med Forum för levande historia och den antirasistiska organisationen EXPO.

Organisationen har inte velat lämna några specifika synpunkter på utredningens uppdrag eller angående inriktning och organisering av ett museum om Förintelsen.

SKMA har arkivmaterial med relevans för ett museum om Förintelsen, handlingar från Lisellska huset, som SKMA överlämnat till Riksarkivet och som organisationen kan bevilja tillstånd till. Arkivet innehåller register som den svenske nazisten Erik Walles upprättade över judar och politiska motståndare i Sverige, framför allt omkring 1940.

Handikapphistoriska föreningen (Hhf)

Handikapphistoriska föreningen bildades i november 1987. Den består av enskilda medlemmar och organisationer som alla har ett intresse av att dokumentera och för framtiden bevara historien om hur människor med funktionsnedsättningar levt sina liv, vad som påverkat deras levnadsvillkor och vilka insatser samhället erbjudit. Hhf anser att personer med funktionsnedsättning ska ingå i den historiska beskrivningen av Förintelsen. Föreningen ser det som en viktig pusselbit i förståelsen av Förintelsen och anser därför att redogörelser för nazisternas behandling av personer med funktionsnedsättning bör ingå i museets verksamhet som en integrerad del. Vidare menar föreningen att forskning, insamling och annan pedagogisk verksamhet som lyfter fram detta område bör initieras. Förutom detta betonar föreningen att det nya museet redan på planeringsstadiet bör beakta ”universell utformning” som innebär att alla människor ska inkluderas i användandet av museet.

Hhf verkar för insamling, bevarande och bearbetning av funktionshinderhistoriskt material och muntliga källor som belyser levnadsförhållanden och samhällets syn på människor med funktionsnedsättning i ett historiskt perspektiv. Föreningen samarbetar bland annat med funktionshinderorganisationer, universitet och högskolor, folkhögskolor, museer och arkiv.

Hhf har inte några egna samlingar men har de senaste åren drivit två projekt tillsammans med museer som har genererat material av och om personer med funktionsnedsättning. Bägge projekten finan-

sierades av Allmänna arvsfonden. Vad gäller möjligt material som kan kopplas till Förintelsen påtalar Hhf att livsvillkor för personer med funktionsnedsättning och deras historia sällan har berättats och att det säkerligen finns material som hittills inte har uppmärksammat. Hhf menar att det skulle behöva göras en särskild satsning inom området och att det är svårt att veta hur mycket material det finns i dag som behandlar erfarenheter från personer med funktionsnedsättning kopplat till Förintelsen i Sverige. Hhf har bidragit till den information som Forum för levande historia har på sin hemsida om nazisternas Aktion T4.

Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL)

Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter är en ideell organisation som grundades 1950. Dess målsättning är att samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter ska gälla för hbtqi-personer som för alla andra i samhället. Förbundet samverkar bland annat med Forum för levande historia avseende kunskapsproduktion om hbtq-frågor. RFSL har inte verksamhet som relaterar till Förintelsen eller arkiv som rör exempelvis förföljelser av homosexuella i Tyskland under kriget. Däremot kan RFSL bistå när det gäller kunskapsproduktion om hur homosexualitet betraktades och hanterades i 1930- och 1940-talets samhälle.

RFSL instämmer i att utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen behöver främjas och att samhället har ett åtagande att verka för att ständigt påminna om Förintelsens brott mot mänskligheten. RFSL framhåller att en form för denna påminnelse skulle kunna vara en separat museiverksamhet. RFSL hade dock även instämt om det i direktivet hade framförts att samhället har ett åtagande att främja utbildning, hågkomst och forskning generellt om folkmord och brott mot mänskligheten. En invändning som RFSL förmodar kommer att framföras mot ett museum om Förintelsen är att det i närtid, under 1900-talet, skett andra planlagda folkmord i stor skala.

RFSL vill särskilt understryka vikten av att belysa i vilken omfattning Sverige agerade, genom exempelvis utvisande av flyktingar, på ett sätt som direkt ledde till att individer kunde mördas av Nazi-

tyskland samt vikten av att belysa hur dåtidens värdegrund i det svenska samhället, där rasbiologi understöddes, kunde användas som motiv till och försvar för Sveriges agerande.

RFSL vill också framföra att det vid skapandet av en museiverksamhet är av central betydelse att fastslå att alla de grupper som blev offer för nazisternas förföljelser, det vill säga judar, romer, andra folkgrupper, homosexuella, transpersoner, funktionshindrade och politiska och religiösa motståndare till nazismen, ges likvärdig uppmärksamhet. Förbundet använder i sitt svar termen Förintelsen avseende samtliga förföljelser.

RFSL tillägger att det också kommer vara centralt för legitimiteten för ett framtida museum om Förintelsen att det kan etablera goda samarbetsformer med intresseorganisationer som företräder grupper som var Förintelsens offer. RFSL vill föreslå att det i direktiv för hur ett framtida museums styrelse ska utses ingår att en eller flera platser i styrelsen avsätts till företrädare för intresseorganisationer som företräder grupper som var Förintelsens offer.

Raoul Wallenberg Academy (RWA)

Raoul Wallenberg Academy är en svensk ideell insamlingsstiftelse och organisation som arbetar med att rusta unga att agera med civilkurage i Raoul Wallenbergs anda för ett medmänskligt samhälle fritt från rasism och främlingsfientlighet. Organisationen genomför utbildningar i självledarskap, skolprogram i mänskliga rättigheter och uppmärksammar Raoul Wallenbergs dag. Organisationen delar även ut Raoul Wallenbergpriset till en person som agerar i Raoul Wallenbergs anda.

RWA har föreslagit inrättandet av ett Raoul Wallenberg Center (RWC) och tagit fram en omfattande förstudie, med uppdraget att undersöka förutsättningarna för och utvecklandet av ett RWC i Stockholm. Förstudien har RWA skickat till regeringen, till dåvarande kultur- och demokratiminister Alice Bah Kuhnke.² Förstudien har även lämnats till utredningen om ett museum om Förintelsen.

RWA föreslår att museet om Förintelsen antingen utformas i linje med förslaget om ett RWC alternativt att det upprättas ett samarbete/samlokalisering av ett RWC, ett Förintelsemuseum och till

---

² Dnr KU 2017/01622/disk.

exempel Forum för levande historia. Denna trojka av enheter anser RWA skulle kunna innebära en kraftsamling som på allvar sätter Förintelsen på kartan i Sverige. Det skulle underlätta att attrahera besökare liksom ge lägre kostnader då det skulle finnas goda möjligheter att dela på gemensamma kostnader.

RWC anser att det finns ett stort behov av att inrikta verksamhet om Förintelsen på uppgiften att förebygga likande brott mot mänskligheten i framtiden, det vill säga att institutionen får en framåtblickande och samtidsorienterad inriktning, i och med att kunskap i sig om Förintelsen inte hindrar att nya folkmord genomförs. RWC påpekar att i dag vet de flesta vad som skedde under Förintelsen. I dag syns dessutom illavarslande tecken på att fascism och nazism återigen är på frammarsch. Att fokusera på Raoul Wallenberg är motiverat mot bakgrund av den särställning han haft i historien och då han bedöms vara den privatperson som räddade allra flest människor, sannolikt 10 000-tals, undan Förintelsen. RWC ser behov av pedagogisk verksamhet och ett center som kan inspirera besökarna att agera och ta ställning. RWA ser också stora möjligheter att samarrangera utbildningar och visningar för elever och lärare med andra aktörer såsom Forum för levande historia och aktörer från civilsamhället som arbetar med dessa frågor. I dag har RWA ingen egen fysisk plats att hålla kurser och utbildningar.

När det gäller målgrupp anser RWA att yngre människor (16–28 år) bör vara den prioriterade målgruppen för ett Förintelsemuseum/RWC. Prioriteringen motiveras med hänvisning till att det är i ungdomen värderingar formas och att det är ungdomarna som skapar morgondagens samhälle. RWA ser även stora möjligheter för ett Förintelsemuseum/RWC att samverka med skolvärlden, sprida lärarhandledningar, skolmaterial och arrangera visningar för skolklasser. Här vill RWA också belysa vikten av att arbeta med ny teknik och innovativa metoder för att nå den unga generationen. RWA har erfarenhet av att driva tekniska projekt och använda ny teknik.

Segerstedtinstitutet

Segerstedtinstitutet är ett nationellt resurscentrum som har till uppdrag att bidra till ökad kunskap om förebyggande arbete mot våldsutövande ideologier, våldsutövande strukturer samt rasistiska

organisationer. I detta arbete ska institutet samverka med offentliga institutioner och civilsamhällets organisationer. Institutet inrättades vid Göteborgs universitet 1 juli 2015.

Bakgrunden till Segerstedtinstitutet var det arbete som bedrivits inom det så kallade Toleransprojektet på svenska skolor sedan 1999, med start i Kungälv. Toleransprojektet drivs numera vid institutet. Projektet har syftat till att – genom att undervisa elever om Nazityskland och antisemitism samt relatera detta till samtiden – skapa en plattform för förebyggande verksamhet. Toleransprojektet avslutas vanligtvis med en resa till Förintelsens minnesplatser. Segerstedtinstitutet bygger därmed vidare på en tjuugoårig erfarenhet av exkursionspedagogiskt arbete med både lärare och elever till Förintelsens minnesplatser i Baltikum, Tyskland och Polen. Sedan hösten 2017 har fyra omgångar av kursen ”Historiografi, exkursionspedagogik och Förintelsens minnesplatser” genomförts vid Göteborgs universitet i samverkan med Forum för levande historia. I samband med exkursionsresorna har Segerstedtinstitutet utvecklat ett kontaktnät med museiinstitutioner i framför allt Polen, däribland det statliga museet Auschwitz-Birkenau i Oświęcim. Segerstedtinstitutet har formaliserat samverkan med Yad Vashem i Israel.

Segerstedtinstitutet ser ett stort behov av att det inrättas ett museum om Förintelsen i Sverige, och påpekar att det är viktigt att precisera definitionen av Förintelsen samt museets inriktning. I jämförelse med inriktningen hos Forum för levande historia, där samtidskopplingen står i centrum och där fokus ligger på olika folkmord och brott mot mänskligheten, menar institutet att museet bör fokusera på minnet av det förflutna. Därtill bör museets uppdrag i enlighet med utredningsdirektivet ta som utgångspunkt svenska överlevandes berättelser, vilket innebär ytterligare en insnävning av uppdraget jämfört med Forum för levande historia.

Institutet menar vidare att museet bör fokusera på en relativt snäv tidsperiod kopplad till Förintelsen, exempelvis med start i juli 1938 då Eviankonferensen slutligen bekräftar att judar i Tyskland inte kommer att tas emot av andra länder. Konferensen är också, framhåller institutet, en lämplig startpunkt för just Sveriges förhållande till det som kom att bli Förintelsen, det sistnämnda en aspekt som särskilt understryks i direktiven.

Därtill menar institutet att museet bör göra en tydlig distinktion mellan offergrupperna för den nazityska politiken och de som föll offer för folkmord. Det innebär att judar men också romer blir föremål för minnet av Förintelsen. Med hänsyn tagen till svenska överlevande blir emellertid romernas plats liten, då enbart två romska överlevande anlände till Sverige omedelbart efter kriget, vad man känner till. Att romer inte beviljades tillstånd att resa in i Sverige förrän 1954 blir en viktig uppgift för museet att upplysa om. Institutet fastslår att det faktum att judar var Nazitysklands primära inbillade fiende och offergrupp är en självklar utgångspunkt och bör genomsyra museets koncept. Institutet ser det därtill som centralt att antisemitismens historia behandlas i museet.

Institutet ser även en risk med att för starkt betona utbildningsverksamhetens betydelse vid museet, vilket kan riskera att överflygla själva museiverksamheten. Institutet lyfter i sitt frågesvar upp betydelsen av artefakternas, föremålets, betydelse och menar att vikten av museiföremål som grund för lärande och kunskapsförmedling kommer att öka i framtiden, inte minst i relation till en ökande digitalisering.

Utifrån institutets erfarenhet från att ha arbetat med stort antal museer och minnesplatser relaterade till Förintelsen, vill institutet framhålla att det svenska museets arkitektoniska utformning är av central betydelse för de intryck som besökarna får, inte minst eftersom pedagogers och guiders arbete till stor del bestäms av rumsliga aspekter. Upplevelsen av autenticitet är även av stor betydelse, vilket aktualiserar frågan om det svenska museets placering. Institutet betonar att det är en fördel om lokaliseringen sker på en plats som på historiska grunder har en koppling till Förintelsen.

Judiska Centralrådet

Judiska Centralrådet bildades den 29 november 1953 av de mosaiska församlingarna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping. Judiska Centralrådet anser att det finns ett stort behov av ett förintelsemuseum i Sverige och att Förintelsen som historisk händelse har präglat dagens Sverige och Europa som få andra händelser. Centralrådet påpekar att det saknas ett museum som kan fungera som ett centrum för alla de berättelser och vittnesmål samt dokument med

koppling till Förintelsen och Förintelseöverlevande som finns på olika institutioner.

Centralrådet anser även att det framtida museet ska belysa Sveriges roll före, under och efter andra världskriget. Därtill poängteras att ett museum om Förintelsen även har en viktig roll att fylla i arbetet för att motverka antisemitism och främlingsfientlighet och råda bot på bristande kunskap om Förintelsen. Judiska centralrådet anser att direktiven till utredningen överlag är goda och att det är viktigt att det kommande museet har sin grund i forskning och därigenom garanteras viss självständighet. Centralrådet anser även att det är viktigt att museet får ett tydligt pedagogiskt uppdrag så att kunskapen i museet når ut till ungdomar. Det framhålls även att de överlevande inte bara bör skildras som offer, utan också som människor sprungna ur en unik och rik kultur och språk, inte minst jiddisch.

Vad gäller samlingar har Judiska församlingar omfattande arkiv med relevant information från åren runt Förintelsen. Holocaust Memorial Museum i Washington tillsammans med Yad Vashem i Israel håller förnäravarande på att digitalisera Judiska församlingens i Stockholm arkiv. Centralrådet känner även till att det finns enskilda personer, som har objekt, fotografier och dokument sparade.

Judiska centralrådet anser att museet bör ha en självständig ställning och en egen instruktion och inte bli en del av en annan institution. Därtill bör museet få en egen byggnad. Det är även, enligt Centralrådet, viktigt att de organisationer och föreningar i Sverige som för de överlevandes berättelser vidare får möjlighet att påverka museets verksamhet. Judiska centralrådet anser även att det är viktigt att museet inte ska ha andra mer allmänna uppdrag rörande exempelvis mänskliga rättigheter då det riskerar att urholka det viktiga uppdraget om Förintelsen.

Föreningen Zikaron

Föreningen Zikaron bildades 2013 och arbetar med att undervisa ungdomar om Förintelsen. Zikaron betyder minne på hebreiska och syftet med verksamheten är att Förintelsen aldrig ska glömmas bort och att okunskap som leder till antisemitism och andra typer av främlingsfientlighet ska bekämpas. Föreningen erbjuder gymnasie- och högstadieskolor kostnadsfria föreläsningar om Förintelsen från

judiska ungdomar i 18–30-årsåldern. Detta är ett sätt att ta över från de överlevande som inte längre har möjlighet att gå ut i skolorna. Föreläsarna tar sina släktingars historia och för den vidare genom föreläsningar.

Zikaron ser ett behov av att ytterligare förstärka minnet av Förintelsen då föreningen upplever att kunskapen bland skolelever är för låg. Ett museum kan vara ett av flera olika sätt att säkerställa att minnet förs vidare och kan som institution och fysisk plats långsiktigt säkra att kunskapen finns tillgänglig.

Enligt föreningens mening bör museet rikta sig till alla, men ha särskilt fokus på skolelever från högstadiet och uppåt. Museet bör vidare fokusera på hela det historiska förloppet från hur det var före kriget, upptrappning, under Förintelsen och sedan vägen till Sverige och hur överlevande etablerade sig i landet. Huvudfrågan i museet bör vara hur det kunde hända och hur det kunde gå så långt. Dessutom menar föreningen att museet bör fokusera på de olika stegen i förintelseprocessen: ghetton, deportation, koncentrations- och förintelseläger (inkl. förhållandena i lägren), dödsmarscher och sedan befrielsen. Föreningen menar därtill att museet ska beskriva de enskilda människooödena i relation till den större processen. Genom det individuella ödet blir det ofattbara mer greppbart och berör besökaren. Därför är det lämpligt att museet fokuserar på historier från överlevande som kom till Sverige, men även på deras släktingar som inte överlevde Förintelsen. En annan viktig aspekt att beröra är Sveriges hållning och roll under kriget och hur det såg ut när de överlevande sedan kom till Sverige.

Föreningen har ingen särskild synpunkt på hur museet bör organiseras annat än att det ska vara permanent och ha fritt inträde. Museet bör även ha ett nära samarbete med andra organisationer som arbetar för att bevara Förintelsens minne såsom Forum för levande historia, Svenska kommittén mot antisemitism och Zikaron. Därför bör en grupp för samverkan inrättas som inkluderar museet. Dessutom framhåller Zikaron att internationell samverkan med andra Förintelsemuseer och i synnerhet Yad Vashem i Israel skulle stärka det svenska museet.

Zikaron nämner även att många överlevande eller deras familjer bland annat har dokument som visar på exempelvis inresetillstånd i Sverige. Dessutom har de ett fåtal familjebilder från tiden före Förintelsen. Allt detta material torde vara av relevans för museet.

Judisk kultur i Sverige

Föreningen för Judisk kultur i Sverige är en oberoende, opolitisk, icke-konfessionell och icke vinstdrivande organisation med syfte att initiera och genomföra kulturarrangemang som knyter an till det judiska kulturarvet och judiskt tänkande. Judisk kultur i Sverige har under lång tid deltagit i den pågående diskussionen om hur man möter utmaningarna med att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen till kommande generationer efter det att de överlevande försvunnit. Judisk kultur har bland annat ett samarbete med Föreningen Förintelsens överlevande.

Judisk kultur har initierat och genomfört flera programverksamheter kopplade till Förintelsen, som: internationella symposier, seminarier, workshops, filmvisningar, konserter och installationer. Nyligen initierade och samproducerade Judisk kultur projektet och utställningen: *Speaking Memories – Förintelsens sista vittnen*, i samarbete med Historiska museet, inklusive installationen *Dimensions in Testimony* (DiT). Judisk kultur anser att utställningens olika komponenter bör bli grunden för det framtida Förintelsemuseet i Sverige.

Judisk kultur betonar att organisationen ser det som nödvändigt att museet fokuserar på att samla, presentera och tillgängliggöra forskningsmaterial om Nazitysklands industriella och systematiska mord på sex miljoner judar i Europa. Museet behöver en permanent utställning, med en historisk tidslinje, relaterat material, vittnesmålsarkiv och personliga föremål. Judisk kultur konstaterar att det finns ett behov av ett Förintelsemuseum, som direkt handlar om utrotandet av det judiska folket, inte en institution där Förintelsen blir en aspekt vid sidan av andra ämnen som demokrati, tolerans, jämställdhet, medborgerliga rättigheter etc.

Det framtida Förintelsemuseet bör vidare presentera svensk historia, ge information om Sverige under andra världskriget och lyfta fram de judiska överlevande som kom till Sverige som flyktingar och byggde sina liv och hem i Sverige. Judisk kultur anser att det är nödvändigt att arbetet med att bygga museet börjar utan dröjsmål med tanke på de kvarvarande överlevandes höga ålder.

Judisk kultur föreslår att Historiska museet i Stockholm fortsätter att tillgängliggöra det vittnesmålsarkiv som ingår i utställningen *Speaking Memories* samt installationen *Dimensions in Testimony* (och möjliggör en svensk version av DiT), samt presenterar den svensk-

judiska berättelsen, samtidigt som man samlar in och bevarar relevanta dokument och artefakter. Dessutom anser Judisk kultur att det nya museet bör placeras i Stockholm.

É Romani Glinda

É Romani Glinda ("Den Romska Spegeln") är en ideell romsk organisation med syfte att förbättra romernas levnadsvillkor i Sverige och i Europa genom en rad olika insatser. Organisationen arbetar med att förmedla kunskap om hur romer bemötts av svenska myndigheter och majoritetssamhället, organiserar romska kulturdagar och annan programverksamhet. Organisationen har i 20 års tid gett ut tidningen *É Romani Glinda* men upphör nu med sin verksamhet på grund av minskat tidskriftsstöd.

Organisationen har under lång tid bistått i arbetet med hågkomst och kunskaps spridning om nazisternas förbrytelser under andra världskriget, bland annat i samband med Förintelsens minnesdag, samt minnesdagen den 2 augusti som är den europeiska minnesdagen för Förintelsen av europeiska romer.³ Organisationen delar tillsammans med företrädare för flera andra romska organisationer synpunkten att romerna fortsatt och mer tydligt bör inkluderas i verksamhet som rör kunskapsförmedling och hågkomst, samt anser att det bör tydliggöras att romers öde under andra världskriget är en del av det som benämns Förintelsen. Romska organisationer och företrädare har under lång tid lyft frågan om att Romers historiska erfarenheter ifrågasatts och exkluderats, samt att begreppet romernas Förintelse ska erkännas.

É Romani Glinda, samt andra romska organisationer efterlyser att Förintelsemuseet tydligt inkluderar romernas historiska erfarenheter under kriget och använder begreppet romernas Förintelse i enlighet med ovan nämnda önskemål, samt att museet bidrar till forskning på området och att detta sker i samverkan med romska företrädare. Utredningen har även inhämtat dessa synpunkter från möten med bland annat företrädare för romska verksamheter i Malmö.

---

³ Europaparlamentet förklarade år 2015 den 2 augusti som den europeiska minnesdagen för förintelsen av europeiska romer till hågkomst av de uppskattningsvis 500 000 romer som mördades i Nazi-Europa.

É Romani Glinda, samt andra romska organisationer, vill uppmärksamma att det saknas tillräckligt stöd från staten för att säkerställa att romer och romska organisationer har möjligheter att delta i att utveckla verksamhet om hågkomst och kunskapsproduktion angående Förintelsen. Neddragningen av medel till strategin för romsk inkludering har fått till följd att dessa möjligheter inskränkts.

È Romani Glinda anser att museet därtill tydligt bör tematisera att romer inte hade möjlighet att invandra till Sverige efter kriget, och att detta bidragit till att det funnits få överlevande romer med svensk anknytning. Därför bör vittnesmål från överlevande romer hämtas in till museet från länder utanför Sverige.

Romska riksorganisationer

Utredningen genomförde den 31 januari 2020 ett samrådsmöte med romska riksorganisationer på Kulturdepartementet. Urvalet av organisationer skedde i samråd med Kulturdepartementet och till mötet inbjöds: Romska ungdomsförbundet, Riksförbundet Romer i Europa, Frantzwagner Sällskapet, Romano Paso, Internationella Romska Evangeliska Missionen, samt Sveriges Romerförbund. Organisationerna fick även möjlighet att besvara den frågeenkät utredningen skickat till andra berörda myndigheter och organisationer.

Vid mötet delgavs utredningen en skrivelse från organisationerna till ansvariga ministrar som innehöll synpunkter och krav inför den kommande Förintelsekonferensen i oktober 2020 och det kommande inrättandet av ett museum om Förintelsen. Riksorganisationerna kräver att Förintelsen av romer behandlas med samma dignitet och samma satsningar som Förintelsen av judar. Kraven specificerades som följer: Att de som anser att romerna inte utsattes för Förintelsen på samma sätt som judar kommer med underlag och visar på vilka grunder de baserar en sådan slutsats; att Stockholmsdeklarationen revideras, då den utesluter och förminskar Förintelsen av romer och antiziganism under andra världskriget; att det finns en tydlig strategi för hur Regeringskansliet ämnar involvera den romska Förintelsen i etablerandet av Förintelsemuseet; samt att regeringen tillsätter en romsk delegation som får plats i talarstolen under Förintelsekonferensen för att tala om antiziganism och den romska För-

intelsen. Skrivelsen hänvisar även till den debattartikel som publicerats i ämnet i *Expressen* den 27 december 2019.

Vid mötet diskuterades bland annat behovet av insamling och dokumentation av berättelser och vittnesmål från romer som överlevt Förintelsen. De närvarande organisationerna beskrev för utredningen hur sådan insamling och dokumentation kan initieras och genomföras, samt utmaningarna som finns för ett sådant projekt.

Kulturen – Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige

Kulturen, vars formella namn är Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige, är en ideell förening stiftad 1882 med i dag cirka 3 500 medlemmar. Kulturen i Lund är ett regionalt museum och erhåller årligt verksamhetsbidrag från Region Skåne med utgångspunkt från den regionala kulturplanen. Kulturens verksamhet är anpassad till kulturpolitiska mål på nationell, regional och kommunal nivå. Huvuddelen av den publika verksamheten utförs på museet Kulturen i Lund.

Kulturen förvaltar Ravensbrücksamlingen, en unik samling av föremål i Sverige från överlevande från nazisternas folkmord med direkt koppling till Sveriges insatser och räddningsaktionen med de vita bussarna. Samlingen skapades av konsthistorikern Zygmunt Lakocinski som var verksam i Lund under 1930-talet och som under kriget arbetade, på uppdrag av den polska exilregeringen i London, med att dokumentera Nazitysklands övergrepp i Polen och övriga Europa. Lakocinski samlade in föremålen 1945 när de vita bussarna kom till Sverige i samband med att han arbetade med att tolka och dokumentera flyktingarnas vittnesmål. Samlingen av föremål deponerades 1966 och skänktes till Kulturen år 2004 av efterlevande till Lakocinski.

Samlingen består av drygt 200 föremål som använts och tillverkats i koncentrationsläger, små, för innehavaren viktiga, föremål som skapats av de material som stod till buds. Dessutom ingår ett antal fångdräkter, fångmärken och ett omfattande arkivmaterial i samlingen. I Kulturens arkiv finns intervjuer med överlevande och deras släktingar, föremål med anknytning till de vita bussarna samt material från judiska flyktingar. Dessutom innehåller arkivet material från flyktingförläggningar utanför Lund och minnesföremål från senare tid. Skulpturer, som en tidigare fånge tillverkat senare som ett sätt

att bearbeta de traumatiska upplevelserna, utgör ett komplement till samlingen.

Samlingarna är permanent utställda i utställningen ”att överleva – röster från Ravensbrück”. Med utställningen som utgångspunkt bedrivs programverksamhet, skolverksamhet och annan form av förmedlingsverksamhet. Kulturen bedömer att samlingarna och utställningen har betydelse för många människor i regionen som är ättlingar till Förintelseöverlevare.

Kulturens generella synpunkter angående inrättandet av ett nytt museum är att det är viktigt att belysa Förintelsen som historiskt skeende och att det därmed också är viktigt att samla och bevara föremål och annan dokumentation av Förintelsen samt att bedriva förmedlingsverksamhet med utgångspunkt från dessa samlingar. Kulturen delar dock inte utredningsdirektivens beskrivning av att det i dag saknas en museiverksamhet som har till uppgift att genom bland annat insamling av föremål bevara och förmedla dessa minnen av det historiska skeendet.

Kulturen anser att grundstrukturen i Sveriges museisystem med de stora centralmuseerna och de regionala museerna har just denna uppgift. Vidare anser museets företrädare att behovet av en museiverksamhet som rör Förintelsen kan fullgöras och redan fullgörs inom den befintliga museistrukturen. Kulturen har exempelvis samlat in föremål med koppling till Förintelsen och fortsätter att samla in sådana.

Malmö museer

Malmö Museer är ett kommunalt och regionalt museum. Museet visar utställningar om teknik, sjöfart, naturhistoria och historia. Utställningarna visas primärt på Slottsholmen. Själva museibygnaden, Malmö slott, är en historisk minnesplats kopplad till överlevande från Förintelsen. 1945 beslutade museichefen Ernst Fisher att stänga sin verksamhet för att använda lokalerna för flyktingmottagning och öppnade museet för överlevande från koncentrationslägren som kom med de vita bussarna.

Museet har stora samlingar kopplade till mottagandet och i dag ställs en av de kvarvarande vita bussarna ut vid entrén. Museet är en internationell europeisk minnesplats och får många besökare som

har anknytning till överlevande som vistats på museet då det var flyktingförläggning.

År 2015 öppnades tre utställningar om vad som hände på slottet 1945, bland annat en basutställning för skolklasser och andra besökare, samt en digitalt distribuerad utställning, "Välkommen till Sverige". Museet gjorde en publik insamling av föremål, och fick in många sådana i samband med utställningen. Museet samarbetar utifrån samlingarna och utställningarna både internationellt och nationellt bland annat med Statens historiska museer. Museet har därtill omfattande samarbeten med skolor och i pedagogisk verksamhet.

Malmö stadsarkiv

Malmös stadsarkiv innehåller en rad olika arkiv med handlingar, fotografier, intervjuer och i vissa fall föremål som rör flyktingar som kommit till Sverige efter andra världskriget och Förintelsen. Materialet har tillkommit såväl genom olika kommunala verksamheter som genom privatpersoners insamlingar.

Stadsarkivet hade 2019 cirka 30 000 besök och arbetar brett för att vara relevanta i Malmö och tillgängliggöra sina arkiv och samlingar. Stadsarkivet har ett omfattande och värdefullt material med relevans för museet. Under lång tid har man tagit hand om den judiska församlingens arkiv. Arkivet "Flykten över sundet" innehåller bland annat personlistor, intervjumaterial och bilder. "Hoppets hamn" är ett arkiv över alla som kom till Malmö fram till 1946, passagerarlistor från vita bussarna med mera. Arkivets passagerarlistor för åren 1943–1945 är ofta den enda dokumentationen som finns över var flyktingar och överlevande ursprungligen kom ifrån och är ett internationellt unikt material. Stadsarkivet har därtill ett stort digitaliserat bildarkiv och samlingar som rör flyktingar från Polen och Ungern under 1950- och 1960-talen. Dessutom har Stadsarkivet Davit Isakbiblioteket och berättelser om flyktingmottagandet i Sverige 2015.

Samlingarna används för att hjälpa människor från hela världen att spåra sina judiska släktingar. De används även av forskare samt i arkivets arkivpedagogiska verksamhet. Arkiven har varit underlag till böcker och filmer om Förintelsen.⁴ Under de senaste åren har Stadsarkivet gett ut boken *På gränsen mellan krig och fred, minnesbilder*

---

⁴ Exempelvis Magnus Gerttens dokumentärfilm *Hoppets hamn* (2011).

från Malmö 1939–1945 utgiven av Malmö stadsarkiv 2015. Stadsarkivet samverkar med andra arkiv och institutioner internationellt på områden som rör Förintelsen.

Stadsarkivet ser gärna ett nytt museum i Malmö med fokus på Förintelsen och kan bidra till samverkan med museet.

Region Skånes kulturförvaltning

Region Skåne har efter önskemål getts möjlighet att ge synpunkter på utredningen uppdrag. Regionens kulturförvaltning menar att det finns ett stort behov av att samla, bevara och visa minnen som anknyter till Förintelsen, men framhåller samtidigt att frågan måste ha ett bredare anslag eftersom det är fler verksamheter som berörs än ett museum.

Region Skåne menar att bildandet av ett museum för Förintelsen är en betydande uppgift för hela ABM-sektorn (Arkiv, Bibliotek, Museer) och att ett uppdrag till hela ABM-sektorn skulle ge fler och större möjligheter att samordna verksamheter med befintliga nätverk och driva ett/en museum/mötesplats med inriktning på minnesförmedling om Förintelsen på nationell nivå. Region Skåne menar vidare att uppdraget bör riktas till ABM-sektorn som i samarbete med bland andra universitet och högskolor har rätt kompetens och kunskap att förmedla Förintelsens berättelser för att nå både en bred publik och specifika målgrupper.

Region Skånes förslag är att skapa ett centrum för det de kallar för "förintelsefrågor" där verksamheten använder sig av ABM-sektorns kompetens för att förmedla berättelser kopplade till Förintelsen. Digital kompetens kommer att vara av stor betydelse inom alla funktioner för det framtida centrat. Det bör dessutom finnas en publik verksamhet med möjlighet att bygga vandringsutställningar.

Region Skåne menar också att det är viktigt att verksamheterna organiseras som en opolitisk stiftelse för att kunna agera i enlighet med museilagens intentioner. Som regionalt utvecklingsansvarig aktör inom kulturarvs- och museiområdet ser kulturförvaltningen mycket positivt på en eventuell placering av centrumet i Skåne och betonar att de tagit del av synpunkter som lämnats av Kulturen i Lund och Malmö stadsmuseum.

Länsmuseernas samarbetsråd

Utredningen har haft dialog med Länsmuseernas samarbetsråd, som inkommit med synpunkter på utredningens uppdrag. Länsmuseernas samarbetsråd understryker vikten av att Sverige främjar kunskapen, minnet och forskningen om Förintelsen, särskilt då allt färre överlevande finns kvar i livet som själva kan berätta.

Länsmuseernas samarbetsråd avråder dock ifrån att skapa ett traditionellt myndighetsmuseum och förordar i stället att ge läns-
museerna hela eller delar av ett nationellt ansvar för att uppmärksamma Förintelsen. Ett motiv till detta är att säkerställa att hela landets befolkning ges samma förutsättningar att ta del av verksamheten. Dessutom finns berättelser, vittnesmål, föremål och platser som rör Förintelsen, den judiska befolkningens liv och historia, antisemitism och flyktingmottagandet efter andra världskriget, utspridda i hela landet. Ett väl genomfört lokalt arbete och perspektiv har stor potential att fånga allmänhetens intresse.

Flera argument för att införa en museiverksamhet genom uppdrag till läns-
museerna framhålls bland annat att:

- Länsmuseerna sammantaget är Sveriges största museum vilket skapar möjligheter till synergier och samverkan mellan läns-
museernas olika samlingar och utställningskompetenser, samt att Länsmuseerna är självständiga verksamheter som har en väl utbyggd museal infrastruktur i hela landet.
- Länsmuseerna når ut till en stor del av befolkningen och därmed lättare kan nå kulturpolitikens mål om breddat deltagande.
- Länsmuseerna möter redan i dag de flesta barn och skolelever och har stor erfarenhet av att bedriva pedagogiska program i nära samarbete med skolor och lärare. Det finns dessutom möjligheter att koppla samman detta med de resor som ungdomar och andra grupper gör från länen till europeiska minnesplatser.
- Länsmuseerna har i sina samlingar och arkiv, föremål och dokumentation om Förintelsen och judiskt liv i Sverige. Länsmuseerna skulle med fördel kunna ta ansvar för regionalt insamlande av nya föremål.

- Läns museerna har redan i dag stor erfarenhet av att uppmärksamma Förintelsen. Här nämns bland annat Kulturen i Lund och dess permanenta utställning ”Att överleva – Röster från Ravensbrück” samt att Värmlands museum visar utställningen *Speaking Memories – Förintelsens sista vittnen*.
- Läns museerna utgör ofta navet för planering och genomförande av aktiviteter i samband med Förintelsens minnesdag, och har därtill ett utvecklat kontaktnät med civilsamhällets olika aktörer.

Läns museernas samarbetsråd föreslår att ett uppdrag att bedriva museiverksamhet kan genomföras genom att staten ingår en överenskommelse med Sveriges kommuner och regioner (SKR) om uppdrag, omfattning och ekonomi. Alternativt kan staten ingå individuella överenskommelser med varje läns museum som bygger på ett grundavtal som staten och Läns museernas samarbetsråd har kommit överens om, eller genom ett avtal direkt med branschföreningen Läns museernas samarbetsråd. Till detta föreslås vidare en samordnande funktion på nationell nivå för att koordinera det regionala arbetet, bygga nätverk, stå för en nationell kunskapsinhämtning, ha överblick över relevanta föremål i museernas samlingar, initiera och producera gemensamma utställningar med mera.

3.3 Museer i andra länder

Utredningen besökte hösten 2019 ett antal museer och andra institutioner som arbetar med hågkomst och forskning om Förintelsen. Dessa var Ravensbrückmuseet i Fürstenberg, Judiska museet i Berlin, HL-Senteret i Oslo, Dansk Jødisk Museum i Köpenhamn, Yad Vashem, Ghetto Fighters museum och Massuah museum i Israel.

Utredningen har även haft möte med företrädare för USC Shoah Foundation och National Holocaust Museum i Amsterdam samt haft dialog med United States Holocaust Memorial Museum i Washington och Imperial War Museum i London.

Samtliga ovan nämnda museer bedömer utredningen är möjliga samarbetspartners för ett svenskt museum om Förintelsen, inte minst vad gäller inlån av föremål, dokumentation och forskning. Det finns därutöver en lång rad museer internationellt som arbetar med

Förintelsen och som kan vara aktuella att samarbeta med.⁵ Utredningen presenterar i slutet på kapitlet ett antal av dessa museer.

Senter för studier av Holocaust och livssynsminoriteter (Norge)

Senter för studier av Holocaust och livssynsminoriteter (HL-Senteret) är ett norskt forsknings-, dokumentations- och förmedlingscenter med fokus på Förintelsen och andra folkmord, samt på minoriteters villkor i det moderna samhället. HL-Senteret etablerades 2001 som ett resultat av en lång process kopplad till utredningen om kompensation för de norska judarnas behandling under andra världskriget. Sedan 2005 ligger HL-Senteret i Villa Grande på Bygdøy utanför Oslo. Detta är en historisk plats då Vidkun Quisling som var Norges regeringschef 1942–1945 under den tyska ockupationen då bodde i huset. HL-Senteret framhäver betydelsen av dess lokalisering och den symboliska dimensionen av att huset nu hyser ett Holocaustmuseum samt forskning, utbildning och programverksamhet som syftar till att öka kunskapen om Förintelsen och bidra i arbetet för mänskliga rättigheter och demokrati. HL-Senteret är en oberoende ideell stiftelse kopplad till Oslo universitet.

HL-Senteret har en utställningsverksamhet med både en permanent och tillfälliga utställningar samt en minnesplats över offer. De har påbörjat en utbyggnad för ökad utställningsverksamhet.

HL-Senteret har en egen forskningsavdelning, med ett antal fast anställda forskare och söker regelbundet extern finansiering för olika forskningsprojekt. Forskningen som bedrivs täcker både historisk och modern antisemitism samt folkmord och kränkningar av mänskliga rättigheter. Det finns även fokus på den historiska och nuvarande situationen vad gäller högerextremism och om det mångkulturella samhället. Utöver forskning bedrivs biblioteks- och arkivverksamhet. HL-Senteret hoppas att under kommande år öka antalet internationella samarbeten och ser stora möjligheter till samverkan och samarbeten med ett svenskt museum.

HL-Senteret bedriver även en omfattande och landstäckande utbildningsverksamhet riktad mot både lärare och elever.

---

⁵ IHRA tillhandahåller exempelvis en omfattande databas över museer och minnesplatsinstitutioner som arbetar med Förintelsen, se vidare <https://www.holocaustremembrance.com/memorial-museums-database>.

Dansk Jødisk Museum i Köpenhamn

Dansk Jødisk Museum är ett rikstäckande, nationellt museum som hanterar 400 år av dansk-judisk kulturhistoria. Uppdraget är att genom insamling, dokumentation, forskning, bevarande och förmedling verka för bevarandet av Danmarks judiska kulturarv. Museet belyser bland annat diversitet, identitetsfrågor, integration och förhållandet mellan den dansk-judiska minoriteten och det danska majoritets-samhället. Museet samarbetar nationellt och internationellt och är medlem av Association of European Jewish Museums och representerar Danmark i IHRA.

Museet invigdes 2004 och har sina lokaler på Christians Brygge i centrala Köpenhamns så kallade Kulturkvarter – som samlar ett stort antal danska museer. Museets publika lokaler har utformats av Daniel Libeskind. Den konceptuella arkitektoniska utformningen bidrar starkt till museets publiksiffror; enligt uppgift från museet kommer cirka hälften av besökarna på grund av arkitekturen i utställningslokalen.

Museet är relativt litet sett till utställningslokaler och personal. Dess driftskostnad finansieras av Köpenhamns stad och danska staten, därtill stöds museets verksamhet av olika fonder och privata donationer. Trots sin begränsade omfattning framstår museet som starkt vad gäller insamlings- och forskningsprojekt och har värdefulla erfarenheter på området.

Museet har ett forskningsbibliotek och arbetar löpande med att initiera forskningsprojekt. Forskningsprojekt finansieras via externa forskningsansökningar. Museet samarbetar bland annat med Danish Institute for International Studies (DIIS).

Museet har särskilda samlingar om räddningen av de danska judarna 1943 och har producerat utställningar, forskning och publikationer på temat. Bland annat finns en särskild databas *Safe haven database* på museets web-sida. Där återfinns digitaliserade samlingar med uppgifter om personer som sökte tillflykt till Sverige 1943 och åren därefter. Ett av museets tidigare forskningsprojekt och en tidigare utställning var ”Danske jøders krigsoplevelser 1943–45”. Forskningsprojektet initierades 2007. Forsknings- och dokumentationsprojektet inbegrep insamling av material som belyser danska judars liv och villkor före, under och efter andra världskriget. Som ett led i projektet har museet förvärvat 123 vittnesmål från överlevande från

Förintelsen med relation till danska judars krigsupplevelser från USC Holocaust Foundation Institute.

Museet bedriver också utbildningsverksamhet och tar emot skolklasser och har undervisningsprogram för skolelever i olika åldrar om judendom, antisemitism, minoriteter och medborgarskap, samt om räddningen till Sverige av de danska judarna i oktober 1943.

Museet framhåller i samtal med utredningen att det finns goda möjligheter till samverkan med ett svenskt museum vad gäller utställningar, dokumentation och forskning. Därtill betonar museet vikten av att insamling av föremål bör ske utifrån genomtänkta problemområden och tematiska frågeställningar. Det svenska museet uppmanas att överväga en särskild ”samlingsparagraf” som beskriver vilka frågeställningar museets samlingar ska belysa. Museet i Köpenhamn arbetar utifrån specifika frågeställningar inför framtagande av utställningar och i insamlandet av föremål och dessa överensstämmer med museets uppdrag och rör diversitet, identitetsfrågor, integration och förhållandet mellan den dansk-judiska minoriteten och det danska majoritetssamhället.

Museet betonar vidare att forskning och utställningsverksamhet bör inriktas mot nya frågeställningar och nya forskningsområden som inte behandlats tidigare för att på det sättet staka ut en specifik nisch i förhållande till andra etablerade museer på området.

Yad Vashem (Israel)

Yad Vashem – World Holocaust Remembrance Center, är ett centrum i Jerusalem för dokumentation, forskning, undervisning och utställningar om Förintelsen, grundat 1953 efter beslut i Knesset. Centret arbetar under ”*the Yad Vashem law*” (Martyrs' and Heroes Remembrance Yad Vashem Law 5713–1953). Det har organisatoriskt fyra huvudområden, utbildning, dokumentation, hågkomst och forskning.

I dess arkiv finns över 135 000 vittnesmål och arkivet får omkring 20 000 förfrågningar årligen. Sedan det etablerades har man initierat flera insamlingar i syfte att finna Förintelserelaterade dokument i olika arkiv i Europa och i hela världen.

1993 grundades ”*Yad Vashem International Institute for Holocaust Research*” som en oberoende akademisk forskarenhet med cirka 50 medarbetare. Sedan starten har institutets mål varit att uppmuntra och

stödja världsomspännande vetenskaplig forskning om Förintelsen. Institutet arbetar aktivt för samordning och organisering av internationell forskning, bland annat för att kunna skapa ett internationellt nätverk av forskare.

Yad Vashem lägger stor vikt vid att utbilda ungdomar om Förintelsen och har samarbetsavtal om utbildningsprogram, bland annat om utbildning av lärare, med en rad olika länder, däribland Sverige.

Museet har i utställningarna en betoning av de enskilda offrens upplevelser och visar upp filmade vittnesmål och personliga ägodelar. Det historiska museet är byggt under jorden för att inte störa minnesplatsen på berget. Byggnaden skär genom berget (och ska symboliskt skära genom judisk historia). I museet finns *Hall of Names*, med ett arkiv med bilder och vittnesmål som ett minnesmärke. Museet har även tillfälliga utställningar.

Massuah (Israel)

Massuah – International Institute for Holocaust Studies, öppnade 1972 och består av en utbildningsavdelning, fasta museiutställningar, ett multimediacentrum, arkiv och konferenslokaler. De sistnämnda används främst för de internat som arrangeras. Massuah finansieras dels från Israels kulturdepartement (museiverksamheten), dels från Israels utbildningsdepartement (utbildningsdelen).

Institutets utbildningsprogram behandlar tre områden: förövarnas roll och funktion (från propaganda till terror); samhället runt omkring (åskådare, förövare och motståndare) samt offrens roll och värld. Detta tillsammans med dialoger om Förintelsens betydelse i samtiden skapar grunden för institutets utbildningsinriktning som betonar vikten av att sätta de historiska händelserna i relation till samtidens utmaningar. Utbildningsinsatserna tar sin utgångspunkt i institutets fasta utställningar.

Utställningarna på museet är utformade som studiecentra i utställningsområdena. Den största utställningen är en fast utställning om Eichmann-rättegången, en händelse som format det israeliska samhällets medvetenhet om Förintelsen. En annan aktuell utställning behandlar hatindustrin på internet och effekterna på samhället i dag, med avhumanisering, antisemitism, rasism och fördomar.

När museet producerar utställningar sker detta i samverkan med forskare och insamlat material och kunskap som inte kommer med i själva utställningen publiceras i bokform.⁶

Arkivet på Massuah inrättades på 1960-talet för att dokumentera judiskt liv under åren mellan världskriegen, judarnas öde under Förintelsen och i dess efterdyningar. Det har genomgått en snabb digitalisering under de senaste åren och många av dess samlingar är tillgängliga på internet.

Ghetto Fighters House Museum (Israel)

Museet inrättades år 1949 och är världens första i sitt slag som förmedlar historien om Förintelsen under andra världskriget. Organisatoriskt har det flera delar. Förutom utställningar, föremålssamlingar, arkiv och bibliotek har museet ett "Center for Humanistic Education" vars syfte är att öka kunskapen och förståelsen för Förintelsen genom dialog och gemensamt lärande. Centret strävar efter att vara en multikulturell mötesplats där diskussioner om Förintelsens allmänmänskliga betydelse kan föras både inom den judiska gruppen och mellan judiska och icke-judiska grupper i det israeliska samhället.

En ytterligare del är barnmuseet, Yad Layeled Childrens Memorial Museum, som öppnades år 1995. Syftet med detta museum är att högtidlighålla minnet av de judiska barn som mördades under Förintelsen genom att låta besökarna bekanta sig med den miljö barnen levde i på ett sätt som är lämpligt för de besökande barnens ålder.

Judiska museet i Berlin

Judiska museet i Berlin har från starten haft uppdraget att bygga ett museum utifrån samlingar om judiskt liv och historia i Tyskland och de tyskspråkiga områden som fanns före riksbildningen 1871. Det är ett federalt museum, i form av en stiftelse, och får statlig finansiering såväl som finansiering via donationer.

---

⁶ Se museets pedagogiska idéer i Aya Ben-Naftali, "Between Memory and Commemoration. Holocaust Survivors' Testimonies as an Educational Theme at the Eichmann Trial Exhibition" (2015).

Museet har en permanent utställning och en museibyggning, ritad av Daniel Libeskind, som fokuserar på Förintelsen. Libeskinds sätt att arkitektoniskt gestalta och berätta om Förintelsen har väckt stor uppmärksamhet. Arkitekturen har, liksom på judiska museet i Köpenhamn, som också ritats av Libeskind, stor betydelse för museets publiksiffror. Enligt uppgift kommer cirka hälften av besökarna på grund av arkitekturen.

Museet har flera arkiv- och samlingsavdelningar och förvaltar en stor mängd föremål, fotografier, dokument, konstsamlingar med mera. Museet har stora samlingar kopplade till tyska judars öde under Förintelsen och stora mängder material och föremål som kan relateras till Sverige. Museet arbetar aktivt med insamling från privata donatorer.

Museet betonar i samtal med utredningen föremålets betydelse för museets utställningsverksamhet och för att förmedla berättelser om Förintelsen. Den permanenta utställningen har omarbetats och kommer öppna under senhösten 2019. Den nya utställningen kommer att visa cirka 700 föremål.

Museet har också en omfattande utbildningsverksamhet, bland annat ett utbildningsprogram om antisemitism och nazism, som drivs tillsammans med överlevande, och arrangerar utbildningsworkshops som utgår från arkivmaterial och samlingarna. Museet har även "internships" för forskare och ett utbildningsprogram som arbetar med frågor om bland annat migration och mångfald.

Ravensbrückmuseet (Tyskland)

Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, i Fürstenberg, norr om Berlin, är ett museum och en minnesplats för offren från koncentrationslägret Ravensbrück, som främst var ett läger för kvinnor och som var i drift från 1939 till krigsslutet. Totalt passerade 132 000 fångar genom lägret: politiska fångar, judar, romer, Jehovas vittnen med flera, och de kom från många olika länder. Över 90 000 personer dog i Ravensbrück.

Museet är särskilt relevant för Sverige då fångar från lägret hämtades till Sverige genom aktionen med de vita bussarna. Museet har samlingar, material och utställningar som berör denna händelse. Det samarbetar även med svenska institutioner, då främst Kulturen i

Lund som har en fast utställning om överlevande från Ravensbrück (se ovan).

Museet har en omfattande verksamhet med en stor fast utställning samt särskilda utställningar, som tematiserar både de olika offergrupper som fanns i lägret och förövarna. Vidare har det en upparbetad relation till överlevande och deras släktingar och behandlar dessas historia även efter kriget. Museet har därtill arbetat med konst och konstnärlig gestaltning i sina utställningar.

Ravensbrückmuseet har ett omfattande arkiv, med material och dokumentation med anknytning till Sverige. Därtill bedrivs utbildningsprogram, inklusive elevresor till museet, och olika former av forskningsverksamhet.

Vad gäller forskning har Ravensbrückmuseet gett disputerade forskare kortare anställningar eller stipendier för att initiera forskningsprojekt och ansökningar. Museet har även arrangerat sommarskolor för forskare, samt konferenser och seminarier.

National Holocaust Museum (Nederländerna)

Ett nytt nationellt Förintelsemuseum är under uppbyggnad i Amsterdam, Nederländerna. Inom den befintliga museiorganisationen Jewish Cultural Quarter öppnade 2016 ett temporärt National Holocaust Museum vilket var verksamt fram till 2020. Det permanenta Förintelsemuseet planeras öppna 2022 i nyrenoverade och ombyggda lokaler.

Museet kommer att inhysas i en historiskt betydelsefull byggnad, en tidigare skolbyggnad för lärarstudenter vilken bland annat var bas för olika räddningsaktioner för judiska barn som skulle deporteras i samband med Förintelsen. Denna byggnad ligger i sin tur granne med Hollandsche Schouwburg, en teater som fungerade som en uppsamlingsplats för deportationerna och i dag ett monument och en minnesplats över Förintelsens offer. Museet kommer att förena bägge dessa platser.

Nederländernas National Holocaust Museum kommer att behandla hur likgiltighet, diskriminering och segregation möjliggjorde förföljelserna och bjuda in besökarna att reflektera om samtida utmaningar som samtida antisemitism och rasism. Museets roll ska vara att beskriva historien utifrån fördjupning och fakta och relatera

den till samtiden, bland annat genom särskilda utställningar och programverksamheter.

Den permanenta utställningen kommer att presentera en fördjupad skildring av hela det historiska förloppet och Nederländernas roll i Förintelsen, samt ta upp betydelsen Förintelsen fått för efterkrigstidens samhälle, bland annat vad gäller lagstiftning och internationella konventioner.

Sedan 2005 har Jewish Cultural Quarter arbetat med ett digitalt monument – en digital plattform – över de mer än 104 000 judiska offren för Förintelsen från Nederländerna. Detta monument kommer att integreras i det nya museet och består av interaktiva och personliga presentationer av bland annat de 18 000 judiska barn som föll offer. Även artefakter som leksaker, kläder, fotografier med mera visas upp.

Museet kommer även att vara ett center för kunskap och utbildning, bland annat för skolelever och lärare. Museet kommer därtill att samarbeta med en rad internationella museer och kunskapscentra och ser goda möjligheter för samarbete med en svensk institution.

Imperial War Museum (Förenade kungariket)

I London, i Förenade kungariket (UK), finns Imperial War Museum (IWM), som grundades 1917 i syfte att samla, förvara och visa material om första världskriget, och senare andra världskriget. Särskild uppmärksamhet ägnas åt brott mot mänskligheten, och sedan 2000 har museet en fast utställning om Förintelsen. IWM är ett forskningscentrum och äger ett stort bestånd av böcker och publikationer samt omfattande samlingar av föremål, dokument, ljudupptagningar, fotografier och film.

Frågan om att göra en utställning om nazismens brott väcktes redan 1945 men betraktades då som utanför museets ramar. Inför millennieskiftet beslutade IWM att skapa en fast utställning om Förintelsen. Arbetet inleddes 1996 och utställningen öppnade 2000. Museet beskriver processen som ett omfattande arbete där forskare, utställningsproducenter, dokumentärfilmare, arkitekter, intendenten, pedagoger och arkivarier arbetade tätt tillsammans för att skapa ett koncept för utställningen som också innefattade en policy för insamling av föremål och ett utbildningsprogram.

När det gäller samlingar valde museet medvetet att inte duplicera befintliga samlingar vid USHMM eller Yad Vashem, utan att i stället fokusera på två områden: att samla in föremål och material till utställningen och dokumentation som rörde de tidigare judiska flyktingar som skapat ett hem i Storbritannien. Museet har också ett omfattande samarbete som rör inlån av föremål och konservering. Exempelvis visar museet 800 skor som konfiskerades från män, kvinnor och barn som deporterades till lägret Majdanek, och dessa byts ut och konserveras vart tionde år i samarbete med det statliga museet i Majdanek, i syfte att tillgängliggöra och bevara föremålen.

Syftet med utställningen om Förintelsen är att berätta för besökarna vad som hände och inte att väcka känslor. En grundläggande princip är att enbart visa föremål och material som är samtida med Förintelsen, inte skapa eller bygga upp miljöer som inte är autentiska. Ett undantag gjordes från principen och det är modellen över Auschwitz-Birkenau. En annan grundtanke är att låta utställningens form lyfta fram föremålen och berättelsen, och inte tvärtom.

Utställningen berättar kronologiskt om Förintelsen i 29 olika sektioner med fotografier, dokument, föremål, affischer och film. För att få in det brittiska perspektivet har de valt att lägga in montrar som berättar om hur nyheter om Förintelsen når landet, och hur dessa nyheter tas emot. De har också arbetat med att få in olika individers berättelser. Särskilt lyfts berättelser från 16 överlevande fram och besökaren får följa vad de varit med om.

För att utveckla IWM i London ska utställningarna om andra världskriget och Förintelsen utvidgas och uppdateras, detta för att i större utsträckning presentera Förintelsens berättelse inom ramen för andra världskriget. De nya utställningslokalerna öppnas under 2022.

Till utställningen kopplar museet ett pedagogiskt program som ger lärare möjlighet att förbereda skolelever före, under och efter besöket på museet. Sedan 2004 har de ”*IWM Fellowship in Holocaust Education*” som är en lärarfortbildning som under ett år ger lärare möjlighet att fördjupa sina kunskaper i ämnet. Utbildningen finansieras av organisationen Claims Conference och ges i samarbete med universitet och Yad Vashem, men även med andra minnesplatser. Arbetet har resulterat i ett nätverk av lärare som i sin tur kan fortbilda andra lärare.

Museet har ett omfattande samarbete med universitet, både med forskare och med studenter, vilket resulterat i flera konferenser, och museet var också värd för den första sammankomsten i den numera årligen återkommande konferensserien ”*Beyond Camps and Forced Labour: Current International Research on Survivors of Nazi Persecution.*”

Museet anordnar även publika arrangemang, ofta i samarbete med forskare, men det kan även vara kulturprogram. Eftersom museet valde att inte använda föremål som tillkommit efter Förintelsen finns få konstföremål i utställningen. Museet valde därför att göra konstutställningar, exempelvis ”*Unspeakable: the Artist as Witness to the Holocaust.*” För varje utställning som museet tar fram gör de också ett pedagogiskt program för skolelever.

United States Holocaust Memorial Museum

I Washington D.C. på *the National Mall* ligger USA:s Holocaust Memorial Museum (USHMM) som är en nationell institution för dokumentation, studier och tolkning av Förintelsen. Museet etablerades av kongressen år 1980 och öppnades 1993. Det fungerar som landets minnesmärke för de miljoner människor som mördades under Förintelsen. Museets främsta uppdrag är att främja och sprida kunskap om Förintelsen, att bevara minnet av dem som drabbades och att få besökarna att reflektera över de moraliska och etiska frågor som uppstått till följd av Förintelsen och fundera över det egna ansvaret som medborgare i en demokrati.

Museet strävar efter att bredda allmänhetens förståelse för Förintelsens historia genom olika typer av verksamheter såsom utställningar, forskning, publikationer, insamling och bevarande av källmaterial av olika slag, liksom av konst och andra artefakter kopplade till Förintelsen. Museet får federalt stöd samt donationer, vilket möjliggör bland annat ett utbildningsprogram. Museet vill på detta sätt fördjupa kunskapen om Förintelsen och om besläktade företeelser, inklusive samtida sådana.

Museet har en stor basutställning och flera tillfälliga utställningar, och även turnerande liksom online-utställningar. Museet har haft 45 miljoner besökare sedan det öppnade 1993, och webbplatsen hade

under år 2018 19,5 miljoner besökare från 238 länder. Förutom det fysiska museet är USHMM också en viktig öppen digital resurs.

USHMM har fyra program som styr museets verksamhet när det gäller forskning, dokumentation och utbildning. ”*The Jack, Joseph and Morton Mandel Center for Advanced Holocaust Studies*” syftar till att främja ämnet *Holocaust studies* och bygga nätverk mellan amerikanska och internationella forskare genom ett omfattande program av seminarier och *fellow-in-residence*.

Museets samling av artefakter, dokument, film, fotografier och ljud med mera sköts av programmet ”*the National Institute for Holocaust Documentation*.” Museet har över 22 000 föremål och får in 4–5 nya sådana varje vecka. Vidare har de över 111 miljoner sidor arkivdokument, mer än 113 000 fotografier varav ett betydande antal är digitaliserade och sökbara online som en fri resurs på museets webbplats.

Museet driver också *the Simon-Skjoldt Center for the Prevention of Genocide* som har program för politiska ledare och för forskare.

Slutligen har museet *the William Levine Family Institute for Holocaust Education* som bedriver utbildningsprogram för flera olika målgrupper, men framför allt ett *fellowship program* där de utbildar lärare. De har också ledarskapsutbildningar för andra yrkesgrupper, inte minst från militären och rättsväsendet.

I kontakter med utredningen har museet uttryckt sin vilja att på olika sätt bistå det kommande museet.

Shoah Foundation (University of Southern California)

Shoah Foundation är en ideell organisation, placerad sedan 2006 vid University of Southern California, USA, vars syfte är att främja minnet av Shoah (Förintelsen) och som inrättades för att spela in vittnesmål av överlevande och andra vittnen. Shoah Foundation är inte ett museum utan ett dokumentationsarkiv och utbildningsinstitut. Det grundades år 1994 av filmregissören Steven Spielberg.

Institutet har mer än 55 000 inspelade vittnesmål. Dessa bevaras i *Visual History Archive*, en av de största digitala samlingarna i sitt slag i världen. Inspelningarna är i genomsnitt drygt två timmar långa. De genomfördes i 65 länder på 43 språk. De allra flesta innehåller en

fullständig levnadshistoria, som beskriver livet före, under och efter folkmordet. Arkivet är digitaliserat och fullt sökbart.

Utifrån vittnesmålen i arkivet har institutet utvecklat inlärningsverktyg inriktade på elever i grund- och gymnasieskolor samt mot lärarutbildningsprogram. Institutet har en utbildningssida för lärare och elever som är gratis att använda med material från *Visual History Archive*.

För att nå en större publik har USC Shoah Foundation sitt innehåll på många olika plattformar. Inkluderas exponering i media, TV-sändningar, utställningar på museer, presentationer på konferenser och workshops och sociala medier når verksamheten 15 miljoner människor.

Utredningen har mött företrädare från Shoah Foundation vilka visade stort intresse för ett framtida museum i Sverige och beredskap att samarbeta med en ny svensk institution.

Viktiga andra museer

Anne Frank House (Nederländerna)

I Amsterdam, Nederländerna, ligger Anne Frank House som är ett museum med samlingar inrymt i den fastighet i vilken Anne Frank levde gömd och skrev sin dagbok. Verksamheten drivs av en oberoende organisation. Att förvalta byggnaden och hålla den tillgänglig för allmänheten är ett av organisationens huvudmål. Museet arbetar med utbildningsprogram och publikationer baserade på Anne Franks livshistoria. Till verksamhetens mål hör även de nära besläktade uppgifterna att informera allmänheten om Anne Franks öde och bedriva utbildning.

Auschwitz-Birkenau memorial and museum (Polen)

På platsen för det tidigare nazityska koncentrations- och förintelselägret i södra Polen finns i dag en minnesplats och ett museum om Auschwitz-Birkenau. Den fasta utställningen öppnades redan 1955.

Förutom huvudutställningen och andra permanenta utställningar finns det så kallade nationella utställningarna. Idén med sådana har sitt ursprung i de första organisationsplanerna för museet från 1946

och återupplivades i slutet av 1950-talet på initiativ av Internationella Auschwitz-kommittén, som ansåg att information om nazisternas ockupation borde uppmuntras i länder vars medborgare dog i Auschwitz. Detta skulle göras genom att visa sambanden mellan ockupationens – inklusive motståndsrörelsens – historia i ett givet land och Auschwitz historia, liksom historien om motståndsrörelsen.

De utställningar som museet producerat används ofta som ett inslag i utbildningen om Auschwitz och Förintelsen i anslutning till de många resor i utbildningssyfte som görs till Förintelsens minnesplatser från många länder runtom i Europa, från Israel och USA. I Sverige organiseras sådana resor av bland andra Segerstedtinstitutet tillsammans med Forum för levande historia och av Svenska Kommittén mot Antisemitism.

Auschwitz-Birkenau memorial and museum är inte bara ett fysiskt läger med baracker, vaktorn och utställningar. Museet har också omfattande samlingarna med tiotusentals unika föremål, knutna till platsen. Arkiven för Auschwitz samlar in, bevarar och tillgängliggör arkivmaterial som främst är kopplat till platsen men samlar även i viss utsträckning in material från andra koncentrationsläger.

POLIN Museum of the History of Polish Jews (Polen)

I Warszawa, Polen, ligger det historiska museet POLIN. Museets uppdrag och målsättning är att bevara minnet av de polska judarnas historia i syfte att väcka ömsesidig förståelse och respekt bland polacker och judar och ge människor från övriga Europa och världen en bild av den polsk-judiska historien. POLIN inrättades i syfte att skapa ett modernt museum som kan fungera som ett pedagogiskt och kulturellt centrum och utgöra en plattform för samhällelig dialog och samtidigt visa den polsk-judiska historien, berättad på ett nytt sätt.

Museet har uppförts på en symbolisk historisk plats, i stadsdelen Muranów, vars invånare före andra världskriget huvudsakligen var judar och som 1942–1944 låg i det av den tyska ockupationsmakten inrättade Warszawagettot. Museibygnaden ritades specifikt för museet. Verksamheten öppnade i oktober 2014. Intill museet ligger ett gettomonument. Det är meningen att museet ska sluta cirkeln kring platsens historia: monumentet visar hur de polska judarna dog, museet visar

hur de levde. Den fasta utställningen om judiskt vardagsliv genom tiderna berättas genom historiska föremål, bilder, interaktiva installationer, rekonstruktioner och modeller, videoprojektioner, ljud och texter. Utställningen består av åtta avdelningar i varsitt rum som på en yta av över 4 000 m² berättar om de polska judarnas kultur och historia.

Mémorial de la Shoah (Frankrike)

I Paris, Frankrike, ligger sedan år 2005 Förintelsemuseet Mémorial de la Shoah. Museet och minnesplatsen ligger i distriktet Le Marais, i det tredje och fjärde arrondissementet, som hade en stor judisk befolkning i början av andra världskriget.

Inom Mémorial de la Shoah finns flera olika verksamheter. Kärnan är dokumentationscentret som ger information om Förintelsen i allmänhet men särskilt om de franska judarnas historia och öde under andra världskriget. Centret är öppet för alla och har en samling med över en miljon arkivalier, 75 000 foton och 55 000 böcker. Arkivet härrör främst från den tyska administrationen och från Gestapo i Frankrike.

Museet har både en fast och tillfälliga utställningar. Den fasta skildrar judarnas historia i Frankrike under Förintelsen. Utställningen växlar mellan individuella öden och de franska judarnas historia som kollektiv. De tillfälliga utställningarna fungerar som ett komplement till museet och är utformade för att belysa judarnas situation i andra europeiska länder under Förintelsen.

Museet har utbildningsprogram för såväl skolklasser som för vuxna, i synnerhet för lärare. Man bedriver kampanjer i syfte att öka kunskapen och medvetenheten om Förintelsen, dess orsaker och följder i synnerhet för att involvera en yngre publik. Man har även ett multimedia- och inlärningscentrum med arbetsstationer där besökare kan söka information via video, studera referensmaterial om Förintelsen och konsultera *Shoah-encyklopedin*, som är ett multimedieprogram utvecklat av Holocaust Memorial Museum (USHMM) i Washington.

Museet organiserar återkommande besök på minnesplatser och ordnar varje år pedagogiska besök i Auschwitz-Birkenau i Polen, öppna för alla, från skolgrupper till enskilda. Museet ger också hjälp

att organisera projekt knutna till andra Förintelseminnesplatser i Frankrike eller utomlands.

4 Forskningsperspektiv

4.1 Perspektiv och synpunkter från forskarsamhället

De flesta Förintelsemuseer runt om i världen har forskningsinstitutioner inom ramen för sin verksamhet och/eller ett nära samarbete med ett universitet. I direktivet pekas främjandet av forskning om Förintelsen ut som betydelsefullt. Nödvändigheten i att verksamheten har en stark förankring i aktuell forskning betonas likaså. Där nämns vidare att utredningen ska arrangera en vetenskaplig konferens i syfte att tillvarata internationella erfarenheter. I föreliggande kapitel redogörs för de synpunkter utredningen har hämtat in från forskarsamhället. Insamlingen har skett på flera sätt.

4.2 Utredningens forskarseminarier

Utredningen har arrangerat två seminarier med svenska forskare samt haft möten med enskilda forskare och institutioner för att få en bred bild av vilka frågor som svenska forskare ser som viktiga att beakta vid inrättandet av ett museum om Förintelsen.¹ Vid seminariet i Stockholm den 9 december 2019 diskuterades två frågor: vad borde ett svenskt museum om Förintelsen ha för inriktning och vilka behov av forskningsresurser och infrastruktur skulle museet ha? Utredningen deltog även på ett seminarium i samarbete med Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet den 9 januari 2020 där frågan om museets inriktning diskuterades. Utifrån dessa seminarier samt de enskilda möten som utredningen genomfört har tre övergripande frågor utkristalliserats. De rör inriktningen för ett museum om Förintelsen i Sverige, vikten av forskning och forskningsresurser och slutligen hur begreppet Förintelsen bör definieras.

---

¹ För en förteckning över vilka forskare som utredningen träffat vid de olika seminarierna och vid enskilda möten, se bilaga 5.

4.2.1 Synpunkter på ett museum i Sverige

Nedan redogörs övergripande för synpunkter från seminarierna i Stockholm och i Lund samt från samtal med enskilda forskare. De synpunkter som avhandlas under denna rubrik rör varför ett museum är relevant, museets verksamhet och innehåll, platsens betydelse, hur berättelser från överlevande kan användas, minnet av Förintelsen och de risker som finns om Förintelsen instrumentaliseras, förnekas, förvrängs eller politiseras.

Det rådde i stort sett enighet om att ett museum om Förintelsen i Sverige är ett relevant och viktigt tillskott till den svenska musei-världen. Minnet av Förintelsen är en väsentlig del av Europas historia och det är därför inte konstigt att Förintelsemuseum skapats ute i Europa. Samtidigt framhölls att det heller inte är förvånande att det inte (tidigare) gjorts i neutrala länder som Sverige, där Förintelsen inte betraktats som en självklar del av den egna historien. Nu när de överlevande dör och få finns kvar som själva minns händelsen övergår den till att bli ett kulturellt minne, och det är i sig en viktig anledning till att etablera ett museum. En fråga för museet att ta sig an är hur ett trauma som Förintelsen kan bilda grund för kollektiva minnen.

I stort sett alla menade också att ett museum om Förintelsen i Sverige borde knyta an till den svenska historien. Det är viktigt att det lokala spelar in. Men på vilket sätt ska det göras? Hur är Förintelsen relevant för Sveriges historia och på vilket sätt är Sverige relevant för Förintelsens historia? Några påpekade att historieskrivningen svängt från en heroiserande bild till en anklagande bild, och att det lätt blir svart-vitt och svårt med gråskalorna. Museet bör därför problematisera historieskrivningen och den svenska självbilden i sina utställningar i syfte att öka kunskaperna och förståelsen av Förintelsen och Sveriges roll i det större skeendet. Ett sätt att göra det på vore att belysa Sveriges olika roller som aktör, inte bara som åskådare (*bystander*) och räddare utan också som möjliggörare (*enabler*). På vilka sätt möjliggjorde Sverige Förintelsen genom rasbiologiska idéer, exporten av malm och kullager, transiteringstrafiken, restriktioner mot judiska flyktingar och så vidare? På vilka sätt bistod Sverige offren?

Vidare framhölls att när det kommande museet ska arbeta med innehållet är det viktigt att redan från början inbegripa forskare i det arbetet, och att fundera över vad ett nytt modernt museum skulle kunna vara och varför det behövs. Beroende på vad museet tar som utgångspunkt kommer det att ge helt olika utställningar: Om museet ska utgå från ett offergruppsperspektiv ger det en viss ingång. Om det ska utgå från Förintelsen och förklara händelsen ger det ett annat perspektiv. Det framhölls därför att det vore bra om museet kunde använda olika förklaringsmodeller till Förintelsen.

Flera deltagare betonade att det är viktigt att utgå från de överlevande men att museet också måste ha med förövarna, annars går det inte att förklara varför Förintelsen inträffade. Men på vilket sätt? Och hur kan de överlevande bli delaktiga i processen? Ska de bara användas som objekt eller också som aktiva samarbetspartners? Hur kan museet gå i dialog med de överlevande, som man gjort exempelvis i Kanada?

Museet bör också fundera över autentiska platser. Även om Förintelsen inte skedde på svensk mark och Sverige därför saknar "killing sites" innebär det inte att Sverige saknar platser av historisk betydelse. Det finns flera sådana, så som flyktingförläggningar, begravningsplatser, gränsstationer, byggnader där utlänningsmyndigheterna eller tyska legationen hade kontor och så vidare, och museets företrädare bör reflektera över hur museet och dess utställningar kan förhålla sig till det. Att kartlägga dessa platser kunde vara ett sätt att skapa ett lokalt engagemang och en förståelse för Sveriges förhållande till Förintelsen.

Plats är också betydelsefullt när det gäller var i landet museet ska placeras. Utredningen ska förvisso inte föreslå en geografisk placering men flera mötesdeltagare betonade att placeringen sänder signaler om hur prestigefylld och prioriterad frågan är: Vilka signaler sänder man genom att lägga ett museum i huvudstaden respektive i en mindre stad? Flera personer utredningen talat med har också påpekat att den geografiska placeringen är relevant inte minst i förhållande till vilka målgrupper museet kan tänkas ha. Flertalet av de forskare som deltog i samtalen betonade också att museet bör ligga i närheten av ett eller flera lärosäten för att möjliggöra samverkan med forskare.

En diskussion rörde frågan om vem museet är till för.² Vad händer om vi har barn och ungdomar som prioriterad målgrupp? Riskerar man då att i utställningen filtrera bort frågor om hopplöshet och förtvivlan? Om skolelever ska vara en målgrupp – vad ska de lära sig av att besöka museet? Det påpekades att många skolor och flera organisationer anordnar resor till Förintelsens minnesplatser och att ett museum inte kan ersätta ett besök på en autentisk plats. Däremot skulle ett museum kunna ha en samordnande funktion och ordna utbildningar och uppföljande seminarier före och efter sådana resor.

Flera forskare uppmärksammade den samtida problematiken med att Förintelsen riskerar att instrumentaliserats, relativiserats, missbrukas, förvanskas, förnekas och politiserats, och att det därför är viktigt att museet får en tydlig självständighet. Flera förordade därför att museet bör ha formen av en stiftelse. En person pekade på att det är viktigt att museet inte ses som lösningen på politiska problem i samtiden, som antisemitism exempelvis. En annan kopplade risken för politisering till frågan om huruvida museet bör ha en minnesfunktion i form av ett fysiskt rum. Många internationella Förintelsemuseer är både museum och minnesplatser men för svensk del är detta inte givet. Vem ska minnas och hur? Det hävdades att det kanske vore klokare att ge museet frihet att bygga upp minnesfunktionen i form av arrangemang i samband med minnesdagen den 27 januari.

4.2.2 Vikten av forskning och forskningsresurser

De synpunkter som avhandlas nedan handlar om forskningens betydelse som grund för museet, behovet av att bygga upp samlingar och att tillgängliggöra forskning på digitaliserade samlingar, och om hur en forskningsmiljö kan skapas.

En viktig resurs för forskning är att museet bygger en egen samling, och att den tillgängliggörs för forskare. I byggandet av samlingen och i skapandet av policys för dokumentation måste forskare vara involverade. Flera forskare påpekade att det svenska materialet och den samlade svenska forskningen är en central del i det som gör

---

² Forskning i "Holocaust education" menar att man inte bör undervisa om Förintelsen till skolelever i för unga åldrar, och de flesta Förintelsemuseer runt om i världen har också en åldersgräns, ofta från 10–12 år och uppåt. Ett undantag utgörs av *Yad Layeled*, ett museum om Förintelsen vars målgrupp är barn. *Yad Layeled* är en del av Ghetto Fighter's House Museum i Akko, Israel, men har en egen byggnad och egna pedagogiska program, läs mer på https://www.gfh.org.il/eng/Yad_Layeled.

det viktigt att upprätta museet, både för svensk del och internationellt. Några menade att museet måste ha en rimlig ansats och inse att Sverige kanske inte kan bli en internationellt ledande forskningsnod på detta område. Andra menade att det blir allt viktigare med forskningsnoder där man kan forska på digitaliserade samlingar, och att det svenska museet skulle kunna fungera som en digital nod i Norden för att tillgängliggöra arkiv och samlingar i andra länders museer. På så sätt skulle en forskare i norra Europa kunna åka till Sverige för att forska i samlingarna i Israel, USA, Tyskland, Storbritannien och så vidare, digitalt, förutom att forska i den svenska samlingen (som borde finnas både fysiskt och digitalt).

Det framhölls återkommande att det också är viktigt att tänka på återväxten inom forskningsfältet, alltså på de unga forskarna, och på möjligheten att knyta till sig internationella gästforskare. Om museet genom stipendier, workshops och konferenser återkommande samlar doktorander och forskare kommer det på sikt att ge utdelning i form av ny forskning i ämnet, och det kan komma museet till nytta i form av ämnen för nya utställningar.

Forskning är viktigt i sig men vad kan forskningen tillföra museet? Här restes flera viktiga frågor: Om det uppstår problem kring museets inriktning – är det då forskningen som ska förflytta museets fokus? Hur kan forskningen vara fri om den ska kopplas till museet? Flera personer utredningen talade med menade att det är viktigt att forskningen bedrivs på universitetet och att det är en god idé att skapa en forskningsmiljö som knyter ihop museet med ett lärosäte. Som exempel nämndes CEMAS, Centrum för maritima studier, vid Stockholms universitet som samverkar med Statens maritima museer.

Flera forskare har också påpekat att det i dag inte finns något forskningscentrum som har det nationella ansvaret att samla forskning om Förintelsen, och framhållit att en forskningskoordinator vid museet därför skulle kunna fylla en viktig roll i att samla de forskare som i dag finns utspridda på olika universitet i Sverige.³

---

³ Tidigare fanns det regeringsstödda Programmet för studier kring Förintelsen och folk mord vid Uppsala universitet (som senare ombildades till Hugo Valentin-centrum). Där bedrivs forskning som är relevant för museet men centret har inte längre riktade statliga medel och inte heller ett nationellt ansvar.

4.2.3 Förståelsen av begreppet Förintelsen

De synpunkter som presenteras under denna rubrik handlar om hur begreppet Förintelsen ska förstås och vilka offergrupper som ska inbegripas i begreppet.

Begreppet Förintelsen har i Sverige använts sedan 1970-talets slut, medan det i internationell forskning talas om *Holocaust* eller *Shoah*, alternativt används begreppet inte alls utan i stället hänvisar forskare till förövarnas egna begrepp, exempelvis ”den slutgiltiga lösningen på judefrågan”. Inom forskningen finns det såväl smala som breda definitioner av Förintelsen, men de flesta avser det nazistiska folkmordet på de europeiska judarna. I Sverige definierar huvuddelen av forskarna Förintelsen på det sättet, medan begreppet i den allmänna debatten och bland lärare oftare ges en vidare definition och inrymmer fler offergrupper, exempelvis vid uppmärksammandet av Förintelsens minnesdag den 27 januari. Dessa frågor diskuterades vid seminarierna där de olika sidor som beskrivits ovan kom upp. Några forskare påpekade att det är viktigt att ta med folkmordet på romerna, och menade att det borde inrymmas i begreppet Förintelsen, medan andra framhöll att det är viktigt att se och beskriva både vad som förenade och vad som skilde den nazistiska politiken gentemot de olika grupperna, och därför tala om folkmordet på romer som en företeelse med egna utgångspunkter och Förintelsen som det nazistiska folkmordet på de europeiska judarna som något annat med (delvis) andra utgångspunkter och annan logik. Flera av de forskare utredningen talat med menade att ytterligare forskning om folkmordet på romerna behövs.

4.3 Utredningens internationella konferens

I enlighet med direktivet genomförde utredningen konferensen *Holocaust remembrance and representation* den 12–13 februari 2020 i Stockholm. Vid konferensen deltog internationella forskare och museianställda samt svenska forskare och representanter från myndigheter och organisationer. Konferensen hade ett 70-tal deltagare. Syftet var att inhämta kunskap och erfarenheter från internationella forskare och företrädare för Förintelsemuseer, både för utredningens pågående arbete och för att ge en grund för det kommande museet, såväl

vad gäller kunskap som kontakter. Konferensen dokumenterades i form av en antologi.⁴

4.3.1 Om vittnesmål och berättelser

Den första föreläsningen gavs av professor Henry ”Hank” Greenspan som medverkade via länk och talade under rubriken *On listening to Holocaust Survivors: Beyond Testimony*. Greenspan är en psykolog, muntlig historiker och dramatiker, verksam vid University of Michigan, i Ann Arbor i USA. Han har intervjuat, undervisat om och skrivit om överlevande efter Förintelsen sedan 1970-talet.

Greenspan menar att vittnesmålsintervjuer sedan 1980-talet har varit det nästan allena rådande sättet att involvera Förintelseöverlevande och samla in deras berättelser. Dock, betonar han, är det viktigt att förstå att vittnesmål endast är en av flera genrer i överlevandes återberättande, och att vittnesmål skiljer sig avsevärt från det som Greenspan förordar, nämligen *”collaborative conversation”*. Med det sistnämnda avses en metod som innebär ett samtal mellan två personer där båda aktivt deltar och samarbetar.

Ett vittnesmål handlar om att *deklarera* något: ”Detta har jag bevittnat eller genomlevt”. *”Collaborative conversation”* handlar i stället om att *utforska* något: att tillsammans utveckla och reflektera över frågor. Medan vittnesmål vanligtvis är begränsade till en enstaka intervju, innebär metoden med *”collaborative conversation”* att den överlevande och dennes samtalspartner träffas vid flera tillfällen, under månader, år, eller till och med i decennier. Medan vittnesmålet i stort sett enbart fokuserar på upplevelserna under Förintelsen, innebär *”collaborative conversation”* att även den överlevandes liv efter befrielsen inkluderas. Fokus ligger alltså inte bara på vad den överlevande har upplevt. Lika viktiga är de överlevandes reflektioner över meningen (teologisk, filosofisk, politisk) med det de upplevt, men också deras valmöjligheter när det gäller hur och vad de återberättar i olika sammanhang liksom deras bedömning av olika intervjuprojekt, museer, och undervisning och deras upplevelser som överlevande och erfarenheten av att (primärt) av omgivningen förstås som en sådan.

---

⁴ Utredningen publicerar förutom betänkandet även antologin *Holocaust Remembrance and Representation. Documentation from a Research Conference* (2020).

Att utgå från metoden ”*collaborative conversation*” kan med överlevanden Ruth Klugers ord beskrivas som att involvera överlevande ”som partners i ett samtal”. Eller uttryckt med en annan överlevande, Agi Rubins, ord ”att lära tillsammans”, vilket också är kärnan i metoden ”*collaborative conversation*”. I sin föreläsning gav Greenspan exempel på hur lärande tillsammans kan ta sig uttryck i praktiken.

4.3.2 Om missbruk och förvrängning av Förintelsen

Den andra inledningsföreläsningen gavs av professor Andrea Petö från Central European University i Budapest, Ungern, som specialiserat sig på genus, politik och Förintelsen. Petö talade under rubriken *A Paradigm change in Holocaust memorialization. Lessons to be learned*. Hon argumenterade för att det har skett ett paradigmskifte i minnet av Förintelsen och att det är av avgörande betydelse att analysera detta när ett nytt museum om Förintelsen planeras i Sverige. Ett museum som institution kan, betonade hon med hänvisning till erfarenheterna från dagens Ungern, användas för att missbruka eller instrumentalisera minnet av Förintelsen.

Petö lyfte särskilt fram tre förhållanden. För det första att människor i dag har mer kunskap om Förintelsen än tidigare, samtidigt som okunnigheten om ämnet också ökar. För det andra att antalet våldsamma attacker mot forskare inom ämnet Förintelsestudier ökar och för det tredje att det finns en tendens bland medlemsländer inom EU att inte längre följa de normer och värderingar man tidigare kommit överens om när det gäller hur Förintelsen ska uppmärksammas; i stället skapar stater monument och museer i syfte att rentvå sitt förflutna.

Dessa tre faktorer är, framhöll Petö, oroväckande av flera skäl. Berättelsen om Förintelsen som uppstod efter kalla krigets slut upphöjde den moraliska uppmaningen ”Aldrig mer!” till ett universellt värde och en föreställning om att vi kan lära av det förflutna. I dag råder det inte längre konsensus om den uppfattningen inom EU. De stater som ifrågasätter detta förnekar dock inte Förintelsen. I stället försöker de vrida berättelsen så att den passar deras nationalistiska syften. Dessa stater skriver under på påståendet att Förintelsen är en hittills unik tragedi (*”unprecedented tragedy”*) men de lärdomar de

drar är annorlunda eftersom syftet är att utnyttja Förintelsen på det sätt som gynnar dem.

Detta paradigmskifte tar sig flera olika uttryck:

1. En nationalisering av den transnationella berättelsen om Förintelsen.
2. En av-judaisering av Förintelsen.
3. Etablerandet av konkurrerande offergrupper/berättelser,
4. Ersättandet av kalla krigets sekulära minnespolitik med ett religiöst ramverk för minnet av Förintelsen.
5. Föreställningen att Förintelsen är en händelse i det förflutna som inte har något med samtiden att göra.
6. Etablerandet av egna, nya begrepp och berättelser om Förintelsen.
7. ”*Double-speech*” (att tala med kluven tunga).
8. Anti-intellektualism och underminering av experter.
9. Självrensning av historiker (av rädsla för påtryckningar uppifrån).

4.3.3 Om begreppet Förintelsen och att ”get the history right”

Den tredje av de inledande föreläsningarna gavs av idéhistorikern vid Uppsala universitet, Stéphane Bruchfeld, en av författarna till ”... om detta må ni berätta ... En bok om Förintelsen i Europa 1933–1945 (som ges ut av Forum för levande historia). Bruchfeld talade under rubriken *Should ”the Holocaust” be discarded? Holocaust, historiography, memory.*

Han visade när begreppet Förintelsen kom in i det svenska språket och hur det har använts i den svenska offentligheten. Han menade att begreppet är problematiskt eftersom det oftast fungerar som ett paraplybegrepp för flera, eller alla, offergrupper, och att det därför tenderar att suddas ut det specifika i nazisternas politik gentemot varje enskild grupp, och därför inte kan öka vår förståelse för vad som faktiskt hände. Vad kan och bör då ett museum om Förintelsen göra? Bruchfeld pekade på flera olika möjliga strategier för ett kommande museum:

1. Att gå tillbaka till skissbordet och ”get the history right” som historikern Michael Marrus uttrycker det.
2. Att i stället för att använda ett paraplybegrepp undersöka likheter och skillnader mellan politiken gentemot olika grupper, och på så sätt fördjupa vår förståelse av vad som hände.
3. Att använda historikern Tomislav Dulic modell för att jämföra folk-mord. Dulic talar om tre delar: ”*conceptualization*”, ”*implementation*” och ”*realization*”.

4.3.4 Hur skapa ett Förintelsemuseum i ett land utan ”killing sites”?

Den första sessionen bestod av ett panelsamtal som leddes av professor Guri Hjeltnes, direktör för det norska HL-Senteret. I samtalet deltog professor Henry ”Hank” Greenspan, University of Michigan, MA Richelle Budd Caplan, Yad Vashem, Israel, Fil.dr. David Marwell, tidigare verksam vid USHMM och chef för Museum of Jewish Heritage, USA, och Yigal Cohen, direktör vid Ghetto Fighter’s House Museum, Israel. Panelsamtalet sammanfattades i skrift av Victoria Van Orden Martinez, doktorand vid Linköpings universitet.⁵

Diskussionen fokuserade på tre frågor: Vad är ett Förintelsemuseum? Hur kan ett Förintelsemuseum bli relevant i en kontext som saknar ”*killing sites*”? Vad är viktigt att tänka på när man etablerar ett museum om Förintelsen i Sverige?

Det rådde konsensus om att inrättandet av ett nytt museum ger en möjlighet att skapa en institution som inte bara är inspirerad av befintliga internationella institutioner utan också kan utveckla en unik lokal profil. Likaså betonades att ett museum ska vara en plats för att minnas Förintelsen, men också bedriva forskning, utbildning, insamling och stimulera dialog och reflektion: ett museum ska inte bara vara en plats för bevarande utan också för dialog (”*conservation and conversation*”). Samtidigt betonade flera av deltagarna att ett museum inte kan göra allt – det är viktigt att fundera över hur resurserna ska användas. Tre strategier betonades:

---

⁵ Den skriftliga dokumentationen återges i utredningens antologi.

1. Gör Förintelsen ”personlig” för besökaren genom att engagera dem i reflektion och kritiskt tänkande, helst gemensamt och inte bara individuellt. Låt museet börja med många olika röster som besvarar frågan ”Varför har Sverige ett museum om Förintelsen?” i syfte att stimulera besökarna att själva reflektera över frågan.
2. Visa varför Förintelsen är relevant i samtiden. Låt en permanent utställning utgöra basen men våga vara djärv i andra program (filmvisning, boksamtal, konst, debattkvällar osv) och tillfälliga utställningar som kan knyta an till dagsaktuella frågor.
3. Placera de överlevande – deras röster och upplevelser – och deras efterkommande i centrum. Museet bör inte bara fokusera på upplevelserna under Förintelsen utan också de överlevandes liv före och efter Förintelsen.

När det gäller den andra frågan – hur kan ett museum vara relevant i Sverige där det inte finns några ”killing sites”, menade flera panelister att det är viktigt att koppla museet och dess kärnutställning till det lokala sammanhanget, det vill säga till Sverige.

4.3.5 Vilka berättelser och vilka överlevande?

Den andra sessionen berörde frågan vilka överlevande och vilka berättelser som museet ska utgå ifrån. Panelen leddes av Lars M. Andersson, historiker vid Uppsala universitet, och hade fyra presentatörer: Boaz Cohen, professor vid Western Galilee College, Israel, Malin Thor Tureby, docent vid Linköpings universitet, Andrej Kotljarchuk, docent vid Södertörns högskola, och Cecilie Felicia Stokholm Banke, seniorforskare vid DIIS, Danmark.

Boaz Cohen talade om *Child rehabilitation after the Holocaust and its relevance for today*. Han utgick från sin forskning inom projektet ”Children of War, Holocaust and Genocide” som just fokuserar på betydelsen av (upplevelser under) andra världskriget och Förintelsen för vår värld i dag. Han framhöll att historiker kan bidra med sin expertis i frågor som rör rehabilitering av barn som har traumatiska upplevelser av krig, exempelvis när det gäller frågor om hur barn har reagerat på krig och folkmord, flykt, familjeåterförening, sexuellt våld, återförening och allmänt om rehabilitering efter traumatiska upplevelser. I projektet sammanförs historiker med praktiker och

det finns många lärdomar att dra av de historiska studierna av hur traumatiserade barn togs emot och behandlades i anslutning till Förintelsen, inte minst om vikten av att lyssna på barnen, att skapa tillit i relationer exempelvis genom tryggheten i att det finns mat på bordet, liksom av betydelsen av särskild träning för personalen som ska ta hand om och arbeta med barnen. Cohen underströk också behovet av att översätta forskningsrapporterna till olika medier och format för att därigenom tillgängliggöra kunskapen.

Malin Thor Tureby talade om *Memories, testimonies and oral history: On collections and research about and with Holocaust survivors in Sweden*. Hon utgick ifrån utredningsdirektivet där det anges att en utgångspunkt är att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige ska stå i centrum för verksamheten. Med det i åtanke gjorde Thor Tureby en genomgång av de sex största insamlingarna som gjorts i Sverige under åren 1945–2020. Två insamlingar gjordes redan 1945: dels den insamling som gjordes av Polski Instytut Żródlowy w Lund (PIZ), Polska Källinstitutet i Lund under ledning av Zygmunt Lakocinski och som finns på Lunds universitetsbibliotek, dels Samarbetskommitténs för demokratiskt uppbyggnadsarbete, (SDU) insamling som finns i Gunhild Tegens arkiv på Uppsala universitetsarkiv. År 1972 gjordes en insamling på Stockholms universitet under ledning av Adam Lesniewski, som i dag finns på Riksarkivet (RA). Åren 1989–1991 gjordes Uppsala universitet en insamling i det så kallade Raoul Wallenberg-projektet, där flera historiker som Paul A. Levine och Karl Molin, var inblandade. Arkivet finns på Uppsala universitetsbibliotek. 1994–1998 genomförde Nordiska museet projektet Judiska minnen, där bland annat Ingrid Lomfors och Pia-Kristina Garde var inblandade (arkivet finns på Nordiska museet). Slutligen skapade journalisten och författaren Bernt Hermele tillsammans med fotografen Cato Lein podden och sedermera boken *Överlevarna* under åren 2018–2020. Intervjuerna finns nu på United States Holocaust Memorial Museum (USHMM). Thor Tureby jämförde motiven bakom insamlingarna och redogjorde för vilka som var initiativtagare och hur intervjuerna var gjorda – fanns det intervjuguider eller var de friare och mer semi-strukturerade. Avslutningsvis reflekterade hon över vilka lärdomar som kan dras av detta? Hon konstaterade att få historiker har arbetat med samlingarna som källa men framhöll samtidigt att det är viktigt att dessa berättelser finns dokumenterade. Vidare betonade hon att det kommande museet

förvisso har möjlighet att (och bör) arbeta med och inte minst tillgängliggöra dessa samlingar, men att museet också måste skapa en egen samling och därför omedelbart måste inleda ett samtal med de överlevande och deras efterkommande om detta.

Andrej Kotljarchuk talade om *The Nazi genocide of European Roma. Terminology and recent Nordic research*. Kotljarchuk beto- nade att varje folkmord är unikt och att det därför behöver ges ett namn. Folkmordet på romer har kallats för *Porrajmos* ("skära upp"/"uppslukande"), *Samudaripen* ("massmord") och *Kali Traš* ("den svarta faran"). Han framhöll att de olika namnen används av olika romska grupper och att exempelvis *Porrajmos*, är kontroversiellt eftersom det kan syfta på sexuella trakasserier, ett ämne som är tabu bland romer. Han konstaterade också att det inte finns någon stark koppling mellan den romska gruppen och de forskare som studerar ämnet. Kotljarchuk argumenterade för att det är viktigt att ge brottet ett namn och framhöll att praxis inom fältet har förändrats från att benämna folkmordet på romerna *Porrajmos* till att tala om "*the Roma Holocaust*" (romernas Förintelse). Han konstaterade vidare att efter- som gruppen romer inte har något eget land har det kollektiva traumat blivit viktigt i skapandet av en gemensam identitet som sträcker sig utöver nationsgränser. Kotljarchuk gick vidare igenom nordisk forskning och visade att det numera finns en del skrivet men att det fortfarande är ett så litet fält att alla som är aktiva inom det känner varandra. Han menade därför att mer forskning behövs och att kun- skapen om folkmordet på romerna behöver öka hos allmänheten.

Cecilie Felicia Stokholm Banke talade om *Holocaust in the Periphery. Memory Politics in the Nordic Countries*. Stokholm Banke pekade på hur forskningen om Förintelsen har fokuserat på det som Timoty Snyder kallar för "the Bloodlands", men att det finns en poäng i att studera Förintelsen i de länder där massmorden inte ägde rum, alltså att studera periferin. Här utgör de nordiska länderna ett intressant exempel eftersom de har väldigt olika öden och minnen av kriget och Förintelsen, trots att länderna i förstone kan tyckas väl- digt lika. Den judiska gruppen var liten i alla dessa länder men Förintelsen drabbade dem väldigt olika. Hur kan vi förklara dessa skillnader? Banke pekade på att det kan vara intressant att studera perioden före kriget. Det finns en koppling mellan en restriktiv flyk- tingpolitik och räddningen av de danska judarna 1943, och den hänger samman med framväxten av välfärdssamhället och med föreställ-

ningen om ”judeproblemet”. Danska och svenska politiker var humanister och exkluderande på en och samma gång. Banke karakteriserade detta som ambivalensen i dansk förintelsehistoria. Det danska exemplet visar också hur olika ett samhälle kan reagera beroende på tidpunkt och kontext: ”There are no straight answers in history”. Banke betonade därför vikten av att föra in lokala aspekter, lokal historia och lokala aktörer, i studiet av Förintelsen för att öka vår förståelse.

4.3.6 Om byggnaden, narrativet och kopplingen till platsen

Den tredje sessionen leddes av Birgitta Svensson, professor i etnologi vid Stockholms universitet tillika särskild utredare med ansvar för denna utredning. Sessionen innehöll tre presentationer: Historikern och curatorn Paul Salmons, tidigare föreståndare för *Centre for Holocaust Education* vid University College i London, Storbritannien, Janne Laursen, chef för Dansk Jødisk Museum i Köpenhamn, och Christina Gamstorp, chef för Judiska museet i Sverige.

Paul Salmons talade under rubriken *Exhibiting the Holocaust in countries where it didn't take place*. Han inledde med att visa en skiss över det planerade minnesmonumentet över Förintelsen som föreslås placeras i Victoria Tower Gardens i Westminster, precis bredvid det brittiska parlamentet. Han menade att det är viktigt att ställa frågor som: Varför vill Storbritannien bygga ett monument över Förintelsen? Varför nu? Varför ska det placeras på denna plats? Salmons menade att placeringen mitt i Storbritanniens politiska centrum hade både för- och nackdelar, men att en uppenbar risk var att den kunde bidra till att förstärka myten om Storbritannien som ett liberalt, demokratiskt och tolerant land. Salmons diskuterade vad som förklarar Förintelsemuseer med andra museer, och pekade på att en likhet är betydelsen av artefakter och människors intresse för dessa. Han ställde också frågan: Varför är ett museum om Förintelsen relevant i dag? Han menade att Förintelsen är ett levande minne eftersom händelsen fortfarande är väldigt nära i tid. Förintelsen är också det mest väldokumenterade, mest studerade och bästa exemplet på ett folkmord i mänsklighetens historia. Förintelsen ska inte ses som slutpunkten, utan borde snarast ses som en utgångspunkt för reflektion. Han pekade vidare på riskerna med hur Förintelsen används

och missbrukas i politiska och moraliska syften. Givet att Förintelsen är så närvarande i minnet och i historien, inte minst i Europa, USA och Israel kan man också, menade han, argumentera för att utbildning om Förintelsen är viktig. Det finns annars en risk för ”a lot of memory without learning”. Salmons avslutade med att understryka att det kommande museet måste studera vilka berättelser och myter som vi gärna berättat i Sverige och reflektera över vilka berättelser vi borde berätta.

Janne Laursen talade om *Displaying the narrative of October -43*. Hon pekade på hur minnet av Förintelsen i Danmark präglas av det faktum att majoriteten, 99 procent, av de danska judarna överlevde, och av berättelsen om räddningen av de danska judarna som ”ett ljus i mörkret” i Förintelsens historia. Laursen betonade byggnadens betydelse och framhöll vikten av att ha ett tydligt koncept av det slag museets arkitekt Daniel Libeskind har skapat. Hon visade hur Libeskind gestaltat museet utifrån det hebreiska ordet Mitzvah och hur utformningen ska symbolisera den positiva upplevelse som de danska judarna har och den speciella historia som räddningen utgör. Väggarna inne i museet är gjorda i björk och ska associera till Sverige, medan golvet liknar däckgolvet på skeppen som flyktingarna räddades över sundet i. Laursen talade även om det museala och vikten av samlingar och artefakter. För Dansk Jødisk Museum är det en utmaning att 75 procent av besökarna är turister och inte inhemska besökare.

Christina Gamstorp talade om *Creating a new Jewish Museum in Sweden*. Hon berättade att Judiska museet grundades 1987 av Viola och Aron Neuman, och att det sedan starten har varit inrymt på två olika ställen, men nu i och med nyöppningen på nationaldagen den 6 juni 2019 finns i Sveriges äldsta bevarade synagoga i Gamla Stan. För henne var det viktigt att museet fick en ny lokal för att få en nystart, och att den låg på en plats av betydelse för det svensk-judiska kulturarvet. Museets slogan är ”om en minoritet, för majoriteten” eftersom det, framhöll Gamstorp, är viktigt att det svensk-judiska kulturarvet är till för alla. Gamstorp hävdade med eftertryck att ett Förintelsemuseum inte kan finnas utan ett judiskt museum – de måste ses som två sidor av samma mynt.

4.3.7 Forskning om Sverige och Förintelsen

Den fjärde sessionen leddes av docenten Malin Thor Tureby, Linköpings universitet. I den ingick Karin Kvist Geverts, historiker vid Kungliga biblioteket och sekreterare i denna utredning, Oscar Österberg, historiker och forskningssamordnare vid Forum för levande historia, och Ulf Zander, professor i historia vid Lunds universitet. Thor Tureby inledde med att lyfta fram att två historiker som betytt mycket för fälten muntlig historia, Förintelsens historia och ”*Holocaust education*” i Sverige, docent Paul A. Levine och professor Lars ”Lasse” Olsson, som båda nyligen gått ur tiden, och meddelade att sessionen tillägnades dem.

Karin Kvist Geverts talade om *Refugee Policy in Sweden: An overview of Holocaust historiography*. Hon gick igenom hur forskningen om Förintelsen sett ut i Sverige, när den inleddes och vad den handlat om. Hon visade att det skett en tydlig förändring från att historiker studerat Sverige under andra världskriget till ett fokus på Förintelsen och mer moraliska frågor: Hur såg den svenska flyktingpolitiken ut? Kunde Sverige ha gjort annorlunda? Vad har Sverige med Förintelsen att göra? Hon knöt också an till Paul Salmons diskussion om nationella myter och deras betydelse och konstaterade att i Sverige har myten länge handlat om ”det goda Sverige” som räddade flyktingar. Hon framhöll att det också är korrekt att Sverige tog emot många flyktingar under våren 1945 fanns det 185 000 flyktingar i Sverige, dock var de flesta inte judiska flyktingar utan kom från de nordiska grannländerna. Samtidigt betonade hon att det är viktigt att minnas att den svenska flyktingpolitiken till en början var aktivt restriktiv och diskriminerande gentemot judiska flyktingar, på grund av ”ras”. Hur kan vi förstå detta? Kvist Geverts menade att det är viktigt att se till tidpunkt och kontext när den svenska flyktingpolitiken ska tolkas och förklaras, och att inse att det finns flera parallella spår. Samtidigt som den svenska flyktingpolitiken förändrades från diskriminering till storskalig mottagning fortsatte svenska myndigheter att i protokoll märka judiska flyktingar med (m) – en kategorisering som gjordes i enlighet med de nazistiska Nürnberglagarna. Hon menade att vi kan förklara denna praxis på samma sätt som Banke förklarade den danska flyktingpolitiken, som ett uttryck för ambivales, ett flyktingpolitikens janusansikte. Hon menade också att man kan förstå antisemitismen som ett bakgrundsbrus som sågs

som en del av det normala i det svenska samhället, där tjänstemännen inte själva såg att de uttryckte antisemitism. Hon framhöll avslutningsvis att det för det kommande museet blir viktigt att kunna ge en mångfacetterad och komplex bild av Sverige och Förintelsen och att det målet bara kan uppnås genom att tydligt utgå från forskningen.

Oscar Österberg talade om *Teaching and learning about the Holocaust in Sweden*. Han pekade på att Förintelsen och Gulag särskilt lyfts fram i den svenska läroplanen som händelser att undervisa om. Han menade också att det finns särskilda förväntningar på just undervisning om Förintelsen, som inte alls är lika tydliga när det gäller andra ämnen eller andra perioder i historien. Han ställde frågan: Kräver vi för mycket av ämnet? I sitt svar tog han sin utgångspunkt i de samhälleliga förväntningarna på ämnet och refererade till historikern David Cesarani, som framhållit att gapet mellan forskningen och allmänhetens kunskaper tenderar att vidgas med tiden. Han redogjorde därefter för hur svenska lärare använder besök av överlevande i klassrummet och resor till Förintelsens minnesplatser, och underströk att det borde få följder för verksamheten i det kommande museet. Han visade vidare att svenska lärare generellt utgår från en bred definition av Förintelsen som inrymmer flera olika offergrupper, och talade även om tendensen att använda Förintelsen på ett instrumentellt sätt för att motverka rasism och öka tolerans.

Ulf Zander talade om *Holocaust Memory and representation in Sweden*. Han betonade att vi måste börja med att erkänna att vi inte kan skapa en neutral berättelse om Sverige och Förintelsen, och att vi därför kan använda denna insikt som en utgångspunkt för att studera minnet av Förintelsen, historiebruket och hur det har förändrats: ”*History will be used, whether we like it or not*”. Ett exempel på en sådan icke-neutral berättelse är berättelsen om Sverige som en utopi, folkhemmet och berättelsen om det goda Sverige. I framställningar av Sverige under andra världskriget finns ofta bilder som visar upp svenskar som ensamma starka soldater, som på framsidan till Leif Björkmans avhandling *Sverige inför Operation Barbarossa. Svensk neutralitetspolitik 1940–1941* (1971). Man kan, framhöll Zander, förledas att tro att bilden visar en svensk soldat beredd att försvara Sverige mot beväpnade tyska soldater i samband med transiteringstrafiken, men så är inte fallet. Bilden visar i själva verket obeväpnade tyska soldater som efter kriget är på väg tillbaka till Tyskland. Med detta och andra exempel ville Zander både understryka vikten av att

vara noggrann i valet av bilder och att reflektera över vilka berättelser som utifrån dessa bör berättas.

4.3.8 Att skapa ett museum i Sverige

Den sista sessionen knöt ihop konferensen och flera av deltagarna i den första panelen liksom några ytterligare deltagare var inbjudna att reflektera över vad de såg som viktigt när ett museum om Förintelsen ska skapas i Sverige. I panelen ingick Birgitta Svensson, David Marwell, Huri Hjeltnes, Richelle Budd Caplan, Yigal Cohen, Paul Salmons och Boaz Cohen. Panelen modererades av Karin Kvist Geverts.

Liksom i den första panelen lyftes teman som utbildning, att skapa en plats för samtal, och vikten av att de överlevande placeras i centrum. Richelle Budd Caplan menade att inte bara Kulturdepartementet utan också Utbildningsdepartementet borde vara involverat i museet. Birgitta Svensson och Boaz Cohen betonade forskningens betydelse, och Cohen menade att museet borde ha egna forskare och inte bara samarbeta med forskare vid universitet.

David Marwell betonade att de överlevande inte ska ses som objekt utan som subjekt, och att de därför måste vara delaktiga i processen när museet skapas. Boaz Cohen och Paul Salmons underströk att museet måste se till flera aktörer, inte bara de överlevande utan också förövarna. Salmons betonade också att det är viktigt att fundera över hur man kan integrera förövarnas röster, på ett respektfullt sätt gentemot de överlevande, samtidigt som man inte avhumaniserar dem.

Salmons ställde frågan: Ska det här vara ett svenskt Förintelsemuseum eller ett museum om Sveriges del i det skeende som ledde fram till Förintelsen? Valet av perspektiv får betydelse för vad museet bör fokusera på.

Några panelister menade att museet kunde ha ett bredare fokus på folkmord generellt, medan andra betonade att mer generella frågor om rasism och intolerans riskerade att ta bort fokus från Förintelsen. Det rådde samstämmighet bland panelisterna om att Förintelsen måste stå i centrum för museet och dess uppdrag, att museets namn var av stor betydelse och inte minst att museet bör se till att lägga stor tyngd vid att händelsen, Förintelsen, inte relativiseras eller trivialiseras.

5 Museets inriktning och uppdrag

5.1 Utgångspunkter

Utredningen ska i enlighet med direktivet föreslå inriktning för en ny museiverksamhet och hur dess uppdrag ska vara utformat, och därtill särskilt beakta vikten av att museet kan beskriva Förintelsen som historiskt skeende i sin helhet samt relationen mellan Sveriges agerande och det större händelseförloppet, och att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige ska stå i centrum för verksamheten.

Förslagen ska ha en utgångspunkt i regeringens politik för museiområdet (prop. 2016/17:116, avsnitt 7) och bestämmelserna som finns i museilagen (2017:563), samt Stockholmsdeklarationen. Direktivet betonar även att utredningen ska beakta att den museiverksamhet som föreslås ska kunna arbeta politiskt oberoende och med självständigt kunskapsökande, i linje med rekommendationerna i International Memorial Museums Charter från 2012 som utfärdats av International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). Detta har redogjorts för i kapitel 2.

I genomförandet av uppgiften att föreslå inriktning och uppdrag för ett svenskt museum om Förintelsen har utredningen beaktat de synpunkter som inhämtats från myndigheter och organisationer i Sverige som arbetar med frågor kopplade till kunskap om Förintelsen liksom den kunskap som inhämtats om verksamheten vid utländska museer som behandlar Förintelsens historia och de synpunkter som framkommit under utredningens forskarseminarium och utredningens internationella konferens. Detta redogjordes för i kapitel 3 och kapitel 4.

I det följande kommer först utredningens bedömning om inriktning för ett svenskt museum om Förintelsen att presenteras. Efter detta avsnitt ges specificerade förslag på museets uppdrag och en

presentation av vilka uppgifter som kommer att behöva täckas av museets möjliga instruktion samt bedömningar avseende museets övergripande uppdragsområden om föremålsförvaltning, publik verksamhet och kunskapsuppbyggnad.

5.2 Museets inriktning

Bedömning: Museets inriktning bör vara att utveckla och förmedla kunskap och forskning om Förintelsen som historiskt skeende och lyfta fram berättelser från överlevande med anknytning till Sverige. Förintelsen bör behandlas i en bred historisk kontext och olika grupper som föll offer för nazismen uppmärksammas.

Därtill bör Sveriges agerande i relation till Förintelsen och Nazityskland belysas på ett fördjupat och problematiserande sätt.

Museet bör vidare i tillfälliga utställningar och programverksamhet kunna diskutera andra historiska och samtidsorienterade frågor som relaterar till museets verksamhetsområde.

Museet bör även kritiskt diskutera hur minnet av Förintelsen riskerar att missbrukas och förvrängas både i Sverige och internationellt samt uppmärksamma olika former av förnekelse av Förintelsen och historierevisionism.

Frågan om inriktning handlar om museets tematiska inriktning – vad som kan vara övergripande fokus för ett svenskt museum om Förintelsen. Förslaget behandlar behovet av att förmedla kunskap om Förintelsens historia och ta utgångspunkt i berättelser och vittnesmål från överlevande med anknytning till Sverige. Därefter behandlas utredningens syn på hur Förintelsen ska hanteras i en bred historisk kontext och hur museet kan belysa olika grupper som föll offer för Nazitysklands massmord och förföljelser. Sedan beskrivs hur museet bör hantera Sveriges agerande i relation till Förintelsen och Nazityskland och slutligen avhandlas förslaget om att museet bör arbeta med samtidsorienterade frågor, samt kritiskt diskutera aktuella former av historierevisionism och hur minnet av Förintelsen riskerar att förvrängas.

5.2.1 Förmedla kunskap om Förintelsens historia

Museets syfte är att utveckla och förmedla kunskap och forskning om Förintelsen som ett historiskt skeende. Genom att inrätta ett museum betonas att Sveriges relation till Förintelsen och minnen och berättelser från överlevande från Förintelsen med anknytning till Sverige är ett kunskapsområde i sin egen rätt. Detta kan framstå som självklart men ska ses i ljuset av att detta inte varit den inriktning som präglat hur Sverige tidigare hanterat studiet av Förintelsen.

Utredningen drar slutsatsen att Sveriges tidigare arbete med att minnas och sprida kunskap om Förintelsen, såsom det utformats genom inriktningen för Forum för levande historia, i stort fokuserat på att lära om Förintelsen i syfte att hantera samtidsrelaterade utmaningar. Det övergripande målet som formulerades för Forum för levande historia var att stärka viljan hos allmänheten, särskilt bland unga, att aktivt verka för alla människors lika värde. Förintelsen har använts främst som en utgångspunkt för arbete med frågor som rör demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter.¹ Samtidigt har detta inte täckt behovet av att främja en fördjupning av kunskapen om Förintelsen som historiskt skeende. Därtill har denna inriktning fokuserat på Förintelsen som ett bland flera folkmord och brott mot mänskligheten, vilket utredningen bedömer emellanåt lett till att Förintelsens särart och faktiska händelseförlopp inte hanterats på ett tillfredställande sätt.

Viljan att pedagogisera Förintelsen får inte ske till pris av att forskning och kunskapsuppbyggnad ställs åt sidan. Gedigen forskning och kunskapsuppbyggnad utifrån historiskt material behöver utgöra grunden för förmedling och annan publik verksamhet.² Under utredningens internationella konferens framfördes att ett museum om Förintelsen bör rymma flera delar för att bli framgångsrikt. Det bör i sin basutställning tydligt och fördjupat fokusera på Förintelsen som historiskt skeende. Det bör ha en tydlig plats för berättelser från överlevande och därtill ta utgångspunkt i kopplingen mellan Förintelsen och det land som museet ligger i. Vidare bör det i tillfälliga utställningar eller programverksamhet ge utrymme för andra histo-

---

¹ Se SOU 2001:5 *Forum för levande historia*.

² För en längre diskussion om pedagogisering av historia och kulturarv och relationen till forskning och kunskapsuppbyggnad se Lars-Eric Jönssons PM i bilaga 4.

riska händelser eller samtidsfrågor som går att relatera till Förintelsen och de lärdomar som kan dras från historien.³

Utredningen delar denna uppfattning. Det behövs en forskningsbaserad kunskapsförmedling om vad som faktiskt skedde historiskt och hur detta historiska skeende kan förklaras. Sveriges relation till Förintelsen bör utgöra en del av denna forskningsbaserade kunskapsförmedling. Med detta som grund kan museet sedan på olika sätt även knyta an till samtidsrelaterade frågor och visa på den relevans som studiet av Förintelsen har för dagens samhälle.

Förintelsen är en avgörande händelse i Europas historia, inte bara för de miljoner som förföljdes och mördades utan även för efterkrigstidens syn på humanism och etik.⁴ Ett fokus för museet ska ligga på hur samhället och historien förändrats och fortfarande påverkas av Förintelsen.

Förintelsens historia är omfattande och komplex. En avgörande fråga för ett museum i Sverige om Förintelsen blir därför att hitta en lämplig avgränsning och ett fokus som bidrar till att verksamheten kan upprätthålla kvalitet, relevans och ge ett tillskott i förhållande till andra befintliga verksamheter, både i Sverige och internationellt. Museet ska tillgängliggöra kunskap om Förintelsen, i en bred historisk kontext, men det behöver kunna fokusera på en specifik inriktning, rimligen hur Förintelsen, även om den inte genomfördes på svensk mark, hänger samman med Sveriges historia. Även om kunskap om vad som skedde i Europa behöver förmedlas, är kopplingen till Sverige en relevant prioritering.

5.2.2 Berättelser från överlevande med anknytning till Sverige

Utredningens direktiv lyfter som en primär utgångspunkt fram att förmedling av berättelser från överlevande med anknytning till Sverige ska stå i centrum för verksamheten. Att ha utgångspunkten i överlevandes berättelser är motiverat av flera skäl och betonas också i Stockholmsdeklarationens första paragraf.⁵ Då allt färre överlevande

³ Se kapitel 4 som redogör för utredningens internationella konferens.

⁴ Se exempelvis Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust* (Cambridge: Polity, 1989).

⁵ Första paragrafen i Stockholmsdeklarationen lyder: "Förintelsen (Shoah) skakade vår civilisation i grunden. Förintelsen saknar motstycke i historien men kommer för alltid att ha en universell betydelse. Efter ett halvt århundrade ligger denna händelse fortfarande tillräckligt

finns kvar är förvaltandet av deras berättelser av avgörande betydelse. Överlevande i Sverige har, som nämnts, framhållit behovet av ett museum där deras vittnesmål och minnen kan förvaltas för framtiden och bevaras som en del av Sveriges kulturarv.

Eftersom Sverige var neutralt under andra världskriget fanns det en möjlighet att fly till Sverige, eller via Sverige till andra länder. När vi talar om Sveriges koppling till Förintelsen är det rimligt att frågan om flyktingpolitiken och synen på judiska flyktingar och andra förföljda grupper blir central. Också under perioden efter krigsslutet blev Sverige ett land där många kunde starta ett nytt liv, och dit många överlevande kom efter befrielsen av koncentrationslägren. Även ur denna aspekt är vittnesmål från överlevande centrala. Sverige spelade en viktig roll i att upprätta många tidiga vittnesmål och i den tidiga dokumentationen av flyktingar och överlevande från Förintelsen.

Samtidigt finns det problem med att bygga ett museum på vittnesmål från överlevande eftersom de överlevande utgjorde ett undantag. Den överväldigande majoriteten av offren för Förintelsen mördades. Att Sverige diskriminerade judiska flyktingar från Nazityskland före krigsutbrottet, och att många av de som nekades möjlighet att komma till Sverige mördades under Förintelsen, är en sådan aspekt som inte får tappas bort.

Som påpekas i IHRA:s vägledande principer för undervisning om Förintelsen utgör berättelser och vittnesmål från överlevande en av flera källor till kunskap om Förintelsen.⁶ De överlevande kan vittna om det de sett och upplevt och vilka följder deras erfarenheter i getton, under transporter och i läger fått, men för att förklara hur Förintelsen kunde genomföras och förstå hur den motiverades och organiserades krävs också att vittnesmålen sätts i ett vidare sammanhang och att man studerar dokument, vittnesmål och andra källor från föröversidan liksom från andra observatörer. De överlevandes skildringar måste alltså studeras parallellt med uppgifter ur andra källor. Det finns i dag en mycket omfattande forskning som museet kan använda sig av liksom goda exempel från andra museer på hur

---

nära i tiden för att dess överlevande skall kunna vittna om de fasor som hemsökte det judiska folket. Det fruktansvärda lidande som drabbade de miljontals övriga offren för nazismen har dessutom lämnat ett outplånligt ärr över Europa.”

⁶ Se IHRA guidelines ”Teaching about the Holocaust without survivors” på följande länk <https://www.holocaustremembrance.com/educational-materials/teaching-about-holocaust-without-survivors>.

forskningsresultat och berättelser från överlevande kan kombineras.⁷ Överlevandes berättelser och vittnesmål kan alltså, lika lite som andra typer av källor, ensamma ge en fullständig bild av Förintelsens innebörd och realitet.

Nazisternas folkmord, massmord och förföljelser drabbade flera olika grupper. När det gäller gruppen romer finns få överlevande med anknytning till Sverige. Det finns dokumenterade vittnesmål från ett begränsat antal romer som kom till Sverige och som museet kan förvalta, men det är också önskvärt att kompletterande dokumentation från överlevande romer inhämtas.

En annan aspekt som blir viktig när utgångspunkt tas i överlevandes berättelser är tidsförloppet. Även om erfarenheterna av Förintelsen utgör fokus, bör berättelser om livet innan förföljelserna inleddes och Förintelsen ägde rum samt om tiden efter inkluderas. Detta har påpekats av de internationella Förintelsemuseer som utredningen gjort studiebesök hos, och påpekas också av IHRA.⁸ Det finns flera skäl till att göra det – det handlar exempelvis om att ge offren agens och värdighet och skildra överlevande som individer, inte enbart som representanter för en grupp.

Uppmärksamhet bör fästas vid hur livet såg ut före katastrofen, det liv som slogs sönder, och även hur livet sedan blev i Sverige och vilka svårigheter det fanns med att vara överlevande. Att många inte ville berätta för sina barn eller för utomstående om sina erfarenheter är en dimension ett museum behöver belysa. Detta innebär att generationsaspekter behöver kunna lyftas fram i berättelser och dokumentation. I rimlig utsträckning skulle det kunna ingå i museets inriktning att belysa erfarenheterna från den andra och tredje gene-

---

⁷ I förintelseforskningens historia har de överlevandes vittnesmål bedömts på väldigt olika sätt. Raoul Hillberg betonade exempelvis i sitt klassiska arbete *The Destruction of the European Jews* (1961) att analysen av förintelseprocessen måste baseras på förövarnas dokumentation. Andra forskare har gjort andra bedömningar. Martin Gilbert använde genomgående överlevandes vittnesmål i sin *The Holocaust* (1985) liksom dagböcker, brev, memoarer och liknande källor från offren, delvis i polemik mot Hillbergs fokus på förövarna och de källor de producerat. Åter andra forskare, som Hank Greenspan, har systematiskt och under lång tid arbetat med överlevande och deras vittnesmål. För andra exempel där olika materialtyper har använts, se till exempel Christopher Browning, *Ordinary Men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (2017); Saul Friedländer, *Tredje riket och judarna. Del 1, Förföljelsens år, 1933–1939* (1999) och *Tredje riket och judarna. Del 2, Utrotningens år, 1939–1945* (2010).

⁸ Se IHRA guidelines "What to teach about the Holocaust", <https://www.holocaustremembrance.com/educational-materials/what-teach-about-holocaust>.

rationens överlevande.⁹ Många barn till överlevande vittnar om de särskilda omständigheter som följt av att växa upp med föräldrarnas erfarenheter och det trauma Förintelsen innebar.

Förutom att lyfta upp erfarenheterna hos barn och barnbarn till överlevande – och då ta fasta på hur detta präglat deras liv – kan museet även tillgängliggöra den växande memoarlitteratur där barnbarn till överlevande beskriver de överlevandes historia.¹⁰ En relevant organisation i sammanhanget är Zikaron som arbetar med att förmedla överlevandes berättelser via yngre släktingar.

Ytterligare en aspekt rör genus. Internationell forskning visar att förståelsen av överlevandes upplevelser och erfarenheter kan fördjupas genom att anlägga ett genusperspektiv. Även perspektiv på klass, ålder – inte minst barns stora utsatthet och extrema dödlighet – samt geografisk härkomst spelade avgörande roll för offren under Förintelsen.

För att lyfta fram berättelser från överlevande krävs att museet ska kunna bygga upp en egen samling av föremål, dokument och olika typer av vittnesmål, detta diskuteras närmare längre fram när förslag lämnas om att inleda sådan insamling (se avsnitt 5.3.1 och 6.3.2). Förslag om hur museet kan arbeta med insamling ges även i kapitel 7.

5.2.3 Kunskap om Förintelsen i en bred historisk kontext

Direktivet tydliggör att museets inriktning ska göra det möjligt att beskriva Förintelsen som sådan i en bred historisk kontext. Direktivet lyfter bland annat fram behovet av att museet ska kunna belysa och diskutera bakomliggande utvecklingslinjer i det tidiga 1900-talets samhälle av både ideologisk, social och ekonomisk art. Kunskapsförmedling om detta baserad på forskning bör utgöra en central inriktning för museet.¹¹

---

⁹ Se Anna Sarri Krantz, *Tredje generationens överlevande. En socialantropologisk studie om minne, antisemitism och identitet i spåret av Förintelsen*, (Diss. Lund: Lunds universitet 2018). För ytterligare perspektiv på vittnesmål se bl.a. Hank Greenspans bok *On listening to Holocaust survivors* (Westport, Connecticut: Praeger 1998).

¹⁰ Se Natalie Verständig-Axelius *Det var jag som skulle dö*, (Stockholm: Natur och Kultur 2020), och Helena Trus *Ett kilo socker. Farmor glömmer aldrig priset på sitt liv* (Stockholm: Norstedts 2019). Se även diktsamlingen *Armarna* av Hanna Rajs Lundström (Stockholm: 10tal Bok, 2018).

¹¹ Se Stockholmsdeklarationen som i artikel 4 pekar ut forskning som en viktig del, se <https://www.holocaustremembrance.com/sv/node/17>.

Hos existerande internationella museer om Förintelsen täcks exempelvis områden som antisemitismens historia i Europa, rastänkan- dets historia, nationalsocialismens framväxt och maktövertagande, upptakten till själva Förintelsen likväl som dess efterspel, samt För- intelsens betydelse för efterkrigstiden, bland annat arbetet med inter- nationella konventioner inom FN om mänskliga rättigheter, folk- mord och om asylpolitik, och skeendets påverkan på dagens samhälle. Den breda historiska kontexten kan således sträckas ut i tid både före och efter Förintelsen och ha en bredd vad gäller vetenskapliga discipliner. Detta innebär att det kommer att finnas ett behov av en bred dokumentation och kunskap om flera olika relevanta ämnen vid museet. Det innebär vidare att museet behöver tillgängliggöra veten- skaplig kunskap från flera olika fält.

Flertalet av de verksamheter utredningen inhämtat kunskap från ger stöd för uppfattningen att det är lämpligt med en bred inriktning. Samtidigt finns uppfattningar där en snävare fokusering efterfrågas. Exempelvis att begränsa museets inriktning till det specifika förlop- pet från Eviankonferensen och Novemberpogromen 1938 till och med 1945. En anledning till detta kan vara att fördjupa och fokusera verksamheten för att därmed inte riskera att få ett alltför omfattande uppdrag.

Utredningen bedömer att museets inriktning bör vara att skildra Förintelsen i en bred historisk kontext, men att denna inriktning samtidigt inte bör bli alltför tvingande. Museets inriktning och upp- drag ska tillåta museet att göra urval och det bör betonas att kun- skapsförmedling kan utvecklas och varieras över tid på ett sätt som är lämpligt och bidrar till att museets uppdrag blir genomförbart.

Att museet ska kunna skildra Förintelsen i hela dess vidd och i bred historisk kontext på det sätt direktivet tydliggör väcker frågor om hur Förintelsen definieras och frågor om hur offren för nazist- ernas olika folkmord, massmord och förföljelser ska hanteras. I linje med Stockholmsdeklarationen och även utifrån den huvudsakliga forskningspraxis som finns på området används begreppet Förintel- sen med avseende på nazisternas folkmord på Europas judar. Alter- nativa begrepp är den hebreiska termen "Shoah" eller förövarnas eget begrepp "den slutgiltiga lösningen av judefrågan".¹² I Sverige används

¹² För en diskussion av begreppet Förintelsen se Stéphane Bruchfeld, "Är det dags att göra sig av med 'Förintelsen'? Reflektioner kring ett begrepp", i *En problematisk relation. Flyktingpoli- tik och judiska flyktingar i Sverige 1920–1950*, Lars M. Andersson & Karin Kvist Geverts (red.), (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet, 2008) s. 31–72.

ofta begreppet Förintelsen i denna snävare betydelse av forskare men i skolundervisning och hos allmänheten ofta i en vidare betydelse som inkluderar alla offergrupper.¹³ Detta glapp är viktigt för museet att hantera.

Utredningen bedömer att de definitioner museet gör av Förintelsen tydligt ska vara grundade i den praxis som finns inom forskningen. Utredningen bedömer vidare att nazisternas folk mord på judarna i Europa, har en given särställning och ska vara centralt för museets verksamhet, men även att nazisternas folk mord på romer och massmord och förföljelser av andra grupper tydligt också ska dokumenteras och belysas.

Inriktningen motiveras av antisemitismens centrala ställning i den nazistiska ideologin och av att folk mordet på Europas judar blev en sådan fundamental del av den nazistiska politiken. Intentionen att systematiskt och fullständigt utrota judarna skiljer sig från nazisternas planer för övriga grupper som mördades och förföljdes, så även omfattningen av dödandet och intensiteten i förföljelserna.

Som det framhålls i direktivet till utredningen ska även nazisternas andra folk mord och förföljelser av grupper som betraktades som icke önskvärda dokumenteras och belysas. Det framstår också som praxis bland flera museer för Förintelsens historia att inkludera alla nazismens offer. Det gäller romer och personer med funktionsnedsättning samt polska och sovjetiska medborgare, politiska motståndare, krigsfångar, homosexuella, medlemmar av Jehovas vittnen, frimurare och personer som klassats som oönskade, avvikande eller kriminella. Koncentrationslägersystemets olika beteckningar på fångkategorier lyfts exempelvis fram på många museer på området.¹⁴

När det gäller begreppsfrågorna och kunskapen om olika grupper av offer konstaterar forskning att intentionerna bakom och genomförandet av förföljelser av olika grupper under nazismen delvis var likartade men också tydligt kunde skilja sig åt. Det kommer att bli viktigt för en ny institution att lyfta fram och diskutera detta, inte

---

¹³ Oscar Österberg, *Uppfattningar om Förintelsen. 20 år efter informationsinsatsen Levande historia* (Stockholm: Forum för levande historia, 2019, kap. 4. Se även Österbergs artikel i utredningens antologi.

¹⁴ Vad gäller relationen mellan folk mordet på judarna och folk mordet på romerna som genomfördes av Nazityskland och dess allierade är det ett område som belyses inom forskarsamhället internationellt. Bland annat framhålls att romernas öde under Förintelsen och andra världskriget tidigare inte fått tillräcklig uppmärksamhet. Ett aktuellt exempel från museiområdet är utställningen "Forgotten Victims: The Nazi Genocide of the Roma & Sinti" på Wiener Holocaust Library i London.

för att gradera lidande eller förluster, och inte för att ställa olika grupper mot varandra, utan för att fördjupa förståelsen av vad nazisterna ville uppnå och hur de lyckades genomföra sin utrotningspolitik. Att fördjupa förståelsen framstår som en viktig princip för inriktningen för ett museum i Sverige om Förintelsen.

5.2.4 Sveriges agerande

Ett ytterligare område som direktivet pekar ut när det gäller museets tematiska inriktning är Sveriges agerande under kriget samt förhållandet till Nazityskland och till offren för nazisternas politik. Direktivet framhåller att museet ska ges möjlighet att hantera Sveriges specifika roll under andra världskriget. Detta rymmer både räddningsaktioner, under den senare delen av kriget, och eftergiftspolitik, flyktingmotsånd och medveten diskriminering under det inledande skedet. En bärande del i museet bör därför vara att behandla och problematisera Sveriges och svenska medborgares agerande. Det inbegriper hur den svenska opinionen såg ut och utvecklades i förhållande till nazismens framväxt, Nazitysklands krigföring samt följelserna och själva Förintelsen.

Att Sverige deltog i uppmärksammade räddningsaktioner är ett faktum av stor betydelse och är, inte minst i ett internationellt sammanhang, viktigt att ge särskilt fokus. Mottagandet av judar som flydde från Danmark, de judar som kunde komma över gränsen från Norge, Raoul Wallenberg och Per Angers insatser för de ungerska judarna och Röda korsexpeditionen med ”de vita bussarna” är samtliga exempel på inslag i historien om Förintelsen som med rätta ges stor vikt. Det finns även andra hjälpinsatser i Sverige som fått mindre uppmärksamhet, det rör exempelvis judiska församlingars hjälporganisationer och enskilda aktörer, samt mottagandet av flyktingar och överlevande i svenska familjer under och efter kriget.¹⁵

Sverige tog emot ett stort antal flyktingar, dels under kriget som i fallet med de danska judarna, dels efter kriget. Malmö och olika städer i Skåne utgjorde oftast den första anhalten för dessa flyktingar och regionen står ut som en historiskt viktig plats i historieskrivningen om Sverige och Förintelsen. Detsamma gäller Värmland dit

---

¹⁵ Det finns flera aspekter som kan lyftas i sammanhanget exempelvis agerandet bland svenska präster. Ett annat område rör enskilda aktörer som spelat viktiga roller men som fått liten uppmärksamhet såsom exempelvis Nina Langlet samt Asta Nilsson.

många av de norska judarna kom. Ett stort antal överlevande rehabiliterades sedan på en lång rad olika platser i Sverige.

I ljuset av att så få räddningsaktioner genomfördes under kriget och så många lämnades åt sitt öde, har de insatser som ägde rum fått en symbolisk betydelse. De visar att det trots allt var möjligt att försöka undsätta Förintelsens offer. Bland Förintelsemuseer internationellt framhålls betydelsen av att uppmärksamma de hjälpsatser som genomfördes, bland annat för att dra lärdomar av betydelsen av att ta ställning och försöka agera. Museet bör därför belysa dessa aktioner men också fördjupa och nyansera kunskapen om dessa delar av historien. Räddningsaktionerna var många gånger förknippade med moraliska dilemman – aktionen med de vita bussarna har exempelvis problematiserats inom forskningen.¹⁶ Museet bör vara inriktat på att belysa alla olika aspekter av Sveriges agerande, både positiva och negativa sådana, och att belysa olika aktörer som staten, frivilligorganisationer och enskilda individer liksom verksamheten på olika nivåer, den nationella, den regionala och den lokala.

Sveriges relation till Förintelsen och Nazityskland är dock inte i stort historien om räddningsaktioner. Dessa kan snarare anses vara undantag sett till Sveriges agerande i stort under kriget. Ett svenskt museum om Förintelsen behöver därför behandla den svenska antisemitismen och Sveriges relation till Nazityskland före och under de inledande krigsåren. Det sistnämnda inkluderar bland annat handelsförbindelser, transiteringstrafiken och presscensur.¹⁷

Att Sverige var neutralt innebar en möjlighet att bli en fristad för flyktingar men neutraliteten kan även kritiseras. Den svenska neutralitetspolitiken och priset för neutraliteten behöver kunna belysas. Även så diskrimineringen av judiska flyktingars ansökningar om uppehållstillstånd i Sverige innan och under kriget. Sveriges bemötande av romer, som fram till 1954 saknade möjlighet att invandra till Sverige trots att de utsatts för nazisternas förföljelser, är en ytterligare en aspekt att ta upp.¹⁸ Utredningen bedömer att det är avgör-

---

¹⁶ Se Ingrid Lomfors, *Blind fläck. Minne och glömska kring svenska Röda korsets hjälpsats i Nazityskland 1945* (Stockholm: Atlantis, 2005).

¹⁷ Dessa områden har belysts i de två stora forskningsprojekten, Sverige under andra världskriget (SUAV) under 1970-talet, och Sveriges relation till nazismen, Nazityskland och Förintelsen (SWENAZ) under 2000-talet.

¹⁸ För en historiografisk genomgång av forskning rörande flyktingpolitiken se Karin Kvist Geverts kapitel i utredningens antologi. Se vidare, Lars M Andersson & Karin Kvist Geverts (red.), *En*

ande att museet kan visa upp Sveriges agerande som helhet och hur det utvecklades över tid. Ett ytterligare angeläget område som museet bör kunna behandla rör svenska förövre. Det kan gälla svenska frivilligsoldater som stred för Nazityskland i SS-förband, men även hur svenska nazistsympatisörer organiserat sig både före, under och efter kriget.¹⁹ I Sverige kunde även nazister och nazistsympatisörer söka en tillflyktsort efter kriget, och svenska medborgare har varit betydelsefulla för utvecklingen av efterkrigstidens Förintelseförnekande och för framväxten av nynazismen.²⁰

5.2.5 Samtidsrelaterade frågor

En rad av de aktörer utredningen inhämtat synpunkter från, inklusive internationella museer, framhåller betydelsen av att ett museum om Förintelsen erbjuder diskussioner och dialog om övriga områden som kan relateras till Förintelsen såsom andra folkmord, eller till andra aktuella samhällspolitiska frågor. Detta kan exempelvis ske genom att museet ges möjlighet att arrangera programverksamhet som inte specifikt behöver fokusera på historien om Sveriges koppling till Förintelsen.

Att bidra till dialog om senare folkmord, krig och konflikter och använda Förintelsen som en grund för att dra lärdomar för samtidens samhälle lyfts ofta fram som en viktig möjlighet, rent av ett syfte för verksamhet som rör kunskap och minne av Förintelsen. Att verksamheten ska bidra till lärdomar som leder till en ökad förståelse för vikten att värna demokrati och mänskliga rättigheter är uppenbar. Dock finns problem med att se museers verksamhet främst i ett alltför instrumentellt perspektiv.

---

problematiser relation?: Flyktningpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920–1950 (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet, 2008).

¹⁹ Se bl.a. Heléne Lööw, *Nazismen i Sverige 1924–1979. Pionjärerna, partierna, propagandan* (Stockholm 2004) Bosse Schön, *Svenskarna som stred för Hitler* (Stockholm: Ordfront, 2000), Lennart Westberg ”Svenska krigsfrivilliga i tyska Waffen-SS 1941–1945” i *Armémusei årsbok 1984–86* (Stockholm: Armémuseum 1986), samt finsk och dansk forskning av Oula Silvennoinen, ”Comrades-in-Arms. Finnish Volunteers Among the Scandinavian Members of the Waffen-SS”, *Skandinavien im Zweiten Weltkrieg und die Rettungsaktion Weisse Busse: Ereignisse und Erinnerung*. von Wrochem, O. & Jockheck, L. (red.) (Berlin: Metropol 2012), Claus Bundgård, Niels Bo Poulsen & Peter Scharf Smith, *Waffen-SS. Europas nazistiske soldater*, (Oslo: Dreyers forlag, 2019).

²⁰ Se bl.a. Stéphane Bruchfeld, *Förnekandet av Förintelsen. Nynazistisk historieförfälskning efter Auschwitz* (Stockholm: Svenska komm. mot antisemitism, 1995), Heléne Lööw, *Nazismen i Sverige 1980–1999: den rasistiska undergrundrörelsen* (Stockholm: Ordfront, 2000), Mats Deland, *Purgatorium: Sverige och andra världskrigets förbrytare* (Stockholm: Atlas, 2010).

Det finns flera exempel på hur museer om Förintelsen internationellt kombinerar en museiverksamhet med att lyfta upp samtidsrelaterade och andra relaterade frågeställningar i olika former av programverksamhet. Sådana exempel är United States Holocaust Memorial Museum som arrangerat program om exempelvis kriget i Syrien och USC Shoah Foundation som arbetat bland annat med folkmordet i Rwanda.

Utredningen ser också en stor potential i att på detta sätt ge museet en möjlighet att inom sin inriktning kunna öppna verksamheten för vidare frågor vilket kan utveckla museets roll i offentligheten och som mötesplats för dialog om samhällsfrågor, och samtidigt bibehålla fokus i kärnuppdraget att förmedla förvalta och bidra till forskning och kunskap om Sveriges relation till Förintelsen och överlevandes vittnesmål. Detta förutsätter dock en gedigen basutställning och en undervisnings- och forskningsverksamhet i övrigt med ett tydligt fokus på Förintelsen.

5.2.6 Kritisk granskning av hur minnet av Förintelsen kan förvrängas

En samtida risk som framhölls vid utredningens internationella konferens är att minnesarbete om Förintelsen kan utformas på sätt som förvränger historien.²¹ Detta är en pågående trend särskilt i flera länder i östra Europa, men något som även kan förekomma i Sverige och på andra platser när olika länders agerande i relation till Förintelsen diskuteras i offentligheten. Snarare än att rakt av förneka Förintelsen, förvanskas i stället oftare Förintelsens innebörd och olika länders delaktighet i nazisternas folkmord relativiseras, presenteras på tendentiösa sätt eller skyls över. Ett aktuellt perspektiv på detta problem gavs exempelvis av den polsk-kanadensiske historikern professor Jan Grabowski, som var inbjuden till Sverige av Forum för levande historia i samband med Förintelsens minnesdag 2020 och bland annat höll en föreläsning vid Utrikesdepartementet om de senaste årens ökade nationalism, som i vissa länder fört med sig försök att styra historieskrivningen och forskningen om Förintelsen.²²

²¹ Se vidare kapitel 4 samt Andrea Petös kapitel i utredningens antologi.

²² Professor Jan Grabowski är verksam vid Ottawa University i Kanada.

Se vidare, <https://www.regeringen.se/artiklar/2020/01/minnesseminarium-med-anledning-av-75-ar-sedan-befrielsen-av-auschwitz-birkenau/>.

Museet behöver därför kunna kritiskt diskutera hur minnet av Förintelsen brukas och politiseras i olika sammanhang och på olika sätt, samt hur oberoende forskning riskerar att ifrågasättas. Sådana tendenser behöver museet uppmärksamma och motverka. Detta ska inbegripa samtida former av historierevisionism och historieförvanskning, men även relaterade frågor som exempelvis antisemitiska konspirationsteorier.

5.3 Förslag på uppdrag

Förslag: Museets uppdrag bör omfatta att:

- främja kunskap om Förintelsen och Sveriges relation till Förintelsen i en bred historisk kontext samt bevara och förmedla berättelser från överlevande med anknytning till Sverige,
- bygga upp och förvalta en samling bestående av berättelser, föremål och dokument samt vetenskapligt bearbeta samlingen,
- bedriva utställningsverksamhet och annan pedagogisk verksamhet,
- bedriva forskning i samverkan med universitet och högskolor samt förmedla kunskap grundad på forskning inom sitt verksamhetsområde,
- stödja regionala och lokala museer, arkiv och bibliotek inom sitt verksamhetsområde,
- samverka med myndigheter och andra aktörer, inklusive det civila samhällets organisationer, samt
- bedriva internationellt samarbete.

I följande avsnitt presenteras utredningens förslag om museets uppdrag, det vill säga vad som bör ingå i en instruktion för museet.

Ett museum är, som det uttrycks i den svenska museilagen, en institution som är öppen för allmänheten och som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut materiella och immateriella vittnesbörd om människan och människans omvärld. Museerna har

i huvudsaklig uppgift att arbeta med publik verksamhet, kunskapsuppbyggnad och förvaltning av samlingar.

Givet den inriktning för ett museum om Förintelsen som utredningen föreslagit behöver det uppdrag som museet får i första ledet handla om att främja kunskap om Förintelsen och Sveriges relation till Förintelsen i en bred historisk kontext, samt att bevara och förmedla berättelser från överlevande med anknytning till Sverige. Detta innebär att museet ska förmedla kunskap om Förintelsen som historiskt skeende, och då även beakta bakgrunden till händelseförloppet samt dess efterspel och historiska betydelse, samt att Sveriges agerande och relation till detta ska stå i särskilt fokus. Därtill ska berättelser från överlevande vara en utgångspunkt i museets verksamhet. Här avses i första hand överlevande med anknytning till Sverige, men arbetet bör även kunna inkludera berättelser från andra överlevande för att spegla och dokumentera olika offergrupper.

5.3.1 Föremålsförvaltning och dokumentation

Utredningen konstaterar att möjligheten att bygga upp en samling av föremål, dokument och berättelser, intervjuer och vittnesmål kommer vara avgörande för att museiverksamheten ska kunna bli framgångsrik. När utredningen talar om insamling avses alla former av relevant material – förutom ovanstående kan det röra sig om sånger, dikter, konst, teckningar, dagböcker, hantverk, bruksföremål, foto, film med mera. Som direktivet poängterar ska överlevandes berättelser vara ett fokus för verksamheten och i dag finns material och information utspridd på en rad arkiv, bibliotek och museer i landet. En stor mängd berättelser, vittnesmål och annan dokumentation samt föremål finns även i internationella arkiv och museisamlingar.

Utredningen ser att ett svenskt museum både kommer att behöva samla in existerande och om möjligt dokumentera nya berättelser från överlevande samt därtill samla in föremål – inte minst privata föremål. Därtill bör museet göra inlån från andra museer och arkiv. Dessutom behöver museet tillgängliggöra och tillhandahålla en överblick över existerande svenska samlingar och arkiv, samt internationella samlingar med anknytning till Sverige och i möjligaste mån tillgängliggöra dessa. Museet kan därmed utgöra en nod för både forskning och allmänhet som vill få kunskap om förekomsten av

olika arkiv och samlingar. Utredningen har genomfört en översiktlig inventering av vilka samlingar som existerar i Sverige, på myndigheter och hos organisationer. Detta presenteras närmare i kapitel 7 samt i bilaga 2 och 3.

Samlingsområdet för museet bör vara berättelser, föremål och annat material från överlevande som kommit till Sverige, samt i vissa fall från överlevande utan direkt anknytning till Sverige, och material som rör eller relaterar till både den svenska statens och det svenska civilsamhällets agerande under upptakten till Förintelsen samt under och efter Förintelsen.

Museet bör bygga upp en egen samling, samt därefter vårda, förteckna, vetenskapligt bearbeta och genom nyförvärv berika samlingen. För att kunna förmedla kunskap om Förintelsen i en bred historisk kontext, samt för att skildra Förintelsen och nazisternas folk mord i hela dess vidd, krävs därtill att museet använder och hanterar en mångsidig dokumentation och samverkar med relevanta arkivbildare, museimyndigheter samt med forskarsamhället.

Utredningen har identifierat att det finns behov av att skyndsamt inleda en insamling av föremål, särskilt med tanke på de kvarvarande överlevandes höga ålder. Överlevande uttrycker önskemål om att kunna skänka föremål till ett svenskt museum som kan garantera att föremålen bevaras och förvaltas långsiktigt på lämpligt sätt. Utredningen har därför påtalat detta behov till regeringen och föreslagit att uppdrag ges till lämplig myndighet att påbörja sådan insamling så snart som möjligt, i väntan på att ett museum kan beslutas och påbörja sin verksamhet. Det är av största betydelse att de överlevande kan intervjuas av museet och delge både sina berättelser och synpunkter på hur dessa bör framställas i ett museum samt beskriva historier kopplade till de möjliga föremål som överlämnas till museet.

Utredningen lämnar i kapitel 6 ett särskilt förslag om att påbörja insamling i samband med att en organisationskommitté eller myndighet under 2021 ges uppdrag i att förbereda och genomföra inrättandet av museet.

Det är dock avgörande att insamling till museet sker på ett genomtänkt och forskningsbaserat sätt. Museets insamling bör ske i samverkan med forskare och museet bör överväga sätt att styra insamling utifrån tematiska inriktningar eller problemområden. Även om utredningen betonar betydelsen av insamling innebär inte detta att allt tänkbart material nödvändigtvis bör samlas in.

I kapitel 7 beskriver utredningen närmare hur museet kan arbeta med insamling samt lämnar förslag om hur museet kan samverka med relevanta aktörer för att samla in och tillgängliggöra existerande samlingar.

5.3.2 Publik verksamhet och förmedling

Förmedling handlar både om att tillgängliggöra föremål, berättelser och annat material ur samlingarna genom utställningar, och att arbeta med pedagogik och lärande gentemot olika målgrupper. En utgångspunkt är att förmedlingen, baserad på samlingar, behöver täcka perioden före, under och efter Förintelsen i enlighet med den inriktning för museet som utredningen föreslagit.

Utställningar

Som utredningen nämnt i förslaget till inriktning är det viktigt att museet upprätthåller en fast basutställning där det historiska skeendet, överlevandes berättelser och Sveriges agerande förmedlas på ett fördjupande och problematiserande sätt. Utöver detta bör museet även kunna arbeta med att producera eller låna in tillfälliga utställningar som kan fördjupa vissa relevanta teman. Det kan i detta sammanhang även handla om utställningar på teman som inte direkt fokuserar på Förintelsen men som rör relaterade områden.

Att producera en genomarbetad basutställning kräver tid och resurser. Det är enligt utredningens mening en process som måste ske med eftertanke och som därför behöver få ta tid; basutställningen får inte stressas fram. Processen att ta fram en basutställning bör inbegripa samverkan mellan utställningsproducenter, forskare, arkitekter och ta in internationell expertis, för att beakta erfarenheter från existerande utställningar i andra länder. Processen bör vidare ske i dialog med andra museer och med relevanta civilsamhällesorganisationer. Uppskattningsvis kan det ta två eller tre år att producera en gedigen basutställning.

I kapitel 6 lämnas förslag på museets lokalbehov, där diskuteras närmare tidsaspekter kopplade till inrättandet av ett nytt museum och nya lokaler.

Undervisningsverksamhet

Museet måste, enligt utredningen, ha kapacitet att ta emot skolklasser och bedriva undervisning om Förintelsen. Museet kan även användas som en resurs för utbildning inom skolväsendet tillsammans med andra aktörer som arbetar med undervisning om Förintelsen eller relaterade frågor såsom att motverka rasism och värna demokratin. Undervisning vid museet kan ske i samverkan med andra myndigheter, inte minst för att nå målgruppen skolelever, samt inbegripa vidareutbildning av lärare. Museet kan även bistå i verksamhet som rör resor till Förintelsens minnesplatser.

Museet ska förmedla kunskap inom sitt verksamhetsområde och det bör inbegripa att tillhandahålla faktaöversikter, relevanta kunskapssammanställningar och fördjupande material digitalt på museets hemsida. Därtill bör museet verka för att kunskap sprids regionalt till relevanta målgrupper och på så sätt kommer till större användning.

Denna typ av kunskapsförmedling om Förintelsen sker i dag genom Forum för levande historia, som även har i uppdrag att sprida boken ... *om detta må ni berätta ... En bok om Förintelsen i Europa under åren 1933–1945*. Hur en relevant undervisningsverksamhet kan bedrivas vid museet beror delvis på vilken typ av organisation som museet får, vilket diskuteras vidare i kapitel 6. Utredningen bedömer dock att det är lämpligt att undervisning om Förintelsen, utanför skolväsendet, samordnas och att det nya museet får en central roll i detta.

Programverksamhet

Museet bör anordna olika typer av publika program för att bli en öppen, händelserik och angelägen mötesplats. Programverksamheten bör både kunna röra fördjupande samtal och arrangemang runt aktuell forskning och bok- eller filmutgivning som rör Förintelsen och andra världskriget. Även vidare kulturprogram som musik eller konst bör kunna arrangeras av museet. Denna verksamhet sker lämpligen i samverkan med kunskaps- och kulturorganisationer med erfarenhet av att arbeta med temat Förintelsen och relaterade frågor.

Dessutom bör programverksamheten, som nämnts ovan, kunna inbegripa samtidsorienterade och andra frågor som relaterar till museets verksamhet. Även detta bör ske i samverkan med relevanta kulturorganisationer eller forskningsmiljöer och lärosäten.

Bibliotek, forskningssal och bokhandel

Museet måste ha lokaler som är öppna för både allmänhet och forskare där det går att söka efter och fördjupa sig i information inom museets kunskapsområde. Detta bör lämpligen inbegripa ett bibliotek och en forskningssal men även en bokhandel med ett specialiserat utbud kring ämnet. Utredningen konstaterar att en sådan bokhandel saknas i Sverige och att det kan inbegripa både forskningslitteratur, biografier och skönlitteratur som behandlar Förintelsen och andra världskriget.

5.3.3 Kunskapsuppbyggnad och forskning

Utredningen bedömer, i överensstämmelse med direktivet, att en stark forskningsanknytning är avgörande för att museet ska kunna genomföra sina uppdrag. Förintelsen och andra världskriget utgör mycket omfattande forskningsområden som utvecklas kontinuerligt. Museet behöver därför kompetens som är uppdaterad och som kan säkerställa att museets kunskapsförmedling är relevant och korrekt. Därtill behöver museet kunna bidra till forskning och kunskapsutveckling inom sitt verksamhetsområde. Detta ställer höga krav på att medarbetare har hög kompetens inom sina ämnesområden samt att museet samverkar med svenska och internationella lärosäten.

I kapitel 7 lämnar utredningen förslag om hur museet bör arbeta för att etablera en forskningsmiljö i samverkan med ett eller flera statliga lärosäten och gemensamt med dessa finansiera en sådan forskningsmiljö. Förslaget inbegriper möjligheten att inrätta en professur i samverkan med ett universitet, samt att tillhandahålla medel för postdoktorer och doktorander som kan knytas till museets verksamhet.

5.3.4 Samverkan och övriga uppdrag

Förutom att samverka med lärosäten och forskningsinstitutioner bör museet bedriva ett internationellt samarbete, bland annat genom medverkan i IHRA, samt utforma sin verksamhet i dialog med andra museer och myndigheter, och inte minst med civilsamhället. Museet bör även stödja regionala och lokala museer, arkiv och bibliotek inom sitt verksamhetsområde och förslagsvis tillhandahålla medel för samverkan om samlingar och vandringsutställningar. Vad gäller särskilda former för samverkan lämnas förslag på sådan i kapitel 7.

En god samverkan med organisationer för överlevande och släktingar till överlevande från Förintelsen är avgörande för museets legitimitet och kvalitet. Därför krävs en formaliserad samverkan med bland annat judiska och romska organisationer. Förslag om detta presenteras i kapitel 6.

Om regeringen går vidare med utredningens förslag om hur ett nytt museum ska organiseras är det även rimligt att det nya museet, från Forum för levande historia, övertar uppdraget att främja högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag. Även detta bör i sådant fall anges i museets instruktion.

6 Verksamhetens organisation och lokalbehov

6.1 Utgångspunkter

Utredningen ska enligt direktivet föreslå hur museiverksamheten ska organiseras och bedöma verksamhetens lokalbehov. Det tydliggörs i direktivet att utredningen i denna del ska beakta att museet får en självständig ställning och en tydlig egen profil. Utredningen ska överväga om detta bäst uppnås genom inrättandet av en ny fristående myndighet eller genom att ett museum inrättas vid en befintlig statlig myndighet och i sådant fall hur detta bäst kan lösas, exempelvis nämns möjligheten att inrätta särskilda beslutsorgan. Utredningen kan även som del i uppdraget föreslå överföring av verksamhet i delar eller i sin helhet från befintliga myndigheter. Direktivet nämner att självständigheten är viktig för det nya museet men även att verksamheten som föreslås blir av tillräcklig omfattning i förhållande till de krav som ställs på en myndighet vad gäller bland annat kompetensförsörjning och möjlighet till utveckling över tid.

När det gäller förslag på verksamhetens behov av lokaler ska utredningen bedöma detta utifrån vad som är lämpligt givet den inriktning som föreslås för museet och även bedöma om lokalerna bör utformas på särskilt sätt för att kunna bli en del av museets publika tilltal. Däremot ska utredningen varken föreslå i vilka fysiska lokaler verksamheten ska bedrivas eller någon geografisk lokalisering.

Kapitlet inleds med en redogörelse för de överväganden som ligger till grund för förslagen i denna del av uppdraget. Först presenteras olika förutsättningar för museiverksamheten som utredningen anser är viktiga att beakta. Sedan presenteras de huvudsakliga organisationsformer utredningen övervägt, samt några ytterligare möjliga organisationsformer som utredningen inte valt att gå vidare med.

Därefter presenteras utredningens huvudförslag vad gäller organisering av verksamheten, samt två alternativa förslag.

I kapitlet bedömer utredningen även verksamhetens resursbehov samt möjliga personalkostnader och övriga kostnader. Detta följs av bedömningar av verksamhetens lokalbehov, möjliga lokal- och investeringskostnader. Avslutningsvis lämnar utredningen även en bedömning gällande vad regeringen kan beakta när den beslutar om lokalisering av museet. En sammanställning av utredningens uppskattning av museets kostnader under en inledande femårsperiod återfinns i kapitel 8 om Ekonomiska konsekvenser.

6.2 Överväganden

6.2.1 Förutsättningar för ett museum om Förintelsen

Utredningens resonemang i det följande utgår från synpunkter som inhämtats från berörda myndigheter och organisationer, samt forskarsamhället och den kunskap som inhämtats från internationella museer. Utredningen har identifierat ett antal förutsättningar för en museiverksamhet om Förintelsen som bör vägas in i valet av organisationsform.

Behovet av att institutionalisera det kulturella minnet av Förintelsen

En första förutsättning för en sådan museiverksamhet är att organisationen byggs upp med föremålssamlingar och arkiv som bas. Bland de aktörer som utredningen haft dialog med framhålls genomgående att berättelser och föremål från överlevande efter Förintelsen måste bevaras. Det framhålls att framtidens kulturella minne och fortsatta kunskapsuppbyggnad är beroende av samlings- och arkivverksamhet och särskilt att det finns behov av att samordna de överlevandes insamlade berättelser och vittnesmål.

Utredningen konstaterar att en viktig aspekt är att museer institutionaliserar minnen. Museer tar tillvara berättelser och föremål för framtiden och transformerar dessa från individuella minnen till ”kul-

turella minnen”.¹ Museer spelar därmed en viktig roll i samhället när det gäller möjligheten att formulera kollektiva minnen. Etablerandet av ett museum – en minnesinstitution – tydliggör, vilket påtalats tidigare, att minnen från Förintelsen bör ses som en del av Sveriges kulturarv, både i bemärkelsen att Sveriges och svenskars agerande under kriget påverkade det större skeendet och i bemärkelsen att många människor i Sverige, både överlevande och deras familjer, men också andra, påverkats på djupet av vad som hände under kriget.

Erfarenheterna från museer både i Sverige och internationellt visar också att samlingar med autentiska föremål och dokument, liksom nedtecknade eller inspelade berättelser och inte minst fotomaterial, ger unika möjligheter till upplevelser och kunskapsförmedling för en bred allmänhet, inklusive internationella besökare, samt skolungdomar.

Utredningen betonade den centrala roll som insamling och samlingsförvaltning har i förslaget till museets inriktning och uppdrag i kapitel 5.

Oberoende och legitimitet

En återkommande synpunkt som framförts till utredningen är att ett museum som ska förvalta minnet av Förintelsen behöver ha en fristående ställning för att inte riskera att politiseras, genom politiska beslut om sådant som vilka teoretiska perspektiv som anläggs inom verksamheten. Det finns ett uttalat önskemål från bland annat överlevande i Sverige att museet ska stå så fritt från politisk påverkan som möjligt. Museet ska kunna berätta om Förintelsen och även Sveriges agerande under kriget utan några skygglappar och lyfta upp svåra och komprometterande sidor av både Sveriges och andra länders historia likväl som insatser som varit positiva.

Att inrätta just ett museum är därför väl motiverat. Den svenska museilagen (2017:563) är tydlig med avseende på armlängds avstånd från politiska direktiv och fastslår att museihuvudmannen, i detta fall staten, ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll. Museihuvudmannen ska avstå från att fatta beslut som innebär styrning över innehållet i verksamheten, det vill säga i frågor om samlingsförvaltning och utställning-

---

¹ Aleida Assmann, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

arnas innehåll, liksom vilka tolkningsperspektiv som anläggs i verksamheten.

Oberoende och legitimitet kan även stärkas på organisatoriska sätt. Att välja myndighetsformen är till exempel rimligt då myndigheter i Sverige, jämfört med andra länder, står relativt fria från politisk styrning i enskildheter. En styrelse eller ett expertråd där representanter från civil- och forskarsamhället ges insyn och möjlighet att påverka inriktningen för verksamheten kan ytterligare stärka oberoendet. Detta skulle kunna bidra till såväl förankring i etablerad kunskap, som dialog med det omgivande civilsamhället.

Oberoende och legitimitet är även viktigt att beakta i det fall museet undersöker möjligheter till extern finansiering.

Kontinuitet och långsiktig finansiering

En förutsättning för att en museiverksamhet om Förintelsen ska ha ett oberoende, en legitimitet och en tydlighet, är att den kan präglas av kontinuitet och har en säker långsiktig finansiering. Kontinuitet skapas bland annat genom att upprätthålla en fast utställning och genom att bygga upp och utveckla en gedigen kunskapsbas. Detta är samtidigt avhängigt att verksamheten är långsiktigt finansierad och inte riskerar att prioriteras ned över tid, vilket kan vara en risk i fall verksamheten inordnas under en befintlig myndighet utan att denna i sin tur ges tillräckliga resurser och en tydlig uppgift att driva museiverksamheten.

Forskningsförankring

En återkommande synpunkt som utredningen tagit del av är att en gedigen förankring i aktuell forskning är avgörande för museets legitimitet, trovärdighet och kompetens. För att säkra att kunskap om Förintelsen är hög vid museet framstår det som angeläget att verksamheten vid museet präglas av forskning och samverkan med lärosäten.

Utifrån de erfarenheter rörande forskningsanknytning vid museer som utredningen har inhämtat, framstår det som en god idé att museet har en forskningschef som är anknuten till ett lärosäte och delar sin tid mellan museet och egen forskning och undervisning.

För att bidra till forskningen bör museet arbeta enligt en genomarbetad plan för att etablera en forskningsmiljö i samverkan med ett eller flera lärosäten. Här finns goda exempel att hämta från tidigare och pågående verksamhet vid andra museimyndigheter såsom Statens maritima museer och Nordiska museet. Utredningen specificerar i kapitel 7 rekommendationer och förslag om hur en forskningsmiljö kan byggas upp och samfinansieras av museet och ett eller flera lärosäten.

Därtill bör medarbetare vid museet ha hög utbildningsnivå, gärna vara disputerade i för verksamheten relevanta ämnen, samt ges möjligheter till fortlöpande vidareutbildning och kunskapsinhämtning kring forskningsläget rörande Förintelsen och Sveriges roll under andra världskriget.

Nationellt och internationellt anseende

Att inrätta ett museum om Förintelsen är ett åtagande som kräver att satsningen genomförs på ett sätt som borgar för att institutionen kan få ett gott anseende både i Sverige och internationellt. Det ställer höga krav på kompetens vad gäller arbetet med samlingar, dokumentation och publik verksamhet, samt att tillräckliga resurser avsätts för dessa ändamål.

Utredningen har i sina kontakter med aktörer både i Sverige och internationellt mött ett stort intresse för den kommande verksamheten. Det finns både i Sverige och internationellt en förväntan på att Sverige, som ett neutralt land under kriget och en "bystander", ska etablera en museiinstitution om detta historiska skeende och att detta blir en relativt omfattande institution.

Möjlighet till tolkning av uppdraget och kritiskt förhållningssätt

Det framstår som viktigt att museet kan etablera sig som en gedigen kunskapsinstitution och att museet självständigt har kompetens och möjlighet att kunna tolka, analysera och problematisera Förintelsen, både som historiskt skeende och begrepp, liksom Sveriges roll före, under och efter kriget.

Kunskap om Förintelsen utvecklas kontinuerligt inom forskningen och museet bör fritt kunna göra de närmare uttolkningar och avgränsningar av verksamhetens inriktning som behövs för att uppnå syftet med verksamheten. Med andra ord får uppdraget från regeringen inte vara alltför detaljerat, utan bör lämna utrymme för en fortsatt utveckling av verksamheten utifrån kunskapsläget på berörda områden.

Även möjligheten att integrera konstnärlig gestaltning framstår som en viktig dimension för ett museum utifrån de kunskaper som utredningen inhämtat genom verksamhetsbesök och dialog med museer i Sverige och internationellt.

Museet behöver, som föreslagits i kapitel 5, kunna kritiskt diskutera hur minnet av Förintelsen brukas och politiseras i olika sammanhang och på olika sätt, samt hur oberoende forskning riskerar att ifrågasättas. Sådana tendenser är framför allt ett aktuellt fenomen i andra länder, bland annat i Östeuropa, men kan även förekomma i Sverige, vilket museet måste kunna uppmärksamma och motverka.

Byggnaden och platsens betydelse

De internationella museer som utredningen besökt framhåller att museibygnaden är av avgörande betydelse för besökarna. Enligt uppgift kommer uppemot hälften av besökarna till Judiska museet i Berlin och Judiska museet i Köpenhamn, på grund av dessa museers arkitektur. Båda har konceptuellt utformade museibygnader ritade av Daniel Libeskind. Utredningen bedömer också att värdet av en märkesbyggnad är viktigt att ta in i bedömningen av lokalernas fysiska utformning.

Att inhysa museet i en för ändamålet uppförd eller ombyggd fristående byggnad stärker också långsiktigheten för verksamheten, exempelvis i det fall ett museum organisatoriskt inordnas under en befintlig myndighet. Själva byggnaden skulle då garantera en långsiktighet för museet och minskar risken att verksamheten över tid reduceras på grund av omorganiseringar inom huvudmyndigheten.

Därtill framhåller flera internationella institutioner platsens betydelse. Att lägga ett museum på en plats med en i sammanhanget historisk betydelse bidrar på ett avgörande sätt till upplevelsen av autenticitet. Det stärker upplevelsen hos besökarna och bidrar till

möjligheter för utställningsproducenter att gå i dialog med den omkringliggande platsen.

Utredningen konstaterar att det finns flera tänkbara platser i Sverige som på olika sätt är kopplade till andra världskriget och Förintelsen. Utredningen kommer i enlighet med direktivet inte att lämna förslag om lokalisering av museet men däremot bedöma aspekter av platsens betydelse. Utredningen kan konstatera att det går att motivera ett museum på olika platser i Sverige varav Stockholm och Malmö är de två städer som oftast lyfts fram i kontakter med utredningen. Även aktörer i Karlstad har skrivit till utredningen och framhållit sitt intresse och Värmlands historiska koppling till mottagande av flyktingar under kriget.²

Av de synpunkter och förslag utredningen fått har ett antal aktörer lyft fram Stockholm som en naturlig plats på grund av symboliken i att detta är Sveriges huvudstad samt att staden har störst besöksunderlag. Både andelen besökare från allmänheten och det stora antal skolelever som finns i Stockholmsregionen, eller som reser till Stockholm i olika sammanhang, kan framhållas. I Stockholm finns därtill en rad olika möjligheter att hitta platser av historisk betydelse. Bland flera möjliga platser kan Blasieholmen nämnas, där den tyska legationen låg under kriget.

Andra aktörer betonar att Malmö har en särskild roll som historisk plats kopplad till skeendena i samband med Förintelsen. Inte minst framhålls möjligheterna att utnyttja platser i anslutning till Malmö museer – som fungerade som flyktingmottagning i samband med aktionen med de vita bussarna. Därtill finns Skåne-regionens erfarenheter av mottagningen av de danska judarna som kom 1943 och möjligheter att samarbeta med Dansk Jødisk Museum i Köpenhamn. Vad gäller Malmös besöksunderlag framhålls de förhållandevis höga besöksiffrorna vid museer i Skåne-regionen (Malmö museer hade till exempel drygt 360 000 besökare under 2017) samt närheten till Köpenhamn och möjligheterna till internationell publik som detta medför.³

---

² Vad gäller platsens historiska koppling till Sveriges roll ska det nämnas att flyktingmottagande inte är den enda kopplingen. Sveriges relation till Förintelsen handlar exempelvis i lika hög grad om flyktingmotstånd och om att Sverige avslög ansökningar om att vistas i Sverige, men också om den svenska handeln med Nazityskland, svensk presspolitik med mera.

³ Därtill får Malmö museer enligt uppgift till utredningen många besökare, inte minst internationella, som är släktingar till överlevande som vistats vid museet då det var flyktingförläggning.

En annan dimension av museets lokalisering som utredningen vill betona handlar om möjligheterna till forskningsanknytning. Museet bör förläggas till en ort med närhet till ett eller flera lärosäten med framstående forskning inom relevanta områden.

6.2.2 Möjliga organisationsformer

Utredningen har identifierat och övervägt flera möjliga former av organisation för museet. Det går att resonera kring för- och nackdelar med dessa olika möjligheter utifrån de förutsättningar för en kvalitativ museiverksamhet som redogjorts för ovan. Nedan redogörs för olika möjliga former, därefter avslutas kapitlet med utredningens olika förslag kring organisation och lokalfrågor.

Huvudsakliga överväganden

Fristående myndighet

Att inrätta museet som en ny myndighet har flera fördelar. Museet får i denna form en självständig roll i förhållande till andra myndigheter och museer och ett tydligt avgränsat uppdrag. En egen museimyndighet kan upprätta en tydlig plan för utveckling och strategiska målsättningar. Myndighetsformen bidrar med tydlighet i förhållande till museets målgrupper och i dess arbete med att upprätta samverkan med olika aktörer i Sverige och utomlands.

Utredningen konstaterar att de internationella museer om Förintelsen som utredningen studerat i regel har en egen fristående organisation. Museer om Förintelsen kan sägas ha en särställning vad gäller uppdrag och inriktning i jämförelse med andra museiverksamheter. Uppdraget för museer om Förintelsen internationellt inbegriper i regel forsknings- och utbildningsverksamhet och tjänar därför på att ha en fristående organisation. Ett avvikande exempel är Imperial War Museum i London, som organiserat sin museiverksamhet om Förintelsen genom en permanent utställning och en specifik avdelning inom museiorganisationen.

En tydlig fördel med en fristående museimyndighet är att den utifrån egna prioriteringar kan utveckla en forskningssamverkan och bygga upp en forskningsmiljö vilket i sin tur kan utveckla undervisningsverksamheten.

En egen instruktion och årliga regleringsbrev underlättar därtill styrning och uppföljning av verksamheten. Ett eget anslag garanterar att de medel som riksdagen avsätter för verksamheten verkligen används för museets ändamål och inte omfördelas för andra ändamål, vilket kan vara en risk i det fall museet skulle inordnas i en befintlig myndighet. Den fristående organisationsformen ger vidare goda möjligheter till insyn i verksamheten.

En fristående myndighet kan inrättas som en styrelsemyndighet eller som en enrådighetsmyndighet. Några aktörer har uppmärksammat utredningen på möjligheten att inrätta museet i form av en stiftelse. En fördel med stiftelseformen är att externa parter kan bidra till museets finansiering, vilket kan minska behovet av offentlig finansiering. En nackdel är emellertid en svagare insyn i verksamheten från samhällets sida, samt att det innebär olika typer av svårigheter för regeringen att inrätta en stiftelse jämfört med att inrätta en myndighet, vilket kan påverka möjligheten att snabbt starta verksamheten.

Nackdelar med att inrätta museet som en egen myndighet är att samordningsvinster vad gäller bland annat kompetensförsörjning, administration, uppföljning, digital infrastruktur och vissa lokalkostnader uteblir, jämfört med om museet inrättas som del i en befintlig myndighet. En fristående, relativt liten myndighet är därtill känsligare för ekonomiska förändringar, jämfört med en större museimyndighet.

Att bygga upp en ny myndighet innebär stora möjligheter att forma en för ändamålet genomtänkt organisation. Dock behöver tidsaspekten vägas in. Att inrätta samtliga funktioner som krävs för en museimyndighet innebär en längre process och kräver större resurser jämfört med en lösning där museet inrättas vid en befintlig myndighet.

En ny fristående museimyndighet skulle behöva inrättas under Kulturdepartementet. Det kunde dock vara motiverat att finansiera delar av verksamhet vid museet, exempelvis forsknings- och utbildningsverksamhet, med medel från Utbildningsdepartementet.

Museum som del i befintlig statlig museimyndighet

Ett nytt museum kan också inrättas i en befintlig museimyndighet. Detta skulle i sådana fall ske genom att den befintliga myndigheten i sin instruktion får ett uppdrag att driva museet samt att ansvars- och samlingsområdet för det tillkommande museet specificeras. Det finns flera olika museimyndigheter, som var för sig samlar flera olika museer, som kan vara lämpliga att inrätta det nya museet under.

En sådan lösning innebär en rad fördelar vad gäller möjliga samordningsvinster, vilket nämnts ovan. Museet kan effektiviseras genom att ingå i en större organisation vad gäller styrnings- och ledningsfunktioner, administration med mera. Därtill finns museikompetens och personalresurser som museet kan dra nytta av, inte minst under en uppbyggnadsfas. Lokaler för magasin, konservering, arkiv och andra funktioner kan samutnyttjas och samordnas, inte minst under ett initialt skede. Detta medför en tidsvinst som gör att en museiverksamhet kan starta snabbare än om en helt ny myndighet ska skapas.

Vad gäller museets resurser är det viktigt att dessa på ett tydligt sätt öronmärks om museet inrättas i en befintlig myndighet. Detta är förenat med svårigheter. Det tillkommande museet kommer förmodligen inte ha en egen anslagspost, givet hur styrningen av myndigheter ser ut. Däremot skulle regeringen i anslagsvillkoren kunna öronmärka hur mycket medel som är avsedda för just denna verksamhet. Vidare finns det olika möjligheter att säkerställa transparens i hela museimyndighetens ekonomi och det bör framgå i redovisningen till regeringen att museet tilldelas de medel som avsetts. Museet kan därtill ha ett särskilt utsett expertråd som ges möjlighet att ha insyn i och påverka verksamheten.

Det finns dock flera nackdelar med att inordna museet i en befintlig myndighet. Jämfört med en fristående myndighet kan ett museum som inrättas i en befintlig myndighet få svårare att utveckla verksamheten oberoende av den övergripande myndighetens prioriteringar. Det kan försvåra för museet att utveckla egna samarbeten med civilsamhällesorganisationer, andra museer och med forskarsamhället. Särskilt om målsättningen är att museet ska inbegripa en avskiljbar forskning kan detta skapa problem i relation till värdmyndighetens övriga verksamheter, då forskningssamverkan är ett exempel på verksamhet som ofta samordnas i en befintlig museimyndighet och då rör hela myndighetens samlingar och verksamhetsområde.

Därtill kan den befintliga myndighetens uppdrag och inriktning vara svår att på ett naturligt sätt förena med uppdraget för ett museum om Förintelsen. Detta kan möjligen skapa problem inom den befintliga myndigheten som kan riskera att få ett för splittrat eller omfattande uppdrag då den ges uppdrag att driva ytterligare ett museum. För museets del är det viktigt att den övergripande museimyndigheten har ett uppdrag som ligger så nära museets inriktning som möjligt.

Samorganisering med Forum för levande historia

Forum för levande historia (FLH), som har i uppdrag att vara ett nationellt forum som ska främja demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen, är den statliga myndighet som i dag har mest omfattande uppdrag som rör information, undervisning och kunskap om Förintelsen. Myndigheten har dock inte i uppdrag att genom dokumentation och insamling av föremål bevara och förmedla minnen av det historiska skeendet. I och med att det uppdrag utredningen föreslår för museet om Förintelsen delvis överlappar FLH:s verksamhet har utredningen övervägt hur det nya museet och verksamheten vid FLH kan samorganiseras eller samordnas på olika sätt.

Myndigheten bedriver en omfattande undervisningsverksamhet riktad till skolelever, offentliganställda och allmänheten utifrån olika tillfälliga utställningar som tematiserar olika aspekter som antingen fokuserar på eller delvis anknyter till Förintelsen. Dessutom tillgängliggörs fakta om Förintelsen samt en rad andra folkmord och övrig kunskap utifrån myndighetens uppdragsområden. Myndigheten samverkar även nationellt och internationellt med olika aktörer som arbetar med forskning, kunskap och undervisning om Förintelsen och resor till Förintelsens minnesplatser. Myndigheten har en samling med vittnesmål från överlevande, som dock inte är publikt tillgänglig i dagsläget. Myndigheten saknar traditionella föremålsamlingar, en egen forskningsavdelning och större utställningslokaler.

FLH har framhållit för utredningen att det uppdrag myndigheten har i dag bör kunna kombineras med uppdraget att inrätta ett museum, och att detta skulle kunna ske inom ramen för en institution med en

instruktion som kombinerar FLH:s uppdrag med uppdraget att ha mer traditionell museal verksamhet med samlingar.

Utredningens bedömning är att en fördel med en samorganisering av museet och FLH skulle vara att det nya museet inrättas i en myndighet som redan i dag arbetar med kunskapsspridning med en grund i Förintelsen. Samordningsvinster av att samorganisera med FLH är att myndigheten har 20 års erfarenhet av arbete med ämnet samt pedagogisk verksamhet kopplat till detta, och upparbetade samarbeten med en rad relevanta aktörer både i Sverige och internationellt. Exempelvis har FLH erfarenhet av att ta fram klassrumsmaterial till skolor och att nå flera målgrupper som berörs av ämnet. För målgrupperna kan det även vara en fördel att verksamhet som rör minne och kunskap om Förintelsen genomförs av en och samma myndighet.

Det är dock rimligt att anta att samordningsvinsterna är begränsade då FLH saknar mer omfattande erfarenhet av arbete med samlingsförvaltning, arkiv, dokumentation och insamlingsarbete, som skiljer sig från pedagogisk utställningsverksamhet. Myndigheten ska bedriva verksamhet baserad på forskning, men har i dagsläget inte i uppdrag att bedriva egen forskning och därför inte heller erfarenhet av att organisera forskningsprojekt i egen regi. Detta är områden som kommer att vara viktiga i uppbyggnaden av ett nytt museum.

Ett möjligt problem med en samorganisering är också att FLH har ett betydligt bredare uppdrag än enbart att hantera minnet av Förintelsen, exempelvis att informera om kommunismens brott mot mänskligheten. Myndigheten arbetar även med en lång rad frågor om normer, demokrati och rasism. FLH har även haft en rad tillfälliga regeringsuppdrag, något som särskiljer verksamheten från museimyndigheter generellt.

Oavsett vilken organisationsform som regeringen väljer för det nya museet krävs det att relationen mellan museets uppdrag och uppdraget för FLH tydliggörs, då det finns en överlappning. Utredningens förslag i relation till detta presenteras i avsnitt 6.3 till 6.5.

Ytterligare möjliga organisationsformer

Uppdrag till läns museerna

Utredningen har haft dialog med Läns museernas samarbetsråd vilka inkommit med synpunkter på utredningens uppdrag. Läns museernas samarbetsråd understryker vikten av att Sverige främjar kunskapen, minnet och forskningen om Förintelsen, särskilt då allt färre överlevande finns kvar i livet som själva kan berätta.

Läns museernas samarbetsråd förordar att läns museerna får ett nationellt ansvar för att uppmärksamma Förintelsen. Ett motiv till detta är att säkerställa att hela landets befolkning ges samma förutsättningar att ta del av verksamheten. Dessutom finns berättelser, vittnesmål, föremål och platser som rör Förintelsen, den judiska och romska befolkningens liv och historia, antisemitism och flyktingmottagandet efter andra världskriget, utspridda i hela landet. Ett väl genomfört lokalt arbete och perspektiv har stor potential att fånga allmänhetens intresse, menar man.

Utredningen har i kapitel 3 redogjort för de argument som läns museerna framfört som stöd för sitt förslag. Utredningen har dock inte närmare övervägt detta förslag då det finns flera problem i förhållande till utredningens uppdrag om att föreslå ett nytt museum. Ett museum om Förintelsen bör, enligt utredningens bedömning, vara ett nationellt åtagande, inte ett regionalt, och därmed organiseras i form av, eller inom, en statlig museimyndighet. Läns museernas förslag innebär även utmaningar i förhållande till de behov utredningen ser av att inrätta en långsiktig och samlad museiverksamhet med en tydlig styrning och forskningsförankring.

Däremot ser utredningen att det finns goda skäl till att ett framtida statligt museum samverkar med läns museerna vad gäller exempelvis att inventera museernas samlingar, genomföra gemensamma utställningar med mera och att tillräckliga medel avsetts för sådan samverkan. Utredningen lämnar förslag om detta i kapitel 7.

Museet samorganiserar med ett Raoul Wallenberg Center

Raoul Wallenberg Academy (RWA) har framfört ett förslag om att museet om Förintelsen antingen utformas som ett Raoul Wallenberg Center (RWC) alternativt att museet upprättas i samverkan eller

genom en samlokalisering med ett RWC, samt eventuellt även med Forum för levande historia (FLH). Utredningen har redogjort närmare för förslaget i kapitel 3.

Utredningen har inte närmare övervägt detta förslag då direktivet tydligt fokuserar på inrättandet av en museiverksamhet, inte den form av avskild och mer samtidsorienterad verksamhet som föreslås genom inrättandet av ett RWC. Utredningen bedömer därtill att det syfte som påtalas i förslaget till ett RWC – att främja unga människors vilja att ta ställning och vilja agera i dagens samhälle – i stort överensstämmer med det uppdrag som Forum för levande historia redan har. Utredningen ser därmed att ett RWC inte skulle innebära någon specifikt ny dimension utöver redan befintlig pedagogisk verksamhet.

Det finns exempel internationellt som påminner om förslaget att ha pedagogisk verksamhet som inspirerar besökare utifrån förebilder ur historien, som Raoul Wallenberg. Massuah museum i Israel är en sådan institution. Dock baseras verksamheten där på ett tydligt sätt i en museal praktik, vilket framhållits i kapitel 3.

Utredningen bedömer att det pedagogiska arbetet vid det nya museet bör utformas utifrån bred erfarenhet och expertis inom ämnet, och vill inte specificera att detta ska ske i just den riktning som RWA föreslår. Samtidigt ser utredningen stora poänger med att lyfta fram den avgörande insats som Raoul Wallenberg genomförde och även att det finns inslag i den pedagogiska verksamhet som RWA föreslår som kan vara av intresse för det nya museet. Program- och utbildningsverksamhet som utformas vid museet kan på olika sätt utformas så att Wallenbergs gärning uppmärksammas. Här lämnar dock inte utredningen närmare förslag då det rör den framtida organisationens prioriteringar i verksamheten.

Både för en svensk och internationell publik är Wallenberg en viktig symbol och en central historisk gestalt. Möjligheter att uppmärksamma Wallenberg finns i utformandet av det nya museets fasta utställning och lokaler. Hur detta kan ske är däremot en uppgift som utredningen inte kan ta ställning till.

Utredningen ser även möjligheter till att uppmärksamma Wallenberg exempelvis genom inrättandet av en särskild professur, se vidare kapitel 7.

Museet inrättas vid ett statligt lärosäte

Det finns möjlighet att driva museer vid en högskola eller ett universitet. Exempel på sådan museiverksamhet är Lunds universitets kultur- och museiverksamheter (LUKOM) som består av Botaniska trädgården, Skissernas museum, Historiska museet och Odeum. Ett annat exempel är Uppsala universitet som driver flera museiverksamheter och tillgängliggör flera av universitetets omfattande samlingar. Ett exempel är Gustavianum som har uppdrag att tillgängliggöra historiska samlingar för universitetets studenter och forskare men också för allmänheten. Även internationellt finns många sådana exempel. I Norge finns till exempel Kulturhistoriska museet vid Oslo universitet, som är ett innehållsrikt museum.

Utredningen har inte närmare övervägt möjligheten att inrätta museet vid ett statligt lärosäte eftersom bedömningen är att det styrningsmässigt är svårt för regeringen att besluta om detta givet att högskolesektorns autonomi ska respekteras, men vill ändå uppmärksamma denna möjlighet. Initiativet skulle i detta fall snarast behöva komma från ett lärosäte. Att inrätta ett museum om Förintelsen vid ett lärosäte skulle kunna gynna möjligheten att bedriva forskningsstyrd verksamhet och etablera forskarsamverkan, samt tillgängliggöra museets samlingar för forskning. Därtill skulle en sådan lösning kunna övervägas i det fall regeringen ser möjligheter till att finansiera museet med medel från de anslag som ingår under Utbildningsdepartementets ansvarsområden. Att inrätta ett nytt och relativt omfattande museum inom ett lärosäte är dock förenat med olika svårigheter, inte minst vad gäller möjligheten att öronmärka medel för verksamheten långsiktigt så att den inte riskerar att reduceras i samband med eventuella framtida besparingsbehov.

Utredningen ser dock stora möjligheter för museet att samverka med ett eller flera lärosäten vad gäller att upprätta en forskningsmiljö och lämnar förslag om detta i kapitel 7.

6.3 Huvudförslag på organisationsform

6.3.1 En ny fristående myndighet

Förslag: Museet inrättas som en ny fristående myndighet med namnet Sveriges museum om Förintelsen. Myndigheten leds av en överintendent som även är myndighetschef. Regeringen bör utse en styrelse till museet med representanter från civilsamhället och forskarsamhället. Myndigheten bör även bygga upp långsiktig samverkan med ett eller flera statliga lärosäten och utse ett forskningsråd.

Till den nya myndigheten överförs viss verksamhet från Forum för levande historia.

Bedömning: Den nya myndigheten kan inleda sin verksamhet den 1 januari 2022 och utvecklas därefter vidare under en uppbyggnadsfas. Det årliga anslaget bör efter uppbyggnadsfasen uppgå till cirka 63 miljoner kronor.

Regeringen bör fr.o.m. den 1 januari 2021 tillsätta en organisationskommitté med uppdrag att förbereda och genomföra inrättandet av den nya myndigheten, samt ge Forum för levande historia i uppdrag att förbereda en överflyttning av viss verksamhet till den nya myndigheten.

Utredningens huvudförslag är att museet inrättas som en ny fristående myndighet.

Som redogjorts för i avsnitt 6.2.2 finns det klara fördelar med att inrätta en fristående myndighet. Det gynnar museets profil och ger bäst möjlighet för verksamheten att kunna utformas utifrån egna prioriteringar och långsiktiga strategiska målsättningar. Därtill är en fristående myndighet den mest lämpliga lösningen i förhållande till den interna styrningen och ger en tydlig avgränsning i förhållande till målgruppen och syftet med verksamheten. Inrättandet av en ny myndighet kräver större resurser jämfört med att museet inrättas i en befintlig myndighet, där det går att göra olika samordningsvinster, men det gynnar möjligheten att kunna utveckla en egen självständig organisation som kan upprätta samverkan med relevanta aktörer. Inte minst gynnas möjligheten att etablera en forskningsmiljö och

en utbildningsverksamhet om museet inrättas som en fristående myndighet.

Utredningen bedömer därtill att Sverige bör följa internationella exempel som HL-Senteret i Norge, Yad Vashem, Gettho Fighters' House och Massuah i Israel, United States Holocaust Memorial Museum och flera andra liknande utländska förintelsemuseer, genom att inrätta en egen och fristående verksamhet. Ett svenskt museum kommer ha möjligheter till samverkan med dessa organisationer på bäst sätt om den organiseras som en egen myndighet.

Museets interna styrning

Myndigheten ska ledas av en överintendent som är myndighetschef. Vidare bör regeringen utse en styrelse för museet, med fullt ansvar, för att stärka museets oberoende och legitimitet. Detta motiveras utifrån det önskemål om museets fristående ställning och möjligheten till inflytande från forskar- och civilsamhälle som utredningen fått ta del av. Även om en statligt utsedd styrelse inte kan ses som en garant för museets självständiga ställning – då regeringen utser styrelsen för museet finns en risk att personer väljs på politiska grunder snarare än utifrån meriter inom sakområdet – är bedömningen ändå att den typ av kollektivt beslutsfattande som en styrelse innebär är att föredra. Styrelseformen ger utrymme för fler perspektiv på verksamheten än vad som blir möjligt inom en enrådig myndighet. För museets legitimitet och för att garantera inflytande från civil- och forskningssamhället bör museets styrelse innehålla representanter för civilsamhälle och forskarsamhälle.

För att säkerställa forskningsförankring av verksamheten bör museet bygga upp långsiktig samverkan med ett eller flera statliga lärosäten och utse ett forskningsråd. I kapitel 7 lämnar utredningen ytterligare förslag om hur detta bör genomföras. Förslaget innebär att museet och ett statligt lärosäte gemensamt finansierar en forskningsmiljö som kan knytas till museets samlingar och verksamhetsområde. Förslaget inbegriper att en professur inrättas vid lärosätet och att professorn tjänstgör på 50 procent vardera vid universitetet respektive vid museet och ges en position som forskningschef vid museet. I kapitel 7 specificeras även förslaget att inrätta ett forskningsråd.

Överföring av verksamhet från Forum för levande historia

Utredningen bedömer att ett nytt museum behöver byggas utifrån föremålssamlingar, med bland annat minnen i form av berättelser och vittnesmål, och att en egen forskning behöver byggas upp som bas för verksamheten. Det finns också behov av att överföra viss verksamhet från Forum för levande historia (FLH). Att överföra verksamhet till den nya myndigheten är motiverat av flera skäl. Utredningen bedömer att det inte är önskvärt att ha två statliga myndigheter som har uppdrag att hantera minne och kunskap om Förintelsen. Utredningen har även övervägt möjligheten att inrätta ett museum genom att ändra instruktionen för Forum för levande historia och ge myndigheten uppdrag att upprätta samlingar, en permanent utställning, med mera. Detta alternativ beskrivs mer utförligt nedan i avsnitt 6.4 men bedöms vara mindre lämpligt jämfört med att inrätta en ny myndighet.

Utredningen föreslår att den verksamhet som i dag utförs vid FLH och som specifikt rör Förintelsen överförs till den nya museiverksamheten. Det är av stor vikt att den kompetens och erfarenhet som finns hos FLH vad gäller arbete med Förintelsen då tas tillvara. Det handlar om uppdraget att informera om Förintelsen; främja högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag; att företräda Sverige i International Holocaust Remembrance Alliance; samt att dela ut ett pris för humanitära och demokratifrämjande insatser enligt förordningen (2004:1024) om pris till Per Angers minne. Därtill bör bland annat den vittnesmålssamling som finns hos FLH samt delar av myndighetens bibliotek överföras. En sådan lösning, bedömer utredningen, innebär att den verksamhet som bedrivs ges möjlighet att vidareutvecklas inom ramen för den nya organisationen.

Efter att verksamhet överflyttats kan regeringen förslagsvis förändra uppdraget för FLH och fokusera detta på att främja och informera om frågor som rör demokrati- och mänskliga rättigheter.

Även om det på en övergripande nivå är lätt att säga att all verksamhet som rör Förintelsen borde samlas på en plats, är verksamheten vid Forum för levande historia dock utformad på ett sådant sätt att kunskapen om Förintelsen utgör grunden för många insatser. Det kommer därför att vara nödvändigt för regeringen att ta ställning till exakt hur omfattande överförandet av verksamhet bör vara. Det gäller även hur FLH:s uppdrag bör utformas efter det att ett

nytt museum inrättats och en flytt av verksamhet skett. Särskilt bör regeringen överväga vilka undervisningsinsatser som ska utföras av det nya museet och av FLH riktat till skolelever och lärare.

Utredningen föreslår att utbildning om Förintelsen samlas i det nya museet, men att avgöra exakt hur mycket detta påverkar den totala utbildningsverksamheten vid FLH har inte varit möjligt att fastställa inom ramen för utredningens arbete.

Överförandet av verksamhet från Forum för levande historia bör ske enligt lämplig tidsplan så att det inte uppstår ett glapp i de utåt-riktade verksamheter FLH bedriver, exempelvis bör undervisning av skolelever kunna genomföras utan avbrott, ifall regeringen beslutar i enlighet med detta förslag och sådan verksamhet flyttas över.

Museets anslag

Det totala anslaget för den nya museimyndigheten bör efter en uppbyggnadsfas ligga på cirka 63 miljoner kronor. Förslaget är baserat på den sammanlagda uppskattning av myndighetens resursbehov inklusive kostnader för investeringar och lokaler som presenteras senare i kapitlet under avsnitt 6.5. En viss del av dessa resurser kan inräknas genom överflytten av verksamhet från Forum för levande historia, men hur mycket det rör sig om har utredningen inte uppskattat.

En bedömning av resursbehovet under de inledande verksamhetsåren för museet återfinns i kapitel 8. Utredningen vill betona att uppskattningen av resursbehov och kostnader är svåra att göra då de är avhängiga flera olika faktorer som kräver ytterligare överväganden och underlag och som lämpligen bör specificeras under det fortsatta arbetet med att förbereda inrättandet av myndigheten.

Organisationskommitténs uppdrag

Museet ska enligt utredningens förslag kunna inleda sin verksamhet den 1 januari 2022. En organisationskommitté bör tillsättas från och med 1 januari 2021 och innehålla de olika kompetenser som krävs för att förbereda inrättandet. Utredningen bedömer att organisationskommittén behöver knyta till sig kunskap och kompetens om myndighetsstyrning och administration inom museimyndigheter,

samlingsförvaltning, inklusive arkiv och dokumentation, publik verksamhet, bland annat rörande utställningsproduktion, samt om forskning och kunskapsuppbyggnad.

Organisationskommittén bör ta fram ett specificerat budgetförslag för den framtida verksamheten och då närmare överväga de bedömningar av museets resursbehov som utredningen uppskattat.

Det kommer enligt utredningens bedömning inte vara möjligt att den 1 januari 2022 ha ett fullt utbyggt museum. Det bör vid det tillfället finnas en temporär lösning förberedd vad gäller lokaler och möjlighet för museet att starta en verksamhet som sedan kommer att behöva utvecklas över tid. Utredningen bedömer att det därför krävs en form av övergångslösning där det nya museet samverkar med andra museimyndigheter, exempelvis kring dokumentation, insamling och föremålsförvaltning. Organisationskommittén bör därför vidare ge förslag på en tidsplan för uppbyggnadsfasen och hur museet mer konkret ska samverka med andra myndigheter.

Därtill bör organisationskommittén ha i uppdrag att inleda samarbete med sakkunniga vad gäller planering för temporära utställningar samt en kommande fast utställning. I förhållande till utredningens förslag om museets lokalbehov och möjligheten att uppföra en ny museibyggnad bör organisationskommittén därtill samverka med Statens fastighetsverk, se vidare under avsnitt 6.6 om förslag om museets lokalbehov. Detta arbete bör dock utformas med sikte på att ta fram valmöjligheter så att den chef som rekryteras till museet har möjlighet att styra inriktningen då denne är på plats.

6.3.2 Uppdrag att påbörja insamling

Bedömning: Uppdraget att påbörja insamling under 2021 bör utformas så att organisationskommittén tillsammans med ett befintligt museum ska samverka med relevanta forskare eller lärosäten, samt judiska och romska organisationer.

Det befintliga museet bör ges 5 miljoner kronor för att finansiera kostnader för insamlingen.

Som utredningen tidigare nämnt behöver insamling av föremål, dokument och annat material, samt berättelser från överlevande påbörjas skyndsamt med tanke på de kvarvarande överlevandes höga ålder.

För att avlasta organisationskommittén bör ett uppdrag ges till en lämplig museimyndighet att bistå i detta arbete. En museimyndighet kan använda befintliga arkiv och magasin för ändamålet och har kompetens vad gäller dokumentation, arkivering, konservering, med mera. Insamling bör ske på ett strukturerat och genomtänkt sätt där forskare med erfarenhet från insamlingsarbete deltar för att kunna göra överväganden bland annat kring avgränsningar. Därtill bör insamling ske i samverkan med relevanta civilsamhällesorganisationer. Regeringen bör därför ge uppdrag till ett lämpligt museum att bidra i insamlingsarbetet. Detta museum bör, i samråd med organisationskommittén, kunna upphandla konsulttjänster från forskare vid relevanta lärosäten, samt fördela medel till de judiska och romska organisationer som bör ingå i insamlingsarbetet för kostnader i relation till utåtriktat arbete och insamlingsinsatser. Utredningen bedömer att det valda museet bör ges sammanlagt 5 miljoner kronor för denna verksamhet under 2021.

Utredningen bedömer därtill att insamling av romska föremål och annan dokumentation från romska överlevande kräver särskild uppmärksamhet och särskilda former för insamling. Detta med tanke på att få romska överlevande kom till Sverige direkt efter kriget, och att information och dokumentation behöver eftersökas internationellt. Därför bör regeringen ge uppdrag till det nya museet då det är inrättat att driva ett flerårigt särskilt projekt för insamling och dokumentation av romskt material. Utredningen lämnar ett särskilt förslag angående detta i kapitel 7.

6.4 Alternativa organisatoriska förslag

Utredningen presenterar två alternativa organisationsförslag. De alternativa förslagen överensstämmer till del med huvudförslaget, men innebär att myndigheten inrättas i en befintlig museimyndighet eller genom en förändring av Forum för levande historia. För båda dessa alternativa förslag gäller, liksom för huvudförslaget, att museet bör ges namnet Sveriges museum om Förintelsen, samt att museet ska ha en egen museichef, en styrelse med representanter för civilsamhället och forskarsamhället, och bygga upp forskningssamverkan med ett eller flera lärosäten samt utse ett forskningsråd.

6.4.1 Del i en befintlig museimyndighet

Bedömning: Museet kan inrättas som en del i en befintlig museimyndighet. Myndigheten bör få i uppdrag att inrätta det nya museet och påbörja insamling av berättelser och föremål från överlevande samt få medelstillskott för detta fr.o.m. den 1 januari 2021.

Till myndigheten där museet inrättas överförs viss verksamhet som i dag utförs av Forum för levande historia och inordnas i det nya museet.

Anslaget till värmyndigheten utökas för kostnader för det nya museet. Dessa kostnader bör efter uppbyggnadsfasen uppgå till cirka 54 miljoner kronor årligen.

Sveriges museum om Förintelsen kan inrättas i Statens försvarshistoriska museer alternativt Statens historiska museer.

Även om huvudförslaget är att inrätta en ny fristående myndighet, bedömer utredningen att vissa faktorer kan tala för att inrätta ett museum om Förintelsen i en existerande museimyndighet.

Samordningsvinster men organisatoriska utmaningar

Det finns ett antal fördelar med att bygga upp det nya museet inom ramen för en befintlig myndighet. Verksamhet som rör styrning, personal och administration och övriga funktioner för verksamhetsstöd kan samordnas, och det kommer även att gå att dra nytta, åtminstone till del och särskilt under en uppbyggnadsfas, av existerande magasin, verkstäder och arkiv. Det nya museet kommer dessutom att gynnas av existerande kompetens rörande arbete med föremålssamlingar, dokumentation och arkiv, samt av etablerad kunskap och erfarenhet av utställningsproduktion och övrig publik verksamhet. Förutom att detta bidra till minskade kostnader ger det även en betydande tidsvinst då museet snabbare kan utveckla verksamhet under uppbyggnadsfasen.

Huvudförslaget motiveras av bland annat behovet av en tydlig avgränsad och oberoende verksamhet med en egen profil. Det går dock att betona museets avgränsning och oberoende ställning genom att tydligt skriva fram museets ansvarsområde i den överordnade myndighetens instruktion. Därtill bör museet som i huvudförslaget

kunna ha en styrelse även om den inordnas i en befintlig myndighet. Direktivet pekar ut möjligheten att museet, om den inrättas i en befintlig myndighet, kan ges ett särskilt beslutsorgan. Ett alternativ till en styrelse skulle kunna vara att museet självt utser ett expertråd med representanter för civilsamhälle och forskarsamhälle.

Liksom i huvudförslaget bör museet bygga upp en forsknings-samverkan med ett eller flera lärosäten och bedriva forskning inom sitt verksamhetsområde. Detta kan vara en utmaning organisatoriskt om museet inrättas i en befintlig myndighet, som samordnar forskningsverksamhet inom hela myndigheten. Uppdraget att det nya museet ska bedriva egen forskning i samverkan med ett eller flera lärosäten och ha särskilda medel för att finansiera sådan forskningsverksamhet behöver därför betonas i anslagsvillkoren som rör museet.

Museets långsiktiga ställning kan därtill säkerställas genom att en särskild byggnad uppförs för museet, vilket ingår i utredningens förslag nedan avseende lokalfrågor.

Vad gäller överföring av verksamhet från Forum för levande historia bör samma förslag som i utredningens huvudförslag genomföras, även om museet inrättas i en befintlig museimyndighet.

Statens försvarshistoriska museer och Statens historiska museer

Utredningen bedömer att två befintliga museimyndigheter är bäst lämpade att husera det nya museet om Förintelsen. Statens försvarshistoriska museer (SFHM) har stor erfarenhet av historiskt material från 1900-talet och av att arbeta med frågor om hur samhället och individer påverkas av krig och konflikter. Teman som flykt och förföljelse ligger inom myndighetens kompetensområde. Myndigheten har därtill egna samlingar och utställningar som rör Sveriges relation till Förintelsen, bland annat ingår en fast utställning om Raoul Wallenberg och utbildning kopplat till detta i Armémuseums verksamhet. Att inrätta ett museum om Förintelsen i SFHM kan påminna om den lösning som finns vid Imperial War Museum i London, och dess omfattande permanenta Holocaust-utställning. Det finns goda möjligheter att inhämta erfarenheter från denna institution, särskilt som denna för närvarande genomför en förändring där institutionen bygger om och utökar sin permanenta Holocaust-utställning.

SFHM har även i sin myndighet medarbetare med erfarenhet av att etablera forskningsmiljöer i samverkan med universitet, vilket är kompetens av grundläggande betydelse för det museum som utredningen föreslår. Vad gäller forskning kan SFHM troligen även finna synergier när det kommer till sambandet mellan forskning om andra världskriget och Förintelsen.

Även Statens historiska museer (SHM) skulle kunna vara lämpligt att ges uppdraget, inte minst i och med att det tydligt markerar att Förintelsen på olika sätt är en del av Sveriges historia. Visserligen är SHM i grunden en museimyndighet inriktad på mestadels arkeologi och äldre tiders historia, men myndigheten har samtidigt ett tydligt uppdrag att hantera Sveriges historia i dess helhet. Myndigheten har därtill redan etablerad samverkan med internationella organisationer samt med civilsamhället i Sverige genom producerandet av utställningen *Speaking Memories – Förintelsens sista vittnen*.

Båda dessa myndigheter har den kompetens avseende föremålsamling, konservering, dokumentation och arkivering som det nya museet är betjänt av, särskilt under en uppbyggnadsfas.

Ytterligare museer skulle kunna vara aktuella att överväga, exempelvis Nordiska museet. Utredningen har dock tagit fasta på att Nordiska museet i sitt svar till utredningen ifrågasatt behovet av ett nytt museum, även om museet i samtal med utredningen betonat att det kan se möjligheter till att en museiverksamhet om Förintelsen inrättas som en del i den egna verksamheten samt att museet har pågående planer för ombyggnad som skulle kunna inbegripa plats för museiverksamhet om Förintelsen. Utredningen ser vidare ett problem med Nordiska museets profil och inriktning på Norden, inte enbart Sverige. Detta kan skapa problem i förhållande till uppdraget för ett museum om Förintelsen och dess koppling till Sverige specifikt. Därtill är Nordiska museet en stiftelse vilket komplicerar processen att inrätta en ny och tydligt avgränsad museiverksamhet i organisationen.

Valet av myndighet behöver inte påverka vilken ort som regeringen väljer att lokalisera det nya museet till. SFHM driver Armémuseum i Stockholm och Flygvapenmuseet i Linköping, och har därtill en omfattande regional samverkan med lokala försvarshistoriska museer. SHM driver ett antal museer, däribland Historiska museet i Stockholm och Skokloster slott utanför Stockholm. Det nya museet om Förintelsen kan inrättas vid någon av dessa myndigheter och sedan placeras i nya lokaler i en stad som regeringen finner lämplig.

Det kan dock medföra olika problem om museet skulle inrättas i en befintlig museimyndighet. Det kan vara så att museet om Förintelsen tematiskt trots allt upplevs svårt att inordna i de föreslagna museimyndigheterna. Därtill kan det innebära en påfrestning på en befintlig museiverksamhet att ges uppdrag att inhysa ett nytt museum som kan påverka dess övriga verksamhet.

Minskade kostnader

Anslaget för den valda myndigheten behöver utökas och ges öronmärkta resurser för det nya museet. Utredningen uppskattar att det sammanlagda resursbehovet för det nya museet efter att det byggts upp hamnar på cirka 54 miljoner kronor. Underlag för denna beräkning återfinns i avsnitt 6.5. Samordningsvinsterna blir därmed 9 miljoner kronor jämfört med uppskattningen för en fristående ny museimyndighet som beräknas kosta 63 miljoner kronor.

Flera faktorer är dock osäkra när det kommer till att uppskatta kostnaderna för det nya museet. Myndigheten bör som en del i uppdraget att inrätta museet därför, på samma sätt som angivits för organisationskommittén i huvudförslaget, utarbeta ett mer specificerat budgetförslag och då närmare bedöma resursbehovet.

Uppdraget att förbereda inrättandet av det nya museet bör vidare utformas på liknande sätt som angetts i huvudförslaget angående uppdraget till organisationskommittén, samt i uppdraget att påbörja insamling.

6.4.2 Förändring av Forum för levande historia

Bedömning: Uppdraget till Forum för levande historia kan förändras i linje med utredningens förslag på uppdrag till det nya museet om Förintelsen och myndigheten bör då byta namn till Sveriges museum om Förintelsen.

I detta alternativ bör myndigheten få i uppdrag att inrätta det nya museet och starta insamlingsarbete samt medelstillskott för detta fr.o.m. den 1 januari 2021.

Det årliga anslaget bör efter omorganisering och uppbyggnad av museiverksamheten utökats till minst 63 miljoner kronor.

Som nämnts behöver den museiverksamhet utredningen föreslår byggas upp från grunden med föremålssamlingar, dokumentation och berättelser från överlevande, arkiv och forskningssamverkan som bas. Därför ser utredningen fördelar med att museet inrättas i en museimyndighet som har erfarenhet av sådant arbete. Det är dock möjligt att överväga en lösning där uppdraget ges till Forum för levande historia (FLH), men utredningens bedömning är att det i sådana fall kräver en omorganisering av FLH, att myndigheten ges en styrelse i linje med huvudförslaget samt att regeringen gör en genomgripande översyn av myndighetens uppdrag. Fördelen med en sådan lösning är att viktig befintlig verksamhet som i dag är förlagd vid FLH kan tas om hand och vidareutvecklas samt att museet kan bygga vidare på det kontaktnät som FLH upparbetat.

Behov av nytt uppdrag och ny kompetens

En utgångspunkt för detta alternativ är att myndighetens uppdrag förändras i linje med utredningens förslag i kapitel 5 så att det följer gängse utformning för en museimyndighet. Uppdraget att förvalta samlingar blir därmed en av huvuduppgifterna för verksamheten. Ett ytterligare villkor är att den bredd som präglat uppdraget till FLH begränsas och att fokus styrs mot att förmedla kunskap om Förintelsen som historiskt skeende och Sveriges roll.

Givet detta kan en ny museiverksamhet byggas upp genom att omorganisera FLH och därtill förslagsvis byta namn på myndigheten. Däremot är utredningens bedömning att det inte är lämpligt att behålla det existerande uppdrag FLH har och enbart lägga till uppdrag att införskaffa och förvalta samlingar.

Därtill kommer myndigheten att behöva genomföra personalrekryteringar för att bygga upp föremålsförvaltning, dokumentation, arkivering, konservering, museipedagogik (som skiljer sig från den utbildningsorienterade utställningsverksamhet Forum inriktats på), samt historisk forskningskompetens rörande Förintelsen och Sveriges roll och bygga upp forskningssamverkan med ett eller flera lärosäten samt utse ett forskningsråd.

Undervisningsverksamhet kan vidareutvecklas

En fördel med detta alternativ är att den nya organisationen kan vidareutveckla den omfattande undervisningsverksamhet som FLH i dag bedriver och fortsätta de befintliga samarbeten myndigheten har på området.

Alternativet att förnya och omorganisera FLH och inrikta verksamheten på Förintelsen som historiskt skeende och Sveriges roll innebär även en möjlighet att förvalta den kunskap myndigheten har av att sätta historien i relation till samtidens utmaningar. Utredningen har sett flera exempel på hur internationella museer om Förintelsen lyckas kombinera en museiverksamhet med utbildnings- och programverksamhet där kunskap om Förintelsen sätts i relation till bredare frågor om demokrati, mänskliga rättigheter och antirasism. Utredningen uppfattar att utgångspunkten dessa museer har i sina föremålssamlingar bidrar till styrkan i denna utbildnings- och programverksamhet, samt att museiorganisationen själv bör ha möjlighet att forma denna del av verksamheten utan direkt politisk styrning.

Särskilda regeringsuppdrag och viss verksamhet bör upphöra

En ytterligare förutsättning som utredningen tagit upp och som betonas av flera berörda aktörer är att museet har en oberoende ställning och inte får politiseras. FLH har varit mottagare av olika regeringsuppdrag som inte direkt handlat om Förintelsen, exempelvis myndighetens uppdrag att samordna och följa upp arbetet inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott under perioden 2016–2019 (Ku2016/02633/DISK). Denna typ av uppdragsverksamhet särskiljer, som konstaterats, FLH från museimyndigheter och kan innebära svårigheter om den skulle samorganiseras med en museiverksamhet. De flesta museer har inte denna form av regeringsuppdrag. Sådan verksamhet skulle kunna krocka med museilagens betoning på verksamhetens oberoende och innebära en risk att det uppfattas som att museet används för politiska syften.

Dessa uppdrag har kunnat motiveras i förhållande till det breda uppdrag FLH har i dag, men har samtidigt, enligt utredningens bedömning, resulterat i att verksamhetens fokus på Förintelsen emellanåt inte fått tillräcklig prioritet. Utredningen har märkt av att det

bland vissa berörda aktörer funnits en kritik mot denna styrning av Forum för levande historia.

Om regeringen väljer en lösning där museet inrättas genom en förändring av uppdraget till FLH bör regeringen upphöra med att ge myndigheten denna typ av särskilda regeringsuppdrag. Dessutom bör vissa delar av FLH:s befintliga uppdrag inte ingå i det nya museet. Det handlar specifikt om uppdraget att särskilt informera om kommunismens brott mot mänskligheten. Vad gäller uppdraget att informera om kommunismens brott har utredningen mött invändningar både hos civilsamhällesorganisationer och inom forskarsamhället mot att detta uppdrag blandas samman med uppdrag att informera om Förintelsen och nazismen. Det framhålls att detta riskerar att relativisera kunskapen om Förintelsen. Utredningen bedömer att det finns en uppfattning, bland annat inom institutioner som arbetar med folkmordsfrågor och kunskap om Förintelsen, att ett museum om Förintelsen bör ha ett renodlat uppdrag om Förintelsen, vilket gör det svårt att även ha ett särskilt uppdrag om kommunismens brott mot mänskligheten.⁴ Museet är, i enlighet med utredningens förslag om uppdrag och inriktning, inte förhindrat att i programverksamhet eller tillfälliga utställningar behandla exempelvis frågor om brott som begåtts av kommunistiska regimer, men det bör inte vara ett utpekad uppdrag för museet.

Myndighetens befintliga anslag blir en grund för museet

Det förvaltningsanslag på cirka 49 miljoner kronor FLH har i dag bör användas till den nya museiverksamheten. Myndigheten kommer att behöva ett tillskott av medel för att omorganisera och bygga upp en museiverksamhet i linje med utredningens huvudförslag. Därtill kommer myndigheten behöva flytta till, eller komplettera med större lokaler för att få plats för en basutställning och andra publika ytor, samt hitta en lösning för arkiv och magasin.

Myndigheten bör därför ges tillskott av medel för att täcka bland annat nyrekryteringar och ökade hyreskostnader. Sammantaget kan detta, utifrån de uppskattningar som utredningen gör i avsnitt 6.5, röra sig om 6 miljoner för personalrekryteringar för bland annat kompetens om föremålsförvaltning, arkivering och historisk expert-

---

⁴ Se bland annat synpunkter från Hugo Valentin-centrum och Segerstedtinstitutet i kapitel 3.

kunskap om Förintelsen, och ytterligare 10 miljoner för ökade hyreskostnader, om myndighetens befintliga medel för lokalkostnader räknas in, och investeringar i nya lokaler som kan husera en större basutställning och andra publika verksamheter. Kostnaden för drift och verksamhet bör kunna täckas av myndighetens befintliga anslag. Därtill behöver myndigheten medel för att finansiera forsknings-samverkan och projektmedel för samverkan med bland annat läns-museer på sammantaget 6 miljoner kronor. Detta sammantaget rör sig om möjliga kostnader på 22 miljoner kronor.

Den nya organisationen skulle givet detta behöva ett anslag på 71 miljoner kronor. Dock bör effektiviseringar av verksamheten kunna vara möjliga att göra samtidigt som uppdraget förändras så att den nya organisationen kan drivas med ett anslag på 63 miljoner kronor, i paritet med den beräknade anslagsnivån i utredningens huvudförslag. Oavsett vilket innebär detta organisationsalternativ totalt sett mindre medel än huvudförslaget och alternativet att inrätta museet i en befintlig museimyndighet, då FLH:s befintliga anslag finansierar huvuddelen av verksamheten.

6.5 Verksamhetens resursbehov

Bedömning: Resurser behövs för styrning och verksamhetsstöd, inklusive kommunikation och marknadsföring, samt för museets centrala verksamhetsområden dvs. arbete med samlingar och berättelser från överlevande, forskning, bibliotek och arkiv, samt arbete med publik verksamhet, vilket inkluderar utställnings-, utbildnings- och programverksamhet.

Utredningen bedömer att museet fullt utbyggt kommer att behöva cirka 22–26 årsarbetskrafter. Övriga drifts- och verksamhetskostnader kommer inbegripa bland annat bevakning.

Den organisationskommitté eller myndighet som regeringen ger uppdrag att genomföra inrättandet av det nya museet bör närmare specificera museets resursbehov och hur museets interna organisation lämpligast utformas, samt påbörja rekrytering av personal.

Utredningen har uppskattat verksamhetens resursbehov och bland annat bedömt museets personalbehov. Utredningen lämnar nedan uppskattningar om möjliga kostnader för personal, verksamhet och övrig drift, lokal- och investeringskostnader.

Kostnaderna för museet är dock svåra att uppskatta då dessa påverkas av ett flertal faktorer bland annat hur verksamheten organiseras internt och hur behovet av driftskostnader, hyra och investeringar kommer att se ut när verksamheten väl börjar byggas upp. Därför har utredningen föreslagit att organisationskommittén, eller den myndighet som ges uppdrag att inrätta museet, tar fram ett specificerat budgetförslag för verksamheten och då bedömer de uppskattningar utredningen gjort. Organisationskommittén bör vidare bestämma hur myndighetens interna organisation ska se ut och undersöka och förbereda inflyttning i lämpliga lokaler, samt påbörja rekrytering av personal.

Utredningen uppskattar att museet sammantaget behöver omkring 26 årsarbetskrafter vilket kan medföra personalkostnader på cirka 22 miljoner kronor. Inordnad i en befintlig myndighet sjunker behoven till omkring 22 årsarbetskrafter och lönekostnaderna till cirka 17,5 miljoner kronor. Utredningen har i bedömningen medvetet eftersträvat att museets resursbehov inte ska behöva vara alltför omfattande utan att verksamheten i stället, om så krävs, ska kunna växa över tid. Därutöver tillkommer uppskattningsvis årliga kostnader på 35 miljoner kronor för drift och verksamhet, hyres- och lokalkostnader samt investeringskostnader. Inordnas museet i en befintlig verksamhet bör dessa kostnader kunna minska till 30 miljoner kronor. Uppförs en ny byggnad för museet kommer lokalkostnaderna öka då museet kan flytta in i en sådan byggnad i framtiden.

Därtill behöver museet ha medel på omkring 4 miljoner kronor för att finansiera forskningssamverkan tillsammans med ett statligt lärosäte, samt omkring 2 miljoner i projektmedel för samverkan med lokala och regionala museer, arkiv och bibliotek (se vidare förslagen i kapitel 7).

I jämförelse hade Myndigheten Forum för levande historia under 2018 33 årsarbetskrafter och cirka 32 miljoner kronor i personalkostnader. Statens försvarshistoriska museer, som driver både Armémuseum i Stockholm, Flygvapenmuseum i Linköping och försvarets traditionsnämnd, hade 2017 65 årsarbetskrafter och personalkostnader på cirka 45 miljoner kronor.

Utredningen har nedan beräknat kostnader för årsarbetskrafter utifrån uppskattade lönelägen för olika personalfunktioner inom museisektorn samt ett lönekostnadspåslag på cirka 55 procent för sociala avgifter med mera. Utredningen vill dock påpeka att lönelägen kan skilja sig åt inom sektorn och att en organisationskommitté har bättre förutsättningar att göra beräkningar av lönekostnader.

Styrning och verksamhetsstöd

Museet kommer beroende på om det inrättas som del i en befintlig myndighet eller som en fristående myndighet ha olika behov av resurser kopplade till styrning och verksamhetsstöd.

En fristående myndighet behöver en överintendent tillika myndighetschef, med en månadslön på cirka 100 000 kronor, en administrativ chef med en månadslön på cirka 70 000 kronor, samt personal med ansvar för ekonomi, personal samt kommunikation med månadslöner på cirka 50 000 kronor. Därtill behövs två kommunikatörer som även har ansvar för marknadsföring, en registrator och en ledningsgruppsassistent, dessa kan ha månadslöner på cirka 35 000 kronor. Dessa nio årsarbetskrafter medför årliga lönekostnader på cirka 8,5 miljoner kronor.

Som del i en befintlig myndighet krävs i stället upp till fem årsarbetskrafter, uppdelat på museichefen, med en månadslön på cirka 70 000 kronor, en verksamhetsutvecklare med en månadslön på cirka 50 000 kronor, samt två kommunikatörer som även ansvarar för marknadsföring och en administratör med månadslöner på cirka 35 000. Dessa 5 årsarbetskrafter medför årliga lönekostnader på cirka 4,2 miljoner kronor.

Föremålssamlingar

Det nya museet behöver uppskattningsvis en avdelningschef samt två intendenterna som kan ansvara för dokumentation, insamling, och expertisering av museets samlingar. Avdelningschefen kan ha en månadslön på cirka 55 000 kronor och intendenterna cirka 45 000 kronor. Intendenterna behöver arbeta med att bygga upp en ny samling, införskaffa föremål, vittnesmål samt göra inlån och tillhandahålla kunskap om relevanta föremål i externa samlingar. Externa samlingar

finns både hos andra svenska museer och institutioner samt hos utländska institutioner. Samlingar rör både föremål, dokument och vittnesmål. Därtill behöver museet ha en konservator med specialisering på den typ av moderna föremål som är aktuella. Dennes månadslön kan ligga på runt 35 000 kronor. Uppskattningsvis kan dessa 4 årsarbetskrafter medföra personalkostnader på cirka 3,4 miljoner kronor.

Forskning, bibliotek och arkiv

Museet kommer att behöva en disputerad forskningskoordinator som kan arbeta med att bistå museichefen i att etablera samverkan med ett statligt lärosäte, samt arbeta med museets forskningsverksamhet och relationer till forskarsamhället. Forskningskoordinatören bör ha en månadslön på cirka 50 000 kronor. Därtill behövs uppskattningsvis en arkivarie, som även har bildarkivarietkompetens, samt en bibliotekarie, dessa kan ha månadslöner på cirka 35 000 kronor. Sammantaget medför dessa tre årsarbetskrafter lönekostnader på cirka 2,3 miljoner kronor.

Därtill bör museet kunna tillhandahålla 4 miljoner kronor som en grund för att bygga upp en forskningsmiljö i samverkan med ett statligt lärosäte som bidrar till finansieringen. Dessa medel bör tillsammans med medel från lärosätet finansiera en professur samt postdoktorala anställningar och doktorandtjänster. Medlen bör även kunna användas för att arrangera konferenser och seminarier.

Utredningens förslag avseende möjligheterna att bygga upp en forskningsmiljö presenteras närmare i kapitel 7. I förslaget att inrätta en professur ingår att denne professor tjänstgör på 50 procent vid museet och då i egenskap av forskningschef.

Publik verksamhet

Den publika verksamheten vid museet, utställningar, pedagogisk verksamhet och programverksamhet, kräver olika personella resurser. Det inbegriper en avdelningschef med en månadslön på cirka 55 000 kronor, en utställningsansvarig och tre museipedagoger, samt en programkoordinator, dessa bör ha en månadslön på cirka 45 000 kronor. Därtill behövs tre museivärdar och en assistent för den publika verksamheten med en månadslön på cirka 30 000 kronor. Detta samman-

taget utgör 10 årsarbetskrafter och en årlig lönekostnad på cirka 7,5 miljoner kronor.

Övriga drifts- och verksamhetskostnader

Kostnader för övrig drift kan inbegripa köp av tjänster och varor som relaterar till bland annat utställningsverksamhet, marknadsföring och kommunikation, publikationer med mera. Därtill kommer kostnader för exempelvis ekonomiadministration, it-drift, registratur och kostnader för städning med mera. En kostnad som bör kunna bli omfattande för ett museum om Förintelsen är bevakning. Drifts och verksamhetskostnader kan variera stort.

En ny museimyndighet kan efter det att myndigheten byggts upp ha relativt höga driftskostnader. Utredningen bedömer att det under museets första år, innan museet är fullt uppbyggt, kan röra sig om 10 miljoner kronor och därefter 20 miljoner kronor årligen. I jämförelse hade Forum för levande historia under 2018 cirka 18 miljoner kronor i övriga driftskostnader, medan Statens försvarshistoriska museer hade övriga driftskostnader på drygt 26 miljoner kronor.

I det fall museet inrättas inom en befintlig museimyndighet kan driftskostnaderna för museet bli lägre till följd av samordning av verksamheten. Utredningen bedömer att drifts- och verksamhetskostnaderna blir 5 miljoner kronor lägre givet en sådan lösning, och då hamnar på 5 miljoner kronor under museets första år och 15 miljoner därefter.

Till detta föreslås i kapitel 7 att museet ska ha projektmedel på omkring 2 miljoner årligen för samverkan med lokala och regionala museer, arkiv och bibliotek.

Utredningen har inte bedömt kostnader eller intäkter som kan relateras till övriga publika verksamheter som butik och restaurangverksamhet.

6.6 Lokalbehov och lokalernas publika tilltal

Bedömning: Museet kommer att behöva lokaler för utställningar, program- och undervisningsverksamhet, samt kunna husera externa forskare och ta emot allmänhet som vill få tillgång till museets arkiv, bibliotek och samlingar. Därtill behöver museet övriga publika lokaler. Lokalerna ska utformas med tanke på tillgänglighet.

Utredningen bedömer att museet under sina första verksamhetsår behöver huseras i temporära lokaler, samt att en ny museibygnad bör uppföras och utformas med tanke på att lokalernas publika framtoning ska bidra till intresset hos museibesökarna.

Förslag: Statens fastighetsverk bör under 2021 ges ett utredningsuppdrag om hur museets lokaler kan utformas.

Det nya museet kommer att behöva en egen byggnad. Utredningen bedömer att detta är av stor vikt för verksamheten, även om den skulle organiseras inom en befintlig myndighet. Ett museum kräver lokaler för en basutställning, tillfälliga utställningar och för undervisning och övrig programverksamhet som kan handla om filmvisningar, seminarier och konferenser med mera. Väl tilltagna lokaler med tillgång till samlingsutrymmen kommer därmed att vara nödvändiga. Museet behöver därtill magasin och arkiv för sina samlingar liksom en publik läsesal och bibliotek samt arbetsplatser för medarbetarna. Dessutom behövs lokaler för en butik, inklusive bokhandel, och en restaurang eller café.

Lokalerna ska utformas med tanke på tillgänglighet och universell utformning och det är nödvändigt att tänka in tillgänglighetsperspektiv redan från början då lokalerna planeras.

Bevakning och säkerhet är en ytterligare aspekt som särskilt behöver beaktas vid utformandet av museets lokaler, med tanke på den hotbild som kan finnas mot verksamheten. Här kan erfarenheter inhämtas från utformandet av internationella museer om Förintelsen.

Utredningen har inte uppskattat behovet av storlek på lokalerna. Detta sker lämpligen i samband med organisationskommitténs arbete och då genom samverkan med utställningsproducenter och experter från Statens fastighetsverk. Inte minst kommer regeringens beslut

om var i landet som museet ska lokaliseras spela roll i bedömningen av lokalernas möjliga placering och utformning.

När museet inleder sin verksamhet behöver tillfälliga lokaler finnas tillgängliga och inredas för ändamålet. Om museet inrättas i en befintlig myndighet krävs fortfarande nya lokaler för museet men vissa delar, exempelvis arkiv och magasin kan samordnas och minska kostnaderna. Dessutom kan den befintliga myndigheten ha ytterligare möjligheter att utnyttja sina lokaler under museets uppbyggnadsfas.

Utredningen bedömer dock att en särskild museibyggning bör uppföras, alternativt att en befintlig byggnad byggs om, för att hysa museet. Erfarenheten från internationella museer är tydlig vad gäller att byggnadens utformning har stor betydelse för verksamheten. Som nämnts har exempelvis Judiska museet i Berlin och Dansk judisk museum i Köpenhamn en mycket betydande del av sina besökare på grund av själva museibyggningarna. Regeringen bör därför överväga att uppföra en märkesbyggnad som kan utformas i dialog med den omkringliggande plats där museet placeras. En sådan process tar dock tid. Utredningen uppskattar att nybyggnation kan ta uppemot åtta år. Kostnaderna för en nybyggnation belastar i huvudsak museet genom hyreskostnaderna för den nya byggnaden.

Utredningen har haft dialog med Statens fastighetsverk och bedömer att Statens fastighetsverk redan under 2021, då organisationskommittén arbetar med inrättandet av museet, bör ges ett initialt utredningsuppdrag för att ta fram underlag för hur museets lokaler kan utformas. Därefter bör Statens fastighetsverk få de uppdrag som behövs för att fortsätta processen med att uppföra en ny byggnad. Detta inbegriper förslagsvis att under 2022 ta fram en förstudie, under 2023 arrangera en arkitekttävling samt från 2024 inleda arbete med ett byggprogram och därefter påbörja projektering och byggfas. Innan det finns kunskap om projektstorlek, lokalisering eller förutsättningar för eventuell detaljplan är det svårt för Statens fastighetsverk att ge en uppskattning av tidsåtgång för byggnation och projektering. Även regeringens beslut inför respektive skede av processen att uppföra en ny byggnad kan ha en stor inverkan på hur snabbt projektet kan drivas framåt. En beräkning av kostnader relaterade till detta återfinns i kapitel 8.

Lokalkostnader

Utredningen uppskattar att hyreskostnaden för museets temporära lokaler kan vara relativt höga och ligga på 10 miljoner kronor. Hyreskostnader för en nybyggd museibygnad kan variera stort beroende på hur museet utformas och dess lokalisering. Utredningen bedömer att det kan röra sig om 20 miljoner kronor i hyreskostnad då en ny museibygnad uppförts.

I jämförelse har Forum för levande historia lokalkostnader på cirka 6,4 miljoner kronor, men dessa lokaler saknar tillräcklig plats för en större basutställning och andra publika programverksamheter. Hyran för det relativt nybyggda Världskulturmuseet i Göteborg var enligt uppgift under 2016 cirka 25 miljoner kronor, medan hyreskostnaden för Etnografiska museet i Stockholm samma år låg på drygt 15 miljoner kronor och cirka 7,5 miljoner för Östasiatiska museet och Medelhavsmuseet i Stockholm (sammantaget hade myndigheten Statens museer för världskultur, hyreskostnader under 2018 på 65 miljoner kronor, då hyra för magasin och ytterligare lokaler räknas in).⁵

Investeringskostnader

Museet kommer att ha stora investeringskostnader då dess lokaler behöver inredas, inventarier införskaffas och en basutställning, med montrar, digital teknik med mera, ska byggas upp. Museet kommer ha investeringskostnader både i de temporära lokalerna under de första verksamhetsåren och senare om en ny byggnad uppförs.

Investeringar bekostas genom att myndigheten lånar medel. Museets låneram behöver anpassas för detta ändamål. Kostnaderna belastar budgeten genom avskrivningar. Myndigheten gör avskrivningar under en kortare eller längre avskrivningsperiod beroende på förbrukningstiden. Organisationskommittén har lämpligare förutsättningar att bedöma investeringskostnader för den museiverksamhet som regeringen beslutar ska inrättas. Utredningen uppskattar att museet kan behöva göra avskrivningar på cirka 5 miljoner kronor årligen.

---

⁵ Underlag har hämtats från bland annat rapporten "Förslag till åtgärder för att förbättra Statens museer för världskulturs ekonomiska förutsättningar", 2016-09-29, från Statens museer för världskultur, samt myndighetens årsredovisning 2019.

6.7 Bedömning rörande frågan om lokalisering

Bedömning: Regeringen bör överväga att förlägga museet på en plats med historisk betydelse i en sammanhanget.

Regeringen bör vidare inrätta museet i en stad som har närhet till ett universitet som är lämpligt för museet att samverka med samt att museet kan ha en hög publiktillströmning, inte minst av skolelever.

Regeringen bör även överväga en lösning där museet kan bedriva verksamhet i olika städer.

Utan att lämna förslag på lokalisering bedömer utredningen att regeringen bör överväga en plats för museet som knyter an till Sveriges historia i relation till Förintelsen och där museibygggnaden kan uppföras i dialog med den omkringliggande platsen. Sådana platser finns i olika svenska städer, vilket behandlades i avsnitt 6.2.1.

Utredningen ser det som givet att museet placeras i en stad där det finns närhet till ett universitet som museet kan samverka med.

Regeringen kan även överväga en lösning kring lokaliseringen där det nya museet kan bedriva verksamhet i olika städer genom filialer. Museet skulle kunna ha huvudsäte i en stad och samtidigt bedriva viss utställnings och utbildningsverksamhet i andra städer genom en strukturerad samverkan med olika befintliga lokala museer. I fall en sådan lösning väljs och ifall regeringen väljer att lokalisera museet utanför Stockholm, kan regeringen överväga att ha viss museal verksamhet i de lokaler som Forum för levande historia i dag använder eller i ett lämpligt museum. I det fall museet placeras i Stockholm kan samverkan med andra lokala museer övervägas, exempelvis med Malmö museer.

7 Samlingar, samverkan och forskning

7.1 Utgångspunkter

I enlighet med direktivet ska utredningen undersöka frågor om möjliga samarbeten mellan museet och andra aktörer. Det specificeras att flera museer, arkiv och bibliotek, men även andra institutioner, har samlingar relevanta för det nya museet, och att samlingarna omfattar föremål och dokument från överlevande och även material som rör flyktmottagandet och Sveriges relationer med Nazityskland. Det är viktigt att museet kan samverka med dessa institutioner om dessa samlingar.

Direktivet lyfter fram att museets framgång och legitimitet är beroende av att museet etablerar goda samarbetsformer med de institutioner, inklusive forskningsmiljöer, som i dag arbetar med angränsande och besläktade frågor. Vidare betonas att möjligheten att etablera internationella nätverk är av central betydelse både inom forskning och med andra museer som är inriktade på Förintelsen.

Det fastläs därför att utredningen ska kartlägga relevanta samarbetsparter i Sverige och internationellt, och vid behov föreslå särskilda former för sådant samarbete. Utredningen har kartlagt relevanta samarbetspartners och presenterat dessa i kapitel 3, och påbörjat en inventering av svenska samlingar och arkiv, som presenteras ytterligare nedan.

I förhållande till denna del av direktivet har utredningen valt att lämna förslag och bedömningar samt information i flera led. Först om hur museet kan arbeta med insamling och tillgängliggörande av föremål och arkivmaterial i samverkan med andra aktörer. Sedan föreslås former för särskild samverkan med vissa specifika aktörer. Därefter lämnas förslag om sätt att utforma en forskningsanknuten

museiverksamhet. Slutligen bedöms möjligheter till internationella samarbeten.

7.2 Behov av insamling och tillgängliggörande av föremål och arkivmaterial

Förslag: Utöver egen insamling ska museet tillhandahålla en samlad överblick av innehållet i samlingar och arkiv vid andra museer, institutioner och organisationer i Sverige och bistå allmänhet och forskare genom att tillgängliggöra information om innehållet i dessa.

Museet ska bygga upp en egen samling av föremål, dokument och arkivmaterial (se förslag på museets inriktning och uppdrag i kapitel 5). Utredningen vill förtydliga vissa aspekter av hur denna insamling kan ske i samverkan med andra aktörer. Utredningen bedömer att ett svenskt museum utifrån en gedigen dokumentation behöver samla in eget material och föremål – inte minst från privatpersoner – göra inlån från andra museer och arkiv, samt samla in berättelser och vittnesmål. Museet bör därtill tillgängliggöra och tillhandahålla en överblick över existerande svenska samlingar och arkiv, liksom över internationella samlingar och arkiv som innehåller material och information med anknytning till Sverige. Detta kan ske genom att museet skapar en databas eller katalog men det kräver därtill att museet har personal som kan vägleda besökare och forskare i sökandet efter material.

Utredningen har påbörjat en övergripande inventering av material i svenska samlingar och bedömer att det finns gott om föremål och dokument som kan tillgängliggöras i ett kommande museum om Förintelsen. Därtill finns det, baserat på den information utredningen inhämtat från utländska museer, ett stort bestånd av föremål vid dessa museer som har anknytning till Sverige och som skulle kunna vara möjliga att låna in.

Förutom att upprätta egna samlingar och göra inlån bör museet ge samlad information om vad som finns i andra samlingar och arkiv vid institutioner utanför museet och samverka med dessa. För allmänhet och forskare kommer museet på detta sätt att kunna utgöra en nod för kunskap om samlingar och arkivmaterial som rör För-

intelsen och bistå i att tillgängliggöra detta. Det kan till exempel röra tillgång till arkiv och databaser för släktforskning, men även till digitaliserade forskningsarkiv. Sådana finns exempelvis vid Shoa Foundation, Yad Vashem och Wiener Library i London. Detta skulle göra museet attraktivt för forskare både i Sverige, i övriga Norden och övriga delar av norra Europa.

För att möjliggöra detta bör museet skaffa sig tillgång till internationella databaser och digitala arkiv, för att därigenom göra det möjligt för både svenska och internationella forskare och allmänheten att använda museet som en bas för forskningsprojekt avseende både svenskt och utländskt material.

7.2.1 Inventering av samlingar i Sverige

Utredningen har kontaktat relevanta myndigheter, bibliotek och arkiv samt organisationer för att samla in information om vilka samlingar som existerar i Sverige och ställt frågor om hur dessa samlingar tidigare har använts. En summering av svaren återfinns i bilaga 2.

Inventeringen är inte fullständig men visar att det finns en betydande mängd föremål och arkivmaterial. Samlingarna innehåller bland annat personliga föremål som överlevande haft med sig till Sverige liksom föremål och ett stort bestånd av arkivmaterial som rör Sveriges roll under andra världskriget. Det finns även ett antal fotoarkiv.

Utredningen har även låtit historikern Pontus Rudberg, postdoktor vid Historiska institutionen och Hugo Valentin-centrum, Uppsala universitet, göra en kommenterad sammanställning av svenskt arkivmaterial med relevans för det kommande museet. Denna återfinns i bilaga 3.

Sammanställningen lyfter fram vilka typer av handlingar som finns i arkiv som upprättats av svenska myndigheter, inklusive museer och universitet, organisationer, däribland judiska församlingar, samt vissa person- och företagsarkiv. Rudberg påpekar att svenska myndigheters arkiv innehåller handlingar som kan berätta om både vilken information som fanns om judarnas situation i olika stadier av de nazistiska förföljelserna samt under folkmordet på Europas judar, och hur såväl de svenska myndigheterna som svenskjudiska organisationer och enskilda agerade i förhållande till dessa händelser. Här finns också källor om mottagandet och behandlingen av flyktingar

och överlevande. Vidare finns flyktingarnas och de överlevandes egna redogörelser i till exempel förhör och ansökningshandlingar i myndighetsarkiven. Vad gäller de svenska judiska församlingarnas arkiv innehåller dessa handlingar som kan åskådliggöra vad svenska judar hade tillgång till för information om de nazistiska förföljelserna av judarna i Europa och Förintelsen, samt hur de agerade i relation till dessa händelser. Det finns också handlingar från ett stort antal andra (judiska och icke-judiska) organisationer som på ett eller annat sätt kom i kontakt med händelserna i Europa och/eller med flyktingar och överlevande, bland annat genom hjälpverksamhet.

Sammantaget ger bilaga 2 och 3 information som kan ligga till grund för museets arbete med att samla in och tillhandahålla information om svenska samlingar och arkiv.

Vad gäller berättelser och vittnesmål från överlevande finns dessa i dag utspridda på en rad arkiv, bibliotek, museer och hos organisationer runt om i landet. Förutom den information som framkommer i utredningens bilagor har Forum för levande historia (FLH) på sin hemsida listat ett antal samlingar av vittnesmål från Förintelsens överlevande som finns både hos svenska och utländska institutioner och organisationer. FLH ger även information om samlingarna och tillhandahåller kontaktuppgifter.¹

Museet bör samla in vittnesmål och berättelser som i dag är utspridda samt ytterligare inventera befintligt material. Museet bör då utgå från de översikter över vittnesmål och vittnesmållitteratur som finns tillgängliga och även kunna granska och kritiskt utvärdera de olika insamlingsprojekten och deras resultat.²

---

¹ Forum för levande historia listar svenska vittnesmålsamlingar som finns hos Föreningen Förintelsens Överlevande, Forum för levande historia, Judiska Museet, SKMA (Svenska kommittén mot antisemitism), Intervjuprojektet Överlevarna (podd-serie), Landsarkivet i Lund, Malmö stadsarkiv / Förintelsens ögonvittnen, Nordiska museet, Riksarkivet, Sveriges radio, Universitetsbiblioteket Lund / Röster från Ravensbrück, Uppsala universitet / Gunhild Tegens arkiv, Uppsala Universitet / Raoul Wallenbergs arkiv samt Utbildningsradion. Därtill listas internationella samlingar av vittnesmål hos Ghetto Fighters' House Museum Archive, Shoah Foundation, United States Holocaust Memorial Museum (USHMM), samt Yad Vashem. Se www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/forintelsen/vitnesmal/vitnesmal-fran-forintelsen.

² Se bland annat Malin Thor Turebys bidrag i utredningens antologi för en översikt av tidigare gjorda insamlingar i Sverige.

7.2.2 Ytterligare insamling av berättelser från överlevande och annat material

Förutom redan insamlade vittnesmål finns det möjlighet och behov av ytterligare dokumentation. Det framgick vid den internationella konferens som utredningen anordnade 12–13 februari (se kapitel 4 samt utredningens antologi) att det finns goda möjligheter och stor nytta av att inte enbart förhålla sig till redan insamlade berättelser och vittnesmål utan även att upprätta dialog med kvarvarande överlevande för att samla in deras berättelser och synpunkter på hur dessa bör förmedlas och användas i en ny museiverksamhet.

Ett exempel på nyligen insamlade berättelser är intervjuprojektet ”Överlevarna” en podcast med 120 intervjuer insamlade mellan 2017–2019 med personer som överlevde Förintelsen. Podcasten har producerats av journalisten Bernt Hermele, i samarbete med fotografen Cato Lein och även resulterat i en bok som getts ut 2020.³ Intervjuprojektet visar, genom det stora antalet personer som ställt upp, att det även så här långt efter Förintelsen finns ett intresse och en vilja från överlevande att berätta om sina erfarenheter. Museet bör överväga möjligheten att tillgängliggöra detta material.

Statens historiska museer (SHM) har som en uppföljning av arbetet med utställningen *Speaking Memories – Förintelsens sista vittnen*, uppmärksammat regeringen på möjligheten att genomföra ytterligare dokumentation av överlevandes vittnesmål. I utställningen ingår den interaktiva installationen *Dimensions in Testimony* där besökarna kan ställa frågor till överlevande och få svar genom förinspelade videointervjuer. SHM har i februari 2020 erhållit medel för att kunna möjliggöra en svenskspråkig version av *Dimensions in Testimony* i samarbete med USC Shoah Foundation. Därtill har SHM lämnat förslag angående indexering av svenskspråkiga intervjuer i USC Shoah Archive, samt förslag angående insamling av material från överlevande i Sverige som är intresserade att donera föremål. Utredningen bedömer att dessa förslag är motiverade och utredningen meddelade detta till regeringen under hösten 2019.⁴

³ Bernt Hermele & Cato Lein, *Överlevarna: röster från Förintelsen* (Stockholm: Ordfront förlag 2020).

⁴ Utredningen lämnade en PM 2019-10-30 till Kulturdepartementet samt Utbildningsdepartementet som stödde förslaget från Statens historiska museer angående dokumentation och insamling av material kring minnet av Förintelsen och som regeringen sedan beslutat om.

Det nya museet bör även samla in berättelser och vittnesmål från romska överlevande, samt undersöka om det finns relevanta vittnesmål eller berättelser från andra offergrupper. Det finns vissa vittnesmål från romer insamlade i Sverige men de behöver översättas och alltså kompletteras. För denna verksamhet föreslår utredningen ett särskilt projekt, se nedan under avsnitt 7.3. Museet bör även överväga former för att inventera relevant material som kan röra exempelvis funktionsnedsatta och hbtq-personers historia kopplat till Förintelsen och krigsåren. Detta kan ske i samverkan med Handikapphistoriska föreningen, samt med forskare med historisk sakkunskap om hbtq-frågor.

Museet bör vidare samla in berättelser från släktingar till överlevande, som kan beskriva hur det varit att växa upp som barn till överlevande. Detta lyftes fram av utredningen i kapitel 5 om museets inriktning och uppdrag. Utredningen bedömer att museet bör göra en sådan insamling av berättelser utifrån en avgränsning och form som museet bedömer är lämplig.

Det finns en stor aktuell utgivning av böcker och publikationer om överlevandes historia som museet kan tillgängliggöra. Ett exempel med stor relevans för det nya museet är Dina och Jovan Rajs nyligen publicerade bok *Ting som bär våra minnen* (Bonnier Fakta, 2020) som ger starka och ögonöppnande exempel på hur föremål kan användas för att berätta historien om Förintelsen.

7.3 Särskilda samarbeten om samlingar, utställningsverksamhet och dokumentation

Utredningen har i kapitel 3 redogjort för en lång rad relevanta myndigheter och organisationer samt internationella institutioner som museet har möjlighet att samverka med, inte minst vad gäller att samla in och tillgängliggöra samlingar.

Utredningen bedömer att det finns vissa institutioner som museet ska upprätta särskilda samarbeten med och att museet ska ha i uppdrag att finansiera delar av denna samverkan. Detta kan stärka regeringens satsning på museal verksamheten om Förintelsen och Sveriges roll under andra världskriget genom att resurser inte enbart satsas i det nya museet utan kommer en vidare krets av institutioner till del. Utredningen anser att det finns stora vinster i att utveckla sam-

verkan om samlingar, utställningsverksamhet och dokumentation mellan museet och olika befintliga regionala och lokala verksamheter och att denna samverkan bör finansieras för att bli hållbar.

I följande del lämnar därför utredningen förslag på vissa specifika samarbetsmöjligheter som bedöms vara strategiskt viktiga för museets arbete, inte minst under dess uppstartsfas.

7.3.1 Samverkan med läns museerna

Förslag: Regeringen bör avsätta medel för en nationell satsning på lokal museiverksamhet rörande samlingar och utställningar om Förintelsen. Museet bör för detta ändamål ha projektmedel för samverkan med regionala och lokala museer, arkiv och bibliotek på cirka 2 miljoner kronor årligen.

Utredningen har tidigare redogjort för de förslag och synpunkter som lämnats av Läns museernas samarbetsråd. Utredningens förslag till inrättandet av ett nytt statligt museum går inte på den linje som läns museerna förslagit, men det finns goda skäl att skapa hållbara förutsättningar för att ta om hand flera av de aspekter som läns museerna lyfter fram. Detta bör ske genom en särskild form av samverkan mellan museet och läns museerna, men även med andra relevanta lokala museer, arkiv och bibliotek.

Läns museerna tar upp behovet av att hela landets befolkning ges samma förutsättningar att ta del av museiverksamheten. Det finns redan i dag samarbete mellan läns museerna och Forum för levande historia, samt med Statens historiska museer vad gäller utställningen ”*Speaking memories*” som turnerar i landet. På motsvarande sätt bör det nya museet om Förintelsen ges möjlighet till samarbete med läns museerna om exempelvis vandringsutställningar.

Vidare poängterar läns museerna, som nämnts tidigare, att det finns berättelser, vittnesmål, föremål och platser som rör Förintelsen, den judiska befolkningens liv och historia, antisemitism och flyktmottagandet efter andra världskriget, utspridda i hela landet. Här menar läns museerna att de kan genomföra ett lokalt arbete och lyfta fram lokala perspektiv med stor potential att fånga allmänhetens intresse. Denna form av arbete sker i dag på flera håll i Sverige bland annat via det så kallade 27 januari-nätverket. Möjligheten att bygga

vidare på denna nationellt spridda verksamhet lyfts även fram av bland annat Judiska museet i Stockholm.

Utredningen delar uppfattningen att det finns stora möjligheter och en stor nytta med att utveckla existerande regional verksamhet och nationell samverkan för denna. Det föreslagna museet bör ges resurser för att kunna stödja sådant arbete.

Utredningen bedömer att regeringen därför bör avsätta medel för att vidareutveckla en nationell satsning på lokal museiverksamhet som kan avse inventering, dokumentation insamling och konservering samt utställningsverksamhet. Museet bör för detta ändamål ha årliga projektmedel för samverkan med regionala och lokala museer, arkiv och bibliotek på cirka 2 miljoner kronor.

7.3.2 Samverkan med Judiska museet

Förslag: Museet ska ha i uppdrag att samverka med Stiftelsen Judiska museet i Stockholm. För att möjliggöra samverkan bör anslaget för Stiftelsen Judiska museet utökas med 2 miljoner kronor i nivå.

Judiska museet i Stockholm har i sitt svar till utredningen uppmärksammat att ett museum om Förintelsen behöver beakta redan befintlig verksamhet och att Judiska museet spelar en viktig roll i sammanhanget.

För Judiska museet har Förintelsen varit en central del som museet valt att belysa i sin nya basutställning. Samtidigt har Judiska museet med den nya utställningen strävat efter att bredda bilden av den judiska historien bortom Förintelsen och slår vakt om att den ambitionen kan bibehållas, så att historien om judiskt liv i Sverige inte reduceras till att enbart kretsa kring lärdomarna från Förintelsen.

Ett svenskt museum om Förintelsen riskerar, menar Judiska museet, att bli kontraproduktivt, utan ett betydande judiskt museum. Påståendet underbyggs med hänvisning till att många museer om Förintelsen internationellt ofta inramas av judisk historia, exempelvis Judiska museet i Berlin. Judiska museet konstaterar att det är rimligt att parallellt lyfta fram båda dessa centrala berättelser, den om Förintelsen och den om judisk historia. Judiska museet understryker att ett välfungerande judiskt museum blir än viktigare när ett museum

etableras som mer specifikt är riktat mot att belysa Förintelsen, Förintelsens överlevande och specifika frågor relaterade till svensk historia.

Därför föreslår Judiska museet att utredningen beaktar möjligheter till samverkan mellan de två institutionerna. Det kan röra sig om pedagogiska upplägg, gemensamma utställningar och ett långtgående samarbete vad gäller det museets samlingar. Judiska museet har en samling med material av direkt relevans för det nya museet.

Utredningen delar den farhåga Judiska museet aktualiserar att det finns en risk att etablerandet av ett museum om Förintelsen kan komma att konkurrera med Judiska museet i Stockholm, särskilt om det placeras i samma stad. För att undvika denna typ av problem är en långsiktig samverkan mellan de två institutionerna viktig. Samverkan är även motiverad utifrån den sakkunskap och kompetens som finns vid Judiska museet och som kan komma det nya museet till godo, både under en uppbyggnadsfas, och långsiktigt. Ett uppdrag om särskild samverkan bör skrivas in i bidragsvillkor respektive myndighetens instruktion.

Mot bakgrund av ovanstående föreslår utredningen att anslaget till Stiftelsen Judiska museet utökas. Anslaget ligger i dag på cirka 3 miljoner kronor, varav 1,5 miljoner kronor är tillfälliga och kommer att dras in 2021, vilket innebär att möjligheterna till samverkan med det nya museet blir begränsade. Utredningen föreslår därför att anslaget utökas med 2 miljoner kronor i nivå (vilket innebär att museets anslag kommer att ligga på 3,5 miljoner kronor) för att ge möjlighet till en långsiktigt hållbar samverkan med det föreslagna museet om Förintelsen.

7.3.3 Samverkan med universitet eller högskola och romska organisationer

Förslag: Det föreslagna museet får i särskilt uppdrag att arbeta med inventering och dokumentation av romska vittnesmål. Projektet bör kunna genomföras i samverkan med lämpligt universitet eller högskola samt romska organisationer i Sverige och relevanta internationella institutioner.

Projektet bör drivas under en treårsperiod och ha en sammanlagd budget på 5 miljoner kronor.

Utredningen har tidigare konstaterat att det råder brist på insamlade vittnesmål och berättelser från romska överlevande i Sverige. Befintliga vittnesmål behöver inventeras och ny insamling är angelägen för att kunna skildra hur romerna föll offer i samband med Förintelsen.

För att möjliggöra en sådan insamling och kunskapsinhämtning krävs en särskild satsning. Denna insats bör förutom att inventera och dokumentera vittnesmål från romer i Sverige, se över behov och möjlighet att samla in eller på annat sätt tillgängliggöra material från andra europeiska länder rörande romers utsatthet under Förintelsen.

Utredningen föreslår att en särskild satsning initieras för detta arbete och att den knyts till det nya museet. Projektgruppen behöver inneha forskarkompetens om insamling och dokumentation av historiskt material och bör kunna samverka med forskare vid ett lämpligt universitet eller en högskola.

Projektet kan förslagsvis initieras genom att regeringen i särskild ordning beslutar om en treårig satsning som finansieras med sammanlagt 5 miljoner kronor och som ges till det nya museet. Museet bör vidare kunna samverka med romska kulturorganisationer i Sverige, samt samarbeta med internationella dokumentationscentra såsom Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma i Tyskland och liknande institutioner i Polen och andra europeiska länder. Projektet bör därtill kunna samarbeta med IHRA.

För att säkerställa samverkan med svenska romska kulturorganisationer bör projektet avsätta medel för att möjliggöra deras medverkan.

7.4 Museets forskningsanknytning

Direktiven betonar att museet ska kunna beskriva Förintelsen i en bred historisk kontext och att det därför krävs att en bred dokumentation från krigsåren och vetenskaplig kunskap från en rad discipliner kan användas i verksamheten. Vidare poängteras att det kommer att vara nödvändigt att verksamheten har en stark förankring i aktuell forskning och ges förutsättningar att bidra till kunskapsutveckling på forskningsområdet.

Utredningen anser, som direktivet nämner, att en stark forskningsanknytning är avgörande för att museet ska kunna genomföra sina uppdrag. Utredningen bedömer att detta behöver ske genom att

museet integrerar forskning i sin verksamhet samt startar och upprätthåller en forskningsmiljö och bidrar till forskning på olika nivåer.

Utredningen vill betona att Sverige bör följa exemplen från många internationella museiinstitutioner som arbetar med Förintelsen och liksom dessa lägga stor tonvikt på forskning. Institutioner som HL-Senteret i Oslo, US Holocaust Memorial Museum, samt de israeliska institutionerna Yad Vashem och Massuah är alla på olika sätt kombinerade museum och forskningscentrum. Då Sverige inrättar ett museum om Förintelsen bör detta inte vara mindre kvalificerat i dessa avseenden än internationella motsvarigheter.

7.4.1 Forskningens roll i museiverksamhet

Allt museiarbete förstärks genom en tydlig förankring i forskning. Vad menas då med forskning? Forskning är något som främst bedrivs vid universitet och högskolor och därför måste museet ha en etablerad samverkan med ett eller flera lärosäten.

Hur museer använder begreppet forskning varierar. Med en vid tolkning ses forskning som synonymt med kunskapsuppbyggnad i allmänhet och då särskiljs inte forskning vid museer från forskning vid universitet och forskningsinstitut. En sådan tolkning försvagar dock museerna i relation till forskarsamhället i och med att universitet och lärosäten bedömer forskning utifrån att den tillkommit i kollegialt granskade sammanhang.

Det finns därför skäl att urskilja forskning från övrig kunskapsuppbyggande verksamhet. Forskning står för sökande efter ny kunskap baserad på problemformulering, teoretisk förankring och vetenskapliga metoder. Härmed avgränsas också forskningen från den allmänt kunskapsuppbyggande – och lika nödvändiga – museiverksamheten som sker inom ramen för det ordinarie arbetet. Dokumentation, insamling och kunskapsuppbyggande kring samlingarna är alltså inte detsamma som forskning, men kan ingå i forskningsprocessen eller leda till forskning.

Det finns dock stora möjligheter för samverkan mellan forskning och museiverksamhet som kan gynna båda dessa verksamheter. Även om forskning inte är en verksamhet som låter sig inordnas i den löpande museipraktiken är det självklart och nödvändigt att museitjänstemännen ska ha möjlighet att använda och stärka sin vetenskapliga

kompetens inom museets alla verksamhetsområden. Detta kan ske inom forskningsprojekt och genom forskarkontakter i det dagliga arbetet.⁵

Vetenskapligt sett finns inga speciella kriterier för forskning vid museer, men den har vissa kännetecken:

- Genom sina ämnesval är den nära knuten till museiverksamheten i övrigt och till museernas samlingar och insamling. Kopplingen till existerande material och tillförandet av nytt material skapar kontinuitet och långsiktighet och ger unika möjligheter att studera företeelser i tidsperspektiv.
- Kravet på att primärmaterialet ska bevaras och göras allmänt tillgängligt innebär att arbetsmoment som uppordning, katalogisering, renskrift och registrering kan tillkomma. Dessa procedurer är också i sig kunskapsgenererande.
- Museernas breda och mångskiftande kontaktytor gentemot allmänheten är en specifik tillgång för forskningen genom att mötena ständigt genererar nya frågor utifrån vilka forskningsuppgifter kan formuleras. Förmedlingen av forskningsresultaten genom publikationer, utställningar, programverksamhet och andra media är en viktig del av samhällsuppdraget.⁶

Museisamlingar är ett forskningsarkiv som ska vara tillgängligt för alla. Museet bör därför utgöra ett slags kunskapstorg som ska kunna besökas av både forskare och allmänhet. Det innebär att museet även ska kunna samla befintlig forskning och förmedla kontakter med de forskningsmiljöer som finns internationellt. Detta kräver att det finns ett bibliotek och ett arkiv och att föremålssamlingen finns tillgänglig.

---

⁵ Sofia Seifart, "Med berättelsen i fokus och föremålen på plats". I: Svanberg, Fredrik, (red) *Forskning vid museer* (Stockholm: Historiska museet, 2011). Se även Birgitta Svensson, "Styrka genom samverkan" i Björkman, Jenny (red) *Bättre vetande. Ett symposium med anledning av den Hallwylska professurens 90-årsjubileum*. (Stockholm: Nordiska museet 2009).

⁶ Se vidare Birgitta Svensson (red), *Föremål för forskning. Trettio forskare om det kulturhistoriska museimaterialets möjligheter*. (Stockholm: Nordiska museets förlag, 2005).

7.4.2 Forskning och insamling

Bedömning: Museets insamlingsarbete, dokumentation och utställningsproduktion bör ske i samarbete med forskare.

Museisamlingar utgör en del av samhällets offentliga minne och kulturhistoria. De erbjuder och utmanar till forskning som utvecklar nya metoder och synsätt, samtidigt som forskningen berikar den övriga museiverksamheten med nya perspektiv och frågor kring insamling, bevarande och värde. Museernas samlande måste föregås av en kritisk analys.

I museets insamlingsarbete är forskningen ett viktigt redskap som lägger grunden för en gedigen och kunskapsbaserad verksamhet. Insamlingsarbete bör lämpligen föregås av en systematisk dokumentation och därtill forskning på området och resulterar därefter i en utställning. Mötet mellan universitetsforskning och museernas dokumentationsarbete kan vitalisera såväl forskningen som museernas kunskapsuppbyggnad och insamlingsarbete. Forskningen bör både föregå insamlingsarbetet för att göra nödvändiga avgränsningar och bestämningar och kan avsluta utställningen på ett visst område med en konferens eller en publikation som gör att innehållet i en samling och utställning fördjupas.

7.4.3 Bygga en forskningsmiljö och inrätta en professur

Förslag: Museet bör ha 4 miljoner som grundmedel för att etablera en forskningsmiljö i samverkan med ett eller flera statliga lärosäten. Forskningsmiljön bör finansieras gemensamt av museet och de samverkande lärosätena.

Ett led i denna samverkan bör vara att en professur inrättas vid ett samverkande lärosäte och att tjänstinnehavaren delar sin tjänst mellan lärosätet och museet och där har en position som forskningschef.

En viktig erfarenhet av att bygga forskningsmiljöer på museer är att forskningen bör ha en tydlig universitetsanknytning, att den som leder forskningen har stor vetenskaplig räckvidd, nationellt och internationellt, samt att man har en god externfinansiering genom samverkan

med universitet och genom beviljade medel från de stora forskningsråden. Det är således av största vikt att museet får tillgång till en professur som innehåller av en forskare med betydande internationell kompetens.

Utredningen föreslår att museet bör arbeta för att etablera en gemensamt finansierad forskningsmiljö i samverkan med ett eller flera statliga lärosäten. Museet ska ha medel för att finansiera en grund för denna forskningsmiljö, förslagsvis 4 miljoner kronor, och det eller de externa lärosätena bör bidra med motsvarande medel.

Denna modell har använts av Statens maritima och transport-historiska museer, vilket är en förebild för utredningens förslag (se vidare avsnitt 7.4.4).

Som en del av forskningsmiljön bör en professur inrättas vid ett samverkande lärosäte. Det bör vidare ingå i den föreslagna professuren att denna tjänst ska vara delad mellan lärosätet och museet, med 50 procent tjänstgöring på båda dessa institutioner.

Den forskare som tillträder professuren bör ha en position som forskningschef vid museet och bland annat arbeta med att söka externa forskningsmedel och fortsätta att utveckla forskningsmiljön. Därtill bör medlen användas till tjänster för postdoktorer och doktorander som kan knytas till museets verksamhet, samt för konferens- och seminarieverksamhet och för publikationer.

Forskningsmiljön bör förläggas vid det aktuella lärosätet men tydligt knytas till museet, genom att seminarier och annan verksamhet kan bedrivas i museets lokaler.

Museet bör i samband med detta även undersöka möjligheten till att inrätta en professur genom privata donationer.

Det finns en särskild styrka i att ha en professor som delar sin tid mellan ett museum och ett universitet. Det innebär ett ömsesidigt berikande där museerna får tillgång till forskarkompetens och utbildningsmöjligheter på universiteten och universiteten i sin tur får tillgång till museets material, och möjligheter att förmedla forskningsrön till en bred allmänhet genom utställningar samt annan förmedling. Genom att seminarier och föreläsningar förläggs till museet får forskare värdefull kontakt med den kunskap som finns hos museets personal samtidigt som personalen får en kompetensutveckling genom att ta del av aktuell forskning.

Museets forskningskoordinator ska bistå i arbetet att etablera och underhålla samverkan mellan museet och lärosätet eller lärosätena, samt för att kommunicera forskarnas arbete såväl inåt i museet som utåt mot allmänheten, genom att anordna seminarier, föreläsningar, workshops etcetera. Utredningen vill här understryka betydelsen av inte bara utbildning utan också bildning av vuxna. Koordinatorn ska även bistå forskarna vid anordnandet av internationella konferenser för att etablera museet i den internationella Förintelseforskningen samt bygga broar mellan museet och dess nationella och internationella partners.

Utredningen har tidigare lyft fram internationella exempel på att kostnader för utbildnings- och forskningsverksamhet vid museer som inriktas på Förintelsen delas mellan kultur- och utbildningsdepartement. Detta framstår som en lyckad väg för att säkerställa finansiering och för att markera att den föreslagna museiinstitutionen i Sverige även innefattar ett forskningscentrum, på samma sätt som liknande internationella museiorganisationer i Norge, Tyskland, USA och Israel. Sverige bör inte inrätta en museiverksamhet som framstår som mindre kvalificerad än jämförbara internationella verksamheter.

Regeringen bör därför överväga om del av museets finansiering kan hämtas från medel som kommer från statsbudgetens utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning.

7.4.4 Erfarenheter av att bygga forskningsmiljöer

Det finns flera exempel på hur museer samverkat med universitet i uppbyggandet av forskningsmiljöer. På Nordiska museet skapades under 00-talet en sådan miljö där ett tiotal forskningsprojekt med externa forskningsmedel utgjorde en berikande forskningsmiljö. Samtliga projekt var förankrade i museets samlingar. I flera fall ledde forskningen till uppskattade utställningar och publikationer som fördjupade utställningens innehåll.

Parallellt med externfinansierad forskning, drev museet en forskarskola för museianställda.⁷ På Nordiska museet fanns också ett par av de postdoktorala tjänster som inrättades inom den så kallade ABM-

---

⁷ Se Otto, Lene & Villstrand, Nils Erik, *Nordiska museets forskarskola: utvärderingsrapport*, (Riksbankens jubileumsfond, Stockholm, 2008).

sektorn för att stärka forskningen på arkiv, bibliotek och museer. Under 00-talet bidrog också Kulturrådet med särskilda forskningsmedel till museer och så småningom kom en större summa till kulturarvsforskning, som initierades av Kulturutredningen, att hamna på Vetenskapsrådet där en särskild beredningsgrupp inrättades. Riksbankens jubileumsfond och Vitterhetsakademien har under åren initierat flera former av forskningsmedel speciellt riktade mot museerna, till exempel "Samlingarna och forskningen".⁸ I dag har de nämnda satsningarna lett till den breda bidragsformen DigiArv på Vetenskapsrådet. Detta sagt för att visa vilka möjligheter som finns att söka externa medel om man har en stark forskningsmiljö på museet. Men det förutsätter en samverkan med universitet.

Det finns flera andra exempel på hur man kan bygga ovan föreslagna forskningsmiljö, utredningen vill särskilt lyfta fram den senaste som etablerats mellan Stockholms universitet och Statens maritima och transporthistoriska museer, och som ligger till grund för utredningens förslag. Eftersom denna miljö visat sig vara framgångsrik, leder det också till att det blir attraktivt för forskare att söka sig dit, samtidigt som museet får en kompetent personal och en ökad vetenskaplig trovärdighet gentemot allmänheten.⁹

7.4.5 Inrätta ett forskningsråd

Bedömning: Till museet bör knytas ett forskningsråd med huvudsaklig uppgift att vara ett stöd för museet som forskningsinstitution.

Då museet kan tänkas utgöra den institutionella basen i Sverige för forskning om Förintelsen bör museet inrätta ett forskningsråd som kan samla forskarna inom området och utgöra ett stöd för museet.

⁸ Vitterhetsakademien och RJ tillämpade i denna satsning en bredare och mer mångfacetterad definition av begreppet forskning än vanligt. Med programmet "Samlingarna och forskningen" fokuserade finansierarna på att finansiera samarbeten mellan minnesinstitutioner och forskningen lärosäten. Avsikten med denna inriktning var att stödja olika typer av insatser som syftar till att göra innehållet i samlingarna känt, tillgängligt och användbart för forskningen. Ett sidoordnat mål för finansierarna var att förstärka förmedlingen av forskningsbaserat vetande till den intresserade allmänheten.

⁹ Stefan Lundblad, "Att bryta isen mellan universitet och museum. Centrum för maritima studier" i Svanberg, Fredrik, (red) *Forskning vid museer*. (Stockholm, Historiska museet, 2011). Se även Stefan Lundblad, "Centre for Maritime Studies (CEMAS): A New Hub of Maritime Historical Research in Sweden" i *International Journal of Maritime History* 22(1), (2010).

Rådet ska överblicka, samordna och utveckla kontakter utåt till forskarsamhället nationellt och internationellt. Det ska även utgöra ett forum för diskussion av föreslagna projekt, med hänsyn tagen till aktuell forskning. Rådet bör bestå av interna ledamöter med forskar-kompetens från museets olika verksamhetsområden samt externa ledamöter, från både svenska och internationella lärosäten, som tillför flera discipliners forskningsperspektiv.

7.5 Internationell samverkan och nätverk

Bedömning: Museet bör upprätta internationella samarbeten och delta i arbetet inom IHRA.

Under arbetet med att inrätta museet och under uppbyggnadsfasen bör kunskap inhämtas från utländska museer som förbereder nya permanenta utställningar om Förintelsen.

Som föreslagits i kapitel 5 bör museet bedriva ett internationellt samarbete, bland annat genom medverkan i IHRA. Utredningen har föreslagit att museet övertar det uppdrag som nu ligger på Forum för levande historia (FLH) att företräda Sverige i International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). Utredningen anser att detta arbete fortsatt bör ske enligt den ordning som nu råder, där UD:s ambassadör för mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer leder den svenska delegationen till IHRA och Kulturdepartementets demokratienhet är instruktionsgivande. Museet bör dock överta FLH:s roll att tillhandahålla experter till den svenska delegationen och delta i de olika arbetsgrupper inom IHRA som är relevanta (se kapitel 2).

Utöver detta ser utredningen stora möjligheter för museet att etablera samarbeten med utländska museer och institutioner som arbetar med kunskap om Förintelsen. Utredningen har i kapitel 3 beskrivet ett antal sådana institutioner varav flera uttryckt att de gärna samarbetar med ett svenskt museum. Därtill bör museets forskningsverksamhet innehålla goda möjligheter till internationella samarbeten. Under arbetet med att inrätta museet och under uppbyggnadsfasen bör kunskap inhämtas från utländska museer som Imperial War Museum i London och National Holocaust Museum i Amsterdam som förbereder nya permanenta utställningar om Förintelsen.

8 Konsekvensbeskrivning

8.1 Konsekvenser av utredningens förslag

De förslag som lämnats får ekonomiska konsekvenser genom ökade statliga kostnader för det föreslagna museet, vilket till del kräver tillskott av medel och till del kan finansieras genom omfördelningar. Därtill innebär utredningens förslag om viss särskild samverkan mellan museet och andra aktörer ökade statliga kostnader som kräver tillskott av medel. Avsnittet nedan (8.1.1) innehåller en uppskattning av kostnader för de första åren av museets verksamhet, samt en sammanfattning av kostnader för övriga delar som ingår i utredningens förslag.

Om förslagen i ett betänkande har betydelse för vissa särskilt utpekade områden ska dessa konsekvenser anges i betänkandet enligt 15 § kommittéförordningen (1998:1474). Detta gäller för den kommunala självstyrelsen, brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

Utredningen ser inte att förslagen har några direkta konsekvenser i dessa delar. Det föreslagna museet bedöms dock kunna bidra till arbetet med att motverka antisemitism, antiziganism annan rasism och antidemokratiska tendenser i samhället och därmed möjligen stärka det brottsförebyggande arbetet.

Utredningens förslag har framför allt betydelse för de målsättningar som återfinns inom regeringens kulturarvs- och museipolitik och bedöms gå i linje med ambitionerna inom dessa i och med förslaget till ett nytt statligt museum och att detta ska stödja regional och lokal museiverksamhet kopplat till sitt verksamhetsområde. Ut-

redningens förslag om forskningssamverkan bedöms vidare kunna bidra till att forskningen stärks inom områden som relaterar till museets verksamhetsområde.

8.1.1 Ekonomiska förslag och uppskattade kostnader

Utredningen har konstaterat att kostnader för museet är svåra att uppskatta i detta läge då dessa påverkas av ett flertal faktorer, bland annat hur verksamheten organiseras, huruvida en ny byggnad ska uppföras för museet och på vilken ort som museet ska placeras. Efter beslut i dessa delar bör därför den organisationskommitté eller myndighet som ges uppdrag att förbereda inrättandet av museet ge specificerade budgetförslag till regeringen. Utredningen har dock uppskattat kostnader, vilka redogjorts för i kapitel 6 och som sammanfattas nedan.

Utredningens huvudförslag

Utredningens huvudförslag är att inrätta museet som en ny fristående myndighet. Efter uppbyggnadsfasen beräknas anslaget för myndigheten behöva ligga på 63 miljoner kronor. Förslaget till anslagsnivå baseras på de uppskattade kostnaderna för personalresurser, verksamhets- och driftkostnader, lokalhyra och investeringskostnader samt för forskningsfinansiering och projektmedel.

Utredningen bedömer att museet ska kunna inleda sin verksamhet från och med den 1 januari 2022 och att det sedan kan utvecklas vidare under en uppbyggnadsfas. Under museets första år bör verksamheten kunna fokusera på att införskaffa material till museets samling, upprätta samarbeten samt en forskningssamverkan med ett eller flera statliga lärosäten. Därtill bör museets lokaler iordningställas för publik verksamhet och förberedelser för en basutställning påbörjas. Det innebär att museet under det första året inte kommer att behöva full bemanning vad gäller exempelvis museivärdar och vissa andra personalresurser kopplade till publik verksamhet. Utredningen bedömer att en basutställning kan finnas på plats tidigast under 2023 och att museet först detta år bör vara fullt bemannat. Därför bedömer utredningen att anslaget för myndigheten bör ligga på sammantaget 53 miljoner kronor under 2022, och på 63 miljoner kronor från och med 2023.

Utredningen bedömer att detta bör finansieras genom att regeringen tillskjuter nya medel. I viss mån kan medel överföras från myndigheten Forum för levande historia om regeringen beslutar i enlighet med förslaget om överföring av viss verksamhet från denna myndighet. Utredningen har inte bedömt hur mycket medel det kan röra sig om.

En konsekvens av förslaget är därmed att de uppdrag som rör bland annat information och utbildning om Förintelsen och som nu genomförs av Forum för levande historia samlas i det nya museet. Utredningen bedömer att detta gynnar målgrupperna för museets olika verksamheter. Utredningen menar att regeringen samtidigt förslagsvis kan förändra uppdraget för Forum för levande historia och fokusera detta på att främja och informera om frågor som rör demokrati- och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i samtida utmaningar. Det kvarvarande anslag Forum för levande historia har, efter det att överföring av verksamhet och medel för detta skett, ska vara tillräckligt för att upprätthålla myndigheten och kostnader för lokal, drift och personal med mera.

Givet förslaget får regeringen då två myndigheter som inte överlappar varandra utan i stället kan komplettera varandra.

Alternativa lösningar

Utredningen har bedömt att två alternativa lösningar finns till huvudförslaget. Om museet inrättas inom en existerande museimyndighet bedömer utredningen att det finns möjlighet till samordningsvinster vad gäller främst administrativ personal samt drifts- och investeringskostnader vilket innebär att kostnaderna blir mindre. Museets uppbyggnadsfas bör i stort ske enligt samma modell som presenterats ovan. Fullt uppbyggt bör museet inordnat i en befintlig museimyndighet ha resursbehov på 54 miljoner kronor.

Troligen kan processen att bygga upp museets verksamhet gå snabbare inom en befintlig museimyndighet, inklusive möjligheten att ge rum för publik verksamhet. Givet att regeringen skulle välja denna lösning uppskattar utredningen att anslaget till den befintliga myndigheten utökas med sammantaget 44 miljoner kronor under 2022, och 54 miljoner kronor från 2023. Detta alternativ bör finansieras,

som vad gäller huvudförslaget, genom att regeringen tillskjuter nya medel.

Om regeringen väljer att gå vidare med alternativet att inrätta museet genom att omorganisera och förändra uppdraget till myndigheten Forum för levande historia, bör myndighetens nuvarande anslag på cirka 49 miljoner kronor användas till den nya museiverksamheten. Myndigheten behöver dock rekrytera ny personal, samt skaffa större publika lokaler med mera. Detta medför att anslaget för den nya institutionen bedöms behöva ligga på minst 63 miljoner kronor från och med 2023 då museet tidigast bedöms kunna vara fullt uppbyggt. Detta förslag kräver dock att effektiviseringar görs inom den befintliga myndigheten som för närvarande bland annat har större personalkostnader än vad som föreslagits för det nya museet. Om regeringen bedömer att myndigheten ska behålla större delen av sin nuvarande verksamhet även om uppdraget förändras och myndigheten omorganiseras kan detta innebära ökade kostnader på cirka 22 miljoner kronor. Den nya organisationen skulle givet detta behöva ett anslag på 71 miljoner kronor.

Detta alternativ finansieras, i huvudsak genom att befintliga medel till Forum för levande historia utnyttjas, samt genom att regeringen tillskjuter nya ytterligare medel på minst 14 miljoner och max 22 miljoner kronor. Ökningen bör ske i steg under 2022 och 2023.

Kostnader relaterade till förslag om nybyggnation

Utredningen bedömer vidare att regeringen bör låta uppföra en särskild byggnad för museet. För detta ändamål bör ett initialt utredningsuppdrag ges redan 2021 till Statens fastighetsverk att bistå den organisationskommitté eller myndighet som ges uppdrag att förbereda inrättandet av museet. Därefter kan processen att uppföra och färdigställa en ny museibygnad ta uppemot åtta år. Med tanke på detta behöver de lokaler som museet inhyses ifrån starten ha möjlighet att bedriva verksamhet under åtminstone en åttaårsperiod.

Utredningen bedömer därför att kostnader för hyra och investeringar för museets initiala lokaler behöver vara vältilltagna och har beaktat detta i förslaget på beräkning av museets kostnader och behov av anslagsnivå som presenterats ovan. Under museets första 8 år behöver temporära lokaler anpassas för verksamheten. Detta om-

fattar investeringar i bland annat en basutställning, inventarier, arbetsplatser med mera. Därefter, givet att en ny byggnad uppförs för att husera museet, kommer kostnader för lokalhyran att öka för att täcka byggkostnaden. Lokalhyran för en nybyggd museibygnad bedöms kunna ligga på cirka 20 miljoner kronor. Därtill behövs återigen investeringar för att iordningställa de nya lokalerna. Utredningen bedömer därmed att lokalkostnaderna ökar med cirka 10 miljoner kronor, utöver de medel som myndigheten redan lägger på lokalkostnader enligt huvudförslaget, då museet flyttar till den uppförda byggnaden, och att museet då behöver ökade anslagsmedel för detta ändamål.

Utredningens förslag om att uppföra en ny byggnad är förenligt med kostnader redan under museets första verksamhetsår. Utredningen har haft dialog med Statens fastighetsverk och har utifrån denna tagit fram en grov uppskattning på vilka kostnader som kan bli aktuella. Planering och uppskattningar av kostnader behöver stämmas av med Statens fastighetsverk efter det att regeringen beslutat i frågan om museet.

Utredningen uppskattar följande kostnader för uppdrag till Statens fastighetsverk: Under 2021 bör ett initialt utredningsuppdrag till Statens fastighetsverk medföra kostnader på 1 miljon kronor. Under 2022 bör uppdrag till Statens fastighetsverk om att ta fram en förstudie medföra kostnader på 5 miljoner kronor. Under 2023 bör en arkitektävling kunna genomföras vilket medför kostnader på 3 miljoner kronor. Under åren 2024–2025 bör Statens fastighetsverk kunna ta fram ett byggprogram och därefter bör projektering och byggfas kunna genomföras under 2026–2029. Planering och uppskattning av tidsåtgång för dessa olika delar i processen är beroende bland annat av hur regeringen beslutar att gå vidare inför varje del i processen. Kostnaderna för dessa delar i processen bör kunna belasta SFV:s investeringsplan och sedan betalas av via framtida hyreskostnader.

Utredningen har inte kunnat uppskatta vad den totala kostnaden för en ny byggnad kan bli men bedömer, som nämnts, att kostnaden ska kunna täckas av museets framtida hyreskostnader. Olika kostnadsförslag lämnas lämpligen av Statens fastighetsverk efter det att myndigheten fått ett initialt utredningsuppdrag. Det kan finnas möjlighet att processen att uppföra byggnaden kan gå snabbare, men detta är en fråga där Statens fastighetsverk får återkomma, efter det att ett initialt utredningsuppdrag givits myndigheten.

Utredningen bedömer att de initiala kostnaderna för uppdragen som föreslås till Statens fastighetsverk och för en arkitekttävling, på sammantaget 9 miljoner kronor under perioden 2021–2023, bör finansieras genom att regeringen tillskjuter nya medel.

Övriga förslag

Utredningen har i kapitel 7 lämnat förslag om att museet bör ha medel (2 miljoner kronor) för samverkan med läns museer och andra lokala muser, arkiv och bibliotek, samt (4 miljoner kronor) för att finansiera uppbyggnaden av en forskningsmiljö i samverkan med ett eller flera lärosäten. Kostnader för detta ska enligt förslaget täckas av museets anslag och är inräknade i avsnittet ovan.

I samma kapitel lämnar utredningen förslag om en anslagshöjning till Stiftelsen Judiska museet på 2 miljoner kronor i nivå. Anslaget föreslås höjas från och med 2021 för att möjliggöra samverkan med organisationskommittén som ska inrätta det nya museet och där- efter med museet.

Utredningen har vidare föreslagit att regeringen fattar ett särskilt beslut om att inleda insamling av berättelser och föremål till museet under 2021 och att organisationskommittén för detta ändamål ska bistås av ett lämpligt museum, samt att insamling ska ske i samverkan med civilsamhällesorganisationer. Förslaget innebär att regeringen finansierar det samverkande museet med 5 miljoner kronor under 2021 för uppdragets genomförande.

Därtill har utredningen föreslagit att regeringen ger museet uppdrag att arbeta med inventering och insamling av romska vittnesmål i samverkan med ett lämpligt universitet eller högskola. Förslaget innebär kostnader på 5 miljoner kronor över en treårsperiod och kan exempelvis finansieras med 1 miljon under 2022, samt med 2 miljoner under 2023 respektive 2024.

Till dessa förslag föreslås att regeringen skjuter till nya medel.

Referenser

- Andersson, Lars M. & Kvist Geverts, Karin (red.), *En problematisk relation?: Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920–1950* (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet, 2008).
- Assmann, Aleida, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).
- Bauman, Zygmunt, *Modernity and the Holocaust* (Cambridge: Polity, 1989).
- Ben-Naftali, Aya, "Between Memory and Commemoration. Holocaust Survivors' Testimonies as an Educational Theme in Museum. The Eichmann Trial Exhibition" i *From testimony to story: video interviews about Nazi crimes: perspectives and experiences in four countries* (Stiftung Erinnerung, Verantwortung und Zukunft, 2015).
- Browning, Christopher, *Ordinary Men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (New York: HarperCollins, 2017).
- Bruchfeld, Stéphane och Levine, Paul A., ... om detta må ni berätta ... *En bok om Förintelsen i Europa 1933–1945*. (6., omarb. och utök. uppl., Forum för levande historia 2015).
- Bruchfeld, Stéphane, "Är det dags att göra sig av med 'Förintelsen'? Reflektioner kring ett begrepp", i *En problematisk relation. Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920–1950*, Lars M. Andersson & Karin Kvist Geverts (red.), (Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet, 2008).
- Bruchfeld, Stéphane, *Förnekandet av Förintelsen: Nynazistisk historieförfalskning efter Auschwitz* (Stockholm: Svenska komm. mot antisemitism, 1995).

- Bundgård Christensen, Claus, Poulsen, Niels Bo, Smith, Peter Scharff & Nygaard, Lars, *Waffen-SS: Europas nazistiske soldater*, (Oslo: Dreyers forlag, 2019).
- Deland, Mats, *Purgatorium: Sverige och andra världskrigets förbrytare* (Stockholm: Atlas, 2010).
- Friedländer, Saul, *Tredje riket och judarna. Del 1, Förföljelsens år, 1933–1939* (Stockholm: Natur och kultur, 1999), samt *Tredje riket och judarna. Del 2, Utrotningens år, 1939–1945* (Stockholm: Natur & kultur, 2010).
- Gilbert, Martin, *The Holocaust* (New York: Henry Holt and Co., 1985).
- Greenspan, Hank, *On listening to Holocaust survivors* (Westport, Connecticut: Praeger, 1998).
- Hermele, Bernt & Lein, Cato, *Överlevarna: röster från Förintelsen* (Stockholm: Ordfront förlag, 2020).
- Hillberg, Raoul, *The Destruction of the European Jews* (Chicago: Quadrangle books, 1961).
- Lomfors, Ingrid, *Blind fläck. Minne och glömska kring svenska Röda korsets hjälpsats i Nazityskland 1945* (Stockholm: Atlantis, 2005).
- Lundblad, Stefan, ”Att bryta isen mellan universitet och museum. Centrum för maritima studier”, i Svanberg, Fredrik, (red) *Forskning vid museer* (Stockholm, Historiska museet, 2011).
- Lundblad, Stefan, ”Centre for Maritime Studies (CEMAS): A New Hub of Maritime Historical Research in Sweden”, i *International Journal of Maritime History*, 22(1), (2010).
- Löw, Heléne, *Nazismen i Sverige 1924–1979. Pionjärerna, partierna, propagandan*, (Stockholm: Ordfront, 2004).
- Löw, Heléne, *Nazismen i Sverige 1980–1999: den rasistiska undergrundrörelsen* (Stockholm: Ordfront, 2000).
- Museum om Förintelsen: Avrapportering av Regeringens uppdrag att redovisa förutsättningarna för att ordna en permanent utställning om Förintelsen på något av landets befintliga museer. (Ku 98/1859/Ka), (Stockholm: Historiska museet, 1998).
- Otto, Lene & Villstrand, Nils Erik, *Nordiska museets forskarskola: utvärderingsrapport* (Stockholm: Riksbankens jubileumsfond, 2008).
- Rajs Lundström, Hanna, *Armarna: lyrik* (Stockholm: 10tal Bok, 2018).

- Sarri Krantz, Anna, *Tredje generationens överlevande. En socialantropologisk studie om minne, antisemitism och identitet i spåret av Förintelsen* (Diss. Lund: Lunds universitet, 2018).
- Schön, Bosse, *Svenskarna som stred för Hitler* (Stockholm: MånPocket, 2000).
- Seifart, Sofia, "Med berättelsen i fokus och föremålen på plats", i Svanberg, Fredrik (red), *Forskning vid museer* (Stockholm: Historiska museet, 2011).
- Silvennoinen, Oula, "Comrades-in-Arms. Finnish Volunteers Among the Scandinavian Members of the Waffen-SS", i *Skandinavien im Zweiten Weltkrieg und die Rettungsaktion Weisse Busse: Ereignisse und Erinnerung*. von Wrochem, O. & Jockheck, L. (red.) (Berlin: Metropol, 2012).
- SOU 1999:20. *Sverige och judarnas tillgångar*.
- SOU 2001:5. *Forum för levande historia*.
- SOU 2020:21. *Holocaust Remembrance and Representation. Documentation from a Research Conference*.
- Statskontoret, 2017:8, *Myndighetsanalys av Forum för levande historia*.
- Svensson, Birgitta, (red) *Föremål för forskning. Trettio forskare om det kulturhistoriska museimaterialets möjligheter* (Stockholm: Nordiska museets förlag, 2005).
- Svensson, Birgitta, "Styrka genom samverkan", i Björkman, Jenny (red) *Bättre vetande. Ett symposium med anledning av den Hallwylska professurens 90-årsjubileum* (Stockholm: Nordiska museet, 2009).
- Trus, Helena, *Ett kilo socker. Farmor glömmet aldrig priset på sitt liv* (Stockholm: Norstedts, 2019).
- Verständig-Axelius, Natalie *Det var jag som skulle dö* (Stockholm: Natur och Kultur, 2020).
- Westberg, Lennart, "Svenska krigsfrivilliga i tyska Waffen-SS 1941–1945" i *Armémusei årsbok 1984–86* (Stockholm: Armémuseum, 1986).
- Åmark, Klas, *Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen* (Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2011).

Österberg, Oscar, *Uppfattningar om Förintelsen. 20 år efter informationsinsatsen Levande historia*, (Stockholm: Forum för levande historia, 2019).

Kommittédirektiv 2019:36

Ett museum om Förintelsen

Beslut vid regeringssammanträde den 4 juli 2019

Sammanfattning

En särskild utredare ska lämna förslag om hur ett museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen ska inrättas. En utgångspunkt är att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige ska stå i centrum för verksamheten.

Utredaren ska

- föreslå inriktning och uppdrag för verksamheten,
- föreslå hur verksamheten ska organiseras,
- bedöma verksamhetens lokalbehov, och
- kartlägga relevanta samarbetsparter.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 mars 2020.

Ett museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen

Det är snart 75 år sedan Nazitysklands största koncentrations- och förintelseläger, Auschwitz-Birkenau, befriades. Det är en tidpunkt att minnas den katastrof som Förintelsen innebar i det europeiska samhällets moderna historia och alla de människor som mördades. Den kommande märkesdagen den 27 januari 2020 påminner också om att de överlevandes skara blir allt glesare. De som överlevde de fasor miljontals judar och andra offer för nazismen utsattes för är snart borta.

Vi som samhälle måste främja utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen för att nya generationer ska kunna lära av vad som skedde. Sverige som land har ett åtagande att aldrig glömma dessa brott.

Uppdraget att lämna förslag om ett nytt museum

Förintelsen och dess följdverkningar för miljontals människor har efterlämnat djupa spår också i Sverige, även om landet stod utanför själva krigshändelserna. Redan under kriget visste man i breda grupper mycket om vad som pågick, och både under och efter kriget kom flyktingar till vårt land som bar med sig berättelser om vad som skett. Från efterkrigstiden finns en stor mängd vittnesmål från överlevande som kommit till Sverige. Berättelser, skriftliga dokument och föremål har bevarats både vid offentliga institutioner och av privatpersoner. Vid museer, arkiv och bibliotek finns även en omfattande dokumentation av både statens och det svenska civilsamhällets agerande under krigets olika faser.

Myndigheten Forum för levande historia arbetar framgångsrikt för att främja arbetet med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen, men i dag saknas det en museiverksamhet som har till uppgift att genom bl.a. insamling av föremål bevara och förmedla dessa minnen av det historiska skeendet. Bristen på ett samlat nationellt ansvar för att samla in föremål, dokumentera och förmedla kunskap om det historiska skeendet motiverar att det inrättas en ny verksamhet. Hur ett sådant museum ska se ut behöver dock utredas närmare. För det första måste verksamhetens inriktning och uppdrag preciseras. För det andra behöver lämplig organisation övervägas närmare, med särskild hänsyn tagen till betydelsen av att skapa förutsättningar för en dynamisk museiverksamhet som kan utvecklas över tid.

En utgångspunkt för utredarens förslag i dessa olika delar ska vara regeringens politik för museiområdet som den beskrivs i propositionen Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116, särskilt avsnitt 7) och de bestämmelser som finns i museilagen (2017:563). Stockholmsdeklarationen (Deklaration från Stockholms internationella forum om utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen från januari 2000) ska vara en utgångspunkt för museets arbete. Utredaren ska

också beakta att den museiverksamhet som föreslås även, vad gäller politiskt oberoende och självständigt kunskapsökande, ska kunna arbeta i linje med rekommendationerna i International Memorial Museums Charter från 2012 som utfärdats av den mellanstatliga organisationen för hågkomst, forskning och utbildning om Förintelsen, International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA).

Verksamhetens inriktning och uppdragets utformning

En utgångspunkt för förslaget om inriktning och uppdrag är att förmedling av berättelser från svenska överlevande från Förintelsen ska stå i centrum för verksamheten. Det innebär bl.a. att museet ska kunna bygga upp en egen samling av föremål, dokument och vittnesmål från svenska överlevande. Det innebär också att museet ska kunna samla den kunskap och information om de överlevandes historia under och efter kriget som i dag finns utspridd på en rad arkiv, bibliotek och museer i landet.

Föreslagen inriktning måste också göra det möjligt att beskriva Förintelsen som sådan i en bred historisk kontext. För att det ska finnas förutsättningar att skildra Förintelsen och nazisternas folk-mord i hela dess vidd krävs att en bred dokumentation från krigsåren och vetenskaplig kunskap från en rad discipliner kan användas i verksamheten. För att kunna diskutera orsakerna till det historiska skeendet behöver verksamheten kunna belysa och diskutera bakomliggande utvecklingslinjer i det tidiga 1900-talets samhälle av både ideologisk, sociologisk och ekonomisk art.

Det är även viktigt att verksamhetens uppdrag ger möjlighet att på djupet behandla Sveriges särskilda roll under andra världskriget. Ett svenskt museum på detta område bör ha som en bärande del att behandla Sveriges och svenska medborgares agerande under kriget samt förhållande till Nazityskland och offren för nazisternas politik. Detta är ett område som rymmer ljusa sidor, förknippade med namn som Raoul Wallenberg och Per Anger, och mörka sidor, som oviljan att ta emot både judiska och romska flyktingar. Frågorna berör både den svenska statens agerande och opinioner i samhället.

Det är nödvändigt att verksamheten har en stark förankring i aktuell forskning. Andra världskriget och Förintelsen som historiska forskningsområden är omfattande och nya rön tillkommer ständigt,

både i Sverige och internationellt. Det handlar i detta sammanhang om att skapa en museiverksamhet som har förutsättningar att bidra till denna kunskapsutveckling och som även kan omsätta befintlig kunskap i publik verksamhet och på så sätt bidra till ökad historisk förståelse.

Utredaren ska

- föreslå inriktning för en ny museiverksamhet och hur dess uppdrag ska vara utformat, och
- särskilt beakta vikten av att museet kan beskriva Förintelsen som historiskt skeende i sin helhet samt relationen mellan Sveriges agerande och det större händelseförloppet.

Verksamhetens organisation och lokalbehov

När det kommer till organisation av en ny museiverksamhet är det viktigt att utredaren beaktar vikten av att verksamheten får en självständig ställning och en tydlig egen profil. I sammanhanget bör det övervägas om detta bäst sker genom inrättandet av en fristående myndighet, med eller utan värmyndighet, eller genom att en ny verksamhet tillskapas som en del av en befintlig myndighet, och i sådana fall på vilket sätt (t.ex. genom inrättandet av ett särskilt organ eller ett beslutsorgan). Som en del av inrättandet av en ny organisation, kan utredaren även föreslå överföring av verksamhet i delar eller i sin helhet från befintliga myndigheter. Samtidigt som självständigheten är viktig bör verksamheten även vara av tillräcklig omfattning, både resursmässigt och tematiskt, för att den ska kunna svara upp mot de krav som ställs på en myndighet, bl.a. vad gäller kompetensförsörjning, och kunna vidareutvecklas över tid.

Relaterad till organisationsfrågan är även verksamhetens behov av lokaler. I utredarens uppdrag ingår inte att föreslå i vilka fysiska lokaler verksamheten ska bedrivas eller dess lokalisering. Däremot ska utredaren särskilt beskriva verksamhetens lokalbehov med utgångspunkt i den föreslagna inriktningen. I detta ingår även att bedöma om det är önskvärt att de fysiska lokalerna utformas särskilt för denna verksamhet för att kunna bli en del av dess publika tilltal.

Utredaren ska därför

- föreslå hur museiverksamheten ska organiseras, och
- bedöma verksamhetens lokalbehov.

Möjliga samarbeten

Det finns en lång rad institutioner i Sverige, främst museer men även arkiv och bibliotek, som har samlingar som är relevanta för den nya museiverksamheten, t.ex. föremål och dokument från svenska överlevande, om flyktingmottagande under kriget och om svenska relationer med Nazityskland. Det är viktigt att den framtida verksamheten kan utnyttja de samverkansmöjligheter som detta medför.

Det är centralt för det nya museets framgång och legitimitet att det kan etablera goda samarbetsformer med alla de institutioner som redan i dag arbetar med angränsande frågor. Detta gäller även de forskningsmiljöer som finns i landet inriktade på relaterade ämnen. Vidare är det centralt att den nya verksamheten kan etablera internationella nätverk, både på relevanta forskningsfält och med andra museiverksamheter inriktade på Förintelsen.

Utredaren ska därför

- kartlägga relevanta samarbetsparter i Sverige och internationellt, och
- vid behov föreslå särskilda former för sådant samarbete.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska redovisa förslagets konsekvenser för befintlig verksamhet vid andra statliga myndigheter, bl.a. innefattande konsekvenser för personal. Kostnadsberäkningen för den föreslagna museiverksamheten ska särskilt specificera såväl investeringskostnader som löpande kostnader för bl.a. personal och lokaler för en inledande femårsperiod.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Utredaren ska inhämta synpunkter från berörda myndigheter och organisationer, bl.a. Forum för levande historia, Statens historiska museer, Stiftelsen Nordiska museet, Uppsala universitet (Hugo Valentin-centrum), Stiftelsen Judiska Museet i Stockholm, Föreningen Förintelsens Överlevande, Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA), Handikapphistoriska föreningen, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL) och Raoul Wallenberg Academy. Utredaren ska samråda med judiska och romska organisationer i Sverige.

För att ta till vara bl.a. internationella erfarenheter ska utredaren arrangera en vetenskapligt inriktad konferens med inbjudna forskare från Sverige och sakkunniga från andra länder som tidigare har byggt upp museer om Förintelsen.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 mars 2020.

(Kulturdepartementet)

Samlingar med relevans för ett museum om Förintelsen

Bilagan innehåller svar från de berörda myndigheter och organisationer som redogjorts för i kapitel 3. Utredningen skickade ut en enkät om bland annat vilka samlingar dessa aktörer har eller har kännedom om. Förutom enkätsvaren redogörs för hur dessa aktörer svarat på frågor om behovet av forskningsanknytning och samverkan för det nya museet.

Dessutom innehåller bilagan svar från den kompletterande enkät som skickats till övriga relevanta museer, bland annat läns museer och stadsmuseer, Riksarkivet, ett antal universitetsbibliotek, Kungliga biblioteket, Sveriges radio och Riksantikvarieämbetet.¹ Dessa institutioner ombads svara på frågor om vad som finns i deras samlingar som kan ha relevans för utredningen, hur dessa samlingar använts, samt hur de tillfrågade ser på behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen? Bilagan innehåller även uppgifter om samlingar vid Institutet för språk och folkminnen och Statistiska centralbyrån.

I utredningens bilaga 3 finns kompletterande information om befintligt arkivmaterial i svenska myndighetsarkiv, museer, bibliotek, samt organisations- och personarkiv.

---

¹ Utredningen distribuerade frågeenkäten till läns museerna med fick enbart in svar från ett antal av dessa. Det finns därmed behov av ytterligare inventering.

Museer

Göteborgs stadsmuseum

Göteborgs stadsmuseum har svarat att de förutom de föremål som listas nedan kan ha fler föremål som kan kopplas till motståndsrörelsen i och med att Stig Roth, tidigare museichef vid Göteborgs historiska museum, var gruppleddare för den västsvenska avdelningen M-gruppen inom C-byrån, Försvarsstabens hemliga underrättelsetjänst, som samarbetade med den norska motståndsrörelsen.

Föremål och bilder direkt eller indirekt kopplade till Förintelsen

- GM: 40 154 Ett tacke från Dresden, kom till Göteborg efter andra världskriget.
- GM: 39 278:1–3 Två fångdräktsjackor och ett par byxor vilka troligen använts i koncentrationsläger. Röd triangel med påsytt P på ena jackan, vilket står för politiska fångar och inte judar. Inlämnad till Emmaus och sedan donerad till oss. Vi har ingen ytterligare proveniens.
- Sedan har vi en judaicasamling, men om man koppla den till förintelsen är osäkert. Den är dock betydande och finns t.o.m. registrerad i Israel som en betydande samling.
- Vi har en del fotografier från fångutväxlingar och då förstås bilder från när överlevare kom till Göteborg med ett av svenska Amerika Liniens fartyg.

Göteborgs stadsmuseum har haft två utställningar kopplade till Förintelsen:

- Förintelsens bortglömda offer 1998. En insändare finns i utställningsarkivet. Troligen en vandringsutställning från ett annat museum.
- Fransson skottar snö. Sverige och förintelsen från Levande historia 2007. Roy Andersson med flera producerade. Vi hade med några egna inslag, bland annat Torgny Segerstedts skrivbord och stol. Vandringsutställning som anpassades till Göteborgs Stadsmuseum.

Judiska museet

Vad har ni i era samlingar som kan ha relevans för utredningen?

Det finns mycket i Judiska museets samlingar som är relevant för det nya museet. Det gäller både föremål och arkivalier från den perioden som rör överlevanden men också en större och växande samling som rör det svensk-judiska kulturarvet och relationen mellan Sverige och Nazityskland och det svenska flyktingmottagandet.

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Det används i dag inom ramen för museets verksamhet, både i utställningsform och inom ramen för ett omfattande samlingsarbete. De kommer också att bli föremål för betydande forskningsinsatser som ett nästa steg i museets utveckling.

En pågående insamling har också genererat många nya och många värdefulla föremål till museets samling som belyser svensk-judisk historia och kultur på ett intressant och utmanande sätt. Det arbetet kommer också att fortsätta med obruten intensitet.

Behovet av samverkan i Sverige och internationellt, samt behovet av forskningsanknytning

Behovet av samordning är stort, både för att nyttja knappa resurser på ett optimalt sätt, dra viktiga lärdom av många års arbete inom detta område och säkerställa att bra och inarbetad verksamhet (som t.ex. Judiska museet) inte utarmas på resurser och publik. Då har man vunnit mycket lite på att etablera ett nytt museum och inte minst riskerar Förintelsen att återigen ta plats som det enda narrativ som sammankopplas med judisk historia och judendom.

Angående forskningsanknytning anser Judiska museet att detta är helt centralt för det nya museet och här finns mycket ny kunskap och pågående forskning att ösa ur. Både ny kunskap som ständigt genereras, museets eget forskningsuppdrag och den tid vi lever i med revisionism och en återkommande politik som leder tankarna till 1930-talet gör att kopplingen till kunskap och vetenskaplighet inte nog kan understrykas.

Kalmar läns museum

Vad har ni i era samlingar som kan ha relevans för utredning?

Kalmar läns museum (KLM) har material från Kalmar judiska församling grundad 1887 samt information från Judiska begravningsplatsen i Kalmar intill södra kyrkogården. Vi har också personhistoriska och industrihistoriska arkiv kopplat till judiska familjer.

KLM:s medarbetare Barbro Johnsson är disputerad i etnologi med avhandlingen tyskar i Kalmartrakten. Länsmuseets årsbok 2009.

Vi har fotosamlingar m.m. med tydliga kopplingar till Förintelsen och beredskapssjukhuset i Kalmar (se digitalmuseum.se).

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Samlingarna har använts till bland annat kyrkogårdsteaterproduktioner samt kulturhistoriska utredningar och utställningar.

KLM har jobbat med de vita båtarna och överlevande som kom efter kriget. Materialet i form av foton, artiklar, intervjuer m.m. var viktiga delar i utställningen om beredskapstiden som visades härom året på Kalmar läns museum

Vi har gjort många pedagogiska program kring förintelsen t.ex. Anne Franks dagbok, På Flykt, Då och Nu, Spelar Roll, Stämplad mm. Särskilt Spelar Roll har vi utvecklat till mer omfattande utbildningar för vuxengrupper.

Hur ser ni på behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen?

Vi har ett väl uppbyggt kontaktnät med Forum för levande historia och har genomfört många projekt tillsammans med utställningar, pedagogiska program och workshops. Med större resurser skulle KLM kunna göra stora insatser kring förintelsen och genomföra pedagogiska program m.m. för att bygga tolerans och påverka normer och attityder kring antisemitism m.m. Vi vill också jobba mer med de ungdomar från länet som deltar i resorna till t.ex. Auschwitz. KLM planerar även att visa utställningen *Speaking Memories* 2021.

Kulturen, Kulturhistoriska Föreningen i Södra Sverige

Vad har ni i era samlingar som kan ha relevans för utredningen?

En samling av föremål och arkivmaterial från koncentrationsläger, framför allt Ravensbrück, skänktes till Kulturen år 2004 av efterlevande till Zygmunt Lakocinski, som samlat in föremålen 1945 när de vita bussarna kom till Sverige. Samlingen deponerades på Kulturen redan 1966.

Samlingen består av drygt 200 föremål som använts och tillverkats i koncentrationsläger. Små, för innehavaren viktiga, föremål som skapats av de material som stod till buds. Dessutom ingår ett antal fångdräkter, fångmärken och ett omfattande arkivmaterial i samlingen.

I Kulturens arkiv finns intervjuer med överlevande och deras släktingar, föremål med anknytning till de vita bussarna samt material från judiska flyktingar. Dessutom innehåller arkivet material från flyktingförläggningar utanför Lund och minnesföremål från senare tid.

Skulpturer, som en tidigare fånge tillverkat senare som ett sätt att bearbeta de traumatiska upplevelserna, utgör ett komplement till samlingen.

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Samlingarna är permanent utställda i utställningen ”att överleva – röster från Ravensbrück”. Med utställningen som utgångspunkt bedrivs programverksamhet, skolverksamhet och annan form av förmedlingsverksamhet. Vår bedömning är även att samlingarna och utställningen har betydelse för många människor i regionen som är ättlingar till förintelseöverlevare.

Malmö Museer

Europeisk minnesplats

Sedan krigsslutet har Malmö Museer varit en plats för hågkomst av Förintelsen och andra världskriget. Då bristen på förläggningar i Malmö blev akut våren 1945, tog dåvarande museichef Ernst Fischer den 27 april ett beslut om att ställa museets lokaler till förfogande.

Vad har ni i era samlingar som kan ha relevans för utredningen?

- Vita bussen – en av fem exemplar i världen som fortfarande finns kvar.
- Matpaketsomslag – originalförpackning till de matpaket som flyktingar fick av röda korset. Räddningsaktionen de Vita bussarna fick med sig 6 000 matpaket från Svenska Röda Korset. I varje paket fanns exempelvis buljongtärningar, cigaretter, kex, sylt, torr-mjölkspulver, tvålar och sardiner i tomat eller olja. Efter lång tid av hunger åt fångarna ivrigt. Många åt för mycket och för snabbt. Bussarna fick ofta stanna då fångarna inte kunde behålla maten.
- Mindre arkivsamling – gällande krigsfångeutväxlingen 1943–1944 och material från Vita Buss-expeditionen.
- Röda korsets sjuksköterskeuniform – uniformen användes av Gertrud Fröberg, en sjuksköterska tjänstgörande i Vita Bussarna under 1940-talet.
- Körjournal – som beskriver chauffören Sven Nilssons resa genom Danmark och Tyskland i samband med Folke Bernadottes rödakors-expedition mars–maj 1945.
- Jadwiga Simons skissbok – en skissbok med 52 blyertsteckningar av Jadwiga Simon-Pietkiewicz, teckningarna är studier av fångar i koncentrationslägret Ravensbrück.
- Stefan Janusz kostym – buren i det tyska koncentrationslägret Sachsenhausen (filial Heinkel). Kostymen sydd i lägret. Kom till Trelleborg 1945 i karantän.
- Karta – som chaufförerna fick när de skulle köra de vita bussarna.
- Kors i trä – tillverkat av polska flyktingar och överlämnat som tack till Malmö Museer 1945.
- Inskrivningsliggare – för de först anlända flyktingarna till Malmö Museum april 1945.
- Dokument – yttrande av Malmö Konstnämnd över tävlingsförslag till minnesmärke över den danska flyktingtrafiken på stranden vid Sibbarp.

- Blankett – uppgjord av Dansk Röda Kors för anmälan om saknat bagage.
- Registersupplement – kopia av supplement till register över evakuerade danskar daterad 18/6 1945.
- Register – kopia av register över danskar som överförts till Sverige från tyska koncentrationsläger med angivelse av deras sist kända adress eller datum för deras avresa till Danmark.
- Register – kopia av register över danskar som överförts till Sverige från tyska koncentrationsläger. Angivet namn, födelsedatum och ankomst till Sverige.
- Fotografier – bland annat 13 bilder som visar hur lokalerna var inredda på museet när det användes som flyktingförläggning. Samt fotografier på de vita bussarna och bilder där flyktingar anländer till Malmö Hamn 1945.
- Intervjuer – tre intervjuer med barn till överlevare samt intervju med en överlevare. Personerna hade varit fångar i två koncentrationsläger i Polen samt ett i Tyskland.
- Större målning tillhörande Malmö Konstmuseum – i Malmö Konstmuseums samlingar finns Sven X:et Erixsons monumentala målning ”Flyktingar i Malmö Museum”.

Donationer till samlingarna via upprop 2015

- Akvarell – akvarell på papper, interiör från Malmö Museum 1945. Text på bakstycket: Utspisning i förläggningen / genom lottorna. / Flyktingarna ha fått nya kläder! / 1945 / Målat av en / flykting. / Marinlottornas / förläggning i / Malmö / Museet.
- Minnesalbum – minnesalbum, pappband klätt med grönt papper, pressad dekor med förgyllning och texten Poesi på främre pärmen. Innehåller hälsningar från namngivna flyktingar vid förläggningen på Malmö Museum 1945.
- Fotoalbum – spiralbundet. Huvuddelen av fotografierna dokumenterar flyktingmottagandet 1945 och särskilt förläggningen och människorna på Malmö Museum. Merparten av fotografierna har bildtext.

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Utställningar på Malmö Museer

I maj 2015 öppnade vi tre utställningar på Slottsholmen med kopplingar till händelserna på Museet i anslutning till Krigsslutet 1945 men också med kopplingar till den massiva ström av flyktingar som kom till Malmö just då. En större tillfällig utställning, en basutställning och en utomhusmonter för vita bussen. De tre utställningarna fick samlingsnamnet Välkommen till Sverige. Utställningsproduktionerna var ett samarbete med flera relevanta aktörer i regionen bland andra Malmö stadsarkiv, Länsarkivet, Judiska församlingen i Malmö, Autoimages och Xenofilia.

I samband med produktionen efterlystes berättelser, foton och föremål med koppling till händelserna i regionen under andra världskrigets slut, i ett upprop i Sydsvenskan.

Basutställningen omarbetades med flera tillägg och flyttades till ny utställningslokal och utökades 2018. På webben kan du ta del av livsödena från flyktingarna och de som hjälpte till också digitalt. Du kan också läsa tidningsartiklar om flyktingmottagandet på museet vid krigsslutet 1945. Till utställningen finns det fördjupningsmaterial, bland annat körjournaler från de som körde de vita bussarna, och krigsdagböcker.

I museets trapphall visas också alltjämt KW Gullers foto av flyktingmottagandet 1945.

Digitalt distribuerad utställning.

Parallellt med invigningen av utställningen Välkommen till Sverige 2015 producerades även en digitalt distribuerad utställning, anpassad och kostnadsfri för bibliotek och skolor att ladda ner. Sedan starten har omkring 100 institutioner beställt utställningen via Malmö Museers hemsida.

Utställning Malmö Konstmuseum

Till Malmö Konstmuseums utställning Migration som öppnade hösten 2019 skannades Jadwiga Simones skissbok som hon i hemlighet målade i under sin fångenskap i Ravensbrück. Skissboken ingår i

Malmö Museers samlingar och visas i utställningen Välkommen till Sverige.

Pedagogik och programverksamhet.

Sedan de utställningar som producerades inom ramen för projektet Välkommen till Sverige och öppnades 2015 på Slottsholmen genomför museet årligen en rad pedagogiska visningar och programaktiviteter. I ett samarbete med Skoletjensten Öresund kan de pedagogiska aktiviteterna kombineras med vandringar i Dragör som bokas hos Museum Amager och besök på Dansk Jødisk Museum.

Publikationer

Malmö Museer har under åren varit delaktiga i publicering i såväl tidningar, tidskrifter, forskningsrapporter samt böcker gällande Förintelsen. Nedan listas några senare bokpublikationerna.

Utgivet av Malmö Museer,

- Flyktingar på Malmö Museum 1945 – Minnesbilder nedtecknade av Karin Landergren Blomqvist 2002.

Samproduktioner,

- Minnenas Arv – Berättelser om Förintelsen och dess konsekvenser, Anneli Evers, Lena Friblick, Matso Pamucina, Xenofilia 2015.

Övriga bokpublikationer där Malmö Museet bidragit,

- Hoppets Hamn – När överlevarna kom till Sverige, Lars Åberg samt Magnus Gertten, Roos & Tegner förlag,
- Chroniques de Francine R. – Resistante et Déportée, Boris Golzio, Gléant förlag 2018,
- De Hvide Busser – er du (med-)borger, National Museum of Denmark.

Förintelsens minnesdag

Malmö Museer är sedan många år med och arrangerar Förintelsens Minnesdag i samarbete med flera aktörer lokalt, regionalt, nationellt och internationellt.

Forskning

Museers samlingar används återkommande i forskning. Exempelvis i vårt samarbete med Peter Hore, engelsk historiker. Där blev resultatet en biografi om Mary Lindell med titel ”Lindells List: Saving British and American Women at Ravesbrück” Publicerad i september 2016.

Samarbeten

Museet får ofta internationella förfrågningar om vita bussen som sedan 2017 ingår i museets samlingar och visas i en specialbyggd monter utanför Malmöhus slott. Det faktum att Malmö Museer har en av de 5 bevarade vita bussarna ger stor uppmärksamhet och spridningseffekt. Överlevande och anhöriga till de som räddades kontakter Museet regelbundet för att få ta del av historien och uppleva den autentiska platsen. Även forskare och studenter kontakter Malmö Museer med anledning av vita bussen.

Den 21 oktober 2019 besökte en delegation från Florida Gold Coast University. Projektansvarig chefen för arkivet Melissa Minds VandeBurgt. De planerar en utställning om befrielsen av Ravensbrück och Vita bussarnas roll i befrielsen. De efterfrågar vår kunskap i frågan och vill gärna låna föremål och foton från museets samlingar med anknytning till vita bussarna.

För att uppmärksamma 75-årsminnet av befrielsen av Ravensbrück kommer ett symposium hållas i Krakow i april 2020. Malmö museer har blivit inbjuden för att hålla ett föredrag om Vita bussarna och vilka insatser Malmö Museer har genomfört för att uppmärksamma räddningsaktionen.

Samarbete Röda Korset

Malmö Museer har sedan flera år ett samarbete med Röda Korset Malmö. Gemensamma insatser görs för att utveckla en ny hemsida om räddningsaktionen, hur den organiserades, personalen i räddningsaktionen som chaufförer och befäl, berättelser om vilka som räddades, tidsförloppet från start till avslutning. Det blir första gången som berättelsen om de vita bussarna får en heltäckande beskrivning. Hemsidan, som kommer knytas till Röda Korsets Sverige officiella hemsida kommer lanseras i slutet av 2019.

Hur ser ni på behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen?

Malmö stad har vid mer än ett tillfälle blivit porten till frihet för människor på flykt. I Malmö finns i dag över 170 nationaliteter, många har under flera årtionden kommit till Sverige som flyktingar från krig och oroligheter. Dessa historiska återupprepningar visar också på hur viktigt det är att vi håller minnet av Förintelsen vid liv.

Då de överlevande från koncentrationslägren i Tyskland kom till Sverige, stannade de ofta kortare tider på olika platser för att sedan spridas över hela världen. De överlevande och anhöriga som kontaktar oss i dag har inte sällan rest hit från Sydafrika, Australien, Israel och USA. Det är därför självklart och nödvändigt för oss att samarbeta globalt kring frågor om Förintelsen.

Att Malmö Museers historia och samlingar spänner över så vitt skilda kunskapsområden (fotografi, dräkt, fordon, etc.) ger också vid hand att forskning och samarbeten måste ske i dialog med många olika discipliner för att förstå och bevara våra föremål för framtiden.

Vi har flera stora universitet i vår närhet; Lund, Malmö, Köpenhamn. Dessa institutioner är viktiga samarbetspartners i att bevara och utveckla våra kunskaper om Förintelsen.

Nordiska museet

Nordiska museets material med direkt anknytning till Förintelsen

Samlingen Judiska minnen

Insamlingen bedrevs 1994–1998 som ett projekt vid Nordiska museet. Projektet inriktades mot levnadsskildringar som beskriver erfarenheter från tiden före, under och efter andra världskriget. I samlingen ingår även material från delprojekten Judiska service- och sjukhemmet, Andra generationen, Café 84 – Seniorprojektet. Materialet förvaras i Nordiska museets arkiv och i museets föremålssamling.

- Material: Intervjuer, skrivna levnadsberättelser: Drygt 400 självbiografiska levnadsberättelser från överlevande från Förintelsen. (Utskrivna intervjuer, bandade intervjuer, skriftliga levnadsskildringar, videofilmer).
- Dokument: Drygt 600 däribland ett stort antal brev.
- Fotografier: Drygt 1 600.
- Föremål: Drygt 60. Bland annat pass med J-stämpel, sedlar från ghetton i Europa. Även exempel på slöjd- och terapiarbeten tillkomna efter kriget vid institutioner i Sverige som tog emot överlevande).

Material med anknytning till nazism i Sverige och förhållanden i Sverige före, under och efter andra världskriget

Arkiv och föremålssamling

I museets samlingar finns föremål som på olika sätt belyser nazismen och nazistiska rörelser i Sverige på 1930- och 1940-talen, som nazistiska fanor och ett antal nazistiska rockslagsmärken från olika nazistiska fraktioner och från ett antal nationella nazistiska möten i Sverige under 1930- och 1940-talen.

Delar av ett arkiv som har tillhört den svenske nazistledaren Birger Furugård.

I museets omfattande fotografiska samling finns fotografier som visar nazistiska manifestationer och möten på 1930-talet. Framför allt bland fotografen Gunnar Lundhs omfattande material.

I arkivets omfattande samling av K.W: Gullers fotografier finns ett antal fotografier tagna i samband med att de Vita bussarna anlände till Malmö våren 1945 med överlevande från Förintelsen, samt bilder från flyktingförläggningar. I Gullers fotosamling finns även fotografier som visar flyktingar från Norge som vandrar över gränsen till Sverige under kriget.

Frågelistor

I svar på frågor i Nordiska museets frågelistor återfinns ibland uttryck för fördomar mot och nedsättande uttryck gällande judar och romer. Det finns dock ingen särskild frågelistas som inriktats mot detta, men fördomar och pejorativa uttryck och begrepp återfinns ibland i svaren på frågelistor som handlar om till exempel handel (Frågelistor Handel och livet på färdvägarna 1927, Marknader och marknadsresor 1933, Skärslipare 1964). Användningen av sådana begrepp och uttryck speglar de fördomar som fanns ute i samhället vid den aktuella tiden. Ett antal av dessa frågelistor har under senare år digitaliserats och finns tillgängliga i museets arkiv. Det är möjligt att göra fritextsökningar i materialet.

TVå av museets frågelistor har en direkt anknytning till romer och resande. Frågelistorna besvarades inte av dessa grupper själva utan av museets fasta krets av frågelistbesvarare. Även formuleringen av själva frågorna speglar ibland fördomsfulla uppfattningar eller förutfattade meningar om romer och resande (Frågelistor: Tattare 1942, Zigenare 1946).

Utredarnas fråga: Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Samlingen Judiska minnen

Publikationen Judiska minnen – Berättelser från Förintelsen, 2000, red. Britta Johansson, Nordiska museets förlag. Innehåller delar av eller hela levnadsskildringar från nio överlevande. Materialet är häm-

tat från samlingen Judiska minnen. Utgiven av Nordiska museets förlag, 2000.

Utställningar

Vad mina ögon sett. Visades på Nordiska museet 1995. Fanns även som webbutställning och som vandringsutställning. De vita bussarna. Byggs på Magda Eggens bok med samma titel. Utställningen togs fram av Nordiska museet med anslag från Kulturdepartementet. (Projekt Levande historia). Till utställningen utarbetades en lärarhandledning.

Utlån

Nordiska museet lånar ut material ur samlingarna till andra museer. Material från Judiska minnen är för närvarande utlånat till Judiska museet i Stockholm, och till kommande utställning på Forum för Levande Historia, Stockholm.

Tillgängligt för forskning

Judiska minnen förvaras i Nordiska museets arkiv. Det är tillgängligt för forskning och har använts av ett antal forskare. Museet har av hänsyn till informanternas integritet och säkerhet upprättat särskilda tillståndsregler för materialet enligt vilka forskare förbinder sig att inte utan tillstånd kontakta informanterna, nämna informanternas namn eller publicera fotografier ur samlingen. När man tar del av materialet får man också tillgång till informanternas namn. För att underlätta sökning i materialet har museet utarbetat en särskild, anonymiserad förteckning, som forskare och andra intresserade kan använda sig av som en ingång till materialet.

Pågående

I den nya verksamhet och utställning för barn och ungdomar som är under uppbyggnad vid Nordiska museet kommer flykten undan nazismens förföljelser att tas upp. Bland annat genom material ur Judiska minnen.

I utställningen Sápmi – om att vara same i Sverige (2007–) tas rasbiologi i Sverige upp.

Statens försvarshistoriska museer

Sammanfattning

1. I Statens försvarshistoriska museers samlingar finns ett stort antal föremål med anknytning till svensk beredskapstid och relationerna till Tyskland. Myndigheten efterfrågar dock mer information för att kunna avgöra vad som är relevant. I samlingarna finns även ett antal föremål med direkt koppling till Förintelsen – däribland material från de vita bussarna samt Raoul Wallenberg.
2. Samlingarna och berättelserna är en helt integrerad del i Armémuseums verksamhet, och utgör även en viktig del i Flygvapenmuseums utbud.
3. Alla museer kräver en stark koppling till forskning för att bedriva sin huvuduppgift på ett trovärdigt sätt. Ett sätt är att i samarbetet med akademien skapa gemensamma forskningscentra. Det är också mycket viktigt att ingå och vara aktiv i befintliga internationella nätverk.

Statens försvarshistoriska museer (SFHM) värdesätter möjligheten att få bidra till utredningen om ett museum om Förintelsen. SFHM:s inriktning innebär att myndigheten ska bidra till en demokratisk samhällsutveckling genom att ge så många som möjligt tillgång till försvarshistorien. Användarna ska ställas i centrum när vi skapar lärande och reflektion i en verksamhet som ska vara, engagerande, nyskapande och trovärdig. Arbetet med Förintelsen vid myndigheten drivs i första hand vid Armémuseum, och är en väl integrerad och viktig del i museets utbud sedan lång tid tillbaka. Armémuseum arbetar med övergripande med frågor om krig och fred, och speglar

särskilt Sveriges historia från 1521 till i dag ur ett konfliktperspektiv – hela tiden med den mänskliga upplevelsen i fokus. En viktig utgångspunkt i arbetet är de brott mot mänskligheten som präglade 1900-talet. SFHM ser därför frågan om ett Förintelsemuseum som mycket angelägen, då vi ser stora möjligheter att ytterligare samverka och förstärka det arbete som vi redan gör på området.

Vilka föremål finns i SFHM:s samlingar som har relevans för utredningen?

Inom ramen för myndighetens samlingar finns en rad olika föremål som på olika sätt har bäring på utredningens frågeställning. Inte minst Armémuseum har stora samlingar kopplat till beredskapstid och den svenska historiska kontext mot vilken de svenska erfarenheterna av Förintelsen bör sättas.

Vi har även ett antal föremål som kommer från Nazityskland, eller från verksamhet kopplad till Tyskland under mellankrigstiden och andra världskriget. Det rör allt från uniformer, vapen och medaljer till den tyska örnen som satt monterad på den tyska legationen i Stockholm. I Armémuseums stödsamling ingår även fordon som tjänstgjort i Wehrmacht världskriget samt ett fåtal som köptes in till Sverige från Tyskland under andra världskriget, samtliga är för närvarande utställda på Arsenalen i Strängnäs. I flygvapenmuseums samlingar ingår även ett skolflygplan som beställdes från Tyskland i samband med andra världskrigets utbrott. I nuläget är det dock svårt att avgöra exakt vilka av dessa föremål, som uppgår till flera hundra, som har relevans för utredningen, och SFHM efterfrågar mer information om det tänkta museets inriktning för att kunna göra den bedömningen.

När det gäller föremål som har direkt relation till Förintelsen som sådan, är dock antalet föremål något mer begränsat. Emellertid finns bl.a. 70 föremål från Bertil Fröderberg. Han tjänstgjorde som chaufför inom det Svenska Röda kors-detachementet som genomförde räddningsaktionerna med hjälp av de ”Vita bussarna” (föremålsnr. AM.096787 – AM.096857). I Armémuseums arkiv finns även digitala fotografier som Bertil Fröderberg tog med sin egen kamera under räddningsaktionen med de Vita bussarna. Där finns även Fröderbergs anteckningsböcker, brevkorrespondens och annat arkivmaterial som berör Vita bussarnas resor i Tyskland och Polen 1945–1947.

Även en trenchcoat, tillhörig Miklos Magasdi under hans samarbete med Raoul Wallenberg i Budapest 1944 (föremålsnr. AM.085122), bedömer vi vara av stort intresse. Museet har även ett antal föremål och arkivalier deponerade hos sig (bl.a. två pass och en låda med personliga tillhörigheter) som tillhört Raoul Wallenberg.

Museet har även berättelser från tre överlevande från Förintelsen.

Hur har dessa samlingar använts av SFHM?

Flera av de ovan nämnda föremålen ingår i Armémuseums basutställningar, andra ingår i tillfälliga utställningar – exempelvis kommer den stora tyska örnen finnas med i den tillfälliga utställning om kvinnor i svensk underrättelsetjänst under andra världskriget som öppnar i februari 2020.

En del av de permanenta utställningarna handlar särskilt om Förintelsen och ytterligare en annan del handlar om Raoul Wallenberg och andra personer som var behjälpliga i arbetet med att rädda människor undan Förintelsen. Kopplat till dessa utställningar finns även ett antal visningar för framför allt skolan. I exempelvis visningen ”Sverige, Förintelsen och Raoul Wallenberg” ställs svenska attityder till Nazityskland mot händelserna i Ungern 1944–1945 i centrum. Med utgångspunkt i Raoul Wallenbergs gärning i Budapest förs en diskussion om medmänskliga skyldigheter och den enskilde individens möjligheter att påverka och ta ställning (genomfördes vid cirka 30 tillfällen under 2018).

I visningen ”Främling i folkhemmet” diskuteras hur det moderna välfärdslandet Sverige växer fram med start i 1900-talets början. Nationell identitet, rasism, värderingar och inte minst – folkhemsbygget. Men vad innebar det – gruppen diskuterar vilka som var välkomna och vilka som var ”oönskade” och vad som var ”Svenskt” (genomfördes vid cirka 20 tillfällen under 2018). Men även i Armémuseums mer övergripande skolvisningar som i exempelvis ”Krig och Media”, ”Våldets historia”, ”Historia som vapen” och ”1900-talets historia” används dessa samlingar, berättelser och utställningar extensivt.

I anslutning till minnesdagen av Raoul Wallenbergs försvinnande genomförs dessutom en särskild temavisning på Armémuseum varje år. Den gästas eller hålls varje gång av en av Förintelsens överlevare. Dessutom besöker en grupp gymnasie studenter från Ungern, till-

sammans med en överlevare från Förintelsen, Armémuseum varje år. Syftet är att under ledning av museets pedagoger diskutera Raoul Wallenberg och Förintelsen. Därutöver ingår ämnet, föremålen och berättelserna ofta i museets program- och visningsutbud som är riktat till vuxna. Det är värt att framhålla att berättelserna och föremålen är en helt integrerad del i Armémuseums basverksamhet sedan flera år. Museet är dessutom representerat i Nationalkommittén för Raoul Wallenberg.

Hur ser SFHM på behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen?

För att museum ska ha trovärdighet krävs en nära relation till forskningsvärlden, varför vi gör bedömningen att behovet av forskning kopplat till ett museum om Förintelsen är mycket stort. Vår bedömning är dessutom att området ännu är relativt outforskat, framför allt avseende de svenska relationerna till Förintelsen. Detta är något som skulle behöva åtgärdas. I Sverige i dag finns ett antal personer på olika platser som bedriver forskning om Förintelsen, exempelvis vid Hugo Valentin-centrum, men den bedömning SFHM gör att området ytterligare skulle behöva förstärkas. Det bör dock särskilt framhållas att den viktigaste funktionen för ett framtida museum om Förintelsen måste vara den utåtriktade verksamheten, men att denna funktion är beroende av en stark forskarmiljö inom akademien. En viktig del för ett framtida museum är just att utbildnings- och forskarmiljöer inom ämnesområdet skapas och stöds på lång sikt. Och det är förmodligen genom samarbete som detta behov skulle kunna mötas.

En lösning skulle kunna vara att göra på ett liknande sätt som exempelvis de maritima och transporthistoriska museerna gjort tillsammans med Stockholms universitet, att tillsammans bygga upp ett forskningscenter med särskild inriktning på ämnesområdet. Då skulle särskilda utbytestjänster kunna skapas för att främja förståelse och utbyte inom och mellan de olika organisationerna.

Gällande internationella nätverk är det av yttersta vikt att redan befintliga nätverk används och kommer museet till del. Det finns ett antal museer runt om i världen med denna inriktning och dessa ställs ofta inför likartade utmaningar både verksamhetsmässigt och ämnesmässigt. Det är viktigt att ett museum om Förintelsen dessutom har en naturlig och framträdande roll i högtidlighållandet av olika minnes-

dagar kopplade till Förintelsen, inte minst ur ett internationellt perspektiv. Ett museum om Förintelsen bör därför självklart ingå och i vissa fall leda dels olika nätverk kopplade till ämnesområdet för forsknings- och kunskapsutbyte, dels nätverk som rör just olika former av minnesmuseer (inte minst IHRA).

Statens historiska museer

Vad har SHM i sina samlingar som kan ha relevans för utredningen?

I de samlingar SHM förvaltar finns en mindre mängd föremål som i bred bemärkelse har bäring på det föreslagna museets verksamhet.

Arkeologiska samlingar; Föremål från flyktingförläggningen på Lovö representerar en faktisk plats och händelse. Det var ett mot-tagningsläger dit bland annat personer från koncentrationsläger Bergen-Belsen kom när de anlände till Sverige. Runt om i landet fanns minst ett 120-tal liknande läger, som många gånger är dokumenterade i kartor och arkivhandlingar, men ändå ofta helt okända på respektive plats (vilket bland annat omtalas i vittnesmål i USC Shoah Archive). Lovölägret är arkeologiskt undersökt och materialet finns i SHM:s samlingar.

Andra föremål som kan vara av intresse och kan kopplas till den nationalsocialistiska statens vurm för fornnordiska och kanske särskilt vikingatida kulturarv, samt hur dessa användes för att bygga upp en ideologi om övermänniskor och deras stolta historia. Här finns en arkeologihistoria som bland annat innefattar hur nazistiska arkeologer reste till Skandinavien och t.ex. gjorde avgjutningar av svenska hållristningar (några sådana avgjutningar finns i SHM:s samlingar). Andra delar i den historien handlar om hur nazisterna använde det nordiska kulturarvet i politisk propaganda, på affischer, i namnbruk, i krigsterminologi och i inrättande av nya traditioner.

Kulturhistoriska samlingar; I den kulturhistoriska samlingen som är knuten till Livrustkammaren finns en grupp föremål som tillhört Folke Bernadotte och som skänktes till Livrustkammaren efter hans död 1948. Uniformen som han bar i Tyskland 1945 (då han arbetade med de vita bussarna) är för närvarande deponerad i Armémuseum.

På Tumba bruksmuseum finns en pappersmaskin (pm1) som köptes av det tyska företaget Escher Wyss och installerades 1939. Det dröjde fram till 1945 innan maskinen kunde köras som det var tänkt, men det är osäkert om fördröjningen berodde på en direkt koppling till kriget. Vad som däremot är säkert är att Tumba bruk tog emot finska krigsbarn, särskilt från Tervakoski pappersbruk (ett visst utbyte med Tervakoski har funnits under många år). Det finns material i samlingarna angående detta, men hur kopplingarna till Förintelsen ser ut behöver undersökas närmare. Sannolikt är det möjligt att ta fram information genom att gå igenom arkiven för Tumba bruk från perioden 1939–1945. Viss dokumentation kan finnas på SHM, men det mesta torde finnas på Riksarkivet, eller möjligen i Riksbankens arkiv.

För Hallwylska museets och Skokloster slotts räkning kan det finnas stoff gällande familjerna Hallwyls och von Essens politiska ställningstaganden under kriget som kan vara intressanta att utforska. Här har vi dock inte så mycket information i dagsläget, men det vore ett spännande forskningssamarbete.

De samlingar inom SHM som är mest relevanta för ett museum om Förintelsen kan kopplas till Ekonomiska museet. Nedan följer ett antal exempel i urval.

- Sedlar och polletter från koncentrationsläger och ghetton; Mellan 1940 och 1945 introducerade Nazisterna en rad olika ”valutor” som gällde i ghetton och koncentrationsläger i Tyskland, Polen, Tjeckoslovakien och Nederländerna. Varje ”valuta” hade en egen design och gällde bara inom det specifika lägret eller ghettot. I koncentrationslägren kunde valutan användas som betalning till fångar. I ghettona tvingades judarna att växla in sina pengar mot ghetto-valutan, ett sätt för nazisterna att plundra den judiska befolkningen.
- Sedlar utgivna av de allierade trupperna; Inför ockupationen av Tyskland utgav USA, och senare Sovjetunionen, sedlar i tyska mark att användas av de allierade trupperna.
- Tyska armésedlar; Mellan 1942 och 1944 utgav den tyska militärledningen sedlar i valutan reichsmark att användas av de militära trupperna.

- Tyska inflationssedlar 1918–1923; Denna föremålskategori har inte någon direkt koppling till Förintelsen, men illustrerar den hyperinflation som rådde i Tyskland mellan 1918 och 1923 och som kan ha bidragit till Hitlers maktövertagande.
- Medaljer; I samlingarna finns både medaljer som hyllar Hitler och det tredje riket och senare konstmedaljer som bevarar minnet av Förintelsens fasor.
- Sedlar och mynt från tiden och de aktuella länderna; I samlingarna finns en lång rad sedlar och mynt från hela världen som användes vid tiden.

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Det mest aktuella sammanhanget då samlingar har använts för att berätta om Förintelsen är projektet och utställningen ”Speaking Memories – Förintelsens sista vittnen”. För närmare beskrivning av utställningen, se bilagd skrivelse som redogör för bakgrunden till projektet och det viktiga samarbete SHM haft förmånen att vara delaktiga i.

I övrigt har föremål kopplade till Förintelsen funnits utställda på Kungliga Myntkabinettet och Folke Bernadottes uniform från 1945 är deponerad på Armémuseum.

Stockholms läns museum

Stockholms läns museum har bara fotografiska samlingar, inga föremålssamlingar, och vi har inget material som rör Förintelsen. Men det finns givetvis kulturmiljöer i vårt län som är knutna till Förintelsen, t.ex. läger för överlevare, som bör inventeras och dokumenteras.

Vi ställer oss också positiva till att samverka och nätverk gällande ett museum om Förintelsen.

Stockholms stadsmuseum

I Stadsmuseets arkiv och samlingar finns många minnen och föremål som ur olika perspektiv berättar om Stockholms historia, samtid och framtid. Föremålen kan vara tillverkade eller ha brukats i Stockholm eller stockholmsregionen, de kan handla om eller avbilda Stockholm eller ha en upphovsman som varit verksam i staden. De kan också på andra sätt vara relaterade till personer och händelser i Stockholm. Stadsmuseiavdelningen har ett särskilt insamlingsintresse av de kommunala verksamheterna i staden. Samlingen är digitaliserad och finns till stor del finns registrerad i databaser. Under det senaste året har ett omfattande arbete gjorts för att migrera olika databaser till ett och samma digitala verktyg, Adlib. Detta arbete planeras vara klart under 2020. Dock finns inom olika materialkategorier fortfarande oregistrerade samlingar, t.ex. en stor del av det historiska fotografiet. När verktyget är i drift är förväntningen att föremål och arkivhandlingar binds samman så att kontexten till varje enskild handling utökas. Sökingångar som t.ex. person, plats och organisation kommer ge större träffbilder än tidigare. Systemet stödjer användning av mer mångfacetterade (polysemantiska) sökingångar till samlingen. En ”slagning” på föremål som kan knytas till judiskt liv i Stockholm ger i nuläget en lista på ett sextiotal poster.

Stadsmuseet har i likhet med andra museer de senaste åren arbetat för att öka tillgängligheten till samlingarna. Ofta är denna begränsad genom att kontext och beskrivningar i en databas omöjligt motsvarar en samlings alla potentiella frågor. Museet har positiva erfarenheter av samverkan mellan forskare och antikvarier. Genom forskarens tydliga frågeställningar och expertens kunskap om samlingen skapas nya vägar in i samlingen. Genom dessa samarbeten har material i samlingen ”hittats” och forskarens ögon och kunskap har kompletterat informationen om delar av samlingen. Med detta sagt menar vi att det är;

- Svårt att uttala sig om samlingens potential för ett museum för Förintelsen.
- Stadsmuseet har inte ställt ut eller använt samlingar som i någon större utsträckning kan knytas till judiskt liv i Stockholm eller till nazismen.

- Att forskning, samverkan och internationella nätverk är en förutsättning för samlingens användbarhet och att sådana aktiviteter med stor sannolikhet innebär att nu okända historier träder fram.

Under 2020 arbetar Stadsmuseet med samlingen utifrån perspektivet Sveriges nationella minoriteter. I det sammanhanget kommer föremål och arkivhandlingar från såväl judiska som romska stockholmare belysas.

Sveriges Museer

Riksförbundet Sveriges Museer tar tillvara och driver den svenska museisektorns gemensamma intressen. Vi har fått frågebatteriet från den pågående utredningen och förstått att det är fråga nr 3 som vi kan förväntas komma med svar på: Hur ser ni på behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen?

Forskning, samverkan och internationella nätverk är framgångsfaktorer för museisektorn som helhet. Att koppla dessa till Förintelsen kommer att vara stärkande för en kommande museiinstitution och säkerligen engagera flera av våra medlemsinstitutioner som potentiella samarbetsparter. De krafter som kan sättas igång härigenom kan verka stärkande för hela idén om museer som demokratiska arenor.

Vi vill lyfta fram betydelsen att arbeta med civilsamhällets organisationer, som samlar de närmaste intressenterna, för att bygga förtroende och legitimitet för ett nytt museum. Ett nytt museum med samhällsangeläget tema har dessutom stort behov av väl etablerade relationer med ett universitet som bedriver forskning inom relevanta ämnesområden. Kunskapsuppbyggnad och forskning bör tillgodoses även genom särskilda resurser i samband med bildandet.

Sveriges Museer arbetar för närvarande med ett projekt som handlar om att stärka den svenska museerna som arenor för demokrati. Projektet tar avstamp i museilagen som trädde i kraft 2017 där det i 4 § står ”Ett museum ska utifrån sitt ämnesområde bidra till samhället och dess utveckling genom att främja kunskap, kulturupplevelser och fri åsiktsbildning”. Vi ser hur museer som bygger på fakta och kunskap utifrån sina samlingar är viktiga demokratiska stötte-

pelare, speciellt i det förstärkt polariserade samhället. En styrka för museisektorn är också dess mångfald av museer. Vi företräder cirka 230 medlemsinstitutioner som verkar i alla län och med olika inriktning.

Världskulturmuseerna

Statens museer för världskultur (SMVK) har av utredningen ombetts att svara på nedanstående tre frågor.

Vad har ni i era samlingar som kan ha relevans för utredningen?

I Världskulturmuseerna föremålssamling finns få objekt som har anknytning till Förintelsen. Däremot finns ett fåtal föremål myndigheten förvaltar som tillhör Sven Hedins Stiftelse med anknytning till Hitler och Nazi-Tyskland.

I Världskulturmuseernas arkivsamling finns få objekt som har anknytning till Förintelsen. Däremot finns korrespondens mellan museipersonal och forskare i Europa under perioden 1933–1945. Bland annat finns korrespondens mellan museipersonal och judiska forskare som berättar att de har ”pensionerats” från sina tjänster vid olika institutioner i exempelvis Österrike och Tyskland.

I Världskulturmuseernas bibliotekssamling finns få objekt som har anknytning till Förintelsen. En bok har till dags dato återfunnits som såldes av den judiske bokhandlaren Martin Breslauer i Berlin 1933 till den svenske forskaren Sigvald Linné. Forskning kring försäljningen och huruvida den var en så kallad forced sale pågår (i enlighet med Washington-principerna och Terezin-deklarationen). Även Johan Gunnar Anderssons bok från 1938 ”Under brinnande krig” och hans radioföreläsning i frågan kan vara intressant.

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Samlingarnas relation till Förintelsen har berörts i mycket liten utsträckning på Världskulturmuseerna. Samlingarnas relation till rasbiologi och idéer kring människotyper har däremot belysts i flera utställningar, bland annat vandringsutställningen (O)Mänskligt i sam-

arbete med Forum för levande historia och Riksutställningar, basutställningen Mjöberg – skelettsamlaren samt i utställningen Maadtoe. Myndigheten har även lånat ut föremål till Historiska museets utställning History Unfolds.

Hur ser ni på behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen?

Världskulturmuseerna bedriver en verksamhet som ständigt berör frågor om kolonialism, rasism och människovärde. Detta arbete sker hela tiden i dialog med det omgivande samhället, nationellt och internationellt. Bland annat har vi genomfört nära samarbeten med Forum för levande historia som på mycket ändamålsenligt sätt bidrar till Världskulturmuseernas verksamhet inom ramen för sitt uppdrag, inte minst när det gäller att utveckla pedagogiska projekt mot skolan. Vad gäller förståelsen för myndighetens samlingars uppkomst är behovet av internationella nätverk stort, i synnerhet i relation till Washington-principerna och Terezin-deklarationen.

Värmlands Museum

Vad har ni i era samlingar som kan ha relevans för utredningen?

Värmlands Museum har en kista med innehåll kopplat till den svenske nationalsocialistledaren Birger Furugård. Bland annat innehåller den en röd fasadflagga med ett blå-gult hakkors. Därutöver finns på Värmlands Museum lite utställningsmaterial i form av några av de uppförstorade bilderna från Roy Anderssons utställning Fransson skottar snö. Ursprungligen skänktes hela utställningen till Värmlands Museum men stora delar av utställningen återtogs senare för att återanvändas i nya utställningsprojekt.

Vi har fått tagit del av historien efter överlevande Alice Klein, judinna från Ungern, och fått fotografera material med anknytning till Förintelsen, i form av en resväska med innehåll.

Kulturmiljöer i Karlstad med relevans är judiska kyrkogården och Herrhagsskolan. Den 9 maj 1945 tog andra världskriget slut i Europa. Den 26 juli 1945 kl. 13.24 kom krigets verkliga ansikte närmare Karlstad. Då anlände till Herrhagsskolan den första gruppen av cirka

300 kvinnliga överlevande från koncentrationslägret Bergen-Belsen utanför Hannover. Totalt ankom cirka 300 kvinnor, varav merparten var polska judinnor, från barn till gamlingar. De var inte bara utmärglade utan också sjuka, oftast i tuberkulos och tyfus. Många fick köras i ambulans upp till Herrhagsskolan. Herrhagsskolan hade under kriget varit förberett som beredskapssjukhus. På några dagar omvandlades skolan till sjukhus, ett högt staket med taggråd sattes upp runt skolan och sängar och sjukvårdsutrustning placerades ut. Eleverna fick gå i andra skolor. Sverige åtog sig att ta emot cirka 27 000 flyktingar. Det var några av dessa som den 26 juli 1945 kl. 13.24 anlände till Karlstad i järnvägståg Karlstadsborna flockades runt skolan: av nyfikenhet, av medlidande, för att pröva sin skoltyska, för att träffa flickor. NWT och Karlstads-Tidningen ordnade insamlingar. De som mötte de intagna gjorde det på egen risk – tuberkulos var fortfarande en dödlig sjukdom i 1940-talets Sverige.

Herrhagsskolan var flyktingsjukhus i sex månader. Av de drygt 300 polska judinnorna dog ett femtontal som finns begravda på den judiska begravningsplatsen i Karlstad. Kanske 15 till 20 kan ha stannat i staden längre eller kortare tid efter sjukhuset. 1946 fördes de flesta vidare till konvalescenthem i Sverige. Att återvända hem var för de flesta omöjligt: familjen fanns oftast inte längre, bostaden hade plundrats och övertagits av andra, nya gränser gjorde att hemstaden kanske hamnat i ett annat land. Det gällde att leta efter anhöriga överallt. Dagenpenningen för en ung flicka var 25 till 50 öre. För en krona kunde man via Röda Korset söka efter t.ex. sin far, för ytterligare fyra dagars sparade slantar kunde man söka efter sin mor. Många hittade ändå till slut någon släkting eller bekant. Vi vet t.ex. att en av kvinnorna hamnade i Brasilien där hon skrev en bok om sitt liv. Mer finns att läsa om detta i Christer Mattssons bok Till Herrhagen klockan 13.24.

Även andra ställen i Värmland tjänade som mottagningsplatser, t.ex. Mölnbacka.

Övrigt: Birger Furugård är begravd i Årjäng (fortfarande färska blommor på graven). Herman Lundborg, chef för Rasbiologiska institutet, kom från Väse.

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Kistan och några föremål har visats i samband med att utställningen Fransson skottar snö visade på Värmlands Museum 2008. Dessförinnan ingick fasadflaggan i Riksutställningars utställningsprojekt Svåra saker, år 2000. Ett par föremål ur kistan finns nu utställda i Värmlands Museums basutställning om Värmlands historia.

Alice Klein, nämnd i ovanstående svar, finns med i vår permanenta utställning Värmlandsliv.

Hur ser ni på behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen?

Vi ser ett behov av att ett samlat grepp tas om frågor som: Vad finns i Sverige, vad saknas. Kan det kompletteras? Hur ska detta kulturarv bevaras, förvaltas och tillgängliggöras? Hur kan säkerhetsfrågor kring materialet hanteras?

För övrigt se Läns museernas samarbetsråds yttrande: ”det behövs någon form av samordnade funktion på nationell nivå. Funktionen kan behövas för att koordinera det regionala arbetet, bygga nätverk, stå för en nationell kunskapsinhämtning, ha överblick över relevanta föremål i museernas samlingar, initiera och producera gemensamma utställningar med mera. Vi tror även att en sådan funktion skulle vara lämplig för att initiera forskning och stå för deltagande i internationella nätverk om Förintelsen”.

Arkiv

Malmö Stadsarkiv

Sammanfattning

Stadsarkivet innehåller en rad olika arkiv med handlingar, fotografier och i vissa fall föremål som rör flyktingar. Handlingarna har uppkommit såväl genom olika myndigheters handlingar under tiden som genom privatpersoners egna handlingar och insamlingar.

Lista över arkiv med innehåll rörande förintelsen/det judiska i Malmö under 2 vk

- Mosaiska/Judiska församlingen i Malmö (1873–1986) (22,6 hm)
- Polismyndigheten i Malmö (Utlänningsdossierer)
- Kriminalpolisen i Malmö (Register över inkommande under 2 vk, passagerarlistor)
- Bertil Bergströms samling, (förare av en av vita bussarna)
- Informationsgruppen – Förintelsens ögonvittnen
- Harry Rubinsteins arkiv
- Ingeborg Johannessons samling – Flyktingströmmen genom Malmö 1943–1945
- Einar Hansens arkiv
- Kyrkoarkiv – insprängda handlingar
- Fotosamlingarna
- Minns du – berätta insamlingen (intervjuer samt inskickat material)
- Hälsovårdsnämndens arkiv (Fartyget Homberg)
- Stadsarkivets ämbetsarkiv (Släktutredningar och arierintyg, som begärts av Malmöbor som bodde eller skulle gifta sig i Tyskland)
- Rådhusrätten om spionrättegångar (tyska spioner) under kriget
- Inez Nilssons efterlämnade papper (fotografier på kz-fångar som anländer till museet).

Användningsområde

Samlingarna används för att hjälpa människor från hela världen att spåra sina judiska släktingar. Samlingarna används även av forskare i våra läsesalar samt i vår arkivpedagogiska verksamhet.

Arkiven har varit underlag till en lång rad av böcker och filmer om förintelsen. Under de senaste åren så har Stadsarkivet gett ut boken På gränsen mellan krig och fred, minnesbilder från Malmö 1939–1945, utgiven av Malmö stadsarkiv 2015.

Behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen?

Förintelsens ondska var unik och därför kan förintelsen aldrig jämföras med andra folkmord eller händelser, men för att förstå förintelsen måste vi också förstå att den inte uppstod i ett vakuum. De människor som själva upplevde Förintelsens ondska håller nu på att lämna oss, forskningen är nödvändig för att utöka och sprida vår kunskap. Förintelsen berör människor på alla kontinenter och måste beforskas i ett internationellt perspektiv och från många olika forskningsvinklar – ingen enskild forskningsdisciplin äger frågan.

Trots att vi har forskat kring Förintelsen i mer än 70 år så är det mycket som vi inte har haft möjlighet att forska kring förrän nu. En lång rad av faktorer har samverkat till att utöka det tillgängliga källmaterialet, bland dessa faktorer ingår murens fall, det påföljande uppöppnandet av ryska och östeuropeiska arkiv och att sekretessgränserna har börjat att löpa ut i de redan tillgängliga arkiven. En viktig konsekvens av att dessa arkiv har öppnats är att perspektivet på Förintelsen har förändrats från att vara tyskcentrerat till allmän europeiskt. Detta ställer också större krav på internationell samverkan och samarbete kring forskning, källorna till studier kring förintelsen – i både arkiv, museer och bibliotek – finns spridda över hela världen och på en rad av olika språk.

Omfattande digitalisering har skapat enorma digitala arkiv lätt tillgängliga för forskare från hela världen (t.ex. European Holocaust Research Infrastructure eller United States Holocaust Memorial Museum). Förhoppning är att digitalisering och AI kommer att skapa nya möjligheter att sammanställa och bedriva nya former av forskning.

Genom att studera och tala kring Förintelsen minneshåller vi de som försvann i den och motverkar vi att något liknande ska ske i framtiden. I en tid när antisemitismen åter växer, nynazistiska rörelser demonstrerar på gatorna och antalet repressiva stater ökar måste vi tala om det som hände så att det aldrig kan upprepas.

Avslutningsvis så vill stadsarkivet alltid samarbeta med alla relevanta organisationer och skulle varmt se fram mot ett nytt museum i Malmö med fokus på Förintelsen.

Riksarkivet

Riksarkivets bestånd

Vad gäller Riksarkivets bestånd inom ämnet ber myndigheten att få hänvisa till dokumentet *Källor till Förintelsens historia* i svenska arkiv. En kommenterad sammanställning av svenskt arkivmaterial av relevans för utredningen och för ett framtida museum, författad av fil dr Pontus Rudberg.² Av den framgår tydligt vilka arkivbestånd av relevans för utredningen som finns hos Riksarkivet (och även vad som finns på andra ställen). Redogörelsen har skickats in till Utredningen av Pontus Rudberg i december 2019, men bifogas även detta svar. I övrigt hänvisar Riksarkivet till arkivguiden *Källor till invandringens historia* (Hallberg 2017).

Användningen av bestånden

Riksarkivet kan konstatera att materialen används flitigt, både av akademiska forskare och av släktforskare. Dessa kommer både från Sverige och från andra länder.

Behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk

Som arkivmyndighet har Riksarkivet ingen särskild åsikt kring ”behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen”. Däremot ser myndigheten att detta är ett aktivt forskningsfält. Riksarkivet har därför beslutat att göra en särskild insatsför att bistå forskningen inom detta ämnesområde. Under 2020 författar myndigheten en särskild arkivguide till judisk historia i Sverige, vilket också berör Förintelsens historia. Arbetet leds av fil. Dr. Carl Henrik Carlsson och bekostas dels av Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelse, dels av myndighetens interna FoU-medel. Riksarkivet har också under 2018 och 2019 på uppdrag av Holocaust Memorial Museum i Washington digitaliserat utvalda delar av Judiska församlingen i Stockholms arkiv.

---

² Se bilaga 3.

Bibliotek

Göteborgs universitetsbibliotek

Universitetsbiblioteket har gjort en inventering av biblioteket utifrån frågan från utredningen, följande kom fram (sökbart via www.alvinportal.org):

- Ingenjör Moritz Gutmanns (1900–1980) arkiv. Gutmann flydde till Sverige i samband med nazismen i Tyskland och bodde sedan i Sverige fram till sin död.
- Vidare finns en del korrespondens och annat relaterat till fysikern Marietta Blau (1894–1970).
- Samt fysikern Elisabeth Rona (1891–1981).

Bägge var verksamma vid Radiuminstitutet i Wien och flydde sedan undan nazisterna, men hade kontakt med Sverige och svenska forskare. Båda ovannämnda material har använts av utländska vetenskaps-historiker.

Det skulle kunna finnas mer av intresse, men det är svårt att söka fram utan att ha förfrågningar som är mer preciserade, t.ex. med namn. Därifrån är det naturligt att gå vidare till de andra frågorna.

- Universitetsbibliotekets samlingar anropas just utifrån behov av specifik information, vi finns där som en resurs som kan tas i anspråk, men vad de används till (annat än främst inom forskning och högre undervisning) är vi vanligtvis inte involverade i, eller ”för bok” på.
- Det är lätt att ställa sig positiv till initiativ som fortsätter att motverka antisemitism (eller andra rasistiska uttryck naturligtvis) genom att forska kring och hålla minnet levande. Och beslutar vi i Sverige att skapa någon ny institution kring detta så är vår roll som ett stort universitetsbibliotek att så att säga finnas där och kunna tillhandhålla material ur våra samlingar.

Komplettering från KvinnSam;

- En kapsel med brev och dikter från Nelly Sachs till Emilia Fogelklou, men det är fotokopior (Emilia Fogelklous samling, A1:63a:2).

- Karin Westman Bergs arkiv. Tillsammans med sin man startade hon Internationella studenthjälpen i Uppsala 1939 (hon var sekreterare under tre år). Föreningen arbetade med att stödja judiska studenter och hjälpa judiska flyktingar undan förföljelse.
- Arkivet efter Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet, IKFFF har material rörande andra världskriget och fredsarbetet där.
- Lise Meitners samling. Framstående fysiker inom radioaktivitet och kärnfysik. Hon var av judisk börd och tvingades fly Österrike 1938. Via Holland och Niels Bohr i Köpenhamn kom hon till Sverige där hon erbjöds arbete vid Nobelinstitutet. (Det finns även spridda brev från Lise Meitner i andra arkiv, t.ex. Kerstin Kleins arkiv).

Kungliga biblioteket

Kungliga biblioteket har en särställning bland landets forskningsbibliotek. I stället för att bygga upp sina samlingar kring en fast och strikt förståelse av ämneskunskaper riktar KB sin förvärvsstrategi på samhällseliga drivkrafter. Dessa belyser invecklade kulturella skeenden och lyfter fram människans delaktighet i dessa processer. Genom att tillhandahålla ett brett och ofta disparat spektrum av källor såväl innebördsmissigt som materiellt utgör KB:s samlingar med sina olika plattformar ett unikt laboratorium i vilket idéernas framväxt, deras explosiva kraft och följdverkningar träder fram i dagsljuset även bortom skriftvärldens gränser. Detta gäller även frågor som rör För-intelsen.

På KB samspelar olika materialtyper och kulturbärare med varandra. Biblioteket tillhandahåller opinionsbildarnas handskrivna källor, upplyser om skriftens betydelse när idéer övergår till handling ofta med hjälp av efemära publikationer och är ett laboratorium för hur filmen och annat audiovisuellt material har påverkat landets politiska landskap.

KB:s rika tryckta samlingar presenterar en djup bild av nazismens rötter i 1800-talets idéer om folkgruppernas särart och den wilhelmska nationalismen. De svenska samlingarna berättar om hur nazistiska idéer hittade en grogrund i Sverige under mellankrigstiden och hur Sverige anpassade sig till den nya verkligheten.

Samtidsmaterialet vittnar om hur förintelsebegreppet har bibehållit sitt värde och sin aktualitet för det sena 1900-talets och tidiga 2000-talets politiska och kulturella topografi. Vart annars om inte till KB ska man gå för att samtidigt bekanta sig med den tyska filmmyndigheten UFA:s enorma inflytande på trettioalets Sverige och bläddra i till synes små klisterlappar med högerextremistiska slagord av den typ som än i dag kan uppenbara sig obemärkt på publika platser?

KB är hemvisten för det officiella och inofficiella, för det uthålliga och det tillfälliga, för det utforskande och publiknära, för det analoga och digitala.

Lunds universitetsbibliotek

Universitetsbiblioteket vid Lunds universitet har en rad samlingar som kan vara av relevans för utredningen. Som ett pliktbibliotek med ett bevarandeuppdrag så återfinns i universitetsbibliotekets samlingar allt i Sverige tryckt material. För utredningen relevant material kan här återfinnas tryckt litteratur under andra världskriget men även småtryck från såväl protyska som antinazistiska organisationer i Sverige. Materialet är dock inte ordnat tematiskt och vi kan därför inte i detalj redogöra innehållet utan att genomföra en fullständig inventering av innehållet i samlingarna under de aktuella åren. Detta är något som tyvärr inte är möjligt på grund av samlingarnas omfattning.

Utöver det tryckta materialet så har universitetsbiblioteket även en rad specialsamlingar och personarkiv som kan vara av intresse för utredningen. Främst rör det sig här om bibliotekets Ravensbrück-samling, se nedan, men det finns även en rad andra samlingar som kan vara aktuella i sammanhanget. I dessa samlingar, oftast personarkiv, finns korrespondens, dagböcker, manuskript, fotografier och i vissa fall även trycksaker. Tyvärr så uppstår här samma problematik som gäller rörande bibliotekets tryckta samlingar, dvs. det är omöjligt att avgöra vilka samlingar som innehåller material rörande förintelsen utan att genomföra en fullständig inventering av samtliga arkivsamlingar. I dagsläget har universitetsbiblioteket strax under 1 300 personarkiv på totalt cirka 4 000 hyllmeter. Vi har dock försökt identifiera några av de arkiv där material som eventuellt kan vara av intresse för utredningens frågeställningar och fortsatta arbete.

- Hugo Odebergs arkiv. Här är det främst vol. II: 50, Riksföreningen Sverige-Tyskland. Medlemsmatrikel. som efterfrågas av forskare.
- Tage Forsells arkiv. Här finns en rad tryck och tidningar från den danska motståndsrörelsen under den tyska ockupationen. Det finns även litteratur som ansågs olaglig av ockupationsmakten samt inspelade samtal med Tage Forsell.
- Handlingar rörande Bokinsamlingen för krigsfångar under Andra världskriget.
- Erik Rooths arkiv.
- Hans Friedrich Bluncks arkiv.
- Johannes Lindbloms arkiv.
- Fredrik Bööks arkiv.
- Karl Olivecronas arkiv.
- Gottfrid och Lizzie Carlssons arkiv.
- Gustaf Petréns arkiv.
- Efraim Liljeqvists arkiv.
- Sture Bolins arkiv.
- Edvard Magnus Rodhes arkiv och brevsamling.
- Herman Nilsson-Ehles arkiv.
- Karl Gustav Ossiannilssons arkiv.
- Ragnar Josephsons arkiv.
- Gustaf Auléns arkiv.
- Zygmunt Lakocinskis arkiv.
- Svensk-tyska akademiska förbundet i Lunds arkiv, finns tyvärr inte i Alvin men det kommer snart en fullständig förteckning. En äldre förteckning finns i bibliotekets handskriftskatalog, under Sällskap; (förbundet). Här finns korrespondens och utklipp rörande förbundets föredragsverksamhet fram till 1939.

UB:s Ravensbrück-arkiv

Zygmunt Lakocinskis (1905–1987) privata arkiv är väldokumenterat på UB i Lund. En noggrann arkivförteckning finns tillgänglig på svenska. Materialet omfattar Zygmunt Lakocinskis verksamhet i Sverige sedan 1934 då han anställdes som polsk lektor vid Lunds universitet. Utbildad konsthistoriker vid Jagiellonska universitetet i Krakow, Lakocinski utökade sin verksamhet i Sverige genom att förmedla kontakten mellan polska konstnärer, bosatta och verksamma i Polen, och svenska gallerister, i synnerhet i södra Sverige. I arkivet återfinns historiskt material i form av tidningsartiklar från lokalpressen. Under tidsperioden 1934–1939 hade Lakocinskis verksamhet i Sverige en tydlig kulturell prägel. Vändpunkten i Lakocinskis karriär kom i september 1939 när Polen invaderades av Nazityskland. Lakocinski återvände inte till det krigsdrabbade hemlandet utan stannade kvar i Sverige där han dokumenterade Nazitysklands aggressiva politik riktad mot polska medborgare. Genom insamling av tidningsartiklar, publicerade i den svenska och tyskspråkiga pressen, påbörjade Lakocinski en omfattande världsbevakning för den i Londonbaserade polska exilregeringens räkning. Resultatet av Lakocinskis dåvarande världsbevakning finns i UB:s arkiv som onekligen utgör ett lämpligt forskningsmaterial för både akademiskt skolade forskare och släktforskare. Under krisperioden var Lakocinski engagerad i olika polska föreningar som bl.a. Polenhjälpen, vars huvuduppdrag var att samla in både ekonomiska medel och begagnade kläder för de behövande i Polen.

Arkivmaterialet beträffande Polska Källinstitutet (1945–1972) är väl förtecknat på engelska och tillgängligt i databasen ALVIN. Arkivets huvuddel består av 512 djupa intervjuer, varav hälften finns i engelsk översättning. Intervjuerna genomfördes under perioden 1945–1946 med f.d. koncentrationslägerfångar som evakuerades till Sverige med Svenska Röda Korsets ”vita bussar” våren 1945.

Förutom intervjuer innehåller arkivet handgjorda läroböcker, skrivna i smyg av Ravensbrück-kvinnor. Läroböckerna användes i samband med den hemliga undervisning som bedrevs i lägret för att utbilda de unga polska kvinnor som på grund av andra världskrigets utbrott aldrig blev klara med sin gymnasieutbildning.

Arkivet innehåller även kopior av tyska transportlistor, en samling svartvita fotografier från krigsåren, såväl hemlig som legal brevväxling mellan de evakuerade till Sverige koncentrationslägerfångarna och deras släktingar i hemlandet, dokumentation beträffande fångarnas första tid i Sverige, listor av tillfälliga flyktingförläggningar i Sverige, brevväxling mellan Zygmunt Lakocinskis arbetsgrupp och f.d. koncentrationslägerfångar samt diverse organisationer och myndigheter.

Teckningar gjorda av den polska konstnärinnan Jadwiga Simon Pietkiewicz, som under krigsåren var politisk fånge i Ravensbrück och ritade sina medfångar i olika vardagssituationer, har genom åren lånats ut till flera svenska institutioner som bl.a. Forum för levande historia och Kulturhuset i Borås. Pietkiewicz teckningar har även efterfrågats av både polska och amerikanska museer och institutioner.

Den mest relevanta delen av Polska Källinstitutets arkiv digitaliserades och tillgängliggjordes hösten 2017. Sedan dess har intresset för arkivmaterialet ökat enormt. Utav 250 000 poster registrerade och offentliggjorda i databasen ALVIN utgör Polska Källinstitutets arkiv 10 % av samtliga elektroniska besök.

Materialet har visserligen använts av engelska, svenska, tyska och polska forskare, men det är framför allt släktforskare bosatta i engelskspråkiga länder med USA i spetsen som regelbundet efterfrågar de handlingar som Zygmunt Lakocinskis arbetsgrupp samlat in under sin verksamma tid.

Behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk

Flera polska föreningar och organisationer har visat intresse för UB:s Ravensbrück-arkiv och efterfrågat möjligheten för ett internationellt samarbete.

Stockholms universitetsbibliotek

Biblioteket har endast besvarat den första frågan i bilagan, detta genom en sökning i Libris databas (svenska forskningsbiblioteks och några folkbiblioteks gemensamma databas) om vad som finns under ämnesordet Förintelsen (554 poster) samt under klassifikation (338 pos-

ter) i detta ämne. Till detta tillkommer e-publikationer och material i databaser.

En bättre helhetsbild av vad som finns i Sverige bedöms att Kungliga biblioteket kan ge. Flera angränsande ämnen bör också undersökas, t.ex. rasism.

Utredningens kontakt på universitetsbiblioteket, bibliotekarie Tomas Kertész, framhävde att han under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet bl.a. katalogiserade Judiska bibliotekets i Stockholm sammanhållna samling om Förintelsen och att denna stora samling borde vara av intresse. Kertész meddelade även att det i hans egen privata samling om judarna i Jászberény, Ungern, finns föremål, personliga berättelser och cirka ett tusen fotografier, de flesta från mellankrigstiden. 5 personer i denna samling har svensk anknytning.

Uppsala universitetsbibliotek

Biblioteket vill särskilt lyfta fram vissa arkiv i UUB:s samlingar som är av relevans för utredningen om ett museum om Förintelsen. Dessa är följande:

- Gunhild Tegens arkiv med material till boken *De dödsdömda vittna* inkl. underlag för Pia-Kristina Gardes bok *De dödsdömda vittnar – 60 år senare*.
- Tyska legationens klipparkiv om Tysklandsbilden i svensk press under kriget.
- Tanja Schulz forskningsmaterial rörande Raoul Wallenbergs minne.
- I Uppsala universitets arkiv (UUA) finns även Raoul Wallenberg-projektets arkiv, jfr länk inkl. utförlig arkivbeskrivning i pdf-form.

Angående behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk gällande ett museum om Förintelsen ställer sig UUB positivt till samverkan i dessa frågor. Material i samlingarna i UUB är tillgängligt för forskning och studier på plats. Lån till utställningar är likaledes möjliga, i enlighet med gällande rutin.

Övriga myndigheter och institutioner

Forum för levande historia

Vad har ni i era samlingar som kan ha relevans för utredningen?

Forum för levande historia (FLH) har en relativt stor samling av vittnesmål i olika format. Vi har en webbsida som kartlägger var i Sverige man finner samlingar av vittnesmål om Förintelsen.

Redan under kommittétiden (Kommittén för levande historia) samlades ett 100-tal intervjuer in som gav vittnesmål från överlevande som kom till Sverige i samband med krigsslutet. Denna samling innehåller också ett stort antal vittnesmål från andra svenskars minnen med stark koppling till Förintelsen, exempelvis sjuksköterskor som tog emot överlevande, barnflyktingar, chaufförer för de Vita bussarna, politiskt aktiva studenter, präster med mera. Alla dessa vittnesmål, tillsammans med vittnesmål som samlats in därefter utgör en viktig resurs i FLH:s arbete med utbildningsmaterial. Vidare har myndigheten en webbsida med syfte att vara en guide för alla som söker efter vittnesmål eller samlingar av vittnesmål från Förintelsen.

FLH har sett ett behov av att samla olika institutioners arkiv/samlingar med vittnesmål och göra det mer överblickbart för pedagoger och forskare. Detta är ett arbete som pågår och resultatet finns på myndighetens hemsida.

Hur har i så fall dessa samlingar använts?

Vi har i olika projekt, utställningar och pedagogiska workshoppar använt oss av vittnesmål för att förmedla kunskap om Förintelsens historia. Vi har också tagit fram särskilt pedagogiskt material för arbete med vittnesmål i klassrummet.

För en närmare presentation av detta arbete samt redogörelse för verksamheten vid Forum för levande historia se kapitel 3.

Behovet av samverkan i Sverige och internationellt

Att arbeta med Förintelsens historia kräver ett internationellt samarbete och kontakter med andra Holocaust institutioner. I Sverige finns flera aktörer som skulle beröras av museets verksamhet. Museet behöver samverka med dessa liksom med institutioner i många andra länder.

I direktiven nämns att det finns en lång rad institutioner i Sverige, främst museer men även arkiv och bibliotek, som har samlingar som är relevanta för ett museum om Förintelsen, t.ex. föremål och dokument från överlevande, om flyktmottagande under kriget och om svenska relationer med Nazityskland. Det är viktigt att den framtida verksamheten kan utnyttja de samverkansmöjligheter som detta medför.

Behovet av forskningsanknytning

Att arbetet ska bedrivas på vetenskaplig grund bör vara en självklarhet. För FLH har det fungerat väl att samverka med forskarsamhället, men det skulle finnas många vinster med att ha forskare närmare knutna till verksamheten genom affiliation. Kopplingen till Hugo Valentin Center vid Uppsala Universitet skulle behöva utredas ytterligare.

Med 16 års erfarenhet av verksamheten ser vi att en klar skiljelinje mellan forskning och övrig verksamhet inte är möjlig och inte heller är något vi rekommenderar. Myndigheten har under senare år i allt högre grad initierat undersökningar och producerat rapporter i nära samarbete med forskningssamhället.

Institutet för språk och folkminnen

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala

Inom ramarna för Projektet Judiskt vardagsliv (2011–2016) samlades det in material om upplevelser och erfarenheter av att leva som jude eller judiskt i Sverige i det förflutna och i nutid. Samlingen innehåller inspelade intervjuer med utskrifter, fotografier, skrivna svar på frågelistor, foldrar med mera.

På arkivet finns även inspelade och utskrivna intervjuer om anti-semitism och antisemitiska yttringar bland unga vuxna (18–30 år) med judiskt ursprung, utförda på uppdrag av Integrationsverket 2005.

Riksantikvarieämbetet

I riksantikvarieämbetets arkiv finns inga separata arkiv eller särskilda serier i frågan men det finns material i vissa personarkiv (t.ex. Carl Curman och Adolf Schücks arkiv) som rör flyktingfrågor under andra världskriget, främst kopplade till de baltiska staterna. Det kan även finnas kopplingar i andra personarkiv.

I vår topografiska serie förekommer information med koppling till den tyska legationen rörande t.ex. besök, förfrågningar om att använda kulturmiljöer men informationen är utspridd och det krävs omfattande efterforskningar för att gå igenom materialet (serien omfattar cirka 1 500 hyllmeter).

Segerstedtinstitutet

Har ni, eller har ni information om, samlingar och privata föremål som kan ha relevans för utredningen?

Några egna samlingar har inte Segerstedtinstitutet. Däremot har vi kontakter med enskilda vars privata föremål kan vara av intresse för det planerade museet samt att vi har kunskaper om artefakter med koppling till Sverige som finns i andra museers samlingar.

Hur ser ni på de delar som ingår i våra direktiv rörande behovet av samverkan i Sverige och internationellt?

Med avseende på den universalisering minnet av Förintelsen genomgått sedan 1990-talet, med potential att utmana ontologiska föreställningar om socialt liv och samhällets konstitution, samt det faktum att internationella och transnationella rörelser i dessa minnesförändringar är påtagliga, är internationell samverkan förmodligen nödvändig för att museet ska vara relevant. Om någon av de mest framträdande internationella institutionerna ska nämnas i sammanhanget är det Yad Vashem, som bör vara en given partner med vilken man

bör söka etablera formaliserad kontinuerlig samverkan (se nedan). En sådan samverkan ger fördelar ur flera aspekter, inte minst gällande utbildning av museets personal och utställningsexperts.

Nationellt bör samverkan kännetecknas av en öppenhet mot framför allt lokala arkiv och samlingar.

Hur ser ni på de delar som ingår i våra direktiv rörande behovet av forskningsanknytning?

Forskning om Förintelsen kännetecknas av de många akademiska discipliner som är involverade, de många nationella förankringarna samt internationella perspektiv. Till detta kommer den moraliska dimension som långt ifrån all historisk forskning har att härbärgera. Ett utbildningsvetenskapligt perspektiv, vilket är Segerstedtinstitutets forskningsanknytning till Förintelsen, kan illustrera Förintelsens mångdimensionella kraft; Förintelsen är den enda historiska händelse som givit upphov till ett eget internationellt utbildningsvetenskapligt forskningsfält, Teaching and Learning about the Holocaust (TLH).

Museet bör således ha nära kontakter med akademiska institutioner som bedriver forskning relaterat till Förintelsen. Med hänsyn tagen till den plats Förintelsen har i det offentliga rummet är det särskilt viktigt att dessa kontakter säkrar museets vetenskapliga precision och anseende; rimligen kommer dynamiska och svårförutsedda mediala debatter att genereras av museets utställningar, inte minst eftersom Förintelsen instrumentaliseras politiskt.

Statistiska centralbyrån

I SCB:s internationella samling finns ett ganska stort antal av tyska publikationer, bl.a. från tiden före och under Förintelsen som, enligt uppgift lär vara tämligen unikt material. SCB:s internationella samling av Officiell statistik är omfattande och kommer i samband med att myndigheten flyttar att tas över av Uppsala Universitetsbibliotek.

Sveriges Radio Förvaltning AB

Dokumentarkivet

Dokumentarkivet vid Sveriges Radio Förvaltnings AB är centralarkiv för skriftligt material för Sveriges Television, Sveriges Radio och Sveriges Utbildningsradio med dotterbolag och föregångare. Arkivet omfattar handlingar från 1925 och fram till i dag, men det enda som i våra samlingar möjligen kan ha relevans till Förintelsen är förekomsten av enstaka manuskript till program om antisemitismen. Vad avser användande av sparade program för forskning hänvisar SR till <https://www.kb.se/besok-och-anvand/hitta-i-huset/audiovisuella-medier.html>.

Organisationer och församlingar

Föreningen Förintelsens Överlevande

Finns det samlingar?

Föreningen Förintelsens Överlevande (FFÖ) är övertygande om att det finns gott om dokument och artefakter som skulle kunna överlämnas till ett framtida museum hemma hos överlevande eller hos barn till överlevande. Men redan i dag finns det dokumentsamlingar på många håll i Sverige, i riksarkivet och på landsarkivet i Lund t.ex. Judiska släktforskningsföreningen har också nyligen initierat ett samarbete med Judiska Församlingen om att samla in dokument från överlevande. Det finns också dokument från svenska överlevande samlade i Yad Vashem i Jerusalem. FFÖ hjälper gärna till i ett arbete att samla in dokument och artefakter hos överlevande, men tror att det är viktigt att det arbetet kan komma igång så snart som möjligt.

Det finns också många olika arkiv och samlingar med skriftliga eller inspelade vittnesmål av överlevande som tog sig till Sverige; Nordiska museet, Forum för levande historia, UR, Poddinspelningar, Sveriges Radios arkiv med flera. FFÖ har ett 20-tal vittnesmål inspelade på video.

Samverkan i Sverige och internationellt samt forskningsanknytning

Vi ser det som mycket viktigt att museet har en tät samverkan med andra institutioner som arbetar inom samma område. Det kan gälla akademiska institutioner så som Hugo Valentin centrum vid Uppsala universitet, Segerstedtinstitutet vid Göteborgs universitet, liksom internationella akademiska institutioner så som Shoa foundation vid UCS och Yad Vashem i Jerusalem. Forum för Levande Historia, Svenska Kommittén mot Antisemitism, Judiska Museet, Raoul Wallenberg Academy, IHR är också naturliga samverkansorganisationer.

Vi ser det som helt centralt att museet har sin utgångspunkt i etablerad historieforskning kring Förintelsen och den unika händelse i vår moderna historia som Förintelsen utgör. Detta ska vara en väsentlig del av uppdragsbeskrivningen. Michael Marrus, en framstående forskare i ämnet har uttryckt som; ”Get the history right”, och det tror vi är en bra utgångspunkt. Förintelsen är en svårfattbar och fruktansvärt, men helt avgörande händelse för det Sveriges och det Europas vi lever i i dag och då är det viktigt att kunna angripa detta ämne på ett så objektivt och sakligt, vetenskapligt sätt som möjligt.

Handikapphistoriska föreningen

Material kopplat till Förintelsen

Livsvillkor för personer med funktionsnedsättning och deras historia har sällan berättats och när det har gjorts så har det varit utifrån majoritetssamhällets perspektiv. Detta var en av anledningarna till att föreningen bildades och det har varit föreningens målsättning att lyfta dessa perspektiv.

Genom vårt och andra som föreningar och forskares arbete ser vi att funktionshinderperspektivet har blivit aktuellt inom exempelvis museer på ett helt annat sätt än för bara 15 år sedan. Med det sagt så innebär det att det finns material som inte har ”kommit” till kännedom för oss. Detta såg vi inte minst i projektet HAIKU där vi samlade in livsberättelser från personer med funktionsnedsättning. En fördjupning och dokumentation av olika livsvillkor kom fram på ett nytt sätt. Det skulle behövas göra en särskild satsning inom området och därför är det svårt att veta vilken omfattning av material det

finns i Sverige i dag gällande erfarenheter från personer med funktionsnedsättning kopplat till Förintelsen.

Vår tidigare vice ordförande Karl Grunewald (barnpsykiatriker, professor och medicinalråd på Socialstyrelsen) höll ett tal på Förintelsens minnesdag den 27 januari 2007 som biläggs. Grunewald faktagranskade bland annat i första skedet en del texter som finns publicerade på Forum för levande historias hemsida om Aktion T4.

Relevant material kan finnas kopplat till steriliseringslagen i Sverige, samt medicinskt material som rör synen på handikappade och andra relaterade frågor. Exempel kan hämtas från bl.a. boken Den svenska blindvårdens uppkomst och utveckling – Gustaf Ek (1938).

Judiska Centralrådet

Har vi eller har vi information om samlingar och privata föremål som kan ha relevans för utredningen?

Judiska församlingar har omfattande arkiv med relevant information från åren runt förintelsen. Holocaust Memorial Museum i Washington tillsammans med Yad Vashem i Israel håller förnävarande på att digitalisera Judiska församlingen i Stockholms arkiv då det är innehåller mycket intressant kunskap om förintelsen.

Vi känner även till att det finns enskilda personer, som har objekt, fotografier och dokument sparade.

Behovet av samverkan i Sverige och internationellt samt behovet av forskningsanknytning

Vi anser att museet, förutom att koordinera och samarbeta med forskningsinstitutioner och relevanta museer, världen över, även bör bygga relationer med internationella organisationer, inte minst judiska organisationer, som har till uppdrag att tillvarata de överlevandes minnen och berättelser.

Judiska Församlingen i Malmö

Innehåll i våra samlingar som kan ha relevans för utredningen

Judiska Församlingen i Malmös arkiv, som omfattar åren 1873–1986 finns hos Malmö Stadsarkiv. Arkivet omfattar uppgifter om de judar som anlände till Mosaiska/Judiska Församlingens upptagningsområde både före, under och efter Förintelsen. Här finns protokoll och anteckningar som skulle kunna vara relevanta för att kartlägga de enskilda öden och eventuella sociala, kurativa utmaningar som församlingen ställdes inför när de överlevande anlände. Här hänvisar vi även till Malmö Stadsarkiv samt till det svar de skickat till er. Även Judiska kulturföreningen 1945 som är knuten till Judiska Församlingen och som grundades 1946 av överlevande under namnet Föreningen 1945 års räddade judar har överlämnat dokument, brev och annat relevant underlag till Malmö Stadsarkiv. Utöver detta har enskilda församlingsmedlemmar efterlämnade brev, anteckningar, ev. dagböcker, foton och annat material som föräldrarna sparat från tiden vid ankomsten till Sverige. En del har material, till exempel bilder, från förkrigstiden.

Hur våra samlingar i så fall använts

Här hänvisar vi till Malmö Stadsarkiv som bland annat hjälper forskare och människor från hela världen att hitta judiska släktingar som anlant till Malmö. Judiska Församlingen har ett gott samarbete med Malmö Stadsarkiv. Många av dem som söker anförvanter börjar med att kontakta Judiska Församlingen Malmö. Vi hänvisar dem sedan till de mycket kunniga arkivarierna på stadsarkivet.

Vår syn på behovet av forskning, samverkan och internationella nätverk för ett museum om Förintelsen

Det finns fortfarande mycket material om de överlevande som är outforskat. En infallsvinkel skulle kunna vara ökad forskning kring hur integrationen i det svenska samhället fungerade. Jämfört med exempelvis övriga europeiska länder. Även framåtsyftande forskning vore av intresse. Judiska församlingen Malmö har haft ett inledande samtal med Malmö universitet angående ett eventuellt forsknings-

projekt om antisemitism i regionen. Vi anser att museet, förutom att koordinera och samarbeta med forskningsinstitutioner och relevanta museer, världen över, även bör bygga relationer med internationella organisationer, inte minst judiska organisationer, som har till uppdrag att tillvarata de överlevandes minnen och berättelser. (Se även svar från Judiska centralrådet.)

Judisk kultur i Sverige

Judisk kultur har initierat och genomfört flera programverksamheter kopplade till Förintelsen, såsom: internationella symposier, seminarier, workshops, filmvisningar, konserter och installationer. Nyligen initierade och samproducerade Judisk kultur utställningen: *Speaking Memories – Förintelsens sista vittnen*, i samarbete med Historiska museet, inklusive installationen *Dimensions in Testimony* (DiT). Utställningen har innehållit eller gett tillgång till flera olika former av material:

- USC Shoah-stiftelsens arkiv (som innehåller över 55 000 vittnesmål om förintelser från Förintelsen och överlevande av andra grymheter),
- installationen *Dimensions in Testimony* (DiT),
- artefakter lånade från Auschwitz-Birkenau State Museum,
- en kortfilm som rör de judiska flyktingarna som anlände till Sverige efter världskriget.

Judisk kultur anser att utställningens olika komponenter bör bli grunden för det framtida Förintelsemuseet i Sverige. Kopplat till utställningen har Judisk kultur anordnat seminarier, workshops och annan programverksamhet.

Raoul Wallenberg Academy

Har ni, eller har ni information om, samlingar och privata föremål som kan ha relevans för utredningen?

RWA har föremål som tillhört Raoul Wallenberg och saker som hänt efter hans försvinnande – medaljer, skulpturer etc. Det finns också mycket material både på Riksarkivet, KB, UD och Arkitekturmuseum. Det finns en del depositioner världen över samt på Armémuseum och i Riksdagen. Det finns även föremål i privat ägo. Allt detta är främst avsett till ett RWC.

Det finns föremål som Raoul fick i Ungern, t.ex. ett julklappsalbum målat av judar han hjälpt. Det finns också föremål från andra som gjort gott i Ungern som blivit donerat till familjeföreningen, RWFA.

Behovet av samverkan i Sverige och internationellt

Detta tror vi är helt avgörande. Sveriges del i förintelsen är liten. Det vore bra om museet kan problematisera kring t.ex. stämpeln ”J” i pass, utlämning, icke mottagning men även diskutera mottagning av judar genom Danmark, Folke Bernadotte och de vita bussarna, räddningsaktioner genom Raoul Wallenberg och Per Anger etc.

Här ser vi möjlighet till många samarbeten. Framför allt ett förintelsemuseum, ett RWC och FLH som skulle kunna bli en treenighet med tyngd både i Sverige och internationellt. Dessa enheter anser vi borde vara lokaliserade i Stockholm. Huvudstaden. För att försvara demokratin anser vi att en närhet till riksdagen vore av vikt samt att det ger tyngd åt verksamheten samt närheten till varandra i denna treenighet. Vi skulle också se möjligheter till samarbete med Dag Hammarskjöld Foundation, Harald Edelstam Prize, Raoul Wallenberg Institutet, Gilel Storch Award etc.

De stora museerna – Yad Vashem, Holocaust museum i flertal länder och städer, Auschwitz, Terezinstadt och olika museer i t.ex. Berlin är kanske mer av relevans för kunskap om själva Förintelsen. Dessa vore bra om museet/centret kunde ha utbyte med. Vi har genom förstudien för ett RWC varit i samspråk med ytterligare andra länder för att påvisa om vikten av förebilder, t.ex. Mahatma Gandhi, Nelson Mandela, Rosa Parks etc. och de skulle vara väldigt intresserade av ett

samarbete. Dessa förebilder bedömer vi vara mycket viktiga i arbetet att skapa en vilja att agera och därmed uppfylla syftets del att förintelsen aldrig får ske igen.

Behovet av forskningsanknytning?

Detta är viktigt, det finns fortfarande mycket att forska kring när det gäller förintelsen. För ett RWC ser vi vikt av att fortsätta forska kring Raouls öde och från RWA:s sida finns ett intresse av att forska kring empati, civilkurage och "bystanders" t.ex.

RFSL – Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter

Har ni, eller har ni information om, samlingar och privata föremål som kan ha relevans för utredningen?

Nej. RFSL har dock ett arkiv. Om det skulle kunna finnas handlingar där med koppling till Förintelsen är något vi har anledning att undersöka.

Har ni samverkat med museer eller deltagit i utbildningsinsatser som rör minnet av Förintelsen?

Nej, inte på förbunds nivå. Det är möjligt att samarbete eller deltagande i utbildningsinsatser kan ha skett från någon av våra avdelningars sida.

Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA)

SKMA samarbetar med en rad nationella och internationella utbildnings- och forskningscentra, till exempel Hugo Valentin-centrum vid Uppsala universitet, lärarutbildningen vid Karlstad universitet, Malmö stad, samt institutioner i Polen, Nederländerna Ukraina, Ungern och med Yad Vashem i Israel. SKMA samarbetar kontinuerligt med Forum för levande historia och den antirasistiska organisationen EXPO.

SKMA har arkivmaterial med relevans för ett museum om Förintelsen, handlingar från Lisellska huset, som SKMA överlämnat till Riksarkivet och som organisationen kan bevilja tillstånd till. Arkivet innehåller register som den svenske Nazisten Erik Walles upprättade över judar och politiska motståndare i Sverige kring 1940.

Zikaron

Samlingar och privata föremål med relevans för utredningen?

Föreningen Zikaron meddelar att många av de överlevandena eller deras familjer har dokument som visar på exempelvis inresetillstånd i Sverige eller liknande, dessutom har ett fåtal bilder från innan Förintelsen på deras familjer. Allt detta torde vara av relevans för museet. Det finns också en hel del litteratur från överlevande som kan vara intressant för museet att arkivera.

Behovet av samverkan och forskningsanknytning

Vi ser det som viktigt att det finns ett nära samarbete med andra organisationer som arbetar för att Förintelsens minne ska bevaras såsom Forum för Levande Historia, Svenska kommittén mot antisemitism och Zikaron. Därför bör en grupp för samverkan sättas upp som bör inkludera museet. Dessutom kan internationell samverkan med andra Förintelsemuseer och i synnerhet Yad Vashem i Israel stärka det svenska museet. Det anses positivt om museet är à jour med den senaste forskningen, men det är viktigt att museet fokuserar på de personliga ödena.

Källor till Förintelsens historia i svenska arkiv

En kommenterad sammanställning av svenskt arkivmaterial av relevans för utredningen och för ett framtida museum

Pontus Rudberg

Pontus Rudberg är historiker och forskare anställd vid Hugo Valentin Centrum, Uppsala Universitet. Han disputerade 2015 på en avhandling om svenska judars respons på Förintelsen och arbetar för närvarande på ett forskningsprojekt om mottagandet av överlevande efter Förintelsen i Sverige. Rudberg leder även ett projekt som syftar till att kartlägga källor till judisk historia i svenska arkiv. Han är, tillsammans med Johannes Heuman, redaktör för antologin *Early Holocaust Memory in Sweden* (Palgrave 2020).

Inledning

Även om de nazistiska judeförföljelserna och folkmordet på Europas judar inte skedde i Sverige råder det ingen brist på källor till Förintelsens historia i svenska arkiv, bibliotek och museer.¹ Däremot har ingen institution haft till uppgift att samla sådant material i en samling. Arkivhandlingar och andra typer av källor är därför spridda i svenska myndighetsarkiv, organisations- och personarkiv.

---

¹ I redogörelsen behandlas begreppet Förintelsen i enlighet med den s.k. Stockholmsdeklarationen som synonymt med begreppet Shoah, dvs. som en benämning på det av Nazityskland och dess allierades förföljelser av, och folkmordet på Europas judar 1933–1945.

Svenska myndigheters arkiv innehåller handlingar som kan berätta både vilken information som fanns om judarnas situation i olika stadier av de nazistiska förföljelserna och folkmordet på Europas judar, samt hur olika aktörer agerade i förhållande till dessa händelser. Här finns också källor om mottagandet och behandlingen av flyktingar och överlevande. Vidare finns flyktingarnas och de överlevandes egna redogörelser i t.ex. förhör och ansökningshandlingar i myndighetsarkiven.

De svenska judiska församlingarnas arkiv innehåller handlingar som kan åskådliggöra vad svenska judar hade tillgång till för information om de nazistiska förföljelserna av judarna i Europa och Förintelsen, samt hur de agerade i relation till dessa händelser. Det finns också ett stort antal andra (judiska och icke-judiska) organisationer som på ett eller annat sätt kom i beröring med händelserna i Europa och/eller med flyktingar och överlevande, bland annat genom hjälpsamhet.

Redogörelsen nedan är inte fullständig utan innehåller endast ett urval av några av de arkiv som har viktiga handlingar om Förintelsen i sina samlingar. Den inkluderar endast befintliga arkiv och samlingar som är tillgängliga genom arkivinstitutioner i Sverige. Sannolikt finns även källor spridda i regionala och lokala arkiv och museer. Det finns också samlingar och enskilda arkivhandlingar i privat ägo som inte är tillgängliga genom någon arkivinstitution. Dessa arkiv är emellertid inte överblickbara eftersom en systematisk kartläggning saknas.

I vissa fall beror det på att ägarna upplever att de inte har någonstans att vända sig för att få materialet omhändertaget utan att riskera att det i ett senare skede gallras eller förstörs. Föreningen för Förintelsens Överlevande och flera privatpersoner har efterfrågat en institution dit privatpersoner kan vända sig för att skänka eller deponera privata arkiv och samlingar. För att få en överblick över dessa privata samlingar skulle en inventering genom allmänt eller riktat upprop behöva göras.

Det finns även arkivhandlingar och andra typer av källmaterial i utländska arkiv som rör olika aspekter av svenska relationer till Nazityskland och Förintelsen, samt vittnesmål från flyktingar och överlevande från Förintelsen som vistats i Sverige under och efter Förintelsen. I Yad Vashems vittnesmålssamlingar finns exempelvis vittnesmål från överlevande som kom till Sverige med de Vita bussarna samt från personer som flydde till Sverige från Danmark i

oktober 1943, men som sedan vidarevandrade till Israel. Här finns även arkivmaterial ordnat per land. I Jerusalem har även Central Zionist Archives material, delvis på svenska, om olika aspekter av Sverige och Förintelsen. I USA har American Jewish Archives i Cincinnati, Ohio, Center for Jewish History och JDC Archives i New York, samt US Holocaust Memorial Museum (USHMM) i Washington DC arkivhandlingar med upplysningar om Sverige. På USHMM finns även insamlingar av vittnesmål som nyligen gjorts av Judiska Museet och av journalisten och författaren Berndt Hermele.

Informationen i redogörelsen nedan är inhämtad från arkivguider, beståndsoversikter, arkivförteckningar, Riksarkivets Nationella Arkivdatabas (NAD), Digitalt museum, samt tidigare forskning.

Myndighetsarkiv

Statens Utlänningskommission (Riksarkivet Marieberg)

Statens Utlänningskommissions (SUK) arkiv innehåller arkivhandlingar med information om i princip alla utlänningar som vistats i Sverige under tiden för Nazitysklands förföljelser och Förintelsen samt om överlevande från Förintelsen som kom till Sverige i krigets slutskede och efter kriget. Handlingarna finns i Riksarkivet (Marieberg) om personen fått svenskt medborgarskap eller avlidit i Sverige före 1971, eller om personen lämnat Sverige före 1972 utan att ha blivit svensk medborgare. Om personen var kvar i Sverige som icke-svensk medborgare 1971/72 finns handlingarna fortfarande hos Migrationsverket i Norrköping.

Förteckning finns i NAD och personalen på forskarexpeditionen på Riksarkivet Marieberg har tillgång till ett register över persondossier.

Kanslibyrån och Hemliga arkivet

Här finns uppgifter om flyktingar och överlevande såsom namnlistor, persondossier (centraldossierer, kontrolldossier och inrese-dossier) inresekort och polisförhørsuppgifter.

För varje individ lades det upp en eller flera dossierer med handlingar om inresetillstånd (viseringsdossierer, före 1944 förda av UD) och om uppehålls- och arbetstillstånd (centraldossierer) med ansökningar, polisrapporter, inlämnade utländska identitetspapper (om personen fått svenskt främlingspass) m.m.

Kontrollbyråns efterforskningsavdelning

Innehåller namnlister över Röda korsets och UNRRA:s transporter; särskilda förteckningar över polska och danska medborgare samt judar (dubbletter i Svenska Röda korset, Riksarkivet Arninge).

Passbyrån

Här finns 66 volymer med inresekort för utlänningar som anlände till Sverige med Röda Korsets och UNRRA:s transporter, anteckningar om svensk lägerplacering, utresa m.m. uppdelade i tre sviter: flyktingar som 1946 var kvar i Sverige, register över avlidna 1945–1946, utresta flyktingar ordnade efter nationalitet och polisförhårens uppgifter för flyktingar utan centraldossier. Blev personen kvar i Sverige längre tid, lade man upp centraldossier på samma sätt som för övriga utlänningar i landet. Här finns även viseringsansökningar från danska, norska och holländska rödakorsflyktingar m.fl. för vilka det inte finns inresekort.

Sociala byråns arkiv

Innehåller förteckningar och handlingar över läger, förläggningar och vårdinstitutioner där överlevande från Förintelsen placerades efter ankomsten till Sverige. För mottagandet av barn bland 1945 års räddade, se t.ex. F3 Handlingar rörande barn, som bland annat innehåller handlingar angående TBC-sjuka barn.

Andra världskrigets lägerarkiv

Arkiven efter de utlänningsläger som drevs av Statens utlänningskommission har ett omfång på 74 hyllmeter och är ordnade lägervis efter namnen på 111 läger samt en serie med tio volymer med handlingar rörande olika mindre läger. Exempelvis finns bland serierna med de namngivna lägren åtta volymer om Doverstorp, 13 volymer om Robertshöjd I och II, 23 volymer om Rosöga och fyra volymer om Skatås. Här finns förteckningar och kortregister över vilka flyktingar och överlevande som fanns i lägren, med uppgifter om bl.a. nationalitet, ålder, ankomst och avresa.

Civildövarstyrerelsens arkiv (Krigsarkivet)

Civildövarstyrerelsen inrättades 1 oktober 1944 och hade till uppgift att utöva den centrala ledningen av civilförsvaret i riket. Myndigheten kom att få ansvaret för organiseringen av det initiala mottagandet av överlevande från koncentrationsläger som kom till Sverige i krigets slutskede och efter kriget.

I arkivets D-serie finns register över flyktingar (och överlevande) och i serien F7 finns ett stort antal handlingar angående mottagandet och det initiala omhändertagandet av överlevande från koncentrationsläger i Nazityskland som kom till Sverige 1945. Här finns även uppgifter om förhållandena i de olika förläggningarna och sjukhusen i Sverige och om de överlevandes fysiska och psykiska tillstånd m.m.

Utrikesdepartementet, 1920 års dossiersystem (Riksarkivet Marieberg och Arninge)

I Utrikesdepartementets arkiv finns källor som kan användas för att undersöka och/eller åskådliggöra t.ex. vilken information om Förintelsen som fanns i Sverige samt svenska konsulära tjänstemäns behandling av judar som försökte ta sig till Sverige. Här finns även handlingar som rör svensk hjälpverksamhet och räddningsaktioner för judar under Förintelsen.

Förteckning finns i forskarexpedition på Riksarkivet Marieberg och är sökbar i NAD.

HP 1 Beskickningsarkiven (Riksarkivet Arninge)

Beskickningsarkiven från Sveriges olika beskickningar i utlandet innehåller diplomatrapporter som bland annat rapporterar om de nazistiska judeförföljelserna och Förintelsen. Historikern Olof Bortz har nyligen undersökt vad svenska diplomater rapporterade om Förintelsen. Forskningen presenteras i den kommande (2020, kommande) artikeln ”Swedish Diplomats and knowledge of the Holocaust: 1933 to 1943”. I artikeln finns uppgifter om vilka av de undersökta beskickningarna som rapporterade om Förintelsen och vad som rapporterades.

I dessa arkiv finns handlingar från de svenska beskickningarna i exempelvis Berlin, Wien, Prag och Budapest.

HP 21 Frågor rörande nationella minoriteters ställning (Riksarkivet Marieberg)

Redogörelser för judars (och andra minoriteters) situation i olika länder i Europa. Serien är ordnad landsvis. Den innehåller PM och korrespondens, tryck.

HP 211 Judefrågan. Hjälp åt flyktingar. Allmänt (Riksarkivet Marieberg)

Serien innehåller åtta dossierakter med arkivhandlingar med koppling till judarnas situation i Europa och dess konsekvenser från perioden 1933–1952. Handlingarna finns även på mikrofilm.

HP 39 Stormaktskriget 1939–1945 (Riksarkivet Marieberg)

D Humanitär hjälpverksamhet.

Volymerna HP 1586–1627 för åren 1939–1951 är ordnade efter länder. I serien finns bl.a. dokument som belyser olika organisationers hjälpsändningar till ghetton och koncentrationsläger i Tyskland och av Tyskland ockuperade länder.

HP 39 D/Norge (vol. HP 1618–1619) (Riksarkivet Marieberg)

Dossiern innehåller handlingar med koppling till Folke Bernadottes och Svenska Röda Korsets aktioner med de så kallade Vita bussarna 1945. Här finns korrespondens och viktiga rapporter om räddningsaktionen och de föregående förhandlingarna.

Socialstyrelsens arkiv (Riksarkivet Marieberg)

Socialstyrelsen med dess underavdelningar hade ansvar för utländska medborgares uppehållstillstånd och arbetstillstånd under tiden för Nazisternas jedeförföljelser och Förintelsen. Styrelsens arkiv finns på Riksarkivet i Marieberg och en förteckning finns i NAD.

Byrån för sociala ärenden i allmänhet: utlänningsärenden (Riksarkivet Marieberg)

Här finns protokoll, skrivelser, rapporter och korrespondens som rör flyktingar och andra utlännningar fram till 1939. F-serien innehåller persondossier över utländska medborgare, däribland flyktingar från Nazityskland.

Hemliga arkivet: utlänningsärenden (Riksarkivet Marieberg)

Arkivet består av de hemliga arkiven från Socialstyrelsens byråer för utlänningsärenden (1:a, 6:e och avdelningen för utlänningsförläggningar). Här finns uppgifter som belyser svenska myndigheters behandling av judiska flyktingar, både generellt och enskilda persondossier.

Socialstyrelsen Utlänningsbyrån (Riksarkivet Marieberg)

Utlänningsbyrån bildades 1938 och var högsta myndighet då det gällde utlänningsrätt att vistas i Sverige och övervakning av dessa.

I serien D finns register och i serien F:I finns persondossier över flyktingar i Sverige under perioden 1938–1944. I B-serierna finns även byråns skrivelser, rapporter och PM. E-serierna innehåller bl.a. korrespondens om ansökningar om flyktingars uppehållstillstånd och visering.

Medicinalstyrelsens arkiv (Riksarkivet Marieberg)

I Medicinalstyrelsens arkiv finns bland annat handlingar rörande vården av överlevande från koncentrationslägren som kom till Sverige 1945 genom Röda Korsets och genom den så kallade UNRRA-aktionen. Här finns handlingar som rör patienter, sjukhus, förläggningar och personal.

Arkivförteckning finns i NAD.

1945 års flyktingsjukvård

I serien D: 2 finns läkarkort över överlevande (16 vol.), handlingar från vissa utlänningsförläggningar och beredskapssjukhus (9 vol.), patientliggare och patientrullor från olika beredskapssjukhus (21 volymer). I E2 b finns exempelvis handlingar från Lärbro sjukhus som var avsett för utländska manliga TBC-sjuka flyktingar. (Se även Ingeborg Herlitz arkiv i denna redogörelse.)

I serien F1 finns sjukjournaler ordnade efter sjukhus och därinom alfabetiskt på patientens namn (112 volymer). I Diverseakten F3: 1 återfinns förutom personalkort, förteckningar, cirkulärskrivelser, promemorior, korrespondens rörande avlidna flyktingars kvarlåtenskap, diagnosförteckningar från Vrigstadshemmet och Kummelnäs, förläggningssjournaler från Böö herrgård, rapporter från Målilla sanatorium. Vidare finns rapporter från Solhem sjukhus, Krönbaden, Ekolsund, Skårby gård, Mälarbaden, Stråssa, Lövsätra, Viggbyholm och Utlänningskommissionen, samt uppgifter om flyktingars ankomst och avresa.

Justitiedepartementets arkiv

I serierna E1 A och E1 B finns konseljakter som innehåller de s.k. medborgarskapsakterna, det vill säga ansökningar om svenskt medborgarskap med anslutna handlingar. Alla flyktingar från förföljelser och överlevande från Förintelsen som sedermera blivit svenska medborgare har en medborgarskapsakt i Justitiedepartementets arkiv. Förutom ansökningar och besked om medborgarskap innehåller akterna all annan dokumentation som departementet ansett relevant i beslutet. Här finns kortfattade "vittnesmål" i form av redogörelser för vad personerna upplevt, återgivna i polisens förhørsrapporter, levnadsbeskrivningar och intyg m.m.

Regionala myndigheters arkiv

Länsstyrelsen i Malmöhus län, civilförvarssektionen (Landsarkivet i Lund)

29 kortlådor med över 20 000 registerkort över flyktingar, 1944–1946, 16 kortlådor med fotografier samt andra handlingar ang. flyktingar (registerkorterna upprättades på flyktingförläggningar i Sydsverige och samsorterades senare på Länsstyrelsen i Malmöhus län).

Malmö Stadsarkiv

Arkivet "Flykten över sundet" innehåller bland annat personlistor, intervjumaterial och bilder. "Hoppets hamn" är ett arkiv över alla som kom fram till 1946, passagerarlistor från vita bussarna med mera. Arkivets passagerarlistor för åren 1943–1945 är ofta den enda dokumentationen som finns över var flyktingar och överlevande ursprungligen kom ifrån och är ett internationellt unikt material.

Kriminalpolisen i Malmö (Malmö Stadsarkiv)

I arkivserien finns bl.a. förteckningar och protokoll från förhör med överlevande från koncentrationslägren som kom med olika båttransporterna till Malmö hamn 1945.

Göteborgs kommun. Göteborgs stads kurator för statslösa flyktingar. (Regionarkivet i Göteborg)

Här finns bland annat 1 529 persondossier i 16 volymer. Dossiéerna innehåller uppgifter om bl.a. flyktingar och överlevande efter Förintelsen som kom till Sverige och vistades i Göteborg 1937–1947. En volym innehåller även cirkulär och vägledningar för behandling av flyktingar från myndigheterna och en volym innehåller korrespondens.

Statliga utredningars arkiv**Parlamentariska undersökningskommittén ang. flyktingärenden och säkerhetstjänst (Sandlerkommissionen). YK 984. (Riksarkivet Marieberg)**

Innehåller arkivhandlingar från perioden 1945–1947. I serien med signum F: 2 finns 390 akter som innehåller anmälningar och andra dokument med upplysningar om flyktingärenden som anmälts av hjälporganisationer och privatpersoner för att de blivit felaktigt behandlade av myndigheterna då de försökt komma till, eller få stanna i, Sverige som flyktingar. En del av dessa, men inte alla, var judar. Ett diarium över akterna finns i volym C: 1. Ett urval av de anmälda fallen finns sammanfattade i anonymiserad form i SOU 1946:36. Bland akterna finns flera uppmärksammade fall.

Kommittén för levande historia, YK 5252 (Riksarkivet Marieberg)

Innehåller arkivhandlingar från 2001. Den omfattar 40 arkivvolymer. Bland annat finns här 94 video- och ljudband från intervjuer med överlevande och andra, som genomfördes inom ramen för kommitténs dokumentationsprojekt.

Kommittén Forum för Levande Historia med Projekt Levande Historia, YK 6047 (Riksarkivet Marieberg)

Innehåller arkivhandlingar från perioden 1997–2000 ordnade i 34 volymer. Arkivet består av Projekt Levande historia (vol. 1–16) och Kommittén Forum för Levande historia (Ku 1999:9) (vol. 17–32). Här finns kartläggning av vittnesmål inför genomförandet av dokumentationsprojekt (vol. 13), ett stort antal pressklipp och videoband.

Universitetens arkiv och samlingar

Uppsala Universitet, Universitetsbiblioteket: Handskriftsavdelningen

Gunhild Tegens samling

Samarbetskommittén för demokratiskt uppbyggnadsarbete, SDU, bildades i januari 1944 och var verksam till 1951. Den ägnade sig åt demokratiskt uppbyggnadsarbete och flyktinghjälp. Ledande företrädare var Einar Tegen, Alva Myrdal, Kerstin Hellner, Elsa Björkman-Goldschmidt, Henry Peter Matthis, Per Nyström. Dessutom deltog flera tyska politiska flyktingar i arbetet. SDU tog i maj 1945 initiativet till ett omfattande dokumentationsprojekt, som syftade till att systematiskt kartlägga de överlevandes erfarenheter. Projektet resulterade i boken *De dödsdömda vittnar* (1945), skriven av författaren Gunhild Tegen. Hennes samling innehåller korrespondens, dagböcker, manuskript och pressklipp m.m. I arkivet finns bl.a. material från dokumentationsprojektet. Bland annat finns här intervjuer och cirka 200 enkäter som är ifyllda av överlevande från koncentrationslägren. Tillsammans ger intervjuerna och enkätsvaren detaljerade upplysningar om allt från deportation till ”selektionsprocessen”, vardagsliv i olika typer av läger, levnadsförhållanden i barackerna, mat, förtryck, beskrivningar av det s.k. ”Zigenarlägret” i Auschwitz, Sonderkommandos arbete, gaskammarna, med mera. De ger sammantaget en bild av hela Förintelseprocessen.

Mellan åren 1980 och 2004 gjorde författaren Pia-Kristina Garde en uppföljning av projektet och sökte upp de personer som intervjuats 1945. Hennes arbete resulterade i boken *De dödsdömda vittnar. 60 år senare* (2004), ny upplaga 2008 med titeln *Mina föräldrars kärlek*. En del av Gardes material förvaras i kopior i Gunhild Tegens

arkiv. De är också tillgängliga digitalt via Forum för levande historias hemsida. Originalhandlingarna, som inkluderar korrespondens och en fullständig dokumentation, finns hos United States Holocaust Memorial Museum, USHMM: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn516033>.

Raoul Wallenbergs arkiv

Arkivet innehåller intervjuer gjorda 1989–1991 med personer som har anknytning till räddningsaktionen i Budapest 1944–1945. Bland annat finns en intervju med Per Anger från 1990.

Lunds Universitet, Universitetsbiblioteket

Lakocinskiarkivet/Röster från Ravensbrück

Den polske lektorn vid Lunds universitet, Zygmunt Łakociński (d. 1987) tog tillsammans med historikern Sture Bolin initiativet till att bilda en arbetsgrupp som skulle dokumentera de f.d. lägerfångarnas upplevelser. Svenska staten finansierade verksamheten som fick namnet Utrikespolitiska institutets polska arbetsgrupp i Lund och pågick oktober 1945–1946. De f.d. fångarna berättade i intervjuer om sina upplevelser. Arkivet, som bl.a. innehåller dessa vittnesprotokoll, finns i dag på UB i Lund.

Arkivet, som till största delen är på polska, innehåller bland annat 500 handskrivna anteckningar från omfattande intervjuer. De intervjuade berättar inte bara om Ravensbrück och dess satellitläger utan också om andra läger som Bergen-Belsen, Buchenwald, Dachau, Flossenburg, Gross-Rosen, Majdanek, Neuengamme, Auschwitz, Sachsenhausen och Stutthof. Det finns också berättelser om långvariga vistelser i fängelser och arbets- och straffläger för politiska fångar. Några handlar om läger i Norge. Ungefär 13 % av de intervjuade var judar.

Här finns även material från koncentrationsläger som fångarna hade med sig när de kom till Sverige, som antecknings- och dagböcker, tankeböcker, dikter, fotografier, ritningar, teckningar och namnlistor. Arkivet innehåller också handlingar rörande arbetsgruppens dokumentationsarbete.

Delar av samlingen finns på Kulturen i Lund. Materialet översätts kontinuerligt och görs löpande tillgängligt on-line:

<http://www.ub.lu.se/witnessing-genocide>

Se även Paul Rudnys presentation av arkivet:

<http://www3.ub.lu.se/ravensbruck/piz-presentation.pdf>

Arkivet är förtecknat av Paul Rudny. Förteckningen är tillgänglig on-line:

<http://www3.ub.lu.se/ravensbruck/piz-innehall.pdf>

Organisationsarkiv

Svenska Röda Korset (Riksarkivet Arninge)

I Svenska Röda korsets arkiv finns handlingar dels om organisationens inblandning i hjälpsändningar till judar i Nazityskland och ockuperade länder, dels om expeditionen med de vita bussarna och förhandlingarna i anslutning till denna.

En förteckning över Svenska Röda Korsets arkiv finns i NAD.

Svenska Röda korsets arkiv I

Överstyrelsen (06)

Volymen F1a:207 innehåller en förteckning över personal som deltog i SRK:s hjälpaktion till förmån för i Tyskland internerade normän och danskar, daterad 16/10 1945, dnr 3961/45, dossierkod VII F), 222, 223, 481, 506, 506a (här ingår bl.a. förteckning på personal, ej komplett samt en karta över transportrutter), 507a, 508–512, 550 (Innehåller korrespondens).

Folke Bernadottes arkiv (21)

Bl.a. volym 2 (här ingår förteckning över personal) och 33 (här ingår namnlista över personer som räddades med hjälp av Röda Korsets transporter). Listorna är inte fullständiga.

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB)

ARAB har flera organisationsarkiv med spridda handlingar rörande judiska flyktingar från Nazityskland och överlevande efter Förintelsen, även om organisationerna inte varit inriktade särskilt på hjälp till judar. Se t.ex. Arbetarrörelsens flyktinghjälp (nedan).

Arbetarrörelsens flyktinghjälp

Serien E/1/12 innehåller korrespondens med Matteotti-kommittén i Köpenhamn, flyktingkommittéerna i Oslo och Helsingfors angående inresa och stöd till tyska och sudet-tyska flyktingar 1938–1944, samt med socialdemokratiska flyktingshjälporganisationer m.m. i Frankrike, Storbritannien, Schweiz, Ungern, Österrike, Belgien och Polen 1938–1939. En del av de flyktingar som organisationen korresponderade med och om var judar. I arkivet finns även persondossier i 54 volymer från perioden 1933–1961, några av dessa innehåller handlingar om judiska flyktingar i Sverige.

Förteckning finns på ARAB och online i arkivkatalogen: <https://arkivkatalog.arbark.se>

Ukrainska sällskapet i Sverige (Riksarkivet Marieberg)

I Ukrainska sällskapets arkiv finns vittnesmål om Förintelsen, bl.a. i följande volym:

F 4 Ljudinspelningar rörande I. Wanczykyjs, W. Bretans, M. Radejkos och B. Skobowitsh-Okolots personliga upplevelser under andra världskriget. Inspelningarna finns på 12 kassetband (12 x 90 min). Inspelningarna är på ukrainska och gjorda 1989-03-10–11. De innehåller vittnesberättelser om bland annat antisemitismen i Ukraina, livet Lembergs ghetto, koncentrationsläger och ”dödsmarscher”.

En förteckning över hela arkivet finns i NAD.

De judiska församlingarnas arkiv

Samtliga av de mosaiska (judiska) församlingarna i Sverige bedrev olika former av hjälparbete för judiska offer för judeförföljelserna i Nazityskland och överlevande efter Förintelsen. Redogörelsen in-

kluderar endast de tre största församlingarna, de i Stockholm Göteborg och Malmö, men de mindre församlingarna har också arkivhandlingar rörande Förintelsen och hjälpverksamheten i sina respektive samlingar.

Judiska församlingen i Stockholms arkiv (Riksarkivet Arninge)

Mosaiska (Judiska) församlingen i Stockholm var Sveriges största judiska församling vid tiden för Förintelsen.² Organisationen företrädde medlemmarna och i vissa fall även andra judiska församlingar i Sverige i kontakten med myndigheterna ibland annat i frågor som gällde mottagande och omhändertagande av judiska flyktingar i Sverige. Arkivet innehåller handlingar från församlingens underavdelningar och utskott, samt arkiv från organisationer, stiftelser, företag och personer knutna till församlingen. Handlingarna i arkivet kan användas för att studera eller visa svenska judars reaktioner och agerande i förhållande till Förintelsen, svensk-judisk hjälpverksamhet. I arkivet finns även korrespondens med utländska judiska organisationer och privatpersoner i Tyskland och i länder ockuperade av Tyskland och dess allierade samt i övriga världen. Vissa av dessa brevväxlingar ger inblick i judarnas situation på olika platser i Europa under olika faser av de nazistiska förföljelserna och folkmordet. Arkivförteckning med utförlig översikt finns i NAD samt i pärmar på Riksarkivet i Arninge.

Huvudarkivet

Huvudarkivet innehåller bland annat församlingsfullmäktige och föreståndarkollegiets handlingar. Protokollserierna (A1–3) innehåller bland annat spridda uppgifter om församlingens respons på judars situation samt beslut om olika former av hjälpverksamhet. Serien med församlingens tidskrifter (B4 a) innehåller bland annat församlingens medlemstidning Församlingsblad för Mosaiska församlingen i Stockholm som från 1940 regelbundet rapporterade om judarnas situation i Europa och om församlingens hjälpverksamhet.

Serien D 2 a innehåller fem volymer alfabetiskt ordnade registerkort över ”1945 års räddade” och senare invandrade judar (1945–1962). Registerkorten innehåller uppgifter om personernas namn,

² Informationen om Judiska församlingen i Stockholms arkiv är huvudsakligen hämtad från NAD.

födelseår och -ort, nationalitet, eventuella barn, make, maka, datum när personen blivit svensk medborgare, bostadsadresser och datum samt personens vistelseort 1965.

Korrespondensserien (E Inkomna handlingar) innehåller brev från personer och organisationer i Nazityskland. Här finns bland annat ett stort antal brev från judar i Europa där de beskriver sin desperata situation och frågar om möjligheterna att söka tillflykt i Sverige.

F serien (ämnesordnade handlingar) innehåller också uppgifter om Förintelsen. F1 c 3 exempelvis innehåller korrespondens och handlingar angående ett försök att rädda historikern Simon Dubnow, som mördades i Lettland under Förintelsen. I samma volym finns ett antal protokoll från möten i den svenska sektionen av den internationella judiska organisationen World Jewish Congress under hösten 1944 och våren 1945, där hjälp- och räddningsverksamhet för judar diskuterades.

I serien finns även volymen F19: 1 rörande ungerska judar (1944–1960). I volymen finns församlingens korrespondens rörande enskilda ungerska judar 1944 samt kopior av UD:s PM inklusive Raoul Wallenbergs rapporter, samt korrespondens. I två volymer med signum F21 finns handlingar rörande den lettisk-judiske affärsmannen och aktivisten Gilel Storch och dennes verksamhet för att försöka rädda judar under Förintelsen samt att organisera hjälpsändningar till judar i koncentrationsläger i Tyskland i krigets slutskede.

Hjälpkommitténs arkiv

Församlingens hjälp- och räddningsarbete för nazismens offer skedde under åren 1933–1940 genom en särskild hjälpkommitté, som 1941 ombildades till den nyupprättade Flyktingsektionen inom församlingens ordinarie understödsnämnd. I Hjälpkommittén var församlingens föreståndare och två rabbiner ledamöter.

I Hjälpkommitténs arkiv finns kommitténs och några av dess underavdelningars handlingar, men vissa protokoll, samtliga persondossierer och annan icke kronologiskt ordnad korrespondens har förts till Flyktingsektionens arkiv (se nedan). Arkivet från Barnavdelningen, inrättad 1938, har förtecknats som ett separat arkiv tillsammans med handlingarna från Flyktingsektionens barnavdelning (t.o.m. 1948).

Vissa handlingar från Hjälpkommittén och Flyktingsektionen återfinns också i andra arkiv, till exempel i överrabbinen Marcus Ehrenpreis arkiv. Korrespondens och spridda handlingar 1938–1945 ur Hjälpkommitténs samt Flyktingsektionens arkiv finns på mikrofilm i serie K 4 i Bild och fotosamlingen.

I protokollserien A 1 finns bland annat Hjälpkommitténs protokoll mellan åren 1933 och 1940, Understödsavdelningens protokoll mellan 1937 och 1940, Inresekommitténs protokoll mellan 1938–17/3 1940. Här finns även ett koncept till protokoll vid sammanträde den 13 januari 1940 med representanterna för Mosaiska församlingens i Stockholm hjälpkommitté och ledarna från internatskolan för judiska flyktingbarn Landschulheim Kristinehov. I serien A 2 finns utkast till protokoll och underlag inför sammanträden från perioden 1933–1940.

I arkivets korrespondensserie (E) återfinns brevväxling med privatpersoner och organisationer. Hjälporganisationer och församlingar i Tyskland och av Tyskland ockuperade länder samt med utländska hjälporganisationer om hjälpverksamheten. Serien innehåller även korrespondens med svenska myndigheter inkluderande ansökningar/yttranden till Socialstyrelsen, meddelanden från Socialstyrelsen och Utrikesdepartementet. Volymen F4: 1 innehåller särskilt viktiga handlingar, PM och rapporter om Hjälpkommitténs verksamhet.

Flyktingsektionens arkiv

Vid årsskiftet 1940/1941 ombildades den sedan 1933 verksamma Hjälpkommittén till ett särskilt församlingsorgan, Flyktingsektionen, inom församlingens understödsnämnd. Flyktingsektionen bestod av församlingens föreståndare och två rabbiner samt fyra andra ledamöter. Sektionen hade till en början två avdelningar, emigrations- och understödsavdelningen samt barnavdelningen.

I början av 1945 tillsatte församlingens fullmäktige en ”Kommitté för utlands- och efterkrigshjälp”, som i sin tur tillsatte ett arbetsutskott, under vilken två avdelningar sorterade: Jointavdelningen, som hade till uppgift att bistå hjälporganisationen American Jewish Joint Distribution Committee (Joint) i dess upphandling av förnödenheter i Sverige för dess efterkrigshjälp, och registreringsavdelningen, som hade till uppgift att registrera flyktingar och överlev-

ande, samt efterforska deras anhöriga. I slutet av 1946 upplöstes denna kommitté och dess arbetsuppgifter ställdes direkt under flyktingsektionen.

Efter krigsslutet tillsatte flyktingsektionen ett särskilt arbetsutskott med uppgift att lämna bistånd åt de så kallade 1945 års räddade. Snart tillsattes också ett särskilt stipendieutskott, som hade att lämna yrkesutbildningshjälp, till de överlevande, och ett specialutskott, som hade att lämna stöd i religiöst hänseende. Huvudsakligen för verksamheten för de överlevande utökades flyktingsektionens personal med ett antal kuratorer.

Vid årsskiftet 1945/1946 inrättades en särskild transmigrationskommitté (Transmigrationsavdelningen) för att handlägga ärenden om tillfällig invandring till Sverige i första hand av anhöriga till flyktingar samt personer som yrkesutbildades i Sverige i väntan på vidarevandring.

Under 1946 ökade ärendena rörande emigrationen från Sverige av de under 1945 ankomna räddade från koncentrationslägren. En särskild emigrationsavdelning upprättades.

Under 1948 inrättade flyktingsektionen en byrå för juridisk information, vilken hade till uppgift att lämna rättshjälp, huvudsakligen i form av bevakning av rätt till egendom i utlandet. Under slutet av 1953 öppnades en rättshjälpsbyrå för att biträda dem som hade ersättningsanspråk på Förbundsrepubliken Tyskland i enlighet med den nya tyska lagen om ersättningsplikt åt nazismens offer.

Den 1 oktober 1948 omorganiserades flyktinghjälpens administration. Verksamheten för ankomna före 1945, och också barnavdelningens ärenden om före 1945 ankomna barn, överfördes till understödsnämndens allmänna sektion. Registreringsavdelningens uppgifter fördes till flyktingsektionens avdelning för inkomna från och med år 1945.

1956 omorganiserades understödsnämnden, till vilken flyktingsektionen hörde. Flyktingsektionen kom därvid att ändra namn till Andra socialsektionen, medan nämndens allmänna sektion blev Första socialsektionen.

Arkivet benämnt Flyktingsektionen omfattar tiden från 1941 till 1972, då en stor omorganisation inom församlingen ägde rum. I arkivet ingår en del handlingar alltsedan Hjälpkommitténs inrättande 1933, även om denna har en separat arkivförteckning. I Flyktingsektionens arkiv ingår främst handlingar från sektionens över-

gripande verksamhet och från verksamheten för understöd till flyktingar, till stor del bedriven av församlingens kuratorer. Arkivets persondossierer om understöd omfattar tiden fram till 1980, det vill säga även efter omorganisationen 1972.

I arkivet ingår också handlingar rörande verksamheten för de före 1945 ankomna flyktingarna (främst persondossierer) även efter det att handläggningen 1948 överfördes till understödsnämndens allmänna sektion, jämför Fattigvårdsnämndens arkiv.

De delar av flyktingsektionen som fått separata arkivförteckningar är Barnavdelningen 1938–1948, Registreringsavdelningen 1944–1948, Kommittén för utlands- och efterkrigshjälp, Jointavdelningen 1945–1946, Emigrationsavdelningen (1945)1946–1956(1966), Avdelningen för immigration och transmigration samt Judiska Transmigrationskommittén 1946–1950-talets början, Juridiska byrån 1948–1953 samt URO-byrån för rättshjälp 1953–1975.

Handlingar från flyktingsektionens verksamhet ingår också i Huvudarkivet, eftersom bland andra församlingsdirektören David Köpniwsky också var handläggare av sektionens ärenden. Hans 1951 gjorda sammanställning om församlingens hjälpverksamhet för flyktingar ("Några ord och siffror om Mosaiska församlingens i Stockholm flyktinghjälp under åren 1933–1950") ingår i sektionens arkiv, volym F 4 A:10.

Korrespondens och spridda handlingar 1938–1945 ur Hjälpkommitténs samt Flyktingsektionens arkiv finns på mikrofilm i serie K 4 i Bild och fotosamlingen (SE/RA/730128/10/K/K 4).

I serien D i Flyktingsektionens arkiv finns ett register i två volymer över flyktingar, ankomna före 1945 (1940–1942), ett register över flyktingar och överlevande som erhållit understöd från församlingen både före och efter 1945, samt register över understöd och lån till transmigranter under perioden 1946–1955 (4 vol.). I E-serien finns bland annat korrespondens och handlingar angående flyktingar från Danmark 1943–1947 (11 vol.) samt från Finland och Norge 1943–1948 (6 vol.) Korrespondensen från de socialkuratorer som arbetade med den sociala omvårdnaden om flyktingar och överlevande finns i flera serier. Exempelvis finns kuratorernas korrespondens från åren 1945–1956 i 35 volymer sorterad efter namn. Dessutom finns persondossierer om inrese- och uppehållstillstånd, understöd, emigrationsärenden m.m. mellan åren 1935 och 1947.

Barnavdelningen

Barnavdelningen var en särskild avdelning av Hjälpkommittén för Tysklands judar som ansvarade för placering och omvårdnad av de barn som kom till Sverige genom den så kallade barnkvoten som Mosaiska församlingen i Stockholms företrädare hade förhandlat fram med svenska myndigheter och regeringen i slutet av 1938. 1941 överfördes barnavdelningen med övriga Hjälpkommittén till Flyktingsektionen. Arkivet omfattar handlingar från 1938 till oktober 1948, då avdelningen upphörde. Arkivets korrespondensserie (E), innehåller korrespondens med vårdnadshavare i Sverige och kvarvarande föräldrar i främst Tyskland och Österrike. Här finns även ett kortregister över flyktingbarn, ankomna före 1945, samt ett över barnen bland "1945-års räddade". Arkivet innehåller integritetskänslig information och särskilda villkor gäller för att få tillgång till handlingarna.

Registreringsavdelningen

Arkivet innehåller listor och kartotek som upprättats i arbetet med att efterforska och registrera deporterade judar (bl.a. i syfte att kunna skicka hjälpsändningar) samt överlevande efter Förintelsen. Här finns 19 volymer med register över efterforskade (deporterade) judar i Tyskland eller tyskockuperade länder 1944–1945, ett fyra volymer stort register över judar i Theresienstadt 1944–1945, ett motsvarande register i två volymer över judiska fångar i Bergen-Belsen 1944–1945 samt en volym med register över fångar i mindre läger 1944–1945.

Här finns ett kartotek över 1945 års räddade samt förteckningar i 18 volymer över överlevande judar i skilda länder 1945–1947, ifyllda registreringsblanketter för flyktingar 1945–1947 samt en omfattande korrespondens i efterforskningsärenden med amerikanska hjälporganisationer (Joint och HIAS) från perioden 1944–1948.

Avdelningen för immigration och transmigration och Judiska Transmigrationskommitten

Denna avdelning ansvarade för immigrations- och emigrationsärenden för de judiska överlevande som kom inom ramen för en särskild transmigrationskvot som inrättats 1945. Arkivet innehåller bland annat ett kortregister över transmigranter och anhöriga under perioden 1946–1948, samt persondossier för inreseärenden mellan åren 1945 och 1950.

Emigrationsavdelningen

Avdelningen bistod flyktingar och överlevande att emigrera vidare till ”tredje land”. Arkivet innehåller uppgifter om vart Förintelseflyktingar och -överlevande reste och hur emigrationen organiserades. Arkivet innehåller personregister till handlagda ärenden 1946–1962 i 8 volymer. Här finns även en enkät till 1945 års räddade om emigrationsplaner med mera 1946, frågeformulär om önskat emigrationsmål, korrespondens med Hias och andra utländska hjälporganisationer som delfinansierade den judiska vidarevandringen från Sverige, samt 336 volymer persondossier i emigrationsärenden från 1945 till 1960-talet.

Juridiska byrån

Juridiska byrån, erbjöd rättshjälp för flyktingar och överlevande som sökte restitution för stulen och förlorad egendom från andra länder. Arkivet innehåller personakter från 1947 till 1954 uppdelade på ”allmänna” ärenden” (21 vol.) och ärenden angående egendom i Polen (13 vol.). I arkivet finns även ett kortregister till personakterna.

URO-byrån för rättshjälp

URO-byrån var en svensk avdelning av den internationella rättshjälpsbyrån United Restitution Office (Organisation) och hade till uppgift att erbjuda rättshjälp till personer som sökte skadestånd, ersättning eller restitution från Västtyskland och andra länder för brott som begåtts mot dem av den Nazityska regimen. Arkivet innehåller ett kortregister till skadeståndsärenden 1953–1975 samt över 600 per-

sondossierer med flera tusen skadeståndsärenden under perioden 1953–1975.

Skadeståndshandlingarna innehåller både standardiserade personuppgifter om klienterna, som ålder, kön, ursprung, religionstillhörighet samt uppgifter om de brott de utsatts för av den nazistiska regimen i Tyskland. Ansökningarna innehåller även av sökandena författade vittnesmål om de brott de utsatts för. Dessa skildringar är utförliga men ofta väldigt sakliga och kärnfulla då de är präglade av den juridiska process de är tillkomna i. I akterna finns olika former av stödjande dokumentation, vittnesmål, intyg osv. Dessutom finns en omfattande korrespondens mellan rättshjälpsbyråns personal och klienterna.

Arkivet innehåller integritetskänslig information och särskilda villkor gäller för att få tillgång till handlingarna.

Arbetskommittén för hjälp åt Polens judar, Arbetskommittén för hjälp åt Europas judar samt Judiska barns räddning

Arbetskommittén för hjälp åt Polens och Europas judar var juridiskt och ekonomiskt fristående men till församlingen knutna hjälporganisationer inriktad på att sända materiell hjälp till judar i det av Tyskland ockuperade Polen, samt senare även till judar i övriga Europa. De två arkiven innehåller korrespondens med utländska hjälporganisationer, privatpersoner och företag angående organiseringen av hjälpsändningar till judar i ghetton och koncentrationsläger. Här finns brev från polska privatpersoner och organisationer som beskriver den desperata situationen för judarna i Polen och övriga Europa. En motsvarande organisation fanns för hjälpsändningar och annan hjälpverksamhet särskilt inriktad på barn: Arbetskommittén för Judiska barns räddning. Även den kommittén har ett eget arkiv med motsvarande typ av handlingar. Här finns uppgifter om hjälpsändningar till bland annat barnhem, flyktingläger och koncentrationsläger i Sydfrankrike.

Judiska församlingen i Göteborg (Regionarkivet i Göteborg)

Judiska församlingens i Göteborg arkiv innehåller handlingar om den hjälpverksamhet för judiska flyktingar och överlevande som Mosaiska församlingen Göteborgs och judiska hjälporganisationer i Göteborg bedrev under och efter tiden för de nazistiska förföljelserna och Förintelsen. Precis som i Stockholmsförsamlingens arkiv finns ett stort antal arkivhandlingar som relaterar till Förintelsen. Församlingens hjälpkommitté (se serien Judiska hjälpfonden) innehåller korrespondens, rapporter och räkenskaper från hjälpverksamheten för flyktingar från Nazityskland.

Israelitiska sjukvårds- och begravningsällskapets arkiv innehåller handlingar om hur tidigare koncentrationslägerfångar som dog efter ankomsten till Sverige hanterades och begravdes.

I serien Handlingar angående koncentrationslägrens offer, länskommitténs handlingar, finns handlingar som rör mottagandet, rehabilitering och annan hjälp för överlevande från Nazityskland. Här finns PM och korrespondens med myndigheter, institutioner som förläggningar och sjukhus och hjälporganisationer. Även i den allmänna "huvudserien" finns handlingar som berör hjälpverksamhet för Förintelsens offer, flyktingar och överlevande.

Fullständig förteckning till församlingens arkiv finns hos Regionarkivet i Göteborg.

Judiska församlingen i Malmö (Malmö Stadsarkiv)

Precis som sina motsvarigheter i Stockholm och Göteborg hade Mosaiska församlingen i Malmö en omfattande hjälpverksamhet för flyktingar från Nazityskland och av Tyskland ockuperade länder samt för överlevande efter Förintelsen. I församlingsarkivets korrespondensserie, J VI Korrespondens angående hjälp till flyktingar och behövande, finns 33 volymer med korrespondens från perioden 1933–1953 som innehåller upplysningar om flyktingar och överlevande. Handlingar finns även spridda i JII, Ämnesordnade handlingar, samt i andra arkivserier.

Arkivförteckning finns i NAD.

Svensk kyrkans arkiv, Uppsala

Svenska kyrkans arkiv innehåller en rad arkiv som innehåller källor om kyrkan, dess organisationer och enskilda företrädare i förhållande till Förintelsen. Här finns bland annat Svenska Israelsmissionens (SIM) arkiv. SIM bedrev flyktinghjälp och annan räddningsverksamhet för judar och konverterade judar i Wien under perioden från Tysklands annektering av Österrike till 1941 då Gestapo förbjöd organisationen.

Arkivförteckning finns hos Svenska kyrkan i Uppsala.

Museiarkiv

Armémuseums arkiv

I Armémuseums arkiv finns digitala fotografier som Bertil Fröderberg tog med sin egen kamera under räddningsaktionen med de Vita bussarna. Där finns även Fröderbergs anteckningsböcker, brevkorrespondens och annat arkivmaterial som berör resorna med Svenska Röda korsdetachementet i Tyskland och Polen 1945–1947.

Nordiska museets arkiv

Nordiska museet har flera arkiv och samlingar med berättelser och handlingar som rör Förintelsen.

I Förintelsens närhet 2000

Samlingen tillkom genom insamling under år 2000. Materialet innehåller intervjuer med två kvinnor om deras uppväxt och upplevelser under andra världskriget i Polen och i Auschwitz under vintern 1941/1942, samt om livet i Sverige efter krigets slut. Utskrifter av intervjuerna, fotografier, samt kartor över platserna som förekommer i intervjuerna ingår också i samlingen.

Judiska minnen

Projektet Judiska minnen pågick 1994–1998 vid Nordiska museet och resulterade i en rik och omfattande samling om judiskt liv under 1900-talet. Samlingen består av över 400 levnadsberättelser samt intervjuer på kassetband och videor, fotografier och originalhandlingar. Bland handlingarna kan nämnas dagböcker och brevsamlingar; de cirka 1 600 fotografierna kommer från de medverkandes egna familjealbum. Här skildras det judiska livet i olika byar och städer i Europa, kulturer som helt utplånades under Förintelsen.

Förteckning finns på Nordiska museets arkiv.

Halina Neujahrs arkiv

Arkivet tillkom 2007 och omfattar perioden kring 1930 fram till Halina Neujahrs bortgång år 2006. Det innehåller framför allt hennes egna upplevelser från ghetton i Warszawa och tiden i Sverige i form av föredrag och tidningsartiklar samt dokumentärfilmen ”In Memoriam” med Halina Neujahr, där hon berättar om sitt liv i Warszawas getto och förflyttningen till koncentrationsläger. Dokumentären är producerad av Centralfilm för Föreningen Förintelsens Överlevande. Arkivet innehåller vidare tidningsartiklar, ljudband, videoband och fotografier från första tiden i Sverige.

Arkivförteckning finns i Nordiska museets arkiv.

Ruth Jacobssons arkiv

Konsertpianisten Ruth Jacobssons arkiv inkom till Nordiska museets arkiv 2007 och 2010, men omfattar tiden 1935–1945 och innehåller bland annat hennes egna anteckningar om hennes fångenskap koncentrationsläger.

K W Gullers arkiv

Karl Werner Edmund (KW) Gullers (1916–1998) var en internationellt uppmärksammas svensk fotograf. Hans arkiv innehåller ett stort antal reportagebilder som visar överlevande som ankom till bland annat Malmö hamn och deras första tid i Sverige. En del av bilderna

användes i svenska veckotidningar och samlingen har använts som illustrationer i böcker och utställningar.

Arkivet är oförtecknat.

Judiska museet i Stockholm

Arkivet är i skrivande ännu inte förtecknat men en lista över de olika arkivserierna finns på museet. JM har flera personarkiv med källor till Förintelsens historia. Här följer några exempel:

Esther Lamms personarkiv

2 volymer (pärmar). Psykiatrikern Esther Lamm (1913–1989) arbetade på ett sjukhus som upprättades i Sigtuna för att hysa och vårda en grupp kvinnor som anlände till Frihamnen i Stockholm 1945 med fartyget SS Kastelholm. Hennes arkiv innehåller intervjuer och Rohrschack-tester med analyser av kvinnornas psykiska tillstånd utförda av Lamm samt fotografier av kvinnorna och deras vårdare.

Hans Michaelis samling

Wilhelm Michaelis papper. Flyktinghjälp, feriebar. Korrespondens med socialstyrelsen m.m. Wilhelm Michaelis papper ingår i sonen Hans Michaelis samling. Här finns även enskilda dokument som härrör från Sophie Michaelis verksamhet inom Mosaiska församlingen i Stockholms flyktinghjälp.

Wilhelm Michaeli var en tysk-judisk rättsexpert i exil i Stockholm. Han var sedan 1938 anställd av Mosaiska församlingen där han arbetade i flera olika organ för flyktinghjälp, bland annat invandringskommittén i Hjälpkommittén för Tysklands judar, Flyktingsektionen, Arbetsutskottet för Hjälp åt Polens (sedermera Europas) judar, Emigrationskommittén, och URO-byrån. Sophie Michaeli var verksam i mottagandet av tysk-judiska feriebar på somrarna i Sverige under perioden 1930–1938 och blev 1939 föreståndare för det judiska pojkhemmet Tullgarn i Uppsala.

Chaim och Fanny Werbels papper

Innehåller ett gift äldre par, Chaim och Fanny Werbel, tyska pass med ”J-stämplor”. Paret Werbel hade flytt från Österrike till Sverige 1938. Då paret inte fick sin ansökan om uppehållstillstånd godkänd trots att de hade nära släkt i Sverige och garantier för sitt uppehälle, reste de vidare och hamnade så småningom i Shanghai. Fanny Werbel överlevde inte fångenskapen i Shanghais ghetto, men maken återvände efter kriget till Stockholm för att återförenas med bland andra sin dotter. Makarna Werbels centraldossier finns i SUK:s arkiv.

Malmö museers arkiv

Malmö museers arkiv har flera mindre samlingar och enskilda volymer med källmaterial som berör Förintelsen. Exempelvis finns i arkivet en mindre samling med material från Vita Buss-expeditionen. Här finns även chauffören Sven Nilssons körjournal från resan genom Danmark och Tyskland i samband med Folke Bernadottes rödakors-expedition mars–maj 1945. Vidare finns i samlingarna en skissbok med 52 blyertsteckningar av Jadwiga Simon-Pietkiewicz, av fångar i Ravensbrück, en inskrivningsliggare för de först anlända flyktingarna till Malmö Museum april 1945, samt ett stort antal kopior av register av till Sverige anlända flyktingar från Danmark 1943 och överlevande 1945. Museet har även ett stort antal fotografier från mottagandet av de överlevande i Malmö hamn och på Malmö museum samt ett fåtal intervjuer med överlevande.

Bohusläns museum

S14UM Kulturhistoriska samlingen

Här finns bland annat ett skrivblock (föremålsnummer: UM032489) som bevarats som ett minne av de patienter som vårdades på beredskapssjukhuset Margaretegärdeskolan i Uddevalla sommaren 1945. Våren och sommaren 1945 gjordes skolan om till beredskapssjukhus för överlevande från Nazitysklands koncentrationsläger. De vita bussarna anlände till Malmö och härifrån förlades de nyanlända ut i olika delar av landet. Tvåhundra av förintelsens överlevande kom till Uddevalla där Margaretegärdeskolan tömdes på elever och skolbankar

och klassrummen byggdes om med skärmväggar så att ett klassrum blev flera mindre rum, tillfälligt omgjorda till sjukhussalar. Givarens mamma, Margareta Carlsson (1908–1964), arbetade där som biträde. Givaren har antecknat: ”Namn på koncentrationslägerfångar som kom till Uddevalla sommaren 1945. Min mamma arbetade som biträde på beredskapssjukhuset som var beläget i Margaretegärdeskolan. Dom kom troligen med dom Vita bussarna.” Till skrivblocket hör också UM032488 Bordsduk och en samling svartvita fotografier av personal och patienter utanför Margaretegärdeskolan, UMFA55586. Givaren berättar att hans mamma höll kontakt med flera av patienterna i många år. En av kvinnorna, född i Polen, gifte sig och bildade familj i Uddevalla.

Person- och företagsarkiv

Ingeborg Herlitz' privatarkiv (Riksarkivet Marieberg)

Ingeborg Herlitz (1898–1982) var kurator verksam inom vården av före detta koncentrationslägerfångar vid Lärbro sjukhus på Gotland 1945–1946. Sammanlagt vårdades ungefär 500 tidigare koncentrationslägerfångar i Lärbro.

Ingeborg Herlitz privatarkiv består av fyra kartonger (vol. 1–4) och innehåller till största delen hennes korrespondens med före detta koncentrationslägerfångar men även korrespondens med andra kuratorer och med myndigheter angående de överlevande samt anteckningar och PM. I ett kuvert finns även teckningar och minnesaker som Herlitz fått av de överlevande. Brevens språk är på svenska, tyska, franska och engelska.

Förteckning finns i NAD och i forskarexpeditionen på Riksarkivet Marieberg.

(Se även: Andersson, Magdalena, ”De f.d. koncentrationslägerfångarna vid Lärbro Krigssjukhus. Ett svenskt flyktningmottagande”, Visby: Högskolans på Gotland, 2007. Opublicerad D-uppsats i historia; Kerstin Hulter Åsberg ”Krigssjukhuset på Gotland en tillflykt för krigets offer”, i *Läkartidningen* 41/2004.)

Gunnar Josephsons personarkiv (Riksarkivet Marieberg)

Gunnar Josephson (1889–1972) var föreståndare i Mosaiska (judiska) församlingen i Stockholm från början av 1930-talet till 1960-talet. Arkivet består av en kartong med korrespondens, bland annat med ärkebiskopen Erling Eidem om dennes respons på deportationerna av de norska judarna.

I volymen finns även korrespondens med och om den tysk-judiske flyktingarbetaren i exil i London Salomon Adler-Rudel (1894–1975) och dennes räddningsverksamhet i Sverige, samt med den tysk-judiske juristen i exil, Hans Schäffer (1886–1967). Även Josephsons kritiska reflektioner med anledning av ett möte 1933 om judisk assimilation som strategi för att undgå antisemitism finns i denna volym.

Hollanderbolagen (Riksarkivet Marieberg)

Arkivet innehåller Fritz Hollanders (1915–2004) efterlämnade handlingar och innehåller både privata handlingar och handlingar från de olika bolag och organisationer som Hollander var verksam i. Hollander var engagerad i Svenska Sektionen av World Jewish Congress och deltog i arbetet med att skicka ett stort antal försändelser med mat till judiska fångar i koncentrationsläger under krigets slutskede. Hollander var även involverad i mottagandet av de danska judarna som flydde till Sverige 1943 samt i mottagandet och omhändertagandet av de överlevande judar som kom till Sverige 1945. 1961 blev Hollander ordförande för Mosaiska församlingen i Stockholm. De privata handlingarna finns förtecknade i serie Ö 1, medan handlingarna rörande judiska organisationer samt Mosaiska församlingen i Stockholm finns förtecknade i serie Ö 2. Serierna innehåller bland annat korrespondens med judiska organisationer om hjälpverksamhet för judiska flyktingar och överlevande efter Förintelsen.

En förteckning över arkivet har upprättats av Benito Peix Geldart och finns i NAD.

Jacob Ettlingers arkiv (Riksarkivet Marieberg)

Jacob Ettlinger (1880–1952) arkiv består totalt av fyra hyllmeter. Mest intressant för ett museum om Förintelsen är antagligen serie nummer 3: Jacob Ettlingers ”privata” pärmar 1932–1952. Serien består av 27 volymer i kartonger. Här finns bl.a. alfabetiskt ordnad korrespondens som innehåller uppgifter från överlevande efter krig och läger, listor på eftersökta anförvanter och vänner genom Röda Korset och andra hjälporganisationer, samt listor på överlevande. Vidare finns dokument som behandlar Ettlingers arbete med hjälpsändningar till tyska koncentrationsläger däribland till Bergen-Belsen, där hans egen syster mördades. Även enskilda handlingar i andra serier (framför allt serierna 1, 5 och 6) har beröring med Förintelsen.

Folke Bernadottes, greve av Wisborg, arkiv (Riksarkivet i Marieberg)

Folke Bernadotte af Wisborg (1895–1948) var arméofficer, rödakorsledare och diplomat, ansvarig för Röda korsets räddningsaktion med de Vita bussarna 1945. Arkivet innehåller (i volym 1) bl.a. Folke Bernadottes fickalmanackor från 1944–1945 med anteckningar om Röda kors-aktionen samt anteckningsblock med anteckningar om möten i Berlin under tiden för förhandlingarna i anslutning till (mars-april 1945) aktionen.

Generalkonsul Olof Herman Lamms arkiv (Stadsarkivet i Stockholm)

Olof Lamm (1887–1967) var en svensk-judisk affärsman och f.d. generalkonsul i New York som under engagerade sig i hjälpverksamhet för judar i Nazityskland samt i efterkrigshjälpen för flyktingar och överlevande efter Förintelsen. Lamms arkiv finns tillgängligt på Stadsarkivet i Stockholm och finns förtecknat i NAD.

A. Korrespondens

Korrespondens med andra svenska judar och icke-judar där antisemitismen, judeförföljelserna och massakrer mot judar diskuteras.

B. Ämnesordnade handlingar

Här finns bl.a. volymer om flykting- och efterkrigshjälp samt om Stigbo barnhem för judiska flyktingbarn, som drevs av Lamms hustru, Signe Lamm.

Anna Lindhagens samling (Stadsarkivet i Stockholm)

Anna Lindhagen (1870–1941), socialdemokratisk politiker, kvinno- saks- och flyktingaktivist, var verksam i flera organisationer som engagerade sig i flyktinghjälp och hjälpverksamhet för judar i Nazityskland, däribland Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF). I serien Brev och andra handlingar finns fyra volymer (28–32) med Handlingar ang. Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet (IKFF). 1917–1941. En volym innehållande Handlingar angående Föreningen Rädda Barnen 1920–39, samt flera volymer med handlingar från andra flyktinghjälpkommittéer med spridda handlingar angående judiska flyktingar i Sverige.

Advokat Ernst Baburgers arkiv (Riksarkivet Arninge)

Även advokaten Dr. Ernst Baburger (1902–1981) var medlem i Emigranten-Selbsthilfe, och engagerad i organisationens rättshjälpsverksamhet. Arkivet innehåller bland annat advokatverksamhetens klientakter årsvis ordnade för perioden 1946–1983. Bland dessa akter finns skadeståndsakter från judiska överlevande som sökte så kallad *Wiedergutmachung*. Arkivförteckning saknas, men anteckningar på volymerna ger god vägledning om innehållet i dem. Ansökning om tillstånd att ta del av arkivet granskas av Riksarkivet.

Advokatfirman Julius Hepners arkiv (Riksarkivet Arninge)

Den tysk-judiske advokaten Dr. Julius Hepner (1886–1973) ledde ett arbetsutskott för rättshjälp för nazismens offer i den judiska självhjälsorganisationen Emigranten-Selbsthilfe i Stockholm. Advokatfirman Julius Hepners arkiv innehåller klientakter från offer för Nazitysklands judedeförljelser och Förintelsen som firman bistod när de sökte skadestånd, så kallad *Wiedergutmachung*, från Västtysk-

land. Arkivförteckning saknas men klientakterna är i bokstavsordning A–Z. I arkivet finns även korrespondensserier angående *Wiedergutmachung* och andra handlingar.

Elias Joelsons samling (Riksarkivet Arninge)

Elias Joelson (1887–1961) var född i ryska Kurland och kom till Sverige under Första världskriget. Hans person- och släktarkiv om två volymer innehåller korrespondens och andra arkivhandlingar som vittnar om Joelsons släktingars skilda öden under Förintelsen. Förteckning finns i NAD.

Litteratur

- Carlsson, Carl Henrik, ”Jacob Ettlinger – kein typisch deutscher Jude in Schweden”, i Andersson, Lars M, Glöckner, Olaf, Müssener, Helmut & Roos, Lena (eds.), *Deutschsprachige jüdische Emigration nach Schweden*, Berlin: De Gruyter 2017.
- Frohnert, Pär, ”Swedish Refugee Relief NGOs in the Shadow of Nazi Germany: Possibilities and Restraints in ‘the People’s Home’”, *Journal of Migration History* 5, 2, s. 277–303.
- Frohnert, Pär, ”Social-democratic solidarity: The Labour Movement Refugee Relief, refugees and the Swedish state, 1933–45”, i Frohnert & Byström (red.), *Reaching a state of hope: Refugees, immigrants and the Swedish welfare state, 1930–2000*, Lund: Nordic Academic Press 2013.
- Garde, Pia-Kristina, *De dödsdömda vittnar. 60 år senare*, Bromma: Megilla 2004.
- Gottfarb, Inga, *Den livsfarliga glömskan*, Höganäs: Wiken, 1986.
- Hallberg, Lars, *Källor till invandringens historia 1840–2000*, Stockholm: Riksarkivet, 2017.
- Hansson, Svante, *Flykt och överlevnad – flyktingverksamhet i Mosaiska Församlingen i Stockholm 1933–1950*, Stockholm: Hillelförlaget 2004.
- Heuman, Johannes & Rudberg, Pontus, *Early Holocaust Memory in Sweden*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2020.

- Hulter Åsberg, Kerstin, "Krigssjukhuset på Gotland en tillflykt för krigets offer", i *Läkartidningen* 41, 2004.
- Johansson, Britta (red.), *Judiska minnen. Berättelser från Förintelsen*, Stockholm: Nordiska museet, 2000.
- Koblik, Steven, *The Stones Cry out: Sweden's Response to the Persecution of the Jews 1933–1945*, New York: Holocaust Library, 1988.
- Kvist Geverts, Karin, *Ett främmande element i nationen. Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944*, Uppsala: Uppsala Universitet 2008.
- Levine, Paul A., *From Indifference to Activism: Swedish Diplomacy and the Holocaust; 1938–1944*, Uppsala: Uppsala Universitet 1996.
- Lomfors, Ingrid, *Blind fläck. Minne och glömska kring svenska Röda korsets hjälpsats i Nazityskland 1945*, Stockholm: Atlantis, 2005.
- Lomfors, Ingrid, *Förlorad barndom – återvunnet liv. De judiska flyktingbarnen från Nazityskland*, Göteborg, 1996.
- Müssener, Helmut, *Exil in Schweden. Politische und kulturelle Emigration nach 1933*, München: Hanser 1974.
- Müssener, Helmut & Wilhelmus, Wolfgang, *Stettin, Lublin, Stockholm – Elsa Meyring: aus dem Leben einer deutschen Nichtarierin im zwanzigsten Jahrhundert*, Rostock Ingo Koch Verlag 2014.
- Nordlund, Sven, *Affärer som vanligt. Ariseringen i Sverige 1933–1945*, Lund: Sekel Bokförlag/Isell & Jinert, 2009.
- Persson, Sune, "Vi åker till Sverige": *de vita bussarna 1945*, Rimbo: Fischer & Co, 2005.
- Rudberg, Pontus, *The Swedish Jews and the Holocaust*, Abingdon & New York: Routledge 2017.
- Szulc, Artur, *Röster som aldrig tystnar. Tredje rikets offer berättar*, Stockholm: Prisma, 2005.
- Tardell, Rolf, *Kvinnorna i Ravensbrück. Vittnen berättar*, Stockholm: Ekerlids förlag, 2018.
- Thor Tureby, Malin, "Svenskjudiska liv. Levnadsberättelser i skuggan av Förintelsen" i *Svenska Landsmål och svenskt folkliv. Tidskrift för talspråksforskning, folkloristik och kulturhistoria* 141, 2018, 117–145.
- Åmark, Klas, *Att bo granne med ondskan. Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 2011.

PM om museum om Förintelsen 1998 och 2019

Lars-Eric Jönsson

Lars-Eric Jönsson är professor i etnologi vid Lunds universitet. Hans forskning rör bland annat kulturarvens roll i samhället och kulturhistoriska perspektiv på normalitet och avvikelse. 1998–2001 var han sekreterare i Utredningen av förutsättningarna för att ordna en permanent utställning om Förintelsen (Ku98/162/Ka), Steriliseringsutredningen (S 1997:14, dir. 1997:100) och Delegationen för industrisamhällets kulturarv (Ku 1999:06, dir. 1999:60).

Inledning

20 maj 1998 samlades en utredningsgrupp på Historiska museet i Stockholm för ett första möte. Gruppens uppdrag var att utreda ”förutsättningarna för att ordna en permanent utställning om Förintelsen på något av landets befintliga museer” (Ku98/162/Ka). Drygt 20 år senare, 20 oktober 2019, möttes den särskilda utredaren, sekretariatet och experterna i utredningen ”Ett museum om Förintelsen” (Ku 2019:01) första gången i utredningsavdelningens lokaler på Garnisonen i Stockholm. Utredningens uppgift är, kortfattat, att ”lämna förslag om hur ett museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen ska inrättas” (dir. 2019:36).

Uppgifterna kan i förstone tyckas tämligen lika och ytligt sett påminner de starkt om varandra. Nu och då var främlingsfientlighet, antisemitism och rasism företeelser vars utbredning föranledde statsministrarna Göran Persson och Stefan Löfven att ta initiativ som alltså delvis kom till uttryck i de två utredningarna. Samtidigt är det uppenbart att samhällskontexterna vid dessa tidpunkter skiljer sig åt

i flera avseenden och att sådana skillnader har konsekvenser för hur man kan förstå initiativen. Dessa skillnader och likheter är utgångspunkten för denna promemoria. Syftet med den är att sätta 2019 års utredning i perspektiv och utveckla en kontextualiserad förståelse av den. Detta ska göras genom att använda 1998 års utredning och sammanhang, samt åren som följde, som resonansbotten.

Frågorna som ska besvaras är:

- Vilka problem var utgångspunkten för statsministerinitiativet 1998 och hur beskrevs dessa?
- På vilket sätt avsågs initiativet lösa problemen? Det vill säga, hur kopplades Förintelsen till den egna samtiden? På vilket sätt avsågs historien vara verksam i nuet?
- Vilka skillnader och likheter kan iakttas mellan 1998 och 2019 års utredningar och de sammanhang de omgavs/omges av? Vad kan vi lära oss av sådana skillnader och likheter?

För att besvara dessa frågor ska jag beskriva och analysera 1998 års utredning med avseende på den rapport som lämnades till regeringen och de minnesanteckningar jag har kvar sedan min funktion som sekreterare i utredningen. Svaren på frågorna kommer också att ges genom ett försök att kontextualisera 1998 års utredning. Det är uppenbart att denna del av promemorian inte kan ha ambitionen att vara heltäckande, framför allt beroende på mitt uppdrags begränsade omfång. Vill man läsa om hur Förintelsen har aktualiserats i diskussioner om nutida antisemitism, rasism och främlingsfientlighet finns det annan litteratur att ta del av. Jag ska återkomma till några titlar nedan.

Som källor använder jag utöver 1998 års rapport och minnesanteckningar även litteratur, massmedialt material från svensk dagspress samt relevant offentligt tryck som regeringsförklaringar, propositioner, utredningsdirektiv och -betänkanden.

1998 års rapport

En permanent utställning

29 januari 1998 gav regeringen i uppdrag åt Folkens museum etnografiska, Naturhistoriska riksmuseet, Nordiska museet, Statens historiska museer, Statens konstmuseer och Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet samt Riksutställningar att inom ramarna för projektet *Kulturarv för alla*¹ ”redovisa förutsättningarna för att ordna en permanent utställning om Förintelsen på något av landets befintliga museer” (Ku98/162/Ka). Utredningsgruppen leddes av dåvarande överintendenten på Statens historiska museer, Jane Cederqvist, och bestod i övrigt av Stefan Bohman, avdelningschef på Nordiska museet, Erik Hofrén, professor på Arbetets museum, Ingrid Lomfors, sekreterare för Kommissionen för judiska tillgångar, Inga Lundström, Statens historiska museum, Göran Rosenberg, chefredaktör på Moderna Tider, Claes Wahlöö, stadsantikvarie på Kulturen i Lund samt Lotten Zetterström, projektledare på Göteborgs museer. Jag hade själv rollen som sekreterare.

Utredningen hade sitt första möte i maj och lämnade sin rapport i början av september 1998. Ett par år tidigare, 1995, hade Statens historiska museer fått i uppdrag att utarbeta ett handlingsprogram mot främlingsfientlighet och rasism.² Detta uppdrag hade bland annat avknoppats i projektet *Kulturarv för alla*, som omfattade de institutioner som 1998 dessutom hade fått uppdraget om den permanenta utställningen. Till förutsättningarna för utredningen hörde också projektet *Levande historia*.

I regeringsförklaringen i september 1997 menade statsminister Göran Persson att mångfald var en styrka för Sverige och att lika rättigheter ”oavsett etnisk, kulturell och religiös bakgrund” var grundläggande aspekter ”i arbetet för ett jämlikt och humant samhälle”. Härpå följde två meningar om att nazisternas systematiska mördande av ”judar och oliktankande” kunde betraktas som en symbol för demokratins bräcklighet samt att en ”bred informationsinsats om förintelsen” skulle initieras under hösten (Regeringsförklaring 16 sep-

---

¹ *Kulturarv för alla, Regeringens prop. 1996/97:3, Kulturpolitik.*

² *Kunskap som kraft. Handlingsprogram för hur museerna med sitt arbete kan motverka främlingsfientlighet och rasism* (Ds 1996:74).

tember 1997). Informationsinsatsen som avsågs var publiceringen av boken ... *om detta må ni berätta* (Bruchfeld & Levine 1998).³

Regeringsförklaringen och de ovan nämnda uppdragen utgjorde ett slags konkret startsträcka för 1998 års utredning.

Teman 1998

Vilka teman var centrala i rapporten från 1998 och de diskussioner som fördes i utredningsgruppen? Av de ovan nämnda regeringsinitiativen att döma är det uppenbart att 1990-talet innebar flera försök att koppla historia med nutid. Vad gick att lära av Förintelsen? Hur och i vilka syften kunde erfarenheterna av den användas? 1997 års regeringsförklaring gav ett kort svar. Genom att lära oss mer om Förintelsen skulle också vår egen tids demokrati befordras liksom ett humant och jämlikt samhälle. 1998 års utredning utvecklade detta i sin rapport. Humanism och demokrati nämndes som målen, rasism och främlingsfientlighet det som skulle motverkas (1998:7). Man anslöt sig då också till de uppdrag som alla statsfinansierade museer hade. Fokuseringen på just Förintelsen motiverades av omfattningen, systematiken och effektiviteten i folkmordet. Vad i denna historiskt unika händelse gjorde människor till bödlar? Till offer? Utredningsgruppen var enig om att Förintelsen var en unik händelse men att den som sådan inte kunde isoleras från sitt sammanhang, från uppfattningar om till exempel ras, eugenik, demokrati och relationen mellan individ och samhälle.

Denna diskussion om det unika och de generella förutsättningarna var långt ifrån begränsad till utredningen utan pågick, och pågår fortfarande, såväl i det offentliga samtalet som inom historieforskningen. En liknande diskussion som var aktuell då 1998 och nu 2019 är frågan om vad begreppet Förintelsen omfattar. 1998 års utredning undvek att ta explicit ställning men nämnde judar, romer, psykiskt sjuka och handikappade samt politiska dissidenter i ett avsnitt där befintlig forskning kommenterades. I de första minnesanteckningarna kommer detta ställningstagande tydligare till uttryck: Förintel-

---

³ Författare var Stéphane Bruchfeld och Paul A. Levine. Boken distribuerades gratis till svenska hushåll och kan för närvarande, 2019, laddas ned digitalt via *Forum för levande historias* hemsida: <https://www.levandehistoria.se/material/om-detta-ma-ni-beratta>.

sen borde inte framställas som uteslutande riktad mot judar utan också mot de ovan nämnda grupperna (minnesanteckningar 980520).⁴

Sveriges roll, motstånd och brist på motstånd belystes särskilt i rapporten. Då som nu betonades vikten av enskilda vittnesmål om erfarenheter som inte bara handlade om offer och förövare utan också om människovärde, civilkurage och moral (1998:10). Sammanfattningsvis fanns det helt enkelt lärdomar att dra från Förintelsen, dels från händelsen i sig, dels från Sveriges roll som bystander och kollaboratör eller som fristad och motståndsficka.

Hur skulle detta gå till? Hur skulle lärdomarna kommuniceras? I utredningens uppdrag låg alltså att föreslå hur en permanent utställning om Förintelsen kunde ordnas. Gruppen valde att tolka detta som att en ”särskild enhet”, det vill säga ett museum, borde inrättas. I minnesanteckningarna från utredningsmötena framgår att det var Erik Hofrén som föreslog begreppet museum. Hofrén hade varit både initiativtagare till och chef för Arbetets museum i Norrköping, en museiinstitution som bland annat karakteriserades av frånvaron av samlingar och en tydlig vilja att vara opinionsdrivande. Av utredningsgruppen uppfattades det som två eftersträvansvärda egenskaper (möjliga anledningar till varför det var så diskuteras nedan under rubriken *Efter 1998*).

Ordet kunskapscentrum förekommer också i minnesanteckningarna. Men begreppet museum valdes alltså, efter viss diskussion, delvis för att det samlade verksamheter som redan tidigt diskuterades som programaktiviteter, dokumentationsverksamhet och forskningsanknytning. Och även om inte alla ledamöter tyckte att museibegreppet var det bästa var det framför allt från andra museer som jämförelseobjekt hämtades. I augusti menade Jane Cederquist dessutom (minnesanteckningar 980821) att Statsrådsberedningen hade uttryckt en vilja att etablera ett museum. I slutändan användes dock ”kunskapscentrum” som ord för verksamheten, till exempel i den följande regeringsförklaringen hösten 1998: ”ett permanent kunskapscentrum för utbildning, forskning och hågkomst av Förintelsen” (Regeringsförklaring 6 oktober 1998), vilket förebådade *Forum för levande historia*, vars utredning också sjösattes följande år (dir. 1999:75) under ledning av dåvarande generalsekreteraren för Svenska Kyrkan och den erfarne utredaren Sören Ekström. I slutbetänkandet från

---

⁴ Frågan om förintelsebegreppets omfattning är fortfarande stor och ges olika svar. För en bra genomlysning av begreppets omfattning och betydelser se Bruchfeld 2008.

utredningen (SOU 2001:5) talades också om ”kunskapscentrum”. Det övergripande målet för detta skulle vara att ”stärka och öka medvetenheten om alla människors lika värde” (2001:5:28). Detta skulle göras med utgångspunkt i Förintelsen (2001:5:28, dir. 1999:75). Myndigheten *Forum för levande historia* inrättades 2003, inte som ett museum utan snarare just som ett kunskapscentrum.

En annan fråga som diskuterades handlade om målgruppen för museet. 1998 var skolungdomar särskilt i fokus. En väsentlig anledning till att statsministern hade lyft frågan om Förintelsen var att han hade uppfattat att en undersökning (Lange et. al. 1997) hade visat att av 8 000 skolungdomar var en tredjedel tveksamma inför eller förnekade att Förintelsen var ett historiskt faktum. Hur sådana siffror skulle uppfattas kom att diskuteras men statsministern läste och förstod dem som en uppmaning att agera mot främlingsfientlighet och rasism (Persson 2007:46). I ett vidare perspektiv skulle undersökningen och den efterföljande debatten kunna betraktas som crescendo på en längre diskussion om den svenska befolkningens, i synnerhet dess ungdoms, befarade så kallade historielöshet.⁵ Det var därför inte konstigt att lärare och skolungdom identifierades i utredningen som en särskild målgrupp vid sidan om en bred allmänhet. Särskilda verksamheter, inte minst pedagogiska, borde riktas till skolungdom.⁶

Vad var det som skulle uppnås med utställningen eller museet? Primärt var museets uppgift att förmedla kunskap om Förintelsen i sig, genomförandet av den liksom dess förhistoria och efterspel samt vilken roll Sverige spelade. Utredningen gav särskild emfas åt individuella öden och berättelser, såväl offers som bödlars. Vad fick den enskilda människan att begå bestialiska handlingar? Hur kunde ett offers öde beskrivas? Vad fick människor att göra motstånd? Svaren på sådana frågor avsågs underlätta kopplingen mellan historia och nutid. Via individuella öden satta i sina historiska sammanhang skulle nutida människor kunna ställas inför möjliga tänkta vägval om civilkurage, moral, tolerans och människovärde. Inte minst de två senare begreppen var centrala i utredningen. Framför allt tolerans, uppfattades som viktigt och diskuterades. Här fanns, menade utredningen, kopplingen mellan historia och nutid, eller transfereffekten som histo-

⁵ Under 1990-talet sjuödes flera satsningar med sikte på denna bristande historiemedvetenhet. Vid sidan av *Levande historia* var kanske *Den svenska historien* (1993) det mest framträdande exemplet (se vidare Jönsson 2017:116 ff.).

⁶ Utredningen genomförde därför en särskild träff med Skolverket och Historieläraarnas förening.

rikern Klas-Göran Karlsson valde att benämna den något överdrivna övertygelsen om att ondska skulle kunna bemästras med information och upplysning i allmänhet och historia i synnerhet (Almqvist & Glans 2001:323).

De föreslagna metoderna för hur förmedlingen skulle gå till var kortfattat

- Utställningar
- Lärarutbildning
- Faktarum för egen kunskapssökning
- Programverksamhet med debatter och föredrag
- Kunskapsuppbyggnad, dokumentation, didaktik
- Nätverk.

Det är inte förvånande utan snarare måhända självklart att förslaget i hög grad byggde på just förmedling och hur denna skulle gå till. Även om vi talade om och föreslog ett museum var det en institution utan egna föremålssamlingar vi såg framför oss. Rapporten talade om faktarum med tillgång till arkiv, bibliotek och digitala informations-teknologier. Kontakten med forskning och egen dokumentation nämndes som integrerade delar av det tänkta museet, inte nödvändigtvis enbart inom den egna ramen utan också i samarbete med till exempel universitetsinstitutioner. Likafullt undveks frågan om vilka egna samlingar som skulle kunna finnas i museet. I minnesanteckningarna framstår alltså Arbetets museum som förebildligt, ett museum utan egna samlingar. Utöver ovanstående diskuterades också lokaliseringsfrågan. Den ingick inte i uppdraget och syns heller inte i rapporten men diskuterades ändå på mötena. I huvudsak aktualiserades två alternativ: Stockholm och Göteborg.

1998 års rapport i kontext

1990-talet var händelserikt och starkt präglat av Berlinmurens fall 1989 och dess konsekvenser. Inom det här uppdraget är det förstås omöjligt att fördjupa sig alltför mycket i dessa händelser. För att förstå 1998 års utredning och rapport och därmed kunna dra några lär-

domar av den är det ändå värt att försöka koppla den till de mest uppenbara sammanhangen i vilka den tillkom. Dessa sammanhang återfinns på olika nivåer och sträcker sig från kulturarvsbegreppets förändringar till mer allmänna samhällsförändringar i Europa efter 1990. De sammanhang jag kommer att ta upp är följande.

- Kulturarv – begreppet och politiken
- Den befarade historielösheten och de statliga satsningarna
- Nynazismen och högerextremismen
- Främlingsfientligheten och rasismen, antisemitismen och anti-ziganismen
- Uppgörelserna med det moderna projektet, Sveriges ställning under andra världskriget
- Det nya Europa.

Kulturarv – begreppet och politiken

I rapporten användes begreppet kulturarv dels i hänvisningen till projektet *Kulturarv för alla*, dels som en neutral benämning på sektorn där museer, kulturmiljövård och arkiv ingick. Vid den här tiden och i det här sammanhanget skulle jag vilja påstå att kulturarv framför allt var ett administrativt begrepp som användes för att beskriva ett politikområde.

I kulturarvsutredningens slutbetänkande SOU 1996:128 hänvisades till Svenska Akademiens ordbok och Viktor Rydbergs definition från 1887: ”vad ett folk o.d. i fråga om andlig kultur övertagit från tidigare generationer” och att det under 1990-talet hade kommit att användas som samlingsbegrepp för kulturmiljövård, museer och arkiv (SOU 1996:128:365). I regeringens proposition *Kulturpolitik* 1996/97:3 menade regeringen något lakoniskt att ”Kulturarvet omfattar den fysiska kulturmiljön liksom de konstnärliga uttrycksformerna och språket.” (1996/1997:3:29). Det vill säga, det var politikområdet och vad som ingick i det som bildade utgångspunkt för definitionen. Dock pekade regeringen också på att arvet var en del av ”vår samtid”. Härigenom knöts det förflutna till den egna samtiden. Man menade dessutom att ”kulturarvet” kunde användas i olika syften och att det bar på möjliga såväl klass- som könsskillnader (1996/1997:3:29 f.).

I ett mer utvecklat definitionsförsök hävdade regeringen att kulturarvet var en del ”vår kulturella helhet och identitet” och ansågs kunna ”spegla samhället och människors historia i en mångfald av uttrycksformer och spår” (1996/1997:3:126 f.). Regeringen pekade också på att företeelser blev kulturarv men också att det bara var delar av kulturarvet som lyftes fram medan andra delar glömdes bort.

Den här promemorian är inte platsen för att reda ut kulturarvsbegreppets historia och karaktär. I propositionen från 1996/97 kan vi dock konstatera en något vacklande och motsägelsefull hållning till begreppet. Kulturarv var både en kategori som en företeelse kunde bli del av och något som fanns runt om oss i vardagen likväl som på våra särskilt för ändamålet inrättade institutioner. Intrycket av 1990-talets kulturpolitiska perspektiv på kulturarv är dubbelt. Det föreföll i en del sammanhang vara en oproblematiserad etikett som framför allt beskrev det nykomponerade politikområdet bestående av arkiv, kulturmiljövård och museer. I andra sammanhang, som i 1996/97 års proposition, beskrevs det som en öppen kategori som fanns mitt ibland oss, i vardagen, på institutionerna, öppen för förhandling och användning i olika syften.

Just det senare, användbarheten, fångades av begreppet aspektpolitik som handlade om hur kultur i allmänhet och kulturarv i synnerhet kunde samspela med, vara en aspekt av, andra politikområden. 2007 års kulturutredning menade i sitt slutbetänkande (2009:16, Grundanalys) att samspelet borde utvecklas mellan kultur och andra samhällsområden som utbildning, näringsliv, hälso- och sjukvården, miljöområdet och regional ekonomi (2009:16:20, Grundanalys). Denna viljeyttring var en fortsättning på en utveckling från 1990-talet då just aspektpolitik blev ett allt viktigare begrepp, inte minst för synen på vilken roll kulturarv och historia kunde spela i samtiden som till exempel tillväxtmotor och terapeutiskt hjälpmedel.

Uppmärksamheten på och engagemanget i Förintelsen kan inte enbart sättas i samband med motarbetandet av antisemitism, rasism och främlingsfientlighet. Under 1990-talet fördes också diskussioner om klass, kön, etnicitet och representativitet i kulturarvet. Vilka grupper var starkt respektive svagt representerade? Vilkas historiska berättelser fann stöd i kulturarvet, på museer, i kulturmiljöer och i arkiv? Och vilka gjorde det inte? Denna diskussion om representation påminde starkt om det som numera ofta benämns identitetspolitik. Särskilt relevant i det här sammanhanget är frågan i vilken

omfattning etniska grupper var representerade i kulturarvsinstitutionerna (se t.ex. prop. 2016/17:116:46 ff.). Man talade om ”olika gruppers kulturarv” (prop. 1998/99:114:30).

Oavsett hur begreppet kulturarv definierades är det uppenbart att det förnyade synen på hur det förflutna kunde göras verksamt i samtiden. Begreppet och dess konsekvenser väckte dessutom snabbt forskningens intresse. Parallellt med att det introducerades som ett samlade begrepp blev det tidigt också ett undersökningsobjekt för forskningen och ingick sedermera också i beskrivande titlar på högskoleutbildningar (se Jönsson 2017:14 f.).

Denna process som både var kulturarvspolitisk och vetenskaplig såväl klargjorde som komplicerade bilden av vad kulturarv var och är som begrepp och praktik. I 2016/17-års kulturarvsproposition definierades det som ”spår och uttryck från det förflutna som tillskrivs värde och används i samtiden” (2016/17:116:57). Bortsett från den något oklara syftningen är det tydligt hur begreppet förledes till nutiden och att det dessutom hade potentialen att komma till användning.

Den befarade historielösheten och de statliga satsningarna

Överhuvudtaget var 1990-talet ett årtionde med intensiva diskussioner om just historia. Den nya generationen nazisters uppenbart osanna versioner av andra världskrigets historia var en sak. En annan var en befarad svag medvetenhet hos skolungdomar om historia i allmänhet och Förintelsen i synnerhet.

Den ovan nämnda undersökningen hur svenska skolungdomar såg på Förintelsen var ett konkret uttryck för den befarade historielösheten. Göran Perssons initiativ till *Levande historia* sprang i grunden ur uppfattningen att i synnerhet ungdomar hade för dåliga kunskaper i historia. I andra sammanhang beskrevs problemet som mer allmänt och knutet till vår samtid snarare än en specifik åldersgrupp. 1993 möttes farhågorna med utställningsprojektet *Den svenska historien*. Projektet var inte fokuserat på Europas moderna historia utan snarare på Sveriges historia med syftet att skapa nationell gemenskap, ett nationellt ”vi” (Jönsson 2017:117)⁷.

⁷ *Den svenska historien* skulle dessutom följas upp med projektet *Framtidstro* (1999) som dels sökte koppla ihop historia och framtid, dels var en del i ett statligt uppmärksammande av milennieskiftet.

Vid den här tiden var dessutom historierevisionism ett begrepp som fick stor uppmärksamhet. Själva begreppet kan ju hänvisa till i stort sett vilken revision av historien som helst. Politisk historierevisionism brukar emellertid förstås som en medveten justering av historieskrivningen för att passa till ett särskilt politiskt projekt. På 1990-talet användes begreppet oftast ytterligare något mer specifikt och avsåg historieskrivning som förnekade eller ställde sig kritisk till om Förintelsen överhuvudtaget hade ägt rum och med utgångspunkten att den vedertagna historien var ett resultat av en judisk konspiration. Sådana uppfattningar hade luftats tidigare men kom upp på den massmediala och politiska dagordningen med särskild kraft på 1990-talet. David Irving och Robert Faurisson var två av de internationellt mest kända revisionisterna (jfr Bruchfeld 1995). På svensk botten var Ahmed Rami och hans Radio Islam en välkänd arena för förintelseförnekare (se Karlsson 2015, Löow 2000:315 ff., 2016:64).

Vid sidan av initiativ som *Levande historia* riktade specifikt till ungdomar och som fokuserade Förintelsen tog staten ytterligare initiativ till kulturarvsprojekt. Förutom de ovan nämnda bör satsningarna *Industrisambällets kulturarv* (1999–2002), *Agenda kulturarv* (2002–2003) och *Storstadssatsningen* (1999–2004) nämnas⁸. Till skillnad från projekt som *Den svenska historien* och *Levande historia* var dessa satsningar, snarare än befarad historielöshet, upptagna med identitet och representationsfrågor (se Jönsson 2017:120 f.). Framför allt det senare – social representation i kulturarvet – var en aspekt som diskuterades och undersöktes under åren kring millennieskiftet. Hur var museernas samlingar beskaffade? Vilka sociala klasser återspeglade kulturmiljöerna? Vilka och vilkas berättelser fann stöd i samlingarna? Vilka lämnades utanför?

Om å ena sidan det svenska moderna projektet tycktes, vilket många hävdade, ha skapat ett samhälle präglat av historielöshet, kunde dessa statliga satsningar också ses som ett tecken på tilltron till den moderna välfärdsstatens förmåga att förändra människor, i det här fallet människors förhållningssätt till det förflutna. Vi kunde och borde lära oss av det förflutna i syfte att skapa en ljusare och bättre framtid.

---

⁸ Storstadssatsningen omfattade långt ifrån endast ett kulturarvsprojekt utan var en satsning på att minska segregationen och främja den ekonomiska utvecklingen i det som benämndes utsatta områden i de tre storstäderna Göteborg, Malmö och Stockholm.

Nynazismen

En väsentlig aspekt av den befarade historielösheten kretsade kring den alltmer närvarande nynazismen i Sverige och hur den tog sig uttryck. Historikern Heléne Lööw menar i sina böcker om Nazismen i Sverige (2000, 2016) att 1980- och 1990-talen inte innebar att attityder som antisemitism, antiziganism, rasism eller främlingsfientlighet genomgick några större förändringar. Snarare verkar de vara trög-rörliga över tid. Skillnaden under dessa decennier var, menar Lööw, att människor började agera, handla i enlighet med sina övertygelser. Protester mot moskébyggen och attentat mot flyktingförläggningar är exempel på sådana aktioner (Lööw 2016:10).

1990-talet var dessutom ett årtionde när vit-maktrörelsen nådde offentligheten (Lööw 2016:48). Unga män i militärkläder syntes på offentliga platser och begick grova våldsbrott med rasideologiska förtecken⁹. Lööw menar att identiteten som nationalsocialist i efterkrigstidens Sverige fram till 1990-talet var förknippat med social stigmatisering och utanförskap. I denna generation var det få som framträdde öppet med sina åsikter. De var anonyma, uppträdde under falska namn och tog emot partipost i anonyma kuvert. På 1980- och 1990-talen förändrades detta. De svenska aktivisterna var sällan socialt utslagna, om de inte var arbetslösa hade de vanliga arbeten eller studerade. På fritiden umgicks de dock uteslutande med likasinnade (Lööw 2000:253 f.).

Detta är en annan rörelse än den traditionella bilden av kvarvarande nationalsocialistiska grupperingar. De gamla männen som håller möten i undanskymda lokaler och tidningarna för en äldre publik byttes i ett slag ut mot unga vältränade män med vapen i hand, revolutionär kamp och stark gemenskap. (Lööw 2016:49)

De ovan nämnda förintelseförnekarna och historierevisionisterna David Irving och Robert Faurisson var viktiga referenspunkter i diskussionen om kopplingen mellan nynazismen och uppfattningen om de historiska perspektivens svaga ställning. Eller rättare sagt, diskussionen handlade både om svag historiemedvetenhet hos människor i allmänhet och högerextremistiska aktörers användning av his-

⁹ Nynazismen kom konkret både utredningen och Historiska museet nära 1998 när den amerikanska fotografen Donald Maders omdiskuterade och hårt kritiserade utställning revs ner av en grupp nynazister. Utställningen ingick i kulturhuvudstadsåret och hängde på Historiska museet. Kritiken mot fotografierna som ansågs vara barnpornografiska var utbredd och knappast begränsad till nynazisterna.

toria i politiska syften. Historia, och i tilltagande grad kulturarv, var både ett politiskt slagträ och ett slagfält, i Sverige kanske som tydligast illustrerat med kravallerna i framför allt Lund och Stockholm i samband med Karl XII:s dödsdag 30 november (jfr Brink Pinto & Pries 2013).

Uppgörelserna med det moderna projektet, Sveriges ställning under andra världskriget

Trots talet om historielöshet framstår 1990-talet som ett decennium där historien framträder och diskuteras i många olika sammanhang väldigt ofta och mycket intensivt. Det är också påfallande hur staten kom att engagera sig i historiska frågor. Det handlade inte endast om de ovan nämnda satsningarna på historia och kulturarv. Staten, som med undantag för åren 1991–1994, framför allt företrädde av socialdemokratin, spelade också en viktig roll i delvis självreflexiva uppgörelser med folkhemmets och välfärdssamhällets historia.

I det här sammanhanget fick frågan om det så kallade naziguldet stor uppmärksamhet. Guldet hade förfogats av Sveriges Riksbank och dess ursprung stod delvis att finna i av Tyskland ockuperade länder och förföljda och mördade judiska människor (SOU 1998:96). På vilket sätt var Sverige delaktigt i detta? Hur skulle en återupprättelse kunna ske? En statlig kommission tillsattes (dir. 1997:31) för att söka svaren på frågorna som inte bara handlade om vart guldet hade tagit vägen utan också om hur Sverige hade förhållit sig till Förintelsen och andra världskriget i vidare bemärkelse. Det visade sig svårt att spåra guldet men kommissionen menade att guldaffärerna med Tyskland under kriget visserligen var en del av neutralitetspolitiken men borde ha ifrågasatts när misstankarna om stölder och konfiskationer stod uppenbara.

1997 publicerades en serie artiklar i Dagens Nyheter av journalisten Maciej Zaremba som hävdade att 63 000 personer hade tvångsteriliserats i Sverige mellan 1935 och 1974¹⁰. Zaremba menade att det var ett socialdemokratiskt projekt. Associationerna till Tredje riket föreföll uppenbara liksom att denna historia hade varit bortträngd men nu skulle upp på bordet. Få, om ens några av artikelseriens avslöjanden var emellertid några nyheter. Inte minst idé-

¹⁰ Serien inleddes under rubriken "Rasren i välfärden. Folkhemmets förträngda arv". (DN 1997 08 20).

historikern Gunnar Brobergs och historikern Mattias Tydén's bok *Oönskade i Folkhemmet* hade 1991 gett en grundläggande men långt ifrån lika uppmärksammas genomlysning av frågan. Men 1997 var alltså tiden mogen för en uppgörelse.

1997 tillsattes en statlig utredning om steriliseringspolitiken och dess praktiker (dir. 1997:100). Utredningen föreslog att en ersättning till personer som steriliserats mot sin vilja eller på någon annans initiativ skulle utgå med 175 000 kronor. Utöver ersättningsfrågan var huvudresultatet från utredningen en historisk belysning som pekade på de juridiska, vetenskapliga och politiska förutsättningarna liksom de konsekvenser politiken fick för enskilda människor. Utredningen nyanserade hur steriliseringslagstiftningen hade genomförts i praktiken. Efter en undersökning av personakterna kunde konstateras hur cirka hälften av de steriliserade individerna hade underkastats formellt eller informellt tvång eller tvingande villkor. Utredningen konstaterade också att merparten av alla de kvinnor som steriliserades under tvång var underprivilegierade och levde under små omständigheter. Att genomdriva steriliseringar av sådana kvinnor motiverades i hög grad snarare med hänsyn till kommunal ekonomi än de rashygieniska överväganden som låg till grund för lagstiftningen (SOU 2000:20).

En tredje händelse som gavs stor medial uppmärksamhet var de så kallade kariesexperimenten på sinnesslöanstalten Vipeholm i Lund i vilka intagna patienter utan samtycke tvingades delta i kliniska odontologiska försök 1945–1955. Experimenten var ett uppenbart forskningsetiskt haveri, vilket knappast uppmärksammades i samtiden men med all rätt kritiserades senare för bristen på forskningsetiska överväganden (Eriksson & Månsson 1990). 1999 kom ytterligare ”avslöjanden” om Vipeholm som gick ut på ett påstått eutanasiprojekt under andra världskriget, ett påstående som grundades i uppgifter om ökad dödlighet bland de intagna på anstalten. Kopplingarna till Tredje riket föreföll uppenbara, vilket kastade ytterligare en skugga över det svenska folkhemsprojektet¹¹.

---

¹¹ Se t.ex. ”Svårskötta idioter” fick svälta ihjäl. I: DN 1999 02 20. Historikern Malin Arvidsson menar i sin avhandling om ”statlig gottgörelse för ofrivillig sterilisering och vanvård av omhändertagna barn” hur 1990-talet innebar en snabb ökning av historiska ”gottgörelser” (Arvidsson 2016:38). Begreppet ”gottgörelser” pekar mot en aspekt av denna koppling mellan nutid och förlutenhet, en aspekt som framför allt avser statens relation till de drabbade. Det besläktade begreppet ”uppgörelse” är den andra sidan av myntet som snarare riktar intresset mot samhället och staten och inte minst det moderna projektet vilket ibland benämns folk-

Det nya Europa

Det är svårt att se 1990-talets upptagenhet av historia och kulturarv utan att sätta den i relation till decenniets dramatiska händelseutveckling i Europa. Murens fall 1989 och Sovjetunionens upplösning liksom bildandet av Europeiska unionen 1993 fick en rad följdverkningar. Utifrån ett kulturarvsperspektiv hade de jugoslaviska krigerna stor betydelse för hur vi i Europa skulle komma att se på nation, historia och kulturarv. Etniska rensningar och massavrättningar och bombningarna av Dubrovnik och Sarajevo där inte minst bibliotek och kulturhistoriska miljöer och artefakter var målet gav nation, historia och kulturarv nya laddningar. Ännu tydligare och farligare än på hemmaplan framträdde historia och kulturarv som slagträ och slagfält.

Här finns en intressant rörelse mellan å ena sidan Europaprojektets strävan att lämna nationsbegreppet till förmån för det europagemensamma och det regionala, å andra sidan de forna öststaternas nyvunna frihet och omladdning av respektive nationella projekt. Dessa dubbla riktningar yttrade sig i ett allt större intresse för den europeiska, gemensamma historien – under 1990-talet var det framför allt Europarådet som drev dessa perspektiv – och ett slags renovering av de nationella berättelserna. Som farligast kom den europeiska ny-nationalismen till uttryck på Balkan där ny(gamla) gränser ritades om och etniska rensningar genomfördes, genom såväl påtvingade folkomflyttningar som massavrättningar.

Efter 1998

Museum eller kunskapscentrum?

Ovanstående beskriver en skissartad resonanslåda till utredningen om en permanent utställning om Förintelsen i Sverige. När rapporten hade överlämnats till kulturdepartementet vidtog förberedelserna för ytterligare en utredning som hade till uppgift att utreda ”etablerandet av ett Forum för Levande historia” (dir. 1999:75). Redan i regeringsförklaringen 1998 talade statsministern om ett ”kunskapscentrum”, ett uttryck som alltså förebådade den nya myndigheten.

---

hemmet eller välfärdssamhället och som i allt väsentligt kopplades till det statsbärande socialdemokratiska partiet. Se också Andersson & Tydén (red.) 2007.

Även i utredningens slutbetänkande (SOU 2001:5) talades om ett ”kunskapscentrum”. Det skulle vara ett nationellt centrum för demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter. Dess övergripande mål skulle vara att ”stärka och öka medvetenheten om alla människors lika värde” (2001:5:28), vilket skulle göras med utgångspunkt i Förintelsen. Dessa viljeyttringar var också centrala i utredningsdirektiven (dir. 1999:75).

Forum för Levande historia var, skrev utredningen, en ”helt ny typ av organisation”.

Det är inte ett museum, inte en skola, inte en högskola, inte ett bibliotek, inte ett arkiv, inte en biograf, inte ett kulturhus och inte ett informationsprojekt, men däremot en fruktbar blandning av komponenter från alla dessa verksamheter. (2001:5:12)

Museibegreppet hade alltså lämnats därhän, vilket kan uppfattas som en mindre fråga men som i det här sammanhanget ändå pockar på viss uppmärksamhet. I 2019 års direktiv (dir. 2019:36) tas ordet museum för givet, delvis som ett komplement till *Forum för levande historia*, delvis för att i huvuduppgifterna ingår att samla in och bevara minnen och föremål. Även om inslagen i den vid millennieskiftet helt nya organisationen skulle kunna peka mot inrättandet av ett museum var det alltså begreppet kunskapscentrum som bäst verkade rama in verksamheterna. I 2001 års tilläggsdirektiv till utredningen inför *Forum för Levande historia* angavs följande.

Den nya myndighetens verksamhet skall syfta till att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Den skall främja arbete med, diskussion om och reflexion över demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter i samtiden utifrån historiska perspektiv, från Förintelsen och från svensk nutidshistoria. Verksamheten skall också, beroende på sammanhang, kunna knyta an till andra brott mot mänskligheten. (dir. 2001:118)

Möjligen uppfattades syftet med Forum som alltför instrumentellt för att passa för ett museum. Alla de institutioner – skola, bibliotek, arkiv, biograf et cetera – som det nya kunskapscentrumet *inte*, enligt utredningen, skulle vara skulle emellertid kunna användas för beskrivningen av just ett museum. Det kan finnas många anledningar till att man beslöt sig för ett kunskapscentrum. Jag tror inte att det bör förstås som en etikett vars anknytning till innehållet var godtycklig. Jag skulle tro att kunskapscentrum låg bättre i tiden efter-

som både museum och kulturarv uppfattades som en aning besvärliga begrepp. Museum riskerade att låta gammalt, lite mossigt och ofarligt. Samtidigt var museerna satta under lupp. De framstod å ena sidan som institutioner som förändrades långsamt och med stora, kostnadskrävande åtaganden framför allt avseende samlingarna. Å andra sidan pågick en rörelse i museifältet som hade tydliga självreflexiva inslag. Hur presenterades det förflutna på museerna? Vilka sociala grupper representerades (och inte) i museernas samlingar och utställningar?

Kulturarv var fortfarande, trots den intensiva lanseringen på 1990-talet, tämligen löst i kanterna. Vad betydde ordet egentligen? Varken forskningen eller regeringen kunde, som ovan antytts, ge entydiga svar. Och kunde verkligen Förintelsen sägas vara del i vårt svenska kulturarv? Vid närmare eftertanke föreföll det tveksamt. Kulturarvsbegreppet var en porös och öppen kategori vars definition och innehåll inte var klarlagt. Samtidigt var det tveksamt för många om kulturarv kunde sägas omfatta mänskliga katastrofer och misslyckanden. Det fanns röster som hävdade att kulturarv borde vara om inte uppbyggligt så i alla fall en värdeneutral avspiegling av det förflutna.¹² Utgångspunkten för regeringsinitiativet hade ju heller inte varit samlingarna och berättelserna utan skolungdomars befärade okunskap. *Forum för levande historia* var i denna mening ett informationsprojekt. Kulturarvsaspekten och förslaget om att inrätta ett museum var långt ifrån en självklarhet.

Detta informationsprojekt var alltså inget kulturarvsprojekt utan handlade snarare just om historia. Som sådant, som ett slags historie (didaktiskt) projekt, var regeringsinitiativet föremål för kritik, i hög grad uttalad av historiker. Lundahistorikern Klas-Göran Karlsson menade att *Levande historia* var ett så kallat politiskt historiebruk som inte var förenligt med vetenskaplighet och att det politiska slog

igenom i det bristande intresset att inplacera förintelsehistorien i en större historisk kontext och att diskutera den kognitiva och moraliska begränsningen i den angivna ansatsen att angripa nutida svenska samhällsproblem med hjälp av Förintelsen, vilket tenderar att reducera nu-

¹² Riksställningars projekt *Svåra saker* 1999–2000 är ett bra exempel på ett tidstypiskt musei- och utställningsprojekt. Det handlade om möjligheten att berätta om och ställa ut föremål som handlade om svåra, farliga, besvärliga, misslyckade företeelser (se Björklund & Silvé 2006, Jönsson 2017:6, Jönsson & Svensson 2005). För en analys av kulturarv, museiutställningar och kulturarvsdebatter se Svensson 2014.

tida rasism och nynazism till ett informationsproblem. (Almqvist & Glans (red.) 2001:323)

Framför allt framträdde de politiska syftena, menade Karlsson, genom att den sovjetiska terrorn hade lämnats utanför projektet. Han tolkade också 1990-talets intresse för Förintelsen som ett sätt för Sverige att närma sig Europa (Almqvist & Glans (red.) 2001:323). Karlssons kollega Kim Salomon ställde 1999 frågan varför Förintelsen helt plötsligt hade blivit så aktuell efter år av tystnad, en fråga som dock inte besvarades. Salomon menade att man talade högt om ”Torgny Segerstedt och Raoul Wallenberg men tystare om det nazistiska medlöperiet” och anslöt därmed också till 1990-talets historiska uppgörelser. Nazismens brott riskerade att bli allt mer obegripliga om man fokuserade på allt som gjordes för att hjälpa judarna medan den egna antisemitismen och nazismen nonchalerades (SvD 1999 06 06).

Staten borde inte lägga sig i historisk forskning och information. Ett uppprop 2008 mot ”Statlig kampanjhistoria” skrevs under av 400 forskare från humaniora och samhällsvetenskaperna (Selling 2010:273). Under rubriken ”Historieskrivningens frihet hotad” anknöt Lennart Andersson Palm (2009a) till en liknande diskussion i Frankrike och EU om kriminalisering av förnekande eller förringande av folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser (Andersson Palm 2009a:248). Andersson Palm riktade också kritik mot *Forum för levande historia* som uppfattades som ”direkt regeringsstyrd och starkt ideologiserad” (2009a:249). Andersson Palm såg faran framför sig och avslutade: ”I morgon kan det vara politikerna och inte vi som skriver historien.” (2009a:250).

Oavsett giltigheten i de argument som framfördes är det bestående intrycket att historikerna så att säga ägde frågan. Parallellt med den partipolitiska kritiken från de borgerliga partierna var det historiker som drev kritiken från akademien mot regeringsinitiativet.¹³ Samtidigt utvecklades också en kritisk ståndpunkt från vänster som tog utgångspunkt i den samtida konflikten mellan Palestina och Israel. Med regeringsskiftet 2006 kom *Forum för levande historia* att ges ett vidgat uppdrag; från Förintelsen till att också omfatta ett

¹³ Gerner och Karlsson deltog med bland andra dåvarande utrikesministern Carl Bildt dessutom i grundandet av den näringslivsfinansierade organisationen ”Upplysning om kommunismen” 2007 (Selling 2010:274).

antikommunistiskt perspektiv byggt på det som Selling benämner ”totalitarismtesen” (Selling 2010:277).¹⁴

Mina minnesbilder är att vi som arbetade med och/eller forskade om kulturarv inte fullt ut kopplade vår egen syn på kulturarv till den europeiska utvecklingen och striden om historien. Kulturarvsbegreppet hade påkallat ett forskningsintresse men var ännu inte satt fullt ut i politisk kontext, eventuellt och paradoxalt nog beroende på att det från början var så nära relaterat till det politiska. Två av samtidens mest inflytelserika forskare, David Lowenthal och Barbara Kirschenblatt-Gimblet, gjorde flera goda iakttagelser om och analyser av begreppet och dess praktiker. Lowenthal (1998) menade att kulturarv borde förstås som något som förtydligar förflutenheter för att få dem att sammanflätas med nutida ändamål (Lowenthal 1998:XV). Kirschenblatt-Gimblet argumenterade i *Destination Culture* (1999) också att begreppet hörde till nuet, snarare än det förflutna, och att det var nära kopplat till turismindustrin och museers utställningspraktiker (Kirschenblatt-Gimblet 1998:149 ff.). Men diskussionen om forskningsfrihet handlade inte om kulturarv, delvis beroende på att det inte var ett akademiskt ämne jämförbart med till exempel historia.¹⁵

2019 års utredning

Att sätta 1998 års utredning i relief till 2019 års initiativ till ett museum om Förintelsen synliggör vissa betydelsefulla förändringar i samhället och i kulturarvspolitiken. En uppenbar men lika fullt viktig förändring är att de dryga tjugo åren som har gått mellan de båda utredningarna har inneburit att det finns allt färre levande vittnen till Förintelsen. Det var bråttom att samla in vittnesmål 1998 och det har också gjorts flera insamlingsinsatser. 2019 är det med viss självklarhet ännu mer brådskande att genomföra nya intervjuer med vittnen.

Både 1998 och 2019 års initiativ hade antisemitism, rasism och främlingsfientlighet som utgångspunkter. I flera avseenden är de trögörliga fenomen. De går att känna igen i historien. Men de förändras inte i alla avseenden långsamt. Under de drygt 20 år som har gått

¹⁴ Frågan om Förintelsens unicitet och jämförbarhet kom också till uttryck i en diskussion mellan historiker om ordet skulle stavas med gement eller versalt F (se Andersson 2003, Gerner & Karlsson 2003).

¹⁵ Det pågick visserligen en diskussion om politisk styrning av museer och kulturarv (se Svensson 2014) men inte i relation till Förintelsen och Levande historia.

mellan de två utredningarna har till exempel nazism och politisk extremhöger förändrats, inte minst på det sätt och på vilka arenor de kommer till uttryck. Mitt intryck är att det som då kallades nynazism hade sina främsta arenor på gator och torg, i det offentliga rummet, i vilket man marscherade, slogs och i största allmänhet utvecklade sitt hat mot det demokratiska samhället. Det var i hög grad yngre män med rakade skallar, bomberjackor och skor med stålhätta som i uniformlik gestalt gav högerextremismen ett ansikte.

2019 tar högerextremismen delvis tagit nya former. I stora delar av Europa finns den representerad i parlamenten. Vår tids sociala medier medger också att förhållandevis små grupperingar snabbt kan kommunicera inbördes men också brett med sin omgivning. Det är en stor skillnad jämfört med 1990-talet då de rasideologiska rörelserna i huvudsak använde traditionella massmedier, affischer och klistermärken (!) för komma i kontakt med ungdomar (Löow 2000:177). Heléne Löow (2016) pekar också på hur antisemitiska, antiziganistiska och antimuslimska rörelser vuxit sig starka efter 2015. Dessa rörelser skiftar i storlek men omfattar hot, trakasserier och våld. Aktörerna är av olika slag, de är organiserade och oorganiserade, lokala och nationella och har skiftande historiska bakgrunder. 2019 är antisemitism dessutom inte endast knuten till rasideologi. Den är också starkt kopplad till konflikterna i Mellanöstern. Flera antisemitiska aktioner har sprungit ur islamistiska grupper. Det är en utveckling som måste beaktas och bearbetas.

Samtidigt som dessa förändringar har skett har alltså *Forum för levande historia* varit verksamt sedan 2003. År 2000 erkände Sverige också fem nationella minoriteter – judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar – vilket bland annat medför skydd mot diskriminering på grund av etnicitet och tillhörighet till nationell minoritet. För ett museum om Förintelsen och Sverige är det givetvis viktiga förutsättningar att ta hänsyn till. Även om antisemitism och antiziganism finns, har förändrats och i vissa avseenden utvecklats förefaller det som om medvetenheten om rasism, främlingsfientlighet och diskriminering mot såväl judar och romer som andra etniska grupper har ökat.¹⁶ Trots sådana insatser är det emellertid svårt att påstå att denna medvetenhet och kunskap har lett till minskad rasism och främlingsfientlighet.

---

¹⁶ För kunskapen om diskrimineringen mot romer hade Diskrimineringsombudsmannens rapport *Diskriminering av Romer i Sverige* (2004) stor betydelse.

Kulturarvsbegreppet kan nog sägas ha stabiliserats sedan 1990-talet. Ovan har antytts hur begreppet har förståtts på olika sätt och varit öppet för olika användningar. Den senaste kulturarvspropositionens definition – ”spår och uttryck från det förflutna som tillskrivs värde och används i samtiden” (prop. 2016/2017:116: 57) – är det rakaste och minst komplicerade försöket hittills från regeringen att definiera begreppet, vilket dels är klargörande, dels pekar mot dess komplexitet och vilka politiska och samtida aspekter det bär på.

Kanske är det ändå ordet museum som mest uppenbart har fått en omladdning de senaste åren. Från att ha varit politiskt oproblematiske institutioner påbörjades under 1990-talet en genomlysning av museerna som då bland annat kom till uttryck i en diskussion om museiverksamhetens förutsättningar till exempel avseende tillkomsten av samlingar och därmed förknippade sociala representationer. I dag löper motsvarande diskussion i termer av identitetspolitik. Betydelsen av kulturarv för identitetsskapande processer har undersökts av en växande kulturarvsforskning. Många museer har erkänt och till och med bejakat sin plats i sådana processer. Men kulturarvens roll i identitetspolitiska processer är långt ifrån oomtvistade och har även i Sverige, under senare år, skapat hittills okända spänningar och debatter i kulturpolitiken i allmänhet och kulturarvspolitiken i synnerhet. I dag är det inte möjligt att inrätta ett nytt museum utan att ta hänsyn till hur det kulturarvspolitiska landskapet ser ut. I Sverige har förändringen av detta landskap en viktig grund i erfarenheterna från de ovan nämnda jugoslaviska krigerna men också inhemska kulturpolitiska rörelser som framför allt har att göra med Sverigedemokraternas entré i kulturpolitiken. Om kultur tidigare kunde uppfattas som ett tämligen oskyldigt politikområde befinner det sig i dag i den politiska debattens mitt. Brännande teman som främlingsfientlighet och rasism, vi och dem, mitt och ditt, tillhörighet och utanförskap har kommit att prägla väsentliga delar av kulturdebatten, en debatt som har haft det goda med sig att det inte längre är möjligt att betrakta kultur eller kulturarv som något opolitiskt, oskyldigt gott.

Instrumentaliseringen av kulturarv har fortsatt utvecklas, eller den är åtminstone inte i avtagande, vilket bekräftas av den senaste kulturpropositionen (prop. 2009/10:3). Kultur och kulturarv kan användas inom en rad andra politikområden som miljö, ekonomi, demokrati, hälso- och sjukvård. Oavsett hur man förhåller sig till denna utveckling är det i dag viktigare än någonsin att vara medveten

om denna potentiella instrumentalisering och vad den kan tänkas medföra. Kulturarv är användbart för en mängd olika syften som per definition inte är ”goda” eller pekar i någon särskild politisk riktning. Detsamma gäller givetvis tanken om Förintelsen som kulturarv. Det är svårt att tänka sig ett sådant kulturarv som uppbyggligt. Men likväl är det så vi ser på det, som något som ska få oss att bli bättre människor.

I dag pågår en stor diskussion om vad ett museum ska och kan vara, för vem och i vilka syfte (jfr Zetterström Geschwind 2017). Med lärdomarna från 1990-talet och hur historia och kulturarv i allt högre grad är verksamt i konstruktionen av kollektiva identiteter har museer blivit en plats för konflikter och debatter där inte minst identitetspolitiska argument förs fram. 2017 fick vi dessutom en museilag som i allt väsentligt ansluter till Icoms¹⁷ museidefinition. Ett museum är enligt lagen

en institution som är öppen för allmänheten och som förvärvar, bevarar, undersöker, förmedlar och ställer ut materiella och immateriella vittnesbörd om människan och människans omvärld. (SFS 2017:563, 2 §)

Lagen talar om att främja kunskap, fri åsiktsbildning, kulturupplevelser, vilket inte utesluter en instrumentalisering av kulturarv men heller inte uttalat bejakar den. I stället öppnas här ett utrymme för vad ett museum kan vara, mellan å ena sidan en aspektpolitisk kulturarvsinstitution som avses vara nyttig för andra ändamål utöver sig själv och, å andra sidan, en institution som främjar just kunskap, kulturupplevelser och fri åsiktsbildning.

Avslutande reflexioner

Inte minst i samband med minnesdagen 27 januari 2020 av Auschwitz befrielse blev det tydligt hur Förintelsen är och har varit en del av internationell storpolitik. Detta slags politisering är en uppenbar instrumentalisering. Politiska viljeyttringar, krav och argument formuleras med Förintelsen och andra världskriget som mer eller mindre uppenbara fonder. 2020 kunde det handla om Israel Palestina-konflikten eller om Polens medverkan i Förintelsen. Sådan instrumentalisering måste sorgfälligt undvikas av ett svenskt museum om Förintelsen. Den bör

¹⁷ International Council of Museums är knutet till FN-organisationen UNESCO. Icoms museidefinition är i skrivande stund under diskussion och kan komma att justeras.

i stället problematiseras av museet. Den bör lyftas fram, visas upp och analyseras som ett av de mest uppenbara exemplen på hur historia är verksamt i vår egen tid. Förintelsen kan inte förstås utan att ta hänsyn till dess historiska förutsättningar. Men den kan heller inte förstås, i dag, utan att ta hänsyn till vad som hände efter 1945 och hur Förintelsen har kommit att användas i olika politiska syften.

Politisering är det mest uppenbara uttrycket för instrumentalisering av kulturarv och historia. En väsentlig del av denna PM har kretsat kring en politisk vilja att lära sig av Förintelsen. Det är inte fel utan en given utgångspunkt. Däremot är det min övertygelse att pedagogiseringen av historia och kulturarv måste komma i andra hand. Forskning och kunskapsutveckling om det förflutna bör inte ta omedelbart sikte på hur kunskap ska pedagogiseras. I denna mening bör forskning och kunskapsutveckling få utvecklas i frihet med god distans till hur den i en framtid eventuellt ska användas i pedagogiska och förmedlande syften.

I detta avseende påkallar begreppet kulturarv särskild uppmärksamhet. Jag har ovan lyft fram den vedertagna uppfattningen om hur kulturarv är knutet till nutiden och hur täta bindningar det har till det som jag har kallat instrumentalisering. Med den utgångspunkten är det min mening att begreppet kulturarv inte är helt nödvändigt för att beskriva museets verksamhet. Framför allt är alltså ordets koppling till politiska ändamål besvärlig. Utredningsdirektiven talar heller inte om Förintelsen som kulturarv, vilket utredningen borde ta fasta på. Jag tror inte att ordet kan eller bör undvikas helt. Det är numera alltför inarbetat och taget för givet. Men beskrivningen och definitionen av vad ett museum om Förintelsen och Sverige ska vara behöver heller inte använda kulturarv som ett centralt och återkommande begrepp.

Jag har ovan behandlat fler likheter och skillnader med avseende på 1998 års utredning och 2019 års. En skillnad som inte har nämnts är sammansättningen av de två utredningsgrupperna. Helt kort kan sägas att 1998 var vi få som hade forskarbakgrund. 2019 består utredningens expertgrupp och sekretariat i väsentliga delar av forskare, inte endast historiker utan också etnologer och idéhistoriker. Den särskilda utredaren är dessutom forskare och etnolog. Tillsammans med författare, journalister och representanter för de judiska respektive romska grupperna har vi en sammansättning som kan förstås som en viljeyttring från regeringen. Jag uppfattar det som att det

civila samhällets representanter i samverkan med forskarvärlden är en central del av, inte bara utredningen, utan också den motor som ska driva museet framåt. Jag vill åtminstone gärna se det så, det vill säga att museets verksamhet byggs upp av en stark relation mellan institutionen, civilsamhället och forskningen.

Slutligen, det förintelsebegrepp som flertalet forskare använder avser folkmordet på judar. För ett svenskt museum om Förintelsen är det alltför begränsat och måste antingen breddas eller kompletteras med de andra folk- respektive massmord som omfattades av den nazistiska folkmordspolitiken.

Referenser

Arkiv

Minnesanteckningar från möten med utredningsgruppen med uppgift att utreda "förutsättningarna för att ordna en permanent utställning om Förintelsen på något av landets befintliga museer". (Ku98/162/Ka) (i författarens ägo):

980505

980520

980609

980817

980821

980825

Litteratur

Almqvist, Kurt & Glans, Kay (red.) 2001. *Den svenska framgångssagan?* Stockholm: Fischer & Co.

Andersson, Lars M 2003. "Att moralisera över det moraliska historiebuket". I: *Historisk tidskrift* 123:2.

Andersson, Lars M. & Kvist Geverts, Karin (red.) 2008. *En problematisk relation? Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920–1950*. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet.

- Andersson, Lars M. & Tydén, Mattias (red.) 2007. *Sverige och Nazityskland. Skuldfrågor och moraldebatt*. Stockholm: Dialogos.
- Andersson Palm, Lennart 2009a. "Historieskrivningen frihet hotad". I: *Historisk tidskrift* 129:2.
- Andersson Palm, Lennart 2009b. "Politisk historia i regeringsregi". I: *Historisk tidskrift* 129:4.
- Arvidsson, Malin 2016. *Att ersätta det oersättliga. Statlig gottgörelse för ofrivillig sterilisering och vanvård av omhändertagna barn*. Bjärnum: Bokpro.
- Bauman, Zygmunt 1991. *Auschwitz och det moderna samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Björklund, Anders & Silvé, Eva (red.) 2006. *Svåra saker. Ting och berättelser som upprör och berör*. Stockholm: Nordiska museet.
- Brink Pinto, Andrés & Pries, Johan 2013. 30 november. *Kampen om Lund*. Lund: Pluribus.
- Broberg, Gunnar & Tydén, Mattias 1991. *Oönskade i Folkhemmet*. Stockholm: Gidlund.
- Browning, Christopher R. 1998. *Helt vanliga män. Reservbataljon 101 och den slutliga lösningen i Polen*. Stockholm: Norstedts.
- Bruchfeld, Stéphane 1995. *Förnekandet av förintelsen. Nynazistisk historieförfälskning efter Auschwitz*. Stockholm: Svenska kommittén mot antisemitism.
- Bruchfeld, Stéphane 2008. "Är det dags att göra sig av med 'Förintelsen'? Reflektioner kring ett begrepp". I: Andersson, Lars M. & Kvist Geverts, Karin (red.) 2008. *En problematisk relation? Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920–1950*. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Bruchfeld, Stéphane & Levine, Paul A. 1998. *... om detta må ni berätta ... En bok om Förintelsen i Europa 1933–1945*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Eriksson, B-E & Månsson, Per 1990. *Den goda tanken. Om etik och moral i forskning om människor*. Allmänna förlaget. Stockholm 1990.
- Gerner, Kristian & Karlsson, Klas-Göran 2003. "Förintelsen – i historien eller över Historien". I: *Historisk tidskrift* 132:2.
- Jönsson, Lars-Eric 1998. "Förintelsen och Sverige. Om ett museum". I: *RIG, Kulturhistorisk tidskrift* 1998:4.

- Jönsson, Lars-Eric (red.) 2017. *Politiska projekt, osäkra kulturarv. Kampanjer och förhandlingar i det sena 1900-talets Sverige och Europa*. Lund: Lund Studies in Arts and Cultural Sciences.
- Jönsson, Lars-Eric & Svensson, Birgitta 2005. *I industrisambällets slagskugga. Om problematiska kulturarv*. Stockholm: Carlssons.
- Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (eds.) 2006. *The Holocaust on Post-War Battlefields. Genocide as Historical Culture*. Lund: Sekel.
- Karlsson, Maria 2015. *Cultures of denial. Comparing Holocaust and Armenian genocide denial*. Lund: Historiska institutionen, Lunds universitet.
- Kirschenblatt-Gimblett, Barbara 1998. *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley: University of California Press.
- Lange, Anders et. al. 1997. *Utsatthet för etniskt och politiskt relaterat våld m.m., spridning av rasistisk och antirasistisk propaganda samt attityder till demokratin m.m. bland skolelever*. Stockholm: Centrum för invandringsforskning (CEIFO).
- Lowenthal, David 1998. *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Löw, Heléne 2000. *Nazismen i Sverige 1980–1999. Den rasistiska undergroundrörelsen: Musiken, myterna, riterna*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Löw, Heléne 2016. *Nazismen i Sverige 2000–2014*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Persson, Göran 2007. *Min väg, mina val*. Stockholm: Bonniers.
- Sands, Philippe 2018. *Vägen till Nürnberg. En berättelse om familjehemligheter, folkmord och rättvisa*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Selling, Jan 2010. "Ideologisk kamp om Levande historia". I: *Historisk tidskrift* 130:2.
- Svensson, Carl-Johan 2014. *Festligt, folkligt, fullsatt. Offentlig debatt om Historiska museets publika verksamhet från Den Svenska Historien till Sveriges Historia*. Jönköping: Högskolan i Jönköping.
- Zetterström Geschwind, Britta 2017. *Publika museirum. Materialiseringar av demokratiska ideal på Statens historiska museum 1943–2010*. Stockholm: Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet.

Åmark, Klas 2016. *Att bo granne med ondskan. Sveriges förhållande nazismen, Nazityskland och Förintelsen*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Offentligt tryck

Betänkande av Kulturutredningen. *Förnyelseprogram*. SOU 2009:16.

Betänkande av Kulturutredningen. *Grundanalys*. SOU 2009:16.

Betänkande av 1997 års steriliseringsutredning. *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935–1975. Historisk belysning, kartläggning, intervjuer*. SOU 2000:20.

Diskriminering av Romer i Sverige. Rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av Romer. 2004. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.

Forum för Levande historia. Dir. 1999:75. Beslut vid regeringssammanträde den 30 september 1999.

Forum för levande historia. Slutbetänkande av Kommittén Forum för Levande historia. SOU 2001:5.

Förordning (2007:1197) med instruktion för Forum för levande historia. Stockholm: Regeringskansliet.

Kommission om judiska tillgångar i Sverige vid tiden för andra världskriget. Dir. 1997:31. Beslut vid regeringssammanträde den 13 februari 1997.

Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål. Regeringens proposition 1989/99:114. Stockholm.

Kulturarvspolitik. Regeringens proposition 2016/17:116. Stockholm.

Kunskap som kraft. Handlingsprogram för hur museerna med sitt arbete kan motverka främlingsfientlighet och rasism. Ds 1996:74.

Museilag (SFS 2017:563).

Museum om Förintelsen. Avrapportering av Regeringens uppdrag att redovisa förutsättningarna för att ordna en permanent utställning om Förintelsen på något av landets befintliga museer. 980902. (Ku98/162/Ka). Stockholm: Historiska museet.

Naziguldet och Riksbanken. Interimrapport från Kommissionen om judiska tillgångar i Sverige vid tiden för andra världskriget.
SOU 1998:96.

Regeringens proposition 1996/97:3. Kulturpolitik.

Regeringens proposition 2009/10:3. Tid för Kultur.

Regeringsförklaring 16 september 1997.

<https://www.regeringen.se/49b6b5/contentassets/5b40ba7c343842af92799b641d6a98a6/regeringsforklaringen-16-september-1997> (hämtad 2019 11 13).

Regeringsförklaring 6 oktober 1998.

<https://www.regeringen.se/49b6b5/contentassets/f88fb7ba54484314b0df471a9d76d029/regeringsforklaringen-6-oktober-1998> (hämtad 2019 10 27).

Regeringsförklaring 21 januari 2019.

<https://www.regeringen.se/tal/20192/01/regeringsforklaringen-den-21-januari-2019/> (hämtad 2019 10 21).

Skyddet av kulturmiljön. En översyn av kulturminneslagens bestämmelser om byggnader och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och ortnamn. Slutbetänkande av Kulturarvsutredningen. Stockholm 1996.
SOU 1996:128.

Steriliseringar. Dir. 1997:100. Stockholm: Socialdepartementet.

Tilläggsdirektiv till kommittén Levande historia (Ku 2001:1) för etablering av Forum för Levande historia. Dir. 2001:118. Stockholm: Kulturdepartementet.

Dagstidningar

”Förintelsen kan få museum”. I: DN 1998 09 05.

(hämtad 2019 11 01).

”Ny storm kring kulturutställning”. I: SvD 1998 07 23.

(hämtad 2019 10 31).

”Okunniga tvivlar om Förintelsen”. I: SvD 1997 06 13.

(hämtad 2019 12 17).

”Rasren i välfärden. Folkhemmets förträngda arv”. I: DN 1997 08 20.

(hämtad 2019 11 01).

”Regeringen vill skapa Förintelsemuseum”. I: SvD 1998 06 11.
(hämtad 2019 10 31).

”Spekulativa skenprovokationer”. I: SvD 1998 05 23.
(hämtad 2019 10 31).

”Statsministern blåser till strid mot antisemitismen – ’Det är osvenskt’ ”
(hämtad 2019 10 29).

”Svårskötta idioter” fick svälta ihjäl. I: DN 1999 02 20.
(hämtad 2019 11 20).

”Är vi idag alltför fokuserade på Holocaust?” I: SvD 1999 06 06.
(hämtad 2019 10 28).

Övrigt

Icoms museidefinition. <http://icomsweden.se/aktuellt/icomsmuseidefinition/> (hämtad 2019 12 12).

Förteckning över deltagare vid utredningens forskarseminarier och internationella konferens

Den 9 december 2019 genomförde utredningen ett seminarium i utredningens lokaler i Garnisonen i Stockholm med forskare verksamma i Sverige som arbetar med ämnen som rör Förintelsen. Vid seminariet deltog:¹

Lars M. Andersson, lektor i historia, Uppsala universitet,
Anders Blomqvist, forskare, HVC, Uppsala universitet,
Mikael Byström, docent i historia, Uppsala universitet,
Mats Deland, docent i ekonomisk historia, Södertörns högskola,
Pär Frohnert, docent i historia, Stockholms universitet,
Lars-Eric Jönsson, professor i etnologi, Lunds universitet,
Rebecka Katz Thor, fil. dr. i estetik, Södertörns högskola,
Andrej Kotljarchuk, docent i historia, Södertörns högskola,
Victoria Martinez, doktorand i historia, Linköpings universitet,
Henrik Rosengren, docent i historia, Lunds universitet,
Pontus Rudberg, postdoktor i historia, HVC, Uppsala universitet,
Julia Sahlström, doktorand i historia, Stockholms universitet,
Tanja Schult, docent och lektor i konstvetenskap, Stockholms universitet,
Malin Thor Tureby, biträdande professor i historia, Linköpings universitet,

---

¹ Följande anmälde förhinder: Tomislav Dulic, docent i historia, HVC, Uppsala universitet, Lars Hansson, fil.dr. i historia, Göteborgs universitet, Roland Kostic, docent i Freds- och konfliktforskning, HVC, Uppsala universitet, Kristin Thompson Wagrell, doktorand i historia, Campus Norrköping.

Mattias Tydén, docent i historia, Stockholms universitet,
Ylva Wibaeus, universitetslektor HSD, Stockholms universitet, och
Oscar Österberg, fil.dr. i historia, Forum för levande historia.

Den 9 januari var utredningen medarrangör av ett seminarium vid Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet. Vid seminariet deltog:

Lars-Eric Jönsson, professor i etnologi, Lunds universitet,
Birgitta Svensson, särskild utredare,
Max Liljefors, professor i konsthistoria och visuella studier, Lunds universitet,
Björn Magnusson-Staaf, docent i arkeologi och museologi, Lunds universitet,
Ulf Zander professor i historia, Lunds universitet,
Kulturen i Lund,
Kultur Skåne,
Malmö museer,
Regionmuseet Kristianstad,
Folklivsarkivet i Lund,
Stadsarkivet i Malmö,
representanter för romska organisationer i Malmö, samt
forskare och studenter vid Lunds universitet.

Dessutom har utredningen träffat eller fått in synpunkter från enskilda forskare och experter, däribland:

Andrej Kotljarchuk, docent i historia, Södertörns högskola,
Matthew Kott, fil.dr. i historia, Institutet för Rysslands- och Eurasienstudier, Uppsala universitet,
Mikael Shainkman (f.d. Tossavainen), fil.dr. i historia, tidigare Yad Vashem, Israel,
Mats Deland, docent i ekonomisk historia, Södertörns högskola,
Pontus Rudberg, postdoktor i historia, HVC, Uppsala universitet,
Mark Klamberg, professor i internationell rätt, Stockholms universitet,

Lars Hansson, fil.dr. i historia, Göteborgs universitet,
Ester Pollack, professor i Journalistik och media, Stockholms universitet,
Stéphane Bruchfeld, idéhistoriker, Uppsala universitet, samt
Eva Fried, Internationell samordnare, Forum för levande historia.

Vid forskningskonferensen den 12–13 februari 2020 i Stockholm (se utredningens antologi) deltog följande:

Alexandra Folkeryd, Kulturdepartementet,
Anders Blomqvist, Uppsala universitet,
Andrea Pető, Central European University, Ungern,
Andrej Kotljarchuk, Södertörns högskola,
Birgitta Svensson, särskild utredare,
Boaz Cohen, Western Galilee College, Israel,
Bodil Sundén, Forum för levande historia,
Britt-Marie Herdevall, Föreningen Förintelsens Överlevande,
Caroline Källner, Forum för levande historia,
Cecilia Ahlberg, Raoul Wallenberg Academy,
Cecilie Felicia Stokholm Banke, DIIS, Denmark,
Christer Mattsson, Göteborgs universitet,
Christian Berg, HL-Senteret, Norway,
Christina Gamstorp, Judiska museet,
David Marwell, formerly Museum of Jewish Heritage, USA,
David Neuman, Judiska museet,
Diana Chafik, Handikapphistoriska föreningen,
Elisabeth Åsbrink, Författare,
Erika Aronowitsch, Forum för levande historia,
Eva Fried, Forum för levande historia,
Fred Taikon, È Romani Glinda,
Frida Schatz, Paideia,
Gerth Svensson, Raoul Wallenberg Academy,
Gregory Kwiek, Romano Paso och Haninge kommun,
Guri Hjeltnes, HL-Senteret, Norway,
Hania Rosenberg, Föreningen Förintelsens Överlevande,

Hank Greenspan, University of Michigan, USA (via länk),
Hanna Mühlrad, Föreningen Förintelsens Överlevande,
Harry Pommert, Föreningen Förintelsens Överlevande,
Ingrid Lomfors, Forum för levande historia,
Isak Reichel, Judiska centralrådet,
Izabela Dahl, Örebro universitet,
Jakob Kihlberg, Kulturdepartementet,
Janne Laursen, Dansk Jødisk Museum, Danmark,
Johannes Heuman, Jönköping University,
Julia Sahlström, Stockholms universitet,
Karin Kvist Geverts, Utredningen,
Kathrine Hauptmann, Historiska museet,
Klas Åmark, Stockholms universitet,
Kristin Thompson Wagrell, Linköpings universitet,
Lars Hansson, Göteborgs universitet,
Lars M Andersson, Uppsala universitet,
Lars-Eric Jönsson, Lunds universitet,
Lena Jersenius, SKMA,
Lena Mirow, Utbildningsdepartementet,
Lina Sjöquist, Robert Weil Family Foundation,
Lizzie Oved Scheja, Judisk Kultur i Sverige,
Lukasz Gorniok, Paideia,
Magnus Hagberg, Statens försvarshistoriska museer,
Malin Thor Tureby, Linköpings universitet,
Mathan Ravid, SKMA,
Mats Deland, Södertörns högskola,
Matthew Kott, Uppsala universitet,
Mia Kuritzén Löwengart, Utredningen,
Niclas Järvklo, Utredningen,
Oscar Österberg, Forum för levande historia,
Paul Salmons, formerly IWM and University College London,
Petra Mårselius, Utbildningsdepartementet,
Pontus Rudberg, Uppsala universitet,
Rebecca Krus, Utbildningsdepartementet,

Rebecka Katz Thor, Södertörns högskola,
Richelle Budd Caplan, Yad Vashem, Israel,
Sanne Houby-Nielsen, Nordiska museet,
Stefan Lundblad, Armémuseum,
Stéphane Bruchfeld, Uppsala universitet,
Susanne Nylund Skog, Institutet för språk och folkminnen,
Sylwia Szymanska Smolkin, Uppsala universitet,
Tommy Ringart, Föreningen Förintelsens Överlevande,
Ulf Zander, Lunds universitet,
Victoria Martinez, Linköpings universitet,
Yael Fried, Judiska museet, samt
Yigal Cohen, Ghetto Fighter's House Museum, Israel.

Statens offentliga utredningar 2020

Kronologisk förteckning

---

1. Översyn av yrket personlig assistent – ett viktigt yrke som förtjänar bra villkor. S.
2. Skärpta regler om utländska månggiften. Ju.
3. Hållbar slamhantering. M.
4. Vägen till en klimatpositiv framtid. M.
5. Fler rutttjänster och höjt tak för rutavdraget. Fi.
6. En begriplig och trygg sjukförsäkring med plats för rehabilitering. S.
7. Brott mot djur – Skärpta straff och ett mer effektivt sanktionssystem. N.
8. Starkare kommuner – med kapacitet att klara välfärdsuppdraget. Fi.
9. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2020. Steg för steg. Var står vi? Vart går vi? M.
10. Stärkt lokalt åtgärdsarbete – att nå målet Ingen övergödning. M.
11. Kompletterande bestämmelser till EU:s förordning om utländska direktinvesteringar. Ju.
12. Nya kapitaltäckningsregler för värdepappersbolag. Fi.
13. Att kriminalisera överträdelse av EU-förordningar. N.
14. Framtidens teknik i omsorgens tjänst. S.
15. Strukturförändring och investering i hälso- och sjukvården – lärdomar från exemplet NKS. S.
16. Ett effektivare regelverk för utlänningsärenden med säkerhetsaspekter. Ju.
17. Grönt sparande. Fi.
18. Framtidens järnvägsunderhåll. I.
19. God och nära vård. En reform för ett hållbart hälso- och sjukvårdssystem. S.
20. Skatt på modet – för att få bort skadliga kemikalier. Fi.
21. Sveriges museum om Förintelsen. + Holocaust Remembrance and Representation. Documentation from a Research Conference. Ku.

Statens offentliga utredningar 2020

Systematisk förteckning

Finansdepartementet

- Fler ruttjänster och höjt tak för rutavdraget. [5]
- Starkare kommuner – med kapacitet att klara välfärdsuppdraget. [8]
- Nya kapitaltäckningsregler för värdepappersbolag. [12]
- Grönt sparande. [17]
- Skatt på modet – för att få bort skadliga kemikalier. [20]

Infrastrukturdepartementet

- Framtidens järnvägsunderhåll. [18]

Justitiedepartementet

- Skärpta regler om utländska månggiften. [2]
- Kompletterande bestämmelser till EU:s förordning om utländska direktinvesteringar. [11]
- Ett effektivare regelverk för utlänningsärenden med säkerhetsaspekter. [16]

Kulturdepartementet

- Sveriges museum om Förintelsen.
+ Holocaust Remembrance and Representation. Documentation from a Research Conference. [21]

Miljödepartementet

- Hållbar slamhantering. [3]
- Vägen till en klimatpositiv framtid. [4]
- Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2020. Steg för steg. Var står vi? Vart går vi? [9]
- Stärkt lokalt åtgärdsarbete – att nå målet
Ingen övergödning. [10]

Näringsdepartementet

- Brott mot djur – Skärpta straff och ett mer effektivt sanktionssystem. [7]
- Att kriminalisera överträdelser av EU-förordningar. [13]

Socialdepartementet

- Översyn av yrket personlig assistent – ett viktigt yrke som förtjänar bra villkor. [1]
- En begriplig och trygg sjukförsäkring med plats för rehabilitering. [6]
- Framtidens teknik i omsorgens tjänst. [14]
- Strukturförändring och investering i hälso- och sjukvården – lärdomar från exemplet NKS. [15]
- God och nära vård. En reform för ett hållbart hälso- och sjukvårdssystem. [19]

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 72-85

Tid: 2020-06-17 kl. 09:00

Plats: Rosensalen, Rosenlunds vårdcentrum

§ 79

Informationsärenden och aktuellt

Regionala utvecklingsdirektören och sektionschefer vid regional utveckling Informerar om aktuellt läge i länet med anledning av Corona pandemin, pågående insatser och projekt inom områdena: en hållbar, en attraktiv, en smart, en kompetent och en global region.

Diskussion och nämndens ledamöter ges möjlighet att ställa frågor.

Thomas Strand, sektionschef kompetensförsörjning, informerar om dagens beslutsärende, Valideringsdelegationens slutbetänkande - validering för kompetensförsörjning och livslångt lärande.

Ordföranden sammanfattar diskussionerna om läget i länet med anledning av pandemin. Prognoserna pekar i höst på en kraftigt stigande arbetslöshet om nu lagda varsel löses ut efter sommaren.

Det är viktigt att vi i länet kan möta detta med bl.a. med satsningar på utbildning. Till nämndens sammanträde i september ska en avrapportering ske av två frågor som berörts i diskussionen.

1. Pröva förutsättningarna för att växla upp utbildningssatsningen på Campus Värnamo för Gnosjöregionens företag med stöd av regionen så att företag i hela regionen kan ta del av kursutbudet.

2. Kartlägga läget hos länets utbildningsanordnare när det gäller tillgången på utbildningsplatser inför hösten och kommande år. Vilket beredskap som finns hos anordnarna att snabbt kunna utöka antalet utbildningsplatser om arbetsmarknadsläget kräver det.

Ajournering

Sammanträdet ajourneras kl. 11.40 för gruppmöten och lunch och återupptas kl. 14.00.

Lena Bohman sakkunnig för samhällsplanering, informerar om kommersiell service och särskilt driftsstöd till dagligvarubutiker i sårbara och utsatta lägen.

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 72-85**Tid:** 2020-06-17 kl. 09:00**Plats:** Rosensalen, Rosenlunds vårdcentrum

Lars Wallström informerar om månadsrapport per maj, utfall och budgetavvikelse redovisas.

Månadsrapporten anmäls och läggs till handlingarna.

Beslutets antal sidor

2

Kartläggning av tillgång på utbildningsplatser

Nämnden för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet har till sitt septembersammanträde 2020 begärt att få en kartläggning av *”läget hos länets utbildningsanordnare när det gäller tillgången på utbildningsplatser inför hösten och kommande år. Vilken beredskap som finns hos anordnarna att snabbt kunna utöka antalet utbildningsplatser om arbetsmarknadsläget kräver det”*.

En enkät (se bilaga) har därför skickats ut till olika utbildningsanordnare i länet såsom Jönköping University, YH-anordnare, kommunernas vuxenutbildningsenheter, folkhögskolor och studieförbund. Många har svarat på enkäten och svaren framgår av sammanställningen på följande sidor.

Sammanfattningsvis uppger flera utbildningsanordnare att de har en god beredskap vad gäller tillgången på utbildningsplatser inför hösten och kommande år. De aktörer som inte anger samma goda beredskap hänvisar genomgående till brist på ekonomiska resurser. Flera av utbildningsanordnarna uppger också att de har en god beredskap att snabbt kunna utöka antalet utbildningsplatser om arbetsmarknadsläget kräver det.

Thomas Strand

Sektionschef Utbildning och kompetensförsörjning

Sammanfattning av enkätsvar

Ja, tillgången på utbildningsplatser är tillräckligt inför hösten.	YH-anordnare	Jönköping University Yrkeshögskolan Jönköping Campus Värnamo Hälsö högskolan JTH Campus i12, Eksjö Folkuniversitetet
	Vuxenutbildningen	Eksjö kommun Vux Värnamo Vaggeryds kommun Gislaveds kommun Gnosjö kommun Nässjö kommun
	Folkhögskolor	June folkhögskola Sommenbygdens folkhögskola SVF Värnamo folkhögskola
	Studieförbund	ABF Sensus Medborgarskolan Kulturens bildningsverksamhet Vuxenskolan
Nej, tillgången på utbildningsplatser är inte tillräckligt inför hösten.	YH-anordnare	TUC
	Vuxenutbildningen	St Segerstad Jönköpings kommun Tranås kommun
	Folkhögskolor	Sörängens folkhögskola Ädelfors folkhögskola June folkhögskola
	Studieförbund	NBV Bilda
Ja, tillgången på utbildningsplatser är tillräckligt inför kommande år.	YH-anordnare	Jönköping University Yrkeshögskolan Jönköping Campus Värnamo Hälsö högskolan

		JTH Campus i12, Eksjö
	Vuxenutbildningen	Eksjö kommun VUX Värnamo Vaggeryds kommun Gislaveds kommun Nässjö kommun
	Folkhögskolor	June folkhögskola Sommenbygdens folkhögskola Värnamo folkhögskola
	Studieförbund	ABF Sensus Medborgarskolan
Nej, tillgången på utbildningsplatser är inte tillräckligt inför kommande år.	YH-anordnare	TUC Folkuniversitetet
	Vuxenutbildningen	St Segerstad Jönköpings kommun Tranås kommun Gnosjö kommun
	Folkhögskolor	Sörängens folkhögskola June folkhögskola Ädelfors folkhögskola SVF
	Studieförbund	NBV Kulturens bildningsverksamhet Vuxenskolan Bilda

Jönköping University

Nya permanenta platser

	2020	2021
Högskolan i Jönköping	36	72

Nya medel för distansundervisning och Öppen nätbaserad utbildning

	Distans (kronor)	Öppen nätbaserad utbildning (kronor)	Totalt (kronor)
<input type="text"/>			

Stiftelsen Högskolan i Jönköping	464 642	607 215	1 071 857
----------------------------------	---------	---------	-----------

Mats Jackson, prorektor, skriver vidare:

För 2021–2023 anhåller JU om medel för fortsatt utbyggnad av grundutbildningen med totalt 170 nybörjarplatser per år. Specifikt omfattar detta:

- 60 nya platser för förskollärare (fullt utbyggt 180 platser),
- 40 platser för högskoleingenjörer (fullt utbyggt 120 platser),
- 30 platser för civilingenjörer (fullt utbyggt 150 platser),
- 20 platser för tredje året för tandhygienister (fullt utbyggt 20 platser), och
- 20 platser för kuratorer (fullt utbyggt 60 platser).

En viktig satsning som vi vill göra är en ny tandläkarutbildning, UKÄ kommer granska oss/ha hearing under oktober.

KK-stiftelsen har finansierat ett Corona projekt där vi tänker bygga vidare utifrån våra erfarenheter från vår "gjuterimagister", men det känner du ju redan till!

Vi bedömer vår förmåga att snabbt kunna utöka antalet utbildningsplatser om arbetsmarknadsläget kräver det som god!

Men självklart behövs det i så fall finansiering för det!

Träcentrum, Nässjö

På grundläggande utbildningsnivå har vi just nu två stora nya uppdrag, dels ett nytt avtal för arbetsmarknadsutbildning med AF (1 år åt gången med tre möjliga förlängningar så fram t o m 2024) och dels projektet "Kompetensutveckling 360 grader" (nu-2022). När dessa är i full sving kommer vi under 2021-2022 ha ca 75 deltagare i gång årligen på tre platser Nässjö, Eksjö och Aneby. Egentligen är därför det totala antalet platser inte problemet, men eftersom "360" endast riktar sig till utrikesfödda är min bedömning att det skulle behövas fler platser på AUB. Vi har ett maxantal i utbildningen på 28 deltagare per vecka och med tanke på arbetslösheten är både min och lokal AFs bedömning att detta egentligen är för få platser. Om denna siffra skall öka behöver dock AF gå ut med en ny upphandling.

På grundläggande nivå ligger också utbildning och validering kopplat till branschen och riktat mot befintligt anställda. Här pågår, som du vet, mycket i projektet InsTrä och andra saker som ju är på gång (ert och SKTC:s projekt t ex). Det som vi tycker är viktigt är att det finns stöttning för företag och medarbetare som är anställda inte bara i SME-företag utan att medel också kan användas till större företag (kan detta bli möjligt i "Konkurrenssäkrad industri"?). Ett exempel är Nobia, som vi ju pratat om.

Utöver ovan pågår dialog om att Industriprogrammet på Brinellgymnasiet skall uppgraderas och rikta sig mer mot Träindustrin och mer involvera Träcentrum i genomförandet. Jag väntar på besked på vad som händer med detta.

På eftergymnasial nivå har vi YH-utbildning i produktionsteknik samt högskoleutbildningen "Produktutveckling med möbeldesign". Här är min bedömning att vi för 2020-2022 har bra balans mellan antalet utbildningsplatser och efterfrågan (studenter/företag).

Så i sammanfattning: jag känner att för Träcentrums del vi har ett ganska bra läge när det gäller verktyg för kompetensinsatser. Antalet platser i AUB och detta med frågan om större företag är de frågetecken som jag kan identifiera just nu.

Ja, tillgången på utbildningsplatser är tillräckligt inför hösten.

YH-anordnare	Jönköping University, vårdadministratörsprogrammet	<p>Vi tar in fler i höst än vad vi gjort någon gång tidigare. Vi har fått maxtilldelning gällande platser från Yh-myndigheten = 35 platser och vi kommer att erbjuda ytterligare 5 sökande plats i ett överintag - alltså 40 studenter totalt. Tidigare år har 32 sökande erbjudits plats.</p> <p>Våra kurser i Lärande i arbete (LIA) är vår flaskhals och vi bedömer att 40 är det maxantal vi bedömer att RJL kan ta emot. Tillsammans med våra andraårsstudenter innebär det ett 80-tal studenter varje termin som behöver "praktik".</p>
	Yrkeshögskolan Jönköping	Delvis. Vi har ansökt och väntar på besked från MYH om vi får ytterligare fem platser på trafiklärarytbildningen. I övrigt har vi de platser som vi önskat och fått.
	Campus Värnamo	<p>Söktrycket har generellt ökat för de flesta utbildningarna i årets ansökningsomgång. Ansökan till Myh om ytterligare 5 platser till utbildningarna Webbutvecklare.NET och Fastighetsingenjör för utbildningsomgången som startar ht 2020 beviljades den 1 juli vilket innebär att vi kan anta ytterligare sökanden.</p> <p>Vissa tekniska utbildningar (Verktygsteknik och Kvalificerad 3D-prittekniker) är svåra att rekrytera till trots stor efterfrågan på kompetens från berört arbetsliv. Marknadsföringsinsatser genomförs kontinuerligt genom olika kanaler, både på olika hemsidor, via sociala medier, nyhetsbrev, fackförbund, radioreklam, annonsering och reklamutskick.</p>
	Hälsöhögskolan	(Inga kommentarer).
	JTH	Nej, inte mer än normalt förbättringsarbete av marknadsföring.
	Gislaveds kommun	Vi har utökat våra platser på YH och söktrycket motsvarar antalet platser.
	Folkuniversitetet	De YH-utbildningar vi har ligger inom ordinarie utbud, dvs. det vi hade innan Coronan.

Vuxenutbildningen	Eksjö kommun	<p>Det stora behovet som vi ser just nu är i första hand kombinerade språk- och yrkesutbildningar med inriktning mot "enklare jobb" inom industrin. Vi har för ambition att starta upp fler utbildningar där utbildning i svenska för invandrare och svenska som andraspråk kan kombineras med yrkeskurser och/eller språkpraktik.</p> <p>Det som är begränsande för vuxenutbildningen är i första hand att få tillräckligt många sökande till utbildningar och i andra hand finansieringen av utbildningsplatserna, tillgången på platser har vi på Högländet hyfsat bra koll på och vid en eventuell ökad efterfrågan kan vi med kort varsel skala upp utbildningarna tillsammans med våra externa leverantörer.</p>
	VUX, Värnamo	<p>Ja, inom de utbildningar vi har i egen regi. När det gäller byggnadsarbetare, VVS-tekniker, elektriker och yrkeschaufförer så saknas det sedan länge utbildningsplatser inom GGVV.</p> <p>Inga särskilda satsningar mer än att vi gått in och hjälpt till att snabbutbilda till omsorgen för corona-läget. Marknadsförings-satsningar har gjorts, eftersom söktrycket fortfarande är ganska svagt till yrkesutbildningar.</p>
	Vaggeryds kommun	Nej, inga särskilda satsningar.
	Gislaveds kommun	(Inga kommentarer).
	Gnosjö kommun	<p>Vi satsar på Vård- och omsorg, Administration- och ekonomi samt Industriteknik på liknande sätt som vi gjort de senaste åren.</p> <p>Vi fyller våra utbildningsplatser men har heller inga reserver så det känns som tillgången motsvarar efterfrågan.</p>
	Nässjö kommun	Vårdbiträde tillsammans med AF, behörighetsgivande kurser för Kontaktlednings-tekniker inom järnväg.
Folkhögskolor	June folkhögskola	Vi gör en extra kurs (ca 15 deltagare) heltid – Allmän kurs med inriktning vård och

		omsorg. Ett sätt att förbereda personer som läser grundskolenivå att i nästa läge arbeta i vård/omsorg eller läsa till undersköterska. Vi gör en SMF-kurs (studiemotiverad folkhögskolekurs), ca 15 deltagare, i samverkan med Arbetsförmedlingen.
	Sommenbygdens Folkhögskola	Inga särskilda satsningar.
	SVF	SVF startar en ny utbildning, Film- och medieproduktion.
	Värnamo folkhögskola	Vi tar emot fler på yrkesprogrammen.
Studieförbund	ABF	Digitala kurser – Fackliga kurser och cirkelledare. Vi har även testat funktionsutbildningar digitalt och kommer försöka genomföra detta med till en början socialdemokraterna. Planering pågår.
	Sensus	(Inga kommentarer).
	Medborgarskolan	<ul style="list-style-type: none"> • En kurs som vi har stora förhoppningar på är "ekonomi för unga" mellan 17-25 år. Målet är att utbilda yngre målgrupp inför kommande ekonomiska utmaningar som följer när man t ex flyttar hemifrån etc. Deltagarna får bland annat med sig kunskap och strategier på hur man sparar och budgeterar för lyckad ekonomi. • Aktiekunskapskurser som vi erhåller både på distans och fysiskt. • Vi erbjuder även språkkurser där möjlighet finns att delta både i grupp eller enskilt. • Motorsågsörkort har man möjlighet att söka till vi Medborgarskolan <p>Vi uppmanar och välkomnar människor som brinner för ett ämne att via oss starta egna studiecirklar. Genom oss får man en ledarutbildning som syftar till att förbereda inför kommande ledarroll. Att arbeta som ledare på Medborgarskolan genererar både personlig utveckling, ett ledardiplom samt kompetensutveckling och på det lite extra ekonomisk hjälp i form av arvodering.</p>
	Kulturens bildningsverksamhet	Under ramen för insatsen Arbetsmarkand-snära insatser kommer vi erbjuda utbild-

		ningar som vi inte har haft tidigare i vår verksamhet.
	Vuxenskolan	(Inga kommentarer).

Nej, tillgången på utbildningsplatser är inte tillräckligt inför hösten.

YH-anordnare	TUC	<p>I Jönköpings län (Tranås och Jönköping) har vi till hösten totalt: 30 YH-utbildningar med ca 1 600 beviljade platser 4 s.k. korta, flexibla utbildningar (inom ramen för YH) med 85 beviljade platser Till alla våra YH-utbildningar har vi fler sökande än antal platser. I Jönköpings län har vi ca 7 000 behöriga sökande till utbildningarna. För utbildningar som startar oktober till december har inte ansökningsomgången avslutats. På alla våra platsbundna utbildningar har vi möjlighet att utöka antalet med 5–10 platser, på distansutbildningar ännu fler. Vi har inför hösten utökat vår lokalyta i både Tranås och Jönköping, byggt fler klassrum, studierum och grupprum samt t ex uppdaterat den digitala utrustningen.</p> <p>Vår verksamhet bygger till stor del på YH och det finns idag stort rekryteringsbehov av de yrkesroller vi utbildar till (YH bygger på utbildningar till framtida bristyrken). Många yrkesområden står för stora kompetensutmaningar då t ex digitalisering påverkar efterfrågan på mer kvalificerad arbetskraft och eftergymnasiala studier krävs. Flera områden står inför stora generationsväxlingar som gör att pensionsavgångarna framöver påverkar rekryteringsbehovet i stor grad. Flera branschförbund hävdar att kompetensbehovet och rekryteringsläget är extremt. Befolkningen blir äldre</p>
--------------	-----	---

		vilket påverkar belastningen och kompetensbehovet inom t ex hälso- och sjukvårdsområdet. Vi har t ex specialistutbildningar för undersköterskor inom demens-, palliativ- och psykvård där behovet är stort. Medicinska fotterapeuter behövs också framöver.
Vuxenutbildningen	St Segerstad	Vi har kapacitet att utbilda fler vuxna till skogsmaskinförare och djurskötare inom lantbruk, men för att dessa ska kunna genomföras är vi beroende av interkommunal ersättning från deltagarnas hemkommuner. Dessa ersättningar beviljas i allt lägre grad eftersom kommunerna prioriterar sina egna utbildningar. Vi tvingas därför ställa utbildningar där det både finns sökande och en arbetsmarknad med stora behov av utbildad arbetskraft.
	Jönköping kommun	Vi har dimensionerat utbildningarna utifrån anställningsbehov hos avnämarna. Därför har platserna inte räckt till när det finns fler sökande än platser. Detta gäller för närvarande för utbildningarna Barnskötare, Bygg, Yrkesförare godstransport, VVS och fastighet.
	Tranås kommun	Vi har fullt på grundläggande nivå och SFI-nivå. Fullt på Vård- och omsorg egen regi, kunde inte ta in alla sökande. Viss kö på industri, dels av ekonomiska skäl. Gymnasie teori finns platser kvar. Även distans kan vi erbjuda kurser på.
Folkhögskolor	Sörängens folkhögskola	I skrivande stund har vi tio för många deltagare som har tackat ja till höstens kurser. I förhållande till det antal deltagarveckor vi har blivit tilldelade av FBR.
	Ädelfors folkhögskola	(Inga kommentarer).
	June folkhögskola	Vi saknar finansiering för några av våra kursplatser. Vi sökte mer utbildningsplatser från Folkbildningsrådet (FBR) men fick enbart extra för ovan nämnda Allmän kurs med profil vård/omsorg. Vi saknar utbildningsplatser för asylsökande svenska från dag ett. Vi skulle kunna genomfört fler veckor i höst om vi hade fått tilldelning genom FBR.
Studieförbund	NBV	Data, Svenska mm. Vi har lagt ner/flyttat vår Asylverksamhet.
	Bilda	Frågan är lite svår att besvara utifrån Bildas perspektiv. Vi är ett studieförbund som arrangerar folkbildning, studiecirkel, föreläsningar och kurser i nära samverkan med våra medlemsorganisationer och samverkansparter. På grund av Corona-pandemin har

		<p>mycket verksamhet ställts in. Samtidigt har digitala resurser utvecklats. När det gäller tydligt arbetsmarknadsrelaterade utbildningar, eller studiecirkel som gör deltagarna mer attraktiva för arbetsgivare, är detta ett område där vi traditionellt inte har haft någon större volym. Vi jobbar dock aktivt med utveckling av denna typ av utbildningar och ser studiecirkelformen som ett viktigt komplement till andra arbetsmarknadsutbildningar. Vi har bland annat prövat att utbilda personal för hotellstädning/Floor management i studiecirkelform. Andra relevanta insatser kan vara körkortsteori för nyanlända eller olika typer av praktiskt orienterade språkutbildningar. Vi tror på att utveckla fler koncept för yrkesinriktade studiecirkel. Inte minst inom besöksnäringen borde det finnas både behov och möjligheter. Vi har metodiken, lokalerna, administrationen för att utveckla skräddarsydda yrkesinriktade studiecirkel men behöver hitta vägar för att komma i kontakt med företag och organisationer som behöver vår hjälp. Vi skulle vilja jobba ännu mer aktivt med utveckling av sådana utbildningar men behöver då hitta alternativ finansiering eftersom denna typ av insatser ofta inte kan rapporteras som godkända studietimmar till Folkbildningsrådet.</p>
--	--	--

Ja, tillgången på utbildningsplatser är tillräckligt inför kommande år.

YH-anordnare	Jönköping University, vårdadministratörsprogrammet	Om behov av 40 utbildningsplatser kvarstår nästa år kan ansökan om extra platser från Yh-myndigheten göras - i alla fall fanns den möjligheten i år.
	Yrkeshögskolan Jönköping	Vi har drygt 300 platser till hösten och det är vad vi har plats för i våra nuvarande lokaler.
	Campus Värnamo	(Inga kommentarer).
	Hälsöhögskolan	(Inga kommentarer).
	JTH	Det är svårt att uttala sig om detta då vi inte vet vad vi får beviljat från MYH i jan 21.
	Campus i12, Eksjö	(Inga kommentarer).
Vuxenutbildningen	Eksjö kommun	<p>Samma som inför hösten 2020.</p> <p><u>Om</u> vi, så småningom, får ett ökat söktryck till komvux till följd av ökad arbetslöshet så startar vi givetvis fler utbildningar uti-</p>

		<p>från såväl de sökandes önskemål som arbetsmarknadens aktuella efterfrågan.</p> <p>Utifrån erfarenheterna hos de av oss som arbetat med vux över flera konjunkturcykler så tror ingen av oss i dag att sökandetrycket på vux kommer öka inom gruppen nyarbetslösa, den eventuella ökningen kommer enligt vår bedömning främst att ske i gruppen ungdomar med nyligen avslutat gymnasium som kompletterar med enstaka teoretiska kurser för högskolebehörighet.</p>
	VUX, Värnamo	(Inga kommentarer).
	Vaggeryds kommun	Nej, inga särskilda satsningar.
	Gislaveds kommun	Utveckling av DUA konceptet mer fler yrkesspår för de som är långt från arbete
	Gislaveds kommun	Låg.
	Nässjö kommun	Troligen, vi jobbar för fler yrkesvux-satsningar. Även Yrkes högskola inom fler områden.
Folkhögskolor	June folkhögskola	Se ovan, liknande satsningar även för VT 21.
	Sommenbygdens Folkhögskola	Inga särskilda satsningar.
	Värnamo folkhögskola	Nej, inte för tillfället. Vi har endast diskuterat löst om vi kan utöka något på SP.
Studieförbund	ABF	Nej inte i dagsläget.
	Sensus	(Inga kommentarer).
	Medborgarskolan	Vi har tillräckligt med platser i våra kurser inför hösten och vid behov finns möjligheten att utöka kursutbudet ytterligare. Vi har satsat en hel del på digitala utbildningar till hösten.

Nej, tillgången på utbildningsplatser är inte tillräckligt inför kommande år.

YH-anordnare	TUC	Samma svar som på fråga 1. Till våren startar vi t ex utbildningar till Specialistundersköterskor, Hotell- och restaurang Managers, Företagssäljare, Tandsköterskor och Arbetsledare inom måltidsservice.
	Folkuniversitetet	<p>Vi säker ständigt fler utbildningar inom Yrkeshögskolan. Den styrs av arbetslivets behov och är en ständig process.</p> <p>Vi har i flera år försökt få en utbildning till Socialpedagog eftersom det finns ett stort verifierat behov av det från arbetsgivarna. Vi har dock fått avslag från Myndigheten för Yrkeshögskolan (MYH) eftersom det inte funnits tillräckligt med statliga medel.</p>

Vuxenutbildningen	St Segerstad	Vi har kapacitet att utbilda fler vuxna till skogsmaskinförare och djurskötare inom lantbruk, men för att dessa ska kunna genomföras är vi beroende av interkommunal ersättning från deltagarnas hemkommuner. Dessa ersättningar beviljas i allt lägre grad eftersom kommunerna prioriterar sina egna utbildningar. Vi tvingas därför ställa in utbildningar där det både finns sökande och en arbetsmarknad med stora behov av utbildad arbetskraft.
	Jönköpings kommun	Prognosen utgår ifrån 2020 års söktryck och gäller samma utbildningar.
	Tranås kommun	Se ovan, vi har sparkrav och har minskat organisationen och misstänker att trycket kommer att öka.
	Gnosjö kommun	Omsorgslyftet borde bli attraktivt. Vi misstänker att det kan bli större efterfrågan på utbildningsplatser om ca 4-5 månader då kanske arbetslösheten stigit ytterligare.
Folkhögskolor	Sörängens folkhögskola	Samma svar som under (1). Hur många som avbryter sina studier under höstterminen är inte lätt att veta.
	June folkhögskola	Se ovan, liknande behov även för VT 21.
	Ädelfors folkhögskola	(Inga kommentarer).
	SVF	SVF gör en nysatsning på utbildningen Film- och Medieproduktion. Med ett förväntat ökat söktryck både till allmänna och särskilda kurser och med nyetableringen av Film- och Medieproduktion, behöver vi ett ökat antal tilldelade deltagarveckor för att möta utbildningsbehovet.
Studieförbund	NBV	Data, Svenska mm. Vi har lagt ner/flyttat vår Asylverksamhet.
	Kulturens bildningsverksamhet	Då vi som organisation inte arbetat med denna form av verksamhet tidigare är det svårt att svara på frågeställningen men vi har en internplan över att en del av vårt utbud kan och kommer att fördubblas.
	Vuxenskolan	(Inga kommentarer).
	Bilda	Se kommentar ovan (tidigare).

Hur bedömer ni er förmåga att snabbt kunna utöka antalet utbildningsplatser inom er organisation om arbetsmarknadsläget kräver det?

YH-anordnare	Jönköping University, vårdadministratörsprogrammet	För vår del beror det på LIA-situationen och Yh-myndighetens besked om extra finansiering. Från skolans sida upplever vi inga större problem med snabb utökning. Vi har nästintill 100 reserver så underlag finns.
	Yrkehögskolan Jönköping	* Vi har utrymme att utöka industritekniska utbildningar inom CNC och skärande bearbetning samt svets. * Vi har utrymme att utöka logistikutbildningarna inom e-handel och transportlösningar.

		<p>* Vi har utrymme att öka platserna på trafikläroutbildningarna</p> <p>* Vi har utrymme att göra fler satsningar på kulturområdet inom ex. vis musik.</p> <p>Dessa områden kommer vi att i september inkomma med nya ansökningar till MYH inför kommande verksamhetsår.</p>
	Campus Värnamo	<p>För programutbildningar på yh-nivå styrs detta helt av hur det går med de Yh-ansökningar som arbetats fram tillsammans med berört arbetsliv. När det gäller högskoleutbildningar är det ett långsiktigt arbete med att verka för att få utbildningar som behövs i regionen utlokalisera.</p> <p>Fristående kurser erbjuds i olika omfattning år från år beroende på högskolornas möjligheter/ambitioner att sända kurser via noder/lärcentra.</p> <p>På kort sikt så är ambitionen att arbeta vidare med kostnadsfria utbildningsinsatser i Coronatider avseende företagsanpassad uppdragsutbildning inom industrin under hösten. Detta under förutsättning att finansiering kan säkras.</p>
	TUC	<p>Mycket goda, vi anpassar vår verksamhet utifrån den efterfrågan som finns. Vi är därför öppna för dialog kring alla ämnesområden då vi har ett mycket brett utbud. Det gäller både YH-utbildningar, korta flexibla utbildningar och olika uppdragsutbildningar. Vi har också möjlighet att anordna ytterligare kurser eller utbildningar med kort varsel eftersom vi har ett mycket brett kontaktnät av konsulter som samarbetar med TUC, närmare bestämt 476 st. TUC har också en flexibel och väl utvecklad organisation med t ex inköpare, marknadsavdelning, affärsutvecklare m m som snabbt kan ställa om och starta upp. Vi har rutiner och processer som gör att våra medarbetare vet vem som gör vad och när.</p> <p>Personal, lokaler och utrustning finns.</p>
	Hälsö högskolan	<p>Vi har god beredskap för att utöka antalet platser om det skulle krävas.</p>

	JTH	Vår förmåga är beroende av tillgänglig finansiering inom Yh-systemet. Finns den kan vi öka antalet utbildningsplatser.
	Campus i12, Eksjö	Japp om detta kommer med tillräckliga medel.
	Folkuniversitetet	Yrkeshögskolan påverkas av besluten från MYH. De har fått tillfälliga riktade medel från staten för utökning av utbildningsplatser. Vi har sökt ytterligare platser till våra utbildningar och fått några beviljade. Vi kan snabbt anpassa oss till en utökning av utbildningsplatser.
Vuxenutbildningen	Eksjö	Stor. Men vi tror, tyvärr, att eftersläpningen från det att vi får en ökad arbetslöshet till dess att individerna är redo att söka kurser/utbildningar inom komvux kan vara ganska lång.
	St Segerstad	Inom 1- 3 månader skulle vi kunna fylla tomma platser för skogsmaskinförare och inom 3-6 månader skulle vi kunna starta en utbildning på halvdistan för djurskötare inom lantbruk.
	VUX, Värnamo	Vår organisation kan snabbt ställa om och utöka utbildningsplatserna under förutsättning att vi inte tvingas genomföra de beslutade besparingarna på yrkeslärsidan.
	Jönköpings kommun	Vi dimensionerar utifrån arbetslivets behov och för ständiga diskussioner med utbildningsanordnarna gällande antalet platser och är beredda att utöka. Vissa av anordnarna vi har avtal med signalerar att de har behov av att utöka sina lokaler om det blir en ökning av antalet elever. Då det är brist på lokaler i Jönköpings riskerar detta att bli en begränsande faktor.
	Tranås kommun	Nej, inte i dagsläget
	Vaggeryds kommun	Begränsad, beroende på vilken kompetens som efterfrågas. Vi har fyllt platserna inom industri och vård och omsorg, så där har vi ingen möjlighet att utöka just nu.

	Gnosjö kommun	Nej, det görs inte särskilt snabbt men t.ex. omsorgslyftet borde kunna gå att planera långsiktigt om flera intressenter går ihop om detta.
	Nässjö kommun	Vi hoppas klara det men det beror främst på ekonomiska förutsättningar. Ekonomin är hårt ansträngd!
Folkhögskolor	Sörängens folkhögskola	Vi kan öka antalet utbildningsplatser om utbildningen bedrivs på distans, annars kan vi inte vara fler än vi nu är på skolan.
	Sommenbygdens Folkhögskola	Inte utan extra resurser och inte under Coronaläget.
	June folkhögskola	Vi har en förmåga att snabbt kunna utöka om det ges möjligheter. Vi har en del kontakter i centrala Jönköping där vi kan komma åt fler utbildningsplatser. Genom vårt stora kontaktnät av lärare och folkbildare brukar vi också kunna lösa personalfrågan. Så länge utökade utbildningsplatser ligger i linje med skolans profil (Allmän kurs och sociala utbildningar) brukar vi se möjligheter och vägar. Vi har en stark önskan att vara en resurs för samhället. Vi för också ett samtal med Jönköpings kommun kring våra sociala utbildningar och hur vi kan stärka kopplingarna till den kommunala vuxenutbildningen. Jag tror att vi som skola blir inbjudna till Vård och omsorgs college här i höst. På sikt tror vi att skolan skulle kunna hjälpa kommun och region att få fram fler undersköterskor. Det bygger på att kommunen ser möjligheten till att läsa en del av de gymnasiekurserna på folkhögskolan och sedan få dem validerade i Jönköpings vuxenutbildning.
	Ädelfors folkhögskola	Vi är väldigt vana att snabbt ställa om, så inga problem.
	SVF	Som organisation har Södra Vätterbygdens Folkhögskola resurser till snabb omställning, men för att möta ett ev. behov ökat antal utbildningsplatser, behöver skolan få

		ytterligare tilldelning av deltagarveckor från FBR.
	Värnamo folkhögskola	Det finns möjlighet till det, inom vissa gränser. Vi har inte hur många salar som helst och i coronatider blir det än svårare att ta in fler.
Studieförbund	ABF	Våra utbildningar riktar sig i första hand till de fackliga och där har vi möjlighet att köra flera kurser.
	Sensus	De utbildningar som tidigare genomförts på plats har nu gått över i en digital form. Vi jobbar just nu på att ta fram blended learning som innebär att man träffas vid starten och vid något ytterligare tillfälle däremellan genomförs utbildningen på digitalt sätt. Vi kommer att kunna erbjuda utbildningarna på plats, blended learning och distans lite beroende på vilken utbildning det handlar om.
	NBV	Som väldigt god.
	Medborgarskolan	Vi har stor erfarenhet av att arbeta flexibelt och effektivt. Vi ställer om beroende på vilka behoven i samhället är och utvecklar våra arbetsprocesser därefter.
	Kulturens bildningsverksamhet	Då vi som organisation inte arbetat med denna form av verksamhet tidigare är det svårt att svara på frågeställningen men vi har en internplan över att en del av vårt utbud kan och kommer att fördubblas.
	Vuxenskolan	Studieförbunden arbetar ju i första hand med bildning men även med uppdrag som gäller utbildning. Vi har för närvarande en dialog med trygghetsrådet och kommer även att kontakta AF för att se över vår roll när det gäller insatser för att motverka den ökade arbetslösheten.
	Bilda	Som jag skrev här ovan ser vi goda möjligheter att utveckla och utöka arbetet med yrkesinriktade studiecirklar, gärna i samarbete med företag och andra samverkanspartner. Vi har metodiken och ofta tillgång till lokaler och digitala resurser. Det vi be-

		höver är stöd i samordning och plattformar för att möta nya möjliga samverkanspartner. Om det skulle gå att lösa finansieringen skulle vi gärna skapa ett projekt tillsammans med regionen och kanske andra folkbildningsaktörer för att skapa fler yrkesinriktade studiecirklar.
--	--	---

Bilaga: Utskickad enkät

Kartläggning av tillgång på utbildningsplatser

Coronapandemin har påverkat arbetsmarknaden på ett dramatiskt sätt. Arbetsförmedlingen prognosticerar nu en kraftigt ökande arbetslöshet. Antalet korttidspermitterade personer är också stort.

Mot denna bakgrund vill Nämnden för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet (ANA-nämnden) veta läget hos länets utbildningsanordnare när det gäller tillgången på utbildningsplatser inför hösten och kommande år. De vill också veta vilken beredskap som finns hos anordnarna att snabbt kunna utöka antalet utbildningsplatser om arbetsmarknadsläget kräver det.

Med en stigande arbetslöshet är behovet av tillgängliga utbildningsplatser väsentligt. Utbildning och kompetensutveckling är ett av de främsta verktygen för att motverka arbetslöshet och rusta personer för jobb.

Vi ber er därför svara på följande frågor¹:

1. Är tillgången på utbildningsplatser inom er organisation tillräckligt inför hösten?

( ) Ja

( ) Nej

Om ja, några särskilda satsningar som görs?

Om nej, beskriv vad för utbildningsplatser som saknas och varför de gör det?

2. Är tillgången på utbildningsplatser inom er organisation tillräckligt inför kommande år?

( ) Ja

( ) Nej

Om ja, några särskilda satsningar som planeras?

Om nej, beskriv vad för utbildningsplatser som saknas och varför de gör det?

3. Hur bedömer ni er förmåga att snabbt kunna utöka antalet utbildningsplatser inom er organisation om arbetsmarknadsläget kräver det?

Med vänlig hälsning,

Thomas Strand

Sektionschef Utbildning och kompetensförsörjning

---

¹ Enkäten skickades till Jönköping University, YH-anordnare, Kommunernas vuxenutbildningsenheter, länets Folkhögskolor och Studieförbund

Månadsrapport - Juli 2020, ANA

0 0 2 0 av 2 Mätetal

Mätetal	Målvärde	Resultat	Analys
 RJL Personalhälsa - sjukfrånvaro <i>Sjukfrånvaron för medarbetare ska inte öka i jämförelse med samma period föregående år.</i>	3,5 %	2,8 % 	Coronapandemin har inte påverkat sjukfrånvaron i någon större utsträckning. Sjukfrånvaron har sjunkit något jämfört med samma period föregående år.
 RJL Ekonomi i balans	0 tkr	10 662 tkr 	<p>A. Verksamhetsområdet Utbildning och kultur (+6,3 mnkr)</p> <p>Folkhögskolornas budgetavvikelse är positiv 0,9 mnkr.</p> <p>Budgetavvikelsen för Smålands musik och teater är negativ och uppgår för perioden till - 0,7 mnkr.</p> <p>Övrig kultur samt kulturbidrag och gestaltning har i dagsläget en positiv budgetavvikelse på 4,3 mnkr En bidragande orsak är vakanser inom både inom kultur och utveckling och regionbiblioteksverksamheten. Ett par av vakanserna är tillsatta per 1 sept. Det finns även en viss fördröjning av utbetalningar inom kulturprojekten.</p> <p>Fortsatt stort överskott inom stab/UoK pga vakanser, ca 1,8 mnkr. Någon av de vakanta tjänsterna kommer att tillsättas i höst. Det nettoöverskott som uppstår kommer dock att förbättra verksamheternas resultat genom att försåld administration minskar. Räknar med att detta kan tas hänsyn till i kommande delårsbokslut.</p> <p>Sammantaget är verksamhetsområdets resultat osäkert, då pandemin och de inskränkningar av folksamlingar som gäller kommer att påverka verksamhetsområdets resultat betydligt.</p> <p>Besked om extra statsbidrag hos Kulturrådet för att minska effekterna av pandemin, för kulturverksamheterna inom samverkansmodellen är inskickad, men i dagsläget har inget beslut tagits.</p> <p>B. Centrala anslag (+4,3 mnkr)</p> <p>Ett överskott finns på anslaget för projektmedel (+3,1 mnkr) samt på anslaget för valideringscheckar (+0,5 mnkr) som i likhet med föregående år inte har kunnat utnyttjas p g a gällande regelverk. Det finns också ett mindre överskott på anslaget för kulturplanens genomförande.</p> <p>Nämndens egna kostnader är i budgetbalans.</p> <p>Erhållna statsbidrag uppgår till budgeterad nivå.</p>

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 98

Remiss - Regional utvecklingsstrategi Västra Götaland 2021-2030

Diarienummer: RJL 2020/886

Beslut

Presidiet föreslår nämnden

1. Godkänna föreliggande yttrande som svar till Region Västra Götaland
2. Yttrandet kompletteras med ett tillägg om att inför framtida infrastruktursatsningar göra en koppling mot nya stambanan och riksväg 40 från Göteborgs hamn.

Sammanfattning

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över rubricerad remiss ”Regional utvecklingsstrategi Västra Götaland 2021 – 2030”.

Beslutsunderlag

- Missiv daterad 2020-05-28
- Förslag till yttrande 2020-09-16
- Remiss – Regional utvecklingsstrategi Västra Götaland 2021-2030

Yrkanden/förslag till beslut på sammanträde

Ordföranden föreslår att yttrandet kompletteras med ett tillägg om att inför framtida infrastruktursatsningar göra en koppling mot nya stambanan och riksväg 40 från Göteborgs hamn.

Presidiet ställer sig bakom förslaget.

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Nämnden för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Remiss: Regional utvecklingsstrategi för Västra Götaland 2021-2030

Förslag till beslut

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

- Godkänner föreliggande yttrande som svar till Region Västra Götaland

Sammanfattning

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över rubricerad remiss ”Regional utvecklingsstrategi Västra Götaland 2021 – 2030”.

Information i ärendet

Den regionala utvecklingsstrategin är en övergripande strategi för det gemensamma regionala utvecklingsarbetet i Västra Götaland. Strategin består av ett mål, fyra långsiktiga prioriteringar, fyra tvärsektoriella kraftsamlingar och fem vägledande principer.

- Strategins mål, ”Tillsammans gör vi Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle” pekar ut riktningen fram till 2030 och handlar om behovet av att ställa om Västra Götaland till ett hållbart samhälle. Målet konkretiserar vad en sådan omställning innebär ur ett ekonomiskt, ett ekologiskt och ett socialt perspektiv.
- De långsiktiga prioriteringarna gäller fram till 2030 och beskriver de fyra viktigaste områdena för gemensamma insatser för att klara omställningen till ett hållbart samhälle.
  1. Bygga kompetens – för bättre kompetensförsörjning och livslångt lärande
  2. Stärka innovationskraften – för ett konkurrenskraftigt näringsliv i framkant
  3. Knyta samman Västra Götaland – för hållbar och förbättrad tillgänglighet
  4. Öka inkluderingen – för tillit och sammanhållning

Prioriteringarna beskriver de fyra viktigaste områdena där man behöver samverka och göra gemensamma insatser för att klara av att ställa om Västra Götaland till ett hållbart samhälle. Det är områden där förändringstakten måste accelerera eller där den gemensamma beredskapen för att klara ett antal banbrytande förändringar behöver stärkas.

- De tvärssektoriella kraftsamlingarna gäller fyra år i taget och revideras en gång per mandatperiod. Syftet med kraftsamlingarna är att förstärka arbetet med de långsiktiga prioriteringarna genom riktade resurser och samverkan. De fyra som gäller de första fyra åren är:
  1. Fullföljda studier
  2. Digitalisering
  3. Elektrifiering
  4. Cirkulära affärsmodeller

Kraftsamlingarna ses över och revideras vid behov en gång per mandatperiod och ska stärka arbetet inom de fyra långsiktiga prioriteringarna.

En kraftsamling innebär att extra fokus läggs på stärkt samverkan och samordnat utvecklingsarbete inom området och att extra resurser riktas dit under perioden.

- De fem vägledande principerna ska vägleda arbetet när vi genomför strategin genom att dels inspirera och utmana i den dialog och samverkan som sker, dels utveckla våra arbetssätt.

Västra Götaland önskar svar på följande frågor:

- Vad är er samlade uppfattning om strategiförslaget och dess relevans?
- Vad tycker ni om målet Tillsammans gör vi Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle?
- Fångar urvalet av långsiktiga prioriteringar de utmaningar som är viktigast för gemensamma insatser framåt?
- Fångar de tvärssektoriella kraftsamlingarna de viktigaste områdena för gemensamma insatser för de kommande fyra åren?
- Hur ser ni på de vägledande principerna och hur de kan bidra till strategins genomförande?
- Samarbete mellan aktörer är nödvändigt för ett framgångsrikt genomförande av strategin. Hur tycker ni att strategin ska genomföras? Hur kan er organisation bidra?

Beslutsunderlag

- Missiv daterad 2020-05-28
- Förslag till yttrande 2020-09-16
- Remiss – Regional utvecklingsstrategi Västra Götaland 2021-2030

Beslut skickas till

Region Västra Götaland

REGIONLEDNINGSKONTORET

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Peter Friberg
Regional sektionschef samordning,
uppföljning och analys

Region Västra Götaland

Regional utvecklingsstrategi för Västra Götaland 2021-2030

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över remissen Regional utvecklingsstrategi för Västra Götaland 2021-2030.

Sammanfattning

Region Jönköpings län anser att Västra Götalandsregionen har tagit fram en regional utvecklingsstrategi som har rätt perspektiv med sikte på hållbarhet, framtiden och dess utmaningar som gynnar det fortsatta arbetet. Strategins mål, långsiktiga prioriteringar, tvärsektoriella kraftsamlingar och de fem vägledande principerna bidrar till ett framgångsrikt arbete med Västra Götalandsregionens regionala utvecklingsstrategi.

Synpunkter på förslaget

Region Jönköpings län är positiv till den regionala utvecklingsstrategi (RUS) som Västra Götalandsregionen tagit fram och vill ge följande inspel på de frågor man önskade få svar på.

- Vad är er samlade uppfattning om strategiförslaget och dess relevans?

Strategin är väl genomarbetad och har ett tydligt innehåll. Relevansen har ytterligare förstärkts i och med den Corona-pandemin vi befinner oss i. Strategin skulle med fördel även kunna infatta en belysning utifrån denna kris för att ytterligare förstärka vikten av strategins inriktning och innehåll mot ett hållbart samhälle.

När det gäller Agenda 2030 och dess koppling till mål och prioriteringar så skulle denna koppling kunna visas vid respektive prioritering i strategidokumentet när den fördjupade hållbarhetsbedömningen är gjord.

- Vad tycker ni om målet ”Tillsammans gör vi Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle”?

Målet att ställa om till ett hållbart samhälle är relevant men nuvarande målbeskrivning kan uppfattas som tudelat då fokus ligger på både tillsammans, göra till ett föredöme samt för omställning till ett hållbart samhälle. En möjlighet kan vara att uttrycka målet utifrån ett önskat

tillstånd 2030 dvs beskriva det läge (mål) som ska vara uppnått 2030:
”Tillsammans har vi gjort Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle” eller att mer kortfattat uttrycka det som ”Västra Götaland är ett omställt och hållbart samhälle”.

- Fångar urvalet av långsiktiga prioriteringar de utmaningar som är viktigast för gemensamma insatser framåt?

Region Jönköpings län anser att de fyra långsiktiga prioriteringarna fångar de utmaningar som är viktiga för framtida insatser och vill lämna följande synpunkter inom dessa prioriteringar:

Utifrån Region Jönköpings regionala utvecklingsstrategi och dess delmål så är vi positiva till att remisshandlingen belyser värdet av Göteborgs hamn, värdet av järnvägen som hållbar transportinfrastruktur och att det finns ett exempel på långsiktiga viktiga insatser som handlar om ökad samverkan nationellt och internationellt.

I remissen för RUS Västra Götaland saknas en beskrivning och ett ställningstagande gällande den nya stambanan för höghastighetsjärnväg mellan Göteborg och Jönköping. Region Jönköpings Län tycker att den nya stambanan är viktig för samverkan mellan våra regioner, men också en förutsättning för samverkan med övriga delar av landet, gällande främst hållbart resande och hållbara transporter samt utökad arbetsmarknad genom enkelt pendlare och korta restider.

Det är positivt att remisshandlingen för RUS Västra Götaland belyser vikten av att vidga arbetsmarknaden till att sträcka sig över regions- och landsgränser. Dels delar Region Jönköpings Län den uppfattningen, dels ryms Region Jönköpings Län inom en sådan utvidgad arbetsmarknad och framför allt kommer båda regionerna att gynnas av ett sådant synsätt.

- Fångar de tvärssektoriella kraftsamlingarna de viktigaste områdena för gemensamma insatser för de kommande fyra åren?

Då kraftsamlingarna ska stärka arbetet inom de fyra långsiktiga prioriteringarna så skulle det tillföra extra fokus om man kunde få med en kraftsamling som kan fokusera på arbetet med att öka inkluderingen.

Digitaliseringen är ett viktigt fokusområde men för att stödja arbetet med den långsiktiga prioriteringen att skapa ökad tillit och sammanhållning krävs även annat fokus och val av kraftsamlingar för att kunna ge kraft i kommande insatser.

- Hur ser ni på de vägledande principerna och hur de kan bidra till strategins genomförande?

Region Jönköpings län ställer sig positiv till de vägledande principerna. Genom att utmana sig i arbetet, utvidga perspektiven och låta sig

inspireras skapas ett bra förhållnings- och angreppsätt i arbetet med att implementera och förverkliga målet.

- Samarbete mellan aktörer är nödvändigt för ett framgångsrikt genomförande av strategin. Hur tycker ni att strategin ska genomföras? Hur kan er organisation bidra?

Region Jönköpings län kan bidra till att målen nås genom dialog och samarbete. Region Jönköpings län vill även lyfta fram vikten av att tydliggöra den regionala utvecklingsstrategins betydelse och påverkan även för närliggande regioner och omland. God samverkan med närliggande regioner utvecklar och skapar tillväxt och Region Jönköpings län ser gärna ett utökat samarbete tillsammans i framtiden.

REGION JÖNKÖPINGS LÄN

Rune Backlund
Ordförande för nämnd arbetsmarknad,
näringsliv och attraktivitet

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

**Regional utvecklingsstrategi
för Västra Götaland
2021–2030**

REMISSVERSION

Innehåll

Strategins mål: Västra Götaland är ett föredöme för omställning	6	Fem vägledande principer	22
Förutsättningarna i Västra Götaland är goda	7	Vi tar tillvara olika platsers förutsättningar och möjligheter	22
Samhällsutmaningar som drivkraft	7	Vi ökar invånarnas delaktighet och inflytande	22
Ett samlat och strategiskt regionalt utvecklingsarbete	8	Vi experimenterar för att lära, skala upp och implementera	23
Fyra långsiktiga prioriteringar	9	Vi talar med gemensam röst	23
Bygga kompetens – för bättre kompetensförsörjning och livslångt lärande	10	Vi är modiga och förändringsorienterade ledare	23
Stärka innovationskraften – för ett konkurrenskraftigt näringsliv i framkant	12	Genomförande – från vad till hur	24
Knyta samman Västra Götaland – för hållbar och förbättrad tillgänglighet	14	Dialog och samverkan	25
Öka inkluderingen – för tillit och sammanhållning	16	Kunskap och lärande	26
Fyra tvärssektoriella kraftsamlingar	18	Verktyg och resurser	26
Fullföljda studier	19		
Digitalisering	19		
Elektrifiering	20		
Cirkulära affärsmodeller	20		

Tillsammans för en hållbar utveckling

Alla som bor och verkar i Västra Götaland ska kunna leva ett gott liv. Nyckeln till Västra Götalands långsiktiga attraktivitet och konkurrenskraft är vår gemensamma förmåga att vara innovativa och ställa om till ett hållbart samhälle.

Den regionala utvecklingsstrategin ska bidra till Västra Götalands utveckling. Den beskriver mål och prioriteringar för områden där takten i omställningen behöver öka fram till 2030. Den fokuserar på områden som utvecklas genom samarbete mellan organisationer och sektorer samt samverkan mellan lokal, regional, nationell och internationell nivå. För att ställa om till ett hållbart Västra Götaland behöver vi möta ett antal samhällsutmaningar parallellt. Ingen kan lösa dessa utmaningar på egen hand, men tillsammans kan vi bidra till ett hållbart samhälle.

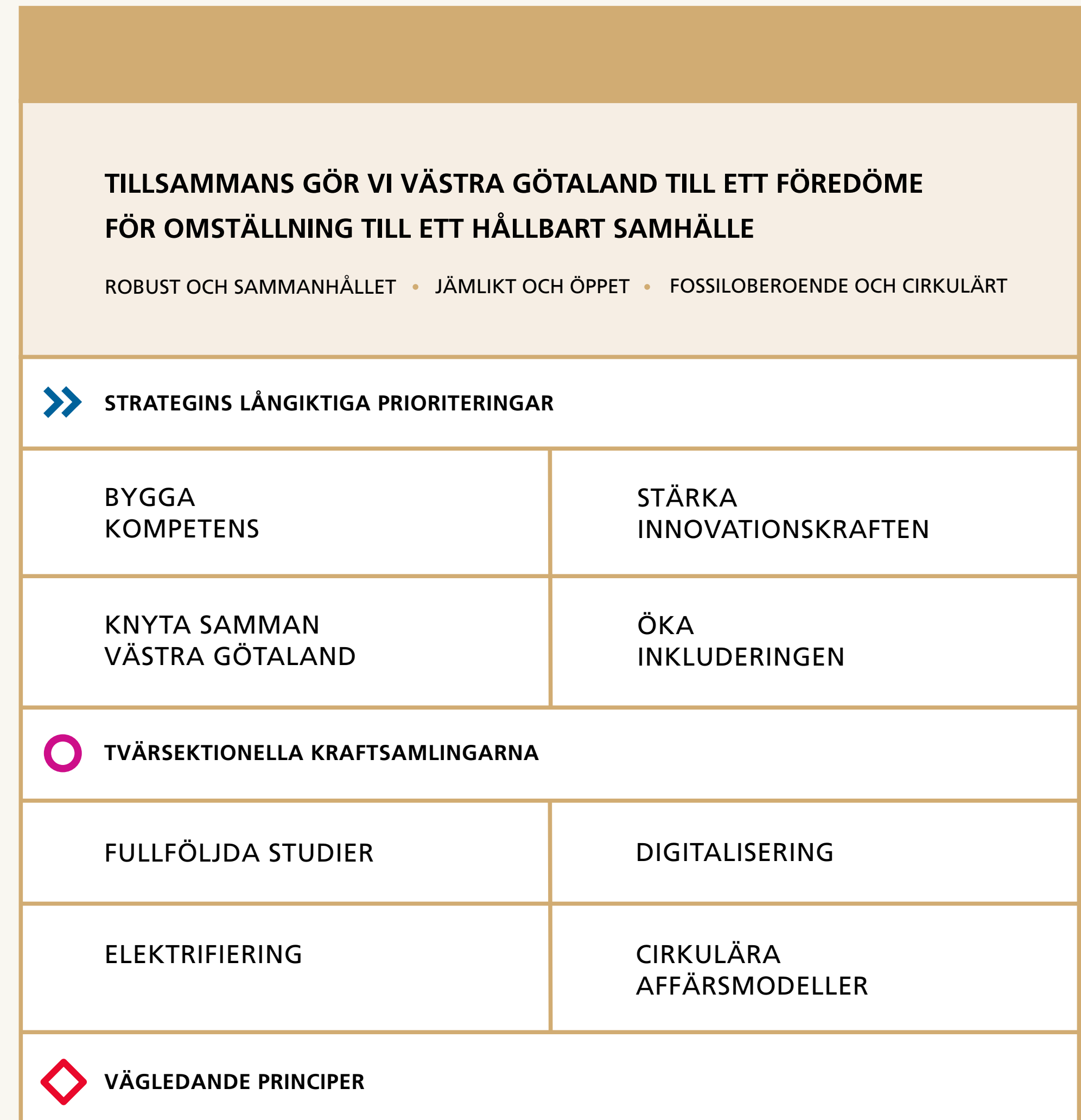
Aktörer som bidrar till genomförandet av strategin är näringslivet och dess organisationer, länets 49 kommuner och fyra kommunalförbund, akademi och forskningsinstitut, civilsamhället, Västra Götalandsregionen samt länsstyrelsen och andra statliga myndigheter. Vi har olika ansvar, resurser och kunskaper, och strategin är plattformen för vår samverkan och för ett kraftfullt genomförande.

Så här läser du den regionala utvecklingsstrategin

Strategin består av ett mål, fyra långsiktiga prioriteringar, fyra tvärsektoriella kraftsamlingar och fem vägledande principer:

- **Strategins mål pekar ut riktningen fram till 2030** och handlar om behovet av att ställa om Västra Götaland till ett hållbart samhälle. Målet konkretiserar vad en sådan omställning innebär ur ett ekonomiskt, ett ekologiskt och ett socialt perspektiv.
- **De långsiktiga prioriteringarna** gäller fram till 2030 och beskriver de fyra viktigaste områdena för gemensamma insatser för att klara omställningen till ett hållbart samhälle.
- **De tvärsektoriella kraftsamlingarna** gäller fyra år i taget och revideras en gång per mandatperiod. Syftet med kraftsamlingarna är att för stärka arbetet med de långsiktiga prioriteringarna genom riktade resurser och samverkan.
- **De fem vägledande principerna** ska vägleda oss när vi genomför strategin genom att dels inspirera och utmana i den dialog och samverkan som sker, dels utveckla våra arbetssätt.

Figuren beskriver den regionala utvecklingsstrategins beståndsdelar och hur de förhåller sig till varandra. Strategin har ett mål, fyra långsiktiga prioriteringar och fyra tvärsektoriella kraftsamlingar. Den innehåller också fem vägledande principer för genomförandet.

**Tillsammans gör vi Västra
Götaland till ett föredöme
för omställning till ett
hållbart samhälle.**

Strategins mål: Västra Götaland är ett föredöme för omställning

Nyckeln till ett långsiktigt konkurrenskraftigt och attraktivt Västra Götaland, är vår gemensamma förmåga till innovativ omställning inom en rad områden. Strategins mål pekar ut riktningen för Västra Götalands utveckling till 2030 och det formuleras enligt följande: Tillsammans gör vi Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle.

Med ett hållbart samhälle menar vi att Västra Götaland är robust och sammanhållet, jämlikt och öppet samt fossiloberoende och cirkulärt.

Robust och sammanhållet

I det robusta Västra Götaland kan samhället möta både kända och oförutsedda utmaningar och vända dessa till möjligheter. Näringslivet har hög konkurrenskraft och en internationell erkänd förmåga att hantera tekniska utvecklingsprång, kompetensförsörjning och ekonomiska förändringar. Det finns en god beredskap att möta effekterna av ett förändrat klimat och andra omvälvande händelser. Ett sammanhållet Västra Götaland kännetecknas av hållbar och förbättrad tillgänglighet och ett välfärdssystem med en god demokratisk förankring som gör att invånarna känner sig trygga. Varje människas potential blir sedd och förverkligad.

Jämlikt och öppet

I det jämlika och öppna Västra Götaland deltar varje människa i samhället på jämställda och jämlika villkor. Samhället är inkluderande och transparent, och invånarna känner sig delaktiga. Olika platsers förutsättningar tas tillvara och det finns ett samspel och utbyte mellan platser. Det öppna Västra Götaland är integrerat med omvärlden och har ett rikt utbyte nationellt och internationellt. Genom goda relationer och samarbete med våra grannregioner bidrar vi till en hållbar utveckling både lokalt och globalt.

Fossiloberoende och cirkulärt

I det fossiloberoende och cirkulära Västra Götaland är den privata och offentliga sektorn föregångare som inspirerar och påverkar både det nationella och det internationella miljö- och klimatarbetet. Fossila bränslen och material ersätts med resurs-effektiva och biobaserade produkter och tjänster. I ett fossiloberoende och cirkulärt Västra Götaland kan och vill invånarna göra hållbara val och bidra med kreativa lösningar som begränsar miljö- och klimatpåverkan.

Förutsättningarna i Västra Götaland är goda

Västra Götaland har 1,7 miljoner invånare och består av 49 kommuner. Länet är stort till ytan och består av landsbygd, små och stora tätorter och städer. Västra Götaland har stora naturresurser med vatten, skogar och jordbruksmark, där det rika natur- och kulturlivet, den långa kuststräckan och de många sjöarna bidrar till attraktionskraft i länets alla delar.

Västra Götalands fyra regionala kärnor är Göteborg, Borås, Skövde och Trollhättan-Vänersborg-Uddevalla som samtliga är betydelsefulla utifrån läge, storlek och funktion. Samtidigt samspelar länets alla platser i ett ömsesidigt utbyte med omgivningen, utifrån sina olika förutsättningar och möjligheter.

Västra Götaland är en öppen och internationellt konkurrensutsatt ekonomi som ofta påverkas tidigt av konjunktursvängningar i omvärlden. Sedan finanskrisen 2008 har sysselsättningen vuxit kraftigt, med en koncentration till urbana områden. Tack vare globalt verksamma företag, lärosäten, starka forskningsmiljöer samt välutvecklade strukturer för entreprenörskap och innovation är Västra Götaland ledande inom kunskap, forskning och utveckling. Västsverige är en av de regioner i världen som satsar mest på investeringar i forskning och utveckling i förhållande till ekonomins storlek.

Tillverknings- och tjänsteföretag inom fordon, life science och kemi är internationellt konkurrenskraftiga, där kvalificerade företags- och IT-tjänster, byggverksamhet och besöksnäring är de delar av ekonomin som växer snabbast. Andra starka och unika branscher som har stor betydelse i Västra Götaland är livsmedel, textil och mode, handel, möbler, film, dataspel, logistik, maritima verksamheter, flyg och rymd. (Läs mer om Västra Götalands förutsättningar i bilaga 1.)

Samhällsutmaningar som drivkraft

Västra Götaland har ett bra utgångsläge men vi behöver samtidigt möta ett antal regionala och globala samhällsutmaningar. Klimatfrågan och att begränsa den globala uppvärmningen är den mest omfattande utmaningen. Stora system ska ställas om. Komplexiteten i flera av samhällsutmaningarna gör att innovativa lösningar behöver arbetas fram gemensamt och tvärsektorielt utifrån Västra Götalands förutsättningar och styrkor. Näringslivet är viktigt för att bidra till utvecklingen av hållbara produkter och tjänster som är globalt konkurrenskraftiga.

Strategin tar sin utgångspunkt i följande samhällsutmaningar:

- Effekterna av klimatförändringarna blir allt mer allvarliga och den biologiska mångfalden är hotad. Det ställer krav på att minska klimatpåverkande utsläpp inom bland annat transportsektorn.
- Industrin är starkt internationellt beroende och den globala konkurrensen ökar. Utvecklingen inom digitalisering, automatisering och artificiell intelligens innebär behov av nya kompetenser.
- Det finns en brist på arbetskraft inom privat och offentlig sektor, som riskerar att förvärras som följd av åldrande befolkning. Samtidigt saknar många arbete.
- Invånarnas tillgång till arbete och samhällsservice skiljer sig allt mer åt beroende på var i länet de bor.
- De socioekonomiska klyftorna och boendesegregationen ökar. Många invånare känner sig inte delaktiga i samhället.
- Många barn och unga lämnar grundskolan och gymnasiet utan god kända betyg. En större andel yngre än äldre är inte nöjda med livet och alltför många lider av psykisk ohälsa.

Ett samlat och strategiskt regionalt utvecklingsarbete

Med utgångspunkt i Västra Götalands förutsättningar och samhällsutmaningar ska vi bygga ett hållbart samhälle där vi ligger i framkant.

De kommande årens arbete behöver fokusera på ett begränsat antal områden för att utveckla nya arbetsmetoder som leder till konkreta och varaktiga förändringar. Strategin pekar därför ut fyra långsiktiga prioriteringar där förändringstakten behöver öka. Samtidigt behöver det breda regionala utvecklingsarbetet fortsätta.

Det regionala utvecklingsarbetet i Västra Götaland är omfattande, strategiskt och långsiktigt. Det omfattar utveckling inom kultur och upplevelser, föreningsliv, kompetensförsörjning, näringslivsutveckling, forskning och innovation, miljö och klimat och internationella samarbeten. Det omfattar även samhällsplanering av infrastruktur, bredband, kollektivtrafik och platsers utveckling samt arbete med folkhälsa, jämställdhet och mänskliga rättigheter.

Mångfalden av människor och etablerade samarbetsmiljöer ger oss resurser och förutsättningar att bygga stabila strukturer och omsätta kunskap i hållbara lösningar. Det regionala utvecklingsarbete som kännetecknar Västra Götaland är en styrka för att åstadkomma en innovativ omställning till ett hållbart samhälle.

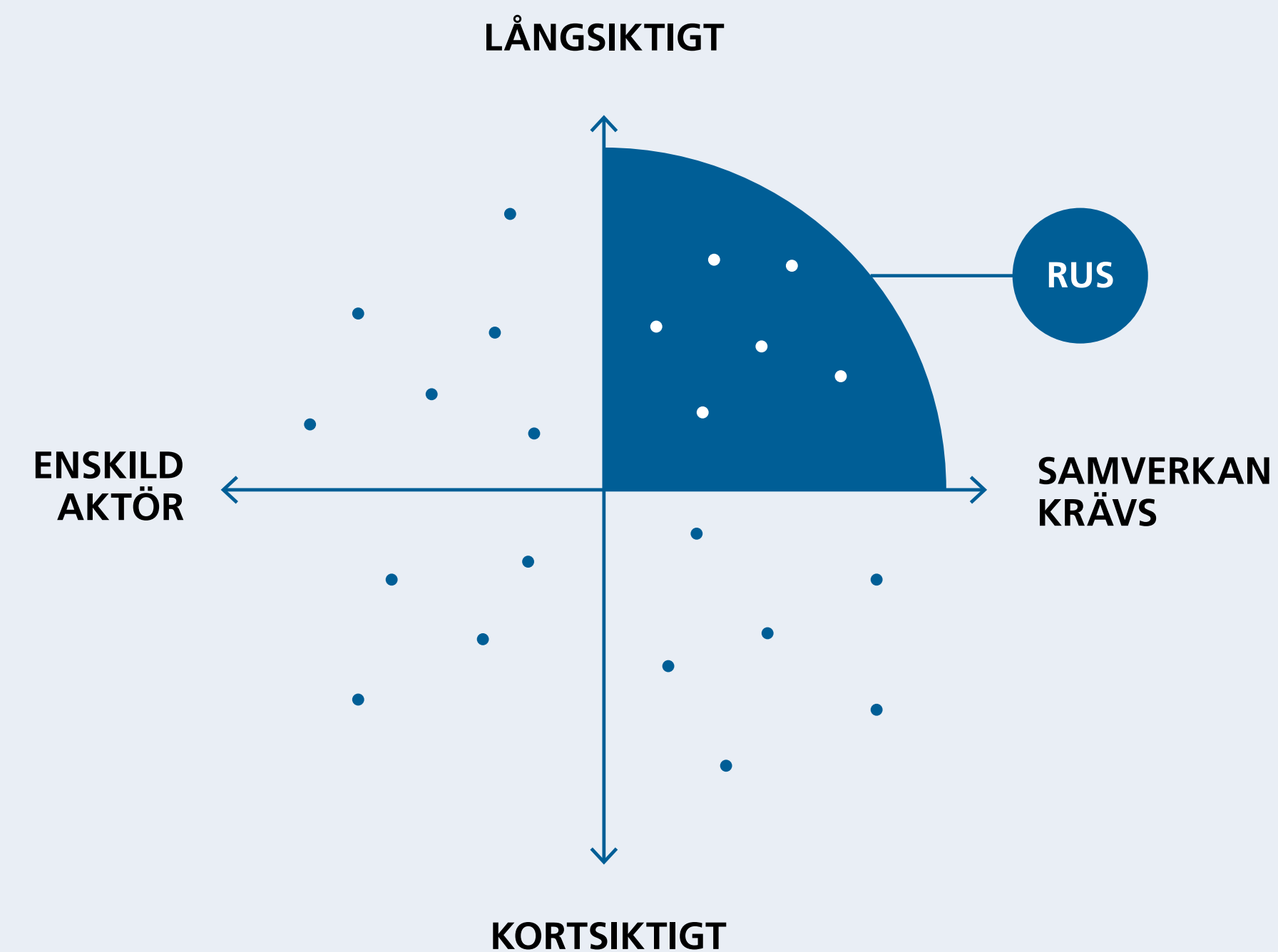

Fyra långsiktiga prioriteringar

Strategin pekar ut fyra långsiktiga prioriteringar fram till 2030:

- » **Bygga kompetens**
– för bättre kompetensförsörjning och livslångt lärande
- » **Stärka innovationskraften**
– för ett konkurrenskraftigt näringsliv i framkant
- » **Knyta samman Västra Götaland**
– för hållbar och förbättrad tillgänglighet
- » **Öka inkluderingen**
– för tillit och sammanhållning

Prioriteringarna beskriver de fyra viktigaste områdena där vi behöver samverka och göra gemensamma insatser för att klara av att ställa om Västra Götaland till ett hållbart samhälle. Det är områden där förändringstakten måste accelerera eller där den gemensamma beredskapen för att klara ett antal banbrytande förändringar behöver stärkas.

Strategin prioriterar områden som är långsiktigt strategiskt viktiga för Västra Götalands utveckling och där det behövs samverkan och gemensamma insatser för att klara av att ställa om till ett hållbart samhälle.

» **Bygga kompetens – för bättre kompetensförsörjning och livslångt lärande**

Att bygga kompetens handlar om att tillgången till kunskap och kompetens är avgörande för att samhället ska utvecklas. Utbildning och arbete är grunden för att människor och företag ska växa, men omställningen kräver också att vi lär och agerar utifrån ny forskning. När behoven av kompetens snabbt förändras blir möjligheterna till livslångt lärande allt viktigare.

Det finns flera utmaningar i att möta framtidens arbetsmarknad. För att Västra Götaland ska bli fossiloberoende och cirkulärt krävs nya kompetenser. Den pågående digitaliseringen och automatiseringen förändrar behovet och fördelningen av arbetsuppgifter. Utbildning, kompetensförsörjning och det livslånga lärandet behöver prioriteras. Vi behöver arbeta systematiskt med kompetensväxling utifrån arbetsmarknadens behov.

Matchningen mellan utbud och efterfrågan på kompetens underlättas av en större arbetsmarknad och genom samarbeten mellan utbildningsanordnare, arbetsförmedlingen, arbetsgivare och branschföreträdare. Arbeten med högre utbildningskrav har under en längre tid koncentrerats till urbana områden och många nyckelkompetenser finns i dag på en global arbetsmarknad. För att klara konkurrensen om kompetenser och arbetskraft måste Västra Götaland vara en attraktiv plats att bo och verka på. Genom att vidga arbetsmarknaden över region- och landsgränser ökar möjligheten att hantera och klara omställningen.

När vissa yrken förändras eller försvinner och andra uppstår behövs nya sätt att arbeta med livslångt lärande och bildning. Det gäller exempelvis fortbildning, kompetensutveckling, validering och strategisk kompetensförsörjning. Här behövs bredd och spets inom universitet och högskolor samt utbildning vid folkhögskolor och bildning vid studieförbund och föreningar. De gymnasiala och eftergymnasiala utbildningarna behöver snabbare anpassa och utveckla sätt att möta de förändringar vi står inför. Arbetsmarknaden behöver bli mer jämställd. Det behövs ett aktivt arbete för att minska könsstereotypa utbildnings- och yrkesval och anpassa utbildningarna så att de blir attraktiva för fler invånare.

Flera olika insatser krävs för bättre matchning och därmed ökad sysselsättning. Det handlar om vidareutbildning och kompletteringsutbildning för personer vars utbildningsbakgrund och kompetens inte möter kraven på arbetsmarknaden. Det handlar också om att validera kunskap och kompetens, särskilt bland nyanlända invånare. Samtidigt behöver både det offentliga och det privata arbetslivet bli bättre på att ta tillvara mångfalden av arbetskraft.

Såväl den privata som den offentliga sektorn bromsas av arbetskraftsbrist. Det kan leda till att företag flyttar sin verksamhet ut ur landet och att den offentliga sektorn inte klarar sina uppdrag. Enskilda företag har behov av både kvalificerad arbetskraft och att utbilda befintlig personal. I dag saknas bland annat lärare och specialistsjuksköterskor, läkare, vård- och omsorgspersonal, ingenjörer, programmerare, rörmokare, kockar och lantbrukare. Efterfrågan på kompetens inom flera stora yrkesgrupper förväntas dessutom stiga snabbare än utbudet, samtidigt som många går i pension och andelen personer i arbetsför ålder minskar.

Exempel på långsiktigt viktiga insatser för att bygga kompetens

- Kompetensomställning för att möta teknikskiften och arbetsmarknadens förändrade behov
- Förbättra matchningen på arbetsmarknaden
- Ta tillvara och utveckla hela arbetskraftens kompetens och underlätta utsatta gruppers etablering på arbetsmarknaden

» Stärka innovationskraften – för ett konkurrenskraftigt näringsliv i framkant

Att stärka innovationskraften handlar om att utveckla idéer med potential att skynda på omställningen och skapa värde i privat och offentlig sektor. Det omfattar insatser för ett ökat entreprenörskap och nyföretagande, att stimulera de mindre företagens innovationskraft, satsningar på internationellt starka kluster och utvecklade test- och demonstrationsplattformar.

Västra Götaland har lång erfarenhet av nära samarbete mellan forskningsintensiv industri, akademi, forskningsinstitut och offentlig sektor. Det gör oss attraktiva som internationell samarbetspart och som plats för etableringar och investeringar. Genom att tydligt rikta offentliga satsningar mot hållbarhet bidrar vi till globala mål samtidigt som Västra Götaland vinner konkurrensfördelar.

Samverkan och kunskapsöverföring blir allt viktigare när traditionella branscher vävs samman på nya sätt. De mindre företagens innovationsförmåga och snabba rörlighet bidrar till ökad förändringstakt samt till nya produkter och tjänster på marknaden. Genom fortsatta satsningar på forskningsoch innovationsmiljöer kan små och stora företag mötas och skapa större värden i samverkan med akademi, offentlig sektor och andra organisationer. Tillgången till nätverk är viktig för tillväxt i nya företag och för att de ska stanna i Västra Götaland.

I Västra Götaland finns fyra särskilt kunskapsintensiva områden där näringslivet har hög internationell konkurrenskraft och tillväxtpotential:

- **Hållbar industri** rymmer bland annat produktion, nya material, digitalisering och cirkulära affärsmodeller.
- **Hälsa och life science** inbegriper utveckling av läkemedel, medicinteknik, välfärdsteknik och innovationer inom hälso- och sjukvård, med fokus på precisionshälsa och digitalisering.
- **Bioekonomi** omfattar de blå och gröna näringarna med resurser kopplade till vatten, skog och jord, till exempel livsmedel och grön kemi.
- **Framtidens mobilitet** samlar styrkan i fordon- och flygindustri och inkluderar persontransporter samt logistik, inklusive elektrifiering och ökad tillgång till nya typer av tjänster.

Vi behöver hela det dynamiska systemet – alltifrån stora kunskaps- och export-intensiva företag, underleverantörer och tjänsteföretag till bredden av innovativa små och medelstora företag. De entreprenöriella inslagen i skola, högre utbildning och forskning är viktiga delar för att långsiktigt stärka företagsamhet och kapacitet för förnyelse.

Den växande besöksnäringen och de kreativa näringarna är viktiga för en hållbar utveckling i hela länet och för att Västra Götaland ska behålla sin attraktionskraft. Förutsättningarna för att dessa näringar bidrar till mer hållbara konsumtionsmönster, till exempel genom att erbjuda upplevelser lokalt, är goda. Samtidigt behöver besöksnäringens aktörer inom såväl privat som offentlig sektor agera gemensamt för att öka andelen hållbara jobb och minska näringens miljö- och klimatpåverkan.

Test och demonstration av innovationer i både pilotform och verklig miljö är ett sätt att hantera olika perspektiv, komplexitet och risker. Det förenklar möjligheten att skala upp, minskar tiden till praktisk användning och kan forma en tidig hemmamarknad för globalt framväxande lösningar.

Nya innovationer måste dock integrera teknik och affärsmodeller med etik, lagar och regler. Offentlig sektor behöver efterfråga och driva på olika satsningar inom innovation. Här kan offentlig-privat samverkan driva på omställningen genom att attrahera kompetenser och kapital för utveckling och produktion. Även sociala innovationer är viktiga i ett hållbart samhälle. Alla sektorer behöver bidra till nya lösningar som gör att människor mår bra och känner sig trygga och delaktiga i vardagen.

Innovationskraften ökar när mångfald och jämställdhet betraktas som konkurrensfördelar och när invånarnas delaktighet och kreativitet tas tillvara. Ett aktivt deltagande i europeiska samarbeten kan synliggöra och sprida våra exempel internationellt och ge oss inspiration och kunskap vidare i arbetet.

Exempel på långsiktigt viktiga insatser för att stärka innovationskraften

- Utveckla och nyttiggör idéer med potential att öka takten i omställningen.
- Stimulera entreprenörskap och hållbar tillväxt i små och medelstora företag.
- Utveckla insatser inom hållbar industri, hälsa och life science, hållbar mobilitet och bioekonomi.

Strategi för innovation och smart specialisering

Att identifiera och prioritera områden med potential för internationell konkurrenskraft och hållbar utveckling, så kallad smart specialisering, har en central roll i EU:s regionalpolitik. Alla europeiska regioner ska ha en strategi för smart specialisering för att ta del av strukturfondsprogrammets medel. Med utgångspunkt i den regionala utvecklingsstrategin tar Västra Götalandsregionen fram en separat strategi för smart specialisering för de kommande åren.

» **Knyta samman Västra Götaland – för hållbar och förbättrad tillgänglighet**

Att knyta samman Västra Götaland handlar om att öka närheten mellan olika delar i länet men också med grannregioner, övriga Sverige och andra länder. Vi vill göra det möjligt för människor och företag att nå varandra och att ha ett utbyte med omvärlden. Samhällsplanering är en viktig del av framtidens lösningar. Den fysiska och digitala infrastrukturen behöver utvecklas tillsammans med bebyggelseplanering och tjänsteutveckling.

Ett öppet, sammanhållet och fossiloberoende Västra Götaland är ett transporteffektivt samhälle där nödvändiga transporter samordnas och koordineras, möjligheterna att pendla till utbildning och arbete förbättras och tillgången till service och kultur utvecklas. Vår geografiska struktur med flera kärnor bidrar till en robust utveckling i hela länet. Vi verkar dessutom i en global omvärld, där inte minst samverkan inom EU är viktig för att lösa klimatutmaningarna. Förutsättningarna för en stark megarregion ökar genom att vi utvecklar infrastrukturen med grannregioner, till exempel i stråket Oslo till Hamburg.

Järnvägen fortsätter att vara grunden i ett hållbart transportsystem för både gods- och personresor, men det krävs stora investeringar för att öka järnvägsnätets kapacitet och flytta över transporter från väg till järnväg. Det sätter fokus på vår gemensamma förmåga att hitta nya finansieringslösningar, liksom att länets kommuner och Västra Götalandsregionen fortsatt står enade när det gäller att prioritera investeringar i infrastruktur. Skandinavien största hamn ligger i Göteborg och sjöfarten är avgörande för svensk export, import och konkurrenskraft. Västra Götaland är därmed Sveriges transport- och logistikcentrum och har stora möjligheter att utveckla, demonstrera och sprida hållbara lösningar för transport och logistik.

Den regionala samhällsplaneringen behöver vidareutvecklas och samordnas för att bättre hantera långsiktiga utmaningar inom exempelvis transporter, bebyggelseplanering, energiförsörjning och klimatanpassning. Lokalisering av verksamheter, bostäder och service kan bidra till mer jämlika villkor för invånarna och minska klimatpåverkan. Förutsättningarna för att resa hållbart är beroende av invånarnas geografiska tillgänglighet till olika platser. Lösningarna måste därför anpassas till geografiska skillnader och olika behov hos invånare och företag. Med riktade investeringar och information om hållbara resmöjligheter kan det hållbara resandet öka. Det finns en stor potential i att öka gång- och cykelresorna för de kortare vardagsresorna. Den fysiska planeringen och gestaltad livsmiljö ska utvecklas i samverkan. Människans behov ska vara utgångspunkt för hur livsmiljöer utformas.

För att åstadkomma en hållbar stads- och landsbygdsutveckling behöver vi fortsätta att utveckla metoder för lokal platsutveckling. Det möjliggör att ta tillvara olika platsers specifika förutsättningar för en hållbar lokal ekonomisk tillväxt. Platsutveckling handlar om att företag, kommun och föreningsliv ska samverka. En utgångspunkt är kulturarvet och den historia som utgör platsens identitet. En samverkan runt platsen gör det möjligt att hitta synergier mellan politikområden och underlättar utveckling inom bland annat offentlig och kommersiell service.

Digitaliseringen kan stimulera ökad resurseffektivitet och utveckling av smarta tekniklösningar, tjänster och affärsmodeller. System för citylogistik med eldrivna och självkörande fordon behöver utvecklas, liksom effektiva noder för byte mellan transportslag i hela länet. Mobilitetstjänster för personresor i olika former är i en tidig utvecklingsfas. Det krävs satsningar både för tjänsteutveckling och för att ändra användarnas beteendemönster.

Utbyggnaden av bredband behöver fortsätta för att invånare och företag i hela Västra Götaland ska kunna bidra till och ta del av utvecklingen. Bredband och mobiltäckning är en förutsättning för digitalisering av många tjänster. Det gör det möjligt att arbeta på distans, vilket gör att vissa resor kan undvikas. Det i sin tur är bra ur miljö- och klimatperspektiv.

Exempel på långsiktigt viktiga insatser för att knyta samman Västra Götaland

- Samverkan inom regional fysisk planering
- Utveckla transportinfrastrukturen och öka andelen hållbart resande
- Fortsatt utbyggnad av bredband i hela länet
- Ökad samverkan nationellt och internationellt

» Öka inkluderingen – för tillit och sammanhållning

Att öka inkluderingen handlar om att förbättra förutsättningarna för invånare som står långt ifrån arbetsmarknaden att försörja och utbilda sig. Det handlar också om att öka människors tillit till varandra, till samhället och till demokratin.

Potentialen hos varje människa behöver tas tillvara för att vi ska kunna skapa ett jämlikt och sammanhållet Västra Götaland. Arbetet bör vägledas av människors villkor, rättigheter och behov och utgå från invånarnas olika förutsättningar till inflytande och delaktighet. Tilliten mellan människor och till samhället i stort är grunden för en fungerande demokrati.

De socioekonomiska klyftorna och boendesegregationen måste minska. Det krävs även åtgärder för att säkerställa att inga invånare känner sig utestängda från möjligheten att delta i samhällslivet på samma villkor som andra. Det är också nödvändigt med insatser för att alla ska ta del av den digitala utvecklingen – inte minst handlar det om att stärka invånarnas medie- och informationskunnighet.

Förutsättningarna att delta i samhällslivet varierar beroende på var man bor samt på ursprung, utbildning, ålder, kön, fysiska och psykiska funktionsnedsättningar och en rad andra faktorer. Personer med låg utbildningsnivå har till exempel generellt sett sämre hälsa än högutbildade, och utrikes födda har en längre väg in på arbetsmarknaden än inrikes födda.

Tillsammans behöver vi förbättra möjligheterna för fler människor att arbeta och ha en egen försörjning. Det kräver större fokus på bland annat utbildning, språkkunskaper och validering. Dessutom stärks invånarnas livskvalitet och möjlighet till arbete med tillgången till sociala nätverk och mötesplatser. Kultur- och föreningslivet bidrar till möten mellan människor, ökar tilliten och känslan av samhörighet i samhället och är en brygga mellan människor och myndigheter.

Minskade hälsoklyftor och bättre möjligheter till utbildning för barn, unga och vuxna är viktiga beståndsdelar i ett robust och öppet Västra Götaland. Tidiga insatser för att ge barn och unga goda förutsättningar att klara grundskolan och gymnasiet betyder mycket för deras välmående och möjlighet till framtida försörjning och god hälsa.

Det ska vara enkelt att delta i omställningen till ett hållbart Västra Götaland utifrån givna förutsättningar, såväl i landsbygd som i tätorten och på platserna däremellan. Boendet och den offentliga miljön har stor betydelse för att motverka utanförskap och segregation. Tillgång till bostäder är en välfärdsfråga och det är även en förutsättning för regional utveckling. Det är viktigt att skapa attraktiva och stimulerande livsmiljöer, både för dem som lever och verkar där och för besökare. Tillgången till kommunikationer behöver möta invånarnas behov, samtidigt som klimatpåverkan måste minska.

Exempel på långsiktigt viktiga insatser för att öka inkluderingen

- Ge fler möjlighet till utbildning och egen försörjning
- Skapa förutsättningar för större samhörighet och tillit mellan människor och till samhället
- Stärka barn och ungas möjligheter till en bra start i livet

Fyra tvärssektoriella kraftsamlingar

Strategin innehåller även tvärssektoriella kraftsamlingar. De fyra som gäller de första fyra åren är:

- **Fullföljda studier**
- **Digitalisering**
- **Elektrifiering**
- **Cirkulära affärsmodeller**

Kraftsamlingarna ses över och revideras vid behov en gång per mandatperiod. Kraftsamlingarna ska stärka arbetet inom de fyra långsiktiga prioriteringarna. En kraftsamling innebär att extra fokus läggs på stärkt samverkan och samordnat utvecklingsarbete inom området och att extra resurser riktas dit under perioden.

○ Fullföljda studier

Barn och unga ska ha de bästa förutsättningarna för en bra start i livet. En kraftsamling för fullföljda studier ger stora och långsiktiga vinster för såväl individen som samhället. För att komma framåt i arbetet krävs att parter med olika ansvarsområden, resurser och perspektiv samarbetar för att nå resultat.

Skolan är en viktig plats för barn och ungas utveckling, men ansträngningarna för att fler ska gå ut skolan med godkända betyg har hittills inte varit tillräckliga. Andelen barn och unga som går vidare från grund- och gymnasieskolan med fullständiga betyg måste öka kraftigt.

Förutsättningarna att klara skolan påverkas av bland annat föräldrarnas utbildningsnivå, inkomst och bakgrund. Stödet kan därför behöva anpassas utifrån livssituationen för respektive barn. Stödet behöver också ta hänsyn till flickor och pojkars olika förutsättningar. Det krävs även insatser för att förbättra barns och ungas psykiska hälsa, eftersom den psykiska hälsan har stor påverkan på möjligheterna att lyckas i skolan.

Insatserna bör fokusera på de tidiga levnadsårens betydelse för skolresultat, fysisk och psykisk hälsa samt framtida deltagande i arbetslivet. Genom tidigt stöd till familjer för att främja språkutveckling, läsning och rörelseglädje kan vi skapa bättre förutsättningar för barnen i skolan.

Skolan behöver bli bättre på att utjämna skillnader genom stöd till elever med sämre förutsättningar. Barnhälsovård, elevhälsa och sjukvård behöver samarbeta för en god och jämlik hälsa och för att främja barnens fysiska och psykiska välmående. Unga vuxna som inte fullföljt grundskolan och gymnasiet behöver få ytterligare en chans till utbildning, via exempelvis folkhögskola eller vuxenutbildning.

FN:s barnkonvention ska omsättas från teori till praktik. Det handlar bland annat om att systematiskt göra barn delaktiga i frågor som berör och engagerar dem, och om att barn ska känna till sina rättigheter. Det handlar också om att barnets bästa ska beaktas i alla frågor som rör dem och barn ska få möjlighet att utvecklas utifrån sina förutsättningar.

○ Digitalisering

Digitaliseringen genomsyrar både privat och offentlig sektor. Rätt använd kan digitaliseringen bidra till att öka företagets konkurrenskraft, effektivisera offentliga verksamheter och bidra till lösningar för ett fossiloberoende samhälle. Viktiga utvecklingsområden finns bland annat inom automation i tillverkningsindustrin och välfärdsteknik i omsorg och hälso- och sjukvård.

Teknikutvecklingen bär på en stor innovationspotential. Samtidigt saknas tillräcklig digital kompetens och möjligheter att utveckla, testa och demonstrera nya lösningar. För att nyttja möjligheterna krävs att privat och offentlig sektor drar åt samma håll. Utbildning, fortbildning och kompetensväxling måste samspela för att möta förändringarna i industrin, där vissa yrken i dag fasas bort medan andra kommer till. Digitaliseringen ger till exempel ett ökat behov av kompetens inom programmering.

Den offentliga sektorns möjligheter att effektivisera och utveckla sin service genom digitalisering är stor. Ett exempel är arbetet med vårdinformationsmiljöer inom hälso- och sjukvården. Digitaliseringen kan även skapa bättre förutsättningar för invånarna att få tillgång till information, få inflytande i och vara delaktiga i samhällsutvecklingen. Det är samtidigt viktigt att bryta det digitala utanförskapet och ge alla jämlika förutsättningar att delta.

Den snabba utvecklingen av artificiell intelligens (AI) förväntas göra ett betydande avtryck på en mängd olika områden, men AI kräver samtidigt stora mängder data med hög kvalitet. Tillgången på öppna data, digital information som fritt kan användas, bidrar till digital utveckling och innovation. Samtidigt ökar behovet av att ta hänsyn till bedömningar av risk, etik och sårbarhet, bland annat kopplat till personlig integritet.

○ Elektrifiering

Elektrifieringen av industrin och transportsektorn är en viktig del i arbetet för att minska klimatpåverkan. Den är samtidigt en av vår tids största industriella omställningar. För att omställningen ska lyckas krävs tillgång till rätt kompetens i alla led, både inom nya och befintliga kompetensområden.

Elektrifiering handlar om att utveckla hållbara lösningar inom flera olika samhällssektorer. Den nya tekniken behöver internationellt konkurrenskraftiga miljöer och labb för forskning, test och demonstration. Innovationsupphandling är ett verktyg för att produkter och tjänster ska kunna utvecklas och tillverkas. Offentlig-privat samverkan och finansiering är en framgångsfaktor för sådana satsningar. Hemmamarknaden fungerar som en språngbräda för näringslivet att öka exporten till andra länder.

I fysisk planering på kommunal och regional nivå behöver hänsyn tas till behov och förutsättningar för elproduktion och eldistribution. Produktionen av icke fossil energi är inte tillräcklig för att klara det framtida behovet vid en omfattande elektrifiering. Vi behöver planera för att lokalisera ny inhemsk förnybar elproduktion och lagring. Elnätets distributionskapacitet behöver också byggas ut för att möta den stigande lokala efterfrågan på eleffekt. För att elektrifiera transportsystemet behöver vi prioritera att bygga ut laddinfrastruktur. Samhället behöver planera för och säkerställa en elförsörjning som möter behov och förväntningar på leveranssäkerhet och fossiloberoende.

○ Cirkulära affärsmodeller

Produkter och tjänster som baseras på förnybar energi och råvaror från jord, skog och vatten är nyckeln till att bryta beroendet av olja och andra fossila resurser. Samtidigt måste metaller och material som inte kan ersättas med biobaserade råvaror cirkuleras tillbaka in i produktionen.

För att skapa en biobaserad och cirkulär ekonomi krävs en resurseffektiv utvinning och produktion som inte äventyrar den biologiska mångfalden trots att uttaget av biomassa ökar. Det krävs också nya affärsmodeller som fokuserar på lönsamhet och långsiktig ekonomisk hållbarhet. Genom att näringslivet satsar på klimatanpassade produkter, bränslen, material och produktionsprocesser och testar dessa i nya affärsmodeller, öppnas många möjligheter för andra samhällssektorer att både haka på och driva processen vidare.

Nya biobaserade innovationer behöver utvecklas och testas i stor skala, vilket ställer krav på strategiska satsningar samt på en gemensam och effektiv planering. Värdekedjor och materialflöden måste vara transparenta för att möjliggöra dels att graden av återanvändning är hög i flera led, dels att skadliga ämnen undviks. Samtidigt behöver vi stimulera en ökad efterfrågan på biobaserade och cirkulära produkter och tjänster. Där kan offentlig sektor vara en föregångare genom att ställa krav, upphandla och bidra till att skapa miljöer för att utveckla, testa och demonstrera nya affärsmodeller.

Genom användardriven affärsutveckling, exempelvis tjänstedesign, underlättar och stimulerar vi en hållbar konsumtion och livsstil. Här finns ett stort engagemang från det civila samhället att delta i förändringen. Det civila samhället, kulturlivet och folkbildningen kan inspirera och öka invånarnas förmåga att ställa om till en hållbar livsstil, bland annat genom att öka intresset för återbruk, delning och klimatsmarta designlösningar.

Så bidrar strategin till genomförandet av Agenda 2030

I arbetet med Sveriges implementering av Agenda 2030 och FN:s 17 globala hållbarhetsmål läggs stor vikt vid den lokala och regionala nivåns betydelse. Vårt samlade regionala utvecklingsarbete bidrar till samtliga 17 globala hållbarhetsmål.

Den regionala utvecklingsstrategin bidrar till en ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling. Till höger visas en preliminär bedömning av vilka Agenda 2030-mål som har starkast koppling till mål och prioriteringar i strategin. En fördjupad hållbarhetsbedömning kommer att göras parallellt med remissbehandlingen av förslaget till strategi, för att tydliggöra hur dess genomförande och uppföljning ska bidra till att uppfylla Agenda 2030-målen. Resultatet av hållbarhetsbedömningen kommer vara ett underlag tillsammans med inkomna remissvar inför beslutet om den slutliga strategin.

När strategin följs upp och utvärderas kommer Västra Götalandsregionen bland annat att använda indikatorer som bygger på nyckeltal för kommuners och regioners genomförande av Agenda 2030. Agenda 2030 poängterar att samverkan, delaktighet och transparens är förutsättningar för ett framgångsrikt genomförande och för det övergripande målet att ingen ska lämnas utanför. På samma sätt kräver den regionala utvecklingsstrategin kontinuerlig dialog, delaktighet och ett gemensamt ansvar, där samverkan och partnerskap över sektorer och mellan aktörer är en förutsättning. I strategin föreslås fem vägledande principer som ett sätt att integrera Agenda 2030 i genomförandet av strategin. De speglar

bland annat värdet av att öka invånarnas delaktighet och inflytande över samhällsutvecklingen samt av att ta tillvara olika platser förutsättningar och möjligheter för att klara omställningen till ett hållbart samhälle.

Fem vägledande principer

Strategin pekar ut fem principer som ska vägleda oss i vår dialog och samverkan för genomförande av strategin:

- ◆ **Vi tar tillvara olika platsers förutsättningar och möjligheter**
- ◆ **Vi ökar invånarnas delaktighet och inflytande**
- ◆ **Vi experimenterar för att lära, skala upp och implementera**
- ◆ **Vi talar med gemensam röst**
- ◆ **Vi är modiga och förändringsorienterade ledare**

Principerna ska hjälpa oss att ta tillvara möjligheterna i hela Västra Götaland genom att de inspirerar och utmanar oss i nya arbetssätt. De ska hjälpa oss att vidga perspektiven, öka delaktigheten, uppmuntra oss att gå före och våga prova det outforskade. De vägledande principerna är även ett sätt att integrera Agenda 2030 i genomförandet.

◆ **Vi tar tillvara olika platsers förutsättningar och möjligheter**

Västra Götaland är ett stort län med en stor variation av möjligheter och utmaningar, kopplade till olika platsers förutsättningar. Denna variation ska tas tillvara, vilket förutsätter att vi synliggör olika behov av utveckling. Vi behöver ha en funktionell samverkan över territoriella gränser och politikområden som utgår från de frågor som ska hanteras. Det kan innebära att invanda och administrativa gränser behöver utmanas. Kulturlivet som förenande kraft bidrar till att brygga över gränser. Genom samverkan mellan orter som har olika styrkor och funktioner kan utveckling ske både lokalt och i Västra Götaland som helhet.

◆ **Vi ökar invånarnas delaktighet och inflytande**

För att förändringsarbetet ska bli långsiktigt hållbart behöver invånarna ha möjlighet att vara delaktiga, ha inflytande och kunna bidra till samhällsutvecklingen. Rätten till delaktighet gäller även barn och unga, som ska få möjlighet att delta efter sina egna förutsättningar i frågor som berör dem. Att vara inkluderade främjar människors hälsa och stärker demokratin. Ett sätt att öka människors delaktighet och synliggöra olika perspektiv är interkulturell dialog. Vi verkar tillsammans för att så många som möjligt ska få möjlighet att delta i genomförandet av strategin och göra sina röster hörda. Först då kan vårt arbete bidra till Agenda 2030:s övergripande mål att ingen ska lämnas utanför.

◆ Vi experimenterar för att lära, skala upp och implementera

Genom att experimentera och skapa test- och demonstrationsplattformar möjliggör vi lärande och innovationskraft för hållbar utveckling. Genom nya arbetssätt, metoder och samverkansformer skyndar vi på utvecklingen inom områden där förändringstakten behöver öka. Behovet av att fatta goda och snabba beslut under allt större osäkerhet ökar även behovet av att prova olika sätt att hantera beslutsprocesser under kontrollerade former.

Att ta risken att misslyckas är en del i lärandet. Samtidigt ska vi ta tillvara det som redan fungerar bra. Då mobiliserar vi för att förverkliga och sprida hållbara lösningar och skala upp insatser som bidrar till att öka omställningstakten.

◆ Vi talar med gemensam röst

När vi talar med gemensam röst lyssnar omvärlden. Det finns en lång tradition av att offentlig sektor, näringsliv, akademi och det civila samhället agerar tillsammans i Västra Götaland, med grannregioner och i andra internationella samarbeten. Gemensamma ståndpunkter kräver dialog, tillit och förtroende. Därför är det viktigt att de aktörer som bidrar till samhällsutvecklingen i Västra Götaland enkelt kan mobilisera och enas i att gemensamt påverka och utveckla strategiska frågor nationellt och internationellt. Här är nätverk och samverkansarenor viktiga delar. Genom att tala gemensamt synliggör vi att Västra Götaland är en motor för Sveriges utveckling.

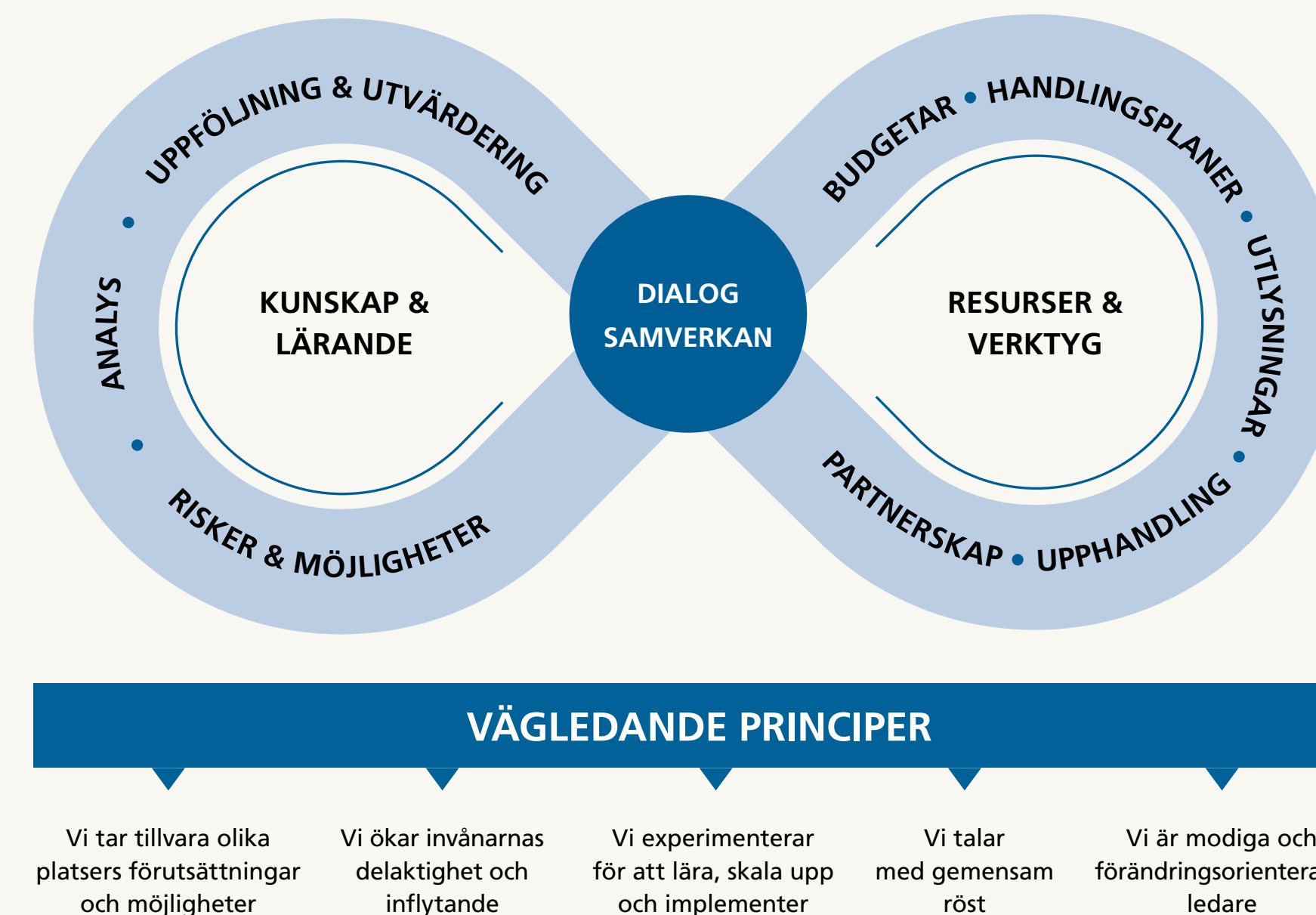
◆ Vi är modiga och förändringsorienterade ledare

Stora förändringar kräver mod. För att öka takten i omställningen krävs gemensamt ledarskap, delat ansvar och strategisk samverkan. Vi behöver vara modiga, kreativa och förändringsorienterade och utveckla arbetssätt som hjälper oss i svåra prioriteringar. Vi behöver synliggöra, diskutera och hantera synergier och målkonflikter. Samsyn, fokus och uthållighet är nycklar för långsiktiga resultat, men det behövs också tillit och mod att ifrågasätta det invanda och beredskap för att hantera det oväntade.

Genomförande – från vad till hur

Parallellt med att förslaget på strategi är på remiss fortsätter dialogen och planeringen av hur strategin ska genomföras utifrån de konkretiseringar, resurser och verktyg som behövs. Det kan till exempel handla om understrategier, budgetar och andra finansieringsformer, mötesplatser, partnerskap, påverkansarbete och gemensam kommunikationsstrategi. Här önskas inspel från remissinstanserna i hur ni kan bidra till strategins genomförande.

För att genomföra strategin behövs dialog och samverkan, kunskap och lärande samt resurser och verktyg. För att prioriteringarna i strategin ska få genomslagskraft behöver personella och ekonomiska resurser avsättas i budgetar och i planer för genomförandet. Vi behöver konkretisera insatser i form av till exempel understrategier och överenskommelser.

Bilden illustrerar genomförandet i form av tecknet för evighet. I centrum finns vår kontinuerliga dialog och samverkan. Kunskap och lärande samspelar och växelverkar med de insatser som vi gör med hjälp av våra olika resurser och verktyg. De vägledande principerna i figurens bas vägleder oss i genomförandet.

Dialog och samverkan

Grunden för att strategin ska få genomslag är ett stort engagemang under hela genomförandet. Vi har alla olika mandat och resurser till vårt förfogande men ansvaret är delat. För att vi ska lyckas måste arbetet genomsyras av kontinuerlig dialog, delaktighet och gemensamma mötesplatser. Det krävs samverkan och partnerskap över och mellan sektorer, och det krävs samverkan som kopplar ihop styrningen på flera nivåer – kommunal, regional, nationell och EU.

Med stöd av de vägledande principerna och med utgångspunkt i de utvärderingar, uppföljningar och analysunderlag som tas fram kring strategin ökar möjligheterna till en gemensam rörelse framåt. Det är också genom dialog och samverkan som vi kan hantera de målkonflikter som kan uppstå om en positiv utveckling på ett område innebär en negativ på ett annat.

Befintliga dialog- och samverkanforum är en viktig grund i genomförandet, tillsammans med politiska samtal mellan regional och kommunal nivå. Västra Götalandsregionens årliga konferens Framtid Västra Götaland är en arena för kunskap, dialog och samverkan för genomförandet av strategin. Men vi behöver även skapa nya mötesplatser och samverkansformer.

Västra Götalandsregionen ansvarar för att samordna olika insatser för att genomföra strategin samt kontinuerligt utvärdera och följa upp arbetet med strategin.

Beredningen för hållbar utveckling (BHU) är ett politiskt samverkansorgan mellan Västra Götalandsregionen och kommunalförbunden i frågor om hållbar utveckling. Styrning och prioriteringar inom den regionala utvecklingsstrategin bereds genom samrådsdiskussioner i BHU, inför beslut i regionfullmäktige.

Kunskap och lärande

Genomförandet av strategin ska utgå från aktuell kunskap om och analys av Västra Götalands utveckling samt länets utmaningar och styrkor i en föränderlig omvärld. Genom kontinuerlig risk- och omvärldsanalys bygger vi upp en gemensam beredskap och förmåga att hantera både kända och okända risker och möjligheter.

De gemensamma insatser som görs ska följas upp och utvärderas i förhållande till strategins mål och prioriteringar (se bilaga 2 – Strategisk inriktning för uppföljning och utvärdering av den regionala utvecklingsstrategin). Enligt förordningen (2017:583) ska strategin ses över minst en gång varje mandatperiod. I samband med översynen planeras en utvärdering som ligger till grund för beslut om eventuella justeringar i strategin.

Kunskapsunderlag och risk- och omvärldsanalys skapar, tillsammans med uppföljning och utvärdering, ett underlag för gemensamt lärande och behovsmotiverade prioriteringar i arbetet framåt.

Verktyg och resurser

Strategins genomförande behöver konkretiseras i form av till exempel understrategier, handlingsplaner och överenskommelser. Det krävs även att strategins prioriteringar avspeglas i fördelningen av resurser. Omfattningen på åtgärder och insatser behöver matcha utmaningarna, och det är därför nödvändigt att arbeta för ökade ekonomiska resurser, från nationell och internationell nivå till Västra Götaland. EU:s finansiella instrument återfinns bland annat i de program som styrs av EU:s sammanhållningspolitik, jordbrukspolitik och forskningspolitik.

Genom offentlig upphandling går det att rikta betydande resurser för att stödja omställningen. Innovationsupphandling är ett annat instrument för att utveckla nya produkter och tjänster. Exempel på verktyg och resurser för att genomföra strategin är våra olika personella och ekonomiska resurser, mål- och styrdokument, budgetar och verksamhetsplaner, överenskommelser, upphandling, utlysningar av projektmedel och idéburna offentliga partnerskap.

Så hänger det ihop

Den regionala utvecklingsstrategin är vår gemensamma strategi för den regionala utvecklingen i Västra Götalands län.

Strategin har sin grund i det uppdrag som Västra Götalandsregionen har från regering och riksdag att utarbeta och fastställa en regional utvecklingsstrategi för länet, samt samordna genomförandet och uppföljningen av strategin. Uppdraget finns i lagen om regionalt utvecklingsansvar (2010:630).

Den regionala utvecklingsstrategin ska vägleda kommuner, kommunalförbund, näringsliv, akademi och forskningsinstitut, det civila samhället samt länsstyrelse och andra statliga myndigheter i det gemensamma arbetet med regional utveckling. Strategin styr, tillsammans med regionfullmäktiges budget, Västra Götalandsregionens satsningar på regional utveckling.

Strategin tar sin utgångspunkt i Vision Västra Götaland – Det goda livet, där det goda livet förutsätter en hållbar utveckling i tre dimensioner – den ekonomiska, den sociala och den ekologiska. Dessa tre dimensioner är beroende av varandra och förstärker varandra.

Den regionala utvecklingsstrategin bidrar till det regionala genomförandet av internationella och nationella utvecklingsstrategier. På global nivå finns Agenda 2030 med 17 globala hållbarhetsmål. På europeisk nivå

finns sammanhållningspolitiken och tillväxtstrategin Den gröna given med mål och åtgärder för klimatneutralitet fram till 2050. På nationell nivå finns Strategin för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2020, där en ny nationell strategi ska tas fram 2020.

Den regionala utvecklingsstrategin samspelar även med tre andra regionala måldokument som är antagna av regionfullmäktige. De ska tillsammans bidra till att uppfylla den gemensamma Vision Västra Götaland – Det goda livet. Dessa måldokument är strategi för hälso- och sjukvårdens omställning i Västra Götalandsregionen och det nationella uppdraget att ta fram regionalt trafikförsörjningsprogram och regional kulturplan.

Den regionala utvecklingsstrategin kommer att genomföras genom exempelvis den regionala klimatstrategin Klimat 2030, Regional transportinfrastrukturplan, den digitala agendan Smart region Västra Götaland samt den länsövergripande strategin för jämställdhetsintegrering Jämställt Västra Götaland 2019–2020.

Kulturstrategi Västra Götaland och regional kulturplan 2020–2023

innehåller ett antal områden som särskilt skapar synergier för hållbar utveckling och som bygger på tvärssektoriell samverkan. Dessa områden är gestaltad livsmiljö, medie- och informationskunnighet, folkbildning, kultur och hälsa, idrott, kulturella- och kreativa näringar och platsutveckling samt läsfrämjande. En fördjupad beskrivning och prioriteringar inom respektive område finns att läsa i kulturstrategin.

Trafikförsörjningsprogrammet är ett övergripande styrdokument för kollektivtrafikens utveckling. Goda möjligheter till studie- och arbetspendling, bostadsbyggande, infrastrukturutveckling samt lokalisering av verksamheter och service skapar tillsammans med kollektivtrafiken en grund för ett hållbart Västra Götaland. Kollektivtrafiken ska planeras både utifrån att minska transporternas påverkan på miljön och med hänsyn till dem som är beroende av en fungerande kollektivtrafik. Trafikförsörjningsprogram för år 2021–2025 är under framtagande.

Strategi för hälso- och sjukvårdens omställning i Västra Götalandsregionen berör flera områden som bidrar till hållbar regional utveckling och som bygger på tvärssektoriell samverkan. Det handlar bland annat om digitalisering, innovation, hälsa och life science, kompetensförsörjning och förebyggande folkhälsoarbete.

Bilaga 3. Så tog vi fram strategin – utgångspunkter, process och vägval

Remissversion regional utvecklingsstrategi 2021–2030

Så tog vi fram strategin – utgångspunkter, process och vägval

I denna bilaga beskriver vi ramverk och utgångspunkter för den regionala utvecklingsstrategin, vad en regional utvecklingsstrategi är och vilken roll den har. Här beskriver vi även processen från 2018 fram till att förslaget på strategi skickas ut på remiss i april 2020 – hur delaktigheten sett ut hittills och några av de vägval som gjorts. En viktig del av processen är att strategin skickas ut på en bred remiss, och parallellt med remissen fortsätter samtalen 2020 om hur strategin ska genomföras.

Strategiförslaget tar upp vikten av ett robust samhälle med hög gemensam beredskap för oförutsedda händelser. Förslaget föreslår bland annat utökad risk- och omvärldsanalys för att stärka vår gemensamma förmåga att hantera både kända och okända risker och möjligheter i genomförandet av strategin. Förslaget på strategi togs fram under 2019, det vill säga innan covid-19 och de allvarliga effekter som spridningen medför. Det är en utveckling som visar hur viktigt det är att vi arbetar med risk- och omvärldsanalys och är förberedda på olika framtida scenarier.

Bilagan är ett stöd för att förstå strategins logik, innehåll och form samt den process och de inspel som lett fram till remissversionen. Bilagan utgör ett viktigt underlag för att bevara den kunskap och de lärdomar som gjorts längs vägen.

Målet är att strategin ska tas fram med stor delaktighet och transparens. Därför presenteras dokumentation kontinuerligt via webben, www.vgregion.se/samtalvg2030. Där finns information om genomförda dialogtillfällen, sammanställningar av inspel längs vägen och aktuella analysunderlag.

Utgångspunkter för framtagandet – ramverk och erfarenheter

Några utgångspunkter har varit vägledande när strategin har tagits fram. Utgångspunkterna baseras på lagar och förordningar för det regionala utvecklingsarbetet, lärdomar från föregående strategi och ett mångårigt regionalt utvecklingsarbete samt internationella och nationella styrdokument som påverkar strategins utformning.

Den regionala utvecklingsstrategin beslutas av regionfullmäktige, och den styr, tillsammans med regionfullmäktiges budget, Västra Götalandsregionens (VGR:s) satsningar på regional utveckling. Strategin ska vägleda kommuner, kommunalförbund, näringsliv, akademi och institut, det civila samhället samt länsstyrelse och andra statliga myndigheter i arbetet med regional utveckling.

Utgångspunkter när strategin tagits fram

Följande utgångspunkter har varit vägledande i vårt arbete med att ta fram strategin:

- Strategin pekar ut övergripande mål för Västra Götalands utveckling samt en handfull gemensamma prioriteringar.

Strategin gäller 2021–2030, men ses över en gång per mandatperiod.

- Strategidokumentet är mer kortfattat och inte lika detaljerat som den förra regionala utvecklingsstrategin Västra Götaland 2020 (VG2020).
- Agenda 2030 fungerar som ramverk för strategin.
- Strategin ska leda till ett konkret och kraftfullt gemensamt genomförande.

Lag och förordning

Enligt lagen om ett regionalt utvecklingsansvar (2010:630) och förordningen om regionalt tillväxtarbete (2017:583) ska en regional utvecklingsstrategi tas fram för länets utveckling tillsammans med kommuner, länsstyrelse, berörda statliga myndigheter, organisationer och näringsliv. Västra Götalandsregionen har ansvaret för att i samverkan utarbeta och fastställa strategin samt för att samordna insatser för dess genomförande.

Enligt förordningen ska strategin:

- vara samlande och sektorsövergripande
- bygga på analys av förutsättningarna för hållbar tillväxt i länet
- innehålla mål och långsiktiga prioriteringar för länets utveckling
- bidra till sektorsövergripande samverkan mellan länen och mellan aktörer på lokal, regional, nationell och internationell nivå
- ligga till grund för strukturfondsprogrammets mål inom tillväxt och sysselsättning och territoriellt samarbete.

Det är upp till varje region att bestämma för vilken tidsperiod som strategin ska gälla; förordningen reglerar dock att den ska ses över en gång varje mandatperiod.

Erfarenheter från mångårigt regionalt utvecklingsarbete

Västra Götalandsregionen bildades på försök 1999 och organisationen permanentades 2011. Därmed finns i dagsläget sammantaget 20 års erfarenhet av att driva regionalt utvecklingsarbete i samverkan i Västra Götaland. De förtroendevalda på regional nivå har genom åren haft höga ambitioner för det regionala utvecklingsarbetet och Västra Götalandsregionen avsätter i en nationell jämförelse en stor andel egna resurser. Det har varit viktigt att bygga vidare på denna grund i den nya strategin.

Lärdomar från föregående strategi

Halvtidsutvärderingen av den nuvarande regionala utvecklingsstrategin VG2020 gav värdefulla lärdomar som använts när förslaget till ny strategi tagits fram. VG2020 hade ett brett engagemang när det togs fram, men det har delvis tappats längs vägen. För att en strategi ska vara relevant för kommuner och andra aktörer krävs nära dialog och god förankring hela vägen – både när strategin tas fram och när den genomförs.

VG2020 har ett brett innehåll, vilket har fördelar. Men det innebär samtidigt en utmaning i att peka ut vad som är prioriterat, och en lärdom från utvärderingen av VG2020 är att begränsa antalet prioriteringar i strategin för att möjliggöra större genomslag för de gemensamma satsningarna inom ramen för strategin.

Nationella och internationella styrdokument – Agenda 2030 som ramverk

Nuvarande nationella strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft gäller till och med 2020. Det är i skrivande stund inte klart hur efterföljande strategi kommer se ut. När vi tagit fram förslaget till regional utvecklingsstrategi har vi därför lutat oss på nuvarande nationella strategi.

Riksdagen har dock nyligen beslutat om ett nytt mål för den regionala tillväxtpolitiken:

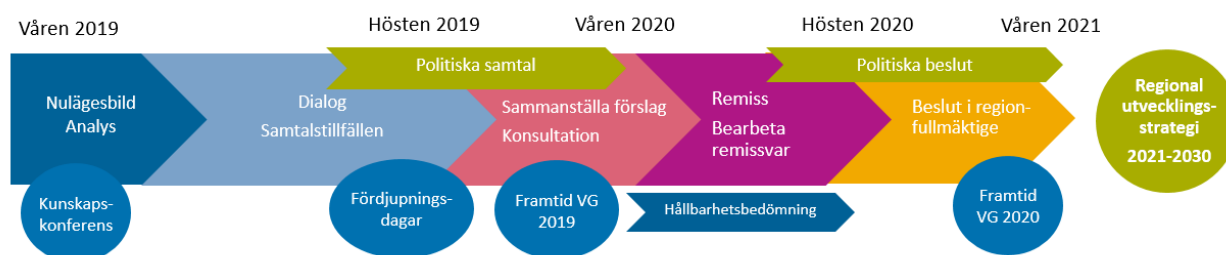
”Utvecklingskraft med stärkt lokal och regional konkurrenskraft för en hållbar utveckling i alla delar av landet”.

Den internationella strategi som gett den främsta vägledning för mål och insatser i den regionala utvecklingsstrategin är FN:s 17 globala mål för hållbar utveckling – Agenda 2030.

Hållbarhetsmålen ska även integreras i allt policyarbete framåt inom ramen för den europeiska sammanhållningspolitiken, där EU:s tillväxtstrategi Den europeiska gröna given innehåller viktiga prioriteringar i målet att göra EU klimatneutralt till 2050.

Så här har vi tagit fram strategin

Processen att ta fram förslaget till regional utvecklingsstrategi kan delas upp i olika steg, vilka illustreras i figuren nedan tillsammans med de huvudaktiviteter som genomförts. Samtliga steg beskrivs – från analysfas, till dialog och samtalsfas till sammanställning av förslag och konsultation fram till remiss.

Nulägesbild och analys

En kunskapskonferens i januari 2019 som Västra Götalandsregionen bjöd in till fungerade som en kickoff inför att nästa regionala utvecklingsstrategi skulle tas fram. Konferensen utgick från regionrapporten Vår bästa tid är nu?, som är en samlad analys av tillståndet och utvecklingen i Västra Götaland. På konferensen deltog representanter från kommuner, högskolor och lärosäten, näringsliv, statliga myndigheter och det civila samhället.

Regionrapporten har varit det huvudsakliga analysunderlaget när vi tagit fram förslaget till strategi, men även andra kunskapsunderlag har använts. Underlagen kan nås via den webbsida www.vgregion.se/samtalvg2030 som skapats om arbetet med strategin samt via VGR:s analysportal.

Regionrapportens resultat presenterades våren 2019 för politiker på regional och delregional nivå för att bidra till ökad kunskap om utvecklingen i Västra Götaland.

Dialog och delaktighet

En viktig utgångspunkt i processen med att ta fram förslaget till strategi har varit att säkerställa en bred delaktighet. Under våren 2019 genomfördes därför en första samtalsfas för att fånga in behov, erfarenheter och kunskap. Cirka 40 samtal och seminarier arrangerades, där totalt drygt 700 personer deltog från kommuner, kommunalförbund, näringsliv, akademi, civila samhället, länsstyrelsen och andra myndigheter samt ett antal andra utvecklingsaktörer. Samtalen fördes till stor del i befintliga samverkansforum och samspelade med andra regionala processer, till exempel strukturbildsarbetet (regional fysisk planering), Kraftsamling fullföljda studier, Klimat 2030 samt framtagandet av en ny kulturstrategi och ett nytt trafikförsörjningsprogram.

Inspelen från samtalen analyserades och en sammanfattning skickades ut till de 700 personer som deltagit. Materialet tillgängliggjordes även för en bredare målgrupp via webben, där det fanns möjlighet att lämna ytterligare reflektioner digitalt. De samlade inspelen bidrog även till upplägget av fortsatta processen.

Hösten 2019 låg fokus på att bearbeta resultaten av vårens alla samtal och på att initiera politiska samtal mellan region och kommuner i de fyra delregionerna. Ett samtalsunderlag togs fram som baserades på dels inspelen från vårens samtal, dels olika analys- och kunskapsunderlag. Vi arrangerade även två tvärssektoriella fördjupningsdagar med syfte att konkretisera områden med behov av kraftsamling. Totalt deltog 200 personer.

I december 2019 arrangerades VGR:s årliga konferens Framtid Västra Götaland. Temat var ledarskap och samverkan i en tid av omställning och konferensen var en del i framtagandet av förslaget till regional utvecklingsstrategi. Föredrag och workshops speglade många av de frågor och behov som lyfts i dialogerna 2019 om hur man kan skapa ett ännu mer kraftfullt gemensamt regionalt utvecklingsarbete för ett hållbart Västra Götaland. Över 500 personer deltog. Deltagarna fick även möjlighet att göra medskick om vad de ansåg var viktigast för starkare samverkan och ledarskap, framgångsfaktorer för ökad omställningstakt och övriga medskick till strategins genomförande.

Under hela 2019 var det också möjligt att lämna inspel till strategiarbetet digitalt via webben.

Politisk beredning inom Västra Götalandsregionen

Strategin ska beslutas av regionfullmäktige och arbetet bereds via beredningen för hållbar utveckling (BHU). BHU består av politiska representanter både från VGR och från kommunerna (fyra ledamöter per kommunalförbund). I BHU sker en strategisk bearbetning av den regionala utvecklingsstrategin genom både avstämning med kommunerna och beredning inför regionstyrelsen och regionfullmäktige.

Regionfullmäktige hade i oktober 2019 en hearing på temat regional utvecklingsstrategi, där alla åtta partier förberett inspel om vilka frågor de ser som viktigast för Västra Götalands utveckling till 2030.

Regionutvecklingsnämnden är ansvarig för att den regionala utvecklingsstrategin tas fram och att det sker enligt förordningen. Övriga nämnder och beredningar inom regional utveckling samt nämnder och styrelser inom hälso- och sjukvården har löpande fått information om arbetet och getts möjlighet att bidra i processen.

Sammanställning av strategiförslag och konsultation

Förslaget till strategi är sammanställt av tjänstepersoner inom Västra Götalandsregionen. Det baseras på analysunderlag samt de inspel och dialoger som skett 2019. Under skrivfasen har vi konsulterat nyckelaktörer för att säkerställa att innehållet är relevant och att det speglar de inspel som olika aktörer lämnat. Regelbundna politiska avstämningar har även gjorts med regionutvecklingsnämnden och beredningen för hållbar utveckling.

Remiss

Remisstiden för förslaget till regional utvecklingsstrategi löper från april till den 13 augusti 2020. Bland de över 150 organisationer som får möjlighet att svara på remissen finns alla länets 49 kommuner, kommunalförbunden, näringslivets organisationer, representanter för det civila samhället, universitet, högskolor och institut, myndigheter och övriga organisationer som har viktiga roller i det gemensamma regionala utvecklingsarbetet. Strategin går även ut på remiss till nämnder och styrelser inom Västra Götalandsregionen.

Hållbarhetsbedömning av strategiförslaget

Den regionala utvecklingsstrategin bidrar till en ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling, och en fördjupad hållbarhetsbedömning kommer att göras under 2020, för att tydliggöra hur strategin ska bidra till Agenda 2030. Resultatet av hållbarhetsbedömningen kommer vara ett underlag tillsammans med inkomna remissvar inför beslutet om den slutliga strategin.

Så här har olika aktörsgupper deltagit i arbetet

Nedan beskriver vi hur olika aktörsgupperna deltagit i framtagandet, uppdelat på kommunerna, näringslivet, civila samhället och myndigheter. Här beskrivs även den think tank (tankesmedja) som stöttat under processen.

Kommuner

En nära dialog och ett samarbete mellan VGR och kommunerna är en viktig framgångsfaktor för ett kraftfullt regionalt utvecklingsarbete i hela länet – inte minst i ett så stort län som Västra Götaland. Under 2018 genomfördes flera samtal om hur samverkan kan stärkas mellan kommuner och VGR samt om hur lärdomarna från halvtidsutvärderingen av VG2020 ska tas omhand. När arbetet med att ta fram förslaget till ny strategi inleddes 2019 samlade kommunalförbunden tidigt kommuncheferna i de fyra delregionerna för samtal med VGR om mål och långsiktiga prioriteringar för Västra Götalands utveckling till 2030.

Hösten 2019 vidtog politiska samtal mellan kommuner och VGR genom samtal mellan regionutvecklingsnämnden och kommunalförbunden samt Business Region Göteborgs styrelser. Beredningen för hållbar utveckling (BHU) bjöd in till en kunskapsdag om den regionala utvecklingsstrategin och den regionala samverkan, och strategin har varit en återkommande punkt på BHU:s möten sedan hösten 2018.

Näringsliv

Tre seminarier anordnades i maj–juni 2019, för näringslivet och de aktörer som arbetar med näringslivs- och innovationsfrågor. Temat var innovation och konkurrenskraft med fokus på vad som krävs för en långsiktigt hållbar utveckling i Västra Götaland till 2030.

Regionutvecklingsnämndens presidium bjöd dessutom in ett antal västsvenska företag till ett dialogmöte i början av hösten 2019.

Civila samhället

Det civila samhällets representanter har en viktig roll i omställningen till ett hållbart Västra Götaland. Det civila samhällets deltagande har bland annat skett via Västra Götalandsregionens samråd; Sociala ekonomins råd (SER) och de fem samråden för nationella minoriteter, funktionsnedsättning, hbtq, mänskliga rättigheter och barnrätt. Utöver samråden har nyckelorganisationer som representerar civila samhället bjudits in till samtalstillfällen och fördjupningsdagar.

Myndigheter

Den regionala utvecklingsstrategin är en gemensam prioritering för samverkansfrågor mellan Länsstyrelsen i Västra Götalands län och VGR. Kontinuerlig dialog och samverkan har skett på länslednings- och tjänstepersonsnivå under hela processen. Länsstyrelsen har även ett ansvar att säkerställa andra statliga myndigheters deltagande, och den regionala utvecklingsstrategin har diskuterats när länsstyrelsen bjudit in myndigheter i länet till gemensamma möten.

Think tank

En extern think tank (tankesmedja) har stöttat i arbetet med att ta fram strategin. Den bildades för att utmana perspektiv och bidra i arbetet med att identifiera områden av stor betydelse för Västra Götaland. Syftet har varit att se möjliga risker och outnyttjade synergier som bidrar till att strategin blir både aktuell och relevant. Think tanken har arbetat självständigt och neutralt, och dess medlemmar har fått uppdraget att agera fristående från sina organisationer.

Vägval fram till remissversionen

I detta avsnitt beskrivs några av de vägval som gjorts längs vägen fram till att förslaget till strategi skickas ut på remiss. Vägvalen motiverar strategins form och innehåll.

Strategin ska ha en utmaningsdriven ansats

En regional utvecklingsstrategi ska bygga på kunskap och analys av förutsättningar och utmaningar för länets utveckling. Det har därför varit viktigt att nå samsyn om vilka huvudsakliga samhällsutmaningar som strategin ska utgå ifrån. Många aktörer som deltagit i arbetet med att ta fram förslaget till strategi ser det som en styrka att våga lyfta det som är svårt. Det har även blivit tydligt att många delar insikten om att olika samhällsutmaningar är ömsesidigt beroende av varandra och därmed måste hanteras parallellt. Utifrån detta har valet gjorts att ha en utmaningsdriven ansats i strategin.

Strategin ska vara en agenda för omställning

De samhällsutmaningar och megatrender som identifierats, tillsammans med behovet av att kunna möta oväntade händelser, gör att det krävs en omställning inom flera utvecklingsområden snarare än anpassningar och justeringar. Därför är den regionala utvecklingsstrategin formulerad som en omställningsagenda. Strategins mål är att göra Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle. Målet ska dels visa rörelse och riktning, dels signalera att regionens långsiktiga konkurrenskraft och attraktivitet påverkas av Västra Götalands kapacitet att ställa om till ett ekonomiskt, miljömässigt och socialt hållbart samhälle.

Strategin ska innehålla ett antal gemensamma prioriteringar

En av utgångspunkterna när förslaget till strategi tagits fram var att peka ut en handfull gemensamma prioriteringar. Halvtidsutvärderingen av strategin VG2020 visade att dess bredd gjorde det svårt att se vad som var prioriterat. Förslaget till kommande strategi har därmed prioriterat några områden där förändringstakten behöver accelerera och där det samtidigt krävs samverkan för att åstadkomma förändringen. Att göra denna prioritering, det vill säga att välja och välja bort, har varit ett av de svåraste momenten i arbetet.

Strategins prioriteringar utgörs av fyra långsiktiga prioriteringar till 2030 och fyra tvärspektoriella kraftsamlingar som ses över en gång varje mandatperiod.

Prioriteringarna har valts utifrån följande kriterier:

- De utgår från identifierade samhällsutmaningar och är utmaningsdrivna.
- De är strategiskt viktiga frågor på regional nivå och för Västra Götalands utveckling.
- De kännetecknas av att en aktör ensam inte kan lösa prioriteringen – de kräver samverkan mellan flera olika aktörer.
- De kännetecknas av långsiktighet och ett behov av strukturella förändringar i form av systemomställning och förmåga att agera tillsammans, mer kraftfullt och på nya sätt.

Strategin ska även ta upp hur – inte bara vad

Huvudfrågeställningen i dialogerna 2019 har handlat om **vad** det är viktigast att gemensamt prioritera och kraftsamla kring fram till 2030. Under hela processen har dock behovet av att diskutera och utveckla frågan om **hur** det ska ske blivit tydligt, det vill säga vilka arbetsätt och verktyg som kan stötta ett kraftfullt genomförande över sektorsgränser. Det handlar också om hur de tre hållbarhetsdimensionerna integreras i genomförandet. Inspelen har bland annat resulterat i att strategiförslaget innehåller tvärspektoriella kraftsamlingar och vägledande principer för det gemensamma genomförandet.

Strategin ska ta tillvara olika platsers förutsättningar

Västra Götaland är en stor region med ojämn geografi där olika delar och platser har olika förutsättningar, möjligheter och behov av utveckling. Att strategin ska utgå från olika platsers förutsättningar och möjligheter har lyfts som viktigt i många av aktörssamtalen. Därför föreslås en av de fem vägledande principerna för strategins genomförande handla om just detta.

Bilaga 2. Strategisk inriktning för uppföljning och utvärdering av den regionala utvecklingsstrategin

Remissversion regional utvecklingsstrategi 2021–2030

Strategisk inriktning för uppföljning och utvärdering av den regionala utvecklingsstrategin

Denna bilaga beskriver hur och när den regionala utvecklingsstrategin för Västra Götaland 2021–2030 ska följas upp och utvärderas. Den visar vad som krävs för att få till en systematisk och kvalitetsförankrad uppföljning. Utifrån den strategiska inriktningen i denna bilaga ska Västra Götalandsregionen ta fram en plan för uppföljning och utvärdering för att skapa en struktur för lärande och för att underlätta styrningen. Uppföljning innebär en beskrivning av hur strategiarbetet utvecklats över tid och hur den har fungerat. Utvärdering innebär en analys och värdering av strategins genomförande, resultat och effekter.

Utgångspunkt för uppföljnings- och utvärderingsplanen är strategins mål att **tillsammans gör vi Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle.**

Utöver målet kommer strategins långsiktiga prioriteringar, tvärssektoriella kraftsamlingar samt genomförandet att följas upp och utvärderas. Samhällsutvecklingen i Västra Götaland följs kontinuerligt av Västra Götalandsregionen genom analyser och utredningar. Det ingår inte i den formella uppföljningen av den regionala utvecklingsstrategin men är en viktig del i att synliggöra utvecklingen och utmaningarna i Västra Götaland.

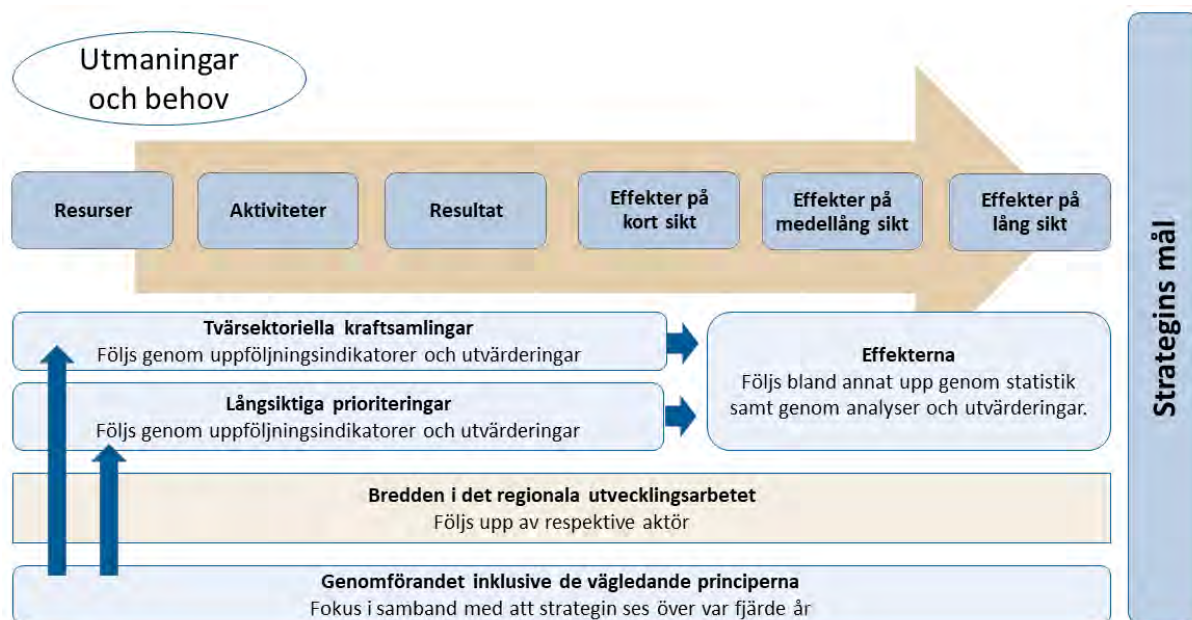
Syftet med strategin är att peka ut riktningen för gemensamma insatser för Västra Götalands utveckling fram till 2030. Enligt förordningen 2017:583 ska den som har ansvaret för det regionala utvecklingsarbetet, det vill säga Västra Götalandsregionen, följa upp, låta utvärdera och årligen redovisa resultaten av det regionala tillväxt- och utvecklingsarbetet till regeringen. Den säger också att ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet ska vara integrerat i den regionala utvecklingsstrategin. Förordningen anger också att strategin ska ses över en gång varje mandatperiod.

Under våren 2020 kommer Västra Götalandsregionen att göra en hållbarhetsbedömning av det förslag på strategi som gått ut på remiss. Utgångspunkten är de globala målen och delmålen i Agenda 2030. Resultatet från hållbarhetsbedömningen kommer att påverka hur strategin ska följas upp. I samband med att strategin beslutas kommer Västra Götalandsregionen att fastställa på vilket sätt det ska ske.

Uppföljning och utvärdering

Den regionala utvecklingsstrategin utgår från ett flertal samhällsutmaningar där samverkan är en förutsättning för att skapa en omställning till ett hållbart samhälle. Komplexiteten i flera av utmaningarna innebär i sin tur svårigheter kopplat till uppföljning. Det är många aktörer som berörs på flera administrativa nivåer. Samhällsutmaningarna påverkas även av externa faktorer. Det är därför nödvändigt att avgränsa vilka och vems insatser som uppföljningssystemet ska ha fokus på. Det handlar även om såväl kvantitativa och kvalitativa resultat och effekter på både kort och lång sikt. Uppföljningen av strategin ska kunna visa hur den fungerar över tid vad gäller

resultat, genomförande och styrförmåga. Uppföljningen genomförs årligen och utgår från en mållogik där aktiviteter, dess resultat och effekter ska hänga samman, samt att det som genomförs ska bidra till målet för strategin. Bilden nedan visar vad som är tänkt att följas upp vad gäller aktiviteter, resultat och effekter samt på vilket sätt det sker.

I samband med att strategin ses över minst en gång varje mandatperiod ska en utvärdering göras med syfte att synliggöra om något i strategin och dess genomförande behöver justeras. Utvärderingen ska innehålla rekommendationer för en utveckling och omprövning av genomförandet. Ett särskilt fokus ligger på kraftsamlingarna eftersom dessa ska ses över och justeras en gång per mandatperiod. En slututvärdering av strategin ska också göras där bland annat måluppfyllelse och resultat ska belysas. De årliga uppföljningarna är viktiga pusselbitar till utvärderingarna.

Strategins mål

Målet för strategin är: **Tillsammans gör vi Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle.** I strategin beskrivs ett hållbart samhälle som ett Västra Götaland som är robust och sammanhållet, jämlikt och öppet samt fossiloberoende och cirkulärt.

Om och hur målet uppfylls påverkas av flera faktorer som till exempel konjunktur och andra samhällsförändringar. Målet ska följas upp både kvalitativt och kvantitativt. Den kvalitativa uppföljningen kommer att avgränsas till att fokusera på hur både de långsiktiga prioriteringarna och de tvärsektoriella kraftsamlingarna genomförs och dess påverkan på målet. Upplägget av genomförandet samt strukturen kring hur de långsiktiga prioriteringarna och kraftsamlingarna följs upp blir därmed centrala.

Likasa är de vägledande principerna viktiga för den mer kvalitativa uppföljningen. Det handlar bland annat om att visa på om och på vilket sätt de vägledande principerna har använts och om

detta till exempel har påverkat de beslut som tagits.

Målet kommer även att mätas utifrån utvecklingen av ett antal övergripande indikatorer som finns i en indikatorbilaga. Indikatorer är mätbara, hämtas från etablerade källor och ska så långt som möjligt gå att hämta årligen. I första hand är det indikatorer som finns på regional nivå för målen i Agenda 2030. I bilagan är dessa indikatorer märkta med Kolada¹. Statistik på delregional nivå samt fördelat på kvinnor och män redovisas när det finns tillgängligt. I samband med att strategin ses över kan nya indikatorer tillkomma.

Strategins långsiktiga prioriteringar

Strategins långsiktiga prioriteringar beskriver de fyra viktigaste områdena för samverkan och gemensamma insatser för att klara omställningen till ett hållbart samhälle. De långsiktiga prioriteringarna ska gälla fram till 2030 och är:

- Bygga kompetens – för bättre kompetensförsörjning och livslångt lärande
- Stärka innovationskraften – för ett konkurrenskraftigt näringsliv i framkant
- Knyta samman Västra Götaland – för hållbar och förbättrad tillgänglighet
- Öka inkluderingen – för tillit och sammanhållning

Genomförandet och resultat inom de långsiktiga inriktningarna kommer att följas upp av Västra Götalandsregionen årligen. En mer detaljerad beskrivning av hur uppföljningen ska läggas upp, kommer i nästa steg att arbetas fram i en plan för uppföljning och utvärdering för respektive långsiktig prioritering. För att tydliggöra vilka avgränsningar som görs ska det där framgå vad och vilka aktörers insatser som ska följas upp. Det är även av betydelse att det framgår på vilket sätt respektive långsiktig prioritering bidrar till strategins övergripande mål. Detta som en del av den kvalitativa uppföljningen av målet.

Upplägget av det gemensamma genomförandet av en långsiktig prioritering ska utgå från en mållogik där det framgår hur valda aktiviteter kopplar till förväntade resultat samt effekter på kort, medellång respektive lång sikt. Aktiviteter, resultat och effekter ska målsättas. Det kan handla om såväl kvantitativa som kvalitativa mål. I de fall där målen inte är mätbara är det av betydelse att de är tydliga nog för att en bedömning ska kunna göras om de är uppnådda eller inte. Det är även av betydelse att det framgår hur genomförandet inklusive de vägledande principerna och dess påverkan på genomförandet ska följas upp. Även den hållbarhetsbedömning av strategiförslaget som genomförs under våren 2020 kommer att ligga till grund för hur de långsiktiga prioriteringarna ska följas upp utifrån dess bidrag till Agenda 2030.

---

¹ I Kolada (www.kolada.se) återfinns bland annat nyckeltal som ska hjälpa kommuner och regioner med uppföljningen av deras insats i Agenda 2030 målen. Kolada ägs av Rådet för främjande av kommunala analyser (RKA).

Strategins tvärsektoriella kraftsamlingar

Strategin prioriterar fyra tvärsektoriella kraftsamlingar som ska förstärka arbetet inom de långsiktiga prioriteringarna och där extra fokus ska läggas på stärkt samverkan och samordnat utvecklingsarbete under en fyraårsperiod. De tvärsektoriella kraftsamlingarna de första fyra åren är:

- Fullföljda studier
- Digitalisering
- Elektrifiering
- Cirkulära affärsmodeller

På samma sätt som för de långsiktiga prioriteringarna kommer genomförandet och resultat att följas upp årligen. Även här kommer detaljerna, till exempel vad som ska följas upp, arbetas fram i nästa steg i en plan för uppföljning och utvärdering för respektive kraftsamling.

Samma upplägg gäller som för de långsiktiga prioriteringarna, till exempel att aktiviteter, resultat och effekter ska målsättas. Därutöver ska det framgå hur kraftsamlingarna stärker arbetet inom samtliga långsiktiga prioriteringar. Eftersom kraftsamlingarna ska ses över var fjärde år är uppnådd förändring under denna period särskilt viktig och kommer särskilt att ingå i översynen var fjärde år.

Genomförande inklusive de vägledande principerna

Det finns fem utpekade vägledande principer som ska genomsyra genomförandet:

- Vi tar tillvara olika platsers förutsättningar och möjligheter.
- Vi ökar invånarnas delaktighet och inflytande.
- Vi experimenterar för att lära, skala upp och implementera.
- Vi talar med gemensam röst.
- Vi är modiga och förändringsorienterade ledare.

Dialogen om och planeringen av genomförandet kommer att fortsätta parallellt med att förslaget på strategin är ute på remiss under 2020. Resultatet av detta kan komma att påverka hur genomförandet ska följas upp. De vägledande principerna kommer att tas upp på en övergripande nivå i den årliga uppföljningen samt specifikt följas upp i samband med att strategin ses över en gång per mandatperiod. Det handlar bland annat om att visa om och på vilket sätt de vägledande principerna har använts i genomförandet och om detta har påverkat de beslut som tagits. Har det vägledande principerna till exempel bidragit till ett mer effektivt genomförande av kraftsamlingarna?

Lärande

Ett aktivt och systematiskt arbete krävs för att kunna skapa ett strategiskt lärande av de uppföljningar och utvärderingar som görs. Något som i sin tur bidrar till att de samlade resurserna kan nyttjas på ett effektivt sätt. Modellen för att följa upp strategin bygger på en mållogisk ansats som innebär att aktiviteter kopplas samman med resultat, kortsiktiga och långsiktiga effekter samt utifrån dess bidrag till målet för den regionala utvecklingsstrategin. Ambitionen är att kunna skapa ett system för att kunna följa hur effektiv den regionala utvecklingsstrategin är.

Uppföljnings- och utvärderingsresultaten kommer ställas samman till Beredningen för hållbar utveckling (BHU)². För att få ett gemensamt lärande i genomförandet behöver näringslivsföreträdande organisationer, kommuner, civila samhället, myndigheter, akademi och andra få möjligheter att kontinuerlig diskutera resultat och genomförande. Här kommer befintliga nätverk och konferenser som till exempel Framtid Västra Götaland användas. I samband med förslag om justeringar och rekommendationer för förändring av den regionala utvecklingsstrategin är dialogen särskilt viktig.

Andra analyser och utvärderingar kommer att genomföras av utvecklingen i Västra Götaland. De är viktiga som en grund för en gemensam kunskapsuppbyggnad. Det handlar både specifika analyser och övergripande analyser liknande regionrapporten Vår bästa tid är nu? som togs fram som underlag inför skrivandet av strategin och uppföljaren Var det bättre förr? från 2020. Det handlar även om att följa utvecklingen i jämförelse med omvärlden, till exempel genom EU:s Regional Innovation Scoreboard och EU Regional Competitiveness Index. Västra Götalandsregionens rapporter publiceras på

Tidplan

Den regionala utvecklingsstrategin ska följas upp årligen och utvärderas en gång varje mandatperiod samt i samband med avslut. Västra Götalandsregionen ansvarar för att det sker. Det handlar om att följa upp målet, genomförandet och resultat av de fyra långsiktiga prioriteringarna, de tvärsektoriella kraftsamlingarna samt genomförandet:

- Årligen:
  - Sammanställning och analys av utfall av valda indikatorer där utvecklingen sätts i ett sammanhang.
  - Genomförandet och resultat av de långsiktiga prioriteringarna samt utifrån dess bidrag till målet.
  - Genomförandet och resultat av de tvärsektoriella kraftsamlingarna samt dess bidrag till målet.
- Minst en gång per mandatperiod i samband med översyn av strategin:
  - Utvärdering av genomförandet. De årliga uppföljningarna är här en viktig input.

---

² BHU består av politiska representanter både från VGR och från kommunerna (fyra ledamöter per kommunalförbund). I BHU sker samrådsdiskussioner för avstämning med kommunerna och beredning inför regionstyrelse och regionfullmäktige.

- Mer djupgående uppföljning av de vägledande principernas påverkan på genomförandet.
- Avslut:
  - Slututvärdering.

Indikatorbilaga

Indikator	Återfinns i Kolada	Metod
Koppling i första hand till <i>Robust och sammanhållet</i>		
Invånare 0–19 år i ekonomiskt utsatta hushåll, andel (%)	Ja	SCB
Medellivslängd kvinnor och män, år	Ja	SCB
Elever i år 9 som är behöriga till yrkesprogram, totalt län, andel (%)	Ja	SCB och Skolverket
Invånare 25–64 år med eftergymnasial utbildning, andel (%)	Ja	SCB
Bruttonationalprodukt (BRP), kronor per invånare	Ja	SCB
Invånare 17–24 år som varken arbetar eller studerar, län, andel (%)	Ja	SCB
Långtidsarbetslösa 25–64 år, andel (%) av befolkningen	Ja	Arbetsförmedlingen
Tillgång till bredband om minst 100 Mbit/s, andel (%)	Ja	PTS bredbandskartläggning
Befolkning i kollektivtrafiknära läge, andel (%)	Ja	SCB
Demografisk försörjningskvot	Ja	SCB
Nyregistrerade företag, antal per 1000 invånare		Bolagsverket och SCB
Lokala arbetsmarknader i Västra Götaland, antal		SCB
Diversifiering i form av antal branschförekomster i en regional ekonomi		rAps-Ris
Konjunkturåterhämtning		SCB regional basfakta
Investeringsvolym i varu- och tjänsteproducerande branscher, kronor per invånare		SCB regionalräkenskaper
Företag och organisationer i VG som upplever att brist på kompetent arbetskraft är ett hinder för att utveckla och expandera verksamheten, andel (%)		Arbetsförmedlingens arbetsmarknadsprognos
Koppling till i första hand <i>Jämlikt och öppet</i>		
Kvinnors mediannettoinkomst som andel av mäns mediannettoinkomst, andel (%)	Ja	SCB
Invånare 16–84 år med avsaknad av tillit till andra, andel (%)	Ja ³	Hälsa på lika villkor.
Andel av befolkningen 18–84 år som anger dålig eller mycket dålig hälsa, andel (%)		VGR Hälsa på lika villkor
Andel svarande som anser sig nöjd med demokratin i Västra Götaland (mycket nöjd, ganska nöjd), andel (%)		SOM Väst
Arbetskraft som arbetar i ett yrke som motsvarar deras kompetens (matchningsgrad), andel (%)		SCB genom Tillväxtverket
Sysselsättningsgrad andel av den arbetsföra befolkningen som arbetar, andel (%)		SCB
Medborgardelaktighet, antal grupper som nås		SCB
Utbytesstudenter från EU/utanför EU per lärosäte, antal respektive andel (%)		UKÄ
Koppling till i första hand <i>Fossiloberoende och cirkulärt</i>		
Slutanvändning av energi totalt inom det geografiska området, MWh/invånare	Ja	Energimyndigheten och SCB
Hushållsavfall som samlats in för materialåtervinning, inkl. biologisk behandling, andel (%)	ja	Avfall Sverige

³ Kommer hämtas från VGR Hälsa på lika villkor för att möjliggöra en delregional fördelning.

Utsläpp till luft av växthusgaser totalt, ton CO2-ekv/invånare	ja	SCB
Svarande som anser sig nöjd med möjligheterna till att leva på ett hållbart sätt (mycket nöjd, ganska nöjd), andel (%) svarande		SOM Väst
Industrins miljöskyddsinvesteringar, kronor per invånare		SCB

Bilaga 1. Förutsättningarna för Västra Götaland är goda

Remissversion regional utvecklingsstrategi 2021–2030

Förutsättningarna för Västra Götaland är goda

Innehållet i denna bilaga är baserad på regionrapporten [Vår bästa tid är nu 2018](#) och uppföljaren [Var det bättre förr? 2020](#). Förutsättningarna beskriver ett nuläge och kopplar an till de samhällsutmaningar som är särskilt angelägna för den regionala utvecklingsstrategin.

Ett Västra Götaland

Västra Götaland är en stor geografisk plats med 1,7 miljoner invånare och 49 kommuner (2019). Länet är stort till ytan och består av landsbygd, små och stora tätorter och städer. Västra Götaland har stora naturresurser med vatten, skogar och jordbruksmark, där det rika natur- och kulturlivet, den långa kuststräckan och de många sjöarna bidrar till attraktionskraft i länets alla delar. Näringslivet karaktäriseras av stora globala företag och av handel med omvärlden.

De flesta har det bra men skillnaderna ökar

Invånarnas fysiska hälsa har förbättrats den senaste tioårsperioden och befolkningens medellivslängd har ökat. Invånarna i Västra Götaland är vid en internationell jämförelse nöjda med sina liv. Nio av tio invånare säger att de är nöjda med livet. En känsla av samhörighet, kompetens och självständighet ökar förutsättningarna för människors välbefinnande. Samtidigt som de flesta är nöjda ökar de socioekonomiska skillnaderna. Statistiken visar att skillnaderna ökar både mellan olika orter och mellan olika områden inom samma ort. De grupper som har det sämst har också svårigheter med att klara studier, komma in på arbetsmarknaden, få en bostad, har generellt sämre hälsa och deltar i mindre utsträckning i kulturlivet. Diskriminering på strukturell nivå är en faktor som bidrar till ojämlika villkor för invånarna. Den kan bestå av informella normer eller av formella regler och lagar i samhället.

Välbefinnandet hos gruppen unga vuxna har minskat. Skolresultaten skiljer sig dramatiskt mellan olika områden. När personer själva svarar på enkäter är det också tydligt att invånare i resurssvaga områden bedömer sina möjligheter att göra något meningsfullt och utvecklas som betydligt sämre, jämfört med de som bor i mer resursstarka delar.

Jämställdheten mellan kvinnor och män har ökat på många områden de senaste decennierna och de justerade löneskillnaderna har halverats på tio år. Trots detta är arbetsmarknaden fortsatt starkt könsuppdelad. I Västra Götaland är det brist på arbetskraft samtidigt som det råder en hög strukturell arbetslöshet. De som idag inte har arbete står ofta långt ifrån arbetsmarknaden. En hög andel av de arbetslösa är utrikesfödda med kort utbildning. Andelen utrikesfödda av de arbetslösa har ökat från 40 till 60 procent sedan 2012. Däremot har ungdomsarbetslösheten minskat under samma period.

Antalet äldre ökar

Den demografiska utvecklingen innebär en allt större andel äldre i befolkningen, och framförallt fler i antal. Befolkningsprognosen fram till 2040 visar att antalet personer över 80 år kommer att öka med omkring 65 procent. I antal handlar det om 55 000 fler personer. Den ökningen behöver mötas med resurser från samhällets sida. Den andel av befolkningen som försörjer de som inte arbetar riskerar att minska i framtiden. En lösning är höjd pensionsålder. Sysselsättningen, arbetskraftsdeltagandet i olika åldrar och produktiviteten är flera faktorer som spelar roll för utvecklingen.

Klimatet dominerar miljödiskussionen

Diskussioner om miljö domineras av klimatfrågan och det faktum att utsläppen av växthusgaser inte minskar tillräckligt snabbt. I Västra Götaland kommer en stor del av utsläppen från tung industri och från trafiken. Utsläppen genererade av individuell konsumtion sker till stor del globalt. När det gäller den biologiska mångfalden lever Västra Götaland inte upp till internationella konventioner på området och hotade arter drabbas.

Det finns goda förutsättningar att utveckla mer hållbar produktion och konsumtion. Den offentliga sektorn kan vara ett föredöme genom att ställa krav i upphandlingar. Till exempel drivs kollektivtrafiken numera med förnybar energi. Näringslivet och företag ser allt oftare hållbarhet som en konkurrensfördel och en ökande andel av befolkningen är positiva till en hållbar konsumtion.

Global ekonomi med stor handel

I Västra Götaland finns flera stora företag som verkar på världsmarknaden och är starkt integrerade i de globala värdekedjorna. Sedan finanskrisen 2008 har sysselsättningen vuxit kraftigt men med en koncentration till urbana områden. I Göteborgs lokala arbetsmarknad har närmare 80 procent av den nya jobben (netto) skapats sedan 2010. Historiskt har Västra Götaland klarat sig väl under tidigare perioder med hög omvandlingstakt och klarat av att ställa om, återhämta sig och börja bygga något nytt med grund i de kompetenser som finns. En stark offentlig sektor och ett väl utvecklat system för att bygga innovationskapacitet har varit en viktig förutsättning för den förändringen.

Västsverige rankas i *EU:s regional innovations scoreboard* som en av de mest innovativa regionerna i Europa. Samtidigt har Sverige tappat placeringar på andra listor som till exempel Bloombergs lista över innovativa länder, bland annat när det gäller att ta patent. Det finns en utvecklingspotential när det gäller att få innovationer till marknaden och att bättre nyttiggöra forskningsresultat. Västra Götaland har ökat sin specialisering inom forskning och utveckling och det är ett område som näringslivet satsar förhållandevis mycket på jämfört med andra regioner i världen. Det beror också på stora lärosäten, starka forskningsmiljöer och välutvecklade strukturer för innovation. Stora globalt verksamma företag som satsar på forskning och innovation är också i sig avgörande för att behålla och rekrytera kvalificerad arbetskraft till länet. Företagen bidrar till

en efterfrågan på kvalificerade företags- och IT-tjänster, vilket tillsammans med bland annat besöksnäringen är den del av ekonomin som växer snabbast.

Den långa traditionen av internationell handel, utbyte och samverkan med omvärlden har lett till ett omfattande logistiksystem. I Göteborg finns nordens största hamn med 30 procent av svensk utrikeshandel och 60 procent av all containertrafik. En betydande del av godstransporterna går på väg, och belastar till exempel E6 och E20. Västra Götaland är både mottagare och avsändare av gods samt hanterar ett stort genomgående flöde, bland annat till och från Norge. Stora investeringar saknas på järnvägssidan, framförallt mellan Göteborg och Borås via Landvetter flygplats och mellan Göteborg och Oslo. Mer gods skulle kunna gå på järnväg men järnvägsinfrastrukturen tillsammans med kapacitetsbrister begränsar möjligheterna. Bristerna blir en broms för svensk tillväxt och ger extra utsläpp av växthusgaser.

Branschstruktur med fokus på industri

I Västra Götaland finns olika branscher som är starka, unika eller har stor lokal betydelse. Internationellt starka branscher finns inom tillverkning, kvalificerade tjänster, Life science och kemi. Fordonsindustrin är ett styrkeområde i världsklass inom produktion, forskning och innovationsförmåga som sysselsätter drygt 40 000 personer över hela länet men med en koncentration i Göteborg. Digitalisering och utvecklingen av eldrivna- och autonoma fordon driver fram en omstrukturering inom fordonsbranschen med nya affärsmodeller. Fokus på nya teknikområden ger ett förändrat behov av kompetens.

Besöksnäringen ihop med kulturella och kreativa näringar bidrar till Västra Götalands attraktionskraft och skapar förutsättningar för sysselsättning i länets alla delar, med en koncentration till Fyrbodals och Göteborgsområdet. Besöks- och upplevelseindustrin är en viktig instegsbransch, framförallt för unga. Kvalificerade företags- och IT-tjänster, byggverksamhet och besöksnäringen är de delar av ekonomin som växer snabbast. Transport- och logistikbranschen är stor och finns i hela länet med tyngdpunkt i Göteborgsområdet. I Skaraborg är det tonvikt på livsmedel, möbelindustri, tillverkningsindustri och dataspel. Fyrbodals utmärker sig med flygindustrin, handel samt skog- och fiskenäringen. I Sjuhärad finns en lång tradition inom textil, mode och material men också maskinindustri.

Inomregional balans

Idén om en gemensam region där invånare och företag i Västra Götaland får förutsättningar att utvecklas är central i visionen om det goda livet. Platser, landsbygder, små och stora orter, städer och storstad, kompletterar varandra i ett nätverk. Varje plats i länet har specifika förutsättningar och sin egen historia samt samspelar med omgivningen utifrån sina olika förutsättningar och möjligheter.

Västra Götalands regionala kärnor är Göteborg, Borås, Skövde samt Trollhättan-Vänersborg-Uddevalla, som samtliga är betydelsefulla utifrån läge, storlek och funktion. Orterna är en del i en unik struktur som ger förutsättningar för kvalificerad service, nyskapande och utveckling i hela

Västra Götaland. I områden med hög andel säsongboende uppstår särskilda utmaningar kopplat till kommunal service och tillgänglighet. Närheten till Norge präglar gränsområdena.

De olika förutsättningarna gör att möjligheterna för en hållbar utveckling, med ekonomiska, sociala och miljömässiga dimensioner varierar.

En allt mer kunskapsintensiv ekonomi byggd på global arbetsfördelning har drivit på urbaniseringstrenden. Det förstärker obalansen mellan tätbebyggda och glesbebyggda områden. Skillnaderna är betydande i till exempel utveckling av sysselsättning. Bostadsbristen är stor i nästan alla kommuner och det gäller i första hand personer med sämre socioekonomisk situation. På många platser är invånarnas förutsättningar att påverka sin livsmiljö låg. Genom att arbeta med gestaltningen av livsmiljön kan områden öka i attraktivitet och bidra till en minskad segregation och ohälsa.

Hållbart resande och förbättrad tillgänglighet

Transporter och mobilitet är ett sätt att kompensera för geografiska avstånd och förbättra tillgängligheten till arbete, handel och service. Ett annat sätt är att planera för att verksamheter och bostäder lokaliseras på ett sådant sätt att behovet av att förflytta sig minskar. Ett hållbart resande gynnas till exempel av förtätning och att bygga stationsnära. Större arbetsmarknadsregioner till följd av ökad pendling bidrar till en ekonomisk koncentration med högre tillväxt. I takt med att transportsystemet har förbättrats har de lokala arbetsmarknadsregionerna blivit större i Västra Götaland. De senaste tio åren har antalet som pendlar i Västra Götaland ökat med närmare 20 procent. I flera kranskommunerna kring Göteborg pendlar uppåt 70 procent av de som arbetar till någon annan kommun.

Klimatneutrala transporter

Transporter står för en stor andel av utsläppen av växthusgaser. Omställningen av hela transportsektorn till förnybara energislag tillsammans med digitaliseringen möjliggör att minska utsläppen på sikt. Hållbara transportsätt behöver utvecklas parallellt med att effektiviteten ökar i att kombinera olika transportslag. Omställningen från fossila till förnybara energislag pågår med flera olika alternativa bränslen, men på senare tid har det blivit ett ökat fokus på elektrifiering av transportsystemet.

2020-04-06

Diarienummer RS 2018–05444

Remiss – Regional utvecklingsstrategi Västra Götaland 2021–2030

Den regionala utvecklingsstrategin är en övergripande strategi för det gemensamma regionala utvecklingsarbetet i Västra Götaland. Det förslag på strategi som går ut på remiss ska, från och med 2021, ersätta den befintliga regionala utvecklingsstrategin Västra Götaland 2020. Strategin innehåller mål och prioriteringar fram till 2030.

Förslaget har arbetats fram i bred dialog under 2019 med representanter för kommuner, kommunalförbund, näringsliv, det civila samhället, myndigheter, akademi med flera. Inspelen från dialogerna har varit ett viktigt underlag för remissutgåvan, tillsammans med kunskapsunderlag¹ om tillståndet i och utvecklingen av Västra Götaland samt lärdomar från nuvarande strategi.

Mer information om hur förslaget på regional utvecklingsstrategi för Västra Götaland 2021–2030 tagits fram, finns på www.vgregion.se/samtalvg2030

Vi är medvetna om att utvecklingen av covid-19 påverkar era verksamheter och har därför förlängt remissperioden till **30 september**. Vi hoppas att ni har möjlighet att svara på remissen.

Så svarar ni

Västra Götalandsregionen önskar svar på remissen senast den 30 september 2020. Svaret skickas in i wordformat (döpt med er organisations namn) till regionstyrelsen@vgregion.se. Ange diarienummer RS 2018–0544 och organisationens namn i ämnesraden. Ange även kontaktperson för ert remissvar.

Svaret ska utgå från strategins huvudrubriker och vara så kortfattat och konkret som möjligt. Ta upp både det som ni ser som styrkor i strategin och det ni tycker behöver ändras. Motivera kortfattat. Vi önskar att ni beaktar följande i era svar:

- Vad är er samlade uppfattning om strategiförslaget och dess relevans?
- Vad tycker ni om målet *Tillsammans gör vi Västra Götaland till ett föredöme för omställning till ett hållbart samhälle?*

---

¹ Regionrapporten "Vår bästa tid är nu" 2018 och uppföljaren "Var det bättre förr?" 2020.

- Fångar urvalet av långsiktiga prioriteringar de utmaningar som är viktigast för gemensamma insatser framåt?
- Fångar de tvärssektoriella kraftsamlingarna de viktigaste områdena för gemensamma insatser för de kommande fyra åren?
- Hur ser ni på de vägledande principerna och hur de kan bidra till strategins genomförande?
- Samarbete mellan aktörer är nödvändigt för ett framgångsrikt genomförande av strategin. Hur tycker ni att strategin ska genomföras? Hur kan er organisation bidra?

Så behandlas synpunkterna

Västra Götalandsregionen sammanställer och behandlar de inkomna synpunkterna efter att remissperioden är slut. Vi presenterar en samlad bild av remissvaren på www.vgregion.se/rus-remiss. Under hösten 2020 tar vi fram en uppdaterad version av strategin som behandlas i beredningen för hållbar utveckling (BHU)² och regionstyrelsen. Beslut om strategin tas på regionfullmäktige våren 2021.

Synpunkter i remissvaren kommer även tas till vara i Västra Götalandsregionens programskrivning av nya EU-program inom sammanhållningspolitiken för perioden 2021–2027 och i arbetet med att ta fram en strategi för innovation/smart specialisering.

Remisshandlingar

- Missiv med frågor och sändlista (det här brevet)
- Remissversion Regional utvecklingsstrategi för Västra Götaland 2021–2030
- Bilaga 1. Förutsättningar för hållbar regional utveckling i Västra Götaland
- Bilaga 2. Strategisk inriktning för uppföljning och utvärdering av den regionala utvecklingsstrategin
- Bilaga 3. Så tog vi fram strategin – utgångspunkter, process och vägval

Ovanstående handlingar finns tillgängliga på www.vgregion.se/rus-remiss.

---

² Beredningen för hållbar utveckling (BHU) är en gemensam beredning mellan Västra Götalandsregionen och kommunalförbunden i Västra Götaland.

Presentation av förslaget

I slutet av april/början av maj kommer vi att arrangera ett digitalt möte för att presentera förslaget och ge möjlighet att ställa frågor. Datum och anmälningslänk kommer att läggas upp på www.vgregion.se/rus-remiss.

Ett presentationsmaterial om förslaget på regional utvecklingsstrategi, finns tillgängligt för alla som vill använda det, på www.vgregion.se/rus-remiss.

Frågor

Har du frågor är du välkommen att kontakta Maria Jakobsson, 0707-23 23 87, maria.v.jakobsson@vgregion.se.

Vi ser fram emot att ta del av era remissvar!

Ann-Sofi Lodin
Regiondirektör

Helena L Nilsson
Regionutvecklingsdirektör

Sändlista

Västra Götalands 49 kommuner
Boråsregionens kommunalförbund¹
Business Region Göteborg¹
Fyrbodals kommunalförbund¹
Göteborgsregionens kommunalförbund¹
Skaraborgs kommunalförbund¹

Almi Företagspartner Väst AB
Arbetsförmedlingen
Balthazar Science Center
Boverket
Chalmers
Coompanion Fyrbodals²
Coompanion Göteborg²
Coompanion Sjuhärad²
Coompanion Skaraborg²
CSR Västsverige
Dalenium Science Center
Drivhuset³
Energimyndigheten
EDCS
ESF-rådet
Företagarna Västra Götaland
Göteborgs universitet
Göteborgsregionen social ekonomi
Havs- och vattenmyndigheten
Hela Sverige ska leva Göteborg
Hela Sverige ska leva Fyrbodals
Hela Sverige ska leva Sjuhärad
Hela Sverige ska leva Skaraborg
Hushållningssällskapet Västra Götaland
Högskolan Borås
Högskolan Skövde
Högskolan Väst
Innovatum
Johanneberg Science Park
Jordbruksverket
Jämställdhetsmyndigheten
Kungsbacka kommun
Lindholmen Science Park
LO-distriktet i Västsverige
LRF Västra Götaland
Länsstyrelsen i Västra Götaland
Molekylverkstan Science Center
Navet Science Center

Oslo kommune
Region Halland
Region Jönköping
Region Skåne
Region Stockholm
Region Värmland
Region Örebro
RF SISU Västra Götaland
Riksantikvarieämbetet
RISE
Sahlgrenska Science Park
Samordningsförbunden i Väster
Samrådet för nationella minoriteter
Samrådet för funktionshinder
Samrådet för hbtq
Samrådet för mänskliga rättigheter
Samrådet för barnrätt
Science Park Borås
Science Park Skövde
Skogsstyrelsen
Skoop i Göteborgsregionen
SLU i Skara
Social ekonomi Fyrbodals
Social ekonomi Sjuhärad
Sociala Ekonomins Nätverk i Skaraborg
Svenskt näringsliv Västra Götaland
Sveriges kommuner och regioner (SKR)
Svinesundskommittén
TCO
Tillväxtverket
Trafikverket
Ung företagsamhet⁴
Unionen
Universeum science center
Vinnova
Vision Västra Götalandsregionen
Viken fylkeskommune
Västra Götalands bildningsförbund
Västsvenska handelskammaren
YH myndigheten

¹ Kommunalförbunden ombeds att svara med utgångspunkt i det delregionala perspektivet.

² Vi önskar samberett svar från Coompanion

³ Vi önskar samberett svar från Drivhusen

⁴ Vi önskar ett samberett svar från Ung företagsamhet

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 99

Remiss - Program för landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025

Diarienummer: RJL 2020/1597

Beslut

Presidiet föreslår nämnden

1. Godkänna föreliggande yttrande som svar till Jönköpings kommun.
2. Yttrandet kompletteras med ett tillägg om att Tenhults naturbruksgymnasium är en resurs för utvecklingen av gröna näringar och livsmedelsområdet.

Sammanfattning

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över rubricerat förslag till Program för Landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025. Region Jönköpings län ställer sig positiv till programmet och särskilt kring skrivningar kring de gröna näringarna och landsbygdens resurser.

Beslutsunderlag

- Missiv daterat 2020-07-09
- Förslag till yttrande daterat 2020-09-16
- Remiss från Jönköpings kommun

Yrkanden/förslag till beslut på sammanträde

Ordföranden föreslår att yttrandet kompletteras med ett tillägg om att Tenhults naturbruksgymnasium är en resurs för utvecklingen av gröna näringar och livsmedelsområdet.

Presidiet ställer sig bakom förslaget.

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och
attraktivitet

Program för landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025

Förslag till beslut

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

- Godkänner föreliggande yttrande som svar till Jönköpings kommun.

Sammanfattning

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över rubricerat förslag till Program för Landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025. Region Jönköpings län ställer sig positiv till programmet och särskilt kring skrivningar kring de gröna näringarna och landsbygdens resurser.

Information i ärendet

I Jönköpings kommuns Vision 2030 är ett av målområdena ”Där stad och landsbygd möts”. Med koppling till detta behövs ett aktuellt program för landsbygdsutveckling. Detta har tagit fram efter ett antal dialoger på olika platser i kommunen. Programmet innehåller delar om boende, näringsliv, landsbygdens resurser och gröna näringar m.m.

Beslutsunderlag

- Missiv daterat 2020-07-09
- Förslag till yttrande daterat 2020-09-16
- Remiss från Jönköpings kommun

Beslut skickas till

Jönköpings kommun

REGIONLEDNINGSKONTORET

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Ante Jankovic
Regional sektionschef Attraktivitet och
livsmiljö

Jönköpings kommun

Yttrande Program för landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över förslag till Program för landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun 2021-2025.

Sammanfattning

Region Jönköpings län ställer sig positiv till förslaget till program men har vissa mindre synpunkter. Särskilt positivt är skrivningarna kring gröna näringar och bevarandet av jordbruksmark, kommunens strategi gällande landsbygdstrafiken som går i linje med den regionala planeringen som medverkar till att förstora arbetsmarknadsregionerna. Vi ser även positivt på hur förslaget program lyfter fram besöksnäringens potential och vikten av samarbete med civilsamhället gällande en aktiv landsbygd.

Synpunkter på remissen

Region Jönköpings län ser positivt på att Jönköpings kommun tar fram ett program för landsbygdsutveckling. Programmet bidrar på ett bra sätt till den regionala utvecklingsstrategin och visar att landsbygdsutveckling är en naturlig integrerad del i både kommunal utveckling och regional utveckling så våra geografiska områden till stora delar består av landsbygd Region Jönköpings län vill påminna om att det inte bara finns en nationell livsmedelsstrategi utan även en regional livsmedelsstrategi som framhåller vikten av ökad hållbar livsmedelsproduktionen i vårt län bl. a. för att höja vår självförsörjningsgrad. Utifrån det ser Region Jönköpings län det mycket positivt att man i programmet vill bevara jordbruksmark.

Region Jönköpings län ser det också som värdefullt att programmet pekar på skogens samhällsekonomiska värde ur många aspekter något som kopplar programmet till den Småländska skogsstrategin.

I begreppet kommersiell service inräknas också posthantering, idag främst paket, och eftersom behovet av detta växer med ökad e-handel är det viktigt att möjligheten att hämta ut paket är lättillgänglig i hela länet något som inte nämns i programmet. Pakethantering är något som också är viktigt för landsbygdernas näringsliv. I service-begreppet ingår också betaltjänster vilket inkluderar mer än bara kontantuttag. Detta framhålls i det regionala serviceprogrammet.

Vi ser även att Region Jönköpings län kan bidra som intressent inom målområde

En aktiv landsbygd i samarbete med civilsamhälle och Näringslivet i våra landsbygdsområden
När Region Jönköpings län nämns i programmet är namnet ibland förkortat och det bör skrivas ut i sin helhet.

REGIONLEDNINGSKONTORET

Rune Backlund
Ordförande nämnden för
Arbetsmarknad, näringsliv och
attraktivitet

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

2021-2025

Program för Landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun

Innehåll

.....	1
Varför tar vi fram ett program för landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun?	4
Om Jönköpings Landsbygd	5
Landsbygden i kommunen delas in i fyra landsbygdsområden	5
Om våra landsbygdsområden	7
Om vikten av service på landsbygden	9
Mål- goda förutsättningar för att kunna leva och bo	10
Boende och byggnation	10
Kommunikationer och infrastruktur	12
Skola och barnomsorg	14
Vård och omsorg	14
En aktiv landsbygd – samarbete med civilsamhället	16
Mål- goda förutsättningar att kunna driva företag	18
Näringslivet på landsbygden	18
Landsbygds- och naturturism	19
Livsmedelsproducerande företag	20
Mål- utveckla och förvalta landsbygdens resurser	21
Miljö- natur och kulturvården och kommunens skogsägande	21
Förnybar energi	22
Biosfärsområde Östra Vätterbranterna	22
Bevarande av odlingslandskapets jordbruksmark för framtida generationer	23
Mål- en viktig plats för de gröna näringarna	23
De gröna näringarnas huvudstad	23
Arbetsfördelning och genomförande, förankring och genomförande	25
Ansvariga för genomförandet	25
Hur ska programmet mätas och följas upp	28

Foto i programmet är tagna av Östra Vätterbranterna och Johners bildbyrå AB.

Varför tar vi fram ett program för landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun?

Jönköpings kommun består till stor del av landsbygd, med en rik variation av skogsområden, åkermark, betesmark och vattendrag. Tillsammans med tätorterna bildar landsbygden en värdefull helhet. Landsbygden bidrar också till att vi kan leva hållbart, med närproducerade råvaror, naturvård och turism.

Ett program för landsbygdsutveckling är viktigt, inte bara därför att landsbygden är stor till ytan, utan också för att det ligger i linje både med samhällsintressen och trender i samhället. Närproducerad mat är ett frekvent ämne i media och svamp- och bärplockning har blivit populära fritidssysselsättningar. På landsbygden finns det dessutom goda möjligheter att utveckla den fossilfria energin med bland annat sol, vindkraft biogas samt möjligheter till rekreation och besöksnäring.

Programmet för landsbygdsutveckling tar sikte på vårt visionsdokument "Jönköping 2030" där det bland annat står att Jönköpings kommun ska vara en plats där stad och landsbygds möts, att det ska finnas levande landsbygder och livskraftiga gröna näringar. Visionen är vidare att människor i hela Jönköpings kommun ska vara stolta över sina landsbygder och att det där ska finnas goda möjligheter till boende, försörjning och rekreation.

Med detta menas att vi ska verka för att ha en sammanhållen kommun med goda möjligheter att bo och leva i alla delar av den. Det ska finnas tillgång till bostäder, närhet till grundläggande service och goda villkor för företagande. De gröna

näringarna är en viktig sektor men det finns många andra verksamheter som verkar utanför tätorterna som är betydelsefulla för landsbygdsutvecklingen i vår kommun.

Målet är att arbeta för en sammanhållen kommun med framtidstro och delaktighet. Oavsett var man bor i kommunen ska man ha möjlighet att påverka och bidra till Jönköpings kommuns utveckling. Strategin gör inte anspråk på att vara en heltäckande redogörelse utan fokus ligger på ett övergripande plan kring sådant som kommunen har bestämmanderätt över.

Kommunens landsbygdsprogram är uppdelat tematiskt men samtidigt går de olika avsnitten in i varandra. Programmet är uppdelat i fyra övergripande områden/mål, vilka i sin tur delas in i mindre delområden. Under respektive område finns **strategier** som vi avser att arbeta med för att nå det övergripande målet. De strategier som listas ska inte ses som en komplett lista utan kan komma att kompletteras under programmets genomförande med det övergripande målet i sikte.

Om Jönköpings Landsbygd

Landsbygden i kommunen delas in i fyra landsbygdsområden

I Jönköpings kommun finns det cirka 141 000 invånare. Cirka 30 procent av befolkningen bor i något av våra landsbygdsområden och resterande ca 70 procent bor i den centrala tätorten¹ I Jönköpings kommun bor en jämförelse med andra kommuner hög andel av befolkningen på landsbygden.

I programmet för landsbygdsutveckling för Jönköpings landsbygder, har vi valt att dela upp kommunen utanför den centrala tätorten i fyra landsbygds-områden. Vi benämner områdena Norra Mo, Östra Mosaikbygden, Vistabygden och den stadsnära landsbygden (se karta).

I den västra kommundelen finns vårt mest glesbefolkade område, Norra Mo med fina utsträckta skogsbygder. I öster finns Vistabygden med högproduktiv åkermark och med högt tryck på bostadsbyggande. I sydöstra delen breder Östra Mosikbygden ut sig med sitt mångfasetterade och varierande landskap.

I den stadsnära landsbygden som omger Jönköping och Huskvarna (centrala

tätorten enligt kartan) känner landsbygden av den kraftigt ökande expansionen av kommunen. Under perioden 2012-2019 har Jönköpings kommuns invånarantal ökat med 9 procent eller ca 11 000 personer².

Detta program finns till för att sätta fokus på utvecklingen utanför den centrala tätorten. Våra fyra landsbygdsområden har delvis olika utmaningar och möjligheter och behov av olika insatser. Vi vill däremot inte dra några skarpa gränser då det kan riskerar att skapa begränsningar.

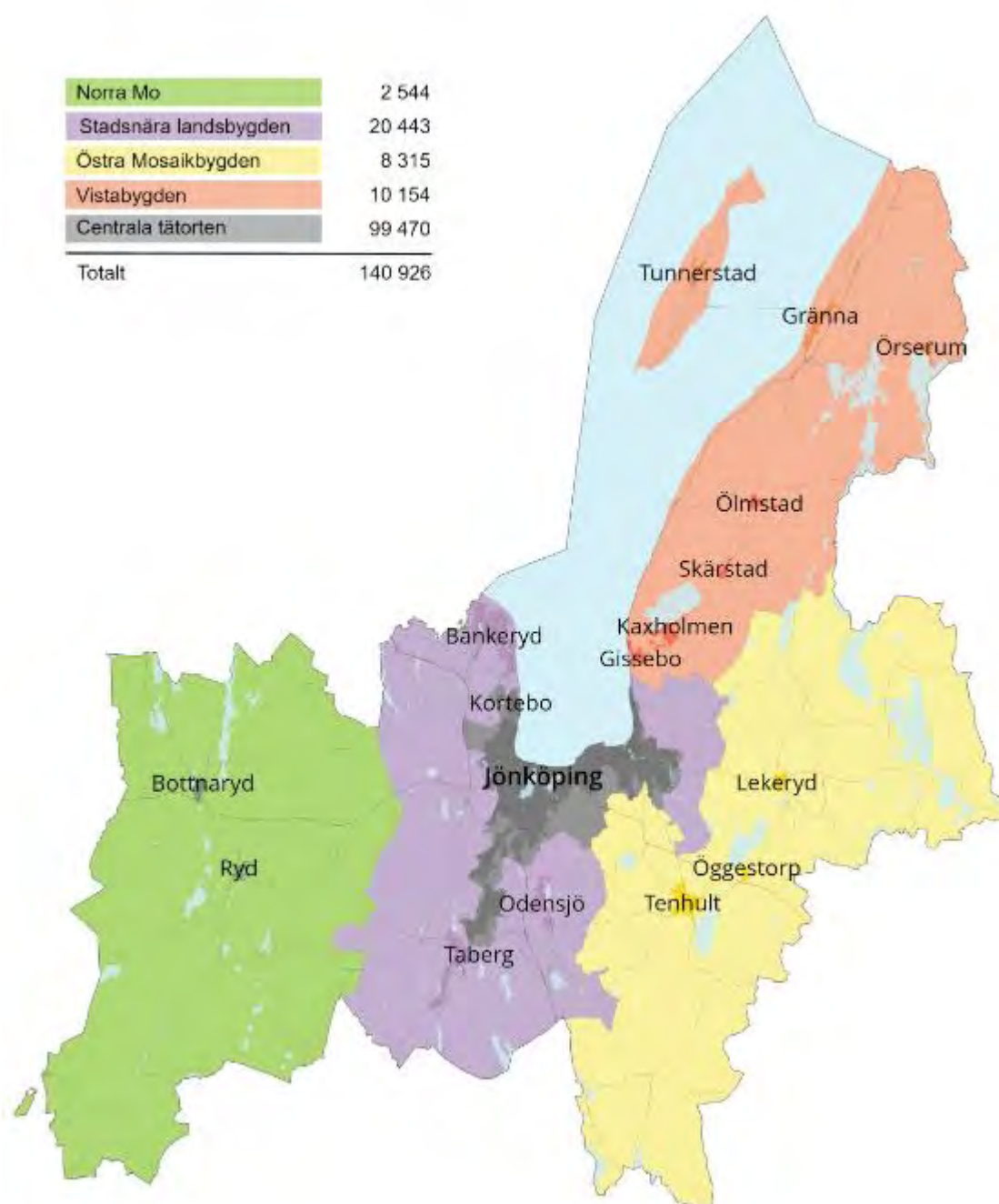
Målgrupperna för landsbygdsutveckling är flera men främst är det de som bor och verkar där. Det finns också ett intresse för landsbygden och dess utveckling bland de som vistas där regelbundet för arbete, fritidsboende, friluftsliv och rekreation, sportaktiviteter, jakt med mera.

Jönköpings kommun sätter stort fokus på att vår befolknings ska vistas i naturen och under våren 2020 blev Jönköpings kommun utsedda till Sveriges bästa friluftskommun.

¹ Central tätorten räknar vi in Jönköping och de sammanhängande tätorterna

² 2012 var invånarantalet till knappt 129 000 och 2019 uppgick det till drygt 141 000 invånare.

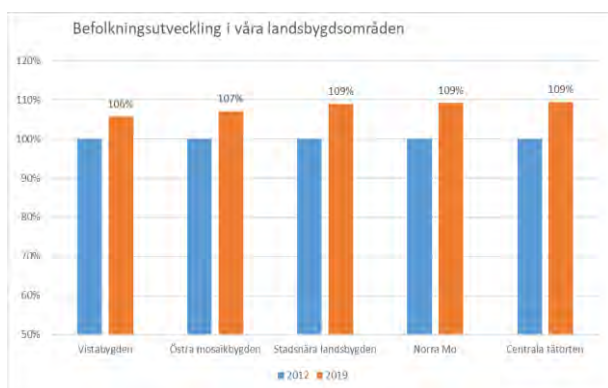
Norra Mo	2 544
Stadsnära landsbygden	20 443
Östra Mosaikbygden	8 315
Vistabygden	10 154
Centrala tätorten	99 470
Totalt	140 926

Om våra landsbygdsområden

Det finns ett intresse av att bosätta sig över hela Jönköpings kommun, både i den centrala tätorten och på landsbygden. Befolkningsökningen är liknande i de fyra landsbygdsområdena med, sex till tio procents ökning av befolkningen under perioden 2012 till 2019 (tabell 1.).

Tabell 1. Befolkningsutveckling i Jönköpings kommun

I våra fyra landsbygdsområden bor drygt 40 000 personer. Cirka två tredjedelar bor i landsbygdsområdenas tätorter³ och den sista tredjedelen bor i och utanför småort⁴.

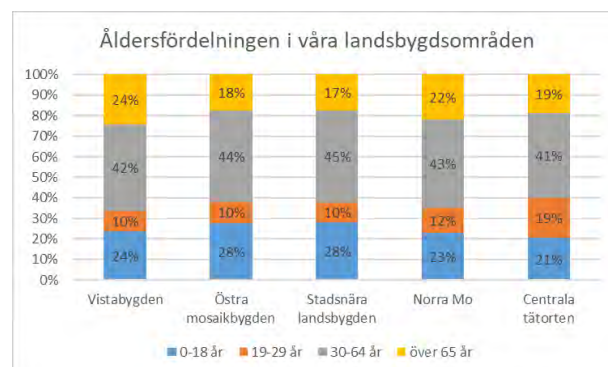
En vanlig uppfattning är att befolkningen på landsbygden är "åldrande". Faktum är att det bor många barn i våra landsbygdsområden, andelen barn är 27 procent i våra landsbygdsområden i genomsnitt (0-18 år) att jämföra med genomsnittet för hela befolkningen i kommunen där den siffran är 22 procent.

Andelen över 65 år är däremot en dryg procent högre i våra landsbygdsområden i medeltal jämfört med medeltalet i kommunen men skiljer sig relativt mycket

³ Tätortsdefinition: En tätort är en ort med minst 200 invånare i samlad bebyggelse där avståndet mellan husen inte överstiger 200 meter.

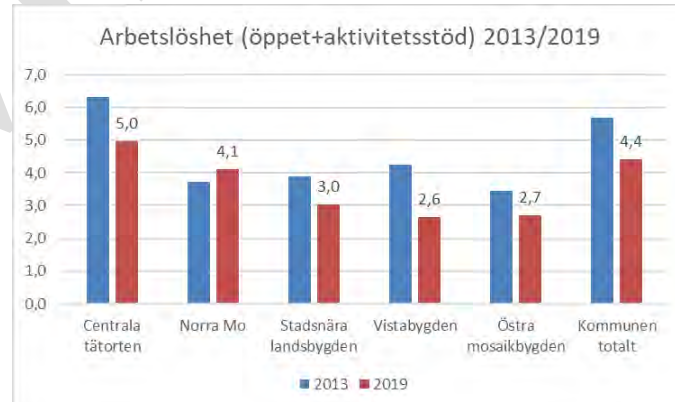
mellan de fyra landsbygdsområdena.⁵ (se tabell 2)

Tabell 2. Åldersfördelning i landsbygdsområden

Andelen personer som är öppet arbetslösa eller har aktivitetsstöd var 2019 ca fem procent i den centrala tätorten men drygt tre procent i genomsnitt i våra fyra landsbygdsområden. Nettoinkomsten är högre i de fyra landsbygdsområdena jämfört med den centrala tätorten.

Tabell 3. Arbetslöshet i våra landsbygdsområden

Här bör dock betäckas att studenterna i Jönköpings tätort drar ned snittet gällande inkomst. Det finns också ett samband med boendestrukturer som i Jönköpings kommuns landsbygdsområden inte sällan består av egenägda villor och gårdar. Sammanfattningsvis kan dock sägas att

⁴ Småort- ort med mindre än 200 invånare

⁵ Vistabygden- 24 %, Östra Mosaikbygden 18 %, Stadsnära landsbygden 17 % och Norra Mo 22 %.

landsbygdsbefolkningen i kommunen är
en resursstark grupp.

REMSÖ

Om vikten av service på landsbygden

Grundläggande offentlig och kommersiell service är en av förutsättning för att kunna leva och bo på landsbygden samt för att driva och utveckla företag inom landsbygdsområden.

Genom att verka för en god kommunal service som t ex skola och barnomsorg, äldreomsorg och bredband skapar Jönköpings kommun förutsättningar för att människor ska vilja bo, driva företag och vistas i våra landsbygdsområden. För ett välfungerande samhälle, på landet likväl som i staden är det viktigt att med en grundläggande offentlig service såsom relativt god närhet till räddningstjänst, polis och sjukvård.

Denna service har kommunen inte full rådighet över men väl en påverkansmöjlighet.

Även kommersiell service – med tillgång till dagligvaror, drivmedel, laddinfrastruktur för elmotorer, apotek och kontantuttag – är av stor vikt för både boende och näringslivet. Det är även viktigt att befolkningen har ett eget engagemang och intresse för att stödja den kommersiella servicen på landet. Denna service har kommunen inte full rådighet över men väl en påverkansmöjlighet.

De övergripande målen för de fyra huvudområdena i programmet är att Jönköpings kommun ska verka för en god offentlig service i alla delar av kommunen. Vi ska i de fall det finns möjlighet underlätta utveckling av kommersiell service. God service gynnar utvecklingen i hela landsbygdsområdet.

Mål- goda förutsättningar för att kunna leva och bo

Boende och byggnation

En viktig del i en levande landsbygd är utbyggnadsmöjligheter för boende och verksamheter. Det är viktigt att skapa förutsättningar för byggnation samt att möjliggöra boende för många – i olika livssituationer. Likaså att bygga miljömässigt hållbart; både vad gäller enskilda hus och strukturellt.

Det är viktigt att kunna bygga på landsbygden för de som önskar bosätta sig där. En bygglovssökandes idéer ska förverkligas så långt det är möjligt. All byggnation måste dock vägas mot att utveckla och förvalta landsbygden även på lång sikt samt att byggnation ska ske i enlighet med Plan- och Bygglagen och Miljöbalken.

Bebyggelselokalisering och utformning ska ske med hänsyn till de speciella förutsättningarna på platsen som till exempel närhet till störande jordbruksanläggning, djurhållning, landskapsbild och närliggande bebyggelse, men också till natur- och kulturintressen och övriga allmänna intressen som redovisas i översiktsplanen. Nya bostäder och anläggningar ska i första hand förläggas i anslutning till annan befintlig bebyggelse och vägnät.

Jönköpings kommun arbetar med att ta fram en översiktsplan, en utbyggnadsstrategi med sikte på 200 000

invånare i kommunen som har ett tidsperspektiv mot år 2050. Arbetet görs för att ha en beredskap inför framtiden för att kunna medverka aktivt i utvecklingen, och på ett strukturerat sätt möta aktuell och framtida efterfrågan på bostäder, service och infrastruktur.

I första etappen i utbyggnadsstrategin hanteras den centrala tätorten och den andra etappen (2021-2023) av utbyggnadsstrategin kommer att omfatta kommunens landsbygdsområden. Några av utgångspunkterna i arbetet är att det ska finnas utbyggnadsmöjligheter för en blandad bebyggelse i alla kommunalder *och tätorter*. Kommunens strategi är att undvika exploatering på jordbruksmark.

Strategier

- Översiktsplanen i etapp två pekas möjliga områden ut för bebyggelse av bostäder och verksamhetsområden, inom alla våra landsbygdsområden. Detta ska ske på ett sätt som inte hindrar utvecklingen av jord- och skogsbruket.
- Kommunen ska ge uppdrag till kommunala fastighetsbolagen att planera för och när det är möjligt upprätta hyresrätter även i mindre orter.

PRE

Kommunikationer och infrastruktur

För en levande landsbygd är det ytterst viktigt att den grundläggande infrastrukturen upprätthålls. Vägar, el- och telenät samt bredband ska ha en bra standard oavsett var i kommunen man bor. Detta är lika viktigt för boende som för företagaren. Kommunen är i flera av dessa frågor beroende av statliga, ideella och kommersiella aktörer.

Läns- och riksvägar är Trafikverkets ansvar medan vissa småvägar sköts av vägsamfälligheter och hålls öppna för allmänheten genom ekonomiskt stöd från staten och kommunen. Kommunen har regelbundet dialog med berörda parter för att förbättra tillgänglighet och säkerhet.

Vad gäller kollektivtrafiken bör den präglas av långsiktighet och förutsägbarhet samt anpassas utefter individers olika behov, till exempel gällande funktionsnedsättning. Idag ansvarar Region Jönköping för all kollektiv trafik i länet, både gällande regional och inom kommunal trafik, även om kommunen fortfarande har kvar visst inflytande.

Kommunens strategi gällande landsbygdstrafiken är i linje med den regionala planeringen; att kollektivtrafiken ska koncentreras kring, samt utgå från, regionala stråk. Regionala stråk är ett stomnät som binder samman länets 13 kommuncentra och kommunens tätorter med fokus på de orter som har över 2500 invånare. För orter med 1000-2500 garanteras ett antal resor per dag och för de minsta tätorterna och småorterna gäller som regel en mycket begränsad trafik vilket innebär att barn och unga blir

beroende av vuxna med körkort alternativt anropsstyrd närtrafik för aktiviteter utanför bostaden och byn.

Trafiken i de prioriterade stråken syftar till att öka kollektivtrafikresor längs med stråken bland annat genom ökad turtäthet. Syftet är att medverka till att förstora arbetsmarknadsregionerna.

Cykel ska vara ett naturligt transportmedel. Det finns mål om att andelen cykling av det totala resandet i kommunen ska öka kraftigt genom bland annat ett tryggt och säkert vägnät för alla⁶.

Vad gäller bredband har den svenska bredbandspolitiken som övergripande vision att Sverige ska vara i princip helt uppkopplat år 2025. Tillgång till bredband är i det närmaste att se som en förutsättning för att kunna ta del av grundläggande samhällsservice och att fullt ut vara delaktig i samhället. Jönköpings kommun genom sitt dotterbolag Jönköpings Energi arbetar med att bygga ut bredbandsnätet på landsbygden

Ett elnät som möjliggör fordonsladdning och markförläggning av el är också viktigt för utvecklingen av landsbygden i framtiden.

Strategier

- Kommunen för en dialog med externa parter (t ex Trafikverket, Region Jönköping, Mobil- och el- och bredbandsdistributörer etc.) för att upprätthålla en god kvalitet på infrastruktur även gällande de

⁶ Cykelprogram för Jönköpings kommun

- delar där kommunen saknar rådighet.
- Kommunen verkar för effektiva strategiska bytestpunkter för kollektivtrafik samt pendlerparkeringar för att underlätta samåkning i personbil.
  - Kommunen arbetar för att busshållplatser längs med de regionala stråken behålls och utvecklas.
  - Kommunen ger fortsatt bidrag till vägsamfälligheter tillskötseln av enskilda vägar så att de kan användas av allmänheten.
  - Kommunen arbetar för att Närtrafik marknadsförs och utvecklas.
- Kommunen arbetar med åtgärder för att öka möjligheterna till cykelpendling även inom och mellan våra landsbygdsområden.
  - Utbyggnaden av bredbandsnätet ska slutföras enligt plan med målet att uppnå de nationella bredbandsmålen.
  - Kommunen arbetar för att robusthet i elnätet säkerställas genom att tillräckliga investeringar i elnätet prioriteras i det kommunala energibolaget. Kommunen arbetar för att motsvarande även sker i de privata elnätsbolagen.

Skola och barnomsorg

Jönköpings kommuns uppdrag gällande skolan är att ge alla elever en god och likvärdig utbildning som håller hög kvalitet oavsett om skolan finns i den centrala tätort eller på mindre tätorter och småorter. Det samma gäller även för övrig barnomsorg, förskola och annan pedagogisk verksamhet.

Skolor och barnomsorg på landsbygden är viktiga både för de barn som får sin undervisning och för bygden och dess utveckling. Kommunens strategi är därför

att så långt det är möjligt att utveckla skola- och barnomsorg på landsbygden.

Förändringar i kommunens skolutbud utanför den centrala tätorten ska även vägas gentemot samhälleliga konsekvenser samt skolans betydelse för bygden och för barnen ur fler perspektiv än utbildningsmässiga.

Kommunen erbjuder skolskjuts till och från skolan för elever som bor på ett visst avstånd från sin hemskola.

Strategier

- Kommunen tar hänsyn till yngre barns behov av skola och barnomsorg i en relativ närhet till hemmet. Kommunen ska utveckla skolor och övrig barnomsorg så länge detta är möjligt med hänsyn taget till barnens rätt till en hög

utbildningskvalitet och ekonomiska konsekvenser.

- Vid förändringar i kommunens skolverksamhet på landsbygden ska kommunen väga in fler perspektiv än rent utbildningsmässiga och även se till skolans betydelse för bygden i stort
- Kommunen ser över om det finns möjlighet att modernisera skolskjuts och möjliggöra resor i samband med fritidsverksamhet för att minska behovet av onödiga bilresor för vårdnadshavare.

Vård och omsorg ...

Alla har rätt till en trygg och värdig ålderdom oavsett om du bor i den centrala tätorten eller i något av våra landsbygdsområden. De som är äldre ska kunna leva ett aktivt liv och ha inflytande över sin vardag. Den grundläggande inriktningen för i äldreomsorgen det ska vara möjligt att ska kunna bo kvar i hemmet så länge som möjligt. En förutsättning för detta är att äldre och anhöriga får det stöd och den service som behövs. .

På samma sätt stötts funktionshindrade och andra som är i behov av personlig hjälp.

Strategier

- Kommunen tar, så långt som det är möjligt, hänsyn till äldre och funktionshindrades behov av vård i hemmet eller i relativ närhet till hemmet.

En aktiv landsbygd – samarbete med civilsamhället

Jönköpings kommun har en aktiv landsbygd. Där finns en mängd olika aktörer såsom idrottsföreningar, byalag, företagarföreningar, hembygdsföreningar, vägföreningar och många fler. Dessa grupper är en viktig del av samhället på landsbygden och en naturlig partner för kommunen gällande landsbygdsutvecklingsfrågor.

En meningsfull och aktiv fritid lyfts ofta fram som en viktig del i en levande landsbygd och det är viktigt att aktiviteter och arenor för kultur och fritid finns även på landsbygden. Idag finns det många möjligheter till aktiviteter på landsbygden som exempelvis vandringsleder, motionsspår, fotbollsplaner, kyrklig verksamhet, naturbad och olika kulturmiljöer. Dessa rekreativmöjligheter nyttjas av både stads- och landsbygdsbor samt av turister och är en del av kommunens attraktivitet.

Anläggningar på landsbygden sköts vanligen av föreningslivet med stöd från kommunen i form av verksamhetsstöd, anläggnings- och utvecklingsstöd .

Det finns även vissa pengar avsatta för samhällsgemensamma insatser.. I Jönköpings kommun finns det även möjlighet att söka EU-medel för att driva utvecklingsprojekt på landsbygden via delaktighet i Leader Västra Småland, Sommenbygd Vätterstrand och Leader Vättern.

Föreningslivet och civilsamhället spelar en viktig roll som representanter i de 12 lokala kommunalutvecklingsgrupperna. Utvecklingsgrupperna har representanter från lokala föreningar och organisationer på landsbygden. Syftet är att öka delaktigheten och engagemanget bland befolkningen i bygden. Arbetssättet ger förståelse för var de största behoven finns för att skapa en trivsamt miljö i det lokala samhället .

Strategier

- Kommun arbetar aktivt med att stödja de ideella föreningarnas verksamhet och utveckling med hjälp av bidrag, samverkan och dialog. .
- Kommunen samverkar med föreningar för att för att få till kostnadseffektiva och flexibla lösningar för de anläggningar som behövs för en aktiv fritid för alla
- Kommunens lokaler (skolor mm) på landsbygden är tillgängliga för uthyrning till föreningslivet och allmänheten när de inte används för kommunal verksamhet.
- Kommunen arbetar långsiktigt med underhåll av vandrings- och cykelleder och badplatser, lekplatser etc. Detta sker gärna i samarbete med civilsamhället genom till exempel en IOP (ideellt offentligt partnerskap).
- Kommunens alla förvaltningar ser de lokala utvecklingsgrupperna som ett stöd för att förbättra miljöer för möten och aktiviteter

RENT

Mål- goda förutsättningar att kunna driva företag

Näringslivet på landsbygden

Företagande och näringsliv på landsbygd är omfattande och diversifierat, med företag inom ett antal näringsgrenar. De flesta företagen i våra landsbygdsområden har inga eller ett fåtal anställda. Det finns ett antal mindre tjänsteföretag inom ekonom, juridik, media och den finansiella sektorn. Det finns också ett ganska stort antal åkerier, grossister och bygg- och hantverksföretag. Jord- och skogsbruk ett viktigt näringslivsområde på landsbygden även om de inte är väldigt många till antalet. Jordbruk och skogsbruk bidrar till vidhållandet av ett vackert öppet landskap och förutsättningar för rekreation.

Näringslivet på landsbygden är betydelsefull ur många olika perspektiv. Dels erbjuder företag arbetstillfällen och dels bidrar de till att skapa lokala marknader. Det kan också minska resande och därmed miljöpåverkan. Vad som skiljer näringslivet på landsbygd från motsvarande i tätorten är avstånden. I tätorten finns många företag samlade i företagsområden, vilka i praktiken kan fungera som kluster där företagen kan hitta såväl kunder, underleverantörer och partners. Eftersom företagen på landsbygd ofta är små och utspridda saknas ofta denna klustereffekt.

För att näringsidkare ska trivas och utvecklas behövs kommunal service i form av skola – och barnomsorg, äldreomsorg men också goda kommunikationer och infrastruktur. Det samma gäller för

kommersiell service med närhet bland annat livsmedelsbutik. På ett annat sätt i den centrala tätorten är företagets behov tätt sammankopplat med de behov som gäller för övriga boende.

Strategier

- Kommunen stöttar existerande och nya landsbygdsföretag via befintliga och eventuellt nya företagsnätverk. Kommunen ska bland annat verka för att företagen i våra landsbygdsområden nyttjar våra samarbetspartners tjänster såsom Almi, Nyföretagarcenter och Science Park och vara en av flera vägar in i kommunen.
- Kommunen uppmuntrar samverkanslösningar mellan offentliga- och lokala aktörer där det är möjligt att förbättra tillgängligheten till såväl offentlig som kommersiell service och samtidigt främja det lokala näringslivet.
- Kommunen arbetar för att för planlägga lämplig mark för etablering av verksamheter som en del i utbyggnadsstrategin för 200 000 invånare.
- Kommunen arbetar kontinuerligt med insatser för att ge bra service och bemötande
- Kommunen ska vara med och underlätta personalförsörjning även för mindre företag i våra landsbygdsområden.

Landsbygds- och naturturism

I Jönköpings kommun ligger ett av Sveriges mest kända turistmål; Gränna och Visingsö med nästan 100 000 nationella såväl som internationella besökare årligen. Det är områdena i Biosfärsområdet Östra Vätterbranterna, där Gränna och Visingsö ingår, som kommunen ser störst potential för att utveckla landsbygdsturismen – men det finns även andra delar av kommunen som har potential att utvecklas. Jönköping är lättillgängligt tack vare sitt strategiska läge i Sverige.

Det är lätt att ta sig hit med tåg, bil och flyg. Kommunen har fantastiska sjöar, våtmarker, djurliv, kulturella sevärdheter mm. Det är rent, tyst och säkert. Detta innebär att förutsättningar finns att locka besökare, både svenska och utländska. Destination Jönköping, kommunens officiella turistorganisation, har till uppdrag att marknadsföra, samordna och utveckla besöksnäringen i kommunen.

De arbetar också med att locka till sig evenemang till vår kommun och på det sättet utökas möjligheterna att kunna bedriva turistverksamhet året runt.

Det bedrivs turistverksamhet i våra landsbygdsområden redan idag, men turismen där har all möjlighet att utvecklas ytterligare. Kommunen ser inte en utveckling av massturism i Jönköping utan turism i samklang med naturen som skapar ökad attraktivitet, ökat företagande och ökad sysselsättning. Besöksnäringen har potential att skapa många jobb både i stad och på landsbygd.

Strategier

- Kommunen arbetar med destinationsutveckling- för att öka inhemskt och utländsk turism.
- Kommunen arbetar för att se till att event och mötet förläggs till vår kommun

Livsmedelsproducerande företag

Jönköpings kommun har goda förutsättningar för att producera livsmedel och vi är idag stora producenter av framförallt mjölk och nötkött. Sedan en tid finns en nationell livsmedelsstrategi ⁷ på plats i Sverige vilken ska verka för att den totala livsmedelsproduktionen i Sverige ökar. Målet är att vi ska minska vårt importberoende av mat. Idag är vi självförsörjande enbart på ett fåtal produkter- morötter, spannmål och socker. Tanken är minska vårt beroende av andra länder och nyttja de goda möjligheterna som finns för matproduktion men rent vatten och stora arealer i Sverige. Jönköpings kommun vill vara med att arbeta för att införa strategin i vår kommun.

Kommunen arbetar stödjande för att Livsmedelsproducenterna och förädlarna i kommunen ska ha möjlighet att blir fler och kunna utveckla sin produktion och

verksamhet. Det görs till exempel genom att stödja nätverkande och aktiviteter som syftar till att öka utbud och efterfrågan på regionala råvaror och förädlade produkter i butiker, restauranger och hos grossister. Kommunen köper gärna närproducerade/svenska livsmedel till de offentliga köken. . Kommunen arbetar också med försörjningsberedskap för livsmedelsförsörjning.

Strategier

- Kommunen arbetar med att för att det ska vara nära till bra mat med målen att stödja ökad produktion och konsumtion och en förstärkt självförsörjningsgrad enligt livsmedelsstrategin
- Kommunen prioriterar mervärden som finns i lokal och svenskproducerad mat i de offentliga inköpen.

⁷ En livsmedelsstrategi för Sverige-fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet. Proposition 2016/17:04.

Mål- utveckla och förvalta landsbygdens resurser

Miljö- natur och kulturvärden och kommunens skogsägande

Vår kommuns landsbygd har stora natur- och kulturvärden. Kommunen är ansvariga för att förvalta och utveckla den mark som vi äger men vi ansvarar också för att den mark som inte är kommunal, men som med höga natur- och kulturvärden runt om i kommunen förvaltas på ett hållbart sätt.

Jönköpings kommun äger 11 600 hektar mark (2018) vilken utgör drygt 7 procent av kommunens totala areal. Det finns ca 5100 hektar produktiv skogsmark, 420 ha ängs- och betesmark samt 716 ha åkermark som i huvudsak utarrenderas. Av kommunens markinnehav är 4 150 ha avsatt som naturreservat fördelat på tio naturreservat. Av marken är 1375 hektar detaljplanelagd mark i form av parkmark

I kommunens naturvårdsprogram finns samlad kunskap om hela kommunens värdefulla naturområden, nyckelbiotoper och ekosystemtjänster. Vi beskriver där våra ambitioner och åtgärder för vårt naturvårdsarbete som bland annat består i att skapa nätverk av land- och vattenmiljöer som är betydelsefulla för den biologiska mångfaldens och ekosystemtjänsternas bevarande och utveckling. En väl fungerande grön infrastruktur gör att växter och djur kan sprida och förflytta sig i landskapet, ha tillräckliga ytor av lämpliga naturtyper att leva och föröka sig på och att ekosystemtjänsterna fungerar.

Förutom naturvårdande insatser görs även åtgärder för att gynna rekreation och

friluftsliv. Vi har unika förutsättningar för friluftsliv, inte minst i form av skogar i anslutning till tätorterna. Närheten till, och bevarande av väl tilltagna strövområden är viktiga faktorer för en attraktiv kommun med god livskvalitet. Skogarna har ett samhällsekonomisk värde för kommunen, dels som resurs i förebyggande hälsovård, dels som besöksmål och dels som en attraktiv boendemiljö.

Det finns möjliga intressentkonflikter förknippat med naturvård. Vissa åtgärder kan till exempel vara hämmande för utveckling av de gröna näringarna. Det är därför viktigt att möjliggöra en dialog för att se till att olika intressen kan mötas så att det blir möjligt att både använda och utveckla men samtidigt förvalta landsbygdens resurser.

Strategier

- Kommunen verka för att förvalta och utveckla mark med höga natur- och kulturvärden, bland annat genom kommunala naturreservat. Vårt naturvårdsprogram identifierar värdefulla naturområden med nyckelbiotoper och höga värden för skapande av ekosystemtjänster.
- Vi arbetar för att utveckla och skapa förutsättning för rekreation och friluftsliv.
- Vi arbetar för att möjliggöra en dialog mellan olika intressentgrupper

Förnybar energi

Jönköpings kommun har höga klimat- och miljöambitioner, med målet om att kommunens verksamheter senast 2030 ska vara fossilfri avseende uppvärmning, el och transporter.

På landsbygden finns särskilt goda möjligheter att bidra till hållbara energilösningar t ex biogrödor, solceller, vindkraft, biogas och solfångare för minskat beroende av fossila bränslen. Kommunen erbjuder via Energicentrum kostnadsfri energi och klimatrådgivning för att uppmuntra och ge alla invånare en möjlighet att själva delta i miljöarbetet.

Biosfärsområde Östra Vätterbranterna

I Jönköpings finns ett biosfärsområde- Östra Vätterbranterna som är utvalt av världsorganisationen Unesco. Östra Vätterbranterna ingår i ett globalt nätverk bestående av cirka 670 biosfärområden i 120 länder världen över. I ett biosfärsområde testas nya metoder och söks ny kunskap för att ge exempel på hur vi kan bevara ett naturområde samtidigt som människor hållbart ska kunna leva där. Biosfärsområdet Östra Vätterbranterna syftar till att vara ett modellområde för hållbar utveckling. Biosfärsområdet ska bidra till att bevara

Detta är av särskilt stor vikt på landsbygden då glesheten kan innebära målkonflikter i miljöarbetet.

Strategier

- Kommunen arbetar för att de egna verksamheterna blir fossiloberoende vad gäller uppvärmning, el och transporter till 2030.
- Kommunen är positiv till landsbygdsföretags bidrag till hållbara energilösningar som minskar beroendet av fossila bränslen. .

kulturell och biologisk mångfald, främja ekonomisk utveckling en samhällsutveckling som är ekologiskt och socialt hållbar samt att stödja forskning, utbildning, kunskapsuppbyggnad och praktik.

Strategier

- Kommunen stöttar och verkar för en positiv utveckling av Biosfärsområdet Östra Vätterbranterna

Bevarande av odlingslandskapets jordbruksmark för framtida generationer

Jordbruksmark är en ändlig resurs över vilken kommunen till stora delar har rådighet i och med det kommunala planmonopolet.

Kommunens strategi är att byggnation på jordbruksmark ska undvikas så långt det är möjligt, andra möjligheter för nybyggnation ska ha undersökts noga innan jordbruksmark övervägs för exploatering. Jönköpings kommun tar just

nu fram riktlinjer för hanteringar av jordbruksmark som syftar att undvika att kommunen i framtiden exploaterar brukningsvärd jordbruksmark.

Strategier

- Kommun tar fram och implementerar riktlinjer för hanteringar av exploatering på jordbruksmark.
- Byggnation på brukningsvärd jordbruksmark ska undvikas så långt detta är möjligt och i princip reserveras för jordbruksändamål.'

Mål- en viktig plats för de gröna näringarna

De gröna näringarnas huvudstad

I Jönköpings består de gröna näringarna till stor del av skog mjölk- och nötköttsproduktion. Jönköpings kommun utgör idag en plattform för dessa och andra gröna näringars utveckling. I vår kommun finns Skogsstyrelsen och Jordbruksverket som har sakkompetens om näringarnas utveckling. Vi har också ett kommunalt ägt mässbolag som under många år har arrangerat några av de största lantbruks- och skogsmässorna med besökare från hela landet såsom Elmia Wood, SkogsElmia och Elmia Lantbruk med tiotusentals besökare årligen.

Det finns följaktligen bra kompetens och erfarenhet samlat i vår kommun kopplat till de gröna näringarna vilket är en förutsättning för Jönköpings kommuns ambitioner, att vara en viktig plattform och på det sättet en huvudstad för de

gröna näringarna i Sverige. Vår målsättning är att även framöver vara ett viktigt nav i de gröna näringarna, där vi koppla ihop gröna aktörer och är en central del av de gröna näringarnas utveckling.

Vår målsättning är att våra företagare inom den gröna näringen framöver på ett ännu bättre sätt får ta del av den gröna plattform som har byggts upp i vår kommun, så att de vidareutvecklas utifrån de förutsättningar som är unika här.

Strategier

- Arbeta för att behålla statusen som bästa gröna mötesplats i Sverige
- Arbeta för att utveckla samarbete med och på bästa sätt dra nytta av att ha Jordbruksverket och Skogsstyrelsen på plats i vår kommun.

- Arbete för att vår kommuns företagare inom de gröna näringarna drar fördel av att vi är

en av de stora gröna mötesplatserna.

Arbetsfördelning och genomförande, förankring och genomförande

Ansvariga för genomförandet

Detta program stäcker sig över ett antal områden och nämnder i kommunen. Ansvaret för programmets genomförande sträcker sig över flera nämnder i kommunen Program för landsbygdsutveckling blir möjligt att genomföra enbart om vi arbetar tillsammans. I matrisen nedan görs en kartläggning av vem som har huvudansvaret för olika områden. Tabellen följer de rubriker som finns med i

program för Landsbygdsutveckling och pekar ut nämnder och kommunala bolag som har ansvar i programmets genomförande. Matrisen pekar även utviktiga intressenter utanför kommunen.

Matrisen kommer, med insamlade remissvar, med all säkerhet att behöva uppdateras och justeras.

Statskontoret ska göra ett arbete för att ta fram underlag för hur beslut kan tas med landsbygdsperspektivet beaktat i beslutet.

Övergripande mål	Huvudansvarig inom Jönköpings kommun och våra egna bolag	Viktiga intressenter utanför kommunen
God utveckling i på landsbygden	Alla nämnder	
Om vikten av service på landsbygden	Alla nämnder -	Länsstyrelsen, Tillväxtverket, Region Jönköpings Län
Mål- goda förutsättning för att kunna leva och bo	Huvudansvarig inom Jönköpings kommun och våra egna bolag	Intressentkartläggning-
Boende och byggnation	Stadsbyggnadsnämnden Bostadsbolaget Junehem	
Kommunikationer och infrastruktur	Stadsbyggnadsnämnden Jönköping Energi	Trafikverket, Tillväxtverket Region Jönköpings Län
Skola och barnomsorg	Barn- och utbildningsnämnden	

Vård och omsorg	Socialnämnden	
En aktiv landsbygd samarbete med civilsamhälle	Kultur och Fritidsnämnden Statskontoret Stadsbyggnadsnämnden	Leaderområden, Föreningslivet, Civilsamhället
Mål- goda förutsättningar att kunna driva företag	Huvudansvarig inom Jönköpings kommun och våra egna bolag	Viktiga intressenter utanför kommunen
Näringslivet i våra landsbygdsområden	Statskontoret	Energicentrum Almi Nyföretagarcenter Science Park
Landsbygds- och naturturism	Socialnämnden Tekniska nämnden Kultur och Fritidsnämnden Destination Jönköping	Smålands turism
Livsmedelsproducerande företag	Statskontoret	Region Jönköping Länsstyrelsen Grönt kluster
Mål- utveckla och förvalta landsbygdens resurser	Huvudansvarig inom Jönköpings kommun och våra egna bolag	Viktiga intressenter utanför kommunen
Miljö- natur och kulturvärden och kommunens skogsägande -	Stadsbyggnadsnämnden Tekniska nämnden	Länsstyrelsen

Förnybar energi	Jönköping Energi	Länsstyrelsen
Biosfärsområde Östra Vätterbranterna	Statskontoret	Östra Vätterbranterna
Bevarande av odlingslandskapets jordbruksmark för framtida generationer.	Stadsbyggnadsnämnden	Länsstyrelsen
Mål- en viktig platsför de gröna näringarnas huvudstad	Huvudansvarig inom Jönköpings kommun och våra egna bolag	Viktiga intressenter utanför kommunen
De gröna näringarnas huvudstad	Elmia Statskontoret Miljö och Hälsoskyddsnämnden Tekniska nämnden	Jordbruksverket Skogsstyrelsen Länsstyrelsen

Hur ska programmet mätas och följas upp

Nedan följer tänkbara indikatorer. Dessa kan komma att förändras vid programmets genomförande.

Övergripande mål	Mål	Indikatorer
God utveckling i våra landsbygdsområden	Att andelen arbetslösa i våra landsbygdsområden inte är högre än i centralort	1. Antal personer utan sysselsättning i våra landsbygdsområden
	Att medelåldern i våra landsbygdsområden inte ska vara märkvärdigt högre än i centralort.	1. Åldersfördelning för respektive landsbygdsområden
	En jämnt fördelat befolkningstillväxt över kommunen	1. Befolkningsutvecklingen i våra fyra landsbygdsområden.
Om vikten av service på landsbygden	God kommersiell och offentlig service i var och ett av våra landsbygdsområden	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kartläggning av behov av kommersiell service 2. Kartläggning av möjlighet att driva Leaderprojekt eller motsvarande för förbättrad service. 3. Nöjdhet med kommersiell och offentlig service inom var och ett av våra landsbygdsområden.
Mål-goda förutsättning för att kunna leva och bo	Mål	Indikatorer
Boende och byggnation	Möjlighet att byggnation och boende för många i olika livssituationer.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antal personer/hushåll i respektive landsbygdsområde. 2. Det finns utpekade möjliga som är möjliga för exploatering för olika typer av boende i var och ett av våra landsbygdsområden. 3. Utveckling av antal hyresrätter i kommunens landsbygdsområden. 4. Nöjdhet med antalet hyresrätter på orten.

*****

		5. Nöjdhet vid respons vid bygglovsansökningar
Kommunikationer och infrastruktur	En god infrastruktur med, vägar, el och telenät och en välutnyttjad kollektivtrafik.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kartläggning av turtäthet på vissa strategiska bussturer 2. Nyttjandegrad för pendlarparkeringar. 3. Nyttjandegrad av bidrag till vägsamfälligheter 4. Andel hushåll i med bredbandsuppkoppling 5. Antalet laddstationer för allmänheten 6. Nöjdhet med möjligheterna till kollektivt resande, infrastruktur-el-, mobil-, bredbandsuppkoppling, laddinfrastruktur etc.
Skola och barnomsorg	<p>En god och likvärdig utbildning och barnomsorg .</p> <p>En skolskjuts som minskar behovet av onödigt bilåkande.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antalet förskoleplatser per capita/landsbygdsområde 2. Ökad möjlighet att åka buss både till och från skolan. 3. Nöjdhet med skola och barnomsorg och skolskjuts
Vård och omsorg	En vård som ger trygg och värdig ålderdom.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antalet omsorgsplatser per capita/landsbygdsområde 2. Nöjdhet med vård och omsorg
En aktiv landsbygd-samarbete med civilsamhälle	En aktiv och meningsfull fritid för en så bred målgrupp som möjligt.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Andel av budgeten hos KFF som går till föreningsverksamheter utanför centralorten. 2. Andel av budget som går till ett aktivt civilsamhälle utanför centralort. 3. Antalet lokaler utanför centralort som är öppna för uthyrning till allmänheten. 4. Andel av underhållsbudget som går till badplatser, vandrings- och cykelleder utanför centralort. 5. Nöjdhet med fritidsanläggningar

Mål- goda förutsättningar att kunna driva företag	Mål	Indikatorer
Näringslivet i våra landsbygdsområden	Ett aktivt, diversifierat och växande näringsliv	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kartläggning av landsbygdsföretagens involvering i befintliga nätverk och behov av nya nätverk. 2. Antalet företag och typ av företag i respektive landsbygdsområde och utvalda nyckelområden. 3. Landsbygdsföretagens nyttjande av företagsutvecklingstjänster - ex. Nyföretagarcentrum. 4. Nöjdhet med företagsklimatet och möjlighet till kompetensförsörjning.
	Näringslivets delaktighet i Landsbygdsområdets utveckling.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antal näringslivsrepresentanter i våra kommunalutvecklingsgrupper. 2. Företag involverade i projekt som berör områdets utveckling, Leader etc. <p>Företagens nöjdhet med offentlig och kommersiell service.</p>
	Möjlighet till företagsetablering	<ol style="list-style-type: none"> 1. Översiktsplanen pekar ut möjliga områden för exploatering för verksamheter i var och ett av våra landsbygdsområden. 2. Nöjdhet med myndighetsutövningen.
Landsbygds- och naturturism	En attraktiv miljö som lockar turister	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antalet caféers restauranger, gårdsbutiker etc. utanför centralort 2. Utnyttjande av vandrings- och cykelleder, badplatser etc. 3. Antalet turister på några nyckelattraktioner utanför centralort. 4. Nöjdhet hos turistföretagen.
Livsmedelsproducerande företag	Ökad produktion och konsumtion av hållbara lokala livsmedel	<ol style="list-style-type: none"> 1. Utveckling av antalet livsmedelsproducenter och förädlingsföretag. 2. Produktion/konsumtion av lokal mat i kommunen

		3. Andelen Lokal/svensk mat i de offentliga köken.
Mål- utveckla och förvalta landsbygdens resurser	Mål	Indikatorer
Miljö- natur och kulturvärden och kommunens skogsägande -	Bevara och utveckla kommunens områden med höga naturvärden	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antal hektar naturreservat 2. Antalet hektar som kommunen äger och förvaltar 3. Antal hektar av kommunens skog som har skogsbruksplaner som fokuserar på en ökning av andelen andel löv- och tallskog.
Förnybar energi	Kommunen blir ett "plusområde" för förnybar energi. Producerat överskott av förnybar energi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Andel förnybar energi som används i kommunens verksamheter 2. Antalet godkända bygglov för vindkraftverk, biogasanläggningar, solfångare etc.
Biosfärsområde Östra Vätterbranterna	Biosfärsområdet är ett modellområde i kommun för hållbar utveckling.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Biosfärsområde Östra Vätterbranterna behåller sin status som Biosfärsområde
Bevarande av odlingslandskapets jordbruksmark för framtida generationer	Brukningens värde jordbruksmark ska undvikas för exploatering och reserveras för livsmedelsproduktion	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antal hektar åkermark i kommunen 2. Antal hektar betesmark i kommunen
Mål- att bli de gröna näringarnas huvudstad	Mål	Indikatorer
De gröna näringarnas huvudstad	Jönköping ska vara den ledande mötesplatsen för de gröna näringarna i Sverige	<ol style="list-style-type: none"> 1. Antal gröna mässor 2. Antalet besökare och utställare

*****

	<p>Maximera nyttan för lokala aktörer av att vara Sveriges ledande mötesplats för de gröna näringarna</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Lokalt engagemang/deltagande i mässorna 2. 3. Kartläggning av kontaktytor mellan kommun och de statliga verken 3. Lokala företags nöjdhet med effekter av att vi är den ledande mötesplatsen (möjlighet till kunskapsinhämtning, testbädd etc.)
--	---	--

RENT

2020-06-24

Enligt sändlista

Remiss – landsbygdsprogram

Ett viktigt mål för Jönköpings kommun är att skapa utveckling och framtidstro i kommunens alla delar. Jönköpings positiva befolkningstillväxt, sedan kommunsammanläggningen 1971, har fördelat sig över hela kommunen. Det är ingen slump, utan resultatet av en medveten strävan om att hela kommunen ska leva och förstås en utveckling som vi vill ska fortsätta. I kommunens Vision 2030 är ett av målområdena ”Där stad och landsbygd möts”. Det innebär att det ska finnas goda möjligheter att bygga, bo och verka på landsbygden.

Det är också anledningen till att Jönköping behöver ha ett aktuellt program för landsbygdsutveckling. Ett förslag har nu tagits fram vilket har föregåtts av dialoger som genomförts på olika platser i vår kommun. Nu genomförs en bred remiss där vi vill uppmuntra till synpunkter och förslag som kan komplettera och förbättra programmet innan det antas av kommunfullmäktige.

Med vänlig hälsning

Ann-Marie Nilsson
Kommunstyrelsens ordförande

Av remissblanketten framgår när remissvaren senast ska vara inkomna till kommunstyrelsens diarium.

Sändslista - REMISS Program för Landsbygdsutveckling i Jönköpings kommun

Barn- och utbildningsnämnden
Individ- och familjeomsorgsnämnden
Kultur- och fritidsnämnden
Miljö- och hälsoskyddsnämnden
Socialnämnden
Stadsbyggnadsnämnden
Tekniska nämnden
Utbildnings och arbetsmarknadsnämnden
Äldrenämnden
Jönköpings Energi
Junehem AB
Elmia
Destination Jönköping
Kommunutvecklingsgrupper (12 st)
Biosfärsområde Östra Vätterbranterna
Södra Skogsägarna
LRF
Region Jönköpings Län
Science Park
Nyföretagarcentrum
Partier (8 st)
Hela Sverige ska leva
Gränna Näringslivsförening
Bottnaryds Näringslivsförening
Bankeryds Business Network
Visingsörådet
Jönköpings läns hushållningssällskap
Leader Vättern
Leader Västra Småland
Sommenbygd-Vätterstrand
Länsstyrelsen
Lokala föreningar och organisationer (ca 80 st)
Deltagare på dialogmöten (ca 220 st)

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 100

Remiss - Behovsanalys i den strategiska planen för genomförande av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige

Diarienummer: RJL 2020/1559

Beslut

Presidiet föreslår nämnden

- Godkänna föreliggande yttrande som svar till Näringsdepartementet.

Sammanfattning

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över promemoria om behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige. Promemorian omfattar de prioriterade behov som Regeringskansliet föreslår ska ligga till grund för fortsatt arbete med att ta fram den strategiska planen för Sverige. Region Jönköpings län har inte några kompletterande synpunkter på de prioriterade behoven men vill i sammanhanget skicka med att det är viktigt att landsbygdsfrågorna i framtiden tydligare integreras i det regionala utvecklingsuppdraget.

Beslutsunderlag

- Missiv daterad 2020-08-11
- Förslag till yttrande daterad 2020-09-16
- Behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige, N2020/01752/JL
- Bruttolista med behov baserat på Jordbruksverkets SWOT-analys, bilaga 1
- SWOT-analys – Förutsättningar för den gemensamma Jordbrukspolitiken

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Promemoria om behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige (N2020/01752/JL)

Förslag till beslut

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

- Godkänner föreliggande yttrande som svar till Näringsdepartementet.

Sammanfattning

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över promemoria om behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige. Promemorian omfattar de prioriterade behov som Regeringskansliet föreslår ska ligga till grund för fortsatt arbete med att ta fram den strategiska planen för Sverige. Region Jönköpings län har inte några kompletterande synpunkter på de prioriterade behoven men vill i sammanhanget skicka med att det är viktigt att landsbygdsfrågorna i framtiden tydligare integreras i det regionala utvecklingsuppdraget.

Information i ärendet

Som ett led i att utforma Sveriges strategiska plan för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige (CAP) efter 2020 har en behovsanalys/SWOT genomförts av Jordbruksverket på uppdrag av Regeringskansliet. Den resulterade i en bruttolista med behov av betydelse för utvecklingen i jordbruket och landsbygden. Bruttolistan är omfattande och täcker in en stor mängd områden. Regeringskansliet har nu utifrån bruttolistan prioriterat och identifierat de behov som skulle kunna hanteras inom CAP och presenterar dessa i rubricerad promemoria. Regionerna har bland flera andra remissinstanser getts möjlighet att lämna kompletterande synpunkter på identifierade behov i denna promemoria. De behov som Regeringskansliet prioriterat under CAPS nya målstruktur är:

- Goda konkurrensvillkor
- Konkurrenskraftigt jordbruk
- Affärsrämsighet
- Prissvängningar
- Djurstallar
- Jordbruksmarkens produktionsförmåga

- Klimatanpassning
- Vilt
- Ny teknik och kunskapsspridning
- Samverkan jordbruk, rådgivning och forskning
- Jordbrukarnas ställning i livsmedelskedjan
- Inlagring av kol och växthusgasavgång från organogena jordar
- Förnybar energi och energieffektivisering
- Anpassad produktion till klimatförändringarna och minskad relativ påverkan på klimatet
- Minskad belastning på mark, luft och vatten
- Utveckling och spridning av kunskap om hållbar produktion
- Biologisk mångfald i slättmark
- Värdefulla gräsmarker
- Genetisk mångfald
- Kompetens om biologisk mångfald
- Ekologisk produktion
- Underlätta generationsväxling
- Stärkt affärsmässighet på landsbygden
- Kapitalförsörjning på landsbygden
- Utveckling genom nya företagare
- Attraktiv landsbygd
- Djurvälstånd och djurhälsa

Nästa steg i Regeringskansliets plan efter denna remissrunda är att utarbeta förslag till åtgärder till den strategiska planen som väntas bli färdig och överlämnas till kommissionen runt årsskiftet 2021/2022.

Beslutsunderlag

- Missiv daterad 2020-08-11
- Förslag till yttrande daterad 2020-09-16
- Behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige, N2020/01752/JL
- Bruttolista med behov baserat på Jordbruksverkets SWOT-analys, bilaga 1
- SWOT-analys – Förutsättningar för den gemensamma Jordbrukspolitiken

Beslut skickas till

Näringsdepartementet

REGIONLEDNINGSKONTORET

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Anna Olsson
Sektionschef hållbar utveckling

Näringsdepartementet

Remiss – Promemoria om behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige (N2020/01752/JL)

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över rubricerad promemoria om behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige.

Sammanfattning

Region Jönköpings län har tagit del av behovsanalysen och har inte några kompletterande synpunkter på de behov som identifierats. Promemorian omfattar de prioriterade behov som Regeringskansliet föreslår ska ligga till grund för fortsatt arbete med att ta fram den strategiska planen för Sverige. Region Jönköpings län har inte några kompletterande synpunkter på de prioriterade behoven men vill i sammanhanget skicka med att det är viktigt att landsbygdsfrågorna i framtiden tydligare integreras i det regionala utvecklingsuppdraget.

Synpunkter på förslaget

Behoven i analysen faller väl i linje med flera av de behov som identifierats i den regionala utvecklingsstrategi som är beslutad för Jönköpings län och Region Jönköpings län bedömer därmed de behov som identifierats i promemorian som relevanta. Det är i synnerhet positivt att behov av utveckling inom de tre hållbarhetsdimensionerna, affärsutveckling och kunskapshöjande insatser för företagen tydligt finns med i analysen. Region Jönköpings län har därför inga kompletterande synpunkter på behovsanalysen.

Region Jönköpings län vill i sammanhanget, inför perioden efter 2020, tillägga att det för jordbruks- och landsbygdsfrågornas måluppfyllelse är viktigt att förutsättningarna för arbetet på den regionala nivån stärks och att frågorna tydligare integreras i det regionala utvecklingsuppdraget. Då flertalet av de behov som nu listats handlar om att utveckla en viktig del av företagandet på landsbygden och en hållbar landsbygd menar Region Jönköpings län att den

utvecklingen på många sätt är synonymt med regional utveckling då de flesta länen klassas som landsbygds-län.

REGION JÖNKÖPINGS LÄN

Rune Backlund

Ordförande i nämnd för arbetsmarknad,
näringsliv och attraktivitet

Kristina Athlei

Regional utvecklingsdirektör

Hej

Bifogat är en remiss av Promemoria om behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige med tillhörande Bilaga 1. Bifogat för kännedom finner ni även Jordbruksverkets SWOT-analys som varit underlag till behovsanalysen, det är dock inte möjligt att lämna synpunkter på SWOT-analysen i denna remiss.

Remissvaren ska ha kommit in till Näringsdepartementet **senast den 28 september 2020**. Svaren bör lämnas i bearbetningsbar form (t.ex. Wordformat) per e post till n.remissvar@regeringskansliet.se och med kopia till n.strategisk.plan@regeringskansliet.se
Ange **diarienummer N2020/01752/JL** och remissinstansens namn i ämnesraden på e-postmeddelandet. Remissinstansens namn ska även anges i dokumentnamnet.

Remissvaren kommer att publiceras på regeringens webbplats.

Vid ev frågor med anledning av remissen under sommaren kan ni maila n.strategisk.plan@regeringskansliet.se eller följande kontaktpersoner

25-26 juni anna.wikstrom@regeringskansliet.se

29 juni-8 juli asa.wolgast.broberg@regeringskansliet.se

27-31 juli carl-fredrik.loof@regeringskansliet.se

2 augusti -28 september anna.wikstrom@regeringskansliet.se

Med vänlig hälsning

Anna Wikström

Ämnesråd

Näringsdepartementet

Jordbruk och livsmedelsföretagande

Tfn +46 8 405 57 04

Mobil +46 73 807 44 89

anna.wikstrom@regeringskansliet.se

www.regeringen.se

Regeringskansliet

Bilaga 1

Bruttolista med behov baserat på Jordbruksverkets SWOT-analys

Behoven i listan är sorterade utifrån CAP:s målstruktur (se även PM avsnitt 5.1). Vad gäller behoven 142-148 har dessa tillkommit efter en bearbetning av Jordbruksverket och ligger därför av praktiska skäl sist i listan. Efter varje behov återfinns en beteckning, t.ex. S4 O3 vilket är en hänvisning till aktuella SWOT-faktorer. Dessa återfinns i Jordbruksverkets SWOT-analys som bifogas remissutskicket.

Allmänt mål 1. Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor som säkerställer livsmedelstryggheten.

1. Vi behöver främja bärödlingen för att på så sätt bättre utnyttja även mindre arealer åkermark. (S1 O12)
2. Vi behöver stärka kopplingarna mellan forskningen och jordbruksföretagen för att bättre utnyttja potentialen för innovation, kunskaps- och teknikspridning. (S2 O7)
3. Vi behöver ökad samverkan och digitalisering för att ytterligare främja produktiviteten. (S2 O8)
4. Vi behöver ytterligare kommunicera de värden och den höga kvalitet på maten som svenskt jordbruk ger. (S4 O3)
5. Vi behöver utnyttja tillväxten i den tätortsnära landsbygden för att diversifiera och minska den ekonomiska sårbarheten inom jordbrukssektorn. (S5 O10)
6. Vi behöver se till att rennäringen även i fortsättningen kan utnyttja marker som inte är lämpliga för annat jordbruk och därmed mildra effekterna av klimatförändringarna. (S6 O11)
7. Vi behöver stötta jordbruket i utmaningarna med att hitta nya grödor som kan användas i vårt nordliga klimat men som också kan anpassa produktionen till de nya förutsättningar som klimatförändringarna medför. (W1 O1)
8. Utgått med anledning av Jordbruksverkets revidering
9. Vi behöver hitta nya lösningar för att göra det lönsamt att bruka mark med sämre markegenskaper. (W2 O7)
10. Vi behöver uppmuntra utbildning och kompetensutveckling i allmänhet, och i synnerhet när det gäller affärsmässighet och företagande, och att hantera risker såsom extremväder. Mycket kunskap finns i landet, men den kommer inte alltid ända fram till företagen. (W3W4 O4O7)

11. Vi behöver fånga upp den kompetens och det nytänkande som kan finnas hos nya svenskar. Detta kan bidra till bättre kompetensförsörjning. (W3 O5)
12. Vi behöver fortsätta främja utvecklingen av digitalisering och automation för att på så sätt minska jordbrukets beroende av stöd. (W5 O6)
13. Vi behöver en nationell aktör som kan öka samverkan mellan aktörerna i kunskapssystemet för att på så sätt öka lönsamheten inom animalieproduktionen. (W5 O9)
14. Vi behöver ett fortsatt starkt djurskydd, trots kostnaderna för detta, för att möta konsumenternas förväntningar om både gott djurskydd och låg antibiotikaanvändning. (W7 O3)
15. Vi behöver se över regelverk och beskattning för att se om de är värda de konkurrensnackdelar de skapar. (W8 O2)
16. Vi behöver hitta bruksmetoder som minskar behovet av växtskyddsmedel. (W11 O7)
17. Vi behöver bevara kvaliteten på den jordbruksmark vi har, för att inte den begränsade tillgången på mark ska hindra företagens utveckling. Det handlar bland annat om att motverka jordpackning och bevara mullhalterna, samt rusta upp dräneringen. (S1 T4)
18. Vi behöver se till att jordbruket kan hitta den personal som behövs, särskilt med tanke på att strukturomvandlingen innebär att en större andel av de som är sysselsatta inom sektorn är anställda istället för att driva egna gårdar. (S3 T2)
19. Vi behöver uppmuntra till fortsatt diversifiering av jordbruksföretag för att minska sårbarheten i samband med ändrade klimatförhållanden. (S5 T6)
20. Vi behöver underlätta för jordbruket att fortsätta minska sin miljöbelastning, för att bevara de ekosystemtjänster vi har kvar och på så sätt säkra den framtida produktionen. (S6 T7)
21. Vi behöver utnyttja vår förmåga att hitta samsyn mellan jordbruksnäring och politik för att hantera svåra situationer såsom extremt väder. (S7 T6)
22. Vi behöver genomföra livsmedelsstrategin för att förbättra vår förmåga att möta den ökade konkurrensen. (S8 T1)
23. Vi behöver göra jordbruket attraktivt även för personer med högre utbildning som har alternativa karriärvägar. (W3 T3)
24. Vi behöver öka kunskapen i jordbruksföretagen om hur man hanterar risker och prissvängningar. (W4 T1)

25. Vi behöver insatser från samhället för att hantera de växande viltstammarna och den skada de orsakar jordbruket. (W5 T8)
26. Vi behöver möta den ökande konkurrensen genom att satsa på våra positiva särdrag, såsom det höga djurskyddet. (W7 T1)
27. Vi behöver hjälpa jordbruket att klara både den hårdnande konkurrensen och den höga koncentrationen i efterföljande led i livsmedelskedjan. (W6 T1)
28. Vi behöver hitta fler och konkurrenskraftiga alternativ till importerade insatsvaror. (W9 T1)
29. Vi behöver hitta sätt att hantera effekterna av de höga transport-kostnaderna som blir resultatet av långa avstånd, för att möta den ökande globala konkurrensen. (W10 T1)
30. Vi behöver verka för enkla regelverk och kontroller och för välavvägda skattesatser så att konkurrenskraften inte hämmas utan goda skäl. (W8 T5)

Särskilt mål 2. Öka marknadsorienteringen och konkurrenskraften, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.

31. Vi behöver bli bättre inom jordbruket på att utnyttja den potential som finns generellt i landets starka kunskaps- och innovationssystem. (S1 O1)
32. Vi behöver ta vara på de möjligheter som digitalisering och automatisering erbjuder, för att öka produktiviteten och stärka konkurrenskraften. Den goda kunskapsnivån i landet underlättar detta. (S2S3 O2)
33. Vi behöver underlätta för jordbruket att hitta sin roll i den cirkulära ekonomin. Den goda kunskapsnivån i landet underlättar den nödvändiga moderniseringen och teknikspridningen. (S2 O5)
34. Vi behöver hitta sätt att ta del av den ökande globala efterfrågan. Det innebär att vi behöver öka produktiviteten och därmed konkurrenskraften, bland annat genom innovation och teknikspridning. (W1 O1O3)
35. Vi behöver underlätta för primärledet både att korta livsmedelskedjan genom att hitta nya affärsmodeller, och att få bättre insyn i marknaden. (W2 O2)
36. Vi behöver utnyttja den potential som finns i landet för innovation och teknikspridning för att på så sätt lyfta affärsmässigheten och anpassningsförmågan hos företagen. (W4 O1)
37. Vi behöver mer tillämpad forskning inom jordbruket, så att vårt starka kunskaps- och innovationssystem kommer till sin rätt inom sektorn. (S1 T1)

38. Vi behöver satsa mer på forskning inom jordbrukssektorn, och på att få till en bra tvåvägskommunikation mellan näringen och forskningen. Det är först när resultaten omsätts i praktiken som de får en effekt på produktiviteten och lönsamheten. (W1W5 T1)

39. Vi behöver göra jordbrukssektorn attraktiv för högutbildade personer, för att på så sätt öka produktiviteten. (W3 T2)

40. Vi behöver underlätta generationsväxlingen och göra sektorn attraktiv för yngre aktörer med hög affärsmässighet. (W4 T3)

41. Vi behöver satsa ytterligare på kunskaps- och innovationssystemet inom jordbruket, och dessutom behöver de insatser som finns synas i statistiken. (W6 T4)

Särskilt mål 3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.

42. Vi behöver hjälpa jordbrukssektorn att utveckla olika mervärdeskoncept för att fånga upp det ökade intresset för matens ursprung och produktionssätt. På så sätt kan primärproduktionen få en större del av förädlingsvärdet. (S1 O4)

43. Vi behöver se över regelverk och rekommendationer för offentlig upphandling för att se om en annan tillämpning kan och bör främja mervärden i svensk livsmedelsproduktion. (S2 O5)

44. Vi behöver hjälpa jordbrukssektorn att utveckla starka varumärken för att på så sätt kunna utnyttja de möjligheter som kan erbjudas av nya handelsavtal. (S2 O1)

45. Vi behöver främja en fungerande konkurrens i alla led i livsmedelskedjan. (W1 O2)

46. Vi behöver underlätta för primärproduktionen att hitta nya vägar till konsumenten via digitala lösningar för att på så sätt öka företagets affärsmässighet. (W1 O3)

47. Vi behöver bli bättre på att marknadsföra svenska mervärden, särskilt eftersom försprånget mot vissa konkurrenter håller på att minska. (S2 T2)

48. Vi behöver se till att en större del av betalningsviljan för svenska mervärden slår igenom i primärproduktionen. (S3 T1 och W2 T1)

49. Vi behöver se över balansen mellan lagstiftning och frivillighet för att primärproduktionen ska kunna få betalt för sina mervärden på bästa sätt. (W3 T2)

Allmänt mål 2. Stärka miljövard och klimatåtgärder och bidra till unionens miljö- och klimatrelaterade mål.

Särskilt mål 4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.

50. Vi behöver hitta balansen mellan att använda skog och jordbruksmark som kolsänkor och att använda den i produktion av livsmedel och biomassa. Vallodling bidrar till att mullhalten är i balans vilket bidrar till klimatmålet. (S2 O3O4)

51. Vi behöver uppmuntra till mer hållbar matkonsumtion. Det betyder bland annat att den totala animaliekonsumtionen behöver minska. Samtidigt har svenskt kött ofta mindre klimatpåverkan än importerat, så det är framför allt konsumtionen av importkött som bör minska. (S4 O1)

52. Vi behöver uppmuntra en fortsatt omställning till fossilfri och energisnål växthusproduktion. Ambitiösa politiska klimatmål kan göra det lättare för företagen att ställa om genom att dessa leder till förbättrade förutsättningar för användning av förnybar energi. (S6 O2)

53. Vi behöver satsa mer på tillämpad forskning för att minska utsläppen av växthusgaser från djurhållning och växtodling per producerad enhet samt för att kunna öka kolinlagringen i jordbruksmark. (W1W3 O1O3)

54. Vi behöver hitta balansen mellan intresset att producera på organogena jordar och intresset att begränsa utsläppen genom att ta marken ur produktion. (W2 O4)

55. Vi behöver underlätta för både djurhållning och växtodling att anpassa sig till klimatförändringarna. Det handlar till exempel om att utnyttja en längre växtsäsong, förändra betesdriften eller att ha beredskap för torka och översvämningar. Ett lyckat anpassningsarbete kan minska utsläppen från växtodlingen samt bidra till att svensk kött även i fortsättningen står sig bra klimatmässigt. (W3W5 O1O5)

56. Vi behöver fortsätta omställningen till ett fossilfritt samhälle, för att minska klimateffekten av jordbrukets och skogsbrukets transporter med anledning av de stora geografiska avstånden. (W4 O2)

57. Vi behöver uppmuntra fortsatt betalningsvilja för svenskt kött. Våra naturliga förutsättningar gynnar animalieproduktionen mer än växtodling, och animalieproduktionen står sig bra i en internationell jämförelse av klimateffekter. (W5 O1)

58. Vi behöver underlätta för jordbruket och skogsbruket att utnyttja de naturresurser vi har för att ställa om till förnybar energi. Det gäller både ekonomiska incitament och enklare regler för statligt stöd. Det handlar t.ex. om fleråriga energigrödor, mellangrödor och energi från

gödsel och halm. Den höga utbildningsnivån och starka institutioner bör underlätta omställningen. (S1 T2T3, S4 T2T3 och S7 T2T3)

59. Utgått med anledning av Jordbruksverkets revidering

60. Vi behöver uppmuntra till minskad klimatpåverkan från växtodlingen. Ett sätt kan vara att ta tillvara de möjligheter som klimatförändringarna kan leda till. Idag hämmas anpassningsarbetet av brister i både kunskap och lönsamhet. (W3 T1)

Särskilt mål 5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.

61. Vi behöver fortsätta satsa på forskning, innovation och rådgivning för att hålla nere utsläppen av växtnäring och växtskyddsmedel. (S2S3 O1)

62. Vi behöver uppmuntra grannsamverkan, men även markägarnas egenintresse, för att kunna skapa och bibehålla sammanhängande ekosystem i odlingslandskapet. Det starka föreningslivet kan bidra i det arbetet. (S4S5 O3)

63. Vi behöver utnyttja de möjligheter som våtmarker och dränering ger för att uppnå de svenska miljömålen. Det är särskilt viktigt eftersom det ändrade klimatet väntas medföra både ökad nederbörd och längre torrperioder. (W1W3 O2)

64. Vi behöver fortsätta arbetet med att minska sektorns miljöbelastning på mark, luft och vatten för att nå de svenska miljömålen. (W1 O1O2)

65. Vi behöver uppmuntra samverkan och samordning för att uppnå större miljönytta av åtgärder som minskar läckaget av näringsämnen. (W1 O3)

66. Vi behöver öka takten i dränering av åkermark. (W3 O2)

67. Vi behöver se till att den svenska jordbrukssektorns konkurrenskraft ökar i Sverige, för att vi ska fortsätta dra nytta av de positiva miljöeffekter sektorn skapar. (S1 T1)

68. Vi behöver trots våra generellt sett goda förutsättningar för jordbruk vara beredda på att hantera vattenbrist och torka. (S1 T3)

69. Mot bakgrund av klimatförändringar och ökad intensitet i växtodlingen måste odlingsstrategier och odlingsmetoder utvecklas för att minska riskerna med ökad användning av växtskyddsmedel. (S5 T2)

70. Vi behöver hitta balansen mellan å ena sidan ökad konkurrenskraft och å andra sidan negativ miljöpåverkan från primärproduktionen. (W1 T1)

71. Vi behöver bevara småbiotoperna i slättlandskapet trots den ökade konkurrens som globaliseringen medför. (W2 T1)

Särskilt mål 6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap.

72. Vi behöver främja odlingslandskapets ekosystemtjänster genom att uppmuntra varierande bruksmetoder. (S1 O3)

73. Vi behöver fortsätta satsa på kompetensutveckling för att underlätta satsningar på ny teknik och nya metoder. (S2S7 O4)

74. Vi behöver utnyttja kunskaperna i de regionala handlingsplanerna för att satsa på ny teknik och nya metoder inom jord- och skogsbruket. (S4S5 O4)

75. Vi behöver stötta jordbruksföretag som sköter värdefulla gräsmarker genom att uppmuntra varierande bruksmetoder. (W1O3)

76. Vi behöver främja en diversifierad jordbruksproduktion och nya bruksmetoder för att på så sätt minska konflikten mellan jordbrukets positiva miljöeffekter och en konkurrenskraftig produktion. (W3 O3O4)

77. Vi behöver öka jordbrukssektorns möjligheter att ta betalt för de mervärden den skapar, till exempel genom certifiering och varumärken. (W2 O3)

78. Vi behöver sprida kunskap om hur olika skogsbruksmetoder kan främja skogens miljövärden. (W4 O3)

79. Vi behöver se till att ett allt intensivare jordbruk inte hotar de ekosystemtjänster som odlingslandskapet producerar. (S1 T1)

80. Vi behöver utnyttja och förbättra jordbrukarnas miljömedvetenhet för att motverka att arter försvinner lokalt på grund av fragmentering av landskapet. (S2 T5)

81. Vi behöver bevara hotade lantraser och sorter för att säkra den genetiska mångfalden för framtiden trots att dessa har svårt att möta jordbrukets lönsamhetskrav. (S3 T2)

82. Vi behöver se till att skogsbruket inte hotar den biologiska mångfalden. (S3 T3T7)

83. Vi behöver minska näringsläckaget för att bevara balansen i ekosystemen och därmed skydda den biologiska mångfalden. (S3 T4)

84. Vi behöver stötta jordbruksföretag som sköter värdefulla gräsmarker genom att öka det djurhållande jordbrukets lönsamhet. (W1 T2)

85. Vi behöver säkerställa ett lönsamt och hållbart jordbruk för att bevara sektorn och dess positiva miljöeffekter. (W3 T2)

86. Vi behöver hitta balansen mellan att bevara den biologiska mångfalden (inklusive rovdjuren) och att bevara rennäring och fäbodbruk. (W3 T6 och S6 T6)

87. Vi behöver bevara värdefulla gräsmarker för att behålla den biologiska mångfalden inklusive rödlistade arter. (W1 T2T3)

Allmänt mål 3. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden.

Särskilt mål 7. Locka och understödja unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.

88. Vi behöver underlätta generationsväxlingen för att främja omställningen till en biobaserad ekonomi och ta vara på nya möjligheter inom jordbruket och vattenbruket. (S1 O1O4)

89. Vi behöver utnyttja det starka entreprenörskapet för att även utveckla hästnäringen. (S2 O6)

90. Vi behöver naturbruksskolor och KY-utbildningar på många platser i landet för att fånga upp det växande intresset för de gröna näringarna. (S4 O1)

91. Vi behöver se över arrendelagstiftningen så att den inte har oönskade effekter på markpriserna. (W2 O3 och W2 T1))

92. Vi behöver underlätta för andra verksamheter än jordbruk att etablera sig på landsbygden, bland annat genom att utveckla affärsmöjligheter som ny teknik kan erbjuda. (W3 O2)

93. Vi behöver mer behovsdriven forskning för att förstärka kunskaps- och innovationssystemet på landsbygden. (W5 O5)

94. Vi behöver komplettera AKIS med att bättre utnyttja de goda exemplen på lönsamma företag inom de gröna näringarna. (W5 O2)

95. Vi behöver uppmuntra personer med entreprenörskap och innovationsförmåga att välja landsbygden för att säkerställa en fortsatt utveckling av nya produkter och tjänster. (S2 T2)

96. Vi behöver utnyttja det starka sociala kapitalet till att motverka utflyttning och därmed kompetensflykt. (S3 T2)

97. Vi behöver göra jordbruket, landsbygden och tillverkningsindustrin mer attraktiv för unga. (W1 T4)

98. Vi behöver se över skattelagstiftningen för att underlätta generationsväxlingen och på så sätt förbättra innovationskraften på landsbygden. (W4 T3)

Särskilt mål 8. Främja sysselsättning, tillväxt, jämställdhet, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.

99. Vi behöver locka nya boende till landsbygden. Faktorer som kan locka nya personer är t.ex. lägre levnadskostnader och attraktiva miljöer. (S1S5 O2 O5)

100. Vi behöver bli bättre på att utnyttja våra attraktiva natur- och kulturmiljöer för att främja besöksnäringen. (S1 O10)

101. Vi behöver utveckla leader-modellen för att fånga upp det ideella engagemanget som finns på landsbygden. (S6 S7 O8O9)

102. Vi behöver utnyttja de möjligheter som globalisering och digitalisering ger, i och med att företagens fysiska placering kan bli mindre viktig för möjligheten att nå kunderna. (W1 O1O4)

103. Vi behöver locka välutbildade personer att stanna på landsbygden (eller återvända efter utbildningen). Med digitaliseringens hjälp kan man bo på landsbygden och ändå ha ett jobb i staden. (W2 O4)

104. Vi behöver underlätta för den tjänstebaserade ekonomin att fortsätta växa även på landsbygden, för att på så sätt skapa fler alternativa sysselsättningar. Detta är särskilt viktigt eftersom urbaniseringen väntas fortsätta vilket försvårar för många kommuner att upprätthålla servicen. (W3W7 O3)

105. Vi behöver motverka bristen på lokalt kapital genom att vidareutveckla leadermetoden och främja företagsamhet på landsbygden. (W5 O6O8)

106. Vi behöver olika modeller för kapitalförsörjning till landsbygdens företag. (W5 O6)

107. Vi behöver ta vara på de möjligheter som nya svenskar kan ge när det gäller arbetskraft och ökad mångfald i näringslivet. (W6 O7)

108. Vi behöver se till att brist på bostäder inte hämmar inflyttning till landsbygden. (W9 O5)

109. Vi behöver få ett helhetsperspektiv på landsbygdens situation för att på bästa sätt kunna fånga upp det ökande intresset för landsbygden istället för att sprida ut insatserna för glest och ofokuserat. (W11 O5)

110. Vi behöver utnyttja landsbygdens fördelar (billigare arbetskraft, attraktiva miljöer, entreprenörskap) för att behålla företag och uppmuntra nya att etablera sig där, för att inte urbaniseringen ska urholka landsbygdens livskraft. (S1S2S3 T2T3)

111. Vi behöver främja entreprenörsanda och företagsklimat på landsbygden för att på så sätt möta den globala konkurrensen. (S3 T1)

112. Vi behöver hitta en rimlig avvägning mellan behovet av att transporterna ska betala sina miljökostnader och att personer behöver kunna bo på landsbygden. (W1 T4)

113. Vi behöver förstärka innovations- och kunskapssystemet på landsbygden, i synnerhet som många enklare jobb försvinner i takt med globaliseringen och digitaliseringen. (W4 T5)

114. Vi behöver hitta sätt att göra landsbygden så attraktiv att tillräckligt många väljer att bosätta sig där för att vi ska kunna förvalta naturresurserna samt upprätthålla god samhällsservice och infrastruktur. Det är särskilt viktigt att yngre personer väljer landet framför staden. (W8 T2T6)

115. Vi behöver lyfta landsbygdsnormen som ett alternativ till staden. (W10 T7)

Särskilt mål 9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra och näringsrika livsmedel som producerats på ett hållbart sätt, matsvinn samt djurskydd.

116. Vi behöver fortsätta ge konsumenterna förutsättningar att göra medvetna val av säkra livsmedel av hög kvalitet. (S1 O2)

117. Vi behöver underlätta för jordbruket att bemöta den ökande efterfrågan på vegetariska produkter. (S1 O4)

118. Vi behöver fortsätta arbeta för att öka den svenska livsmedelsproduktionen. Om sektorn blir mer politiskt prioriterad kan den också locka t.ex. forskningsresurser till sig. (W1 O1)

119. Vi behöver fortsätta underlätta ökad ekologisk produktion. (W1 O3)

120. Vi behöver bygga vidare på konsumenternas goda kunskaper om svenska livsmedelskvalitet så att de också inkluderar kollektiva nyttigheter (som biologisk mångfald och djurskydd). (W2 O2)

121. Vi behöver hitta sätt att minska kadmiumhalterna i svensk mat, utan att detta motverkar det övergripande målet att öka livsmedelsproduktionen. (W3 O1)

122. Vi behöver minska produktionsförlusterna för att undvika onödig miljöbelastning. Detta skulle även bidra till målet att öka produktionen på ett hållbart sätt. (W4 O1)

123. Vi behöver utnyttja konsumenternas kunskaper och intresse för att minska matsvinnet. (W4 O2)

124. Vi behöver fortsätta hålla en hög nivå på smittskyddet, för att på så sätt säkra en fortsatt hög kvalitet på svenska produkter och säkerhet för konsumenterna. (S1S4 T3)

125. Vi behöver se till att även de glesare landsbygderna får tillgång till säkra livsmedel av hög kvalitet. (S1 T2)

126. Vi behöver fortsätta tillämpa en restriktiv användning av antibiotika och sprida den insikten till så många andra länder som möjligt. (S2 T5)

127. Vi behöver säkerställa en god tillgång till veterinär service i hela landet, särskilt som globaliseringen ökar risken för smittspridning. (S3 T3)

128. Vi behöver bibehålla vår starka krisorganisation med samverkan mellan näringen och myndigheterna, särskilt som risken för smittspridning ökar med globaliseringen. (S5 T3)

129. Vi behöver satsa på forskning och rådgivning inom klimatanpassning, för att på så sätt hjälpa sektorn att hantera ökande svängningar i produktionsförhållandena. (W1 T1)

130. Vi behöver hjälpa konsumenterna att förstå vad olika märken och certifieringar betyder, så att de kan göra medvetna val. (W2 T4)

131. Vi behöver uppmuntra fler veterinärer att intressera sig för jordbrukets djur, särskilt med tanke på att globaliseringen leder till ökad risk för smittspridning. (W5 T3)

Övergripande mål. Modernisering av sektorn genom att främja och utbyta kunskap, innovation och digitalisering i jordbruket och i landsbygdsområden samt uppmuntra sektorn att ta till sig dessa.

132. Vi behöver ett utvecklat kunskaps- och innovationssystem så att landsbygdens och jordbrukets företag ges bättre förutsättningar att utvecklas i takt med övriga näringslivet.

133. Vi behöver stärka lönsamheten i jordbruket för att öka möjligheterna till innovation och kunskapsutveckling.

134. Vi behöver forskning, innovation och utveckling som integrerar jordbruksproduktion och miljöpåverkan för att utveckla vår förmåga att producera effektivt med mindre miljöpåverkan.

135. Vi behöver större fokus på tillämpad forskning för en hållbar livsmedelsproduktion.

136. Vi behöver öka utbytet av kunskap mellan jordbruket och andra sektorer i näringslivet.

137. Vi behöver utveckla kompetensutvecklingen kopplat till entreprenörskap, innovation och affärsutveckling.

138. Vi behöver stärka kopplingen mellan forskning och jordbruksföretagen för att snabbare tillämpa ny kunskap.

139. Vi behöver ta tillvara erfarenheter från nya svenskar för att utveckla nya affärsmöjligheter.

140. Vi behöver säkra tillgången till kompetensutveckling för jordbruksföretag i hela landet.

141. Vi behöver bättre kunskap om hur digitaliseringens möjligheter bör användas för kunskapsutveckling, kunskapsspridning och innovationer kring en hållbar utveckling.

Efter revidering av SWOT- analysen i december har följande behov tillkommit:

142. Vi behöver se till att konsumenternas intresse för matens ursprung och produktionssätt omsätts i konkret efterfrågan på svenska produkter av hög kvalitet, både i Sverige och på exportmarknaderna. (S4 O4O6)

143. Vi behöver öka vår kunskap om skogens miljövärden, bland annat för att motverka lokalt artutdöende. (W4 T5)

144. Vi behöver se till att bredbandstäckning av hög kvalitet fortsätter att expandera. (S4 T8)

145. Vi behöver se till att direktstöden utformas på ett sätt som inte hämmar strukturomvandlingen så mycket att våra företag inte klarar konkurrensen från importen. (S3 T1) (särskilt mål 1)

146. Vi behöver utnyttja vår goda förmåga till teknikutveckling och innovation för att ta fram effektiva maskinsystem och hållbara odlingsmetoder för att hitta alternativ till glyfosat. (S2 T5) (särskilt mål 2)

147. Vi behöver minska den hämmande effekt som kapitalisering av direktstöden har på köp och försäljning av jordbruksmark, så att det blir lättare för yngre och effektivare lantbrukare att ta sig in i sektorn och expandera sin verksamhet. (W1 T3) (särskilt mål 2)

148. Vi behöver fortsätta utveckla effektiva åtgärder som minskar animalieproduktionens klimatpåverkan så att den svenska produktionen även i fortsättningen är mer klimateffektiv relativt andra länder. Det är inte minst viktigt eftersom våra naturliga förutsättningar gynnar animalieproduktion mer än växtodling. (W1W5 O1) (särskilt mål 4)

149. Vi behöver sköta, restaurera och skapa nya våtmarker i odlingslandskapet för att främja ekosystemtjänster och förstärka förutsättningarna för rödlistade arter. (S1 T3) (särskilt mål 6)

150. Vi behöver bibehålla ett gott djurskydd och god djurhälsa för att tillgodose konsumenternas efterfrågan på livsmedel som producerats med låg användning av antibiotika. (S2 O2) (särskilt mål 9)

Förutsättningar för den gemensamma jordbrukspolitiken 2021–2027

SWOT-analys

Innehåll

1	Bakgrund, syfte och metod.....	4
1.1	Mål för den framtida gemensamma jordbrukspolitiken	4
1.1.a	Tvärgående mål	4
1.1.b	Allmänna mål	4
1.1.c	Särskilda mål	5
1.2	Metod.....	5
1.3	Avgränsningar.....	6
1.4	Disposition och läsanvisningar	7
2	Mål att beakta för Sverige	9
2.1	Svenska mål relaterade till området konkurrenskraftigt jordbruk	9
2.1.a	Livsmedelsstrategin ett viktigt politiskt instrument	9
2.2	Svenska mål relaterade till området miljö och klimat	10
2.3	Svenska mål relaterade till området landsbygdsutveckling.....	11
2.3.a	Landsbygdspropositionen håller samman politiken för landsbygderna	11
2.3.b	Konsumenterna förväntar sig hög kvalitet	12
3	Sveriges jordbruk	12
3.1	Övergripande nulägesbeskrivning	13
3.1.a	Betesvall och spannmål dominerar åkerarealen	13
3.1.b	Mjölk- och nötköttproduktion dominerar animalieproduktionen	14
3.1.c	Trädgårdssektorn producerar betydande värden på liten yta.....	15
3.1.d	Rennäringen är förbehållen samerna.....	16
3.1.e	Sverige är nettoimportör av jordbruksprodukter och livsmedel.....	17
3.1.f	Stora regionala skillnader	18
4	SWOT-analys	20
4.1	Allmänt mål – Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor för livsmedelstryggheten	20
4.1.a	Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.....	21
4.1.b	Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering	41
4.1.c	Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.....	53

4.2	Allmänt mål – Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.....	57
4.2.a	Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi	58
4.2.b	Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.....	66
4.2.c	Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap	75
4.3	Allmänt mål – Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden... 85	
4.3.a	Attrahera unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden	86
4.3.b	Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.....	94
4.3.c	Adressera samhällets förväntningar på mat och hälsa.....	110
4.4	Tvärgående mål - Modernisera sektorn genom att främja och utbyta kunskap, innovation och digitalisering	117
4.4.a	Sveriges system för kunskap och innovation inom lantbruket (AKIS).....	117
4.4.b	Grundförutsättningarna är goda för en hållbar utveckling	118
4.4.c	Utmaningarna är stora	119
4.4.d	Ökat kunskapsutbyte, innovation och digitalisering kan bidra till en hållbar utveckling	119
5	Bilagor	121
5.1	Bilaga 1, deltagare på workshop.....	121
5.2	Bilaga 2, deltagare på sakrådet	123

1 Bakgrund, syfte och metod

Arbetet med att utforma en strategisk plan för genomförandet av EU:s gemensamma jordbrukspolitik (GJP) i Sverige tar avstamp i en analys av förhållanden och förutsättningar i svenskt jordbruk och i Sveriges landsbygder samt de möjligheter och utmaningar som förväntas påverka utvecklingen framåt. Detta har gjorts genom en SWOT-analys som presenteras i denna rapport.

SWOT-analysen utgår från målen för den gemensamma jordbrukspolitikerna och pekar på faktorer som påverkar möjligheten att nå dessa mål. SWOT-analysen säger inte någonting om målen för politiken eller vilken politik som bör införas utan syftar till att visa hur olika faktorer påverkar möjligheten att nå målen.

1.1 Mål för den framtida gemensamma jordbrukspolitikerna

Den framtida gemensamma jordbrukspolitikerna i EU rymmer det som tidigare delats upp i pelare I (direktstöd och marknadsstöd) och pelare II (landsbygdsprogrammet). Målen för den gemensamma jordbrukspolitikerna är ännu inte fastställda men för närvarande diskuteras ett tvärgående mål, tre allmänna mål och nio specifika mål för politiken. Denna SWOT fokuserar på faktorer som påverkar de specifika och det tvärgående målet. I rapporten diskuterar vi dessutom om målen är tillräckliga och relevanta i förhållande till den gemensamma jordbrukspolitikernas allmänna mål samt i relation till andra svenska mål (se kapitel 2).

1.1.a Tvärgående mål

Det tvärgående målet för den gemensamma jordbrukspolitikerna är följande:

Modernisering av sektorn genom främjande av kunskap, innovation och digitalisering i jordbruk och landsbygder.

1.1.b Allmänna mål

För att nå det tvärgående målet ska stöd och åtgärder som politiken innehåller syfta till att ytterligare förbättra den hållbara utvecklingen av jordbruk, livsmedel och landsbygder. De ska bidra till att nedanstående allmänna mål uppnås:

- A. Främja en smart, uthållig och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet.
- B. Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.
- C. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområdena.

1.1.c Särskilda mål

Följande nio mål ska bidra till uppfyllandet av de tre allmänna målen:

1. Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.
2. Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.
3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.
4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.
5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.
6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap.
7. Locka unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.
8. Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.
9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra, näringsriktiga och hållbara livsmedel, matsvinn samt djurskydd.

1.2 Metod

SWOT-analysen har strukturerats utifrån de nio särskilda målen ovan. Analysen identifierar således ett antal faktorer som påverkar förutsättningarna att nå dessa nio mål. De kan delas in i faktorer som å ena sidan underlättar respektive försvårar uppfyllandet av mål och å andra sidan är interna respektive externa.

De *interna* faktorerna kan aktören själv påverka, de beskriver vilka *styrkor* (*S* för *strengths*) respektive *svagheter* (*W* för *weaknesses*) som aktören själv har. Styrkorna underlättar måluppfyllelsen och svagheter försvårar.

De *externa* faktorerna kan aktören inte påverka själv. De beskriver vilka *möjligheter* (*O* för *opportunities*) respektive *hot* (*T* för *threats*) som omvärldsförhållandena innebär. Möjligheterna underlättar måluppfyllelsen och hoten försvårar.

	Faktorer som underlättar uppfyllandet av målet	Faktorer som försvårar uppfyllandet av målet
Interna faktorer	Styrkor	Svagheter
Externa faktorer	Möjligheter	Hot

Processen med att identifiera SWOT-faktorer har genomförts i flera steg:

1. Jordbruksverket arbetade fram ett första utkast.
2. SWOT-faktorerna diskuterades på en workshop med en bred grupp av externa intressenter.¹ Workshopen syftade till att
  - a) komplettera listan med SWOT-faktorer
  - b) bistå med källhänvisningar till SWOT-faktorerna
  - c) bistå med bedömningar av regionala och sektoriella variationer.
3. Jordbruksverket bearbetade workshopmaterialet inklusive kompletteringar från externa intressenter via e-post.
4. Näringsdepartementet anordnade ett sakråd med en bred grupp av externa intressenter.² Huvudsyftet med detta sakråd var att ytterligare komplettera SWOT med regionala och branschspecifika faktorer. Inbjudna organisationer framgår av bilagan.
5. Jordbruksverket levererade ett slutligt förslag³ till SWOT.
6. Departementet tog sedan över dokumentet och höll ytterligare ett sakråd den 1 oktober 2019. De stämde också av med kommissionen.
7. Jordbruksverket levererade kompletteringar i december 2019 och i maj 2020.

I kapitel 4 i denna rapport presenterar vi de SWOT-faktorer som identifierats.

1.3 Avgränsningar

Denna SWOT beaktar huvudsakligen mål och SWOT-faktorer på en generell nivå. Det är en medveten förenkling, som kan vara acceptabel i många fall. Men, i andra fall är det just skillnader i förutsättningar mellan exempelvis landsändar, sektorer, typer av landsbygd, naturtyper, kön eller etnicitet som utgör grunden för att det finns behov av politiska insatser. SWOT-analysen beaktar endast de fall där regionala eller sektoriella variationer har

¹ Inbjudna till workshop finns i bilaga 1.

² Inbjudna till sakrådet finns i bilaga 2.

³ Jordbruksverkets uppdrag var att ta fram ett utkast till SWOT-analys, vilket har resulterat i detta förslag. När förslaget levererats till Näringsdepartementet kan ytterligare justeringar komma att ske under det fortsatta arbetet.

väsentlig betydelse men gör ingen fördjupad analys av sådana variationer för varje SWOT-faktor.

Vidare görs inte någon genomgående avvägning av vilka faktorer som kan bedömas ha stor eller liten betydelse för möjligheten att nå olika mål eller någon avvägning mellan vilka mål som bör prioriteras.

När vi använder begreppet ”jordbruk” så inkluderar vi också trädgårdsnäringen (frukt, bär, grönsaker och prydnadsväxter), om det inte uttryckligen står något annat i texten. Däremot ingår inte skog, fiske, hästverksamhet eller rennäring i begreppet såsom vi använder det här.

Definitionen av landsbygd är komplicerad. Enligt SCB är befolkningen på landsbygden de som bor utanför tätort, vilket vi använder i vissa kartor (se 3.1.f). För uppföljning och utvärdering brukar det däremot krävas en definition som befinner sig på en lämplig administrativ nivå för att det ska vara möjligt att göra bra analyser med tillräckligt statistiskt underlag. Därför baseras SWOT-analysen mer på en kommunindelning i olika regiontyper.⁴

1.4 Disposition och läsanvisningar

Kapitel 2 redogör för svenska mål och program som berör jordbruket, livsmedelssektorn eller landsbygderna, och kopplar detta till mål på EU-nivå och global nivå.

Kapitel 3 ger en övergripande bild över det svenska jordbruket.

Kapitel 4 är baserat på de särskilda målen i kommissionens förslag till planförordning. Texten under varje mål inleds med en sammanfattning, följt av en nulägesbeskrivning samt SWOT-faktorer för varje mål.

---

⁴ Tillväxtanalys (2014). *Bättre statistik för en bättre regional- och landsbygdspolitik*. Rapport 2014:4

Tabell 1. Målstruktur

Allmänna mål	Särskilda mål	Behandlas i avsnitt
1. Främja en smart, resilient och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet	1. Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.	4.1.a
	2. Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.	4.1.b
	3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.	4.1.c
2. Stödja miljövard och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål.	4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.	4.2.a
	5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.	4.2.b
	6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap	4.2.c
3. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområdena.	7. Locka <i>och underlätta för</i> unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.	4.3.a
	8. Främja sysselsättning, tillväxt, <i>jämställdhet</i> , social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk	4.3.b
	9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra, näringsriktiga och <i>hållbart producerade</i> livsmedel, matsvinn samt djurskydd.	4.3.c
4 Modernisering av sektorn genom främjande av kunskap, innovation och digitalisering i jordbruk och landsbygder	Tvärgående mål	4.4

2 Mål att beakta för Sverige

SWOT-analysen är främst inriktad på målen i den kommande gemensamma jordbrukspolitiken. Det finns även många andra mål och strategier som vi i Sverige behöver förhålla oss till. Här beskrivs översiktligt sådana mål inom områdena konkurrenskraft, miljö och klimat samt landsbygdsutveckling.

FN:s globala hållbarhetsmål (Agenda 2030) är en gemensam utgångspunkt för Sveriges arbete med alla mål i den gemensamma jordbrukspolitiken. De globala målen är integrerade och odelbara och balanserar de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga. De tre hållbarhetsdimensionerna hör ihop. Välfungerande ekosystem är en förutsättning för mänskligt välbefinnande och ekonomisk utveckling.

I regeringens handlingsplan för 2018-2020 konstateras att Sverige genom nationellt och internationellt ledarskap ska vara drivande i genomförandet av Agenda 2030 och målen för hållbar utveckling. Planen identifierar 6 fokusområden, varav ett är en hållbar och hälsosam livsmedelskedja. Inom detta fokusområde anges bl.a. att en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja som underlättar för hållbara och hälsosamma matvanor ska främjas.

2.1 Svenska mål relaterade till området konkurrenskraftigt jordbruk

2.1.a Livsmedelsstrategin ett viktigt politiskt instrument

I Sverige fattades år 2017 ett politiskt beslut om en livsmedelsstrategi. Livsmedelsstrategin består av ett övergripande mål och tre strategiska mål, där jordbrukets konkurrenskraft har en central roll. Det övergripande målet för livsmedelsstrategin är en konkurrenskraftig livsmedelskedja där den totala livsmedelsproduktionen ökar, samtidigt som relevanta nationella miljömål nås, i syfte att skapa tillväxt och sysselsättning och bidra till hållbar utveckling i hela landet. Produktionsökningen, både konventionell och ekologisk, bör svara mot konsumenternas efterfrågan. En produktionsökning skulle kunna bidra till en ökad självförsörjningsgrad av livsmedel. Sårbarheten i livsmedelskedjan ska minska.

Målet för det strategiska området om regler och villkor är att utformningen av regler och villkor ska stödja målet om en konkurrenskraftig och hållbar livsmedelskedja där produktionen ökar. Detta genom ändamålsenliga skatter och avgifter, regelförenklningar, administrativa lättnader och andra åtgärder för att stärka konkurrenskraften och lönsamheten.

Målet för det strategiska området om konsument och marknad är att konsumenterna ska ha ett högt förtroende för livsmedlen och kunna göra medvetna och hållbara val, exempelvis av närproducerat och ekologiskt. Marknaden för livsmedel ska kännetecknas av väl fungerande konkurrens. Den svenska livsmedelsexporten ska ges förutsättningar att öka för att möta efterfrågan på relevanta marknader.

Målet för det strategiska området om kunskap och innovation är att stödja kunskaps- och innovationssystemet för att bidra till ökad produktivitet och innovation i livsmedelskedjan samt hållbar produktion och konsumtion av livsmedel.

2.2 Svenska mål relaterade till området miljö och klimat

Det finns ett stort antal nationella och internationella miljö- och klimatrelaterade mål vars uppfyllelse påverkas av en levande landsbygd som bidrar till att förvalta natur- och kulturmiljöer. De främsta av dessa mål är de av den svenska riksdagen beslutade svenska miljömålen som består av 16 miljö kvalitetsmål och ett övergripande generationsmål⁵. Målbilden och relationen mellan olika mål inom miljö och klimat är ofta komplex. Många mål återfinns i flera dokument och kan vara formulerade på delvis olika sätt. Många av dem bygger på de EU-rättsakter som räknas upp i bilaga XI till planförordningen. De svenska miljömålen är Sveriges sätt att arbeta med nationella och internationella åtaganden inom miljöområdet. Här följer en förenklad sammanfattning av generationsmålet och några av de svenska miljö kvalitetsmål som är relevanta för jordbrukspolitiken:

- **Generationsmålet**
Generationsmålet är det övergripande målet som visar inriktningen för Sveriges miljöpolitik. Målet visar på den samhällsomställning som krävs för att vi till kommande generationer ska kunna lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta. Generationsmålet är vägledande för miljöarbetet på alla nivåer i samhället. Arbetet för att nå generationsmålet sker främst inom de 16 miljö kvalitetsmålen.
- **Begränsad klimatpåverkan**
Nettoutsläppen av växthusgaser till atmosfären ska minska. Detta kan åstadkommas genom såväl minskade bruttoutsläpp av växthusgaser som genom ökad inlagring av kol.
- **Ett rikt odlingslandskap och Ett rikt växt- och djurliv**
Dessa mål syftar främst till att bevara biologisk mångfald, kulturmiljöer och förutsättningar för friluftslivet samt att ekosystemtjänster vidmakthålls. Ett rikt odlingslandskap innebär också att bevara jordbruksmarkens produktionsförmåga samt innefattar även bevarande av husdjurs och odlade växters genetiska resurser.
- **Ingen övergödning**
Tillförseln av kväve och fosfor till sjöar och vattendrag samt Sveriges omgivande hav ska inte vara större än vad som fastställts i nationella mål och internationella konventioner. Tillförseln av nitrat, och fosfor från jordbruksmark och utsläpp av ammoniak från jordbruket behöver minska.
- **Giftfri miljö**
Halterna av naturfrämmande ämnen är nära noll och deras påverkan på människors hälsa och ekosystemen är försumbar. Halterna av naturligt förekommande ämnen är nära bakgrundsnivåerna.

---

⁵ Sveriges miljömål, 2019. Webbsida <http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/>

- **Grundvatten av god kvalitet**
Tillgången ska säkras långsiktigt och gäller både mängd och kvalitet på vatten. Dessutom ska effekterna av torka och översvämningar mildras.
- **Myllrande våtmarker**
Våtmarkernas ekologiska och vattenhushållande funktion i landskapet ska bibehållas och värdefulla våtmarker bevaras för framtiden. Ett stort antal växter och djur är beroende av olika våtmarker. Många hotade eller missgynnade arter är kopplade till dessa naturmiljöer. En orsak är att stora arealer våtmark har torrlagts och förstörts i Sverige sedan början av 1800-talet.
- **Levande skogar**
Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas. Mer än halva Sveriges yta täcks av skog. Skogen erbjuder unika livsmiljöer för djur och växter, är en viktig källa till förnybara råvaror och är värdefull för friluftsliv och rekreation.
- **Storslagen fjällmiljö**
Fjällen ska ha en hög grad av ursprunglighet vad gäller biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Verksamheter i fjällen ska bedrivas med hänsyn till dessa värden och så att en hållbar utveckling främjas. Särskilt värdefulla områden ska skyddas mot ingrepp och andra störningar. Fortsatt renskötsel liksom annan djurhållning behövs för att bevara ett vidsträckt och betespräglat fjällandskap som erbjuder livsmiljöer för många arter. Samtidigt måste rennäringens behov av stora sammanhängande betesområden balanseras mot behovet av anläggningar för bland annat friluftsliv, naturturism, vindkraft och mineralbrytning.

Det regionala samarbetet kring Östersjön är av särskild vikt för Sverige. Inom EU arbetar vi med den så kallade Östersjöstrategin som bland annat handlar om att rena havet och förebygga effekterna av klimatförändringarna. Vi arbetar också med den så kallade Baltic Sea Action Plan (kopplat till HELCOM) där även andra angränsande länder är med i samarbetet.

2.3 Svenska mål relaterade till området landsbygdsutveckling

2.3.a Landsbygdspropositionen håller samman politiken för landsbygderna

Landsbygdspropositionen⁶ lägger grunden för en sammanhållen politik för Sveriges landsbygder och innehåller ett övergripande mål och tre delmål.

Det övergripande målet i landsbygdspropositionen är en livskraftig landsbygd med likvärdiga möjligheter till företagande, arbete, boende och välfärd som leder till en långsiktigt hållbar utveckling i hela landet. Detta innefattar landsbygdernas förmåga att ta till

---

⁶ En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder – för ett Sverige som håller ihop. Prop. 2017/18 179.

vara förutsättningarna för företagsamhet och sysselsättning är långsiktigt hållbar, samtidigt som miljömålen nås. Landsbygderna ska bidra till att stärka Sveriges konkurrenskraft i en utveckling mot en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi och till ett hållbart nyttjande av naturresurserna samt till att relevanta miljömål uppfylls.

De tre delmålen har som syfte att integrera tre dimensioner av hållbar utveckling. Delmålen ligger även i linje med FN:s strategi för hållbar utveckling, Agenda 2030.

Delmål 1: Landsbygdernas förmåga att ta till vara förutsättningarna för företagsamhet och sysselsättning ska vara långsiktigt hållbar, samtidigt som miljömålen nås. Landsbygderna ska bidra till en positiv utveckling av Sveriges ekonomi.

Delmål 2: Landsbygderna ska bidra till att stärka Sveriges konkurrenskraft i en utveckling mot en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi och till ett hållbart nyttjande av naturresurserna samt till att relevanta miljömål uppfylls.

Delmål 3: Likvärdiga förutsättningar för människor att arbeta, bo och leva i landsbygderna.

Utöver landsbygdspolitiken bör också den nationella strategin för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020 beaktas.

2.3.b Konsumenterna förväntar sig hög kvalitet

Sverige strävar efter att konsumenterna ska ha tillgång till säkra livsmedel som uppfyller de krav som konsumenterna förväntar sig. Det finns flera strategier och propositioner som är av betydelse i sammanhanget. Framför allt kännetecknas våra ambitioner av följande:

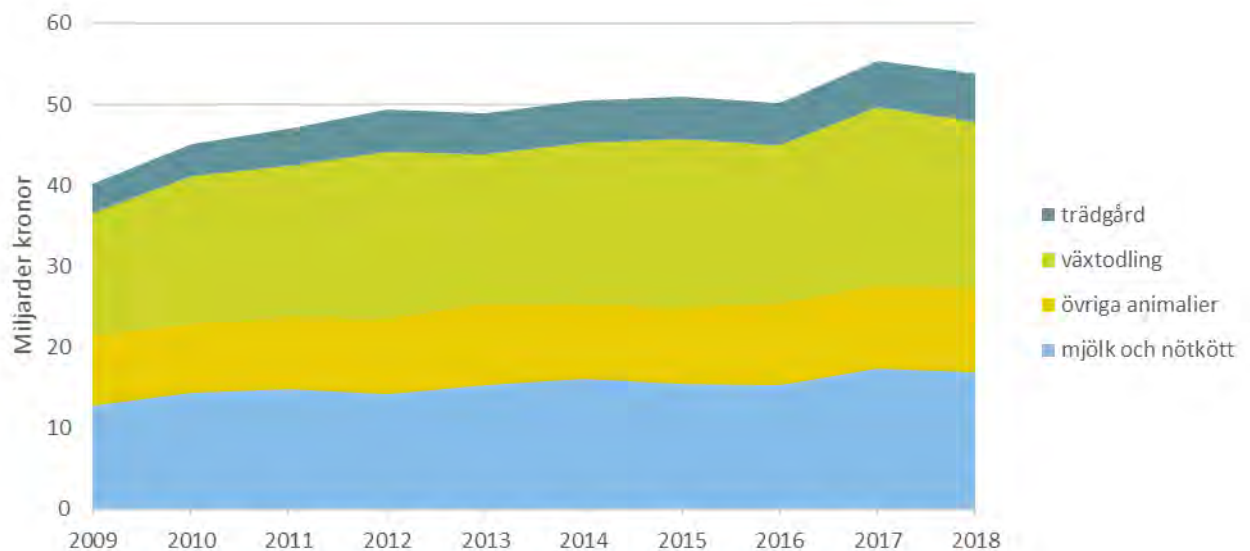
- **Bevara möjligheten till effektiv behandling av bakteriella infektioner**
Minska risken för antibiotikaresistens för att möjliggöra fortsatt effektiv behandling hos såväl människor som djur.
- **Produktionen, konsumtion och export av ekologiska produkter bör öka**
Ekologisk odling kan ses som en metod, eller ett medel, för att uppnå en rad andra tillståndsmål.
- **Upprätthålla höga standarder för djurskydd**
Konsumenterna förväntar sig att vi upprätthåller höga standarder för djurskydd inom jordbruket.
- **Minska matsvinnet i alla led**
Den svenska handlingsplanen förespråkar satsningar på samarbete, forskning och innovation, samt på att förändra konsumenternas beteende.

3 Sveriges jordbruk

Detta kapitel ger en övergripande bild av det svenska jordbruket. Denna kompletteras med nulägesbeskrivning för vart och ett av de nio särskilda målen i SWOT-analysen i kapitel 4.

3.1 Övergripande nulägesbeskrivning

Sveriges jordbruk producerar varor värda omkring 53 miljarder kronor om året. Omkring en tredjedel av detta utgörs av mjölk och nötkött. Växtodling utom trädgård utgör omkring 40 procent, och de återstående 30 procenten kommer framför allt från gris- och fjäderfäkött samt från trädgårdssektorn.

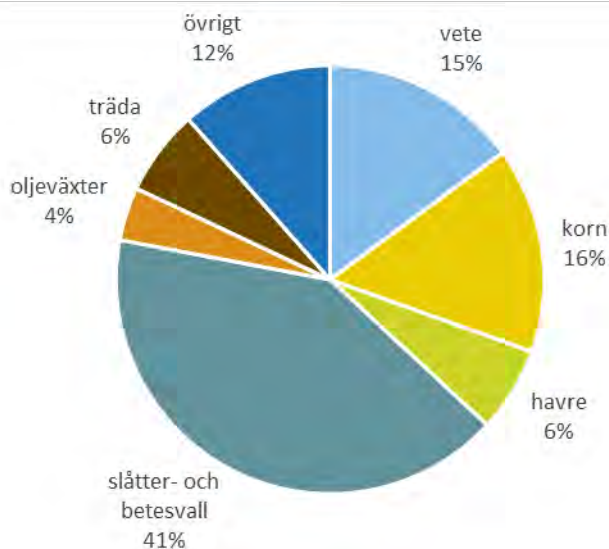
Figur 1. Produktionsvärde 2009-2018, miljarder kronor

Källa: Jordbruksverket

Det sammanlagda produktionsvärdet hade en positiv utveckling fram till år 2017. Nedgången under 2018 kan förklaras av svår torka i landet det året.

3.1.a Betesvall och spannmål dominerar åkerarealen

Arealen jordbruksmark har legat ganska stabilt kring 3 miljoner hektar de senaste tio åren. Av detta är 2,6 miljoner hektar åkermark. Åkermarken används framför allt till slätter- och betesvall, vete och korn. Sverige har under föregående och nuvarande programperiod haft en ökande kvot av permanent gräsmark i landet.

Figur 2 Åkermarkens användning 2018

Källa: Jordbruksverket

I de grova drag som figuren ovan visar har markanvändningen inte ändrats nämnvärt de senaste tio åren. På detaljerad nivå pågår dock en del förändringar. Till exempel minskar odlingen av sockerbetar, potatis och energiskog samtidigt som odlingen av majs och grönfoderväxter ökar. En annan förändring är att rapsen i allt större utsträckning sås på hösten.

3.1.b Mjolk- och nötköttsproduktion dominerar animalieproduktionen

Mjolk och nötkött är viktiga produkter i det svenska jordbruket. De hänger dessutom nära samman, eftersom omkring 60 procent av det svenska nötköttet kommer från djur från mjölkproduktionen. Antalet nötkreatur är ungefär detsamma nu som för tio år sedan, omkring 1,5 miljoner djur. Antalet mjölkkor har dock minskat med tio procent under den perioden, samtidigt som antalet kor för uppfödning av kalvar har ökat.

Mjölkkobesättningarna ökar snabbt i storlek. År 2016 hade den genomsnittliga mjölkko-besättningen 85 kor. Det är mer än dubbelt så många som motsvarande siffra tretton år tidigare; år 2003 var det genomsnittliga antalet kor 41 djur per gård. Kvantiteten invägd mjölk har dock en nedåtgående trend under de senaste tio åren, och svenska produkter tappar andelar av hemmamarknaden gentemot importen. År 2018 var den svenska andelen av förbrukningen⁷ nere på 72 procent.

Fårnäringen är liten i Sverige. Antalet får har ökat något under den senaste tioårsperioden och är nu strax under 300 000 djur. Antalet företag med får har också ökat, så det genomsnittliga antalet djur per gård har inte ändrats nämnvärt de senaste tio åren. Näringen

⁷ Med förbrukning avses konsumtion i slaktad vikt.

är tämligen småskalig. I genomsnitt har en gård omkring 30 vuxna djur. Mer än hälften av djuren finns dock på gårdar med mer än 49 vuxna djur.

Produktionen av **griskött** har länge haft en nedåtgående trend i Sverige, framför allt på grund av hård konkurrens från utlandet. Sedan några år tillbaka har dock konsumenternas efterfrågan på svenskt griskött växt tydligt och detta har lett till ökad produktion både år 2017 och år 2018. Låg användning av antibiotika och god djurvälstånd är mervärden som finns i den svenska grisproduktionen och som konsumenter uppskattar alltmer.

Samtidigt som konsumtionen av svenskt griskött stiger i Sverige så minskar den totala konsumtionen av griskött sedan flera år tillbaka. Det är importerat griskött som står för hela minskningen. Sammantaget leder detta till att andelen svenskt griskött ökar.

Äggproduktion bedrivs av omkring 3 000 företag. Den svenska äggproduktionen har ökat stadigt under den senaste tioårsperioden och andelen svenska ägg av den totala förbrukningen är över 90 procent. Detta är betydligt mer än för fågelkött. Den höga andelen beror på en kombination av att färsk svenska ägg är en självklarhet för många svenska hushåll och att vi sedan EU-inträdet har ett skydd mot import av färsk ägg för direktkonsumtion som inte kan intygas komma från salmonellafria besättningar i andra länder.

Även produktionen av **fågelkött** ökar och är den typ av animalieproduktion som ökat mest de senaste decennierna. År 2014 producerades för första gången mer fågelkött än nötkött i Sverige. Svenska produkter har nästan 70 procent av marknaden. Liksom för gris- och nötkött har svenskarnas växande intresse för svenska mervärden, som låg antibiotika-förbrukning och god djurvälstånd, påverkat andelen svensk matfågel av förbrukningen positivt de senaste åren. Fågelkött produceras av ganska få företag. Antalet är omkring 200 om man inkluderar småföretagen.

3.1.c Trädgårdssektorn producerar betydande värden på liten yta

Trädgårdsodlingen är en relativt kapital-, arbets- och kunskapsintensiv gren av jordbruket, som producerar betydligt högre värden per ytenhet än jordbruket i allmänhet. Under år 2017 nyttjades drygt 13 600 hektar på friland och knappt 310 hektar växthusyta till just trädgårdsodling i Sverige. På dessa ytor producerade 1 952 företag trädgårdsprodukter värda mer än 5,3 miljarder kronor. Det innebär att 3 procent av de svenska jordbruksföretagen producerade omkring 10 procent av alla jordbruksprodukters samlade värde på 0,5 procent av den tillgängliga åkermarken.

Trädgårdsodlingen utgör en komplex bransch och består av företag med en rad olika inriktningar, odlingsformer och förutsättningar. Här finns allt från stora specialiserade växthusföretag med fokus på någon enskild gröda, till små företag som bedriver både växthus- och frilandsodling av såväl köks- som prydnadsväxter vid sidan av animalieproduktion och spannmålsodling.

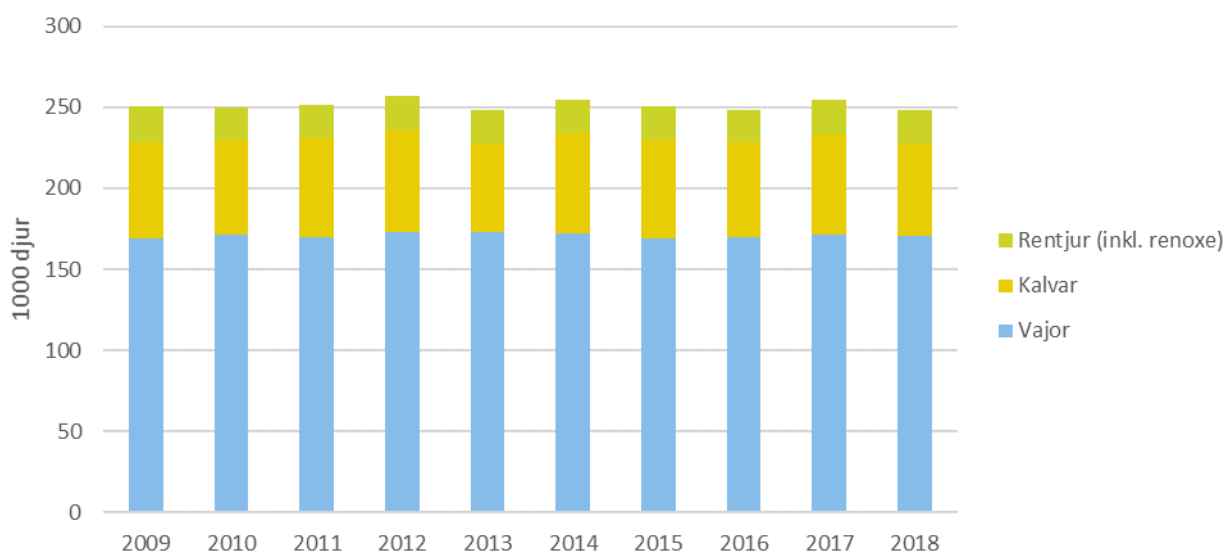
Precis som det svenska jordbruket i övrigt, har trädgårdsodlingen upplevt en kraftig strukturrationalisering. Sedan år 1990 har antalet företag minskat till färre än hälften, medan odlingsarealerna är mer eller mindre oförändrade.

Produktionen består till större delen av frilandsodlade grönsaker. Produktionen består av många olika produkter, men morötter och lök står för de största volymerna. I växthusen odlas i första hand prydnadsväxter, gurka och tomat. Frukt- och bärödlingen domineras av äpplen och jordgubbar.

En mycket stor del av frilandsodlingen bedrivs i de sydligaste delarna av Sverige. Också växthusodlingen sker till största delen i söder, men omkring 25 procent av odlingen sker i Svealand.⁸

3.1.d Rennäringen är förbehållen samerna

Renskötseln är en samisk näring som i Sverige är förbehållen samerna. All rennäring bygger på det fria naturbetet eftersom renar är vandringsdjur. Det finns cirka 4 600 renägare (som äger minst en ren), varav 85 procent bor i Norrbottens län. 40 procent är kvinnor. Antalet renar i Sverige varierar mellan 225 000 och 280 000 i vinterhjord.

Figur 3 Antal renar i Sverige, 1000 djur

Källa: Sametinget

Rennäringen är beroende av stora betesarealer eftersom renarna rör sig efter årstidsväxlingarna. För vandringarna mellan olika betesmarker utnyttjar renen bestämda vandringsleder. Under vissa tider på året, framför allt i samband med kalvmärkning, höstslakt och flytt till vinterbetesområdena, samlar rensköterna renarna i större hjordar som drivs efter urgamla flyttleder. Det är nästan omöjligt att ändra en flyttled eftersom renarna är

⁸ Jordbruksverket (2017). Statistikrapport 2017:02 (uppdaterad med data från 2017).

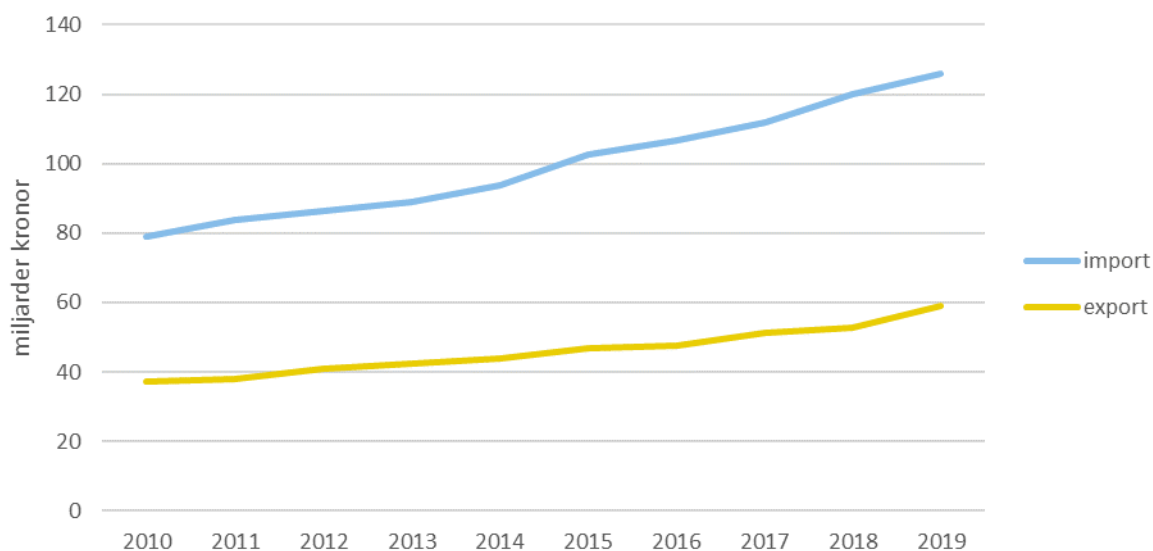
lättskrämda vandedjur. I vissa områden är flyttlederna avskurna av exempelvis industriaktiviteter, bilvägar och järnvägar. Då måste renarna fraktas till nya betesområden med lastbil.

Renslakten ger omkring 1,4 miljoner ton om året. Priset till uppfödaren har ökat markant de senaste åren, och har på senare tid legat över 65 kronor per kilo. För tio år sedan låg priset vanligen omkring 50 kronor per kilo.⁹

3.1.e Sverige är nettoimportör av jordbruksprodukter och livsmedel

Sverige importerar jordbruksprodukter och livsmedel till ett betydligt större värde än vad vi exporterar. Under år 2018 uppgick importen till 120 miljarder kronor och exporten till 53 miljarder kronor.¹⁰

Både importen och exporten ökar stadigt. De senaste tio åren har de ökat med nästan 60 procent. Eftersom importen är så mycket större betyder detta att handelsunderskottet inom sektorn ökar stadigt i absoluta tal.

Figur 4 Sveriges import och export av jordbruksprodukter och livsmedel exkl. fisk 2010–2019, miljarder kronor

Källa: SCB

Importen består framför allt av vin, kött, mejeriprodukter samt frukt och grönsaker. Viktiga exportprodukter är vodka, olika förädlade livsmedel, vegetabiliska fetter och mjölkpulver.

⁹ Sametingets webbplats, hämtat 7 maj 2019.

¹⁰ SCB. Jordbruks- och livsmedelsproduktion syftar här på KN-nummer 1-24, utom nr 3 (fisk).

3.1.f Stora regionala skillnader

Olika förutsättningar för odling

Det är mycket olika förutsättningar för jordbruk i olika delar av Sverige. Skånska jordbrukare arbetar på samma breddgrad som jordbrukare i Danmark, medan det nordligaste jordbruket i Sverige ligger norr om polcirkeln. Terräng, arrondering och jordmån varierar också mellan olika regioner. På slättlandet i söder och runt de stora sjöarna är förutsättningarna bra och jordarna ger god avkastning (omkring 6 500 kg per hektar för vårkorn, över 8 000 kg per hektar för vårvede). I skogs- och mellanbygder är avkastningen sämre och där dominerar den grovfoderbaserade animalieproduktionen.

Spannmål och andra grödor odlas i första hand där förutsättningarna är bäst. Drygt hälften av åkerarealen finns på slättmarkerna i södra och mellersta Sverige. En dryg tredjedel finns i skogs- och mellanbygd i samma region. Endast en tiondel av åkermarken finns i norra Sverige. I slättbygden finns också större delen av produktionen av ägg samt gris- och fjäderfäkött, vilket innebär att djuren finns nära odlingen av foderspannmål.

För betesmarkerna är fördelningen nästan den motsatta när det gäller slätt- respektive skogs- och mellanbygd i södra och mellersta Sverige. Omkring två tredjedelar av betesmarkerna finns i skogs- och mellanbygd, medan en dryg fjärdedel finns på slättmarkerna, och omkring 8 procent i norra Sverige. De här andelarna har inte ändrats nämnvärt de senaste tio åren. Vallen ligger också i första hand i skogs- och mellanbygd eller i norra Sverige. Eftersom produktionen av mjölk, nötkött och fårkött till övervägande del är baserad på grovfoder så ligger en stor del av de sektorerna i skogs- och mellanbygderna.

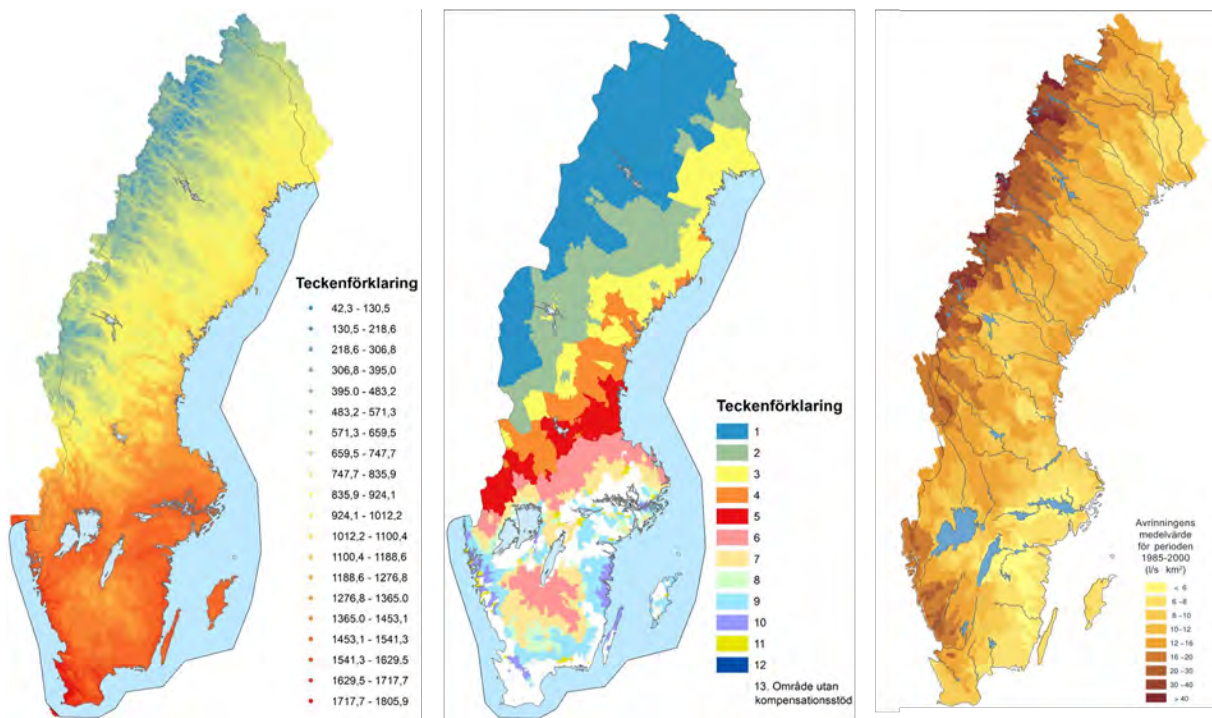
Kartorna nedan illustrerar de stora geografiska skillnaderna på två sätt:

Den vänstra kartan visar temperatursumman under vegetationsperioden i hela landet.¹¹ Ju längre norrut man kommer, desto kallare är det och desto kortare är vegetationsperioden. Det är därför mycket stora skillnader mellan olika landsändar. Om temperatursumman är under 1500 grader anses det påverka odlingsförutsättningarna.

Den mellersta kartan visar olika stödområden inom kompensationsstödet 2014–2020. Endast de vita områdena är de som inte anses behöva någon form av kompensation för sämre naturgivna förutsättningar. Omkring hälften av jordbruksarealen ligger inom områden som under perioden 2014–2020 fick stöd eftersom de ansågs ligga i områden med sämre förutsättningar för jordbruk.

---

¹¹ Temperatursumman beräknas per år som summan av varje dags skillnad mellan dagsmedeltemperaturen och +5 grader under vegetationsperioden. Vegetationsperioden börjar när fem dagar med medeltemperatur över +5 grader inträffat, och slutar när fem dagar med dagsmedeltemperatur under +5 grader har inträffat.

Figur 5 Skillnader i förutsättningar mellan olika regioner - Från vänster: karta som visar temperatursumma under växtperioden (dygnsgrader), karta med indelning i kompensationsstödsområden år 2019 samt karta över medelavrinning (l/s km²)

Källa: Jordbruksverket (vänster, mitten), SMHI (höger)

Det finns även betydande skillnader i vattentillgången i olika delar av landet. Nederbörden är störst i landets västra delar medan avdunstningen främst beror av temperaturen är störst i södra delen av Sverige. Det innebär att risken för vattenbrist och torra är störst i sydöstra Sverige. Avrinningen, det vill säga skillnaden mellan nederbörd och avdunstning är tre till fem gånger större på västkusten än i sydöstra Sverige och upp mot tio gånger högre i fjälltrakterna.¹²

Nötkreaturen är viktiga för områden med sämre produktionsförutsättningar

Jordbruket i skogsbygden och Norrland är starkt beroende av lönsamheten i mjölk- och nötköttsproduktionen, eftersom det finns få andra produktionsinriktningar som kan bedrivas med den låga markkvalitet och det klimat som finns i dessa områden. Exempelvis finns 41 procent av nötkreaturen i skogsbygdsområden, medan dessa områden bara svarar för 28 procent av arealen jordbruksmark i landet. I Norrland medför de låga hektarskördarna att det behövs uppemot dubbelt så stor areal per djur för att producera grovfoder, jämfört med de södra delarna av landet. I Norrland används cirka 80 procent av jordbruksmarken till att producera grovfoder till djuren.

¹² SMHI (2002). *Avrinningen i Sverige*. Faktablad nr 12

Jordbruket domineras av mjölk- och nötköttsproduktion i områden med sämre naturliga förutsättningar för jordbruk. På många håll i dessa områden är de alternativa sysselsättningsmöjligheterna samtidigt färre. En förklaring är att dessa delar av landet är jämförelsevis glest befolkade. Skogsbruk inklusive dess förädlingsled har, relativt sett, stor betydelse för sysselsättningen i skogsbygderna och i Norrland.

4 SWOT-analys

I detta kapitel presenterar vi de SWOT-faktorer som identifierats för vart och ett av de nio särskilda målen samt det tvärgående målet som anges för den gemensamma jordbrukspolitiken. Kapitlet är indelat i tre delar, vilka motsvarar de tre allmänna målen som den gemensamma jordbrukspolitiken slår fast. Under vart och ett av dessa inordnas tre särskilda mål, vilka varit i fokus för SWOT-analysen. Därtill görs en särskild analys med anledning av det tvärgående målet. Varje avsnitt inleds med en nulägesbeskrivning för det särskilda målet.

4.1 Allmänt mål – Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor för livsmedelstryggheten

Det svenska jordbrukets konkurrenskraft och lönsamhet har utvecklats svagt under de senaste tio åren, jämfört med näringslivet som helhet. Detta beror delvis på en jämförelsevis svag ökning av produktiviteten, som i sin tur är en följd av att satsningar på kunskap och innovation är förhållandevis låg i livsmedelskedjan. Om lönsamheten fortsätter att försämrans kommer produktionen fortsätta minska och minska på fler områden än idag.

Primärproducenterna har fått en mer affärsmässig roll i en allt mer diversifierad och dynamisk livsmedelskedja vilket ställer stora krav på förutseende, anpassning och flexibilitet. För att anpassa sig behöver de utveckla sin affärsmässighet, marknadsorientering och produktivitet samt investera i ny teknik, specialisera, diversifiera, öka förädlingsgraden eller hitta nya marknader, nischer och kortare vägar till konsumenter inom eller utom landet.

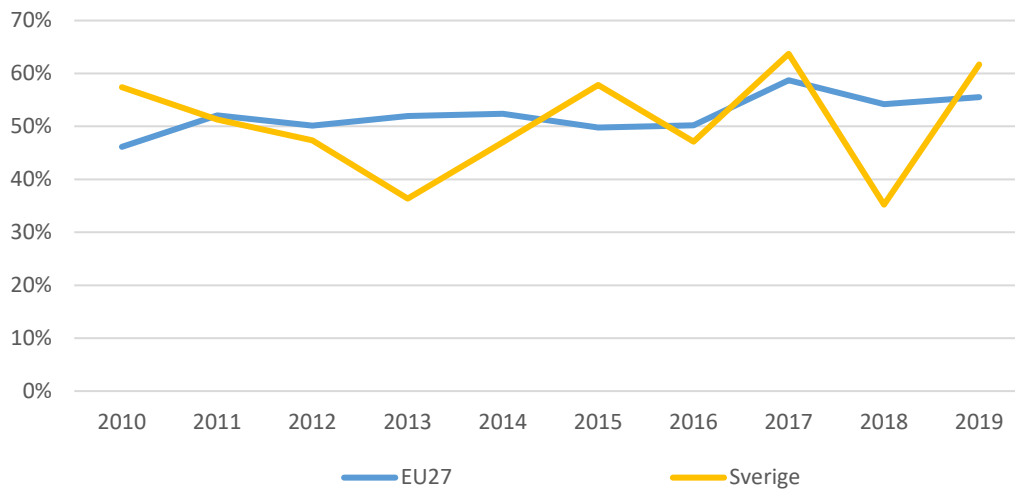
Det är helt avgörande för det enskilda företaget att hitta just sina möjligheter för att utvecklas till ett konkurrenskraftigt företag. Det kan vara dyrt och svårt men det är nödvändigt på sikt, och gäller såväl branscher som enskilda företagare. Hit hör att använda ny kunskap och teknik, exempelvis digitalisering, samt att företagarna lär sig mer om företagsledning och affärsutveckling.

4.1.a Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten

Nulägesbeskrivning

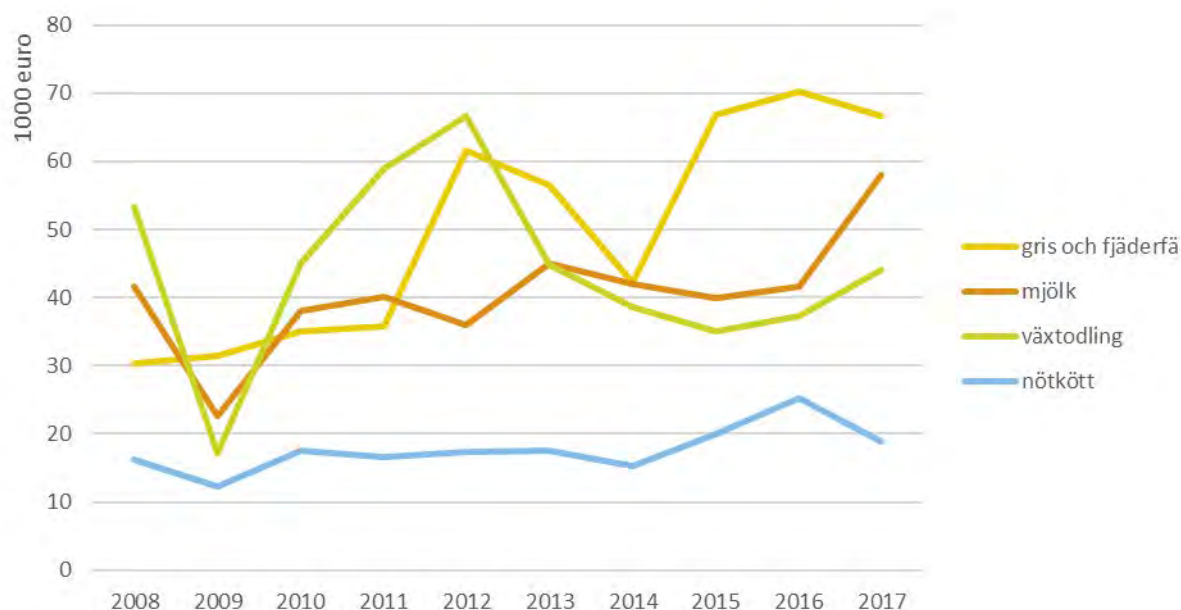
Svag lönsamhet inom jordbruket

Jordbruksföretagen har i genomsnitt en dålig lönsamhet om man jämför med ekonomin som helhet. Den uppskattade timlönen (inklusive stöd) inom jordbruket är i grova drag hälften av vad den är inom hela ekonomin. Genomsnittet för EU är ungefär detsamma.

Figur 6. Timlön (företagsinkomst per obetald AWU) i jordbruket jämfört med hela ekonomin 2010-2019, procent
Källa: Eurostat (kontextindikator C26 samt egen beräkning)

Det är stora skillnader mellan sektorerna. Framför allt uppvisar nötköttsproducenterna genomgående lägre siffror än de andra större sektorerna i landet. Sektor för gris- och fjäderfäkött har de senaste åren legat nästan tre gånger högre (med undantag för 2014).

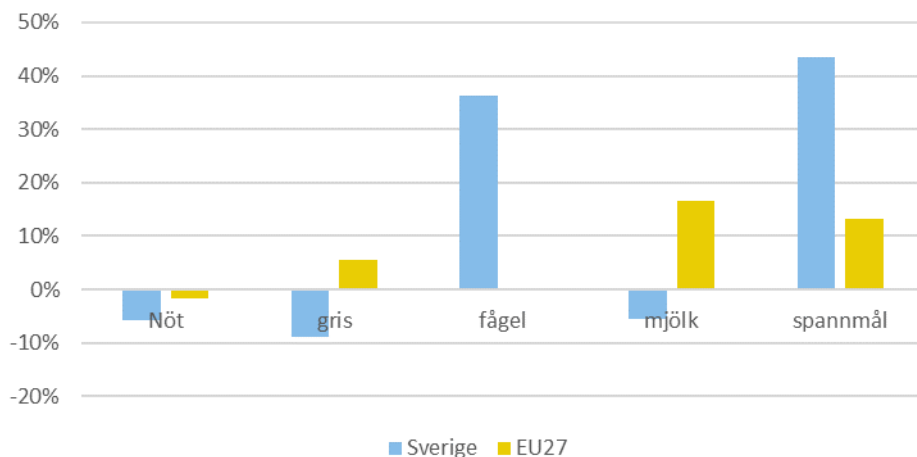

Figur 7. Nettoförädlingsvärde per årsarbetskraft 2008-2017 för valda sektorer, 1000 euro
Källa: FADN, post 15, 45, 49 och 50.

Datan i figuren ovan går bara till 2017. Med tanke på den svåra torkan sommaren 2018 är det troligt att vi skulle ha sett en nedgång i nettoförädlingsvärdet om vi redovisat data också för det året. Figuren inkluderar inte trädgårdssektorn eller lammproduktionen eftersom FADN:s data för dessa sektorer bygger på för få företag för att vara pålitlig.

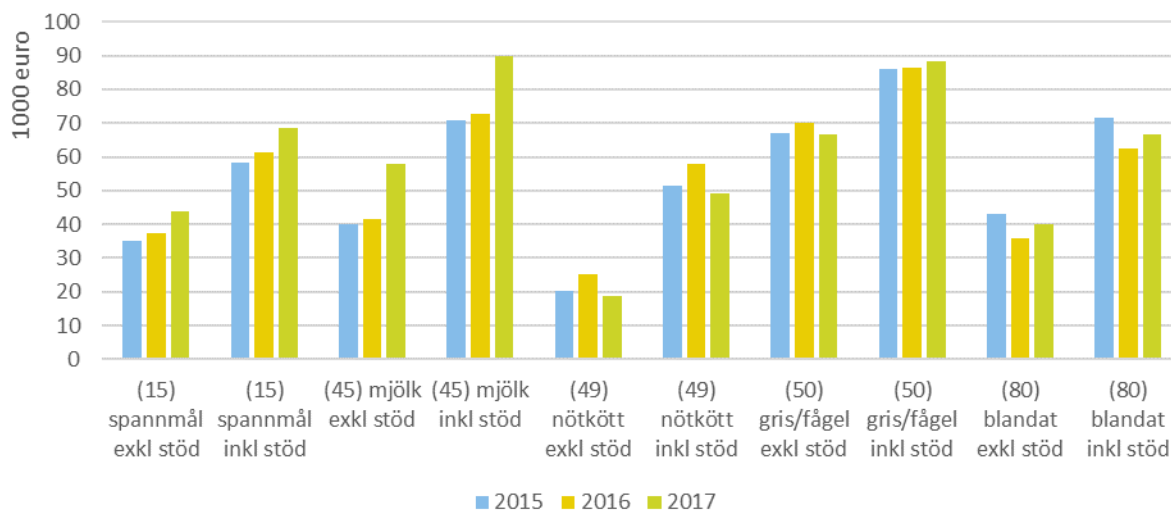
Att det är stora skillnader mellan produktionsgrenarna ser man också om man jämför utvecklingen i Sverige med den i EU som helhet. Om man ser till utvecklingen på tio år så minskar den svenska produktionen av mjölk, nötkött och griskött, samtidigt som EU som helhet haft en betydligt mer positiv utveckling för dessa produkter. Särskilt för mjölk är skillnaden slående; EU-snittet har ökat med 17 procent samtidigt som den svenska produktionen minskat med 5 procent. Samtidigt har den svenska produktionen av matfågel och spannmål sett en betydligt mer positiv utveckling¹³.

¹³ Eurostat redovisar inga totalsiffror för fågelkött, eftersom några länders data betecknas som konfidentiella. Den genomsnittliga trenden för de länder som det finns data för är en ökning med 13 % under 2015-2019.

Figur 8. Ändring av produktionen i ton från 2010 till 2019 i Sverige och EU27, procent
Källa: Eurostat

Stöden utgör för många företag en betydande del av nettoförädlingsvärdet. Det är dock stora skillnader mellan sektorerna. Framför allt skulle den genomsnittliga nötköttsproducenten ha en mycket svag lönsamhet utan stöden, men även för mjölkproducenter och spannmålsodlare har stöden stor betydelse. För de mindre reglerade sektorerna gris- och fågelkött är stöden inte av samma vikt för den specialiserade produktionen.

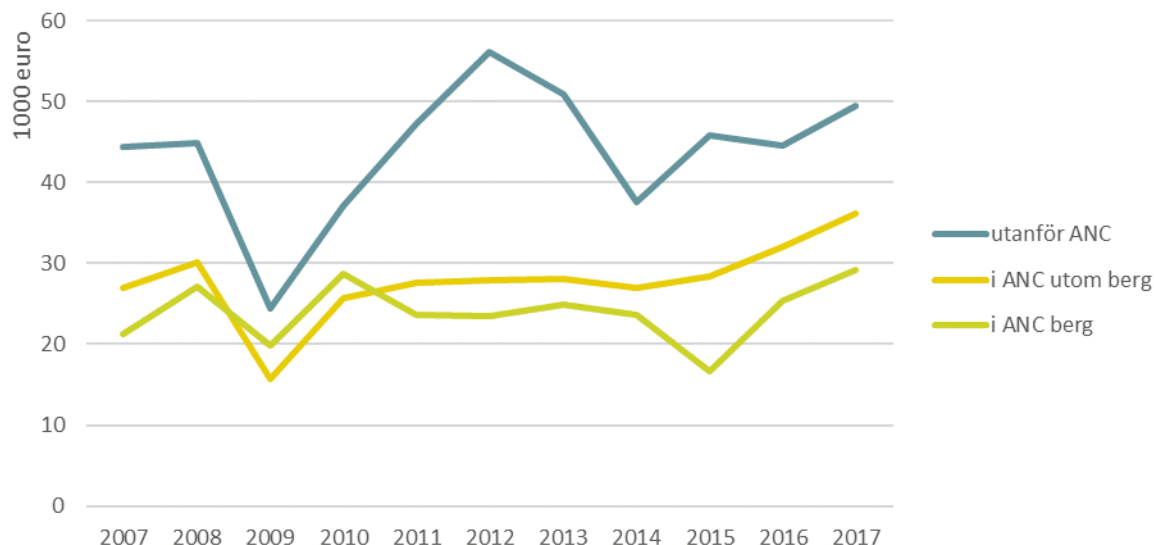
Figur 9. Nettoförädlingsvärde med och utan stöd 2015-2017, 1000 euro
Källa: FADN. "Stöd" i figuren inkluderar inte investeringsstöd.

Figuren ovan visar på genomsnittlig lönsamhet per produktionsgren. Skillnaden är dock stor mellan olika företag, vilket gör att de som har en bättre lönsamhet än genomsnittet har bättre

förutsättningar att fortsätta och även klara större investeringar. De som har lägre lönsamhet över tid har däremot svårare att bedriva en långsiktig produktion och svårare att investera.¹⁴

Skillnader i lönsamhet mellan olika regioner

Stora delar av Sverige utgörs av skogs- och mellanbygder med ganska dåliga naturliga förutsättningar för jordbruk. Det är inte oväntat att lönsamheten (mätt som nettoförädlingsvärdet) är sämre i områden med sämre naturgivna förutsättningar.

Figur 10. Nettoförädlingsvärde per arbetstidsenhet 2007-2017, 1000 euro

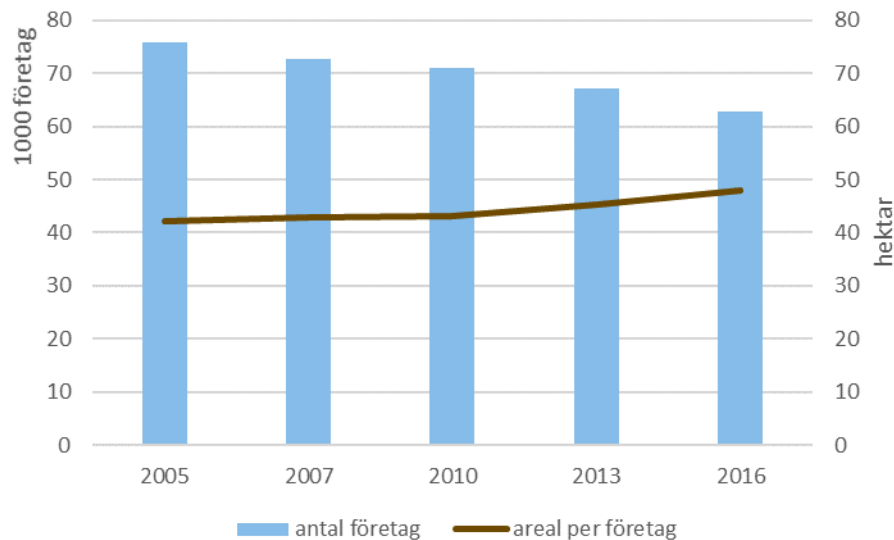
Källa: Farm Accountancy Data Network

Det genomsnittliga nettoförädlingsvärdet har fluktuerat en hel del under perioden, men har oftast legat nästan hälften så högt i områden med naturliga begränsningar (ANC) än i områden med bättre förutsättningar. Man bör komma ihåg att figuren ovan visar just genomsnitt – det är stora skillnader i naturgivna förutsättningar även inom ANC-området, och därmed också i vilken produktion som bedrivs i olika områden. Se avsnitt 3.1.f ovan för detaljer om detta. Kompensationsstödet bidrar alltså till att jämna ut inkomstskillnaderna inom jordbruket.

Företagen blir färre och större

År 2016 fanns det omkring 63 000 jordbruksföretag i Sverige. Antalet minskar snabbt; bara tio år tidigare fanns det över 72 000 företag i landet.

¹⁴ LRF Konsult (2019). *Lantbrukets lönsamhet – november 2019*. Siffrorna avser medelgårdar som bygger på verkliga företag fram till 2018, och prognos för 2019.

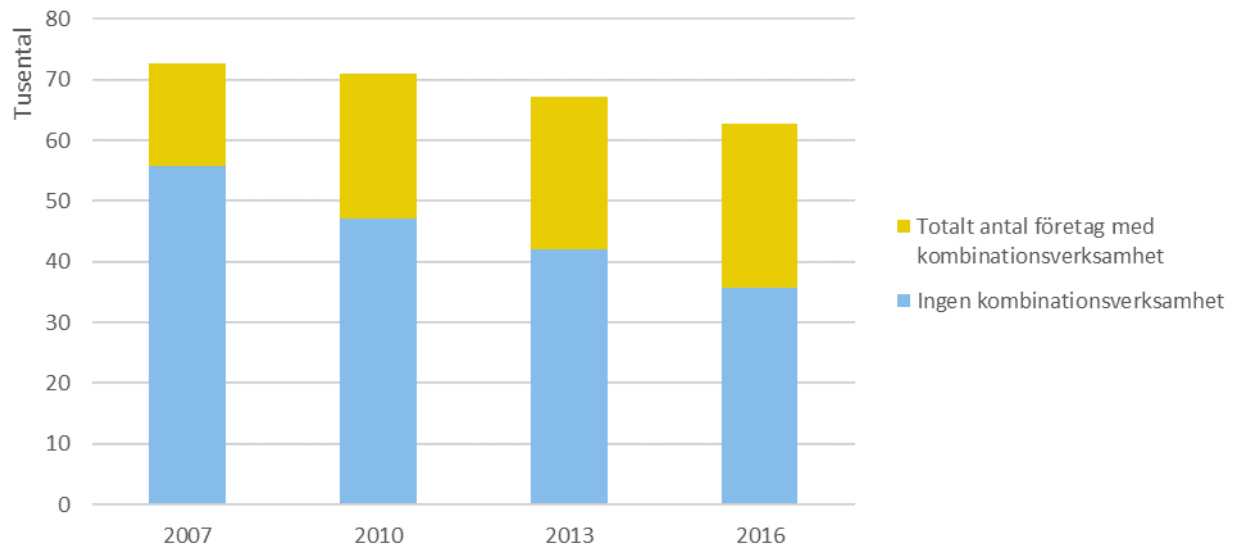
Figur 11. Antal företag och areal per företag 2005-2016
Källa: Eurostat, kontextindikator 17

Samtidigt blir företagen större. Ett genomsnittligt företag brukade år 2016 en areal på 48 hektar, jämfört med 42 hektar tio år tidigare. De företag som har djur har dessutom fler djurenheter. År 2005 hade dessa företag i genomsnitt 43,3 djurenheter, och 2016 hade den siffran ökat till 49,6 djurenheter. Djurtätheten är dock stabil under perioden på 0,57 djurenheter per hektar.

De flesta jordbruksföretagen i Sverige bedrivs på deltid. Många jordbrukare har alltså andra inkomstkällor än jordbruket. Den nedåtgående trenden i antal företag gäller både heltids- och deltidsföretagen. År 2016 fanns totalt omkring 15 500 heltidsföretag och 47 500 deltidsföretag.

Heltidsjordbruken är mycket större än deltidsjordbruken. Under år 2016 brukades 72 procent av jordbruksmarken av den knappa fjärdedel företag som var heltidsjordbruk, vilket innebär att den genomsnittliga arealen åker- och betesmark som brukades av heltidsföretag var nästan åtta gånger så stor som för övriga jordbruksföretag (140 kontra 18 hektar). Heltidsjordbruken växer snabbt. Den genomsnittliga arealen åkermark som brukades av heltidsjordbruk ökade från 97 till 121 hektar mellan åren 2007–2016, samtidigt som andelen större heltidsföretag (som brukade mer än 100 hektar åkermark) ökade från 32 till 42 procent.

Samtidigt som antalet företag har minskat inom jordbruket så har antalet företag med kombinationsverksamhet ökat de senaste tio åren, både som en andel av totalen och i absoluta tal. År 2016 uppgav omkring 43 procent av företagen att de har kombinationsverksamhet. Tio år tidigare var motsvarande siffra bara 23 procent.

Figur 12. Kombinationsverksamhet i jordbruket 2007-2016

Källa: Jordbruksverket

Den vanligaste kombinationen är olika former av entreprenadarbete, framför allt inom jordbruket men också utanför det. Turism och andra fritidsaktiviteter är också en vanligt förekommande kombination.

Att jordbrukarnas privata ekonomi i växande grad bygger på inkomster från arbeten utanför jordbruket försvårar levnadsvillkoren för jordbruken i glesbygd. En konsekvens av detta är att sysselsättningen i jordbruket följer utvecklingen på den regionala arbetsmarknaden, det vill säga minskar mest i de mest glesa landsbygderna och minst i den storstadsnära landsbygden. Urbaniseringen innebär alltså en utmaning också för jordbruksföretagen, som till skillnad mot företag i andra näringar inte lika enkelt kan följa efter befolkningen till storstäderna eftersom jordbruksmarken är en geografiskt fast produktionsfaktor.¹⁵

Skillnader mellan män och kvinnor

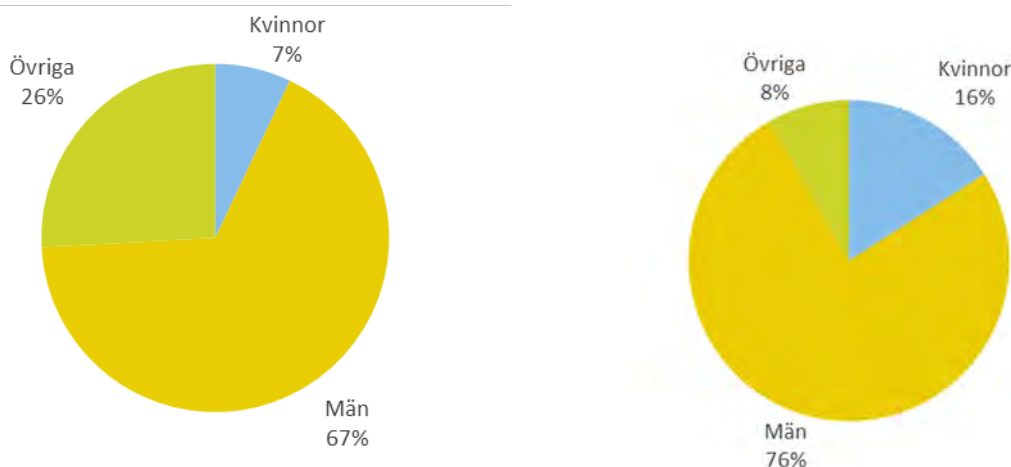
De flesta jordbruksföretagare är män. Av de jordbruk som drivs som enskild firma var det år 2016 bara 17 procent som drevs av kvinnor. Andelen har dock ökat något på senare år; tio år tidigare var den 14 procent.

I könsfördelningen mellan jordbruksföretagen syns ett mönster. Ju större åkerareal ett jordbruksföretag har desto färre av dem sysselsatta är kvinnor. För företag med mindre än 2 hektar är andelen kvinnor cirka 49 procent. För företag i kategorin med störst areal, mer än 100 hektar, är andelen cirka 39 procent. Samma mönster går igen bland företagsledarna. Kvinnor driver cirka 27 procent av enskilda jordbruksföretag med mindre än 2 hektar

¹⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

åkermark. Andelen bland företag med mer än 100 hektar är drygt 4 procent. Siffrorna avser år 2017¹⁶.

Beträffande gårdsstödet syns skillnader mellan män och kvinnor. År 2019 var könsfördelningen för sökande av gårdsstöd 76 procent män och 16 procent kvinnor. Resterande 8 procent söktes av en organisation. Av utbetalat stöd uppgick andelen till kvinnor år 2019 till 7 procent, medan andelen för män var 67 procent. Resterande 26 procent gick till organisationer¹⁷.

Figur 13 Utbetalt gårdsstöd år 2019, andel av stödbelopp (till vänster) och av antal sökande (till höger).
Källa: Jordbruksverket.

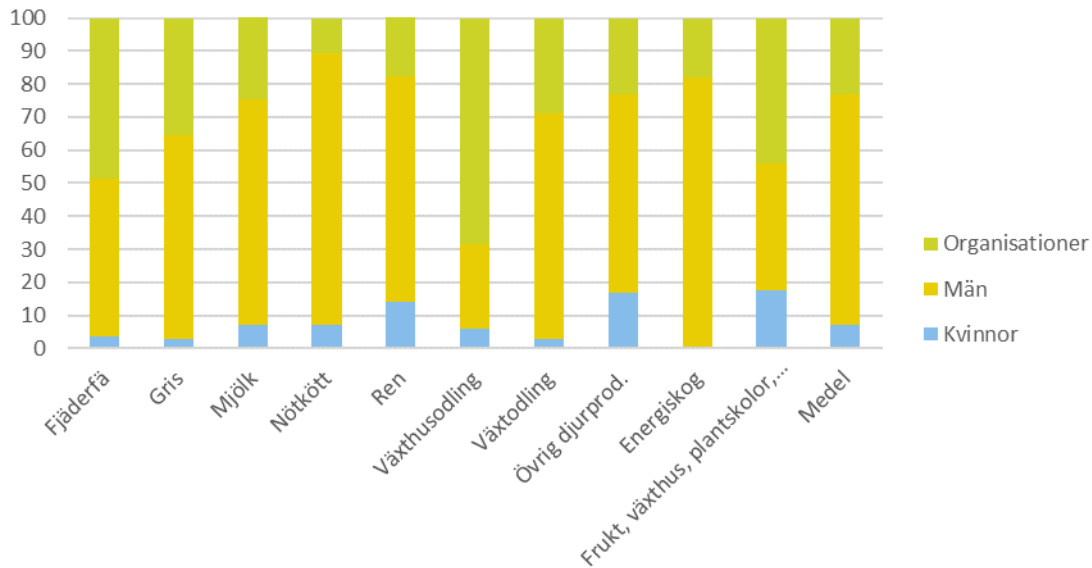
För investeringsstöd inom jordbruk var den genom snittliga könsfördelningen år 2017 7 procent kvinnor, 70 procent män och 23 procent organisationer. Det är inom de traditionella jordbruksinriktningarna som de flesta investeringarna görs. Mjölproduktion, nötköttsproduktion och växtodling står för drygt 77 procent av alla ärenden för investeringar inom jordbruket. Andelen kvinnliga sökande är större inom andra inriktningar som rennärning, övrig djurproduktion samt frukt, växthus, plantskolor, frilandsodling. Inom startstödet är bara en fjärdedel av de som beviljats stöd kvinnor, medan resterande andel tilldelats män¹⁸.

¹⁶ Jordbruksverket, (2018). *Indikatorer och statistik uppdelat per kön – inom jordbruket, landsbygdsprogrammet och i Sveriges landsbygder*.

¹⁷ Utbetalat belopp för gårdsstöd 2019, uttag ur Jordbruksverkets system 2020-03-30.

¹⁸ Jordbruksverket, (2018). *Indikatorer och statistik uppdelat per kön – inom jordbruket, landsbygdsprogrammet och i Sveriges landsbygder*.

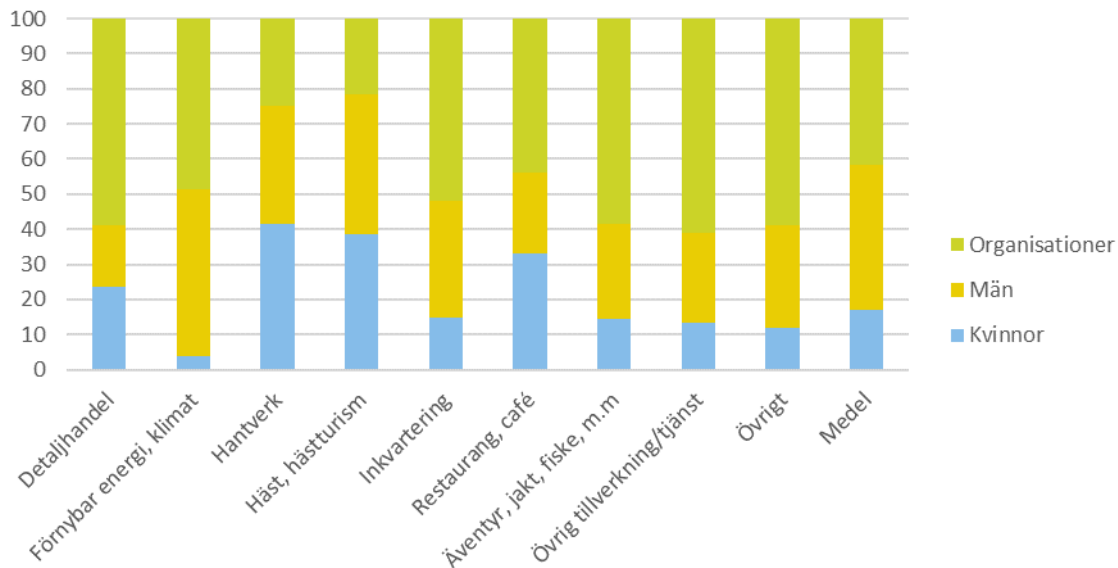

Figur 14. Investeringsstöd inom landsbygdsprogrammet

Källa: Jordbruksverket.

För de investeringsstöd som riktas till andra verksamheter än jordbruk, såsom detaljhandel, turism och restaurangverksamhet, är könsfördelningen mer jämn: 17 procent av de sökande var kvinnor och 41 procent var män. De investeringsstöd med störst andel kvinnor är de till hantverk och häst, inklusive turism. Där var andelen sökande kvinnor 42 respektive 39 procent, medan andelen sökande män uppgick till 33 respektive 40 procent. Siffrorna gäller 2017 års ansökningar¹⁹.

¹⁹ Ibid.

Figur 15. Investeringsstöd inom landsbygdsprogrammet till annat än jordbruk
Källa: Jordbruksverket

Den sammanlagda förvärvsinkomsten för jordbrukare är lägre för kvinnor än för män. Skillnaden har dock minskat något. År 2016 låg kvinnors förvärvsinkomst på 88 procent av männens. Motsvarande siffra tio år tidigare var 83 procent.

Det är inga nämnvärda skillnader mellan olika landsändar, utan både nivån och trenden ser ungefär likadana ut i hela landet.

Risker hanteras i viss mån av marknaden

Vid tillfällen där olika kriser drabbat jordbruket och rennäringen, såväl produktionskopplat som marknadskopplat, har det visat sig att enskilda producenter hamnat i stora svårigheter. De reguljära stödsystem som finns har visat sig ge ett otillräckligt stöd i krissituationer även om gårdsstödet i viss mån fungerar som inkomstförsäkring. Det har vuxit fram en rad olika riskhanteringsverktyg på marknaden för att minska riskerna för jordbrukarna. Exempel på sådana åtgärder är prissäkring, kontraktsodling och märkningssystem. Krislägen har inte sällan lett till att aktörerna i livsmedelskedjan gått samman för att gemensamt lösa problemen, vilket ofta varit framgångsrikt, även om det också lett till en minskning av antalet jordbruk.

Det finns även ett brett utbud av försäkringar som täcker produktionsrisker i animalieproduktionen. Merparten av animalieproducenterna har sin produktion försäkrad. För salmonella finns det även ett statligt finansierat försäkringsskydd som kan kompletteras med privata försäkringar. Inom växtodlingen är det betydligt färre försäkringar som erbjuds. Det finns några enstaka försäkringar som avser några väl definierade risker, försäkringar mot hagelskador är vanligast förekommande. Det saknas däremot försäkringar mot torka och nederbörd i för stor mängd. På grund av den höga risken skulle premien bli allt för hög för att vara attraktiv för jordbrukarna.

Det finns inte heller några inkomstförsäkringar som är riktade mot jordbruket. Det finns däremot företagsförsäkringar som ger ersättning vid sjukdom och andra störningar. Även inom skattelagstiftningen erbjuds möjligheter att göra resultatutjämnningar mellan åren vilket ger företagen en jämnare skattekostnad mellan åren. Åtgärderna inom skattesystemet hjälper dock inte företag med låga inkomster.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 1

S1 God tillgång till mark och vatten av tillfredställande kvalitet

Trots att markförhållandena skiljer sig mycket åt mellan olika delar av landet är markens bördighet och produktionsförmåga (mullhalt, jordens packning, pH och markavvattning) acceptabel med tillfredsställande halt av organiskt kol i hela landet.²⁰ Det finns områden där åkermarken håller mycket hög kvalitet, framförallt i slättbygderna. Vattentillgången är relativt god, i synnerhet i jämförelse med länder i södra Europa.²¹ Sveriges förutsättningar i form av naturgivna resurser innebär således goda möjligheter för en hållbar livsmedelsproduktion som både kan möta den nationella och den globala efterfrågan på livsmedel.²²

S2 God generell kunskapsnivå ger hög produktivitet i jordbruksföretagen

Produktiviteten är hög i många produktionsgrenar jämfört med länder i vår omgivning.²³ Detta beror dels på att svenska jordbrukare har en god utbildningsnivå²⁴ tack vare ett utbildningssystem som erbjuder yrkesinriktade utbildningar inom jordbruk på såväl gymnasial som eftergymnasial nivå.²⁵ Det finns ett rådgivningssystem med flera olika aktörer i de flesta delar av landet som bidrar till en god kunskapsnivå i sektorn.²⁶

---

²⁰ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

²¹ *Nationell strategi för klimatanpassning* Prop. 2017/18:163; Mattsson, E. et al. 2018. *Jordbrukets behov av vattenförsörjning*. Jordbruksverket Rapport 2018:18.

²² *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

²³ Gård & Djurhälsan (2018). *InterPIG - Internationella rapporten 2017*. Husdjursstatistik 2018. Växa Sverige

²⁴ SCB (2018). *Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000*. Hämtat från webbsida 11 juni 2019.

²⁵ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

²⁶ Ibid.

S3 Strukturomvandlingen bidrar till jordbrukets produktivitetstillväxt

En god produktivitetstillväxt är en förutsättning för att upprätthålla jordbrukets konkurrenskraft. En strukturomvandling inom jordbruket som resulterar i större företag är en faktor som lyfts fram i detta sammanhang och studier visar att sådan strukturomvandling resulterar i ökad produktivitet, främst på animaliesidan.²⁷ Ser man till utvecklingen det senaste decenniet kan man konstatera att strukturen på företagen i producentledet har utvecklats mot allt större företag.²⁸

S4 Svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet

Jordbrukets konkurrenskraft och jordbrukarnas inkomster gynnas av att svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet.²⁹ Detta beror bland annat på att produktionen sker med god djuromsorg och djurhälsa,³⁰ ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel³¹ och att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan. Detta resulterar i att svenska konsumenter har ett stort förtroende för svenskproducerade livsmedel och att det för många produkter finns en högre betalningsvilja för inhemskt producerade livsmedel i jämförelse med importerade livsmedel.^{32 33}

S5 Diversifierade företag minskar den ekonomiska sårbarheten

Många jordbruksföretag ägnar sig åt flera produktionsgrenar och har verksamheter inom andra näringar än jordbruk, exempelvis entreprenad, besöksnäring och livsmedelsförädling. Sådan diversifiering är vanligt förekommande och bidrar till att minska den ekonomiska sårbarheten i jordbruksföretagen.³⁴ Det är i stor utsträckning kvinnor som driver företag inom besöksnäring och livsmedelsförädling. Andelen kvinnor i företagsledningen för turism, hästverksamhet och förädling är omkring 80 procent.³⁵

---

²⁷ Jordbruksverket (2017). *Jordbrukets produktivitet och struktur*. Jordbruksverket Rapport Nr. RA17:21.

²⁸ Jordbruksverket (2017). *Jordbruk och jordbruksföretagare 2016*. JO 34 SM 1701,

²⁹ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

³⁰ Sveriges Veterinärmedicinska anstalt (2017). *Antibiotika och djur inom EU*. SVA, 17 oktober 2017

³¹ Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016*. Rapport NR 8 2018; Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av restsubstanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016*. Rapport NR 6 2018.

³² Gullstrand, J. & Hammarlund C. (2007). *Säljer svenska mervärden på EU-marknaden?* SLI Rapport Nr. 2007:3

³³ Livsmedelsföretagen (2017). *Allmänhetens inställning till svensk mat och dryck och ekologiska livsmedel*.

³⁴ Jordbruksverket (2017). *Jordbruksföretagens kombinationsverksamheter 2016*. JO 47 SM 1701

³⁵ LRF jämställdhetsakademi (2019). *Jämställdhet i det gröna näringslivet*. LRF.

S6 Svenska livsmedel har jämförelsevis låg belastning på klimat och miljö

Livsmedelsproduktionen bidrar med både positiv och negativ miljöpåverkan men svensk livsmedelsproduktion kännetecknas i en internationell jämförelse av en hög standard inom miljö- och klimatområdet.³⁶ En ökad produktion av livsmedel har förutsättningar att bidra till att flera av miljömålen kan nås under förutsättning att tillväxten sker på ett hållbart och resurseffektivt sätt.³⁷ Som producent av olika typer av biomassa har jordbruket också en central roll i omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi.³⁸ Svenskt jordbruk har således potential att bidra till att livsmedelskonsumtionens klimatpåverkan minskar.

S7 Motståndskraft mot extremväder

Det finns ett utvecklat arbetssätt där livsmedelskedjan samarbetar i krislägen. Samarbetet ger en samsyn om läget vilket underlättar för att vidta nödvändiga beslut.³⁹

S8 Livsmedelsstrategin samlar näringens aktörer

Livsmedelsstrategin samlar såväl privata som offentliga aktörer kring en gemensam ambition att utveckla livsmedelsproduktionen på ett hållbart sätt. Samsynen kring behovet är en styrka.⁴⁰

Svagheter, särskilt mål 1

W1 O gynnsamma klimatförhållanden ger ett jordbruk med relativt svag lönsamhet

I delar av Sverige är de naturliga förutsättningar för jordbruksproduktion svaga; vegetationsperiodens längd är kortare än 170 dagar i mellersta och norra delarna av landet.⁴¹ Detta resulterar i en kortare odlings- och betessäsong med lägre avkastning. Svenska klimatförhållanden ställer också högre krav på stallar vilket ökar kostnaderna inom animalieproduktionen. Detta gör att det är svårare att bedriva bland annat mjölkproduktion i norra Sverige utan kompensationsbidrag.⁴²

W2 Markegenskaper försvårar produktionen

Uppemot en fjärdedel av åkerarealen har bristfällig dränering beroende på låg investeringstakt i täckdikning, eftersatt underhåll av diken och andra markavvattningsanläggningar samt förändrat klimat. Underhållet försvåras av att anläggningarna ofta är

---

³⁶ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden*

³⁷ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

³⁸ Ibid.

³⁹ Jordbruksverket (2018). *Långsiktiga effekter av torka 2018*. Jordbruksverkets skrivelse dnr 2.2. 17-13253/18

⁴⁰ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104.

⁴¹ SMHI (2019). *Vegetationsperiod*. Hämtad från webbsida 22 maj 2019.

⁴² Jordbruksverket (2018). *Jordbruksekonomiska undersökningen 2016*. JO 40 SM 1801

samfällda vilket innebär att flera fastighetsägare måste samverka.⁴³ Vissa områden kännetecknas av mosaiklandskap där åkrarnas storlek och gårdarnas arrondering resulterar i lägre produktivitet. Vissa jordar har höga kadmiumhalter,⁴⁴ vilket kan utgöra en hälsorisk och potentiellt ha en negativ påverkan på kvalitet och konkurrenskraft inom livsmedelskedjan.

W3 Otillräcklig kunskaps- och kompetensförsörjning

Ett utvecklat kunskaps- och kompetensförsörjningssystem som bidrar till ny kunskap, kunniga rådgivare och tillgång till kompetent arbetskraft är viktigt för hela livsmedelskedjan. Generellt kan det vara svårt för små, innovativa och nyetablerade företag att få tillgång till och finansiera kvalificerad rådgivning och annan kompetensutveckling som kan bidra till en god utveckling för företaget.⁴⁵

Inom flera områden är kunskaps- och kompetensförsörjningen otillräcklig. Det gäller till exempel inom animalieproduktionen generellt⁴⁶ och specifikt för stallbyggande⁴⁷. Kunskapen om jordbrukets dränering är också generellt låg.⁴⁸ Inom trädgårdsnäringen kan de producenter som ligger utanför de stora produktionsområdena ha sämre tillgång till rådgivning, fältvandringar, kurser och studiebesök.^{49 50}

W4 Otillräckliga kunskaper om företagsledning och affärsutveckling

Strukturomvandlingen inom jordbruket har medfört att företagen blir större, vilket kräver mer resurser och kompetens kring företagsledning och affärsutveckling. Variationen i företagarnas affärsmässighet är stor.⁵¹ I många företag finns otillräcklig kompetens om företagsledning och styrning av produktionsprocesser, vilket hämmar produktiviteten och

---

⁴³ Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Rapport RA18:19

⁴⁴ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

⁴⁵ Jordbruksverket (2016). *Effektiva kompetensutvecklingsinsatser*. Rapport 2016:21.

⁴⁶ Jordbruksverket (2019). *Nationell kunskapsförsörjning för en hållbar och konkurrenskraftig animaliesektor*. Rapport nr 2019:4

⁴⁷ *Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen*. SOU 2014:38; Jordbruksverket (2018). *Kunskapsförsörjning för konkurrenskraftigt stallbyggande*. Rapport RA18:15

⁴⁸ Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Rapport RA18:19.

⁴⁹ Jordbruksverket (2019). *Bärodling och bärforetagande – kompetensbehov, möjligheter och utmaningar*. Rapport 2019:15

⁵⁰ SLU (2017). *Branschbeskrivning Trädgård – område hortikultur, utemiljö och fritidsodling*. SLU, Enheten för samverkan och utveckling 2017". ISBN 978-91-576-9536-9

⁵¹ SLU (2018). *Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning*. N2017/04769/JM

tillväxten i företagen.⁵² Vad gäller innovation och affärsutveckling har det gängse företags- och innovationsstödjande systemet på många håll svårt att nå ut till jordbruksföretagen,⁵³ vilka ofta anlitar rådgivningsorgan som är nischade på jordbruksproduktion. Det finns stort behov av kompetensutveckling inom rådgivningssystemet inom innovation och affärsutveckling.⁵⁴

W5 Lönsamheten är generellt låg inom jordbruket

Hälften av jordbrukarna upplever att lönsamheten är svag.⁵⁵ Detta leder till att svenskt jordbruk är ekonomiskt sårbart och jordbrukarna är beroende av olika stöd för att uppnå en tillräcklig arbetsinkomst och för att visa ett positivt resultat i sina företag.⁵⁶ Detta resulterar i en svag investeringsvilja i stora delar av branschen, och nuvarande investeringstakt är inte tillräcklig för att bibehålla nuvarande produktionsvolym.⁵⁷

W6 Svag konkurrens i efterföljande led i livsmedelskedjan minskar marginalerna i jordbruket

Svag konkurrens i förädlingsled och detaljhandel påverkar jordbruksföretagens lönsamhet negativt.⁵⁸ Både livsmedelsindustrin och dagligvaruhandeln är branscher där ett fåtal företag står för en stor del av försäljningen vilket gör att marknadskoncentrationen är hög i båda dessa led.⁵⁹ Detta innebär att primärledet har få aktörer att förhandla med och utsätts därför för en hård prispress när inhemska råvaror kan ersättas med importerad råvara. Detta underminerar lönsamheten i primärledet.

W7 Det svenska djurskyddet medför högre kostnader

Svensk lagstiftning kring djurskydd och djurhållning är hårdare än i viktiga konkurrentländer, vilket i vissa fall avspeglas i högre produktionskostnader. Den svenska lagstiftningen som går utöver EU:s minimilagstiftning fördyrar i vissa avseenden produktionen i

---

⁵² *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

⁵³ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden*

⁵⁴ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

⁵⁵ LRF Konsult (2018). *Lantbruksbarometern 2018*. Swedbank

⁵⁶ Jordbruksverket (2017). *EAA – Ekonomisk kalkyl för jordbrukssektorn 2005–2016*

⁵⁷ Jordbruksverket (2018). *Förprovningar av stallplatser 2017, På tal om jordbruk och fiske – fördjupning om aktuella frågor*.

⁵⁸ *Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen*, SOU 2014:38

⁵⁹ Konkurrensverket (2018). *Konkurrensen i livsmedelskedjan*. Rapport nr 2018:4

förhållande till konkurrentländerna och försämrar därmed konkurrenskraften hos svenska jordbruksföretag.

Ett gott djurskydd har samtidigt en djup förankring hos många konsumenter.⁶⁰ Trots att det finns en ökad medvetenhet bland konsumenter kring frågor som rör djurvälstånd blir svenska animalieproducenter oftast inte kompenserade för de merkostnader som den högre svenska standarden medför.⁶¹ Svenska primärproducenter får förvisso ofta ett högre avräkningspris jämfört med primärproducenter i andra EU-länder och svenskproducerade animalieprodukter har ibland ett högre pris än importerade produkter, men det saknas studier som kan belägga att denna prispremie är tillräcklig för att kompensera primärproducenterna för högre kostnader för djurhållning. Däremot har importen av flera av dessa produkter börjat minska, bland annat som en följd av larm om antibiotikaresistens.⁶²

W8 Regelverk och beskattning skapar konkurrensackdelar

Jordbruket berörs av flera politiska mål och de regler och villkor som styr produktionen har sin utgångspunkt i flera politikområden. Utformningen av lagar och regler påverkar förutsättningarna för att driva företag som kan konkurrera på en global marknad.⁶³ Till detta kommer ett komplext stödsystem som medför administrativa kostnader samt höga skatter på bland annat energi och drivmedel som ytterligare ökar kostnaderna

W9 Hög andel importerade insatsvaror ger ett sårbart jordbruk

Svenskt jordbruk är sårbart då en stor del av produktionen baseras på importerade insatsvaror, som drivmedel, handelsgödsel, genetiskt material, växtskyddsmedel och foderråvaror.⁶⁴ Inom den ekologiska odlingen är detta beroende dock inte lika stort.

W10 Långa avstånd och gles befolkningsstruktur leder till höga transportkostnader

Långa avstånd och gles befolkning utgör problem, särskilt för det norrländska jordbruket, där leverantörer av insatsvaror är få och det finns en begränsad avsättningsmarknad i närområdet. Detta resulterar i höga transportkostnader och svag konkurrens vilket försämrar jordbrukets lönsamhet.

---

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Jordbruksverket (2014). *Beteslagstiftningens effekter på lönsamheten i mjölkföretagen - en studie av tre typgårdar*. Rapport RA14:16

⁶² Jordbruksverket, *Konsumtion och förbrukning av kött*, hämtat från webbplatsen 12 december 2019.

⁶³ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104.

⁶⁴ MSB (2018). *Livsmedelsproduktion ur ett beredskapsperspektiv Sårbarheter och lösningar för ökad resiliens*; Försvarsdepartementet (2017). *Motståndskraft Inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025*. Ds 2017:66

W11 Sämre tillgång till växtskyddsmedel och växtförädling

Sverige har i vissa fall tillgång till färre växtskyddsmedel av betydelse för produktionen än övriga konkurrentländer.⁶⁵ Samtidigt är inte marknadskrafterna tillräckliga för att svara för en växtförädling som fullt ut beaktar specifika svenska odlingsförhållanden. Bland annat med tanke på klimatförändringarna kan det innebära att möjligheterna att odla vissa grödor på ett lönsamt sätt minskar.

Möjligheter, särskilt mål 1

O1 Ett varmare klimat ger nya odlingsmöjligheter

Ett varmare klimat gör att odlingsgränsen för flera grödor flyttas norrut. Dessa klimatförändringar ger möjlighet till högre avkastning av befintliga grödor samt att odla nya grödor.⁶⁶ Detta kan medföra en ökad användning av outnyttjad mark som i dagsläget inte odlas eller där odlingen är extensiv.⁶⁷ Åtgärder för kompetensutveckling och innovation är en möjlighet för att öka resiliensen inom jordbruket för att bättre kunna möta ett mer varierat klimat.

O2 Ökat intresse från samhälle och politiker för ett konkurrenskraftigt svenskt jordbruk

Det finns en bred uppslutning i samhället kring den livsmedelsstrategi som beslutades år 2017. Livsmedelsstrategin ger en samsyn om de långsiktiga målen för svenskt jordbruk.⁶⁸ Livsmedelsstrategin kan bidra till att myndigheternas arbete blir mer inriktat på att främja utvecklingen i jordbruket.^{69 70}

O3 Konsumenternas kunskap och medvetenhet om svenska mervärden ökar

Konsumenternas kunskap och medvetande om ämnesområden där svenskt jordbruk har fördelar ökar, exempelvis inom miljö, djuromsorg och antibiotikaanvändning^{71, 72}. Detta kan komma att öka betalningsviljan för produkter med svenska mervärden. Det finns potential att ytterligare kommunicera de värden som svenskt jordbruk ger upphov till och utveckla starka varumärken kopplade till dessa värden. Detta kan skapa konkurrensfördelar för svenskt jordbruk som har kommit längre i lagstiftningen på många områden vad gäller till exempel

---

⁶⁵ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

⁶⁶ SMHI (2019). *Vegetationsperiod*. Hämtad från webbsida 22 maj 2019.

⁶⁷ Jordbruksverket (2018). *Jordbruksmarkens användning 2018*. JO 10 SM 1801

⁶⁸ Regeringen (2017). Riksdagsskrivelse 2016/17:338

⁶⁹ Jordbruksverket (2017). *Färdplan – Strategisk plan för åren 2017–2019*

⁷⁰ Förvaltningslagen, 2017/18:KU2, SFS 2017:900

⁷¹ Yougov (2016), *Attityder kött, Svenskt Kött i Sverige AB*

⁷² Bergström, A. och Harring, N. (2016). *Hållbarhetens horisont, Samhälle, Opinion och Medier i Västsverige*. SOM-rapport nr 68, sid 51-63

djurvälfärd och miljö. I andra länder återstår att göra anpassningar som redan gjorts i Sverige.⁷³ Att använda mervärden som konkurrensmedel är ett koncept som går att utveckla.⁷⁴

04 Kunskap ökar jordbrukets motståndskraft mot extremväder

Ökad kunskap i de olika delarna av livsmedelskedjan, till exempel hur riskhanteringsverktyg kan användas effektivare, ger möjlighet för ökad motståndskraft mot extrema vädersituationer.⁷⁵ Kunskap om hur skötselmetoder, grödval och kontraktsproduktion kan utnyttjas i situationer av extrema vädersituationer minskar jordbrukets sårbarhet.

05 Invandrad arbetskraft kan öka nytänkandet och innovation i jordbruket

Invandring ökar tillgången på arbetskraft, särskilt i branscher som jordbruk som kan sysselsätta arbetskraft med relativt låg utbildningsnivå. Invandringen till Sverige tillför dessutom ny kunskap och nytänkande i sektorn. Detta skapar bättre förutsättningar för innovation och ökar möjligheterna att nå nya marknader.

06 Digitalisering och automation kan öka jordbrukets produktivitet

Ny teknik öppnar upp för helt nya arbetsmetoder, vilket kan ge stora effekter på produktivitet och lönsamhet. Automatisering av arbetsmoment minskar arbetskraftskostnader och gynnar produktivitetsutvecklingen. Digitaliseringen innebär också att det kommer fram helt nya metoder och tjänster, bland annat kopplat till tillhandahållande och processande av så kallad big data. Digitalisering av olika administrativa system kan också leda till förenklad administration.⁷⁶

07 Outnyttjad potential för innovation, kunskaps- och teknikspridning inom jordbruket

Svensk grundforskning är stark och världsledande inom flera områden som har hög relevans för utvecklingen inom jordbruk. Det finns dock en outnyttjad potential i forskningen som bedrivs genom bättre samverkan mellan leden så att den kommer till nytta i praktiken, till exempel genom en tydligare koppling till rådgivningsverksamheten.⁷⁷

08 Kunskapssystemet kan utvecklas genom ökad samverkan och digitalisering

Det svenska agrara kunskaps- och innovationssystemet har en potential att förbättras och kompletteras så att de bättre stödjer företagens behov och ökar deras möjligheter att bedriva

---

⁷³ Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen. SOU 2014:38

⁷⁴ Jordbruksverket (2018). Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier. Rapport 2018:23

⁷⁵ Jordbruksverket (2018). Långsiktiga effekter av torkan 2018. Jordbruksverkets skrivelse 2.2.17-13253/18

⁷⁶ MackLean (2017). Internet of Things - nu formas framtidens lantbruk. Insikter #9

⁷⁷ SLU (2018). Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning. N2017/04769/JM

en konkurrenskraftig och affärsmässig verksamhet. Det finns en potential att stärka kopplingarna mellan grundforskning, tillämpad forskning och rådgivning.⁷⁸ Både Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och andra universitet och högskolor runt om i landet har potential att bidra till jordbrukets och landsbygdernas utveckling. Det är dock svårt att få till en samverkan mellan forskning och näringsliv om avstånden är alltför stora. Digitaliseringen kan i viss utsträckning överbrygga detta och kan innebära möjligheter till kunskapsutveckling för sektorn.

O9 En nationell aktör kan ge förbättrad kunskapsförsörjning till animalieproduktionen

Samverkan mellan de olika aktörerna i kunskapssystemet för animalieproduktionen behöver öka och det har förts fram förslag på att inrätta en sammanhållande aktör för kunskapsförmedling och samverkan inom animalieproduktionen⁷⁹. Det handlar både om att överföra kunskap från forskning till praktisk tillämpning och kommersialisering i företagen och om att föra relevanta frågor från företagen till forskningen.

O10 God tillväxt i den tätortsnära landsbygden ger dragkraft till att utveckla jordbruket

I den mer tätortsnära landsbygden finns en god ekonomisk tillväxt och ett stort intresse för att kapitalisera på landsbygdernas naturtillgångar och jordbrukets råvaror.⁸⁰ Detta skapar efterfrågan på de varor och tjänster som jordbruksföretagen levererar. En växande besöksnäring på landsbygden bidrar också med att öka marknadsunderlaget för andra typer av verksamheter och erbjuder ökade möjligheter för jordbruksföretagen att diversifiera sina företag.

O11 Rennäringen bidrar till livsmedelsproduktionen

Rennäringen utnyttjar stora markarealer som är svåra att utnyttja för annan livsmedelsproduktion. Rennäringen bidrar till att mildra konsekvenserna av klimatförändringarna genom att beta växlighet på tundran⁸¹ och till biologisk mångfald⁸².

O12 Potential för ökad svensk bärödling

Det finns en potential för ökad svensk produktion av bland annat bär, för att tillgodose en ökad efterfrågan och det importbehov som finns. Odlingen innebär en möjlighet att utnyttja

---

⁷⁸ OECD (2018). *The Swedish agricultural innovation system, Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden*.

⁷⁹ Jordbruksverket (2018). *Kunskapsförsörjning för konkurrenskraftigt stallbyggande*. Rapport 2018:15.
Jordbruksverket (2019). *Nationell kunskapsförsörjning för en hållbar och konkurrenskraftig animaliesektor*. Rapport 2019:4

⁸⁰ *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

⁸¹ Beest m.fl. (2016). *Reindeer grazing increases summer albedo by reducing shrub abundance in Arctic tundra*. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/aa5128>

⁸² Tunön och Sjaggo (2012). *Ájddo – reflektioner kring biologisk mångfald i renarnas spår – En kunskapsammansättning om renar och renbete*.

mindre åkermarker med god kvalitet. Bärföretagen ser störst behov av kompetensutveckling inom odling och livsmedelsförädling. Detta kan underlättas genom att utnyttja digitaliseringen för att erbjuda distansdeltagande både i gruppaktiviteter och enskild rådgivning.⁸³

Hot, särskilt mål 1

T1 Globaliseringen skärper konkurrensen på inhemska och utländska marknader

Svensk livsmedelsproduktion utsätts för stark konkurrens från importerade livsmedel, som står för en stor del av den inhemska konsumtionen.⁸⁴ Konkurrensen från importerade produkter kan väntas öka till följd av bland annat Brexit.⁸⁵ På världsmarknaden råder stark prispress och det är svårt att få ut en prispremie för svenska mervärden utan att företagaren lägger ner resurser för att utveckla dessa.⁸⁶ Det krävs starkare och mer fokuserad varumärkesbyggnad för att få ut svenska mervärden på en internationell marknad. Gemensamma regler för till exempel djurvälstånd, klimat och miljö i hela EU kan leda till att det försprång som Sverige har på dessa områden i dag minskar.⁸⁷

T2 Landsbygdernas avfolkning minskar jordbrukets attraktionskraft

Långa avstånd och gles befolkning utgör problem för svenskt jordbruk eftersom de personer som arbetar i företagen ofta bor i närhet till företaget. Detta gäller i synnerhet för företag som har djurhållning, vilket kräver tillsyn stora delar av dygnet alla dagar i veckan. Att stora delar av landsbygderna avfolkas innebär att jordbruket har svårare att hitta arbetskraft och branschen har svårt att attrahera yngre arbetskraft.⁸⁸

Långa avstånd leder till långa transporter som resulterar i höga transportkostnader. Detta kan medföra att primärproducenter i vissa delar av landet har mycket få kunder i förädlingsledet, som i sin tur har svårt att uppnå tillräckligt stora volymer för att nå en lönsam produktion. Detta gäller särskilt i norra Sverige som i hög grad kännetecknas av glesa strukturer och långa avstånd.⁸⁹

---

⁸³ Jordbruksverket (2019). *Bärodling och bärföretagande – kompetensbehov, möjligheter och utmaningar*. Rapport 2019:15.

⁸⁴ Jordbruksverket (2017). *Marknadsrapport nötkött utvecklingen till och med 2017*

⁸⁵ Jordbruksverket (2018). *Brexit - jordbruket, fisket, livsmedelsindustrin och politiken, På tal om jordbruk och fiske – fördjupning om aktuella frågor*

⁸⁶ Jordbruksverket (2018), *Mervärden som konkurrensmedel – affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier*, Rapport 2018:23

⁸⁷ Jordbruksverket (2010). *Kostnader och intäkter i svenskt jordbruk – en jämförelse med Danmark och Finland*. Rapport 2010:18

⁸⁸ Skolverket (2019). *Statistikdatabas*. Hämtat från webbsida 22 maj 2019

⁸⁹ Jordbruksverket (2018). *Landsbygdens utveckling i norra Sverige under 2013–2017*. Rapport 2018:21

T3 I regioner med stark ekonomisk tillväxt har jordbruket svårt att konkurrera om produktionsfaktorer

Jordbruket har svårt att konkurrera om arbetskraft och kapital med andra näringsgrenar. Antalet studerande på utbildningar kopplade till jordbruket har minskat.⁹⁰ Över tid har jordbruket fått svårare att konkurrera om kapital för att finansiera investeringar p.g.a. att företagen blivit allt större och allt mer specialiserade samt att verksamheten inte längre har samma koppling till mark som kan användas som säkerhet.⁹¹ ⁹² I snabbt växande regioner finns också stor konkurrens om mark från andra sektorer, vilket driver upp priserna på jordbruksmark.⁹³

T4 Tillgången på mark begränsar företagens utveckling

Mängden jordbruksmark är i princip konstant och en relativt liten andel av all mark omsätts på fastighetsmarknaden. Tillgången till jordbruksmark påverkar företagens möjlighet att nå effektiv storlek. Det finns dessutom begränsningar i vilka företagsformer som får äga jordbruksmark som innebär att aktiebolag inte tillåts, det kan verka hämmande på företagandet.⁹⁴

T5 Regelverk och kontroller försvårar nytänkande och utveckling i livsmedelskedjan

Tolkningen av regler och annan myndighetsutövning kan hämma utvecklingen.⁹⁵ Svenska regler för betesdrift kan vara ett sådant exempel.⁹⁶ Nästan hälften av företagen inom de gröna näringarna (jordbruk, fiske och skog) uppger att lagar och myndighetsregler är ett stort hinder för företagets utveckling och tillväxt.⁹⁷

T6 Ändrade klimatförhållanden förändrar produktionsvillkoren i jordbruket

Även om klimatförändringar kan leda till att odlingsförutsättningarna blir bättre kommer de troligen också innebära att förutsättningarna i vissa områden försämras. En sådan utveckling

---

⁹⁰ Skolverket (2019). *Statistikdatabas*. Hämtat från webbsida 22 maj 2019

⁹¹ LRF (2015). *Kapital till jordbruket – varifrån och till vem?*

⁹² Tillväxtverket (2018). *Växtkraft i gröna näringar*. Rapport 0272, nr 9 i serien om Företagens villkor och verklighet.

⁹³ Johansson, S. och Nilsson, P. (2013). *Location Determinants of Agricultural Land Prices*. Review of Regional Research, Vol. 33, pp. 1-21

⁹⁴ *Tillväxt och värdeskapande Konkurrenskraft i svenskt jordbruk och trädgårdsnäring, Delbetänkande av Konkurrenskraftsutredningen*. SOU 2014:38

⁹⁵ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104.

⁹⁶ Jordbruksverket (2014). *Beteslagstiftningens effekter på lönsamheten i mjölkföretagen - en studie av tre typgårdar*. Rapport 2014:16

⁹⁷ Tillväxtverket (2018), *Växtkraft för de gröna näringarna*, rapport 0272, nr 9 i serien om företagens villkor och verklighet.

är främst kopplad till större variationer i vädret med ökad risk både för intensiva regn och perioder med torka och vattenbrist. Nederbörds mängderna ökar i stora delar av landet men samtidigt medför ökad avdunstningen att vattentillgång sommartid minskar. Behovet av bevattning förväntas bli större samtidigt som konkurrensen om vattenresurserna kommer att öka.⁹⁸ Men jordens avkastning och behov av bearbetning påverkas också av minskad tjäle vilket kan utgöra ett hot.⁹⁹ Ett varmare klimat innebär också en ökad risk för angrepp och utbredning av växtskadegörare.¹⁰⁰

T7 Försämring av ekosystemtjänster innebär ett hot mot jordbrukets produktionsmöjligheter

När den biologiska mångfalden minskar i olika ekosystem hotas jordbruket av att vissa ekosystemtjänster riskerar att reduceras eller helt försvinna. Ett exempel är att antalet individer och artrikedomen av vilda pollinerare har minskat, samtidigt som antalet domesticerade bisamhällen inte ökat lika snabbt som arealen grödor i behov av pollinering.¹⁰¹

T8 Viltstammar hotar jordbruket

I vissa delar av landet är viltstammarna av främst kronhjort och vildsvin så stora att de hotar jordbruket. De orsakar stora skador på åkrarna och innebär att det inte går att bruka marken rationellt.¹⁰²

4.1.b Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering

Nulägesbeskrivning

Konkurrenskraften har en ganska svag utveckling

Konkurrenskraft kan definieras som förmågan hos enskilda företag att bedriva verksamhet som är lönsam på lång sikt, och kan till exempel mätas med olika lönsamhetsmått¹⁰³:

- nettomarginalen, som visar hur effektivt ett företag utnyttjar sin omsättning för att skapa ett överskott

---

⁹⁸ Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Rapport 2018:19.

⁹⁹ *Nationell strategi för klimatanpassning*. Prop.2017/18:163.

¹⁰⁰ Jordbruksverket (2012). *Vässa växtskyddet för framtidens klimat*. Rapport 2012:10

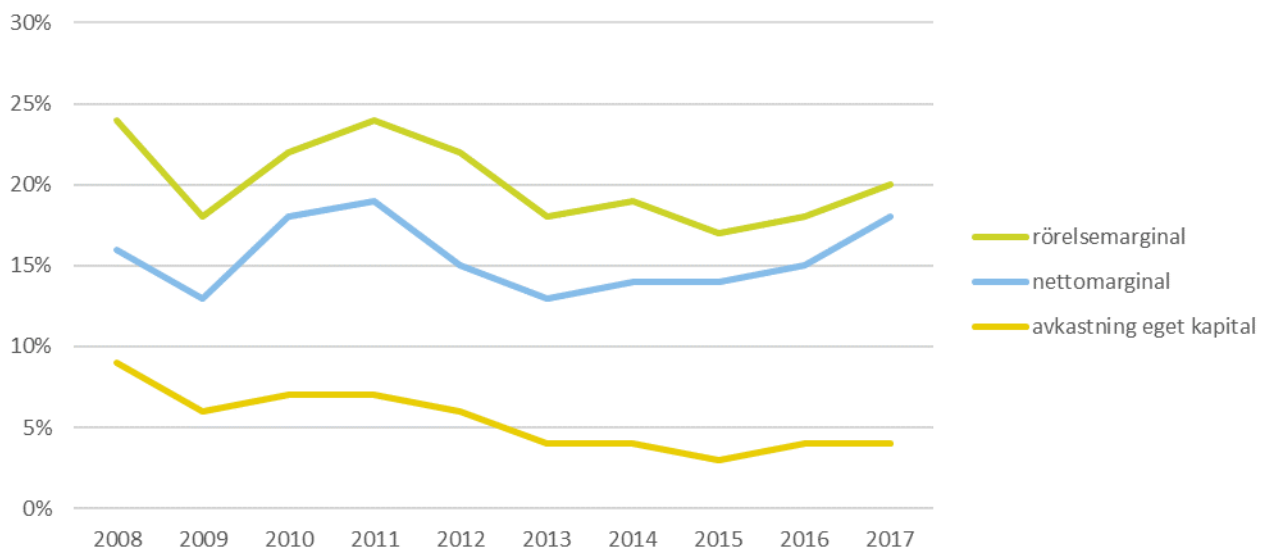
¹⁰¹ Brommarco, R. m.fl. 2012. Drastic historic shifts in bumblebee community composition in Sweden. *Proc. R. Soc. B.* 279: 309–315.

¹⁰² Jordbruksverket (2010). *Vildsvin – Hur stora kostnader orsakar vildsvin inom jordbruket?* Rapport 2010:26

¹⁰³ Jordbruksverket (2019). *Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport år 2019*. Rapport 2019:9

- avkastning på eget kapital, som visar om det är lönsamt att ha kvar kapitalet i företaget eller om det är bättre att ta ut det och placera det i något annat
- rörelsemarginal, som visar det procentuella överskottet som varje omsättningskrona ger.

Siffrorna i figuren nedan avser ekonomin i de företag som är registrerade med SNI-kod inom primärproduktionen (inklusive fiske, vattenbruk och rennäring, men jordbruket är den i särklass största delen av sektorn). Statistiken omfattar all verksamhet i företagen och innehåller därför även annat än primärproduktion.

Figur 16 Lönsamheten inom primärproduktionen inklusive fiske, vattenbruk och rennäring 2008-2017

Källa: Jordbruksverket

Figuren ovan visar att lönsamheten varierar över tiden och avkastningen på eget kapital har minskat successivt. En rörelsemarginal och en nettomarginal på omkring 15 procent kan tyckas ganska bra, man bör komma ihåg att en stor del av företagen inom sektorn drivs som enskild firma. Det betyder att kostnaden för eget arbete inte har beaktats, utan ska täckas av marginalen. Om hänsyn tas till allt arbete så visar EAA-kalkylen¹⁰⁴ att löneutrymmet i genomsnitt motsvarar en månadslön på 13 700 kr, vilket är påfallande lågt jämfört med en genomsnittlig industriarbetarlön på omkring 28 000 kronor¹⁰⁵. Beräkningen visar att lönsamheten inom jordbruket är låg.

¹⁰⁴ Egen bearbetning av statistik från EAA-kalkylen med hänsyn till 32 procent sociala avgifter. Källa: Jordbruksverket, statistiskt meddelande JO 45 SM 1802: EAA står för Economic Accounts for Agriculture och är en ekonomisk kalkyl för jordbrukssektorn som görs på samma sätt i hela EU.

¹⁰⁵ Avser privatanställda arbetare inom samtliga sektorer 2016-2018, enligt SCB.

Arbetskraftens produktivitet utvecklas sämre inom jordbruket än inom näringslivet generellt

Lönsamheten har ett positivt samband med förädlingsgrad och produktivitet. Om dessa båda faktorer förbättras är möjligheterna goda att även lönsamheten förbättras, och därmed även konkurrenskraften.

Arbetskraftens produktivitet (mätt som förädlingsvärde per årsarbetstid) är högre inom primärproduktionen än inom näringslivet generellt, men då ska man komma ihåg att stöden ingår i siffran för primärproduktionen. Produktiviteten har dock stagnerat i utvecklingen sedan år 2010, medan näringslivet under samma tid sett en ökning av produktiviteten med 13 procent. Även förädlingsgraden på omkring 35 procent (mätt som förädlingsvärdet genom nettoomsättningen) har varit oförändrad i flera år.¹⁰⁶

Den stagnerande produktiviteten och oförändrade förädlingsgraden är förklaringen till att konkurrenskraften och lönsamheten utvecklats svagt. En förbättrad produktivitet och ökad förädlingsgrad är nödvändigt för att öka konkurrenskraften och nå livsmedelsstrategins övergripande mål. Både produktivitet och förädlingsgrad är direkta resultat av kunskap och innovation. Idag är satsningarna på kunskap och innovation förhållandevis låga inom livsmedelskedjan jämfört med andra sektorer i Sverige och livsmedelssektorn i andra länder.¹⁰⁷

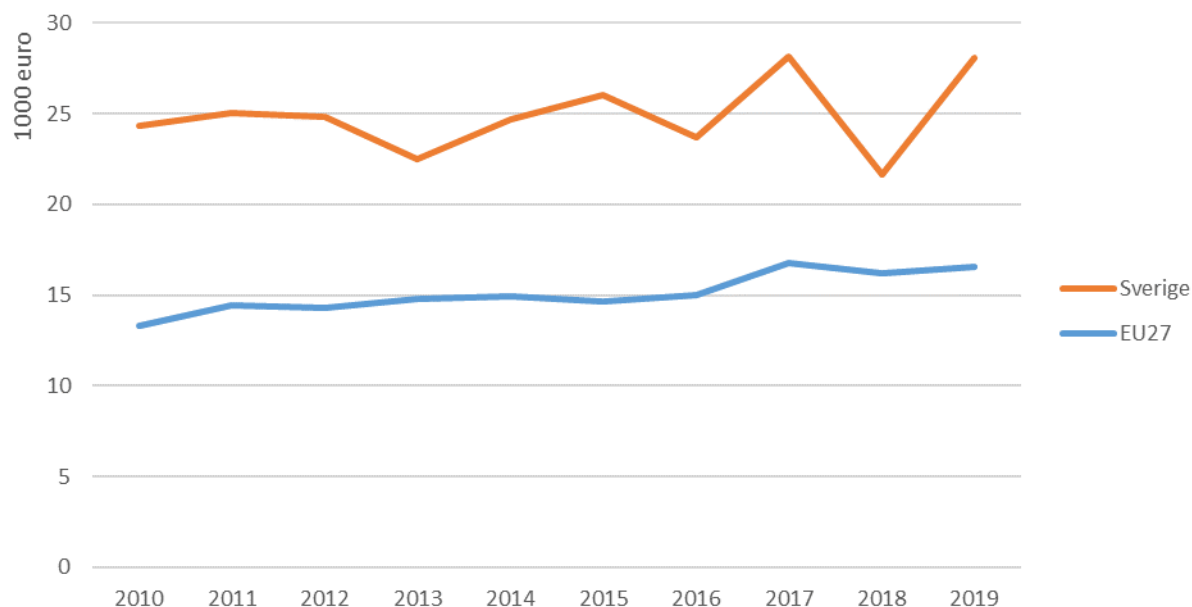
Inom jordbruket mäter man oftast produktiviteten som faktorinkomst per årsarbetskraft. Nedan redovisar vi därför även dessa uppgifter. Även det här måttet visar på en stagnerande arbetskraftsproduktivitet inom det svenska jordbruket, särskilt om man inte beaktar de höga siffrorna för 2019, som i skrivande stund är en prognos.

---

¹⁰⁶ Datan i det här stycket kommer från SCB, *Structural Business Survey*, och är den vi använder i utvärderingen av livsmedelsstrategin för att kunna göra jämförelser med andra sektorer. Den svenska företagsstatistiken innehåller fler jordbruksföretag än i många andra länder.

¹⁰⁷ Jordbruksverket (2019). *Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin – årsrapport år 2019*. Rapport 2019:9

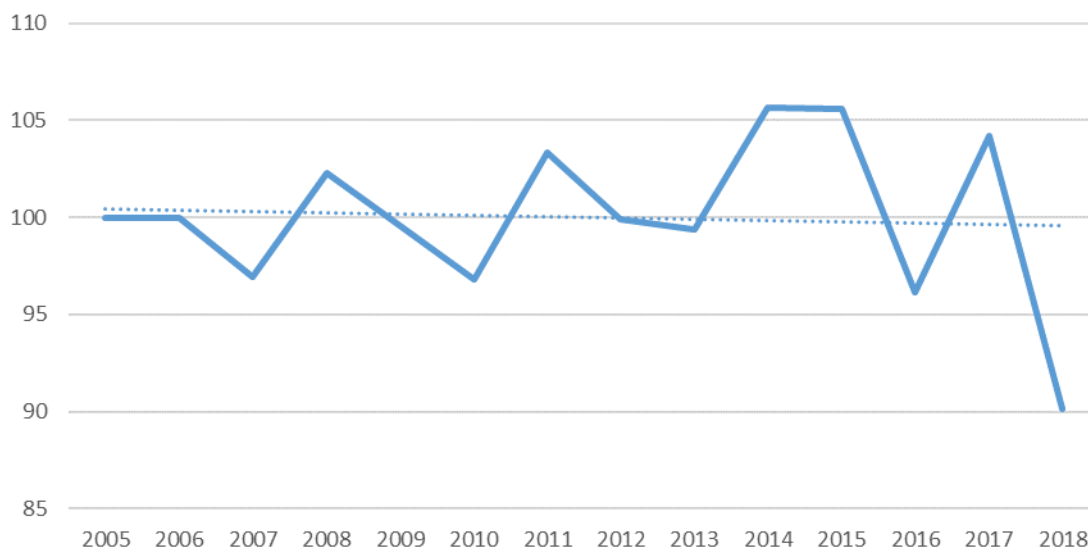

Figur 17 Arbetskraftens produktivitet (faktorinkomst per AWU) 2005-2019 i Sverige och EU, 1000 euro
Källa: Eurostat, kontextindikator C25

Den svenska produktiviteten ligger en bit över snittet för hela EU, men det är många länder som har en bättre produktivitet. De senaste åren har vi legat ungefär på tionde plats. Tendensen för EU som helhet är dessutom positiv samtidigt som utvecklingen i Sverige stagnerat.

Den totala faktorproduktiviteten har en svag utveckling

Den totala faktorproduktiviteten (TFP) har stagnerat, sett till jordbruket som helhet. En trendlinje för 2005-2018 visar på en svag nedgång under perioden, men man ska komma ihåg att 2018 var ett år med extrem torka och att utfallet det året drar ner helheten. Om man istället ritat trendlinjen till 2017 skulle den ha visat en viss ökning av TFP under perioden.

Figur 18. Total faktorproduktivitet inom jordbruket 2005-2018, index 2005=100

Källa: Eurostat kontextindikator C27.

OECD studerade nyligen produktiviteten inom svenskt jordbruk. De noterade en stor skillnad mellan olika sektorer: under perioden 2002-2014 ökade TFP för flera typer av animalieproduktion samtidigt som den minskade inom växtodlingen. OECD förklarar den utvecklingen framför allt med att insatsen av arbetskraft minskat markant i takt med att gårdarna blivit färre och större.¹⁰⁸

Höga kapitalkostnader försvårar generationsväxlingen

En utmaning när det gäller att öka förnygringen inom jordbrukarkåren är den höga kapitalinsats som krävs vid ett gårdsköp eller vid ett generationsskifte. För unga intresserade av att starta lantbruk och utan ett större eget startkapital kan finansieringsfrågan vara ett oöverstigligt hinder, antingen genom att det är svårt att få lån eller genom att den ekonomiska marginalen i företaget skulle bli alltför liten för att bära stora lån.

Direktstöden bidrar till höga markpriser och dämpar därmed strukturomvandlingen inom jordbruket.¹⁰⁹ Kapitaliseringseffekten har störst påverkan, uttryckt i procent, i områden där stödet utgör en stor del av inkomsten medan motsatt förhållande råder där inkomst från produktionen utgör en större andel av inkomsten. I absoluta tal kan däremot kapitaliseringseffekten vara större i högavkastande områden.

¹⁰⁸ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹⁰⁹ AgriFood (2018), *Reformen av CAP 2013 – lärdomar för en bättre jordbrukspolitik efter 2020*. Rapport 2018:1.

Avkastning jämfört med andra länder

På de bästa jordarna på slättlandet är avkastningen per hektar jämförbar med vad man kan få ut på kontinenten. I områden med sämre förutsättningar för jordbruk är avkastningen lägre. I genomsnitt kan man se en svag ökning av avkastningen per hektar, ungefär i samma takt som i närliggande EU-länder.

Å andra sidan är avkastningen inom mjölksektorn god i en europeisk jämförelse. År 2017 låg den svenska genomsnittliga avkastningen på 8,7 ton per ko, vilket var den femte högsta avkastningen inom EU27 det året.¹¹⁰ Avkastningen per ko ökar dessutom ganska stadigt, men inte lika snabbt som i de andra länderna med hög avkastning.

God tillgång till växtskyddsmedel är nödvändigt för konkurrenskraften

Effektiva växtskyddsmedel är en förutsättning för att bedriva en lönsam växtodling. För flertalet grödor och skadegörare finns i dag ett fåtal växtskyddsmedel registrerade i Sverige och många av dessa medel har samma verksamma substans. När det inte finns tillgång till sådana medel uppstår kostnader, dels för att hantera det aktuella växtskyddsproblemet, dels i form av förlorad inkomst om det inte blir möjligt att bedriva en viss produktion.¹¹¹

En aktuell fråga gäller ett kommande glyfosatförbud inom hela EU. Glyfosat ingår som verksamt ämne i världens mest använda ogräsmedel. Enligt en analys från Jordbruksverket¹¹² skulle ett förbud leda till minskade intäkter och ökade kostnader för både jordbruks- och trädgårdsnäringen. Dessutom skulle både kväveutlakningen och utsläpp av växthusgaser öka.

Ett förbud mot glyfosat skulle dock leda till en minskning av förekomsten av resthalter av glyfosat i miljön. Mer kunskap behövs kring vilken påverkan glyfosat har på artnivå (t.ex. för pollinerande insekter) samt vilka konsekvenser ett glyfosatförbud skulle få i ett större perspektiv genom förändrade odlingssystem. Det finns ett stort behov av fortsatta analyser samt av ett intensifierat arbete med lämpliga lösningar som kan motverka konsekvenser som ett glyfosatförbud skulle leda till för svensk livsmedelsproduktion och miljön.

---

¹¹⁰ Europeiska kommissionen (2017). *Milk Market Observatory*. Uppdaterad 30 januari 2020.

¹¹¹ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹¹² Jordbruksverket (2019) *Vilka effekter kan ett glyfosatförbud medföra?* Rapport 2019:8.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 2

S1 Sverige har världsledande grundforskning och ett starkt nationellt kunskaps- och innovationssystem

Svensk grundforskning är världsledande inom flera områden där det finns potentiella tillämpningar inom jordbrukssektorn, exempelvis genetik, biokemi och nanoteknik. Sverige är som land också en stark innovationsmiljö med ett väl utvecklat nationellt kunskaps- och innovationssystem som grundas på många starka forskningsmiljöer, en hög generell utbildningsnivå, starka nationella institutioner och väl etablerade nationella och internationella nätverk.¹¹³ Sverige är också ett av de länder som kommit längst vad gäller digitalisering och automation inom industrin och här finns stor potential till utveckling också inom jordbruket.¹¹⁴

S2 God generell kunskapsnivå underlättar modernisering och teknikspridning i jordbruket

Det finns goda förutsättningar för att införa ny teknik och nya arbetsmetoder eftersom utbildningsnivån i jordbruket är jämförelsevis hög och Sverige är ett av de länder som generellt kommit längst vad gäller digitalisering och automation. Detta bidrar till möjligheter för produktivitetens utveckling och innovation i sektorn. Produktiviteten är hög i många produktionsgrenar jämfört med länder i vår omgivning.¹¹⁵ Detta beror dels på att svenska jordbrukare har en god utbildningsnivå¹¹⁶ tack vare ett utbildningssystem med yrkesinriktade utbildningar inom jordbruk på såväl gymnasial som eftergymnasial nivå.¹¹⁷

S3 God produktivitet stärker konkurrenskraften

Svenskt jordbruk har under lång tid visat på en god produktivitet. En stor del av den produktivitetens utveckling som skett i jordbruket under de senaste decennierna följer av en strukturomvandling som resulterat i att gårdarna blir större.¹¹⁸ Ser man till utvecklingen det senaste decenniet kan man konstatera att strukturen på företagen i primärledet har utvecklats i gynnsam riktning.¹¹⁹ En fortsatt god tillväxt av produktiviteten är en förutsättning för att

---

¹¹³ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹¹⁴ Ibid

¹¹⁵ Gård & Djurhälsan (2018). *InterPIG - Internationella rapporten 2017*. Husdjursstatistik 2018. Växa Sverige

¹¹⁶ SCB (2018). *Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000*. Hämtat från webbsida 11 juni 2019.

¹¹⁷ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹¹⁸ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹¹⁹ Jordbruksverket (2017). *Jordbruk och jordbruksföretagare 2016*. JO 34 SM 1701

svenskt jordbruk ska kunna hävda sig i en allt starkare konkurrens trots konkurrensnackdelar i form av ogynnsamt klimat, höga lönekostnader och kostnadskrävande regelverk för djurskydd och miljö.¹²⁰

S4 Svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet

Jordbrukets konkurrenskraft på den inhemska marknaden bygger i hög grad på att svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet.¹²¹ Detta beror bl.a. att produktionen sker med god djuromsorg och djurhälsa,¹²² ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel,¹²³ och att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan. Detta gör att svenska konsumenter har stort förtroende för svenskproducerade livsmedel och att det för många produkter finns en högre betalningsvilja för inhemskt producerade livsmedel i jämförelse med importerade livsmedel. Denna betalningsvilja kan åtminstone delvis härledas till de s.k. mervärden som finns i svenska livsmedel – god djuromsorg, stor miljöhänsyn och hög livsmedelssäkerhet.

Svagheter, särskilt mål 2

W1 Produktiviteten är inte tillräckligt hög

Produktiviteten i den svenska primärproduktionen är inte tillräckligt hög och behöver utvecklas i takt med omvärldens. Eftersom kostnadsläget för vissa insatsvaror och arbetskraft är högre än i jämförbara länder ställs krav på produktivitetsutveckling.¹²⁴

W2 Lång livsmedelskedja gör att primärledet har lite kunskap om slutkonsumenten

Även om gårdsförädling är ett växande fenomen levererar de allra flesta primärproducenter hela sin produktion till företag inom förädlingsledet, som i sin tur säljer till grossist- och detaljhandel. Detta gör att primärledet har lite kontakt med produkternas slutanvändare och saknar därmed kunskap och information om förändringar och trender på marknaden. Det i sin tur försvårar innovation och produktutveckling i primärproduktionen, eftersom denna

---

¹²⁰ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹²¹ Jordbruksverket (2011). *Jordbruksprodukters kvalitet och dess effekter på konkurrenskraften*, rapport 2011:29

¹²² Sveriges Veterinärmedicinska anstalt (2017). *Antibiotika och djur inom EU*. SVA, 17 oktober 2017

¹²³ Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016*. Rapport NR 8 2018; Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av rests substanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016*. Rapport NR 6 2018.

¹²⁴ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

utveckling i hög grad drivs från efterfrågesidan.¹²⁵ Vidare hämmas också entreprenörskapet inom jordbruket eftersom entreprenörskap handlar just om att se nya marknadsmöjligheter.

W3 Stor variation i produktivitet och utbildningsnivå mellan olika producenter

Modernisering och produktivitetstillväxten i sektorn som helhet försvåras av att det finns stor spridning i utbildningsnivå och produktivitet mellan olika företag inom samma produktionsgren.¹²⁶ Jordbrukarnas kunskapsnivå och tillgång till rådgivning påverkar både produktivitetsnivå och produktivitetstillväxt i företagen.¹²⁷ Rådgivningsföretagen inom jordbrukssektorn har ofta otillräcklig kompetens om områden som gäller företagsledning och affärsutveckling.¹²⁸

W4 Stor variation i affärsmässighet och anpassningsförmåga mellan olika företag

Ett marknadsorienterat jordbruk bygger på företag som har förmåga att anpassa sig till förändrade marknadsvillkor. Ökat genomslag i primärproduktionen för prissvängningar på världsmarknaden under det senaste decenniet har avslöjat att många jordbruksföretag saknar både kunskap och ekonomiska marginaler för att kunna hantera dessa prissvängningar.¹²⁹

W5 Stort gap mellan forskning och näringsliv

Det finns liten interaktion mellan forskning och näringsliv inom jordbrukssektorn vilket dels leder till att det i stor utsträckning saknas behovsdriven forskning inom jordbruksområdet, dels till att det finns en otillräcklig kunskapsöverföring generellt mellan forskning och rådgivning.¹³⁰ Till exempel upplevs avståndet mellan forskning och praktik inom animalieproduktionen som stort av de som ska tillämpa resultaten. Varje aktör med ansvar och ambition på området samverkar utifrån sina behov. En samverkan och samordning i hela kedjan kommer dock sällan till stånd. Såväl företagare som rådgivningsaktörer saknar en oberoende aktör för kanalisering, sammanställning, anpassning och paketering av nya forskningsrön och annan kunskap av intresse för de olika näringarna inom animalieproduktionen.¹³¹

---

¹²⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Patterns of innovation and collaboration in small and large firms*. The Annals of Regional Science, 55(1), 221-247

¹²⁶ Jordbruksverket (2017). *Jordbrukets produktivitet och struktur*. Rapport 2017:21.

¹²⁷ Bjerke, L. (2016). *Knowledge in agriculture: a micro data assessment of the role of internal and external knowledge in farm productivity in Sweden*. Studies in Agricultural Economics, 118:68 – 76

¹²⁸ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Jordbruksverket (2019). *Nationell kunskapsförsörjning för en hållbar och konkurrenskraftig animaliesektor*. Rapport 2019:4.

W6 Svagt innovations- och kunskapssystem inom jordbruket

Det finns i Sverige endast några få forskningsmiljöer där man ägnar sig specifikt åt jordbruksforskning och detta innebär att jordbrukets kunskaps- och innovationssystem får en begränsad omfattning, både geografiskt och vetenskapligt. Detta bidrar till att det finns lite samverkan mellan forskning och näringsliv, vilket resulterar i att det pågår jämförelsevis lite tillämpad forskning inom jordbruksområdet och att forskningen i för liten grad utgår från näringsens behov. Detta gör att innovationsförmågan är lägre i jordbruket än i andra delar av svenskt näringsliv.^{132 133}

Möjligheter, särskilt mål 2

O1 Outnyttjad potential för innovation, kunskaps- och teknikspridning inom jordbruket

Svensk grundforskning är stark och världsledande inom flera områden som har hög relevans för utvecklingen inom jordbruk, exempelvis genetik, biokemi och bioteknik. Det finns emellertid ett gap mellan grundforskning och mer tillämpad forskning inriktad på jordbrukssektorn, samt mellan forskningen och rådgivningen.¹³⁴ Detta gör att det finns en outnyttjad potential i forskning och utveckling samt inom rådgivningen.¹³⁵

O2 Digitalisering och automation erbjuder nya produkter, arbetsmetoder, och affärsmodeller

Ny teknik öppnar upp för en mängd nya innovativa lösningar som kan bidra till att stärka jordbrukets konkurrenskraft genom ökad produktivitet, nya typer av produkter och tjänster samt nya affärsmodeller som kan förkorta livsmedelskedjan. Detta har stor potential att öka förädlingsvärdet inom primärledet och korta avståndet mellan producent och konsument i livsmedelskedjan.

O3 Ökad global efterfrågan på livsmedel och bioråvara

En växande global befolkning och en ökad användning av biobaserade bränslen innebär att efterfrågan på livsmedel och annan bioråvara ökar både i Sverige och på världsmarknaden.¹³⁶

---

¹³² OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹³³ Beckeman et al (2018), *Forskning och innovation för en livsmedelssektor i världsklass*, Roland Berger AB

¹³⁴ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹³⁵ SLU (2018). *Rapport om uppdraget att, inom ramen för livsmedelsstrategin, utveckla samverkan och samverkansformer mellan forskning och rådgivning*. N2017/04769/JM

¹³⁶ OECD (2017). *FAO Agricultural Outlook 2017-2026*

04 Ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt

Det finns en ökad medvetenhet bland konsumenter vilket leder till att konsumenten efterfrågar mer information och förändrar sina konsumtionsmönster.¹³⁷ Detta avslöjas bl.a. av statistik om livsmedelskonsumtion som visar att den totala köttkonsumtionen i Sverige minskar för första gången sedan mätningarna startade samtidigt som efterfrågan på svenskt kött är större än någonsin.¹³⁸ Minskad köttkonsumtion innebär att efterfrågan på baljväxter och grönsaker kan öka, vilket är en möjlighet för tillväxt i trädgårdsnäringen.

Man kan också observera att intresset för närproducerade livsmedel har ökat avsevärt under det senaste decenniet och att konsumenter efterfrågar tydligare märkning av livsmedel för att underlätta valet mellan olika produktvarianter.¹³⁹ Detta är ett exempel på nya konsumtions-trender som medför stor potential att utveckla starka varumärken. Det innebär också att mervärden går att utveckla mer, vilket skapar nya affärsmöjligheter för entreprenörer inom jordbruket.¹⁴⁰

05 Klimatfrågan sätter nytt fokus på jord- och skogsbrukets roll i en cirkulär ekonomi

Omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi kan medföra att intresset för de areella näringarna ökar bland politiker och andra beslutsfattare och även inom forskning. Det finns stor enighet om att de areella näringarna har stor potential att bidra till en mer cirkulär ekonomi.¹⁴¹ En ökad efterfrågan på råvaror från jord- och skogsbruk skapar nya möjligheter för entreprenörskap och affärsutveckling.

06 Export av livsmedel kan gynnas av efterfrågan på hållbart producerad mat

Svensk livsmedelsproduktion är hållbar i ett globalt perspektiv. Det bör därför finnas goda möjligheter till export av livsmedel i takt med en ökad efterfrågan på hållbart producerad mat.¹⁴²

---

¹³⁷ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹³⁸ Enligt statistik från Jordbruksverket. DOI: <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/konsument/livsmedelskonsumtionisiffror/kottkonsumtionen.4.465e4964142dbfe44705198.html>

¹³⁹ Jordbruksverket (2010). *Vad får du som konsument när du köper närproducerat? Hållbar konsumtion av jordbruksvaror*. Rapport 2010:19

¹⁴⁰ Jordbruksverket (2018). *Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier*. Rapport 2018:23

¹⁴¹ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

¹⁴² Jordbruksverket (2019). *Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrategin*. Rapport 2019:9.

Hot, särskilt mål 2

T1 Lite tillämpad forskning inriktas på jordbrukssektorn

Innovationsförmågan i jordbruket hämmas av att det finns få forskningsmiljöer som ägnar sig åt tillämpad forskning inriktad på jordbruk.¹⁴³ Det innebär mindre stöd till företagen i deras utveckling av innovationer som bidrar till att utveckla näringen.

T2 Jordbruket har svårt att attrahera arbetskraft och kompetens

Jordbruket har jämförelsevis låg arbetsproduktivitet vilket resulterar i att lönenivån i sektorn är låg jämfört med exempelvis tillverkningsindustrin. Detta gör att jordbruket har svårt att attrahera arbetskraft.¹⁴⁴ Att den absoluta merparten av jordbruksföretagen finns på landsbygden försvårar rekryteringen av kompetent arbetskraft ytterligare eftersom människor i arbetsför ålder i allt högre utsträckning flyttar till större städer.¹⁴⁵

T3 Åldersstrukturen i näringen ger svaga incitament till modernisering

Demografien inom jordbrukssektorn kännetecknas av en relativt hög medelålder på företagarna. Bland företagare som närmar sig pensionsåldern saknas ofta incitament att investera i modern teknik och lära sig nya arbets- och produktionsmetoder. Detta gäller i synnerhet för företag som inte kommer att drivas vidare inom familjen.

T4 Svagt kunskaps- och innovationssystem gör att jordbruket riskerar att hamna vid sidan av den nationella innovationspolitiken

Jordbrukets kunskaps- och innovationssystem är en del av det nationella kunskaps- och innovationssystemet. Den forskning som bedrivs i Sverige är dock i mycket liten utsträckning inriktad på jordbrukets behov. Kopplingarna mellan jordbruket och såväl övriga näringslivet som forskningen skulle vinna på att bli starkare och integreras allt mer. Innovationssystemet är svagare i jordbruks- och livsmedelssektorn än i övriga näringslivet.¹⁴⁶ I hög grad saknas det dessutom information om innovationer och innovationsaktiviteter i jordbruksföretag eftersom den officiella statistik som samlas in på dessa områden inte omfattar jordbruksföretag.

T5 Ett kommande glyfosatförbud ökar kostnaderna för växtodlingen

Ett eventuellt framtida glyfosatförbud kommer att innebära att det blir dyrare att odla jordbruks- och trädgårdsprodukter i Sverige. Våra nuvarande odlingssystem är i hög grad beroende av glyfosat, så när det ämnet försvinner kommer vi att få ökande problem med ogräs i odlingarna. Detta riskerar att bli ytterligare en faktor som påverkar jordbrukets

---

¹⁴³ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹⁴⁴ Skolverket (2019). *Statistikdatabas*. Hämtat från webbsida 22 maj 2019

¹⁴⁵ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

¹⁴⁶ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

lönsamhet negativt i en situation som redan är pressad för många. Det påverkar också negativt möjligheterna att öka livsmedelsproduktionen och lantbrukets produktivitet enligt Livsmedelsstrategins intentioner.

4.1.c Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan

Nulägesbeskrivning

Hög koncentration i livsmedelskedjan

Marknadskoncentrationen i dagligvaruhandeln är hög. De tre största aktörerna står i genomsnitt för 86 % av försäljningen. Koncentrationen ökar ju längre norrut man kommer i landet. I Södra Götaland står de tre största aktörerna för 78 procent av dagligvaruhandeln, medan motsvarande siffra i Norra Norrland är 99 procent¹⁴⁷. Enligt Konkurrensverket (2018) har Sverige tillsammans med de övriga skandinaviska länderna betydligt högre marknadskoncentration (mätt i CR3) än övriga europeiska länder. Det stora antalet jordbrukare i förhållande till livsmedelskedjans övriga aktörer gör att de ofta blir så kallade pristagare som har svårt att förhandla om priser¹⁴⁸.

Jordbruket står för en liten del av det totala mervärdet

Primärproduktionen är inte bara uppdelad på många förhållandevis små aktörer. Den står dessutom för en mindre del av det bruttoföreläggsvärde som skapas inom livsmedelskedjan – omkring 17 procent. Det är betydligt mindre än den andel som till exempel livsmedelsindustrin eller grossist- och detaljistledet står för. Det är också lägre än EU-genomsnittet, som ligger på omkring 24 procent.¹⁴⁹

Lantbrukskooperationen stärker förhandlingsstyrkan

Lantbruksföretagen som ofta är små kan genom att gå samman i kooperativ förbättra sina möjligheter att få ut produkter på marknaden till acceptabla priser¹⁵⁰. Lantbrukarnas behov av stärkt förhandlingsstyrka är argument som framhålls för att ge undantag från konkurrensreglerna som ska förhindra konkurrensbegränsande samarbete.

På den svenska marknaden finns ett antal lantbrukskooperativa företag¹⁵¹. De är ekonomiska föreningar som ägs av sina medlemmar. Kooperativet har till uppgift att sälja vidare de råvaror som jordbrukarna producerar och i vissa fall även genom egna industrier förädla råvaran. Kooperativen kan också samordna inköp av insatsvaror till medlemmarna. De senaste decennierna har det skett en stark strukturrationalisering där kooperativ gått samman och produktionsanläggningar lagts ner. Det har även skett försäljningar av kooperativt ägda

---

¹⁴⁷ Delfi, DLF och HUI, Dagligvarukartan 2019

¹⁴⁸ Konkurrensverket (2018). Konkurrensen i livsmedelskedjan. Rapport 2018:4

¹⁴⁹ Kommissionen, *CAP Indicators – adding value*, hämtat 15 april 2020

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Ibid.

företag till privat ägda företag. Ökad efterfrågan på lokalproducerade produkter har dock gjort att det på senare år bildats en del nya mindre kooperativ.

Producentorganisationer täcker en betydande del av frukt- och grönsaksproduktionen

Sverige har fem erkända producentorganisationer inom sektorn för frukt och grönsaker. Hur stor andel av frukt- och grönsaksproduktionen som omfattas av dessa organisationer kan variera en del från år till år. Högst var den under 2008-2010, då den låg omkring 60 procent. En anledning till svängningarna är att nästan inga jordgubbsodlare är medlemmar i dessa organisationer, och jordgubbar står för en väsentlig del av det totala produktionsvärdet. Ett mål för den nationella strategin för producentorganisationer inom sektorn för frukt och grönsaker är att öka anslutningsgraden så att den åter når upp till 60 procent.¹⁵²

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 3

S1 Ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt

En ökad medvetenhet bland konsumenter om matens ursprung och produktionsförhållanden gör att möjligheten att ta betalt för produkter som är differentierade med avseende på ursprung och produktionssätt ökar. Intresset för närproducerade livsmedel har ökat under det senaste decenniet och konsumenter efterfrågar tydligare märkning av livsmedel för att underlätta val av olika produktvarianter.¹⁵³ Detta är ett exempel på nya konsumtionstrender. Det innebär att starka varumärken och mervärdeskonceptet går att utveckla mera, vilket skapar nya affärsmöjligheter.¹⁵⁴

S2 Mervärde skapar förutsättningar för att utveckla starka varumärken

Det finns många mervärden i producentledet som det går att ta betalt för, åtminstone på den inhemska marknaden.¹⁵⁵ Detta gör att svenskproducerade livsmedel har relativt stark konkurrenskraft i Sverige och att svenskproducerad råvara kan användas i företagens varumärkesbyggnad även bland företag i förädlingsledet.

---

¹⁵² Jordbruksverket (2018). *Nationell strategi för producentorganisationer inom sektorn för frukt och grönsaker*. Rapport 2017:19 reviderad 2018.

¹⁵³ Jordbruksverket (2010). *Vad får du som konsument när du köper närproducerat? Hållbar konsumtion av jordbruksvaror*. Rapport Nr RA10:19

¹⁵⁴ Jordbruksverket (2018). *Mervärden som konkurrensmedel - affärsmodeller och kompetenser för framgångsrika mervärdesstrategier*. Rapport 2018:23

¹⁵⁵ Ibid.

S3 Mervärden uppstår i primärproduktionen

Merparten av de mervärden som återfinns i svenska livsmedel uppstår i primärledet vilket gör att svensk råvara inte kan ersättas av importerad råvara i de förädlingsföretag som använder dessa mervärden i sin varumärkesbyggnad.^{156 157}

S4 Kooperation stärker lantbrukarnas plats i livsmedelskedjan

Det finns två stora kooperativa organisationer inom det svenska jordbruket: Lantmännen och Arla. Lantmännen ägs av omkring 25 000 svenska lantbrukare, och Arla Foods ägs till omkring 22 procent av svenska mjölkproducenter. (Resten ägs av mjölkproducenter i andra länder.) Det finns dessutom flera mindre producentkooperativ, framför allt inom mejerisektorn. Kooperativen ger lantbrukarna en starkare position i livsmedelskedjan och kan fungera som motvikt mot de stora företag som dominerar både insatsvaruhandeln och försäljningsledet.¹⁵⁸

Svagheter, särskilt mål 3

W1 Få aktörer och stark marknadskoncentration i förädlings- och distributionsled

I vissa delar av livsmedelskedjan är konkurrensen svag.¹⁵⁹ Det finns också regionala skillnader i tillgången till potentiella köpare i form av livsmedelsindustri. Detta varierar mellan olika råvaruslag. Primärproducenten får en relativt liten andel av produktens värde och marknadskoncentrationen är tämligen stark i efterföljande led vilket försämrar primärledets förhandlingsmöjligheter.¹⁶⁰

W2 Primärledet står för en liten del av slutproduktens förädlingsvärde

Utbudet av livsmedel har blivit mycket mer differentierat sedan EU-inträdet och svenska förädlingsföretag har ökat sin förmåga att producera mer differentierade produkter med unika produkttegenskaper. Trots att fler jordbruksföretag säljer direkt till slutkonsument är gårdsförädling fortfarande en tämligen begränsad företeelse. De flesta primärproducenter säljer hela sin produktion till företag inom förädlingsledet, vilket gör att primärledet har mycket litet inflytande över den förädling och marknadsföring som görs i efterföljande led.

---

¹⁵⁶ Jordbruksverket (2018). *Hållbar produktion och konsumtion av mat*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ra1817.html>

¹⁵⁷ Jordbruksverket 2018. *Mervärde i svensk grisproduktion*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr2921.html>, *Mervärden i svensk kycklingproduktion*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr2924.html>, *Mervärden i svensk produktion av får och lamm*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr2922.html>, *Mervärden i svensk nötköttsproduktion*
<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr2925.html>

¹⁵⁸ Konkurrensverket (2018). *Konkurrensen i livsmedelskedjan*. Rapport 2018:4.

¹⁵⁹ Konkurrensverket (2018). *Konkurrensen i livsmedelskedjan*. Rapport 2018:4

¹⁶⁰ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

Detta gör att primärledet står för en relativt liten del av produktens slutvärde och har därmed en svag position i värdekedjan.¹⁶¹

W3 Mervärden som stöds av lagstiftning begränsar primärproducenternas förmåga att använda dessa mervärden för att stärka sin marknadsposition

Mervärden som stöds av lagstiftning underminerar primärproducenternas möjligheter att använda dessa mervärden för att stärka sin marknadsposition eftersom alla producenter inom det svenska jordbruket producerar samma mervärden. Detta gör att primärledet inte kan erbjuda produkter som är differentierade när det kommer till dessa mervärden. Man kan därför inte begära att få extra betalt för dessa som exempelvis är fallet med ekologiska produkter jämfört med konventionella.

Möjligheter, särskilt mål 3

O1 Nya handelsavtal kan ge tillträde till nya marknader

Nya handelsavtal kan öppna upp nya exportmöjligheter genom att ge tillträde till nya marknader. Detta kan också leda till att importerade insatsvaror, exempelvis foder och handelsgödsel, blir billigare.

O2 Konkurrensen ökar i förädlingsledet

Antal företag som förädlar livsmedel har ökat under de senaste åren.¹⁶² En mångfald av företag vad gäller storlek, ägandeform o.s.v. gynnar konkurrensen i livsmedelskedjan.¹⁶³

O3 Digitalisering öppnar upp för nya affärsmodeller

Digital teknik möjliggör nya affärsmodeller som kan stärka producentledet, till exempel genom att det blir möjligt för producenterna att kapa mellanled.¹⁶⁴

O4 Ökat intresse för matens ursprung och produktionssätt

Intresset och betalningsviljan för närproducerad mat har ökat kraftigt och konsument-trenderna pekar i riktningen mot att handla direkt av producenten.¹⁶⁵ Detta gör att förädlingsgraden ökar redan i primärledet så att förädlingsvärdet i jordbruket ökar. Det gör i sin tur att primärledet står för en större andel av värdekedjan inom livsmedelsproduktionen. Det blir också allt fler livsmedelsföretag vilket ger fler affärspartners för primärproducenterna.¹⁶⁶

---

¹⁶¹ Konkurrensverket (2011). *Mat och marknad – från bonde till bord*. Rapport 2011:3

¹⁶² SCB, Företagens ekonomi 2011–2015

¹⁶³ Konkurrensverket (2011). *Mat och marknad – från bonde till bord*. Rapport 2011:3

¹⁶⁴ Jordbruksverket (2017). *Den digitaliserade gården Hur kan samhället bidra?* Rapport 2017:17

¹⁶⁵ Jordbruksverket (2017). *Jordbruksföretagens kombinationsverksamheter 2016*. JO 47 SM 1701

¹⁶⁶ SCB, Företagens ekonomi 2011–2015

O5 Översyn av regelverk och rekommendationer vid offentlig upphandling

Den offentliga sektorn i Sverige är en av livsmedelskedjans största kunder. Regler för offentlig upphandling försvårar upphandlingar som premierar de s.k. svenska mervärdena. Det finns utrymme för förenklingar och ökad kunskap kring hur reglerna kan tillämpas.¹⁶⁷

Hot, särskilt mål 3

T1 Ojämna maktförhållanden i livsmedelskedjan

Primärproducenterna är som grupp splittrade jämfört med förädlingsindustri och handel. Ökad globalisering resulterar i att förädlingsindustrin i allt större utsträckning domineras av multinationella företag¹⁶⁸ som kan förmodas ha begränsad betalningsvilja för svenska mervärden. Dessa mervärden är dessutom ofta understödda av svensk lagstiftning, vilket är ett trubbigt medel för att gynna producenterna eftersom primärledet då får svårare att använda dessa mervärden för att utveckla sina egna unika produkttegenskaper, varumärken och branschstandarder.

T2 Andra länder skärper sin lagstiftning kring djurvälstånd och miljöhänsyn

Sverige är på många sätt ett föregångsland när det kommer till djurvälstånd, smittskydd och miljöhänsyn. Andra länder, inte minst inom EU, håller på att skärpa sin lagstiftning på flera av dessa områden vilket gör att svenskt jordbruk riskerar att förlora sitt försprång.¹⁶⁹

4.2 Allmänt mål – Stödja miljövård och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål

Det är viktigt att svenskt jordbruk är långsiktigt hållbart och konkurrenskraftigt för att värna biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Därför är det allvarligt att lönsamheten är svag i stora delar av landet, främst i den typen av jordbruk som mest gynnar natur och landskap. Om inte lönsamheten kan förbättras eller om politiken inte kompenserar för detta kommer det förutom minskad livsmedelsproduktion även att påverka flera miljönyttor som biologisk mångfald och ett öppet odlingslandskap, vilket gör det svårt att nå miljömålet Ett rikt odlingslandskap.

Det finns problem med näringsläckage från jordbruket till vatten. Klimatförändringar med mer nederbörd kan göra att denna problematik växer. Problemen med vattenkvalitet är störst i slättbygder. Ökad intensitet inom växtodling och animalieproduktion i Sverige bidrar till att riskerna ökar även för läckage av växtskyddsmedel till yt- och grundvatten. En viktig förutsättning för en effektiv användning av växtnäring och växtskyddsmedel är att marken är väl-dränerad. Ny teknik och andra odlingsystem kan bidra till en god vattenkvalitet.

---

¹⁶⁷ Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring. SOU 2015:15

¹⁶⁸ Jordbruksverket (2016). *Livsmedelsindustrins internationalisering - Effekter på sysselsättning och produktivitet*. Rapport 2016:16

¹⁶⁹ Jordbruksverket (2010). *Kostnader och intäkter i svenskt jordbruk – en jämförelse med Danmark och Finland*. Rapport 2010:18

Utsläppen till luft behöver minskas vilket kan göras genom att miljö- och klimatpåverkan från lantbruket ytterligare begränsas, bland annat genom att öka andelen förnybar energi. Genom att minska utsläpp av kväveoxider och ammoniak bidrar jordbruket till att nå miljömålen Begränsad klimatpåverkan, Ingen övergödning, Frisk luft och Giftfri miljö.

Det finns ett väl etablerat offentligt finansierat rådgivningssystem i Greppa Näringen, växtskyddscentraler och ekorådgivning som är en länk mellan forskare och företag. Det finns dock svårigheter för rådgivningsföretag att ta betalt för miljöråd.

4.2.a Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi

Nulägesbeskrivning

Jordbrukets utsläpp av växthusgaser har minskat sedan 1990-talet

Jordbruket står för omkring 13 procent av de svenska utsläppen av växthusgaser. Andelen har ökat något på senare år, eftersom jordbrukets utsläpp varit i stort sett oförändrade samtidigt som utsläppen från andra sektorer har minskat.

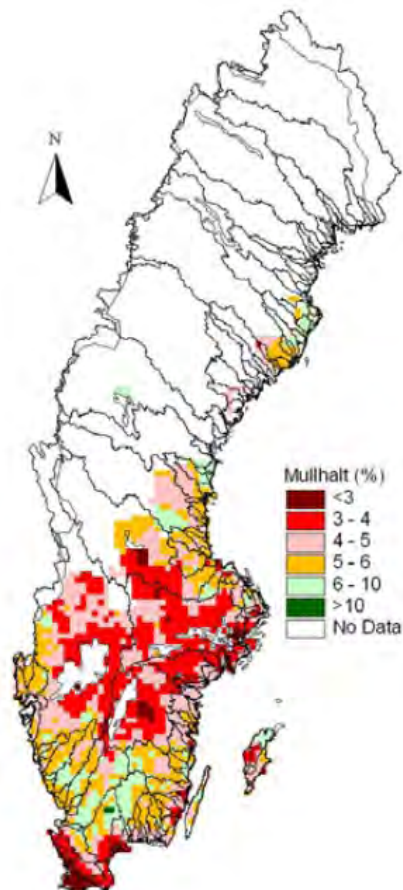
Figur 19 Jordbrukets och andra källors utsläpp av växthusgaser, miljoner ton
Källa: Naturvårdsverket

Utsläppen för det som enligt klimatrapporeringen räknas till jordbrukssektorn var 2016 knappt 7 miljoner ton koldioxidekvivalenter (motsvarande 13 procent av de totala utsläppen). Dessa utsläpp domineras av utsläpp av metan från djurs matsmältning och av lustgas från jordbruksmark. Jordbrukssektorns utsläpp har minskat med 10 procent sedan 1990 beroende främst på minskad djurhållning (framför allt antal mjölkcor och grisar) och delvis på minskad användning av mineralgödsel. Utsläppen från jordbrukets arbetsmaskiner var 0,6 miljoner ton koldioxidekvivalenter år 2017. Utsläppen från jordbrukets arbetsmaskiner och lokaler motsvarar totalt knappt 1 miljon ton koldioxid och utsläppen har sedan 1990 minskat med 25 procent.

Utöver utsläpp av metan och lustgas sker det utsläpp och upptag av koldioxid från åkermark och betesmark p.g.a. kolförrådsförändringar i jordar och biomassa. Utöver dessa kolflöden beräknas jordbruksmark i genomsnitt vara en källa till koldioxid där den största källan är mulljordar som årligen antas släppa ifrån sig knappt 3 miljoner ton koldioxid.

Mineraljordarna uppvisar stor mellanårsvariation i utsläpp och upptag av koldioxid vilket i stor utsträckning beror på variationer i tillförsel av organiskt material till marken (rester av årlig skörd och tillförsel av naturgödsel). Den kontinuerliga inventeringen av kolförråd i åkermark pekar på att det sker en långsiktig uppbyggnad av kol i mineraljorden. Arealen åkermark har minskat sedan 1990 vilket i viss utsträckning påverkar utsläppen från denna marktyp. Betesmark omfattar endast en procent av landarealen och de genomsnittliga årliga nettoupptagen har legat nära noll under perioden 1990-2017.

Mullhalten i åkermarken varierar i olika delar av Sverige. Halterna tenderar att vara lägre än genomsnittet i slättbygderna och högre i skogsbygderna.

Figur 20 Geografisk fördelning av mullhalt i matjorden. För de vita områdena i kartan saknas data.
Källa: Jordbruksverket 2015:19

I Skåne är många jordar mullfattiga, medan höga halter av organiskt material är frekventa i de nederbördsrika områdena i Västsverige.¹⁷⁰ I Sverige har mullhalten i åkermarken ökat i medeltal de senaste tjugo åren, detta främst beroende på en ökande areal vall.¹⁷¹

Bioekonomin är en viktig och växande del av svensk ekonomi

Den svenska bioekonomin beräknas stå för 7 procent av Sveriges BNP, 11 procent av landets totala omsättning och 23 procent av den totala varuexporten. Antalet anställda inom bioekonomin är nästan 350 000, vilket motsvarar drygt 7 procent av den totala sysselsättningen.¹⁷²

Mer än hälften av energin kommer från förnybara källor

Energi- och klimatåtgärder, inte minst koldioxidskatten som infördes på 1990-talet, har lett till att användningen av förnybar energi ökat markant under senare decennier. År 2017 stod den för 55 procent av den totala energianvändningen i Sverige. En stor andel av den förnybara energin kommer från bioenergi.¹⁷³ Den ökade tillförseln av bioenergi beror främst på bättre utnyttjande av restprodukter från skogsnäringen. Samtidigt som att skogstillväxten och skogsavverkningarna det senaste århundradet har fördubblats har skogens virkesförråd och kolförråd ökat. Tillskottet av biobränslen från jordbruket har också ökat, både inhemskt producerade och importerat fordonsbränsle. Idag bidrar det svenska jordbruket relativt lite (2 procent) till energitillförseln i Sverige. Förutom biogas och grödor för produktion av biodrivmedel ingår energiskog och vissa andra energigrödor för småskalig värme- och elproduktion.¹⁷⁴

År 2010 hade 15 lantbruk i Sverige startat biogasanläggningar där det rötas stallgödsel. Antal anläggningar i Sverige som använder gödsel för biogasproduktion har under 2016 ökat till 60 stycken, varav 40 var gårdsanläggningar och resterande samrötningsanläggningar. Under 2016 rötades drygt 4 procent av stallgödseln.¹⁷⁵

Jordbruket behöver anpassa sig till klimatförändringarna

Klimatförändringarna kommer att innebära ett varmare klimat med förändrade nederbördsmonster, längre vegetationsperiod och mer frekventa extrema väderhändelser. Det finns positiva aspekter som att en längre växtsäsong kan möjliggöra fler eller större skördar,

---

¹⁷⁰ Jordbruksverket (2015). *Nationell jordartskartering*. Rapport 2015:19

¹⁷¹ Poeplau et al. 2015. *Positive trends in organic carbon storage in Swedish agricultural soils due to unexpected socio-economic drivers*. Biogeosciences, 12, 3241-3251, 2015

¹⁷² Tillväxtanalys (2016). *Den svenska bioekonomins utveckling – statistik och analys*. Svar Direkt 2016:23.

¹⁷³ Energimyndigheten (2019). *Energiläget i siffror 2019*.

¹⁷⁴ Black-Samuelsson S, Eriksson H, Henning D, Janse G, Kaneryd L, Lundborg A och Niemi Hjulfors L. 2017. *Bioenergi på rätt sätt – om hållbar bioenergi i Sverige och andra länder*. Rapport av Skogsstyrelsen, Energimyndigheten, Jordbruksverket och Naturvårdsverket. Rapport 10, Skogsstyrelsen. 2017.

¹⁷⁵ Naturvårdsverket (2018). *Fördjupad analys av svensk klimatstatistik 2018*. Naturvårdsverket Rapport 6848.

möjligheter att odla vissa grödor längre norrut samt möjligheter för en längre utevistelse hos jordbrukets djur. Det finns också, negativa aspekter som utmaningar med mer och mindre nederbörd under olika säsonger, större behov av växtskyddsåtgärder och en högre risk för värmestress hos djur. Sverige är ett nord-sydligt långsträckt land med stora regionala skillnader vilket innebär att klimatförändringen kommer att få olika effekter i olika delar av landet. Exempelvis flyttas odlingsgränsen för olika grödor successivt norrut medan effekterna av havsnivåhöjningen blir störst i södra Sverige. Även effekterna av ett förändrat klimat utanför Sverige påverkar den svenska jordbruks- och trädgårdssektorn. Det svenska jordbruket kan få större betydelse i framtiden om förutsättningarna försämras i viktiga jordbruksområden i världen.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 4

S1 Rik tillgång på naturresurser

Sverige är, relativt sin befolkning, ett stort land med rik tillgång till naturresurser som mark, skog och vatten. Detta är i första hand att betrakta som en styrka, eftersom resurserna kan användas för att bidra till många av samhällets målsättningar. Exempelvis bidrar skogens förmåga att ersätta fossilbaserade material, binda kol och leverera klimatneutral energi till landsbygdernas möjlighet att bidra till klimatmålen.^{176 177}

S2 Skog och jordbruksmark har god förmåga till kolinlagring

Sverige har en stor andel skog och en liten andel jordbruk. Enligt kommissionen utgörs Sverige av drygt 9 procent jordbruksmark och cirka 59 procent skogsmark. De visar också att Sverige har höga halter av kol i mark.¹⁷⁸ Såväl Sveriges unga jordar som det kalla klimatet medverkar till en långsammare nedbrytning av organiskt material än i mer sydliga länder. En stor del av skogen är under tillväxt vilket också är positivt för kolinlagring.

S3 Goda förutsättningar att ställa om till fossilfri energi

Fleråriga energigrödor och mellangrödor har potential att ersätta fossil energi samtidigt som miljöpåverkan från produktion är liten. Energi som produceras från exempelvis sol och vind eller restprodukter som gödsel och halm kan också ersätta fossil energi. Flera av landsbygdernas näringar kan därför spela en avgörande roll för samhällets omställning till en cirkulär, biobaserad och fossilfri ekonomi.¹⁷⁹

---

¹⁷⁶ Regeringskansliet (2018). *Strategi för Sveriges nationella skogsprogram*. N2018.15.

¹⁷⁷ Arbetsgrupp 2 (2016). *Virkesproduktion, övriga ekosystemtjänster och naturens gränser*. Underlagsrapport från arbetsgrupp 2 inom nationellt skogsprogram.

¹⁷⁸ DG agri (2017). Beräknade kontextindikatorer 31 och 41. SOC=soil organic carbon, organiskt kol i marken

¹⁷⁹ *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder – för ett Sverige som håller ihop*. Prop. 2017/18:179.

S4 Svensk animalieproduktion har jämförelsevis låg klimatpåverkan

Den svenska djurhållningen är, relativt andra länder, mer klimateffektiv.¹⁸⁰ Inom svensk animalieproduktion är växthusgasutsläpp per kilo produkt klart under genomsnittet för EU.¹⁸¹ Trenden för utsläppen är dessutom nedåtgående i Sverige, medan trenden för globala utsläpp från animalieproduktion är stigande.¹⁸² Faktorer som bidrar till en klimateffektiv produktion är bland annat relativt friska djur och att biprodukter som inte lämpar sig för humankonsumtion tas tillvara.¹⁸³

S5 Hög generell utbildningsnivå och starka institutioner underlättar omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi

En rad generella faktorer, som god institutionell kapacitet, hög utbildningsnivå och kompetens, hög innovationskraft och ett väl etablerat rådgivningssystem är styrkor som bidrar till ökade förutsättningar att minska klimatpåverkan och till att genomföra effektiva anpassningar till ett förändrat klimat. Till denna allmänna institutionella beredskap kan man också lägga till det faktum att jordbruks- och markfrågor på senare tid hamnat högre på den politiska agendan.¹⁸⁴

S6 Goda förutsättningar till låg klimatpåverkan från växthusodling

En stor andel av företag med växthusodling har ställt om sin uppvärmning från fossil till förnybar energi vilket möjliggör odling av grönsaker och prydnadsväxter med låg klimatpåverkan.¹⁸⁵

---

¹⁸⁰ Nordiska Ministerrådet (2017). *Future Nordic Diets*. Rööf m fl

¹⁸¹ Lesschen, J., P. & Westhoek, H. (2011). *Greenhouse gas emission profiles of European livestock sectors*. *Animal Feed Science and Technology* 166:16-28.

¹⁸² Cederberg, C. et al. (2009). *Greenhouse gas emissions from Swedish production of meat, milk and eggs 1990 and 2005*. SIK-report no. 793. SIK - The Swedish Institute for Food and Biotechnology.

¹⁸³ Gård & Djurhälsan (2018). *InterPIG - Internationella rapporten 2017*. Husdjursstatistik 2018. Växa Sverige

¹⁸⁴ *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop.2016/17:104.

¹⁸⁵ Jordbruksverket (2018). *Energianvändning i växthus 2017*. Statistikrapport 2018:05

Svagheter, särskilt mål 4

W1 Det saknas kunskap om effektiva klimatåtgärder

Utsläppen från jordbrukssektorn kan minska men inte tas bort helt. Vissa utsläpp kan inte minskas på grund av begränsningar i att kunna påverka de biologiska processerna. Det saknas också kunskap om effektiva klimatåtgärder.¹⁸⁶

W2 Utsläppen från organogen jordbruksmark är stora men svåra att minska utan produktionsbortfall

Trots att organogen jordbruksmark endast utgör en liten andel av den totala jordbruksarealen står dessa marker för en tredjedel av det svenska jordbrukets utsläpp av växthusgaser. Utifrån dagens kunskapsläge är den mest effektiva metoden för att kraftigt minska utsläppen av växthusgaser från organogen jordbruksmark att återställa dessa till våtmarker. Detta innebär en nedläggning av produktionen på marken.¹⁸⁷

W3 Svenska odlingsförhållanden gör att svenskproducerade vegetabilier har jämförelsevis hög klimatpåverkan

En relativt låg medelavkastning per hektar innebär att svenska vegetabilier har en jämförelsevis hög klimatpåverkan per kilo produkt. Stora geografiska avstånd ökar dessutom behovet av transporter redan i primärledet. De regionala skillnaderna är dock stora och den höga avkastningen i södra Sverige ger ett lägre klimatavtryck än i norra delarna av landet.

W4 Stora geografiska avstånd ger stor klimatpåverkan

Stora avstånd och brister i infrastrukturen gör att utsläpp från transporter blir höga. Potentialen för att utnyttja möjligheten till produktion av olika typer av förnybar energi inom jordbruket begränsas samtidigt av tillgången till råvara inom rimliga avstånd från produktionen. Landsbygdens gleshet och bristande infrastruktur har därför betydelse för potentialen att minska jordbrukets klimatpåverkan. Det är i detta sammanhang värt att notera att Sverige producerar mindre förnybar energi per hektar jordbruksmark än EU-genomsnittet, 70 respektive 100 kg oljeekvivalenter per hektar.¹⁸⁸

W5 Naturliga förutsättningar gynnar animalieproduktion mer än växtodling

Såväl naturliga förutsättningar som traditioner gynnar mjölk- och köttproduktion, relativt växtodling.¹⁸⁹ Det kan vara svårt för svenskt jordbruk att möta en ökad efterfrågan på en mer växtbaserad och klimateffektiv kosthållning.

---

¹⁸⁶ Jordbruksverket (2018). *Hur kan den svenska jordbrukssektorn bidra till att vi når det nationella klimatmålet?* Rapport 2018:01

¹⁸⁷ Jordbruksverket (2018). *Återvätning av organogen jordbruksmark som klimatåtgärd*. Rapport 2018:30.

¹⁸⁸ DG agri (2017). Beräknade kontextindikatorerna 4 och 43.

¹⁸⁹ Jordbruksverket (2003). *Hur går det för svenskt jordbruk – en jämförelse med några konkurrentländer*. Rapport 2003:7

Möjligheter, särskilt mål 4

O1 Ökad efterfrågan på svenskt kött kan bidra till minskade utsläpp från köttkonsumtion

En relativ ökning av efterfrågan på kött producerat i Sverige¹⁹⁰ bidrar till att kött produceras på ett relativt sett mer klimateffektivt sätt. Det förutsätter att det svenska köttet ersätter produktion i andra länder.

O2 Politiska mål främjar omställningen till ett fossilfritt samhälle

Politiska mål om att ställa om till ett fossilfritt samhälle kan betraktas som en möjlighet. Sverige ska ställa om hela sin energi- och transportsektor och bland annat ska andelen förnybara drivmedel öka högst avsevärt. Dessa förnybara drivmedel ska komma framför allt från skogen men också från en ökad produktion av biomassa från åkermarken vid sidan av livsmedelsproduktionen.¹⁹¹ Den efterfrågan på förnybar energi som detta skapar är att betrakta som en möjlighet som underlättar för landsbygderna att bidra till klimatmålen.

O3 Ökad kolinlagring kan bidra till både miljö- och produktionsmål

Att binda in organiskt kol i mark är förutom en klimatåtgärd en av de viktigaste faktorerna för markens bördighet. Många av de åtgärder som lyfts fram för att öka bördigheten och öka kolinlagringen ses dessutom som viktiga för att klara ett föränderligt klimat samt extremväder såsom översvämning och torka. Detta kan uppnås på många olika sätt, exempelvis genom ändrad markanvändning eller förändring av odlingsystem och skötselåtgärder. Odling av vall, fånggrödor och fleråriga grödor samt tillförsel av organiskt material är några av de metoder som har störst potential.¹⁹² Möjligheterna till kolinlagring skiljer sig dock mellan Sveriges olika delar på grund av skillnader i klimat, jordart och tidigare markanvändning samt tillgång till organiskt material som stallgödsel eller rötslam.

O4 God institutionell kapacitet att hantera olika målkonflikter

Det finns en stark institutionell kapacitet som skapar förutsättningar att på ett effektivt sätt hantera de i sig oundvikliga målkonflikterna mellan klimatmål och andra mål. Ett exempel på det är att ökad samverkan mellan olika intressen kan mildra målkonflikter, exempelvis den mellan rennäring och vindkraft, och därigenom öka möjligheterna att bidra mer till fler mål.

O5 Klimatförändringarna medför bättre odlingsförutsättningar för svenskt jordbruk

Sammantaget förväntas klimatförändringarna medföra större för- än nackdelar för svenska jordbrukets produktionsförmåga under förutsättning att sektorn anpassar sig till de nya förutsättningarna. En längre växtsäsong, möjligheter att odla andra grödor, högre

---

¹⁹⁰ Rapport från detaljhandeln, Axfood

¹⁹¹ *En klimat- och luftvårdsstrategi för Sverige*. Delbetänkande av Miljömålsberedningen. SOU 2016:47.

¹⁹² Bolinder, M., Freeman, M., Kätterer, T. (2017). *Sammanställning av underlag för skattning av effekter på kolinlagring genom insatser i Landsbygdsprogrammet*. Sveriges lantbruksuniversitet

koldioxidhalt samt möjligheter för en längre utevistelse hos jordbrukets djur är några positiva aspekter som ett förändrat klimat leder till.^{193 194}

Hot, särskilt mål 4

T1 Svagt kunskapssystem och låg investeringsvilja hämmar anpassningsarbetet

För att kunna hantera det hot som klimatförändringarna innebär behövs det ny kunskap, investeringar i nya lösningar samt underhåll av befintliga byggnader och infrastruktur. Lönsamheten i stora delar av branschen är låg vilket resulterar i en svag investeringsvilja.¹⁹⁵ Lönsamheten för kvinnor är lägre än för män: 2016 var kvinnors sammanlagda förvärvsinkomst 88 procent av männens. Den demografiska strukturen i jordbrukssektorn kännetecknas av en relativt hög medelålder bland företagarna. För företagarna mellan 25-44 år utgör kvinnorna omkring 21 procent. Med åldern sjunker dock andelen kvinnor, för att landa på ca 13 procent bland jordbruksföretagarna som är 65 år eller äldre.¹⁹⁶ Hos företagare som närmar sig pensionsåldern saknas ofta incitament att investera i modern teknik och lära sig nya arbets- och produktionsmetoder. Dessutom pågår det jämförelsevis lite tillämpad forskning inom jordbruksområdet och forskningen utgår i för liten grad från näringens behov. Detta gör att innovationsförmågan är lägre i jordbruket än i andra delar av svenskt näringsliv.¹⁹⁷

T2 Subventioner till fossila bränslen minskar investeringsviljan i förnybara alternativ

Låga energipriser innebär minskade incitament att utveckla och investera i produktion av förnybara energiresurser från landsbygderna. Globalt är subventionerna till fossila bränslen fortfarande mycket större än till förnybar energi.^{198 199}

---

¹⁹³ Jordbruksverket (2017). *Handlingsplan för klimatanpassning, Jordbruksverkets arbete med klimatanpassning inom jordbruks- och trädgårdssektorn*. Rapport 2017:7.

¹⁹⁴ Bernes, C. (2016). *En varmare värld – Växthuseffekten och klimatets förändringar*. Tredje upplagan. Monitor 23. Naturvårdsverket.

¹⁹⁵ Jordbruksverket (2018). *Förprovningar av stallplatser 2017, På tal om jordbruk och fiske – fördjupning om aktuella frågor*

¹⁹⁶ Jordbruksverket, (2018). *Indikatorer och statistik uppdelat per kön – inom jordbruket, landsbygdsprogrammet och i Sveriges landsbygder*.

¹⁹⁷ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

¹⁹⁸ IEA (2015). International Energy Agency. Energy and climate change. World Energy Outlook, special report

¹⁹⁹ Black-Samuelsson S. et al. (2017). *Bioenergi på rätt sätt – om hållbar bioenergi i Sverige och andra länder*. Rapport av Skogsstyrelsen, Energimyndigheten, Jordbruksverket och Naturvårdsverket. Rapport 10, Skogsstyrelsen. 2017.

T3 Regelverk försvårar statligt stöd till förnybar energiproduktion

Statsstödsregler som minskar möjligheterna att bedriva en politik som gynnar exempelvis förnybar energiproduktion kan utgöra minskade möjligheter att bidra till minskade växthusgasutsläpp.

4.2.b Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft

Nulägesbeskrivning

Förvaltning av jordbruksmark är en viktig del av miljömålen

Jordbruksmarken är en naturresurs som om den hanteras på rätt sätt har potential att leverera livsmedel och andra produkter under lång tid²⁰⁰. Jordbruksmarkens produktionsförmåga lyfts också fram i två av tolv preciseringar under miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap. För en hållbar utveckling ska åkermarken ha en bra mullhalt, att markpackning inte är ett hot mot produktionen, att dräneringen fungerar och att åkermarkens biologiska och kemiska egenskaper inte försämras. Mullhalten i svenska jordar bedöms överlag som god men i framför allt slättbygd är halten i vissa jordar lägre än vad som är produktionsmässigt optimalt²⁰¹. Markpackningen i svenska jordar riskerar att öka i och med ökad nederbörd och tunga jordbruksmaskiner. SLU genomför undersökningar av markpackningen på ett 30-tal olika fält i Sverige enligt ett rullande schema. Data kan dock ännu inte användas för att dra några generella slutsatser om tillståndet för jordarna.

Tillförsel av tungmetaller, främst kadmium genom luftdeposition, mineralgödsel och kalkningsmedel²⁰², är ett annat hot mot en hållbar förvaltning av åkermarken som naturresurs. Kadmium finns naturligt i jorden och halterna varierar över landet, med högre halter i bland annat delar av Jämtlands och Skåne län²⁰³.

Jordbruket står för hälften av den mänskligt orsakade tillförseln av växtnäring till vatten

Jordbruksmarken bidrar med tillförsel av övergödande kväve och fosfor till sjöar, vattendrag kustvatten och havsbassänger samt tillförsel av nitrat till grundvatten. Jordbruksmarken står för närmare hälften av den mänskligt orsakade tillförseln av kväve och fosfor till vatten²⁰⁴. Andelen är större i områden med större andel jordbruksmark som i slättbygder och lägre i norra Sverige.

---

²⁰⁰ Hasund, K P. (1986). *Jordbruksmarken i naturresursekonomiskt perspektiv*. SLU, rapport 269.

²⁰¹ SCB, Jordbruksverket, Naturvårdsverket och LRF (2012). *Hållbarhet i svenskt jordbruk 2012*.

²⁰² Jordbruksverket (2019). *Ett rikt odlingslandskap För djupad utvärdering 2019*. Rapport 2018:31

²⁰³ SLU (2019). *Mark- och grödoinventeringen*.

²⁰⁴ Havs- och vattenmyndigheten (2016). *Näringsbelastningen på Östersjön och Västerhavet 2014*. Havs- och vattenmyndighetens rapport 2016:12

Näringsbalanser för jordbruksmark visar att överskotten av fosfor har minskat och tillförsel och bortförsel av fosfor till jordbruksmarken nu är i balans på nationell nivå²⁰⁵. För jordbruksföretag i mer växtodlingsinriktade slättbygder är det ett underskott av fosfor, dvs. större bortförsel än tillförsel av fosfor, medan företag i områden med mer djurproduktion har högre tillförsel än bortförsel. För kväve är det överskott på nationell nivå, men det är inte samma tydliga skillnad mellan regioner.

Att anpassa växtnäringstillförseln till grödans behov och markens förutsättningar medför att växtnäringen utnyttjas effektivt och förlusterna begränsas. Beslutsunderlag och verktyg har utvecklats av branschföretag och inom Greppa Näringen. De används för att bestämma gödslingsbehov och även anpassa tillförseln till varierande behov på fältnivå.

CropSAT använder satellitbilder för att beräkna variationen i grönmassa på fältnivå. Lantbrukare kan med CropSAT ta fram kvävebehovskartor och med hjälp av GPS styra gödningen av kväve inom fältet. Med en N-Sensor (en ramp med sensorer monterad på traktortaket) kan gödlningsnivån för kväve varieras inom ett fält under själva spridningen. N-sensorn läser av grödans färg och biomassa när traktorn kör i fältet och använder mätvärdena för att ändra inställningen på gödselspridaren. Lantbrukare kan också använda verktyget DataVäxt för att planera, dokumentera och analysera växtodlingen och för att beräkna gödselrekommendationer och växtnäringsbalanser. Greppa Näringens kalkylprogram VERA används bland annat för beräkningar av växtnäringsbalanser och för att upprätta gödlningsplaner för mineral- och stallgödsel på fältnivå. Skyddsavstånd vid spridning av mineral- och stallgödsel intill vattendrag medför att gödselmedel inte riskerar att hamna i vattnet.

Att marken är bevuxen med höstsådda grödor, perenna grödor eller fång- och mellangrödor motverkar växtnäringsläckage främst under hösten, men även under vintern om marken inte är frusen. I de flesta områden i Sverige är andelen höstbevuxen mark relativt hög genom odling av höstsådda grödor och/eller vall. I vissa delar av Sverige är det inte möjligt att odla höstsådda grödor utan man är hänvisad till vårsådda grödor. Vårsådda grödor behövs också i hela landet för att uppnå varierade och bra växtföljder. På lerjordar behöver plöjning inför vårsådd ske på hösten, vilket gör att det inte är möjligt att ha marken bevuxen under hösten. Odling av fånggrödor inom nitratkänsliga områden bidrar till att marken är bevuxen under hösten. Utanför nitratkänsliga områden, dvs. i norra Sverige och i skogsbygder i södra Sverige, är vall den dominerande grödan och andelen höstbevuxen mark är relativt hög där.

Det finns inte någon generell risk för erosion från svenska jordar. Under förhållanden med en kombination av faktorer som stark marklutning, erosionskänsliga jordarter och intensiv nederbörd kan det dock uppstå risker för erosion med ytvattenavrinning på olika platser i landskapet. Att marken är bevuxen under hösten eller lämnas obearbetad efter skörd motverkar erosionsförluster genom ytvattenavrinning. Även anlagda skydds zoner längs

---

²⁰⁵ Statistiska centralbyrån (2018). *Kväve- och fosforbalanser för jordbruksmark 2016*. Statistiska meddelanden MI 40 SM 1801

vattendrag och på andra utsatta platser motverkar erosionsförluster. I vissa spannmålssinriktade områden i slättbygder i Svealand kan andelen höstbevuxen mark vara något lägre än i övriga landet, men andelen skyddszoner är relativt hög där. Strukturkalkning förbättrar aggregatstabiliteten på lerjordar och motverkar erosions- och fosforförluster.

Våtmarker och dammar som har anlagts och restaurerats i odlingslandskapet bidrar till fånga upp och rena vattnet från övergödande kväve och fosfor. Våtmarkerna och dammarna behöver underhållas för att de långsiktigt ska behålla den renande förmågan.

Särdrag i den svenska vattenlagstiftningen

Sveriges vattenlagstiftning skiljer sig från lagstiftningen i flera länder i EU genom att vattnet inte är allmän utan enskild egendom. Vattenanläggningar som är gemensamma för flera fastigheter, exempelvis diken för avvattning av jordbruksmark, förvaltas av samfälligheter där berörda fastighetsägare har andelar i förhållande till den nytta de har av anläggningen. Det innebär att åtgärder för att underhålla eller förändra anläggningar ofta kräver samverkan mellan ett flertal fastighetsägare med olika intressen och förutsättningar vilket kan leda till tidskrävande och kostsamma processer.

Markavvattning kräver tillstånd i hela Sverige, förutom täckdikning med rör upptill 300 mm som är undantagen. I stora delar av södra Sverige finns också ett generellt förbud som kräver att man utöver tillstånd även söker dispens hos länsstyrelsen.

Jordbrukssektorn är den enskilt största källan för utsläpp av ammoniak

Utsläpp av ammoniak till luft leder till nedfall av övergödande kväve till landmiljön och vatten. Jordbrukssektorn är den enskilt största källan (ca 90 %) för utsläpp av ammoniak²⁰⁶. Enligt nuvarande prognoser behöver ammoniakutsläppen i Sverige minska för att uppfylla kraven i EU:s takdirektiv²⁰⁷. Fler åtgärder kan därför behöva genomföras i jordbruket. Utsläppen av ammoniak i jordbruket är kopplade till djurhållningen och är därmed större i områden med mer omfattande djurhållning och mindre i områden där djurbesättningarna ligger glest eller är små. Ammoniakutsläppen kan minska genom ett effektivare utnyttjande av kväve vid utfodring och gödsling, genom teknik som ger lägre ammoniakförluster vid spridning av stallgödsel samt täckning av gödselbehållare.

Svensk odling i jord- och trädgårdsbruk använder lite växtskyddsmedel

Inom det svenska jordbrukets växtodling, på drygt 3 miljoner ha, domineras växtföljderna av spannmål och vallodling för bete och slätter, med c:a en tredjedel var av åkermarken. Dessa vallbaserade växtföljder ger Sverige fördelar ur miljösynpunkt, som både minskar behovet av växtskyddsmedel och håller tillbaka både ogräs- och skadetrycket från konkurrerande ogräs respektive insekter och svampar. I en EU-jämförelse ligger den svenska användningen

---

²⁰⁶ Naturvårdsverket (2019). *Utsläpp av ammoniak till luft*. Hämtad från webbsida 2019-05-17.

²⁰⁷ Naturvårdsverket (2019). *Nationellt luftvårdsprogram*. Hämtad från webbsida 2019-05-17.

av växtskyddsmedel mycket lågt²⁰⁸. Den ökande intensifieringen inom växtodlingen ger dock en alltmer ökande användning av växtskyddsmedel, mätt som hektardoser²⁰⁹.

Samtidigt är läckage av växtskyddsmedel till omgivande miljöer på land och i vatten ett av de största miljöproblemen inom jordbruks- och trädgårdsnäringarna. I den nationella screeningen av bekämpningsmedel i åar i jordbruksområden som institutionen för vatten och miljö vid SLU genomförde 2016, överskreds summahalten av växtskyddsmedel i vatten, 0,5 µg l⁻¹ vatten, i 60 % av proven. Vid samma analys hade 38 % av proverna minst ett verksamt ämne som överskred respektive fastställda riktvärde²¹⁰. Årligen beräknas också både riskindex för hälsa och miljö²¹¹ som uppvisar en kraftig minskning av risker sedan 1988 men en svag ökning på senare år, och toxicitetsindex för växtskyddsmedel i ytvatten²¹², som inte visar några tydliga minskningar under de två decennier. De här resultaten visar på behovet att modifiera användningsstrategier och utveckla det förebyggande arbetet. Integrerad produktion, IPM, som sedan 2014 är ett krav i EU:s direktiv om hållbar användning av växtskyddsmedel²¹³, tillämpas också i Sverige, styrt genom den nationella handlingsplanen²¹⁴ och genom den utbildning, rådgivning och information som Jordbruksverket driver och förmedlar inom näringen²¹⁵. Ur ett konsumentperspektiv är dock halterna av rests substanser från växtskyddsmedel i svenskodlade vegetabilier mycket låga och innebär enligt Livsmedelsverket inga risker för konsumenterna^{216,217}.

---

²⁰⁸ EEA (2017). *Environmental indicator report 2016*.

²⁰⁹ SCB (2018). *Växtskyddsmedel i jordbruket 2017. Beräknat antal doser (MI 31 SM 1801)*.

²¹⁰ Lindström et al. (2017). *Nationell screening av bekämpningsmedel i åar i jordbruksområden 2016. Uppföljning av 2015 års undersökning*. SLU, Vatten och miljö, Rapport 2017:5.

²¹¹ Kemikalieinspektionen (2018). *Riskindex för växtskyddsmedel*.

²¹² Sveriges miljömål (2018). *Indikatorer för Giftfri miljö. Växtskyddsmedel i ytvatten*

²¹³ Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/128/EG om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder för att uppnå en hållbar användning av bekämpningsmedel

²¹⁴ Regeringen (2019). *Sveriges nationella handlingsplan för hållbar användning av växtskyddsmedel, perioden 2019-2022*.

²¹⁵ Jordbruksverket (2019). *Att förebygga växtskyddsproblem – en viktig del i integrerat växtskydd (IPM)*. Rapport OVR487.

²¹⁶ Livsmedelsverket (2019). *Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016*. Livsmedelsverkets rapportserie 2018 nr 08. Uppsala.

²¹⁷ Livsmedelsverket (2019). *Resthalter av växtskyddsmedel i äpplen 2013, 2015 och 2017*. Livsmedelsverkets rapportserie L 2019 nr 06. Uppsala.

Vatten en viktig resurs för jordbruksproduktionen

Sverige har överlag god tillgång till vatten och tar bara ut ca 1 % av den förnyelsebara vattenresursen för användning inom hushåll, industri och jordbruk. Om uttaget i ett område är större än 20 % anses vattenbrist råda. Fem länder i EU ligger över denna gräns och ytterligare några länder ligger strax under.²¹⁸

Av det totala vattenuttaget i Sverige står jordbruket för ca 3 %. En tredjedel används för djurhållning och två tredjedelar används för bevattning.

Endast ca 6 % av den odlade åkerarealen har tillgång till bevattning men endast en del av denna areal bevattnas under ett enskilt år. Variationen i bevattningsuttag är stor mellan olika år och olika regioner. Eftersom uttagen ofta sker när tillgången är som minst kan de lokalt ha en betydande påverkan på miljön. I ett förändrat klimat förväntas behovet av vattenuttag för bevattning öka samtidigt som tillgången minskar och konkurrensen från andra sektorer hårdnar.²¹⁹

Huvuddelen av Sveriges jordbruksmark får alltså sitt vatten direkt via nederbörden. En viktig förutsättning för att klara längre torrperioder som förväntas bli vanligare när klimatet förändras, är att marken har en bra struktur och är väl-dränerad så att den kan lagra mycket växttillgängligt vatten.

Miljöhänsyn är en viktig del av det svenska skogsbruket

Två tredjedelar av Sveriges landareal är täckt av skog. Under de senaste fem åren har den årliga bruttoavverkningen varit i medeltal cirka 90 miljoner skogskubikmeter. Avverkningsnivån ligger under den av Skogsstyrelsen bedömda högsta hållbara avverkningsnivån på 95–100 miljoner skogskubikmeter för perioden 2020–2029. På kort sikt är således en ökning möjlig och på längre sikt bedöms avverkningsmöjligheterna kunna öka ytterligare.

Det svenska skogsbruket är även lönsamt. Samtidigt är trenden för virkespriser långsamt fallande, vilket gör en fortsatt effektivisering nödvändig för att bibehålla lönsamheten.

Antalet sysselsatta i skogsbruk är relativt litet i förhållande till antal sysselsatta i näringar som är beroende av skogsprodukter. Fortsatta rationaliseringskrav inom skogsbruket leder troligen till att antalet sysselsatta i traditionellt skogsbruk minskar.²²⁰ Skogen i Sverige ägs till cirka 50 procent av enskilda skogsägare.²²¹

---

²¹⁸ SCB (2017). *Vattenanvändning i Sverige 2015*.

²¹⁹ Jordbruksverket (2018). *Jordbrukets behov av vattenförsörjning*. Rapport 2018:18.

²²⁰ Skogsstyrelsen (2019). *Årsredovisning 2018*.

²²¹ Skogsstyrelsen (2018). *Strukturstatistik Statistik om skogsägande 2017*. Rapport 2018:12

Inom skogsbruket pågår arbete för att förstärka skogsbrukets miljöhänsynstagande inom ramen för arbetet med målbilder för god miljöhänsyn. Målbilderna tas fram i bred samverkan mellan myndigheter och näringen.²²²

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 5

S1 Goda naturgivna förutsättningar för hållbart jordbruk

Sverige har, relativt många andra EU-länder, goda naturliga förutsättningar för att bruka naturresurserna på ett hållbart sätt. Till dessa förutsättningar hör exempelvis generellt god tillgång till vatten, låg generell risk för erosion, och fosfornivåer som både begränsar behovet av gödsling samt risken för förluster till vatten. Ett varierat landskap och kyligare klimat jämfört med övriga Europa ger ett lägre behov av kemiska växtskyddsmedel.²²³

S2 Jämförelsevis liten användning av växtskyddsmedel

Hektardoserna av växtskyddsmedel i Sverige ligger på en låg nivå jämfört med andra länder i Europa. Sverige har sedan länge behörighetskrav för användning av växtskyddsmedel, rådgivarstöd i form av växtskyddscentraler samt kostnadsfri miljörådgivning genom Greppa näringen. Dessutom finns god tillgång på välutbildade oberoende rådgivare inom växtodlingsområdet i de mer intensivt odlade bygderna som också medverkar till behovsanpassning av bekämpningsinsatserna. Odlingen på svensk åkermark kännetecknas av varierad växtföljd och omfattande vallodling vilket minskar miljöbelastningen.^{224 225}

S3 Hög kunskaps- och teknologinivå ger litet näringsläckage från växtodling

Det finns hög kunskap och teknologisk nivå inom växtodlingen som gör att växtnäringstillförseln väl kan anpassas till grödornas behov och växtplatsen. På så sätt utnyttjas växtnäringen effektivt och näringsläckaget minskar utan att livsmedelsproduktionen och uppfyllandet av konkurrenskraftsmål påverkas negativt.²²⁶

S4 Odlingslandskapet är rikt på miljöer som främjar väl fungerande ekosystem

En hållbar användning och förvaltning av naturresurser bygger på väl fungerande ekosystem som kan leverera ett antal livsviktiga ekosystemtjänster. Dessa ekosystem bygger på god artrikedom. Den biologiska mångfalden gynnas i sin tur av tillgången på landskapselement.

---

²²² Skogsstyrelsen (2019). *Målbilder för god miljöhänsyn*. Hämtad från webbsida 2019-06-11

²²³ Europeiska miljöbyrå EEA (2016). *Environmental Indicator Report 2016*.

²²⁴ Jordbruksverket (2019). *Jordbruksmarkens användning*. 2018, JO 10 SM 1802.

²²⁵ SCB (2018). *Växtskyddsmedel i jord- och trädgårdsbruket 2017. Användning i grödor*.

²²⁶ <http://www.precisionsskolan.se/>

De svenska odlingslandskapen, inte minst i skogsbygd, innehåller en relativt stor andel småbiotoper och andra landskapselement.²²⁷

S5 Ett engagerat civilsamhälle och starkt föreningsliv bidrar till att människor engageras i förvaltning av naturresurser

Ett starkt civilsamhälle med föreningar och organisationer kan främja målen om en hållbar utveckling och förvaltning av naturresurser. Föreningar och organisationer som arbetar för att bevara husdjursraser är exempel på detta.

Svagheter, särskilt mål 5

W1 Livsmedelsproduktionen har negativ påverkan på flera miljömål

Livsmedelsproduktionen medför negativ påverkan på mark, luft och vatten. Exempel på det är såväl odlingens bidrag till kväve- och fosforbelastning på vatten²²⁸ som djurhållningens ammoniakutsläpp.²²⁹ Vissa lerjordar har dessutom dålig markstruktur vilket innebär sämre produktionsförhållanden och att risken för fosforförluster är förhöjd.²³⁰

W2 Brist på småbiotoper i slättbygd kan missgynna både livsmedelsproduktionen och biologisk mångfald

I intensivt brukade odlingslandskap har mycket av den naturliga variationen i landskapet försvunnit. Många av de tidigare förekommande småbiotoperna i landskapet, som odlingsrösen, diken, småvatten, trädor med mera, har tagits bort för att göra brukningen effektivare. Brist på småbiotoper är en svaghet både utifrån ett produktions- och biologisk mångfaldsperspektiv. Förutom att missgynna odlingslandskapets vanliga arter kan färre småbiotoper även leda till en sämre jordbruksproduktion. Det finns studier som har visat på ökad avkastning i anslutning till exempelvis blomrika fältkanter²³¹.

W3 Bristande dränering av åkermarken försvårar uppfyllandet av flera miljömål

Ur såväl ett produktions- som vattenhushållningsperspektiv är det en svaghet att den svenska åkermarken har bristfällig dränering.²³² När det gäller jordbrukets dränering är kunskapen

---

²²⁷ Olsson, O., Prentice, H. & Smith, H. G. (2009). *Utvärdering av skötsel av småbiotoper i slättbygd*. Rapport, Lunds universitet

²²⁸ Ejhed et al. (2016). *Näringsbelastningen på Östersjön och Västerhavet 2014*. Havs- och vattenmyndighetens rapport 2016:12

²²⁹ Naturvårdsverket (2019). *Utsläpp av ammoniak till luft*. Hämtad från webbsida 2019-05-17.

²³⁰ Greppa näringen (2015). *Praktiska Råd nr 23*.

²³¹ Pywell, R.F. et al. (2018). *Wildlife-friendly farming increases crop yield: evidence for ecological intensification*. Proc. R. Soc. B 282: 20151740.

²³² Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport 2018:19.

generellt låg bland myndigheter och företag.²³³ Ett förändrat klimat som leder till ökad nederbörd medför bland annat ökade förluster av näringsämnen som i sin tur påverkar vattenkvaliteten. Det i flera fall eftersatta investeringarna i täckdikning och eftersatt underhåll av diken, rörledningar och invallningar ökar risken för ogynnsamma effekter på vattenkvaliteten.²³⁴

Möjligheter, särskilt mål 5

O1 Ökad kunskap och förbättrad teknologi kan leda till minskade utsläpp

Såväl nu tillgänglig som framtida teknik kan leda till minskade utsläpp. Det finns t.ex. potential att utveckla brukningsmetoder som ytterligare kan minska läckaget av näringsämnen. Kväveläckaget kan minska genom ökad användning av fånggrödor och vårbearbetning,²³⁵ och fler skyddszoner, våtmarker och dammar kan minska fosforbelastningen.²³⁶ Strukturkalkning av lerjordar med dålig markstruktur kan leda till både bättre produktionsekonomi och minskad fosforbelastning.²³⁷

En hög generell kunskapsnivå och en stark forskning underlättar teknikutveckling och teknikspridning och även i detta sammanhang kan väl fungerande institutioner och samarbete mellan olika aktörer i samhället underlätta uppfyllandet av målen.²³⁸

Teknikutveckling kan också sänka kostnader för såväl genomförandet hos exempelvis jordbrukare som för myndigheternas styrning, tillsyn och uppföljning.

O2 Våtmarker och förbättrad dränering kan bidra till flera miljömål

Anläggande eller restaurerande av våtmarker bidrar till att nå miljömålen myllrande våtmarker, ett rikt odlingslandskap och ingen övergödning.²³⁹ ²⁴⁰ Nästan all odling är beroende av dränering och potentialen att förbättra befintlig dränering är stor. En väl fungerande dränering gör att grödorna kan ta upp mer växtnäring och risken för förluster av växtnäring minskar. En bättre infiltration och markstruktur bidrar till att minska

---

²³³ Ibid.

²³⁴ Jordbruksverket (2013). *Jordbrukets markavvattningsanläggningar i ett nytt klimat*. Rapport 2013:14.

²³⁵ Aronsson et al. (2016). *The ability of cover crops to reduce nitrogen and phosphorus losses from arable land in southern Scandinavia and Finland*. Journal of soil and water conservation, vol. 71, no. 1.

²³⁶ Johannesson, K. (2015). *Particulate phosphorus accumulation and net retention in constructed wetlands receiving agricultural runoff*.

²³⁷ Greppa näringen (2015). *Praktiska Råd nr 23*.

²³⁸ Frisk, M., Stadin, E., Lihammer, A. (2017). *Större miljönytta – lägre kostnad. Så nås målen för kulturmiljöer i odlingslandskapet med kommande landsbygdsprogram*.

²³⁹ Sveriges miljömål, 2018. Indikator som visar på arbetet med att nå miljömålet "Myllrande våtmarker".

²⁴⁰ Weisner et al. (2015). *Näringsavskiljning i anlagda våtmarker i jordbruket*. Jordbruksverkets rapport 2015.17

klimatpåverkan av odlingen per kilo produkt.²⁴¹ Generellt finns det goda möjligheter att avleda vattnet nedströms från det enskilda fältet²⁴² men även möjligheter att samla vatten inför perioder med torka.

O3 Ökad samverkan och samordning kan skapa miljönytta

Ökad samverkan och stöttning och samordning av samverkan mellan markägare kan leda till större miljönytta av enskilda åtgärder. Exempel på projekt att lära ifrån är Tulltorpsåprojektet.²⁴³ Det finns även liknande projekt i Europa.

Hot, särskilt mål 5

T1 Globaliseringen kan leda till minskad miljönytta från jordbruket

Ökad konkurrens från världsmarknaden kan generellt missgynna svensk produktion och därmed missgynna sådan naturresursförvaltning som går hand i hand med den svenska produktionen. Detsamma gäller andra hot gentemot produktionen, som eventuella effekter av klimatförändringar. Dessutom ökar intensiteten inom växtodling och animalieproduktion i Sverige, vilket i hög grad är ett resultat av både marknad och lönsamhetskrav. Detta ökar risken för mer begränsade växtföljder och därigenom också risken för läckage av växtskyddsmedel till yt- och grundvatten.²⁴⁴

T2 Klimatförändringar kan leda till ökad användning av växtskyddsmedel

Klimatförändringar kan leda till förändringar i skogs- och jordbruksproduktionen och ökade angrepp av befintliga eller nya växtskadegörare, något som i sin tur kan ge ökat behov av, och ökad användning av, växtskyddsmedel.^{245 246}

T3 Förändrade nederbördsmonster och ökad avdunstning kan leda till vattenbrist och torka

Klimatförändringar leder till ett större behov av vattenuttag för bevattning vilket riskerar att leda till överuttag av vatten i utsatta regioner.²⁴⁷

---

²⁴¹ Jordbruksverket (2018). *Täckdikning – för bättre skörd och miljö*. Jordbruksinformation 2018:2

²⁴² Jordbruksverket (2018). *Avvattning av jordbruksmark i ett förändrat klimat*. Jordbruksverket Rapport 2018:19.

²⁴³ <http://www.tullstorpsan.se/>

²⁴⁴ Jordbruksverket (2016). *Analys av försäljning av växtskyddsmedel och bakomliggande orsaker*.

²⁴⁵ Jordbruksverket (2012). *Vässa växtskyddet för framtidens klimat*. Rapport 2012:10.

²⁴⁶ Jordbruksverket (2017). *Handlingsplan för klimatanpassning, Jordbruksverkets arbete med klimatanpassning inom jordbruks- och trädgårdssektorn*. Rapport 2017:7.

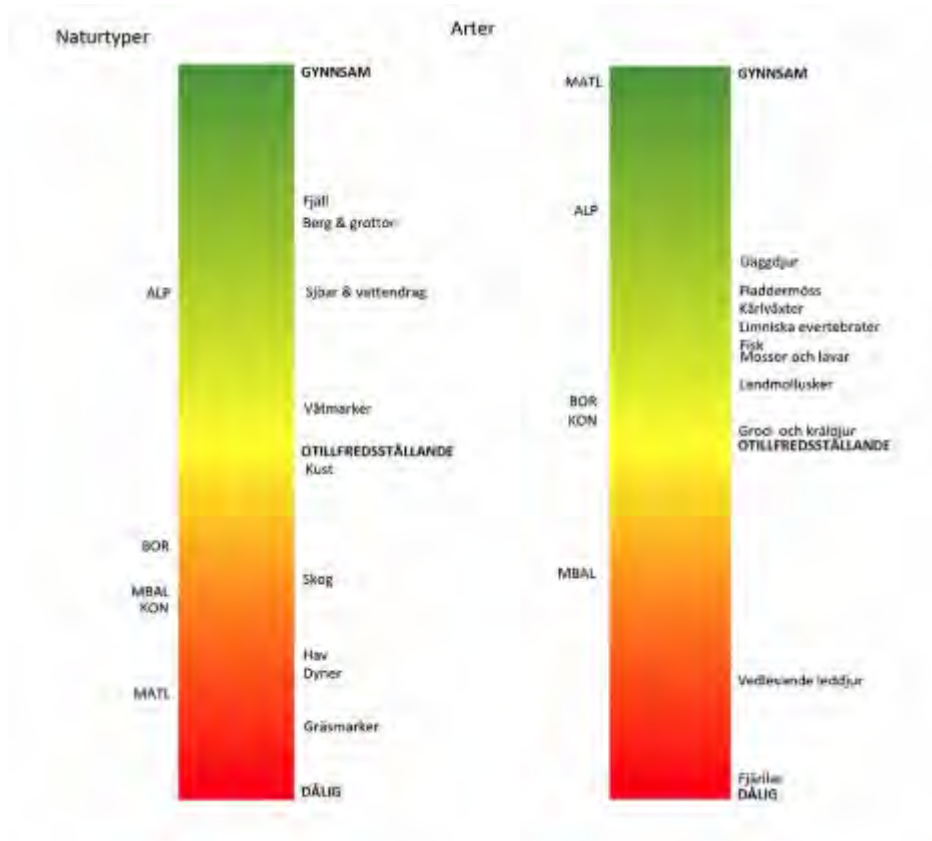
²⁴⁷ Jordbruksverket (2018). *Jordbrukets behov av vattenförsörjning* Rapport 2018:18.

4.2.c Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap

Nulägesbeskrivning

Flera arter och naturtyper är hotade

De naturtyper som har sämst bevarandestatus i Sverige är gräsmarker, dyner och naturtyper i havet. Även skogsnaturtyper och arter som är beroende av gammal skog och död ved har dålig status. Den tydligaste förbättringen i status mellan 2013 och 2019 ser vi för fladdermöss, vilket bland annat beror på åtgärder som syftat till att gynna äldre skog och återställa våtmarker²⁴⁸.

Figur 21 Art- och naturbarometer avseende 2019

Källa: Artdatabanken via Naturvårdsverket.

ALP=fjällen, KON=Skåne och andra delar av södra och sydvästra kustområdet, BOR=resten av Sverige
MATL=Västerhavet, MBAL=Östersjön och Bottenhavet

Den vanligaste anledningen till att arter inte har gynnsam bevarandestatus är att populationen inte är tillräckligt stor och/eller minskar på grund av undermålig livsmiljö eller begränsat utbredningsområde.

²⁴⁸ ArtDatabanken (2019). Den biologiska mångfalden är hårt trängd. Pressmeddelande

I Sverige är drygt 4 200 arter rödlistade. Av dessa är 33 procent knutna till odlingslandskapet och ytterligare 22 procent nyttjar odlingslandskapet ibland. I odlingslandskapet är det främst inom organismgrupperna skalbaggar, fjärilar och kärlväxter som de rödlistade arterna finns.

Av de rödlistade arterna är det drygt 1 000 som förekommer i ängs- och betesmarker och andra gräsmarker, till exempel vägkanter och kraftledningsgator. Andra viktiga miljöer är människoskapade miljöer på land, trädbärande marker, blottad mark och ädellövskog. Igenväxning, igenplantering, intensifierat jordbruk och ökad näringsbelastning anges vara de största hoten mot mångfalden i odlingslandskapet.²⁴⁹

Olika utmaningar för den biologiska mångfalden i olika delar av landet

En av de största utmaningarna i såväl Sverige som övriga Europa är att bevara och stärka biologisk mångfald i intensivt brukade områden²⁵⁰. Slättbygdens jordbruk karaktäriseras av hög intensitet och omfattande användning av kemiska växtskyddsmedel, vilket ger en effektiv och stabil livsmedelsproduktion, men begränsat livsutrymme och färre typer av livsmiljöer för annat än de grödor som odlas. Variationsrika landskap har istället många typer av livsmiljöer, vilket skapar förutsättningar för många arter. Avsaknad av landskaplig variation har lyfts fram som en av de viktigaste bakomliggande orsakerna till minskad biologisk mångfald i odlingslandskapet²⁵¹.

I landets skogs- och mellanbygder är det oftast inte en brist på livsmiljöer utan istället ett minskat brukande av jordbruksmark som är ett hot mot odlingslandskapets biologiska mångfald. Upphörande produktion minskar livsutrymmet för odlingslandskapets arter genom att det öppna landskapet på sikt ersätts av skog. Att behålla jordbruksmark i hävd är en av de mest betydelsefulla åtgärderna för att bevara odlingslandskapets fåglar²⁵². I skogsdominerade områden dominerar ofta vall som gröda vilket ger ett homogent landskap till nackdel för en rik förekomst av arter. Där skulle en ökad odling av andra grödor än vall kunna ha god effekt på exempelvis fåglar²⁵³. Detta kan dock vara svårt att åstadkomma då jordbrukets inriktning och maskinpark i dessa områden sannolikt redan förändrats så mycket att det försvårar en omställning till ökad spannmålsodling.

---

²⁴⁹ Sandström, J et al (2015). *Tillstånd och trender för arter och deras livsmiljöer – rödlistade arter i Sverige 2015*. Artdatabanken Rapport 17. Artdatabanken, SLU, Uppsala.

²⁵⁰ Donald, P.F. et al. (2006). *Further evidence of continent-wide impacts of agricultural intensification on European farmland birds, 1990–2000*. Agriculture, Ecosystems and Environment 116: 189–196.

²⁵¹ Benton, T.G. et al. (2003). *Farmland biodiversity: is habitat heterogeneity the key?* Trends in Ecology and Evolution 18: 182–188.

²⁵² Lindström, Å et al. (2017). *What measures should be taken to improve conditions for Swedish Farmland Birds, as reflected in the Farmland Bird Index?* Lund University, Jordbruksverkets utvärderingsrapport UTV17:5.

²⁵³ Wretenberg, J. et al. (2007). *Linking agricultural policies to population trends of Swedish farmland birds in different agricultural regions*. Journal of Applied Ecology, 44: 933–941.

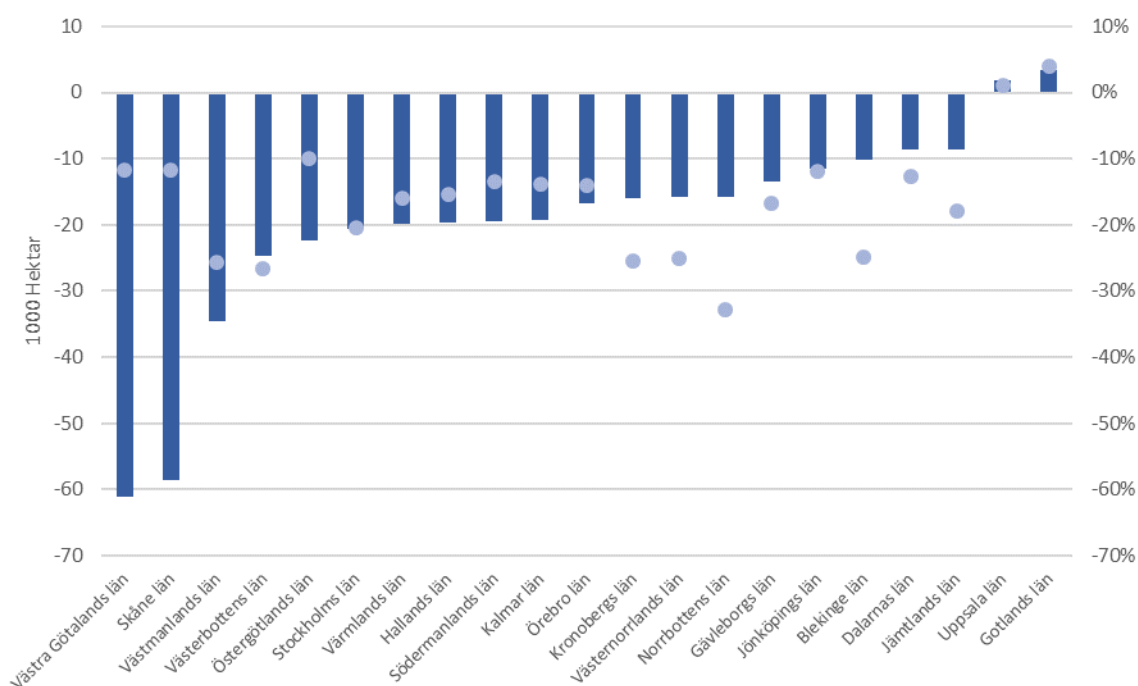
En hög artrikedom bidrar med ekosystemtjänster

En rik biologisk mångfald bidrar med betydelsefulla ekosystemtjänster i åkerdominerade landskap, till exempel ett minskat behov av kemiska växtskyddsmedel, en förbättrad pollinering av grödor och bevarad produktionsförmåga. Biologisk mångfald kan därför ha positiva effekter både för miljön i odlingslandskapet och för jordbruksföretagens ekonomi. Åtgärder och hänsyn som gynnar biologisk mångfald och som kan kombineras med ett rationellt jordbruk behövs för att lägga grunden för ett långsiktigt hållbart jordbruk.

Odlingslandskapet minskar i omfattning

Arealen åkermark har minskat kontinuerligt de senaste decennierna. På nationell nivå har åkermarken minskat med 14 procent sedan 1975. På regional nivå varierar trenden, men flera län har tappat mer än 20 procent av åkermarken. I Norrbotten har den största minskningen skett procentuellt med 33 procent, medan Gotlands län har ökat arealen åkermark med 4 procent. Sett till antalet hektar är minskningen störst i jordbrukslänen Skåne och Västra Götaland där arealen åkermark minskat med cirka 60 000 hektar i respektive län.

Nedläggning av jordbruksmark som en följd av bristande lönsamhet inom produktionen innebär också en påverkan på ekosystemtjänsterna.²⁵⁴

Figur 22 Förändring i areal åkermark mellan 1975 och 2017

Källa: Jordbruksverket

²⁵⁴ Jordbruksverket (2018). *Fördjupad utvärdering av Ett rikt odlingslandskap*. Rapport 2018:31

Staplarna anger hur mycket åkermarken har minskat/ökat i hektar mellan 1975 och 2017. Prickarna anger hur stor andel av åkermarken som har minskat/ökat i procent av länets totala åkerareal under samma tidsperiod. Under denna period har några kommuner ”bytt län”, vilket påverkar förändringens storlek. Ett exempel är Uppsala län vars ökning beror på att Heby kommun inkluderades i länet 2007. Det innebär samtidigt att minskningen i Västmanland är större än den varit om Heby legat kvar i länet.

Betesmarkerna hotas av minskande djurantal

Markanvändningen i Sverige har förändrats dramatiskt under det senaste seklet. Slätterängarna har ersatts av vallodling medan betesmarkerna, särskilt skogsbete, i många fall har ersatts med tät produktionsskog. Detta har påverkat den biologiska mångfalden på ett påtagligt sätt då livsmiljöer och spridningsvägar krympt i omfattning eller helt försvunnit från landskapet.

De senaste tio åren har arealen betesmarker och slätterängar legat relativt stabilt på cirka 450 000 hektar. Artdatabanken bedömer att för att nå gynnsam bevarandestatus för de naturtypsklassade ängs- och betesmarkerna behövs betydligt större arealer än vad vi har i dag.²⁵⁵

För att kunna bevara befintliga betesmarker krävs att det finns företag med betande djur där betesmarkerna finns. Att antalet företag med nötkreatur minskat i flera decennier är därför ett hot mot skötseln av markerna. I dag återstår cirka 20 procent av antalet företag med nötkreatur och 80 procent av antalet nötkreatur jämfört med 1975. I Stockholms och Västmanlands län återstår cirka 50 procent av de nötkreatur som fanns 1975 medan antalet har ökat i exempelvis Kalmar och Gotlands län. Antalet företag har däremot minskat mest i Norrbotten och Västerbotten. På senare tid har dock minskningen bromsat upp, och antalet nötkreatur är ungefär lika stort idag som för tio år sedan.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 6

S1 Odlingslandskapet producerar en rad viktiga ekosystemtjänster

Odlingslandskapet hyser flera ekosystem som utför ekosystemtjänster av betydelse för produktion av livsmedel och andra förnödenheter. En lång och traditionsbunden hävd har skapat de miljöer som i dag är en viktig hemvist för de arter som är knutna till odlingslandskapet.

Förmågan att, till en del, kunna kombinera produktion av livsmedel etc. med gynnande av biologisk mångfald och ekosystemtjänster, som pollinering och naturliga fiender till

---

²⁵⁵ Eide, W. (2014). *Arter och naturtyper i habitatdirektivet – bevarandestatus i Sverige*, ArtDatabanken SLU. Uppsala.

skadegörare, är en styrka, som bidrar till möjligheten att uppfylla dessa mål.²⁵⁶ Odlingslandskapet är viktigt för många arter. Särskilt naturbetesmarker, ångar och liknande marker är viktiga för den biologiska mångfalden. Sverige har fortsatt stora arealer naturbetesmarker i hävd. Betesmarker i Natura 2000 är skyddade och har anpassade bevarandeplaner för att säkerställa en fortsatt hävd som bevarar de arter och naturtyper som området är avsatt för att skydda. Därigenom ökar förutsättningarna för att skötseln kan anpassas till de biologiska värdena.

Svenska jordbruksföretag, inte minst i skogsbygd, är beroende av väl fungerande ekosystem och viktiga miljöer såsom betesmarker. Produktionen måste därför ske utifrån ett miljöperspektiv vilket är en inneboende styrka relativt målet om biologisk mångfald och ekosystemtjänster.

S2 Svenska jordbrukare är medvetna om miljöutmaningar

Svenska jordbruksföretagare har en hög utbildningsnivå²⁵⁷ och har god kunskap om våra viktigaste miljöutmaningar. Det finns även ett väl etablerat offentligt finansierat rådgivningssystem i Greppa Näringen, växtskyddscentraler och ekorådgivning som är en länk mellan forskare och företag.

S3 Sverige värnar om att bevara arter, genresurser och kulturarv

Sverige har införlivat EU:s naturvårdsdirektiv i den nationella artskyddsförordningen. Genom artskyddsförordningen skyddas många arter genom att de inte får fångas, dödas, plockas, grävas upp, skadas eller samlas in. Arternas livsmiljöer får inte heller förstöras.²⁵⁸ Sverige har en hög ambition om att bevara arter genom de svenska miljökvalitetsmålen, där relevanta mål har preciseringar om gynnsam bevarandestatus för arter och naturtyper.²⁵⁹

Från svenska fröförökade växter finns bevarade på Nordiskt Genresurscentrum i Alnarp. Andra svenska kulturarvsorter bevaras och återförs på marknaden genom Programmet för odlad mångfald.²⁶⁰ Det är många ideella föreningar som verkar för bevarande av den domesticerade mångfalden. Vidare finns det många initiativ som syftar till att bevara olika typer av kulturmiljöer. Exempelvis finns en stor specialistkompetens inom fäbodkulturen som praktiskt representerar kulturarvets lokala prägel, ursprung, sammanhang och en plats historiska identitet.²⁶¹

---

²⁵⁶ Regeringskansliet (2014). *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

²⁵⁷ SCB (2018). *Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000*. Hämtat från webbsida 11 juni 2019.

²⁵⁸ Artskyddsförordning (2007:845)

²⁵⁹ Sveriges miljömål (2018). *Sveriges miljömål*.

²⁶⁰ SLU (2019). *Programmet för odlad mångfald, Pom*

²⁶¹ Attime AB (2017). *Vägar framåt – En behovskartläggning av fäbodbruket i Sverige*.

S4 Det finns regionala handlingsplaner för grön infrastruktur

Länsstyrelserna i Sverige har tagit fram regionala handlingsplaner för grön infrastruktur vilket är en styrka för arbetet med naturvård. Grön infrastruktur bidrar till att bevara biologisk mångfald, upprätthålla ekosystemen och viktiga ekosystemtjänster. Arbetet med grön infrastruktur utgår från att skydd, bevarande, restaurering och återskapande av livsmiljöer, ekosystemfunktioner och naturliga processer beaktas i fysisk planering och pågående mark- och vattenanvändning, men även i brukande och förvaltning av naturresurser. Bevarande av och insatser för grön infrastruktur är en tillgång för lokal och regional utveckling.²⁶²

S5 Arbete pågår för att öka skogsbrukets miljöhänsyn

Det är en styrka att miljöarbetet i skogsbruket bedrivs på flera sätt och av flera aktörer. Staten prioriterar framförallt formellt skydd av skog med höga värden och att stödja insatser för hyggesfritt skogsbruk och naturvårdande skötsel. Inom skogsbruket pågår arbete för att förstärka skogsbrukets miljöhänsynstagande inom ramen för arbetet med målbilder för god miljöhänsyn. Målbilderna tas fram i bred samverkan mellan myndigheter och näringen.²⁶³ En stor andel av skogsmarken är certifierad och stora arealer frivilliga avsättningar undantas virkesproduktion. Kunskapen om var naturvärden är belägna i landskapet ökar, bland annat genom nyckelbiotopsinventeringen.²⁶⁴

S6 Renskötselområdet bidrar med natur- och kulturvärden

Renskötselområdet är ett kulturlandskap, där människor har levt under tusentals år. Renskötsel bedrivs i stora delar av fjällerna och renbetet bidrar till bevarandet av fjälllandskapets natur- och kulturvärden. Fjälllandskapet bär också tydliga spår efter fåbodar och fjälljordbruk.²⁶⁵ Rennäringen bidrar till biologisk mångfald genom att beta växtlighet på tundran.²⁶⁶

S7 God kunskap om natur- och kulturvärden ökar förutsättningar för effektiv politik

Samhällets kunskapsläge om natur- och kulturvärden är gott, och finns samlat i arbetet med grön infrastruktur,²⁶⁷ vilket ökar möjligheterna att exempelvis utforma en effektiv politik.

---

²⁶² Naturvårdsverket (2019). *Så bidrar regionala handlingsplaner*. Hämtat från webbsida 2019-06-11.

²⁶³ Skogsstyrelsen (2019). *Målbilder för god miljöhänsyn*. Hämtat från webbsida 2019-06-11.

²⁶⁴ Skogsstyrelsen (2019). *Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019*.

²⁶⁵ Naturvårdsverket (2014). *Förslag till en strategi för miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö. Redovisning av ett regeringsuppdrag*.

²⁶⁶ Tunön och Sjaggo (2012). *Åjddo – reflektioner kring biologisk mångfald i renarnas spår – En kunskapssammanställning om renar och renbete*.

²⁶⁷ Naturvårdsverket (2019). *Grön infrastruktur*. Hämtat från webbsida 2019-06-11.

Svagheter, särskilt mål 6

W1 Nedläggning av jordbruk hotar värdefulla gräsmarker

Habitatdirektivets naturtyper och arter som är knutna till odlingslandskapet har dålig status²⁶⁸. Det beror på nedläggning av jordbruksmark, men även på förändrad och intensiv markanvändning. Artrika betesmarker och slåtterängar har minskat dramatiskt jämfört med för ett sekel sedan och är därför särskilt hotade. Minskningen beror på att dessa marker inte längre används i produktionen. Den pågående strukturrationaliseringen där djuren koncentreras till färre men större gårdar leder till brist på betande djur i delar av Sverige. I dessa områden är risken stor att hävden upphör²⁶⁹.

Det finns ängs- och betesmarker i utpekade Natura 2000-områden som inte sköts på grund av brist på djurhållande lantbrukare eller på att de vuxit igen²⁷⁰.

W2 Primärproducenterna får låg ersättning från marknaden för den miljönytta som skapas

Många naturresurser kan karaktäriseras som kollektiva nyttigheter, vilket gör att det saknas marknadsmekanismer som speglar medborgarnas önskemål om bevarande av miljöer och arter.

W3 Konflikt mellan landskapets multifunktionalitet och en konkurrenskraftig produktion

Samtidigt som det är en styrka att det finns en multifunktionalitet i landskapet så finns det, som tidigare nämnts, också målkonflikter. En mer intensiv användning av naturresurser och strävan efter högre avkastning i produktionen kan komma i konflikt med strävan att bevara höga naturvärden. Sådana strävanden kan hämma jordbrukets och skogsbrukets konkurrenskraft då mark tas ur produktion eller beläggs med restriktioner, t ex inom naturreservat, vattenskyddsområden och Natura 2000-områden.

W4 Kunskapen om skogens miljövärden är otillräcklig

Miljö kvalitetsmålet Levande skogar är inte uppnått och bedöms inte kunna nås med nuvarande åtgärder. Minskande och fragmenterade livsmiljöer samt minskande och/eller små populationer hos ett antal hotade arter är ett stort problem för att nå målet om att bevara biologisk mångfald. Kunskapen om skogens miljövärden är inte tillräcklig.²⁷¹

---

²⁶⁸ Wenche, E. (2014). *Arter och naturtyper i habitatdirektivet – bevarandestatus i Sverige 2013*. Artdatabanken.

²⁶⁹ Jordbruksverket (2019). *Plan för odlingslandskapets biologiska mångfald*. Rapport 2019:1.

²⁷⁰ Naturvårdsverket (2018). *Jordbrukarstöd och värdefulla gräsmarker*. Rapport 6822.

²⁷¹ Skogsstyrelsen (2019). *Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019*. Rapport 2019/2.

Möjligheter, särskilt mål 6

O1 Ökad differentiering inom jordbruket kan öka landskapets multifunktionalitet

Insatser kan bidra till att stoppa den pågående förlusten av jordbruksmark och småbiotoper och att gynna jordbruk och besöksnäring som bidrar till en variation i landskapet med såväl djurhållning som växtodling. Exempelvis genom ökad spannmålsproduktion i norr och i skogsbygderna (där djurhållning dominerar), samtidigt som fler gårdar på slätten håller djur (med därtill hörande betesmarker och vallodling).²⁷²

O2 Genom certifiering och varumärken kan marknaden betala för kollektiva nyttigheter

I viss mån kan kollektiva nyttigheter betalas via marknadsmekanismer. En ökad efterfrågan på mat med mervärden, exempelvis lokalproducerad mat, visar att det är möjligt för marknaden att ersätta producenter för de kollektiva nyttigheter som produktionen genererar. Det finns en ökad efterfrågan på märkning av livsmedel och därtill kopplade certifieringssystem, vilket kan bidra till att förvaltning av naturresurser och produktion av miljönytta kan göras på affärsmässiga grunder.

Certifieringen av ekologisk produktion i jordbruket och certifiering av skog innebär också en högre naturvårdsambition utöver de lagkrav och bestämmelser som finns. Detta är två exempel på att certifiering och märkning leder till högre priser på råvaran, vilket ökar möjligheterna för producenterna att bidra till biologisk mångfald på affärsmässiga grunder.²⁷³

O3 Varierande brukningsmetoder kan sänka kostnaderna för bevarandeinsatser

Vid sidan av traditionella brukningsmetoder kan exempelvis nya betesmetoder med färre djur utvecklas som kan sänka kostnaderna för bevarandeinsatser. Det ger ökade möjligheter att bedriva en politik, utan allt för höga kostnader, och att få viss lönsamhet och bidrar därmed till möjligheterna att uppnå målen. Exempel på detta är bete vartannat år eller sent betessläpp, kombinerat bete med olika djurslag och bränning och att kombinera skötselmetoder genom att använda olika metoder under olika år i betesmarker och slätterängar.²⁷⁴

O4 Ny teknik och nya metoder kan mildra målkonflikter

Inom skogsskötsel kan nya metoder, som mildrar målkonflikter mellan exempelvis produktion å ena sidan och bevarandet av biologisk mångfald å andra sidan, vara möjliga.

---

²⁷² Lindström, Å et al. (2017). *What measures should be taken to improve conditions for Swedish Farmland Birds, as reflected in the Farmland Bird Index?* Lund University, Jordbruksverkets utvärderingsrapport UTV17:5.

²⁷³ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015.* Volym 2 av rapport 6662.

²⁷⁴ Jordbruksverket (2013). *Kan nya metoder stärka skötseln av våra ängs- och betesmarker.* Rapport 2013:22.

Som exempel kan nämnas satsningen på utveckling av adaptiv skogsskötsel där Skogsstyrelsen och Sveriges lantbruksuniversitet har utvecklat en modell som innebär att ett urval av skogsskötselmetoder kan prövas och utvärderas mot bakgrund av produktions- och miljöaspekter. Genom ett successivt lärande kan nya metoder utvecklas.²⁷⁵

Hot, särskilt mål 6

T1 Lönsamhetskrav kan leda till minskad miljönytta från jordbruket

Ökad konkurrens från världsmarknaden kan generellt missgynna svensk produktion och därmed missgynna sådan naturresursförvaltning som går hand i hand med produktionen. Dessutom ökar intensiteten inom växtodling och animalieproduktion i Sverige, vilket i hög grad är ett resultat av både marknad och lönsamhetskrav. Strävan efter högre lönsamhet leder på vissa områden till en intensifiering av produktionen, vilket hotar den biologiska mångfalden, särskilt i slättbygder.²⁷⁶ Ökat ensidigt fokus på lönsamhet kan också försvåra för jordbruket att bli ekologiskt och ekonomiskt hållbart, då man förlitar sig på redan existerande produktionsmetoder och inte vågar prova innovativa idéer. Dessa idéer kan till exempel handla om att i större grad använda sig av ekosystemtjänster inom jordbruket²⁷⁷.

T2 Låg lönsamhet i jordbruket hotar odlingslandskapets fortlevnad

Bristande lönsamhet i den typ av jordbruk som är mest gynnsamt för bevarande av natur- och kulturvärden i odlingslandskapet utgör ett hot, i synnerhet om inte politiken förmår kompensera detta. Att svenskt jordbruk är långsiktigt hållbart och konkurrenskraftigt har stor betydelse även för att värna den biologiska mångfalden och ekosystemtjänsterna²⁷⁸. Faktorer som missgynnar konkurrenskraft är därmed ett hot i relation till detta mål. Att jordbruket förväntas fortsätta minska i omfattning försvårar möjligheterna att nå bland annat miljökvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap.²⁷⁹ Bristande lönsamhet är en faktor som också bidrar till brist på aktiva jordbrukare och betesdjur, åtminstone regionalt. Här finns en regional variation.

---

²⁷⁵ Regeringskansliet (2014). *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

²⁷⁶ Smith, H.G., Jönsson, A.M. & Rundlöf, M. (2011). *Åtgärder för att gynna biologisk mångfald i slättbygder – en kunskapssammanställning*. Lunds universitet.

²⁷⁷ Bommarco, R., Kleijn, D., Potts, S.G. (2013). Ecological intensification: harnessing ecosystem services for food security. *TREE* 28:230-238.

²⁷⁸ Regeringskansliet (2014). *Etappmål för biologisk mångfald och ekosystemtjänster*. Regeringsbeslut M2014/593/Nm.

²⁷⁹ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljökvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljökvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

T3 Markanvändning har stor påverkan på rödlistade arter

De faktorer som påverkar flest rödlistade arter i Sverige är skogsavverkning och igenväxning, som båda utgör ett hot mot vardera cirka 30 procent av de rödlistade arterna. Avverkning minskar arealen av skog där naturliga strukturer och naturlig dynamik upprätthålls, och den orsakar därmed förlust av livsmiljöer. Igenväxning beror bland annat på upphörande hävd (bete och slåtter), gödsling, trädplantering och brist på naturliga störningar som t.ex. regelbundna översvämningar runt vattendrag och sjöar.²⁸⁰ De tre viktigaste hoten för biologisk mångfald i odlingslandskapet är igenväxning av betesmarker och slåtterängar, plantering av skog på nedlagd jordbruksmark och ökad näringsbelastning.²⁸¹

Även här finns det målkonflikter som medför att om andra mål prioriteras påverkas markanvändningen på både kort och lång sikt. Exempel på detta är en hög efterfrågan på skogsråvara som leder till ökad avverkning och exploatering av jordbruksmark för byggnation av bostäder, infrastruktur och annat.

T4 Näringsläckage innebär att kvävegynnade arter tränger undan andra arter

Ökad näringsbelastning på grund av gödsling och kvävenedfall leder till att högvuxna och kvävegynnade arter i jordbruks- och skogsmark konkurrerar ut lågvuxna örter, mossor och svampar. Floran utarmas gradvis och består efterhand av allt färre örter och några få dominerande gräsarter, vilket i sin tur drabbar insekter och i förlängningen även fåglar.²⁸²

T5 Klimatförändringar kan leda till ökat lokalt artutdöende

Klimatförändringarnas effekt på arter i ett fragmenterat landskap kan leda till fler lokala artutdöenden i Sverige, då ett fragmenterat landskap försvårar för många av odlingslandskapets arter att anpassa sig till ett förändrat klimat.²⁸³

T6 Växande rovdjursstam påverkar djurhållningen, inklusive rennäring och fäbodbruk

Rovdjur påverkar särskilt rennäring och fäbodbruk, både på grund av driftsformen där djuren betar delvis fritt utan hägnad och till följd av att de är lokaliserade till rovdjurstäta

---

²⁸⁰ Sandström, J. et al. (2015). *Tillstånd och trender för arter och deras livsmiljöer – rödlistade arter i Sverige 2015*. ArtDatabanken Rapport 17. ArtDatabanken, SLU. Uppsala

²⁸¹ Ibid.

²⁸² Ibid.

²⁸³ Jordbruksverket (2010). *Klimatförändringars effekt på den biologiska mångfalden i odlingslandskapets gräsmarker*. Rapport 2010:29, sidorna 27-29.

områden.²⁸⁴ Närvaro av rovdjur som varg och lodjur påverkar fårnäringen även i andra delar av landet.²⁸⁵

T7 Skogsbruket risker att tränga undan många arter och förstöra viktiga habitat

Vid avverkning kan hänsynskrävande biotoper skadas, vilket är ett hot mot målet om biologisk mångfald. Vidare kan det brista i hänsyn vid avverkning vilket kan leda till fortsatt höga skadenivåer också på forn- och kulturlämningar samt vattendrag.²⁸⁶

Till följd av det höga betetryck av klövvilt som finns i vissa regioner ökar dominansen av gran i skogarna. Det leder också till att föryngringen av lövträd som ek, asp, sälg och rönn är dålig, vilket är ett hot i förhållande till mål om biologisk mångfald.²⁸⁷

4.3 Allmänt mål – Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden

Ekonomi i landsbygdsområdena är i högre grad än i tätorter beroende av enskilt företagande och små företag. Sådant företagande kan både gynnas och missgynnas av de förutsättningar som landsbygden kan erbjuda. Rik tillgång på naturresurser, attraktiv boendemiljö samt relativt låga kostnader är exempel på fördelar, medan långa avstånd, begränsad tillgång till tjänsteföretag och såväl kommersiell som offentlig service samt ett ensidigt näringsliv är nackdelar.

Att attrahera unga företagare är helt avgörande för utveckling av de flesta landsbygder utanför de mer tätortsnära landsbygderna där det går att pendla till arbete i tätorten. Det som har nämnts som faktorer för företagande under det allmänna målet om att främja en smart, resilient och diversifierad jordbrukssektor som garanterar livsmedelssäkerhet samt målet om att stödja miljövård och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö- och klimatmål är ännu högre grad relevant när det gäller unga företagare. En attraktiv boendemiljö på landsbygden är också av central betydelse.

---

²⁸⁴ Linkowski (2017). *Managing mountains, past and present conditions for traditional summer farming and Sami reindeer husbandry in northern Scandinavia*.

²⁸⁵ SLU (2010). *Lo och varg*. Viltskadecenter. Nr 3.

²⁸⁶ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

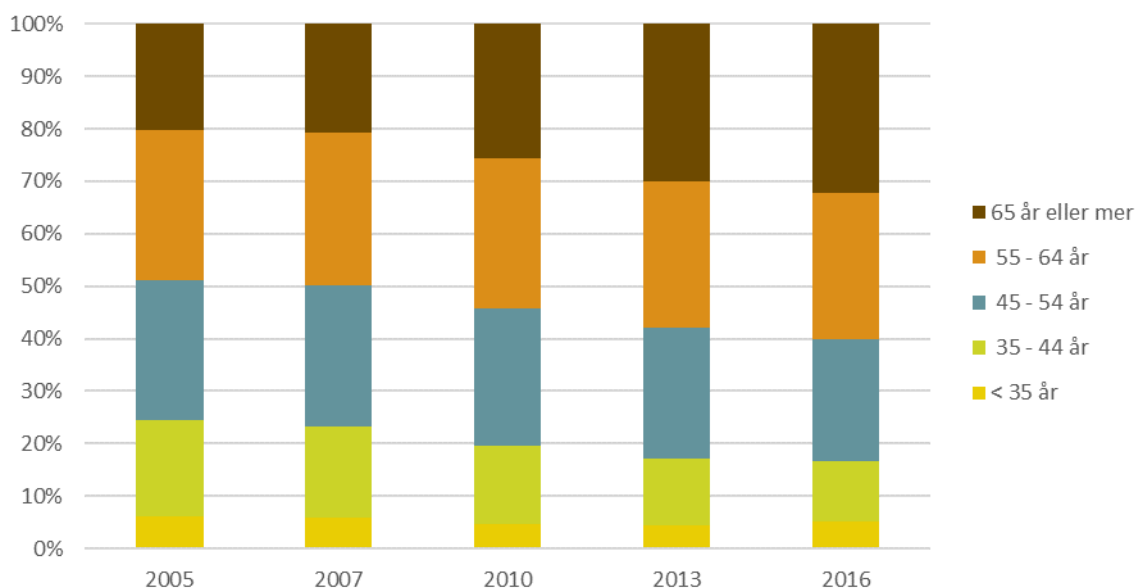
²⁸⁷ Ibid.

4.3.a Attrahera unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden

Nulägesbeskrivning

Den genomsnittliga jordbrukaren har blivit äldre

Den genomsnittliga jordbruksföretagaren har blivit betydligt äldre under perioden 2005–2016. andelen företagare äldre än 64 år steg från 20 till 30 %. Andelen äldre än 54 år gamla var 56 % år 2016, att jämföra med 49 % år 2005.

Figur 23. Andel driftsledare i olika ålderskategorier 2005-2016, procent
Källa: Eurostat för 2005-2013, Jordbruksverket för 2016, kontextindikator C23.

Det är vanligare bland yngre att företagsledarna är kvinnor. För år 2017 gällde att bland jordbruksföretagare som är 65 år eller äldre var 13 procent kvinnor. Bland de som var 24-44 år utgör kvinnor däremot 21 procent. Som en naturlig följd var andelarna inom kategorin makar och sambor i stort sett de motsatta. Inom alla åldersgrupper var år 2017 andelen kvinnor cirka 83 procent eller högre: undantaget var gruppen i ålderssegmentet 24 år eller yngre, där kvinnorna utgjorde cirka 75 procent.²⁸⁸

Det är en viss skillnad mellan sektorerna. Inom animaliesektorn tenderar driftsledaren att vara yngre. Det är tydligast för mjölksektorn, där 10 procent av driftsledarna under 35 år (jämfört med 5 % för hela sektorn), och bara 13 procent över 65 år (jämfört med 33 procent för hela sektorn).

²⁸⁸ Jordbruksverket, (2018). *Indikatorer och statistik uppdelat per kön – inom jordbruket, landsbygdsprogrammet och i Sveriges landsbygder*

Yngre lantbrukare har ofta högre utbildning

Yngre lantbrukare har i genomsnitt en högre utbildning än sina äldre kollegor. Drygt var tredje driftsledare under 35 år har jordbruksutbildning motsvarande minst två års naturbruksgymnasium. Bland driftsledarna över 65 år har bara omkring var tionde person en sådan utbildning.

Figur 24. Andel lantbrukare med full jordbruksutbildning 2005-2016

Källa: Eurostat, kontextindikator C24 (Jordbruksverket för 2016).

Männen har jordbruksutbildning i större utsträckning än kvinnorna. Omkring en fjärdedel av de kvinnliga driftsledarna i den yngsta ålderskategorin hade en full jordbruksutbildning 2013, och bara fyra procent av kvinnorna i den äldsta kategorin.

Markpriserna är höga i vissa delar av landet

Det genomsnittliga markpriset för åker- och betesmark har ökat kontinuerligt sedan EU-inträdet 1995²⁸⁹. Det genomsnittliga åkermarkspriset var 83 900 kr per hektar år 2017, det är sju gånger så högt som år 1995. Det genomsnittliga priset för en hektar betesmark var 32 200 kr år 2017.

Priserna på åker och betesmarker är högst i de södra delarna av landet. Där var det genomsnittliga priset på åkermark 241 200 kr per hektar år 2017. Det är 16 gånger högre än priset på en hektar åker i de nordligaste delarna av landet. Åkermarkspriset har ökat 92 % de senaste 10 åren. Prisuppgången är större i södra Sverige än i norra.

Priset på jordbruksmark påverkas också av storleken på gårdarna som säljs och det varierar mycket inom landet. År 2017 var genomsnittspriset i Sverige 9 % högre för fastigheter med 11-50 hektar åker än de med 1-10 hektar.

²⁸⁹ SCB (2018). *Priser på jordbruksmark 2017*

Snabbt bredband finns inte i hela landet

I stort sett alla hushåll har tillgång till bredband i någon form. Anslutningarna är dock ofta betydligt långsammare i glesbefolkade områden. Snabbt bredband (mer än 100 Mbit/s) finns hos mindre än hälften av hushållen i glesbyggda områden.

Tabell 2. Tillgång till fast bredband

	Tätbebyggt	glesbebyggt
1 Mbit/s	100 %	99,99 %
3 Mbit/s	100 %	99,99 %
10 Mbit/s	100 %	99,94 %
30 Mbit/s	98,94 %	75,23 %
100 Mbit/s	86,51 %	40,61 %

Källa: Post- och telestyrelsen, 1 oktober 2018

Ungdomar och kvinnor lämnar oftare landsbygden

Ungdomar lämnar ofta landsbygden för att skaffa sig högre utbildning, utan att återvända, och kvinnor lämnar landsbygden i högre utsträckning än män. Bristen på arbete som motsvarar utbildningen är en bidragande orsak.²⁹⁰

Återvändare är viktiga för utvecklingen

Om det är familjer som flyttar tillbaka till mindre orter behöver båda parterna hitta meningsfulla jobb. Detta skiljer sig dock mellan olika landsbygder med olika stor tillgång till arbetsmarknadsregioner. Återvändare bidrar med viktiga utvecklingsimpulser utifrån och stimulerar till nytänkande och engagemang.²⁹¹

Kultur- och naturmiljöerna i kombination med entreprenörskap och företagsanda, som i synnerhet utgår från enstaka inflyttare eller återvändare²⁹², utgör viktiga resurser och värden på landsbygden som kan användas av besöksnäringen och mathantverksföretag.²⁹³

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 7

S1 Yngre jordbrukare har högre utbildningsnivå

Unga jordbrukare är mer välutbildade relativt äldre jordbrukare, gymnasieutbildningen har förlängts från två till tre år.²⁹⁴ Detta gör att fler studenter från naturbruksgymnasiernas

²⁹⁰ Agrifood (2016). *Vem stannar kvar?* Rapport 2016:3

²⁹¹ Gaddefors, J. och Cronsell, N. (2009). *Returnees and Local Stakeholders Co-producing the Entrepreneurial Region*. European Planning Studies, 17, 8, 1191-1203.

²⁹² Ibid.

²⁹³ *Ett land att besöka - En samlad politik för hållbar turism och växande besöksnäring*. SOU 2017:95

²⁹⁴ SCB (2018). *Befolkning efter utbildningsinriktning SUN 2000*. Hämtat från webbsida 11 juni 2019.

utbildningar går vidare till studier på eftergymnasial nivå. På naturbruksgymnasierna är omkring två tredjedelar kvinnor och en tredjedel män. På Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, är mer än två tredjedelar av studenterna kvinnor på både grundnivån och avancerad nivå. Även på forskarnivå är kvinnorna i majoritet och representerar omkring 56 procent av forskarna.²⁹⁵

S2 Starkt entreprenörskap och god innovationsförmåga

Entreprenörskap och innovation har stor betydelse för utveckling och landsbygders näringsliv består till stor del av små företag som bidrar till dynamik och förnyelse i ekonomin.²⁹⁶ Studier visar att innovationer inte bara uppstår i forskningstäta storstadsmiljöer utan också i mer landsbygdspräglade regioner men bygger då i hög grad på interregional och internationell samverkan med andra företag och organisationer.²⁹⁷

S3 Starkt socialt kapital

Det sociala kapitalet, det vill säga sociala nätverk som skapar tillit och ömsesidiga förtroenden, är starkt i Sverige i en internationell jämförelse.²⁹⁸ Forskning visar att socialt kapital har betydelse för entreprenörskap och ekonomisk tillväxt.²⁹⁹ Socialt kapital är i stora delar platsbundet och har stor betydelse för platsers utveckling, inte minst på landsbygden där det sociala kapitalet ofta har stor betydelse för att mobilisera resurser.³⁰⁰

S4 Naturbruksskolor och KY-utbildningar fångar intresse för näringen

Naturbruksskolor och kvalificerade yrkesutbildningar (KY) är en viktig resurs i kompetensförsörjningen. De finns runt om i landet och hjälper personer att utveckla kunskap och intresse kring produktionsgrenar som de annars kanske inte hade haft möjlighet till.

Svagheter, särskilt mål 7

W1 Jordbruk och landsbygd har svag attraktionskraft

Attraktionskraften hos de gröna näringarna är svag, vilket bl.a. beror på jämförelsevis låga lönenivåer och en arbetsmiljö med relativt stor olycksrisk.³⁰¹ Detta minskar intresset bland

---

²⁹⁵ LRF jämställdhetsakademi (2019). *Jämställdhet i det gröna näringslivet*. LRF.

²⁹⁶ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

²⁹⁷ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). *Patterns of innovation and collaboration in small and large firms*. The Annals of Regional Science, 55(1), 221-247

²⁹⁸ Toregé, J. (2015). *Tillit och tolerans – en skrift om det sociala kapitalets betydelse för platsens utveckling*. Arena för Tillväxt

²⁹⁹ Florida, R. (2005). *The Flight of the Creative Class – The New Global Competition for Talent*; Westlund, H. & Bolton, R. (2003). *Local Social Capital and Entrepreneurship*. Small Business Economics, Vol 21:77 – 113

³⁰⁰ Toregé, J. (2015). *Tillit och tolerans – en skrift om det sociala kapitalets betydelse för platsens utveckling*. Arena för Tillväxt

³⁰¹ Enligt statistik från arbetsmiljöverket

unga att arbeta i branschen. Det är stor variation i lönsamhet inom jordbruket. Att det finns företag med god lönsamhet i svenskt jordbruk lyfts sällan fram, det är oftare negativ framtoning av branschen.³⁰² Detta minskar intresset bland unga att starta jordbruksföretag.³⁰³

W2 Höga markpriser försvårar nyetableringar och generationsväxling inom jordbruket

Mark ses som kapitalplacering i stället för en produktionsresurs vilket gör det svårt för unga jordbrukare att konkurrera om marken.³⁰⁴ Arrendelagstiftning kan dessutom vara ett hinder för att utveckla produktionen i redan befintliga företag.³⁰⁵ Detta påverkar också möjligheter till belåning och därmed finansiering via banker eller tillväxtbolag.³⁰⁶ Storleksrationaliseringen innebär att det krävs mycket kapital för att ta över stora ekonomiska enheter.

W3 Svaga arbetsmarknader ger få möjligheter till anställning utanför jordbruket

Jordbrukarnas privata ekonomi och familjeförsörjning bygger ofta på att det i hushållet finns inkomster från anställning hos arbetsgivare utanför jordbruket. I landsbygder där den lokala arbetsmarknaden är svag kan det vara svårt att hitta sådana anställningar vilket påverkar möjligheterna att försörja sig. Svårigheter för en partner att hitta ett intressant jobb utanför jordbruket kan minska viljan att driva jordbruksföretag i områden med svaga arbetsmarknader.³⁰⁷

W4 Åldersstrukturen i jordbruket hämmar investeringsviljan

Den demografiska strukturen i jordbrukssektorn kännetecknas av en relativt hög medelålder bland företagen. Detta gör att många jordbruksföretag står inför en generationsväxling men det saknas ibland en ny generation att lämna över till. Hos företagare som närmar sig pensionsåldern saknas ofta incitament att investera i modern teknik och lära sig nya arbets- och produktionsmetoder. Detta gäller i synnerhet för företag som inte kommer att drivas vidare inom familjen.

W5 Svagt kunskaps- och innovationssystem hämmar landsbygdernas innovationskraft

Innovationer är ofta ett resultat av att man kombinerar olika typer av kunskap och kompetenser. Som ett resultat av att den yngre och mer välutbildade befolkningen i allt större utsträckning flyttar till större städer utarmas tillgången på kompetens på

---

³⁰² LRF konsult (2018). *Lantbruksbarometern 2018*. Swedbank

³⁰³ Jordbruksverket (2017). *Jordbruksföretag och företagare 2016*. JO 34 SM 1701,

³⁰⁴ Jordbruksverket (2017). *Priser på jordbruksmark 2016*. JO 38 SM 1701,

³⁰⁵ Jordbruks- och bostadsarrende – några frågor om arrendeavgift och besittningsskydd, SOU 2014:32

³⁰⁶ LRF (2014). *Vägen till finansiering av ditt lantbruksföretag*.

³⁰⁷ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

landsbygderna. Det finns dessutom relativt få forskningsmiljöer utanför de större städerna och endast ett fåtal forskningsmiljöer fokuserar på de gröna näringarna. Även den privata forskningen är svag eftersom få företag i Sveriges landsbygder bedriver egen forskningsverksamhet. Detta gör att tillgängligheten till högutbildad arbetskraft och forskningskompetens är mycket begränsad i stora delar av landsbygden. Detta försvårar inte bara uppkomsten av innovationer utan hämmar även spridningen av ny kunskap och teknologi.³⁰⁸ Sverige är ett land som rankas mycket högt i en global jämförelse när det gäller innovation generellt, men inom livsmedelssektorn tycks vi ligga efter många konkurrentländer.³⁰⁹

Möjligheter, särskilt mål 7

O1 Omställningen till en biobaserad ekonomi sätter nytt fokus på gröna näringar

Omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi kan medföra nya affärsmöjligheter och att intresset för de areella näringarna ökar bland politiker och andra beslutsfattare. Det finns en stor enighet kring att råvaror från jord- och skogsbruk kan bidra till minskade klimatutsläpp.

De pågående klimatförändringarna medför också ökad medvetenhet bland konsumenter vilket leder till ändrade konsumtionsmönster. Detta avslöjas bl.a. av statistik som visar att, även om den totala köttkonsumtionen i Sverige minskar för första gången sedan mätningarna startade, är efterfrågan på svenskt kött större än någonsin.³¹⁰ Detta är ett exempel på en ny konsumtionstrend som skapar affärsmöjligheter för entreprenörer på landsbygden.

O2 Ny teknik skapar nya affärsmöjligheter och bidrar till bilden av en modern näring

Ny teknik, inte minst den digitala, skapar nya affärsmöjligheter på landsbygden och bidrar till bilden av en modern näringsgren. Detta ökar möjligheten för att starta nya verksamheter och att attrahera ungdomar till jord- och skogsbruk.³¹¹

O3 Markens värde ger jordbrukarna kapital till affärsutveckling

I jämförelse med företag i andra sektorer finns det jämförelsevis stora kapitalvärden i jordbruksföretagen tack vare en stabil prisutveckling på jordbruksmark och skog. Detta underlättar lånefinansiering när företag vill expandera och utveckla nya affärsmöjligheter, eftersom marken är en fast egendom som kan intecknas.

---

³⁰⁸ OECD (2014). *OECD rural policy reviews: Innovation and modernising the rural economy*. Paris: OECD Publishing.

³⁰⁹ Beckeman et al (2018), *Forskning och innovation för en livsmedelssektor i världsklass*, Roland Berger AB

³¹⁰ Jordbruksverket (2019). *Konsumtion och förbrukning av kött*. Hämtad från webbsida 2019-04-25.

³¹¹ MackLean (2017). *Internet of Things - nu formas framtidens lantbruk*. Insikter #9

O4 Stor potential för utveckling inom vattenbruk

Trots mycket god tillgång till sötvattensjöar är vattenbruket i Sverige litet.³¹² Här finns det stor utvecklingspotential och det pågår flera forsknings och utvecklingsprojekt inom vattenbruk som kan ge upphov till innovativa metoder och processer, bland annat utveckling av landbaserade och cirkulerande system. Efterfrågan på produkter med hälsosamma fetter och protein som inte kommer från kött växer kraftigt.

O5 Ökad satsning på behovsdriven forskning

Genom livsmedelsstrategin görs flera satsningar på behovsdriven forskning, bl.a. ett nationellt forskningsprogram för livsmedel, forskning inom växtförädling och medel för att tillsätta industridoktorander.³¹³ Att den behovsdrivna forskningen inom livsmedelsområdet ökar skapar bättre förutsättning för innovation och stärkt konkurrenskraft inom jordbruket.

O6 Hästnäringen har potential att utvecklas

Hästnäringen har på senare år vuxit och har potential att fortsätta utvecklas. Det innebär en möjlighet att öka andelen mindre företag och kvinnliga företagare på landsbygden.³¹⁴

Hot, särskilt mål 7

T1 Brist på jordbruksmark hämmar jordbruksföretagens utveckling

Utbudet av mark är litet i många delar av landet, i synnerhet i områden med goda förutsättningar för jordbruksproduktion. Detta beror dels på att en relativt liten del av jordbruksmarken omsätts, dels att det finns en stor efterfrågan på jordbruksmark i områden där jordbruket är jämförelsevis lönsamt. En ytterligare faktor är att det i sådana områden ofta finns en stor efterfrågan på mark för andra ändamål, som industritomter, bostäder och hästhållning.³¹⁵

T2 Kompetensflykt hämmar utvecklingen av nya produkter och tjänster

Kompetensbrist är en av landsbygdernas största utmaningar och lyfts ofta fram som det enskilt största hindret för företagets utveckling och tillväxt. Att den högutbildade arbetskraften i allt större utsträckning koncentreras till storstadskommuner innebär att landsbygderna utarmas på kompetens.³¹⁶ Samtidigt har invånarna i Sveriges landsbygder

---

³¹² Vinnova (2012). *Attraktiv och hållbar mat för hälsa – En strategisk forsknings- och innovationsagenda för livsmedelskedjan*.

³¹³ Regeringen (2017). *Regeringens handlingsplan: En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet, 2017*

³¹⁴ Jordbruksverket (2018). *Hästhållning i Sverige 2016*.

³¹⁵ Johansson, S. och Nilsson, P. (2013) *Location Determinants of Agricultural Land Prices*. Review of Regional Research, Vol. 33, pp. 1-21.

³¹⁶ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). *Patterns of innovation and collaboration in small and large firms*. The Annals of Regional Science, 55(1), 221-247

svag tillgång till utbildning i närområdet.³¹⁷ Detta begränsar utbudet av arbetskraft med högre utbildning och försvårar innovation och affärsutveckling i landsbygdsföretagen.

T3 Skattelagstiftning försvårar generationsväxling inom jordbruksföretagen

Det är ofta svårt att genomföra generationsskifte både av känslomässiga skäl och på grund av skattelagstiftning.³¹⁸ Det är ofta stora värden som behöver hanteras, och oron för problem kan leda till att hela processen fördröjs eller man väljer ineffektiva ägandeformer.³¹⁹

T4 Jordbruk och tillverkningsindustri har låg attraktionskraft bland unga

Flera av de näringar som präglar landsbygders ekonomi har svårt att attrahera yngre arbetskraft. De gröna näringarna erbjuder en jämförelsevis låg lönenivå medan bilden av industriarbete ofta är omodern. Detta gör att få ungdomar väljer yrken inom industri och lantbruk. Detta gäller även rennäringen. Inom den gröna sektorn upplever 9 av 10 arbetsgivare brist på nyutexaminerade och yrkeserfarna naturbruksutbildade.³²⁰ Mellan kvinnor och män finns vissa skillnader, då kvinnor i större utsträckning än män utbildar sig och lämnar landsbygden för städerna.³²¹

Specifikt för utbildning inom lant- och skogsbruk framgår att det är fler kvinnor än män i ålderskategorin 25-34 år som utbildar sig: 58 procent är kvinnor medan 42 procent är män.³²²

Beträffande inriktningen på naturbruksgymnasier är fördelningen för inriktningen lantbruk 55 procent kvinnor och 45 procent män. Inom området skog är däremot 80 procent av eleverna män medan 20 procent är kvinnor.³²³

---

³¹⁷ På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder. SOU 2016:26

³¹⁸ Landsbygdsnätverket (2015). *Fler unga i gröna näringar – om ägarskiftet*

³¹⁹ Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring. SOU 2015:15

³²⁰ SCB (2019). *Vilka utbildningar ger jobb? Arbetskraftsbarometern 2019*.

³²¹ Agrifood (2016). *Vem stannar kvar? Rapport 2016:3*

³²² SCB (2019). https://www.scb.se/contentassets/6078d9040e794a19b8aa1841720536a2/tab7_2018.xls

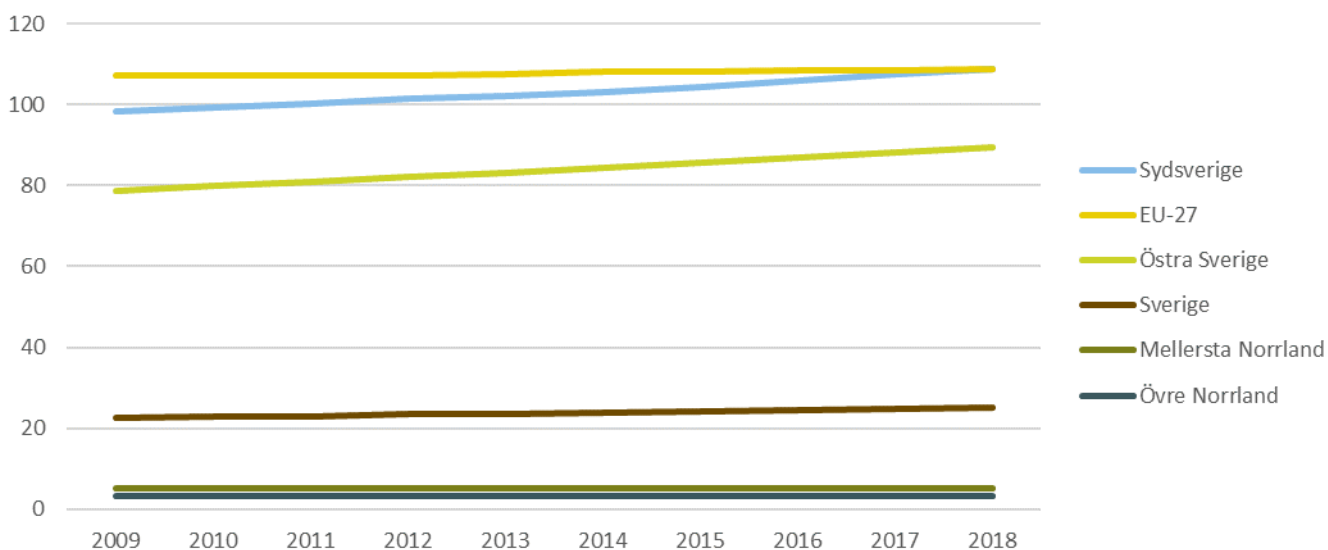
³²³ LRF jämställdhetsakademi (2019). *Jämställdhet i det gröna näringslivet*. LRF.

4.3.b Främja sysselsättning, tillväxt, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk

Nulägesbeskrivning

Stora skillnader i befolkningstäthet i olika delar av landet

Sverige är ett förhållandevis glest befolkat land jämfört med de flesta andra EU-länderna. Befolkningstätheten var 25 personer per kvadratkilometer år 2018. Detta är en markant ökning sedan millennieskiftet, då motsvarande siffra var 21,6 personer. Det är dock fortfarande långt under genomsnittet för EU-27, som var 118 personer år 2018.

Figur 25. Befolkningstäthet Sverige, EU27 samt tätaste och glesaste regionerna 2009-2018.

Källa: Eurostat, kontextindikator C04.

Det är stora skillnader i befolkningstäthet mellan olika regioner. I delar av södra och östra Sverige har befolkningstätheten ökat snabbt, och 2018 blev regionen Sydsverige den första som nådde en täthet över det europeiska genomsnittet. I norra Sverige är befolkningstätheten å andra sidan så gles som tre personer per kvadratkilometer. En låg befolkningstäthet har betydelse för exempelvis tillgången till service.

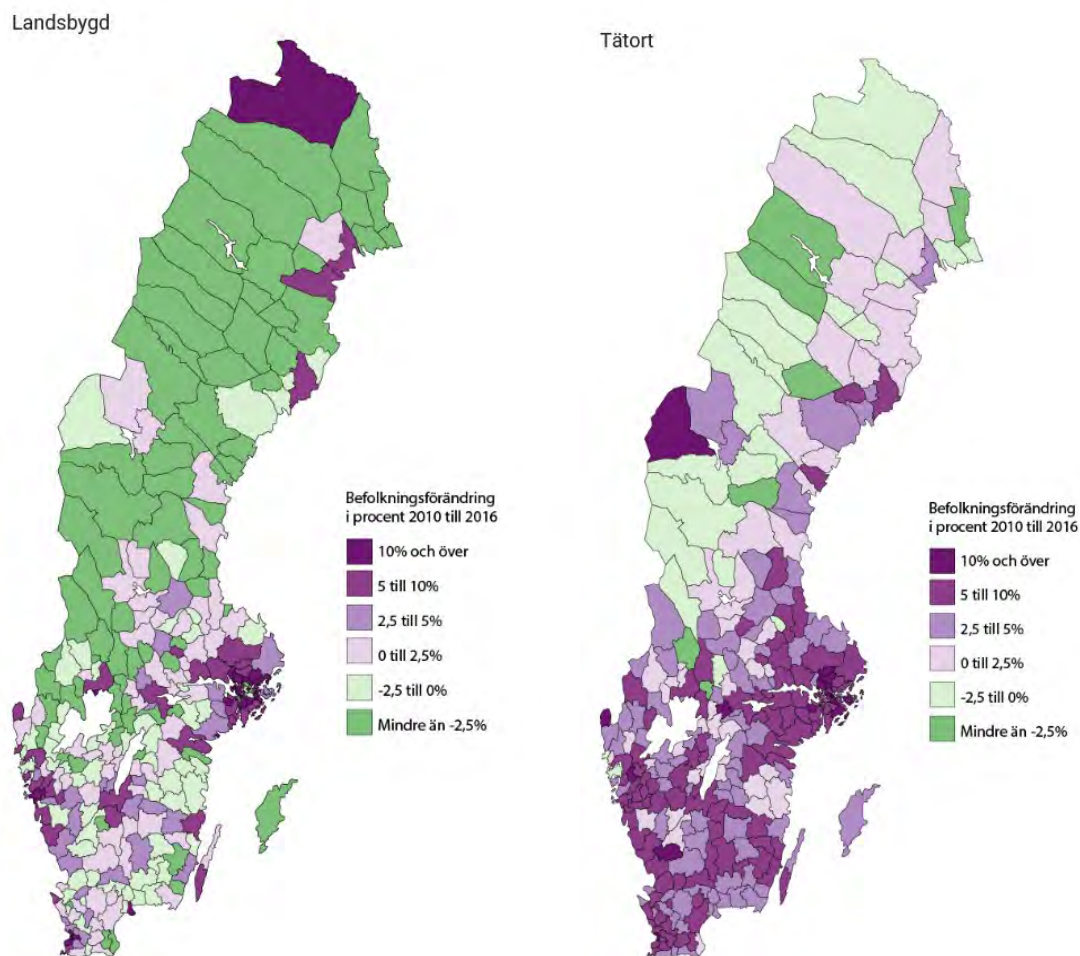
Befolkningstäthet kan dock vara ett trubbigt mått eftersom den visar hur tätt man bor om befolkningen skulle vara jämnt utspridd. Det finns också variationer i täthet inom länen där områden längre bort från residensstäder, centralorter eller andra större tätorter kan vara relativt glest befolkade.

Större delen av befolkningen (nästan 90 procent) bor i tätorter³²⁴ och det är också där folkmängden ökar. De regionala skillnaderna i landet är dock stora och det finns kommuner där så gott som samtliga bor i huvudorten eller kommunens centralort. För 60 procent av

³²⁴ Med tätort avses orter med över 200 invånare och högst 200 meter mellan bostadshusen.

landets kommuner är centralorten dominerande, då minst hälften av invånarna återfinns där. Folkmängden på landsbygden som helhet (dvs. allt som inte är tätort) har inte ökat sedan 1980-talet. På senare år har dock befolkningen ökat i den tätortsnära landsbygden.

Utvecklingen i landsbygderna skiljer sig åt mellan länen. I de fem Norrlandslänen minskade landsbygdsbefolkningen. Även Värmland och Gotland har en minskande landsbygdsbefolkning, men övriga län har en ökande landsbygdsbefolkning där Stockholm, Uppsala och Västra Götaland ökat mest räknat i antal personer.³²⁵

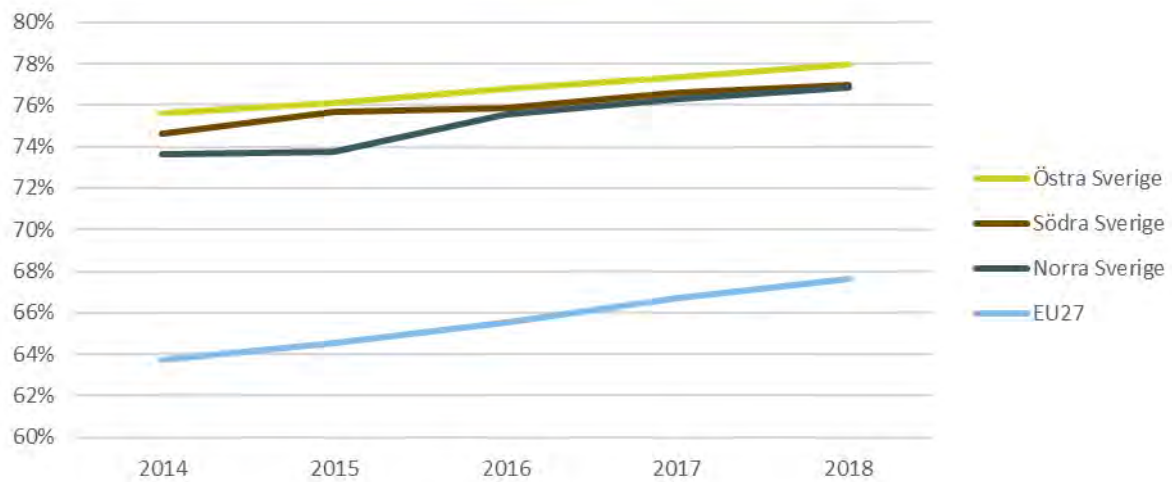

Figur 26 Befolkningsförändring i tätorter och på landsbygden 2010-2016
Källa: SCB

Sysselsättningsgraden är hög på landsbygden

Sverige har en hög sysselsättningsgrad jämfört med genomsnittet för EU, även i landsbygdsområdena.

³²⁵ SCB (2019). *Befolkningsstäthet i Sverige*. Hämtat från webbplatsen 3 juni 2019.

Figur 27. Sysselsättningsgrad i olika delar av Sverige och i EU27, 2014-2018

Källa: Eurostat, kontextindikator C05

Utmaningen är snarare geografisk, där landsbygds kommunerna har en större utmaning kring att unga flyttar ut och att dessa främst flyttar till storstäderna. Det kan antas att de med sysselsättning på landsbygderna i större utsträckning tenderar att stanna kvar vilket betyder att förvärvsgraden hos befolkningen är hög. De som inte finner sysselsättning (eller studier) kan istället se det som lönsamt att flytta.

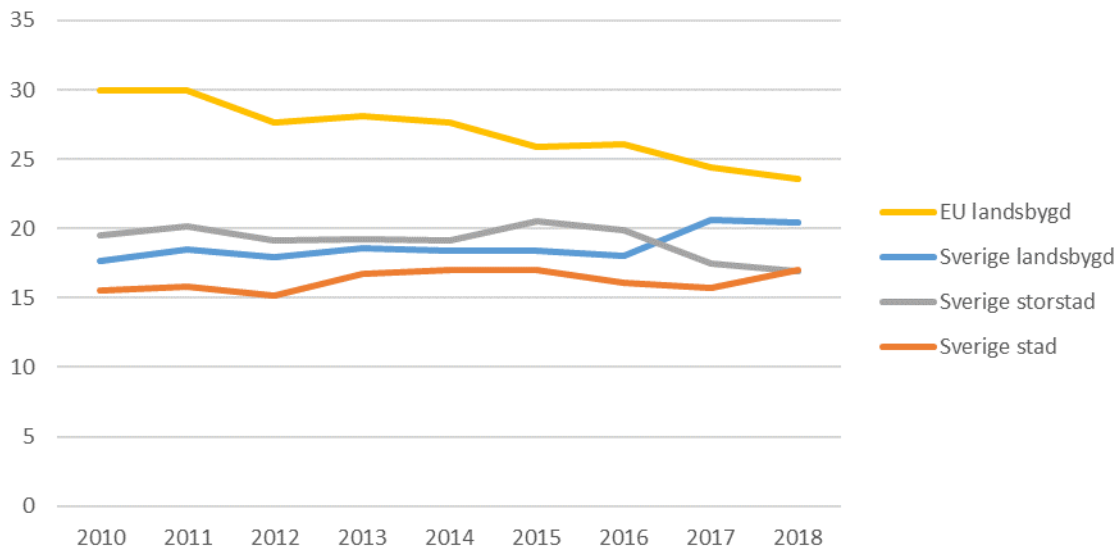
Omställning till dynamiska och hållbara landsbygd

Landsbygderna har en viktig roll i omställningen till kretslopps- och bioekonomi, samtidigt som det finns centrala utmaningar för exempelvis nyföretagande, hållbara transporter och användning av nya digitala servicelösningar. I synnerhet platsbundna verksamheter och verksamheter där landsbygden utgör en resurs eller konkurrensfördel är av stor betydelse.³²⁶ Med de rätta förutsättningarna kan landsbygderna bli en motor i utveckling och produktion av förnybar energi, rekreation, alternativa affärskoncept eller lokalproducerat mat.

Fattigdom är inte ett utbrett problem i Sverige

I Sverige finns det ingen specificerad fattigdomsgräns utan istället används ett flertal mått i olika sammanhang som antyder olika nivåer av fattigdom eller risk för fattigdom. Ett vanligt mått som används är *låg ekonomisk standard*, vilket innebär att man räknar andelen som lever i hushåll där den disponibla inkomsten är lägre än 60 procent av landets medianinkomst. Detta är det mått som inom EU kallas för *risk för fattigdom* och motsvarar kontextindikatorn C.09.

³²⁶ För Sveriges landsbygd – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd. SOU 2017:1

Figur 28. Risk för fattigdom på den svenska landsbygden, jämfört med EU-snittet och med motsvarande risk i städerna
Källa: Eurostat, kontextindikator 09.

Fattighetsnivån (risk för fattigdom) på den svenska landsbygden har varit ca 18 procent sedan 2010, men något högre de två senaste åren. Samtidigt har EU-genomsnittet minskat från 29 till 24 procent. Samma indikator visar också att det inte finns några större skillnader mellan stads- och landsbygdsområden i Sverige. Boende på landsbygden löper i genomsnitt inte större risk att hamna i fattigdom än individer i tätorter.

Besöksnäring och matupplevelser drabbades av covid-19

Landsbygden utgör en viktig resurs för utveckling av besöksnäring, samtidigt som den är en viktig bransch för lantbrukets diversifiering och utveckling av tjänstesektorn utanför lantbruket. Under våren 2020 fick besöksnäringen, hotell- och restaurangbranschen stora bekymmer på grund av rese- och mötesrestriktioner. För att säkerställa matproduktions bidrag till hela den regionala utvecklingen krävs ett långt och uthålligt arbete för återhämtning. I synnerhet skyddade EU-beteckningar, lokala och regionala varumärken, naturturism och andra rekreationsprodukter spelar en stor roll för en sådan återhämtning.

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 8

S1 Rik tillgång till naturresurser och attraktiva natur- och kulturmiljöer

Rik tillgång till naturresurser och en relativt hög entreprenörsanda skapar goda förutsättningar till företagande i landsbygdsregionerna.³²⁷ Med sin stora tillgång till såväl mark som olika typer av biomassa har Sveriges landsbygder inklusive rennäringsområdena goda förutsättningar att bidra till ”grön” tillväxt i den svenska ekonomin.³²⁸ I landsbygderna finns också natur- och kulturmiljöer som skapar attraktiva boendemiljöer och goda förutsättningar för besöksnäring och rekreation³²⁹.

S2 Lokaliseringsfördelar för tillverkningsindustri med relativt lågt kunskapsinnehåll

Förädlingsindustrin ligger ofta i områden nära geografiskt fasta naturtillgångar. Till exempel tenderar en region som är specialiserad på jordbruk att ha stor livsmedelsindustri.³³⁰ Motsvarande samlokaliseringmönster finns också mellan skogsbruk och träförädling, mellan fiske och fiskförädling, osv.

Företag som inte drar någon nytta av det utbud och den efterfrågan som finns i större städer väljer ofta att lokalisera sig på platser med låga mark- och fastighetspriser och ibland ett lägre löneläge.³³¹ En stor del av tillverkningsindustrin säljer det mesta på export och då är det ingen konkurrensfördel att befinna sig nära de stora inhemska marknaderna. I stället är platser med låga markpriser och bra transporter för att nå utländska marknader fördelaktiga.³³²

S3 Starkt entreprenörskap skapar sysselsättning på landsbygderna

Svenska landsbygdsregioner har en stor mängd små företag och en hög andel nystartade företag per invånare.³³³ Etableringsfrekvensen är lika god i landsbygder som i städer och egenföretagandet är på många håll starkare på landsbygden än i städerna, vilket bl.a.

---

³²⁷ OECD (2010). *The Refinement of the OECD Regional Typology and Its Potential for Enhancing Research into Rural Development*

³²⁸ *Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring*. SOU 2015:15

³²⁹ Regeringen (2017). *Ett land att besöka - En samlad politik för hållbar turism och växande besöksnäring*. SOU 2017:95

³³⁰ Jordbruksverket (2016). *Livsmedelsindustrins internationalisering – Effekter på sysselsättning och produktivitet*. Rapport Nr. RA12:19

³³¹ Jordbruksverket (2012). *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

³³² Johansson, S. (2010). *Knowledge, Product Differentiation and Trade*. JIBS Dissertation Series No. 063

³³³ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

förklaras av svaga arbetsmarknader som gör det svårt att få anställning.³³⁴ Att etableringsfrekvens och egenföretagande är starkt på landsbygden vittnar om ett starkt entreprenörskap och gott företagsklimat.³³⁵

S4 Hög bredbandstäckning i den mer tätbebyggda landsbygden

Sverige har varit i framkant när det gäller utvecklingen av informationsteknologi och 2017 hade 96 procent av alla hushåll och 93 procent av alla arbetsställen i Sverige tillgång till bredband om minst 30 Mbit/s, eller tillgång till IT-infrastruktur som medger sådana hastigheter i absoluta närheten.³³⁶ Tillgången till bredband i Sverige är därmed hög, men i områden utanför tätorterna är överföringskapaciteten ofta lägre

S5 Billigare bostäder

Bostadspriserna är lägre på landsbygden, vilket underlättar inträdet på bostadsmarknaden, särskilt för yngre.³³⁷

S6 Ideellt engagemang och rikt föreningsliv bidrar till integration och starka nätverk

I Sverige finns i internationell jämförelse ett starkt ideellt engagemang. Närmare 50 procent av befolkningen i åldrarna 16–84 år är engagerade i ideella verksamheter och sammantaget uppgår svenskarnas ideella engagemang till närmare 400 000 heltidsarbeten per år.³³⁸ Det ideella engagemanget är särskilt starkt i landsbygderna, vilket bidrar till att skapa starka nätverk som utgör en grund för social sammanhållning och socialt kapital.

Föreningslivet på landsbygden har en viktig funktion för att integrera nyinflyttade.³³⁹ Detta bidrar till att landsbygderna har god förmåga att integrera personer med utländsk bakgrund. Invandrare har jämförelsevis hög sysselsättningsgrad i landsbygderna och boendesegregationen är generellt sett mindre i landsbygder än i städer.³⁴⁰ Dessutom är de näringar som i hög grad präglar landsbygdernas näringsliv sådana näringar som i

---

³³⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³³⁵ Företagarna (2013) Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet.

³³⁶ Post- och Telestyrelsen (2018). *PTS mobiltäcknings- och bredbandskartläggning 2017*.

³³⁷ SCB (2019). Medelpriser på småhus för permanentboende per kommun. Hämtad från webbsida 2019-06-11

³³⁸ Svedberg, L., von Essen, J. och Jegermalm, M. (2010). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin - Insatser i och utanför föreningslivet*. Ersta Sköndal högskola arbetsrapportserie. Stockholm

³³⁹ Stenbacka S, (2001). *Landsbygdsboende i inflyttarnas perspektiv* Uppsala University, Department of social and Economic Geography, Uppsala

³⁴⁰ Jordbruksverket (2013). *Allt om att bo leva och vara på landsbygden*. AOL 1:2

jämförelsevis stor utsträckning erbjuder ett första jobb på den svenska arbetsmarknaden till personer med utländsk bakgrund.³⁴¹

S7 Leader-områden i hela landet

Leader-metoden är väl etablerad som verktyg för landsbygdsutveckling och det finns leader-kontor i hela landet som fungerar både som kanal för EU-finansiering och som stöd i projektgenomförande.

Svagheter, särskilt mål 8

W1 Långa geografiska avstånd ger höga transportkostnader och små arbetsmarknader

Långa geografiska avstånd i delar av landet ger höga transportkostnader och sämre förutsättningar för interaktion.³⁴² I områden som är relativt glest befolkade måste människor resa längre sträckor, vilket försvårar arbetspendling och gör att den lokala arbetsmarknaden blir mindre. Företag måste transportera både insatsvaror och sin egen produktion över längre sträckor, vilket är en tydlig konkurrensnackdel inte minst för företag inom tjänstesektorn. Generellt är marknaderna för tjänster mer avståndskänsliga än marknader för varor, vilket gör att tjänsteföretagen växer fram snabbare i städer än i landsbygden.³⁴³ Detta gäller i synnerhet för kunskapsintensiva tjänsteföretag som i hög grad koncentreras i större städer.³⁴⁴

W2 Kompetensbrist hämmar näringslivets utveckling och omvandling

Bristen på kompetens är ett uttalat problem på Sveriges landsbygder och lyfts ofta fram som det enskilt största hindret för företagens utveckling och tillväxt. Den högutbildade arbetskraften är än mer koncentrerad till storstadskommuner än sysselsättningen totalt sett.³⁴⁵ Samtidigt har invånarna i Sveriges landsbygder svag tillgång till utbildning i närområdet vilket gör att ungdomar flyttar för att skaffa sig en utbildning och relativt få av dem kommer tillbaka.³⁴⁶ Den arbetskraft som blir kvar på landsbygden tenderar att bestå av personer med relativt sett låg utbildning vilket i sin tur präglar både karaktären på de

---

³⁴¹ Daunfeldt, S-O., Johansson, D., & Westerberg Seerar, H. (2018). *Which firms provide jobs for unemployed non-Western immigrants?* HUI Working Paper 133. HUI Research: Stockholm.

³⁴² Företagarna (2013). *Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet.*

³⁴³ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder.* Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³⁴⁴ Klaesson, J. & Norman, T. (2015). *Market potential and the employment growth of knowledge-intensive services: comparing different geographical resolutions.* The annals of regional science, 55(1), 157-185

³⁴⁵ Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). *Patterns of innovation and collaboration in small and large firms.* The Annals of Regional Science, 55(1), 221-247

³⁴⁶ *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder.* SOU 2016:26

arbetstillfällen som finns kvar där och på de jobb som skapas. Detta är således en självförstärkande utveckling.³⁴⁷

W3 Arbetsmarknader med få valmöjligheter

Flera studier pekar på att arbetsmarknaden har stor betydelse för flyttströmmar inom Sverige. Glesa arbetsmarknader erbjuder färre valmöjligheter och färre karriärvägar än täta arbetsmarknader. I glesa regioner är matchningen på arbetsmarknaden ofta sämre och löneläget är också lägre än i storstäderna. Trots att sysselsättningsgraden på många håll är god på landsbygden, har anställda här ofta något lägre lön och i viss utsträckning också en sämre matchning mellan yrke och utbildning.³⁴⁸ Sysselsättningen i befolkningen som helhet är lägre i gles landsbygd och landsbygd än i stads- och storstadsområden för både män och kvinnor.³⁴⁹ Det gör att flyttströmmarna generellt går från svaga till starka arbetsmarknadsregioner och eftersom personer med högre utbildning fäster särskilt stor vikt vid inkomst- och karriärmöjligheter vid val av bostadsort domineras flyttströmmarna av yngre individer som har, eller vill skaffa sig, en högre utbildning.³⁵⁰

W4 Svagt innovations- och kunskapssystem på landsbygden

Trots att landsbygderna visar en jämförelsevis god innovationskraft finns det brister i de kunskaps- och innovationssystem som omfattar landsbygdens aktörer.³⁵¹ Forskningen visar att innovation och teknikspridning gynnas av täta, kunskapsrika miljöer med stor mångfald.³⁵² I glesa miljöer är det svårare att få information om nya innovationer samtidigt som invånarna sällan utsätts för nya influenser på grund av färre kontaktytor och relativt homogena lokala kontaktnät.³⁵³

Svag tillgång till högutbildad arbetskraft gör därför landsbygden relativt oattraktiv för kunskapsintensiva verksamheter. Detta gör att landsbygden hyser få forskningsmiljöer och

---

³⁴⁷ Jordbruksverket (2012). *Arbete och liv på landsbygden – Landsbygdernas roll i en kunskapsbaserad ekonomi*, Jordbruksverkets Rapport Nr. RA12:19

³⁴⁸ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³⁴⁹ SCB (2018). Statistiska Centralbyrån. Arbetsmarknad. Tillgängligt: <http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/?rxid=5a4d88b3-6733-43eb-8435-c224249a9f1d> (2018-11-21)

³⁵⁰ *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

³⁵¹ OECD (2018). *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden - The Swedish agricultural innovation system*

³⁵² Johansson, S. and Wallin, T. (2015). *Tillgänglighet, innovationsprocesser och tillväxt – En litteraturoversikt*. Jönköping; JIBS

³⁵³ OECD (2014). *OECD rural policy reviews: Innovation and modernising the rural economy*. Paris: OECD Publishing.

har liten tillgång till kunskapsintensiva företagstjänster, vilket hämmar tillgången på spetskompetens och annan kompetens som ofta är åtkomlig via tjänstemarknader.³⁵⁴ Det företags- och innovationsfrämjande systemet är ofta underrepresenterat på landsbygderna och har därför svårt att nå ut till landsbygdernas företagare och entreprenörer.

W5 Liten tillgång till lokalt kapital

En majoritet av företagen i Sveriges landsbygder som de senaste åren gjort investeringar anser att det är svårt att få finansiering.³⁵⁵ Ett av skälen är att många lokala bankkontor har lagts ner samtidigt som generell statlig finansiering i hög grad ges till företag i städer.³⁵⁶ Forskning tyder på att det finns ett positivt samband mellan den lokala banksektorn och nyföretagande.³⁵⁷ När ett bankkontor avvecklas försvinner lokalkännedomen om marknad, entreprenörers historia och viktiga lokala nätverk. Det leder till en ökad barriär mellan entreprenörer och banker när besluten tas på distans. Detta gör att inte minst unga företagare missgynnas vid kreditprövningar på distans.³⁵⁸ Forskning visar att ju sämre tillgång till finansiering, desto längre tid tar det för att förbättra effektiviteten hos en ekonomis resurser genom omlokalisering.³⁵⁹

W6 Liten mångfald i näringsliv och arbetskraft

Forskning visar att uthållig ekonomisk tillväxt förutsätter en hög förmåga till anpassning och förnyelse. Här finns en skillnad mellan stad och land, där urbana miljöer tack vare sin mångfald och täthet ofta har en bättre anpassningsförmåga än glesa miljöer. Mångfald i utbud och efterfrågan ökar platsens förmåga till nytänkande och omvandling i perioder av ekonomisk nedgång. Mindre orter har ofta liten mångfald avseende yrkes- och utbildningsinriktningar och även näringslivsstrukturen är vanligtvis mer ensidig med få arbetsgivare. Det gör att mindre orter har svårare att återhämta sig efter en ekonomisk tillbakagång.³⁶⁰

---

³⁵⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³⁵⁵ Företagarna (2016). *Tillväxt i hela landet – Företagarnas perspektiv på landsbygden*.

³⁵⁶ Edling, J. (2016). *Statligt stöd till företag och organisationer i stad och landsbygd. Underlag till Landsbygdkommittén*.

³⁵⁷ Backman, M. (2013). *Nyföretagande och närheten till finansiellt kapital. Policysammanfattning från Entreprenörskapsforum*.

³⁵⁸ Malmström, M. m.fl. (2016). *Hållbara bedömningsmodeller: Banker och jämlikhet i näringslivet, från avsnittet Description of the project in relation with the research frontier*. Ansökan om finansiering från Vinnova till forskningsprojekt.

³⁵⁹ Buera, Francisco J., and Yongseok Shin (2010). *Financial frictions and the persistence of history: A quantitative exploration*. No. w16400. National Bureau of Economic Research, 2010.

W7 Koncentrationen av befolkning, sysselsättning och ekonomi till landets största stadsregioner beräknas fortsätta

Skillnaden mellan olika typer av kommuner beräknas öka genom att små kommuner förväntas öka i antal och bli befolkningsmässigt mindre samtidigt som stora kommuner blir fler och dessutom ökar i storlek. Detta leder till bristande kapacitet i mindre kommuner genom minskande och åldrande befolkning. Detta ger påfrestningar på kommunernas ekonomi och verksamhet och ger svårigheter att klara arbetskraftsförsörjningen i både offentlig och privat sektor. Problemet väntas vara störst i avlägset belägna landsbygdskommuner.³⁶¹

W8 Litet befolkningsunderlag resulterar i bristande service och infrastruktur

En minskande befolkning minskar förutsättningarna för att upprätthålla en god kommersiell och offentlig service samt en väl fungerande infrastruktur, eftersom kostnaden per användare blir för hög när befolkningen understiger en viss kritisk volym. Färska studier visar att tillgängligheten till såväl kommersiell som offentlig service varierar geografiskt och att det under de senaste åren har skett en generell försämring av tillgängligheten till service, i synnerhet i de glesa landsbygderna.

Delar av landsbygden har också brister vad gäller investeringar i infrastruktur och utbyggnaden av bredband med hög överföringskapacitet, vilket försvårar arbetspendling och arbete och studier på distans. Den småskaliga infrastrukturen är viktig för företagande och boende på landsbygden, och också för att tillgängliggöra landsbygdens naturvärden för besökare. Detta gör att landsbygdens attraktionskraft för såväl företagande som boende minskar.³⁶²

W9 Bostadsbyggandet släpar efter på landsbygden

Enligt Boverket (2018) anger 243 kommuner ett underskott av bostäder.³⁶³ Många av dessa är landsbygdskommuner. Detta uppdämda behov av bostäder uppmärksammas bland annat i landsbygdskommitténs slutbetänkande.³⁶⁴ Det är även svårt för boende på landsbygden att få lån att renovera eller bygga hus på grund av att fastighetspriserna utvecklas svagt på många landsbygder.³⁶⁵ Detta gör att bostadsstandarden släpar efter.

---

³⁶¹ Långtidsutredningen (2015). SOU 2015:101. Bilaga 7 Demografins regionala utmaningar.

³⁶² *Service i glesbygd*. SOU 2015:35

³⁶³ Boverket (2018). *Bostadsmarknadsenkäten 2018*.

³⁶⁴ *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd* SOU 2017:1

³⁶⁵ Hela Sverige ska leva (2017). *Hela Sverige ska leva, länsbygderådet Örebro län*. nr 2, 2017

W10 Litet utbud av nöjen, kultur och andra fritidsaktiviteter

Forskning visar att det finns mer än arbetsmarknaden som påverkar val av bostadsort. Bland dessa lyfts tillgång till kultur, nöjen och shopping fram som sådant som starkt bidrar till platsers attraktionskraft.³⁶⁶ Landsbygderna kan generellt inte konkurrera med städerna i detta avseende. Detta gäller i synnerhet för den mer glesa landsbygden där restiden till större tätorter är lång och tillgången till snabbt bredband är sämre.

W11 Bristande kunskap om landsbygdens förutsättningar och behov

Trots att det görs många olika satsningar på att öka förutsättningar för företagande och förbättra levnadsförhållandena på landsbygderna saknas det kunskap kring landsbygdernas behov. Detta beror bl.a. på att det i stora delar saknas forskning kring vad som skapar gynnsamma förutsättningar utanför städerna. Det finns många punktinsatser, såsom landsbygdsutvecklare i vissa kommuner, rådgivare med inriktning mot turism och gröna näringar, utbildning av landsbygdsrådgivare på SLU, men dessa aktörer saknar effektiva verktyg eftersom det finns stora kunskapsluckor kring vad som skapar attraktivitet på landsbygden.

Möjligheter, särskilt mål 8***O1 Globalisering gör färre företag beroende av närhet till den inhemska marknaden***

En ökad globalisering innebär att allt fler företag säljer på utländska marknader. Detta innebär att för många företag är närhet till den inhemska marknaden inte en förutsättning för att uppnå skalfördelar och få en kostnadseffektiv produktionsvolym.³⁶⁷

O2 Urbaniseringens nackdelar ökar landsbygdernas attraktionskraft

Storstädernas snabba tillväxt ger ökad trängsel i storstadsregionerna. Den visar sig i höga bostadspriser, långa bilköer, överbelastad kollektivtrafik, köer i omsorgen, stora barngrupper i förskolan etc. Denna baksida av storstadslivet innebär att mindre, landsbygdsdominerade kommuner kan erbjuda en mer attraktiv boendemiljö med jämförelsevis hög livskvalitet. Detta gäller särskilt för landsbygder i regioner med stark arbetsmarknad och goda möjligheter till arbetspendling. I sådana regioner finns en tendens att mindre kommuner utvecklas till rena boendekommuner med en betydligt större nattbefolkning än dagbefolkning.³⁶⁸ Sådana kommuner har ofta en god utveckling eftersom ett stabilt befolkningsunderlag skapar förutsättningar för privat och offentlig service, vilket bidrar till en god livsmiljö och arbetstillfällena på orten.

---

³⁶⁶ Florida, R. (2002) *The rise of the creative class*

³⁶⁷ Jordbruksverket (2012). *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

³⁶⁸ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

O3 Den tjänstebaserade ekonomin växer även i landsbygderna

Tjänstesektorn växer i hela Sverige, och det är i stora drag samma branscher som växer i städer och landsbygder..³⁶⁹

Av specifikt intresse bland tjänstenäringarna är besöksnäringen. Detta är en näring som växer på landsbygden, och många naturtillgångar skulle kunna användas mer för att utveckla hållbara upplevelser och rekreation.³⁷⁰ Besöksnäringen har inneboende självförstärkande mekanismer som gör att den kan ha stor potential att bidra till platsens utveckling.. Ju fler turismrelaterade tjänster som en plats erbjuder, desto fler besökare attraherar den och därmed växer också efterfrågan på sådana tjänster, vilket i sin tur leder till fler företag etableras inom besöksnäringen osv.^{371 372} Dessutom är besöksnäringen tämligen personalintensiv, vilket betyder att den är bra på att skapa arbetstillfällen.³⁷³

O4 Digitalisering kan ge affärsmöjligheter och minska betydelsen av geografiska avstånd

Digitaliseringen påverkar alla delar av samhället och driver fram nya lösningar och strukturer. Sannolikt kommer den att bidra till att de fysiska avstånden minskar i betydelse.³⁷⁴

Ökad digitalisering i samhället i stort kan också öka möjligheterna att arbeta eller studera på distans, vilket kan leda till att landsbygdernas arbetsmarknader får bättre förmåga att attrahera yngre arbetskraft med högre utbildning. Detta kan också leda till bättre kompetensförsörjning och bättre matchning på arbetsmarknader i landsbygderna.

Digitaliseringen kan också bidra till ökad social hållbarhet genom nya metoder för att tillhandahålla offentlig och kommersiell service, genom nya modeller för att tillgängliggöra kultur och genom att skapa digitala mötesplatser. Detta skapar förutsättningar för mer interaktion, vilket gynnar innovationsklimatet på landsbygden..

---

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ Bjerke, L. och Johansson, S. (2018). *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6.

³⁷¹ Crouch, G. I. (2011). *Destination competitiveness: an analysis of determinant attributes*. Journal of Travel Research, 50(1), 27-45.

³⁷² Bjerke, L. och Johansson, S. (2018). *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6

³⁷³ *Ett land att besöka - En samlad politik för hållbar turism och växande besöksnäring*. SOU 2017:95

³⁷⁴ Andersson, Å. E., Johansson, B & Anderson, W. (2003). *Economics of Disappearing Distance*, Cornwall; Ashgate Publishing

O5 Intresset för landsbygden ökar

Mellan år 2010 och 2016 ökade befolkningen i svenska landsbygder i absoluta tal för första gången sedan 1980-talet, med 16 000 personer.³⁷⁵ Dessutom växte sig lönesummorna starkare i landsbygdskommuner än i stadskommuner under perioden 2002 till 2010.³⁷⁶ Att intresset för landsbygden ökar yttrar sig också genom en ökande landsbygdsturism. Besöksnäringen ökar i omsättning i alla typer av kommuner och sysselsättningen inom besöksnäringen ökar mer än i övriga ekonomin i alla kommuntyper utom de som är mest avlägset belägna.³⁷⁷

Omställning till en cirkulär och biobaserad ekonomi ökar också intresset för landsbygdernas resurser eftersom dessa är en förutsättning för att skapa hållbara städer. Det finns också goda möjligheter till utveckling av mer landsbygdsnära boenden som är klimat- och miljövänliga med kretsloppslösningar, egna odlingar, samåkning m.m. (typ ekobyar).

O6 Företagsamhet skapar arbetstillfällen och lokal utveckling

De som väljer att bo på landsbygden har ofta en stor kreativitet i hur man skapar sin försörjning och ett gott liv. Landsbygdens entreprenörer drivs många gånger av andra drivkrafter än att skapa sig en stor förmögenhet, t.ex. att skapa ett gott liv för sig själv och sin familj på en plats där man måste skapa sina möjligheter själv.³⁷⁸

En möjlighet för lokal utveckling är att skapa bättre förutsättningar för kombinatörer. Med goda förutsättningar att kombinera deltidsarbete med eget företagande inom kreativa näringar som musik, foto, konst osv. är kombinatörer en viktig lokal samhällsutvecklande kraft. Denna grupp av företagare kan tillsammans skapa arbetstillfällen på mindre orter där det inte går att livnära sig fullt ut som kulturarbetare.³⁷⁹

O7 Invandring ger tillskott av människor och arbetskraft

För att få långsiktig utveckling med god levnadsstandard och hög välfärd måste befolkningen öka på många platser i Sveriges landsbygder. Dessutom är inflyttning av personer i arbetsför ålder av särskilt stor vikt för att inte försörjningsbördan ska öka och den

---

³⁷⁵ SCB (2018). *Befolkningen ökar svagt på landsbygden*.

³⁷⁶ *På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder*. SOU 2016:26

³⁷⁷ Bjerke, L. och Johansson, S. (2018). *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6.

³⁷⁸ Stathopoulou, S., Psaltopoulos, D., & Skuras, D. (2004). *Rural entrepreneurship in Europe: a research framework and agenda*. International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research, 10(6), 404-425.

³⁷⁹ Nordström, C. (2015). *The Passionate Combining Entrepreneurs*. Doktorsavhandling i företagsekonomi, Mittuniversitetet Östersund

naturliga befolkningstillväxten ska stanna av. Detta gäller särskilt för de mer avlägset belägna och glest befolkade landsbygderna.³⁸⁰

O8 Leader-metoden är framgångsrik och väl etablerad

Det finns en fungerande och väl etablerad modell för lokal utveckling som kan spridas och utvecklas ytterligare för att främja landsbygdernas utveckling. Leader eller LLU (Lokalt Ledd Utveckling) är en metod, som genom att verka nerifrån och upp och i partnerskap mellan ideell, privat och offentlig sektor, visat sig vara ett effektivt sätt att bygga upp kapacitet och främja social inkludering, bidra till fattigdomsminskning och jobbskapande i den lokala ekonomin.³⁸¹

O9 Sociala innovationer kan utveckla landsbygderna

Social innovation lyfts fram som ett viktigt verktyg för samhällets utveckling och det finns många exempel på hur sociala innovationer utvecklar enskilda platser.³⁸² Befolkningen på landsbygden har ofta ett starkt engagemang och på mindre orter finns ofta en större transparens och enighet kring behov och problem som behöver lösas. Det finns också ofta ett starkt lokalt engagemang för att utifrån bygdens förutsättningar hitta nya innovativa lösningar på de behov som finns.

O10 Kultur- och naturresurser på landsbygden utgör en stor potential för besöksnäringen

De värden som kultur- och naturmiljön erbjuder idag på landsbygden utgör en grundläggande infrastruktur och resurs för upplevelse- och hälsotjänster. Besöksnäringen spås öka även de kommande åren och erbjuder samtidigt underlag för bastjänster och service att vara kvar där köpunderlaget från den boende befolkningen inte räcker till.³⁸³

Hot, särskilt mål 8

T1 Globalisering skärper konkurrensen och ökar utsatthet för konjunktursvängningar

Många landsbygdskommuner är mer specialiserade mot näringar där förädlingsgraden är jämförelsevis låg, exempelvis areella näringar och lågteknologisk tillverkningsindustri. Detta gör att stora delar av näringslivet på landsbygden är utsatt för stark konkurrens från låglöneländer.³⁸⁴ Detta innebär också att företag som säljer på utländska marknader blir mer utsatta för internationella konjunktursvängningar. Orter med få arbetsgivare och liten

---

³⁸⁰ På väg mot en ny politik för Sveriges landsbygder. SOU 2016:26

³⁸¹ Enligt kommissionens meddelande COM 2017:713

³⁸² Vinnova (2018). *Social innovation i Sverige - Kartläggning av ekosystemet för social innovation*. Vinnova Rapport VR 2018:01

³⁸³ Bjerke, L. och Johansson, S. (2018). *Besöksnäring i städer och på landsbygd – dess utveckling för kommunerna*. Sveriges kommuner och landsting, ISBN 978-91-7585-647-6.

³⁸⁴ SOU 2017:1. *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*.

mångfald i näringslivet kan drabbas hårt av vikande efterfrågan på viktiga exportmarknader som leder till varsel eller nedläggningar inom en enskild bransch.³⁸⁵

T2 Urbanisering ökar klyftan mellan städer och landsbygd

Urbanisering innebär att landsbygderna dräneras på högutbildad arbetskraft.³⁸⁶ Samtidigt blir landets produktion alltmer kunskapsbaserad vilket gör kunskap och kompetens till en allt viktigare produktionsfaktor.³⁸⁷ Den svaga tillgången till kompetens på många mindre orter försvårar omställningen till en mer kunskapsintensiv produktion och minskar möjligheterna att ta del av nationella satsningar på forskning och innovation.

Urbaniseringen innebär också att fastighetsmarknaden utvecklas svagare på landsbygder än i städer. Detta gör förvisso att det finns prisvärda bostäder i ett kortsiktigt perspektiv, men på lång sikt finns en svag förväntad värdeökning på dessa fastigheter, vilket minskar investeringsviljan. Den svaga prisutvecklingen på fastigheter i landsbygderna har medfört en åtstramad utlåning med höga krav från bankernas sida vilket försvårar finansieringsmöjligheterna och därmed också tillgången till kapital. Bostadsfastigheter i glea miljöer fungerar mer sällan som säkerhet när företagaren ansöker om lån.³⁸⁸ Detta är ett potentiellt hot mot entreprenörskap och nyföretagande, som i hög grad bygger på lånefinansiering med fast egendom som säkerhet.³⁸⁹

T3 Tjänstesektorn växer snabbare i städer än i landsbygder

Tjänstesektorn står för merparten av nytilkomna företag och arbetstillfällen.³⁹⁰ I många landsbygder växer tjänstesektorn långsammare än i stadskommunerna, vilket kan leda till att fler personer i arbetsför ålder och fler entreprenörer lämnar landsbygderna.³⁹¹

T4 Omställning till fossilfria system kan medföra högre kostnader

Samhällets omställning till en fossilfri ekonomi kan under en omställningsperiod medföra högre skatter på fossila bränslen och transporter. Detta slår hårdare mot företag i avlägset belägna och glest befolkade områden eftersom behovet av transporter är större i dessa

---

³⁸⁵ Backman, M. et al. (2014). *Mångfald och utveckling av långsiktigt hållbara innovationsmiljöer*. Jönköping; JIBS

³⁸⁶ Bjerke, L. och Mellander, C. (2017). *Moving Home Again? Never! The Location Choices of Graduates in Sweden*. *Annals of Regional Science*, Vol. 59:707 – 729

³⁸⁷ Jordbruksverket (2012). *Arbete och liv på landsbygden*, Jordbruksverket Rapport Nr. RA12:19

³⁸⁸ Företagarna (2013). *Perspektiv på landsbygdsföretagande Landsbygdsföretagarnas villkor och verklighet*

³⁸⁹ *Entreprenörskap i det tjugoförsta århundradet*. SOU 2016:72

³⁹⁰ Heyman, F. Norbäck P-J. och Persson L. (2013). *Jobbdynamiken i svenskt näringsliv 1990 till 2009 – teori och empiri*. IFN Policy Paper Nr. 60 2013

³⁹¹ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

områden. I sådana områden är också behoven av persontransporter större, vilket gör att högre skatter på drivmedel kan minska arbetspendling och därmed få negativa konsekvenser på kompetensförsörjningen i landsbygderna. Det innebär också att det blir dyrare att leva på landsbygderna då det generellt blir dyrare att transportera sig.

T5 Globalisering och digitalisering innebär att många enklare jobb försvinner

Höga arbetskraftskostnader och jämförelsevis stort arbetsgivaransvar gör att företag vars produktion inte kräver särskilt hög utbildningsnivå flyttar sin produktion till andra länder. Höga arbetskraftskostnader i en internationell jämförelse skapar också ett rationaliseringstryck som driver på automatiseringen inom såväl jordbruk som industri, vilket leder till en svag tillväxt i sysselsättning trots en hög tillväxt i produktionsvärden i många landsbygdskommuner.³⁹² Digitaliseringen kommer dessutom att innebära en ökad grad av automation inom stora delar av produktionen. Detta kommer innebära att många enklare jobb försvinner. Digitaliseringen kommer samtidigt medföra ett stort antal nya arbetstillfällen, men dessa kommer att ställa högre krav på utbildning och kompetens.³⁹³

T6 Åldrande befolkning ökar försörjningsbördan i landsbygdskommunerna

Det är främst den yngre befolkningen som flyttar för att utbilda sig och/eller starta sitt yrkesliv. Detta innebär demografiska utmaningar för landsbygderna, som på många håll har en åldrande befolkning. Detta urholkar skatteunderlaget i många landsbygdskommuner som får en ökad försörjningsbörda när personer i arbetsför ålder lämnar de mindre kommunerna.³⁹⁴ Mellan kvinnor och män finns vissa skillnader, då kvinnor i större utsträckning än män lämnar landsbygden för städerna. Jämfört med männen är det också en större andel kvinnor som utbildar sig.³⁹⁵ Det finns dock ett kommunalt skatteutjämnningssystem som avser kompensera för dessa effekter.

T7 Urban norm försvårar landsbygdernas utveckling

Den tilltagande urbaniseringen har gjort att en stor del av samhällsplaneringen och därtill kopplade regelverk utgår ifrån stadens specifika förutsättningar och behov. Förutsättningar och behov ser emellertid ofta mycket annorlunda ut i småorter ute i landsbygderna.³⁹⁶

Den s.k. urbana normen färgar också attityder till landsbygden och de verksamheter som pågår där. Exempelvis visar studier av ungas flyttmönster att de som stannar kvar ses som

---

³⁹² Ibid.

³⁹³ Sveriges Riksdag (2017). *Framtidens arbetsmarknad och arbetsliv i den digitala eran*. Riksdagsförvaltningens utvärderings- och forskningssekretariat.

³⁹⁴ Bjerke, L. och Johansson, S. (2015). *Företagande och arbetsliv i Sveriges lands- och stadsbygder*. Center for Entrepreneurship and Spatial Economics Jönköping International Business School.

³⁹⁵ Agrifood (2016). *Vem stannar kvar?* Rapport 2016:3

³⁹⁶ Rönnblom, M. (2014). *Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*.

mindre framgångsrika än de som flyttar.³⁹⁷ Det saknas i stora delar forskning kring vad som skapar attraktionskraft utanför de urbana miljöerna och vad som får människor att stanna kvar eller flytta till landsbygden.

T8 Digitalisering förutsätter bredband av hög kvalitet

Omställningen till en mer digitaliserad tillvaro, både bland företag och privatpersoner förutsätter tillgång till bredband med hög överföringskapacitet.³⁹⁸ Om utbyggnaden av snabbt bredband släpar efter på landsbygden kommer många användare att exkluderas från tjänster som i framtiden enbart kommer att erbjudas i digital form.

4.3.c Adressera samhällets förväntningar på mat och hälsa

Nulägesbeskrivning

Sverige ställer höga krav på djurens välfärd

I Sverige finns sedan länge ett stort intresse hos både allmänhet och producenter av en hög nivå på djur- och smittskydd. Sverige har också en sträng djurskyddslagstiftning som går utöver flertalet av EU:s direktiv och förordningar³⁹⁹. Till exempel ges djuren ofta mer utrymme och rörelsefrihet än i andra länder, genom att vi bland annat inte tillåter fixering av gris, och kräver att mjölkkor ska hållas på bete under sommaren. Djuren ska också få bete sig naturligt, vilket innebär att lantbrukarna kan behöva använda olika typer av berikningsmaterial för att sysselsätta djuren. Vi är också mycket restriktiva med operativa ingrepp på djur, och tillåter inte att man kuperar svansen på grisar eller trimmar näbben på höns.

De svenska djurskyddsreglerna bidrar till att den svenska animalieproduktionen har högre kostnader än motsvarande animalieproduktion i övriga medlemsländer. Ett gott djurskydd innebär friskare djur vilket kan ge lantbrukaren fördelar i form av lägre veterinär- och läkemedelskostnader och även ett bättre produktionsresultat. Samtidigt kostar extra

---

³⁹⁷ Svensson, L. (2006). *Vinna eller försvinna? Drivkrafter bakom ungas utflyttning från mindre orter*. Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Avdelningen för sociologi (SOC). Linköpings universitet, Filosofiska fakulteten.

³⁹⁸ Regeringen (2017). *För ett hållbart digitaliserat Sverige – en digitaliseringsstrategi*.

³⁹⁹ Rådets direktiv 98/58/EG av den 20 juli 1998 om skydd av animalieproduktionens djur (EGT L221, 8.8.1998, s. 23-27 Celex 31998L0058). Rådets direktiv 2008/119/EG av den 18 december 2008 om fastställandet av lägsta djurskyddskrav för kalvar ( ). Rådets direktiv 2008/120/EG av den 18 december 2008 om fastställandet av lägsta djurskyddskrav för svinhållning ( ). Rådets direktiv 1999/74/EG av den 19 juli 1999 om att fastställa miniminormer för skyddet av värphöns (EGT L203, 3.8.1999, s. 53-57 Celex 31999L0074). Rådets direktiv 2007/43/EG av den 28 juni 2007 om fastställande av minimiregler för skydd av slaktkycklingar. Rådets förordning (EG) nr 1/2005 av den 22 december 2004 om skydd av djur under transport och därmed sammanhängande förfaranden och om ändring av direktiven 64/432/EEG och 93/119/EG och förordning (EG) nr 1255/97. Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning

djurvälfärd ofta pengar och det kan vara svårt för lantbrukaren att få ersättning fullt ut från detta via marknaden.

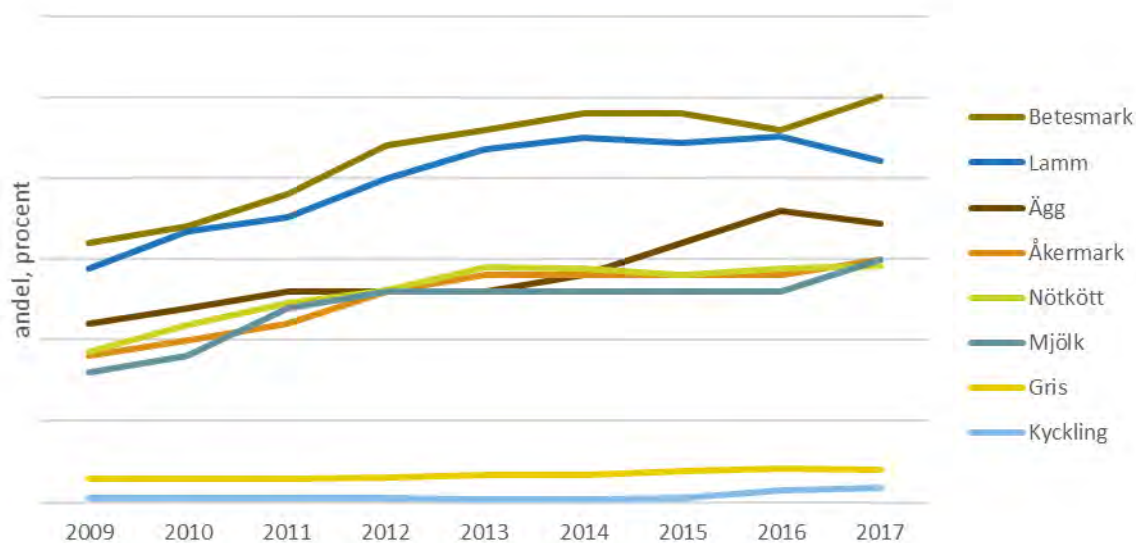
Friska djur och mindre antibiotikaanvändning ger oss säkra livsmedel att äta och minskar risken för att antibiotikaresistens ska utvecklas. Ett gott djurskydd och god djurhälsa alltså inte bara viktigt för djuren i sig utan även för vår folkhälsa.

Import från tredje land och införsel av livsmedel till Sverige ökar däremot kraftigt, vilket kan komma att innebära sämre lönsamhet för Sveriges lantbrukare och därmed risk för en minskad mängd livsmedel producerade med svenska djuromsorgsregler.

Den ekologiska produktionen ökar

Den ekologiska produktionen ökar i Sverige. Omkring 15 procent av åkermarken och 25 procent av betesmarken odlas ekologiskt år 2017.

Också inom animalieproduktionen ökar andelen ekologisk djurhållning, men det är stora skillnader mellan de olika djurslagen. För betesdjur ligger andelen ekologiskt högst, med drygt 20 procent för lamm och omkring 15 procent för nötkött och mjölk. För djur som föds upp på spannmål är andelarna betydligt lägre, med omkring två procent för gris och knappt en procent för kyckling. För ägg ligger den ekologiska andelen på omkring 17 procent.

Figur 29 Andel ekologisk produktion 2009-2017

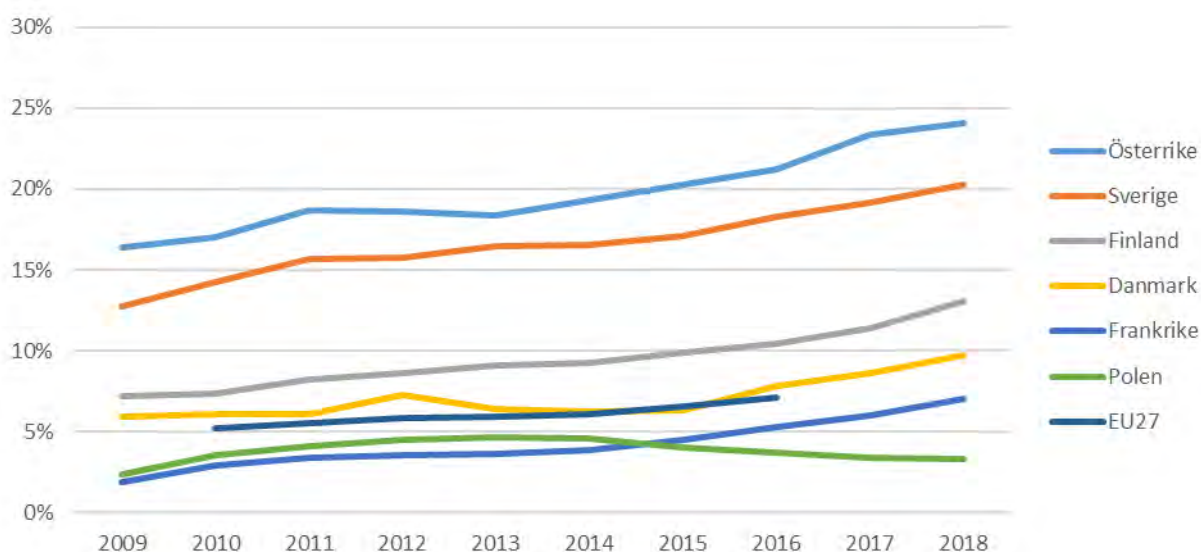
Källa: Jordbruksverket

Den ekologiska odlingen av frukt, bär och grönsaker har minskat på senare tid. Framför allt är det odlingen av ekologiska jordgubbar och andra bär som gått tillbaka, men trenden är negativ även för frukt och frilandsgroönsaker.⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ Källa: Jordbruksverket, baserat på ansökningar om stöd för ekologisk produktion.

Under 2017 beslutade Regeringen ett mål om att den ekologiska arealen jordbruksmark ska uppgå till 30 procent senast år 2030. Den sammanlagda siffran för åker- och betesmark var då en ekologisk andel på 19 procent.

Jämfört med många andra EU-länder har Sverige en stor del ekologisk odling. I våra grannländer Danmark och Finland ligger andelen ekologisk jordbruksmark på 8 respektive 10 procent, och i stora producentländer som Polen och Frankrike är andelarna ännu lägre. Österrike ligger dock högre än Sverige, med en andel på 21 procent.

Figur 30 Andel ekologisk areal 2009-2018 i Sverige, EU27 och valda medlemsländer
Källa: Eurostat, kontextindikator C18 och C19.

Den ekologiska odlingen kan bidra till att uppfylla mål om att minska användningen av bekämpningsmedel och att öka den biologiska mångfalden. Den positiva effekten på biologisk mångfald är störst i slättbygden, där jordbruksproduktionen domineras av konventionell spannmålsodling.⁴⁰¹

Konsumenternas intresse för ekologiska produkter har länge uppvisat en ökande trend, men under 2018 kom det signaler om att försäljningen börjar stagnera. År 2018 utgjordes nästan 10 procent av livsmedelsförsäljningen av ekologiska produkter. Betydande delar av det värdet utgörs dock av importerade produkter, som vin, bananer och kaffe.⁴⁰²

Restaurangerna är också viktiga för efterfrågan på ekologisk produktion. Här är bilden tvådelad. Lunchrestauranger och färdigmaten i livsmedelsbutikerna serverar inte ekologiskt i

⁴⁰¹ Källa: Jordbruksverket, Faktablad ekologiska livsmedel, Maträtt.

⁴⁰² Ekoweb, Ekologisk livsmedelsmarknad 2019

någon större utsträckning, medan däremot kvällsrestauranger och konferensanläggningar kan satsa på att erbjuda detta.⁴⁰³

SWOT-analys

Styrkor, särskilt mål 9

S1 Svenska jordbrukare producerar säkra livsmedel av hög kvalitet

Svenskt jordbruk kännetecknas av en ansvarsfull användning av läkemedel och bekämpningsmedel.⁴⁰⁴ Regelverk gör att det finns en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan, vilket gör att svenska konsumenter har ett stort förtroende för svenskproducerade livsmedel.⁴⁰⁵

S2 God djuromsorg och högt smittskydd minskar risken för resistens

Svensk djurhållningen sker med god omsorg vilket ger friska djur.⁴⁰⁶ Sverige har lägst användning av antimikrobiella veterinärmedicinska medel av alla EU-länder, liksom relativt stabila och låga nivåer av antimikrobiell resistens hos djur.⁴⁰⁷ Sverige är fritt från många smittsamma djursjukdomar.⁴⁰⁸ Sverige har effektiva strategier för att främja ansvarsfull användning av antimikrobiella veterinärmedicinska medel och begränsa spridningen av antibiotikaresistens.⁴⁰⁹

S3 Tillgång till veterinär service i hela landet

Enligt Jordbruksverkets instruktion ska verket vidta åtgärder för att säkerställa tillgången på veterinärer vid utbrott av smittsamma djursjukdomar samt för att djur i människans vård ska kunna få vård dygnet runt om det finns djurskyddsskäl. Det sker en stor utvecklingen inom branschen för djurens hälso- och sjukvård vilket innebär att antalet privata veterinärstationer

---

⁴⁰³ Jordbruksverket (2018). *Åtgärdsplan för att öka produktion, konsumtion och export av ekologiska livsmedel*. Rapport nr 2018:16.

⁴⁰⁴ Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av bekämpningsmedelsrester i livsmedel 2016*. Livsmedelsverkets rapportserie NR 8 2018; Livsmedelsverket (2018). *Kontroll av rests substanser i levande djur och animaliska livsmedel 2016*. Livsmedelsverkets rapportserie NR 6 2018.; Regeringen (2016). *En klimat- och luftvårdsstrategi för Sverige*. Delbetänkande av Miljömålsberedningen. SOU 2016:47.

⁴⁰⁵ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104.

⁴⁰⁶ Sverige Veterinärmedicinska anstalt (2017). *Antibiotika och djur inom EU*. 17 oktober 2017

⁴⁰⁷ DG (SANTE) (2017). *Final report of Fact-finding mission carried out in Sweden from 10 October 2017 to 18 October 2017 in order to gather information on the prudent use of Antimicrobials in animals*.

⁴⁰⁸ Statens veterinärmedicinska anstalt (2017). *Surveillance of infectious diseases in animals and humans in Sweden 2016*. SVA 2017

⁴⁰⁹ Folkhälsomyndigheten & SVA. (2016). *Consumption of antibiotics and occurrence of antibiotic resistance in Sweden*. SWEDRES|SVARM.; Regeringskansliet (2016). *Svensk strategi för arbetet med antibiotikaresistens*. S2016/02971/FS.

har ökat under det senaste decenniet, vilket resulterat i både fler ambuleraande veterinärer och fler veterinärkliniker.

S4 Regelverk garanterar säkra livsmedel och konsumentens behov av information

Det finns ett väl utvecklat regelverk som ger garantier för att de livsmedel som säljs i Sverige är säkra att konsumera.⁴¹⁰ Det finns olika typer av märkningar kring hälsa, miljö, ursprung osv.

S5 God samverkan ger effektiv krishantering

Vid olika kriser som drabbat livsmedelskedjan har hela näringen samverkat för att tillsammans hitta lösningar.⁴¹¹ Starka myndigheter och organisationer bidrar också till hög beredskap.

Svagheter, särskilt mål 9

W1 Jordbrukets andel av den totala ekonomin är liten

Jordbruk utgör en liten del av samhällsekonomin och sysselsätter en minskande andel av landets arbetskraft, vilket gör att den under lång tid fått låg prioritering i forsknings- och näringspolitik.⁴¹² Konkurrenskraftiga företag är en förutsättning för att det ska finnas en svensk livsmedelsproduktion som producerar de mervärden som svenska livsmedel ofta förknippas med. I likhet med företag i övriga delar i näringslivet bygger konkurrenskraften i livsmedelsproduktionen på kontinuerlig produktutveckling och produktivitetstillväxt, vilket i sin tur förutsätter kontinuerliga investeringar i forskning och utveckling.

W2 Bristande kunskap om jordbrukets bidrag till kollektiva nyttigheter

Allmänheten har låg kunskap om kopplingen mellan svenskproducerad mat och andra värden i samhället som ett rikt och varierat landskap, biologisk mångfald, djurvälstånd och säkra livsmedel.⁴¹³ Dessutom minskar konsumenternas betalningsvilja för extra djurskydd som går utöver de vanliga svenska reglerna (som är skarpare än EU:s).⁴¹⁴

---

⁴¹⁰ Livsmedelslag (2006:804)

⁴¹¹ LRF (2017). *Handlingsplan mjölk*; Svenska Köttföretagen (2017). *Handlingsplan gris*

⁴¹² Jordbruksverket (2017). *Jordbrukets ekonomi. Jordbrukets bidrag till bruttonationalprodukten till marknadspris 1995–2016 enligt ENS2010, nationalräkenskaperna SCB*

⁴¹³ Jordbruksverket (2016). *Jordbrukets betydelse för en levande landsbygd – En litteraturöversikt*. Rapport 2016:6

⁴¹⁴ Lagerkvist och Hess (2011). *A meta-analysis of consumer willingness to pay for farm animal welfare*. European Review of Agricultural Economics, Volume 38, Issue 1, March 2011

W3 Höga kadmiumhalter i vissa markområden

Vissa svenska jordar har höga kadmiumhalter.⁴¹⁵ Detta kan medföra högre koncentrationer av kadmium i livsmedel, vilket utgör en hälsorisk.

W4 Stort matsvinn och produktionsförluster i livsmedelsproduktionen

Matsvinn och produktionsförluster förekommer, men vi har få uppgifter om hur stort problemet är. Eftersom allt svinn innebär slöseri och onödiga negativa miljö- och klimateffekter har Sverige en nationell handlingsplan⁴¹⁶ för att minska problemet. Den konstaterar att vi behöver ett nationellt mål och utveckling av uppföljningsmetoder, ett aktivt samarbete mellan branschaktörer i livsmedelskedjan, ett förändrat konsumentbeteende samt utredning, forskning och innovation.

W5 Färre veterinärer specialiserar sig på jordbrukets produktionsdjur

Den ökade förekomsten av sällskapsdjur och hästar gör att allt fler veterinärer inriktar sig på denna, oftast mer lukrativa, del av marknaden. Detta kan leda till brist på veterinärer som riktar in sig på jordbrukets produktionsdjur.⁴¹⁷

Möjligheter, särskilt mål 9**O1 Brett förankrad målsättning om ökad svensk livsmedelsproduktion**

Det finns en bred politisk uppslutning kring den livsmedelsstrategi som beslutades under 2017. Livsmedelsstrategin ger en samsyn om de långsiktiga målen för svenskt jordbruk.⁴¹⁸ Inom den handlingsplan som lagts fram av regeringen finns det åtgärder för ökad hållbar produktion till exempel genom att stödja växtförädling och vattenbruk.⁴¹⁹ Detta bidrar till att säkerställa ett utbud av svenska livsmedel på den inhemska marknaden. I strategin finns också åtgärder som förväntas bidra till en kortare livsmedelskedja vilket underlättar informationsflödet mellan primärproducenter och konsumenter.

O2 God medvetandegrad bland konsumenterna skapar efterfrågan på svenska livsmedel

Många svenska konsumenter har stort förtroende för svenska livsmedel vilket visar sig i en prispremie på svenskproducerade livsmedel i detaljhandeln.⁴²⁰ Hög medvetenhet hos vissa konsumenter skapar efterfrågan på hälsosamma och hållbara livsmedel. Trender mot minskad köttkonsumtion kan gynna trädgårdsnäringen.

---

⁴¹⁵ Naturvårdsverket (2015). *Mål i sikte - fördjupad utvärdering av miljö kvalitetsmålen. Analys och bedömning av de 16 miljö kvalitetsmålen i fördjupad utvärdering 2015*. Volym 2 av rapport 6662.

⁴¹⁶ Livsmedelsverket (2018), *Fler gör mer – Handlingsplan för minskat matsvinn 2030*

⁴¹⁷ Jordbruksverket (2013). *Djurens hälso- och sjukvård – i ett tioårsperspektiv*. Rapport 2013:19

⁴¹⁸ Riksdagsskrivelse 2016/17:338

⁴¹⁹ *En Livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104

⁴²⁰ *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104

O3 Den ekologiska produktionen ökar

Ekologisk produktion kan gynnas, exempelvis genom Livsmedelsstrategin och genom den åtgärdsplan som Jordbruksverket tillsammans med ett antal organisationer har tagit fram.⁴²¹ Ökad efterfrågan på ekologiska livsmedel gör också att produktionen stimuleras utifrån rådande marknadsvillkor.

O4 Ändrade konsumtionsmönster kan minska matkonsumtionens klimatpåverkan

En ökad efterfrågan på vegetariska alternativ⁴²² i stället för animaliska ger förutsättningar för att minska matkonsumtionens klimatpåverkan.

Hot, särskilt mål 9

T1 Klimatförändringar leder till större variation i jordbrukets avkastning

Globala klimatförändringar leder till större vädervariationer, vilket ökar variationen i avkastningsnivåer från år till år.⁴²³ Detta ökar osäkerheten kring tillgång på svenska livsmedel.

T2 Utbudet av hälsosam mat varierar mellan olika platser

I gleasa områden har människor ofta långt till närmaste matbutik och har därför en sämre tillgång till exempelvis färska grönsaker och färsk frukt. Små landsbygdsbutiker har också ofta ett mindre och dyrare utbud av nyttig mat. Detta innebär att långa avstånd till livsmedelsbutik kan få socioekonomiska konsekvenser.⁴²⁴

T3 Globaliseringen ökar risken för smittspridning

Ökade internationella varuflöden och ökat resande gör att riskerna för spridning av smittor och växtskadegörare ökar. Dessa smittämnen och skadegörare kan gömma sig i såväl livsmedel och foder som emballage och transportfordon. Detta ökar sannolikheten för större utbrott av smittsamma djursjukdomar och även utbrott av smittsamma sjukdomar som drabbar människor eftersom det är svårare att garantera säkerheten i importerade livsmedel än i inhemskt producerad mat.⁴²⁵

---

⁴²¹ *En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet*. Prop. 2016/17:104

⁴²² Rapport från detaljhandeln, Axfood

⁴²³ SMHI (2019). *Vegetationsperiod*. Hämtad från webbsida 22 maj 2019.

⁴²⁴ Hendrickson, D., Smith, C., & Eikenberry, N. (2006). *Fruit and vegetable access in four low income food deserts communities in Minnesota*. *Agriculture and Human Values*, 23(3), 371-383; Rose, D. (2009). *Economic determinants and dietary consequences of food insecurity in the United States*. *Journal of Nutrition*, 129 (1999), pp. 517S-520S; Walker, R. E., Keane, C. R., & Burke, J. G. (2010). *Disparities and access to healthy food in the United States: A review of food deserts literature*. *Health & place*, 16(5), 876-884.

⁴²⁵ Jordbruksverket (2016). *Årsrapport över anmälningspliktiga djursjukdomar 2015*. Rapport OVR395

T5 Ökad antibiotikaresistens hotar såväl animalieproduktion som människors hälsa

Tillgången till verksamma antibiotika kan minska, vilket är ett hot mot folkhälsan samt möjligheten att ha djurhållning och producera hållbara livsmedel.⁴²⁶

4.4 Tvärgående mål - Modernisera sektorn genom att främja och utbyta kunskap, innovation och digitalisering**4.4.a Sveriges system för kunskap och innovation inom lantbruket (AKIS)**

Sveriges AKIS beskrivs ofta som diversifierat på grund av sina många aktörer. Lantbrukssektorn tenderar även att organisera sig i ämnesmässiga grupperingar ((på utbildningsnivå/inom rådgivningen/i branschorganisationer). Det finns inte heller någon sammanhållande och koordinerande kraft, vilket innebär att AKIS är både diversifierat och tämligen fragmenterat. Några centrala aktörer är:

- Företagare inom jordbruk, trädgårds-, rennäring och skogsbruk samt, livsmedelsindustrin, insatsvaruindustrin, leverantörer av insatsvaror, rådgivningsföretag och myndigheter är de som framför allt använder de kunskaper och innovationer som kunskapssystemet genererar. Dessa aktörer är samtidigt själva med och utvecklar kunskap och innovationer. Därtill finns utbildningsaktörer inom till exempel gymnasieutbildningar, kvalificerade yrkesutbildningar och universitetsutbildningar.
- Regeringens roll är att fördela budgetmedel, styra myndigheter, övervaka programmen och utvärdera politiken.
- Universitet och högskolor står för större delen av offentligt finansierad forskning. SLU är den klart största aktören inom jord- och skogsbruksforskningen, men inte den enda. Linköpings och Örebro universitet samt Chalmers ingår vid sidan av SLU i forskarsamarbetet Food Science Sweden.
- Det finns vissa initiativ att överbrygga glappet mellan forskning och jordbruksföretagen, men det sker endast i begränsad omfattning. Två exempel är Kompetenscentrum företagsledning vid SLU i Alnarp och Sweden Food Arena som är en nationell arena där företag inom livsmedelskedjan samverkar kring forskning och innovation för en innovativ, hållbar och konkurrenskraftig livsmedelssektor.
- Institutssektorn är mycket liten inom Sveriges AKIS för jordbruket och utmärker Sverige i jämförelse med flertalet andra EU-länder. Rise är i Sverige det viktigaste institutet för sektorn. Vid sidan Rise medverkar t ex utvecklingsbolaget AgroVäst samt Hushållningssällskapet aktivt i innovationsarbetet. Inom skogssektorn är forskningsinstitutet Skogforsk en viktig aktör.
- Vetenskapsrådet, Formas och Vinnova är de tre största offentliga forskningsfinansiärerna. Privata forskningsstiftelser är till exempel Stiftelsen

---

⁴²⁶ Förordning (2009:1464) med instruktion för Statens jordbruksverk.

Lantbruksforskning, Hästnäringens nationella stiftelse samt Lantmännens forskningsstiftelse.

- Rådgivning och kompetensutveckling sköts av både privata och offentliga aktörer. Några av de största privata aktörerna inom jordbruket är Hushållningssällskapen, LRF Konsult samt Gård- och djurhälsan. Jordbruksverket är också en viktig aktör med initiativ som exempelvis Greppa Näringen som bedrivs i samarbete med Lantbrukarnas riksförbund med flera. Inom skogsområdet är Skogsstyrelsen en central statlig aktör för kunskapsförmedling, men det finns även många privata aktörer, främst knutna till skogsägarföreningar och virkesuppköpare eller mer fristående såsom Skogssällskapet.

Jordbruks- och livsmedelssektorn är sämre än näringslivet i stort på att ta till sig innovationer. En förklaring är att den till stor del består av små eller medelstora företag som har begränsade resurser för att bedriva eget utvecklingsarbete eller saluföra nya produkter. Inom skogsnäringen bedrivs ett mer koncentrerat utvecklingsarbete av näringens centrala aktörer.

4.4.b Grundförutsättningarna är goda för en hållbar utveckling

Sverige har i grunden ett utvecklat kunskapssystem för samhället i stort som är betydelsefullt för att skapa en hållbar samhällsutveckling. Sverige har världsledande grundforskning inom flera områden och som helhet ett förhållandevis starkt kunskaps- och innovationssystem. Digitaliseringen i samhället pågår och tillgången till bredband är god i den tätbebyggda landsbygden samtidigt som fortsatt utbyggnad pågår. En generellt god kunskapsnivå kombinerat med digitalisering underlättar för modernisering och teknikspridning, vilket har resulterat i en förhållandevis hög produktivitet i lantbruksföretagen med bibehållen hållbarhet.

Den generellt höga utbildningsnivån underlättar tillsammans med starka institutioner omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi, som kan hjälpa till att hantera de utmaningar som behöver hanteras för en hållbar utveckling. Den svenska livsmedelsproduktionen kännetecknas av ett miljövänligt jordbruk, med god djurvälstånd och låg antibiotikaanvändning. Det finns en god kunskap om natur- och kulturvärden. Det finns också tillgång till oberoende lantbruksrådgivning (FAS), Inom skogsnäringen finns ett ökat intresse för kunskap om ett mer diversifierat skogsbruk där natur- och kulturvärden tas förvaltas.

Samtidigt är konsumenterna allt mer medvetna och pålästa. Det innebär att det finns en ökad efterfrågan på livsmedel som är hållbara ur olika perspektiv, såväl sociala, miljömässiga som ekonomiska aspekter är avgörande. Livsmedelsstrategin samlar näringens aktörer kring arbetet med att skapa en ökad livsmedelsproduktion samtidigt som relevanta miljömål nås. Det finns förhoppningar om att ny teknik och nya metoder ska kunna mildra målkonflikter och bidra till en livsmedelsproduktion som är hållbar i bred bemärkelse.

4.4.c Utmaningarna är stora

Samtidigt finns det stora utmaningar att hantera. Även om kunskaps- och innovationssystemet är förhållandevis välutvecklat i Sverige, är det otillräckligt för att möta de utmaningar som finns. Det finns ett stort behov av att sprida och utveckla kunskapen om hur skogsbruk, jordbruk och trädgårdsföretagande kan bedrivas på ett sätt som både kan tillgodose efterfrågan på produkter samt främjar miljö- och klimatmålen.

Jordbruket och livsmedelssektorn har ett svagare kunskaps- och innovationssystem än samhället i övrigt, vilket gör att näringarna riskerar att hamna vid sidan av den nationella innovationspolitiken. Kunskapssystemet kännetecknas också av ett stort gap mellan forskning och näringsliv. Kompetensbristen hämmar näringslivets utveckling och omvandling. Det gäller näringslivet i stort på landsbygden och även jordbruket. Det finns alltför lite tillämpad forskning inriktad på jordbrukssektorn. Samtidigt finns variationer i tillgången till kompetensutveckling som är anpassad till utvecklingsbehovet i enskilda företag.

Tillgången till bredband och annan infrastruktur och samhällsservice är avsevärt sämre i den glesare landsbygden än övriga delar av samhället. Det finns också utmaningar i att använda digitaliseringen på ett sätt som leder till en hållbar utveckling. Digitalisering löser inte nödvändigtvis alla problem, utan kräver en strukturerad och medveten tillämpning för att ge önskad effekt. Kunskapen om hur det kan gå till behöver utvecklas och involveras i innovationssystemet.

En av de största utmaningarna för jordbruket är den bristande lönsamheten. Den hämmar innovationsförmågan och möjligheterna för anpassningar till klimatförändringar och andra utmaningar vi har för att skapa en hållbar utveckling. Den gör det också svårt att attrahera arbetskraft och kompetens. Det är en avgörande fråga för att få yngre personer att vilja och kunna bli företagare i den gröna sektorn. Variationen är stor mellan företag både när det gäller produktivitet, utbildningsnivå, affärsmässighet och anpassningsförmåga till förändrade förutsättningar som är en avgörande förmåga för att skapa konkurrenskraft. Det innebär att det finns en outnyttjad potential för innovation, kunskaps- och teknikspridning inom jordbruket.

4.4.d Ökat kunskapsutbyte, innovation och digitalisering kan bidra till en hållbar utveckling

Det finns en stor potential i att öka samverkan mellan aktörerna i kunskaps- och innovationssystemet. En viktig del är att öka fokus på behovsdriven forskning och utveckling samt att öka samverkan mellan alla aktörer, både företagare, rådgivare, forskare, utvecklingsaktörer och utbildningssektorn så att kunskapsutbytet ökar och går snabbare från utvecklingsidé till praktisk tillämpning, eller från en praktisk utmaning till en bärande idé som förändrar och når marknaden. Digitaliseringen innebär nya affärsmöjligheter och minskar betydelsen av geografiska avstånd. Den ger också nya möjligheter att arbeta med kunskapsutveckling, kunskapsspridning och innovationer.

Den tjänstebaserade ekonomin växer även i landsbygderna. Ny teknik skapar nya affärsmöjligheter och bidrar till bilden av en modern näring. Nya svenskar med erfarenheter från andra länder är en möjlighet till nytänkande och innovation. Ökad kunskap och förbättrad teknologi kan leda till såväl ökad lönsamhet, sysselsättning som till miljö- och klimatmässiga framsteg som kan användas både i Sverige och i andra länder.

Rådgivningsföretagen spelar en viktig roll som brygga mellan forskning och näringsliv, men denna funktion behöver utvecklas för att bättre svara mot de behov som finns. För att stärka konkurrenskraften behöver rådgivningen fungera bättre och rådgivningsföretagen stärka sin kompetens.⁴²⁷

Sammantaget innebär det att Sveriges kunskap- och innovationssystem (AKIS) kännetecknas av att grundförutsättningarna är goda, samtidigt som utvecklingspotentialen är stor för att ökat kunskapsutbyte, innovation och digitalisering kan bidra till att landsbygdens aktörer och resurser blir en allt mer central nyckel till en hållbar utveckling för hela samhället.

5 Bilagor

5.1 Bilaga 1, deltagare på workshop

Agroväst Livsmedel AB

Arbetsförmedlingen

Bygdegårdarnas Riksförbund

Coompanion

Djurens Rätt

Djurskyddet Sverige

Ekologiska Lantbrukarna

Folkaktionen Ny Rovdjurspolitik

Formas

Förbundet Svensk Fäbodkultur

Föreningen Svenskt Fjälljordbruk

Föreningen Sveriges SpannmålsOdlare

Hela Sverige ska leva

Hushållningssällskapet

Jordbruksverket

Kemikalieinspektionen

LRF

LRF Mjök

LRF Trädgård

Lunds universitet

LUS

Länsstyrelsen Blekinge

Länsstyrelsen i Stockholm

Länsstyrelsen i Södermanlands län

Länsstyrelsen Jämtlands län

Länsstyrelse Skåne

Länsstyrelsen Västmanland
Länsstyrelsen Västra Götalands län
Länsstyrelsen Östergötland
Naturskyddsföreningen
Naturvårdsverket
Näringsdepartementet
Post- och telestyrelsen
Region Jämtland Härjedalen
Region Kronoberg
Region Norrbotten
Region Skåne
Region Värmland
Region Östergötland
Riksantikvarieämbetet
Sametinget
Skärgårdarnas Riksförbund
Skogsindustrierna
Skogsstyrelsen
SLU
Stockholms universitet
Svenska brukarnätverket traditionell ekologisk kunskap
Svenska Fotbollförbundet
Svenska Jordägareförbundet
Svenska Köttföretagen
Sveriges Hembygdsförbund
Sveriges Mjölkbonder
Sveriges Nötköttsproducenter
Winnet

Världsnaturfonden WWF

Västra Götalandsregionen

Växa Sverige

5.2 Bilaga 2, deltagare på sakrådet

Agrifood

Agroväst

Arbetsförmedlingen

Bankföreningen

Bodlingsföretagarna

Bioinnovation

Boverket

Business Sweden

Byanätsforum

Bygdegårdarna

Coompanion

Djurens rätt

Djurskyddet Sverige

Ekologiska Lantbrukarna

Ekonomistyrningsverket ESV

Energimyndigheten

Familjejordbrukarna

Friluftsförbundet

Formas

Fortifikationsverket

Fåravelsförbundet

Fäbodarnas riksförbund

Förbundet Sveriges småbrukare

Föreningen Naturbrukarna Sverige

Föreningen Sveriges jordbruksarrendatorer
Föreningen Svenskt Fjälljordbruk
Företagarna
Gotländska ängskommittén
Greppa Näringen
Havs- och vattenmyndigheten
Hela Sverige ska leva
Hembygds gårdarnas riksförbund
Hushållningssällskapens förbund
Hästnäringens Nationella Stiftelse
Internationella företagarföreningen i Sverige
Jordbruksverket
Jordägarförbundet
Kemikalieinspektionen
Kommunal
Krinova
KSLA
Landsbygdsnätverket
Landshypotek
Lantbrukarnas Riksförbund
Lantbrukarnas Riksförbund Skogsägarna
Livsmedelsföretagen
LRF
LRF Jämställdhetsakademi
LRF Mjök
LRF Trädgård
LRF ungdomen
LUS (lokal utveckling Sverige)

Länsförsäkringar Bank

Länsstyrelserna

Naturbruksskolornas förening

Naturskyddsföreningen

Naturturismföretagen

Naturvårdsverket

Nätverket svenska kulturlandskap

Post- och telestyrelsen

Preem

Regionalt utvecklingsansvariga

Riksidrottsförbundet

Sweden Food Arena

Riksantikvarieämbetet

RISE

Sametinget

Sáminuorra (samiska riksungdomsförbundet)

Sieps

Skogs- och Lantarbetsgivareförbundet

Skogsindustrin

Skogsstyrelsen

Skogssällskapet

Skärgårdarnas riksförbund

SMF Skogsentreprenörerna

Stockholm Resiliens Center

Småkom

Spannmålsodlarföreningen

Statens fastighetsverk

Stiftelsen lantbruksforskning

Stiftelsen hästforskning
Sveaskog AB
Swedbank
Svensk fågel
Svenska ekoturismföreningen
Svenska ESF-rådet
Svenskt friluftsliv
Svenska fotbollsförbundet
Svenska kyrkan
Svenska köttföretagen
Svenska samernas riksförbund
Svenska ägg
Sveriges biodlares riksförbund
Sveriges frö och oljeväxtodlare
Sveriges grisföretagare
Sveriges hembygdsförbund
Sveriges häradsallmänningsförbund
Sveriges jordbruksarrendatorers förbund
Sveriges Kommuner och Landsting
Sveriges konsumenter
Sveriges lammköttproducenter
Sveriges lantbruksuniversitet
Sveriges mjölkbönder
Sveriges nötköttproducenter
Tillväxtverket
Winnet
Vinnova
Visita

Visit Sweden AB

World Animal Protection Sverige

Vreta kluster

WWF

Växa Sverige

Näringsdepartementet

Promemoria om behovsanalys i den strategiska planen för genomförandet av den gemensamma jordbrukspolitiken i Sverige

Innehåll

1. Promemorians syfte och innehåll	3
2. Bakgrund.....	3
2.1 Förslaget om ny gemensam jordbrukspolitik	3
2.2 Lägesbeskrivning – förhandlingar.....	4
2.3 Lägesbeskrivning – nationellt genomförande	5
2.4 Nationella mål relevanta för genomförandet av framtida CAP.....	5
3. SWOT- och behovsanalys	7
4. Process och principer för prioritering av behov	7
4.1 Process	7
4.2 Administrativa principer vid prioritering av behov.....	9
5. Prioriterade behov i den strategiska planen	10
5.1 Målstruktur CAP	10
5.2 Inledning.....	11
5.3 Allmänt mål 1.....	11
5.3.1 Goda konkurrensvillkor.....	11
5.3.2 Konkurrenskraftigt jordbruk.....	12
5.3.3 Affärsmässighet.....	13
5.3.4 Prissvängningar	13
5.3.5 Djurstallar.....	14
5.3.6 Jordbruksmarkens produktionsförmåga.....	14
5.3.7 Klimatanpassning.....	15

5.3.8 Vilt.....	16
5.3.9 Ny teknik och kunskapsspridning	16
5.3.10 Samverkan jordbruk, rådgivning och forskning	17
5.3.11 Jordbrukarnas ställning i livsmedelskedjan.....	18
5.4 Allmänt mål 2.....	19
5.4.1 Inlagring av kol och växthusgasavgång från organogena jordar	19
5.4.2 Förnybar energi och energieffektivisering	20
5.4.3 Anpassad produktion till klimatförändringarna och minskad relativ påverkan på klimatet	20
5.4.4 Minskad belastning på mark, luft och vatten	21
5.4.5 Utveckling och spridning av kunskap om hållbar produktion	22
5.4.6 Biologisk mångfald i slättbygd.....	23
5.4.7 Värdefulla gräsmarker.....	23
5.4.8 Genetisk mångfald	24
5.4.9 Kompetens om biologisk mångfald	25
5.4.10 Ekologisk produktion.....	25
5.5 Allmänt mål 3.....	26
5.5.1 Underlätta generationsväxling.....	26
5.5.2 Stärkt affärsmässighet på landsbygden.....	27
5.5.3 Kapitalförsörjning på landsbygden.....	28
5.5.4 Arbetsmiljö.....	28
5.5.5 Utveckling genom nya företagare	29
5.5.6 Attraktiv landsbygd.....	30
5.5.7 Djurvälstånd och djurhälsa	31
5.6 Övergripande mål.....	31
5.6.1 Kunskapssystemet, AKIS	31
6. Fortsatt process	32

1. Promemorians syfte och innehåll

I denna promemoria redovisas i avsnitt 2 arbetet på EU-nivå med den nya gemensamma jordbrukspolitiken och genomförandet av densamma på nationell nivå. Avsnitten 3 och 4 redogör för arbetet med en analys av sektorns styrkor, svagheter, möjligheter och hot (SWOT-analys), behovsanalys och tillämpade principer för prioritering av behov. I avsnitt 5 redovisas de behov som kan hanteras i den strategiska planen. Avslutningsvis ges i avsnitt 6 en kort beskrivning av den fortsatta processen. I Bilaga 1 återfinns samtliga de behov som redovisats av Jordbruksverket utifrån deras SWOT-analys (den sk. bruttolistan). Som en del av beredningen av den strategiska planen och de identifierade behoven remitteras denna promemoria.

2. Bakgrund

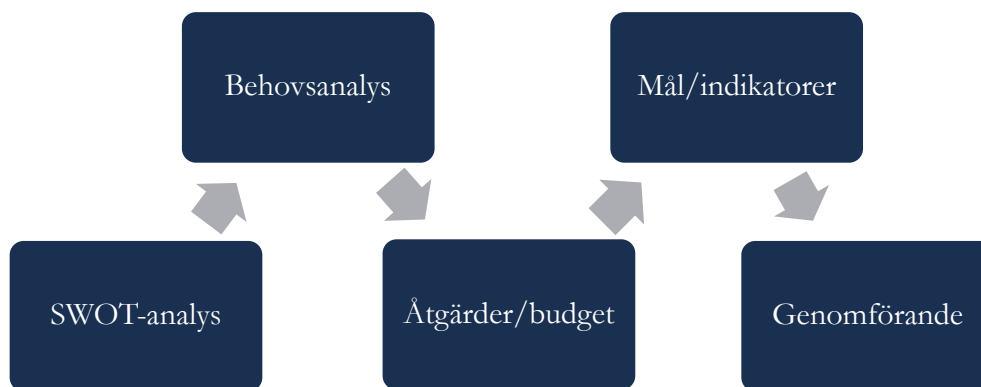
2.1 Förslaget om ny gemensam jordbrukspolitik

EU-kommissionen lämnade den 1 juni 2018 ett förslag till reform av den gemensamma jordbrukspolitiken (CAP) för perioden efter 2020. I förslaget anges att medlemsstaterna i sina strategiska planer ska höja ambitionen på miljö- och klimatområdet. Förslaget ger ett större nationellt handlingsutrymme att välja vilka och hur många åtgärder som ska ingå i de nationella programmen. Detsamma gäller regler och villkor för åtgärderna. Åtgärderna får medlemsländerna välja utifrån hur man bäst anser att dessa leder till att de EU-gemensamma målen kan uppnås och det finns större möjlighet att utforma ett mer riktat program med färre åtgärder. Åtgärderna ska redovisas i landets strategiska plan för CAP. Utgångspunkten från kommissionen är även att politiken ska bli mer resultatorienterad och fokusera på måluppfyllelsen istället för regelefterlevnad.

Den strategiska planen ska omfatta åtgärder från både pelare 1 (inkomststöden och delar av marknadsåtgärderna) och pelare 2 (nuvarande Landsbygdsprogram 2014-2020). Planen ska godkännas av kommissionen i förväg. Kommissionen ska övervaka och kontrollera att det nationella genomförandet är i enlighet med de på EU-nivå överenskomna målen samt följa upp budgetens genomförande. Se schematisk bild nedan som illustrerar processen.

Kommissionens förslag om en sk. grön arkitektur, innebär bland annat att de nuvarande tvärvillkoren tillsammans med det nuvarande förgröningsstödet

ska utgöra nya grundvillkor för jordbrukarstöd. Kommissionen föreslår även ett obligatoriskt miljöprogram i pelare 1. Landsbygdsutvecklingsåtgärderna grupperas annorlunda men överensstämmer i huvudsak med motsvarande i dagens pelare 2.

Figur Process för nya CAP

Från jord till bord

Inom ramen för den europeiska gröna given presenterade kommissionen den 20 maj 2020 två strategier: Från jord till bord-strategin (F2F) och strategin för biologisk mångfald. Den nya gemensamma jordbrukspolitiken kommer att vara en viktig del för att bidra till målsättningarna i strategin från jord till bord.

2.2 Lägesbeskrivning – förhandlingar

Under våren 2020 arbetade det kroatiska ordförandeskapet främst med ändringsförslag avseende den nya genomförandemodellen och den nya gröna arkitekturen. Utestående frågor inför hösten är bland annat eventuell öronmärkning av budgetmedel för miljö och klimat i pelare 1 och behov av ökad flexibilitet vid hantering av medel för detta. När det gäller den nya genomförandemodellen kvarstår fortfarande arbete för att hitta lösningar som gör att modellen blir enklare att administrera.

Europaparlamentet och rådet planerar att kunna inleda trepartssamtal om reformförslaget tidigast i slutet av oktober 2020. Det bedöms inte som troligt att en överenskommelse kan nås under 2020.

Till följd av utdragna förhandlingar står det klart att det nya regelverket kommer att försenas med ett år enligt de snart färdigställda övergångsreglerna. Det är emellertid svårt att se att en tvåårig försening skulle gå att undvika. En tvåårig försening innebär att det nya regelverket börjar gälla tidigast den 1 januari 2023.

2.3 Lägesbeskrivning – nationellt genomförande

Medlemsstaternas nationella genomförande av CAP för den kommande perioden ska redovisas i en strategisk plan. Den strategiska planen ska godkännas av kommissionen som i sin granskning särskilt kommer att fokusera på den så kallade interventionslogiken. Detta innebär att det ska finnas en sammanhållen struktur med en SWOT-analys och en efterföljande behovsanalys. Utifrån dessa analyser ska sedan det slutliga valet av interventioner (åtgärder) ske. Interventionslogiken ska även stödjas av en särskild förhandsutvärdering.

2.4 Nationella mål relevanta för genomförandet av framtida CAP

Behov och åtgärder i den strategiska planen ska bidra till att uppfylla det övergripande målet, de tre allmänna målen och de nio särskilda målen i CAP. Dessa redovisas nedan i avsnitt 5.1.

I arbetet med den strategiska planen behöver de tre dimensionerna av hållbar utveckling: den ekonomiska, den sociala och den miljömässiga interagera. De tre hållbarhetsdimensionerna är odelbara och inbördes beroende av varandra. Vidare är en starkt tydlighet och en överensstämmelse mellan olika politikområden ett utpekat horisontellt delmål i Agenda 2030 (FN:s globala utvecklingsmål) och ligger i linje med hela utformningen av agendan.

Utöver detta så finns det inom flera områden nationella mål, strategier och åtgärder som bidrar till att uppfylla målen i CAP. Exempel på sådana är livsmedelsstrategin, de nationella miljömålen samt den sammanhållna landsbygdspolitiken. Detsamma gäller relevanta delar i olika internationella konventioner och åtaganden, exempelvis Parisavtalet eller Europeiska landskapskonventionen och Agenda 2030.

Livsmedelsstrategin

Livsmedelsstrategins mål och dess åtgärder syftar sammanfattningsvis till att öka livsmedelsproduktionen och stärka sektorns konkurrenskraft samtidigt som relevanta miljömål nås. Att öka antalet betande djur är en viktig del i att nå målet om en ökad produktion och för att bidra till att nå miljökvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap. Livsmedelsstrategins mål sammanfaller i vissa delar med målen för CAP och bidrar därför även till uppfyllelse av dessa. Det gäller främst Allmänt mål 1. Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor som säkerställer livsmedelstryggheten samt det särskilda målet 2.

De nationella miljömålen

Sveriges nationella miljömål (nationella åtaganden) inom miljöområdet, sammanfaller till viss del internationella åtaganden och är ofta mer ambitiösa. Det övergripande Generationsmålet är vägledande för det nationella miljöarbetet. Arbetet för att nå målet sker genom åtgärder kopplade till de 16 miljökvalitetsmålen. Miljömålen sammanfaller i vissa delar med målen för CAP och bidrar därför även till uppfyllelse av dessa. Det gäller främst Allmänt mål 2. Stärka miljövård och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö och klimatmål samt de särskilda målen 4, 5 och 6.

Klimatanpassning

Målet för klimatanpassning är att utveckla ett långsiktigt hållbart och robust samhälle som aktivt möter klimatförändringarna genom att minska sårbarheten och ta tillvara möjligheter. Målen sammanfaller i vissa delar med målen för CAP och bidrar därför även till uppfyllelse av dessa. Det gäller främst Allmänt mål 2. Stödja miljövård och klimatåtgärder och bidra till EU:s miljö och klimatmål samt de särskilda målen 4, 5 och 6.

En sammanhållen landsbygdspolitik

Målet för den sammanhållna landsbygdspolitiken syftar sammanfattningsvis till en livskraftig landsbygd och en långsiktigt hållbar utveckling i hela landet. I detta inkluderas exempelvis arbete för stärkt konkurrenskraft, hållbar utveckling och relevanta miljömål. Detta mål sammanfaller i vissa delar med målen för CAP och bidrar därför även till uppfyllelse av dessa. Det gäller

främst Allmänt mål 3. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden samt de särskilda målen 7, 8 och 9.

3. SWOT- och behovsanalys

En SWOT-analys beskriver vilka styrkor, svagheter, möjligheter och hot som finns, i detta fall i Sveriges landsbygder och de gröna näringarna. Den efterföljande behovsanalysen ska utifrån SWOT-analysen ange behov som kan mötas med CAP. Dessa behov utgör en obligatorisk och viktig del av den strategiska planen. Planen ska också innehålla åtgärder som bedöms lämpliga och effektiva för att möta behoven och uppfylla CAP:s mål.

Arbetet med SWOT-analys och behovsanalys inleddes under våren 2018. Statens Jordbruksverk (Jordbruksverket) har ansvarat för det grundläggande arbetet med att genomföra och sammanställa SWOT-analysen och det första steget i behovsanalysen. Arbetet har beaktat befintliga underlag, exempelvis betänkanden från Parlamentariska landsbygdskommittén¹, Konkurrenskraftsutredningen², befintlig statistik och har bedrivits i dialog med berörda intresseorganisationer och myndigheter. I januari 2019 anordnades även ett sakråd där utformningen av SWOT-analysen diskuterades.

4. Process och principer för prioritering av behov

4.1 Process

Jordbruksverkets SWOT- och behovsanalys resulterade i en lista (se Bilaga 1, den sk. bruttolistan) med behov av betydelse för utvecklingen i jordbruket och på landsbygden. Bruttolistan är omfattande och täcker in en stor mängd områden. Behoven baseras på faktorer i SWOT-analysen och för varje enskilt behov anges en referens till relevanta SWOT-faktorer. Varje behov kan på så sätt härledas till de styrkor, svagheter, möjligheter och hot som Jordbruksverket identifierat i sin analys.

Ett viktigt steg i behovsanalysen har varit att utifrån bruttolistan identifiera de behov som lämpligen skulle kunna hanteras inom CAP och sammanställa en nettolista med dessa behov. Detta arbete har främst bedrivits inom Regeringskansliet. Om, i vilken utsträckning och på vilket sätt behoven

---

¹ SOU 2016:26 och SOU 2017:1

² SOU 2014:38 och SOU 2015:15

slutligen kan komma att mötas inom CAP kommer först att kunna avgöras när de finansiella förutsättningarna är klara. Det kommer således vara en delmängd av de behov som redogörs för nedan som slutligen kommer att mötas inom CAP.

Analysen har genomförts med beaktande av följande kriterier:

- Behovet ska sammanfalla tydligt med målen med CAP.
- Regelverket måste medge att behovet kan hanteras inom CAP.
- För att kunna minimera den administrativa bördan för företag, andra stödmottagare och administrativa myndigheter ska behovet medge flexibilitet vad gäller utformningen av interventioner.

Ytterligare prioritering mellan och inom de behov som uppfyller de tre punkterna ovan kommer således att ske när de finansiella förutsättningarna för den strategiska planen är kända.

Som ett led i prioriteringsarbetet anordnades i oktober 2019 ytterligare ett sakråd med fokus på behovsanalysen. Vid sakrådet diskuterades framförallt prioriteringar i steget från bruttolista till nettolista. Till sakrådet inbjöds ett hundratal organisationer. Minnesanteckningar från detta sakråd finns tillgängliga på regeringens hemsida, www.regeringen.se. Utfallet av dessa diskussioner har beaktats i utformningen av nettolistan.

Ett nationellt program med många åtgärder, små budgetar och begränsad flexibilitet kan försvåra måluppfyllelse och möjligheterna att nå effekter. Regeringens ambition är därför att inte ha fler åtgärder i det kommande programmet än vad som bedöms som nödvändigt. Tillämpning av den metod som beskrivs ovan har resulterat i att ett antal, i sig viktiga, behov inte kommer att hanteras inom CAP, helt eller delvis. Några exempel på sådana behov rör bl.a. skog och forskning. Sådana behov redovisas därför inte i avsnitt 5 i denna PM. Det är också viktigt att ta tillvara möjligheter till samordning av andra fonder och nationella insatser.

4.2 Administrativa principer vid prioritering av behov

En viktig aspekt i arbetet med reformen av CAP är att minska den administrativa bördan för företag, andra stödmottagare och de administrerande myndigheterna. Företagen upplever stora problem med lagar och myndighetsregler³ och att minska deras administrativa börda är därför en viktig prioritering. Möjligheten till förenkling utifrån den enskilda företagarens perspektiv ligger i huvudsak i utformningen av åtgärder. Även behovsanalysen har till viss del påverkan på möjligheterna att förenkla, eftersom de behov som föreslås kunna mötas inom CAP, påverkar den strategiska planens struktur och omfattningen av interventioner.

Kostnaden för införande av förändrade eller nya stöd och ersättningar påverkas bland annat av EU-regelverkets krav på stödvillkor och kontroll av dessa samt krav på it-stöd för ansökan, kontroll, handläggning, utbetalning och utvärdering. Riksrevisionen genomförde 2018 en granskning av regeringens och svenska myndigheters genomförande av Landsbygdsprogrammet 2014–2020 (RiR 2018:26). Riksrevisionens övergripande slutsats är att regeringens utformning av programmet har bidragit till en programstruktur som försvårar möjligheten att nå programmets mål och att valet att låta ett stort antal åtgärder ingå har försvårat genomförandet, lett till ökade administrativa kostnader och försenade utbetalningar av stöd. Riksrevisionen rekommenderar regeringen bl.a. att se till att underlag tas fram inför nästa programperiod som utgår från de nationella behoven av landsbygdsutveckling och som innefattar analys av vilka konsekvenser olika val i programutformningen kan få.

Riksrevisionens rekommendationer är vägledande under hela processen för att ta fram en strategisk plan. Rekommendationerna har varit vägledande när det gäller den prioritering av behov som presenteras i denna promemoria och kommer även att vara det framöver i framtagandet av den strategiska planen.

---

³ Tillväxtverkets undersökning Företagens villkor och verklighet (FVOV) om gröna näringar. <https://tillvaxtverket.se/statistik/vara-undersokningar/resultat-fovven-2017/2018-11-28-foretag-i-grona-naringar-hindras-av-krangliga-regler.html>

5. Prioriterade behov i den strategiska planen

5.1 Målstruktur CAP

Den nya målsstrukturen för CAP omfattar ett övergripande, tre allmänna och nio särskilda mål som framgår av förslaget om nytt regelverk på EU-nivå. Under varje allmänt mål återfinns tre särskilda mål som väl speglar de tre hållbarhetsdimensionerna i enlighet med Agenda 2030. Strukturen i denna PM utgår från denna målstruktur som redovisas nedan.

Övergripande mål. Modernisering av sektorn genom att främja och utbyta kunskap, innovation och digitalisering i jordbruket och i landsbygdsområden samt uppmuntra sektorn att ta till sig dessa.

Allmänt mål 1. Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor som säkerställer livsmedelstryggheten.

- Särskilt mål 1. Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.
- Särskilt mål 2. Öka marknadsorienteringen och konkurrenskraften, med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.
- Särskilt mål 3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.

Allmänt mål 2. Stärka miljövard och klimatåtgärder och bidra till unionens miljö- och klimatrelaterade mål.

- Särskilt mål 4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.
- Särskilt mål 5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.
- Särskilt mål 6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap.

Allmänt mål 3. Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden.

- Särskilt mål 7. Locka och understödja unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.
- Särskilt mål 8. Främja sysselsättning, tillväxt, jämställdhet, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.
- Särskilt mål 9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra och näringsrika livsmedel som producerats på ett hållbart sätt, matsvinn samt djurskydd.

5.2 Inledning

I avsnitten 5.3-5.6 redovisas de behov som utifrån analysen helt eller till viss del kan hanteras inom CAP. Vad gäller begreppet ”hanteras till viss del” varierar innebörden, vissa behov kommer att omfattas i högre grad än andra behov, med motsvarande kommentar. De behov som kan hanteras har sorterats in under respektive mål. Hänvisningarna till numrerade behov (nr 1-150) avser de behov som identifierats av Jordbruksverket i den sk. bruttolistan. Samtliga dessa numrerade behov med hänvisning till relevanta SWOT-faktorer återfinns i Bilaga 1.

5.3 Allmänt mål 1

Främja en smart, motståndskraftig och diversifierad jordbrukssektor som säkerställer livsmedelstryggheten.

Särskilt mål 1. Stödja jordbruksinkomster som det går att leva på och jordbrukets motståndskraft i unionen för att förbättra livsmedelstryggheten.

5.3.1 Goda konkurrensvillkor

Jordbruket behöver goda konkurrensvillkor för att säkerställa en ökad lönsamhet, vilket är nödvändigt för ett livskraftigt och hållbart jordbruk, och för och att potentialen i svenskt jordbruk ska kunna tas till vara.

Relaterar till behoven 1, 15, 22, 30 och 70 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Utformning av stöd och ersättningar i den strategiska planen ska ske med beaktande av konkurrensförhållanden med jordbrukare i andra medlemsstater för att potentialen för en ökad produktion ska kunna utnyttjas. En ökad produktion bidrar till en hållbar ökning av den globala tillgången på livsmedel och minskar exporten av livsmedelsproduktionens miljöpåverkan. Utöver inriktning och nivå på stöd och ersättningar så påverkas konkurrenskraften av komplexiteten i utformningen av dessa. Stöd och ersättningar inom CAP utgör ett viktigt bidrag till jordbrukarnas inkomster samtidigt som de också svarar för en betydande del av de regler som ska följas. Den strategiska planen med dess åtgärder ska utformas så att den bidrar till en minskad administrativ börda för jordbruket och ökad konkurrenskraft.

Skatter och generella regler för jordbruket hanteras utanför CAP. Obligatoriska krav och regler kan dock påverka vilka åtgärder som blir möjliga att genomföra i CAP vilket behöver beaktas.

5.3.2 Konkurrenskraftigt jordbruk

För att säkerställa ett konkurrenskraftigt jordbruk i alla delar av Sverige behöver det ske en kompensation för kostnadsnackdelar orsakade av sämre produktionsförutsättningar och högre kostnader.

Relaterar till viss del av behoven 29 och 70 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

Jordbruket behöver ekonomiska förutsättningar och ändamålsenliga regler för att bedriva en ekonomiskt hållbar produktion. Konkurrenskraften och lönsamheten har sjunkit under åren 2011-2016, särskilt inom animalieproduktionen och i områden med sämre förutsättningar för produktion. I Sverige varierar de naturliga förutsättningarna för jordbruksproduktion. Det kan handla om vegetationsperiodens längd, geografiska avstånd och klimatförhållanden. För att ta tillvara den potential för ökad livsmedelsproduktion som finns i form av jordbruksmark och kompetens kan områden med sämre förutsättningar behöva kompenseras för olika kostnadsnackdelar. Animalieproduktionen är central i svenskt jordbruk och står för en stor andel av produktionsvärdet. Djurfoder, särskilt

i form av vall, kan produceras i områden där det inte finns marknadsmässiga förutsättningar att producera andra grödor. Animalieproduktionens behov av goda produktionsförutsättningar behöver därför särskilt beaktas.

5.3.3 Affärsmässighet

Företagens kunskap och kompetens vad gäller affärsmässighet och företagsledning behöver utvecklas. Möjligheten till diversifiering bör tas tillvara.

Relaterar till behoven 5, 10, 36 och 117 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Förutsättningarna för att driva jordbruk har förändrats och är idag mer komplexa med ökade risker och ett ökat behov av kompetens i affärsutveckling och generella företagsfrågor. En hållbar marknadsorienterad jordbrukssektor bygger på företag som har förmåga att anpassa sig till förändrade marknadsvillkor och krav på en attraktiv arbetsmiljö. Diversifiering av verksamheten kan ge enskilda företag möjligheter att sprida riskerna och öka intäktsbasen.

Kompetensutveckling och rådgivning är viktigt och genom CAP är det möjligt att stödja utveckling på detta område.

5.3.4 Prissvängningar

Företagens kunskap och kompetens att hantera prissvängningar i jordbruksmarknaderna behöver öka.

Relaterar till behov 24 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

Den succesiva marknadsorienteringen av CAP leder till en mer rörlig jordbruksmarknad där företagens affärsförmåga och förmågan att hantera prissvängningar behöver öka. Det finns i det svenska skattesystemet en möjlighet att periodisera företagsresultatet och att prissäkra flertalet jordbruksprodukter genom terminssäkring och särskilda avtal. Inom flera segment är möjligheterna dock begränsade. Prissäkring är komplext och kräver kunskap hos lantbrukarna.

Kompetensutveckling och rådgivning är viktigt och genom CAP är det möjligt att stödja en utveckling på detta område.

5.3.5 Djurstallar

Förutsättningarna för att bygga rationella stallar som möter krav på gott djurskydd och smittskydd, god djurhälsa, arbetsmiljö och en lönsam produktion behöver stärkas, samtidigt som behovet av att minska jordbrukssektorns belastning på mark, luft och vatten möts.

Relaterar till behov 8 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

Investeringarna inom svensk animalieproduktion är otillräckliga för att utveckla en effektiv och lönsam produktion. Inom ramen för CAP finns det möjligheter att utveckla, sammanställa och sprida kunskap om utformning och byggande av rationella stallar. CAP kan även understödja investeringar som sker i ny teknik eller som kräver särskilda lösningar på grund av svenska krav.

5.3.6 Jordbruksmarkens produktionsförmåga

Jordbruksmarkens produktionsförmåga behöver bibehållas och utvecklas för en ökad lönsamhet och miljömässig hållbarhet.

Relaterar till behoven 9, 17, 68 och 70 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Företagen har både ett produktionsintresse och ett ansvar för god markvård som säkerställer markens produktionsförmåga. Ansvaret ligger därför primärt på företagen. Det finns samtidigt från statens sida en möjlighet att tillhandahålla kunskap och stimulera fortsatt utveckling. Det kan även gälla övergång till ny teknik som ger miljömässiga mervärden men där kostnaden inte fullt ut är företagsekonomiskt motiverad. CAP kan även bidra genom att underlätta samverkan mellan jordbrukare för att aktivera dikningsföretag.

Viktiga åtgärder för en ökad hållbar produktion är en funktionell markavvattning, god markstruktur och balanserat näringsinnehåll i jorden. Att säkerställa markavvattning genom dikesunderhåll och nya täckdiken är generellt sett företagsmässigt lönsamt och huvudansvaret för detta bör ligga

på företagen. Sådana långsiktiga investeringar är dock eftersatta bland annat på grund av den höga andelen korta arrenden och låga lönsamheten i sektorn. Insatser inom CAP kan användas för att stärka kunskapen och i viss mån överbrygga hinder för god markvård samt underlätta investeringar.

5.3.7 Klimatanpassning

Insatser behövs för att anpassa svenskt jordbruk (inkl. rennäring) till ett förändrat klimat och hantera de produktionsrisker som följer av detta

Relaterar till behoven 6, 7, 10, 19, 21, 55, 58, 67, 68 och 129 (se Bilaga 1).

Relaterar även till behovet Anpassad produktion för klimatförändringarna under allmänt mål 2.

Kan till viss del mötas inom CAP

Ett varmare klimat kan leda till längre växtsäsong och möjlighet att odla nya grödor men kan även innebära utmaningar. En sådan utveckling är främst kopplad till större variationer i vädret med ökad risk både för intensiva regn och perioder med torka och vattenbrist. Nederbörds mängderna förväntas öka i stora delar av landet men kan också minska särskilt i södra Sverige och under sommaren. Högre temperaturer medför ökad avdunstning vilket också leder till att vattentillgången minskar sommartid. Behovet av bevattning och markavvattning förväntas bli större samtidigt som konkurrensen om vattenresurserna kommer att öka. Ett varmare klimat innebär också en ökad risk för värmestress för djur samt angrepp och utbredning av växtskadegörare.

För rennäringens del kan ett förändrat klimat innebära större risk för s.k. låsta beten med en isbark överst på snötäcket. Höga flöden och höjd grundvattennivå kan också komma att bli en konsekvens av ett förändrat klimat vilket kan kräva anpassningsåtgärder.

För att hantera klimatförändringen är kompetensutveckling, rådgivning och att underlätta investeringar möjliga åtgärder inom ramen för CAP. Även innovationer och tillämpning av ny teknik kan underlättas genom åtgärder i CAP.

Utveckling av nya sorter och en effektiv sortprovning har även betydelse för jordbrukets möjligheter till klimatanpassning. Dessa delar hanteras inte inom CAP.

5.3.8 Vilt

De negativa konsekvenserna för jordbruket på grund av stora viltstammar behöver minska.

Relaterar till behov 25 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Ökande viltstammar av vildsvin och hjort orsakar skador för jordbruket som bedöms kräva gemensamma åtgärder från branschen, jägarna och staten. I huvudsak bör detta ske utanför CAP. Rådgivning inom CAP kan samtidigt understödja en mer effektiv viltförvaltning.

Särskilt mål 2. Öka konkurrenskraften och marknadsorienteringen med ett större fokus på forskning, teknik och digitalisering.

5.3.9 Ny teknik och kunskapsspridning

Utnyttja de möjligheter som ny kunskap, teknik och digitalisering kan skapa för att främja en ökad produktivitet och lönsamhet i svenskt jordbruk.

Relaterar till behoven 12, 31, 32, 34, 94, 118, 141 och 146 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

En ökad produktivitet är nödvändig för att åstadkomma en lönsam jordbruksproduktion som ökar i omfattning. Ny teknik och digitalisering är en viktig förutsättning för att underlätta detta. Möjlighet att använda ny teknik öppnar upp för helt nya arbetsmetoder, vilket kan ge stora effekter på produktivitet och lönsamhet. Automatisering av arbetsmoment minskar arbetskraftskostnader, risken för arbetsskador och gynnar produktivitetens utveckling. Spridning av ny kunskap och goda exempel är andra vägar till ökad produktivitet och kan riktas till olika insatsområden som kan påverka lönsamheten.

En satsning på ny oprövad teknik innebär en ökad risk för det enskilda företaget och det finns möjligheter att reducera dessa risker genom åtgärder i CAP.

5.3.10 Samverkan jordbruk, rådgivning och forskning

Utveckla ett starkt kunskapssystem som säkerställer en nära samverkan mellan jordbruket, rådgivningen och forskningen och därigenom uppnå en förbättrad produktivitet och en ökad lönsamhet i jordbruket.

Relaterar till behoven 2, 3, 13, 31, 33, 34, 38, 41, 132, 133, 136, 138 och 140 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Svensk grundforskning är stark och världsledande inom flera områden som har hög relevans för utvecklingen inom jordbruk. Det finns en outnyttjad potential i form av bättre samverkan mellan leden till exempel genom en starkare koppling mellan forskning och rådgivning.

Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och även andra universitet och högskolor har potential att i än större utsträckning än som sker i dag, bidra till jordbrukets och landsbygdernas utveckling. Det är dock en utmaning att få en väl fungerande samverkan mellan forskning och näringsliv. Digitaliseringen kan i viss utsträckning överbrygga detta och kan innebära möjligheter till kunskapsutveckling för sektorn. I huvudsak bör stärkandet av kunskapssystemet ske genom befintliga nationella anslag, utanför CAP. Rådgivning och kompetensutveckling på områden som syftar till att stärka lönsamheten och hållbarheten i svenskt jordbruk bör så långt som möjligt ske på marknadsmässiga villkor. I de fall det finns möjligheter för CAP att påskynda utvecklingen bör denna möjlighet dock tas till vara. En annan viktig pusselbit är etableringen av Sweden Food Arena, vilket möjliggjordes genom satsningar i livsmedelsstrategin. I Sweden Food Arena har företagen i livsmedelskedjan nu en organisation med potential att bli en samlad och kraftfull beställare av ny kunskap och forskning.

Särskilt mål 3. Förbättra jordbrukarnas position i värdekedjan.

5.3.11 Jordbrukarnas ställning i livsmedelskedjan

Jordbrukarnas ställning i livsmedelskedjan behöver stärkas genom utveckling av olika mervärdeskoncept och starka varumärken. Därigenom kan svenskt jordbruks mervärden föras tillbaka till jordbrukaren.

Relaterar till behoven 4, 14, 26, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 57 och 77 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Jordbrukets konkurrenskraft och jordbrukarnas inkomster kan gynnas av att svenska jordbrukare producerar livsmedel med hög kvalitet. Det gäller god djursorg och djurhälsa, ansvarsfull användning av läkemedel och växtskyddsmedel och en hög säkerhet genom hela livsmedelskedjan. Detta resulterar i att svenska konsumenter har ett stort förtroende och hög betalningsvilja för svenskproducerade livsmedel. Dessa mervärden är ofta understödda av svensk lagstiftning, vilket kan leda till att primärledet har svårare att använda dessa mervärden och få ersättning från marknaden när man utvecklar sina egna unika produktens egenskaper, varumärken och branschstandarder.

Det finns potential att ytterligare kommunicera de värden som svenskt jordbruk ger upphov till och utveckla starka varumärken kopplade till dessa värden. Detta kan skapa konkurrensfördelar för svenskt jordbruk. Genom detta är det möjligt att ta ut en merbetalning för svenska produkter och då till viss del kompensera jordbruket, i de fall en mer strikt lagstiftning innebär konkurrensnackdelar i form av högre produktionskostnader.

Konsumenternas ökade efterfrågan av närproducerade livsmedel med tydligare märkning är ett exempel på nya konsumtionstrender. Det innebär att starka varumärken och mervärdeskonceptet går att utveckla, vilket skapar nya affärsmöjligheter. På världsmarknaden råder stark konkurrens där många faktorer såsom möjlighet att konkurrera med priset, kvalitet och livsmedelssäkerhet har betydelse för svenska produkters framgång. Även här krävs det en starkare och mer fokuserad varumärkesbyggnad.

Trots att fler jordbruksföretag säljer direkt till slutkonsument är gårdsförädling fortfarande en tämligen begränsad företeelse. De flesta

primärproducenter säljer hela sin produktion till företag inom förädlingsledet, vilket gör att primärledet har mycket litet inflytande över den förädling och marknadsföring som görs i efterföljande led. Detta gör att primärledet står för en relativt liten del av produktens slutvärde och har därmed en svag position i värdekedjan.

Digital teknik möjliggör nya affärsmodeller för att stärka primärproducenterna och komma i närmare kontakt med konsumentledet. Utveckling av detta kan ske inom ramen för CAP. Detsamma gäller visst stöd för att utveckla mervärdeskoncept och för att marknadsföra specifika egenskaper. I huvudsak är ovanstående behov dock något som hanteras genom samordnade insatser utanför CAP, inom ramen för livsmedelsstrategin.

5.4 Allmänt mål 2

Stärka miljövard och klimatåtgärder och bidra till unionens miljö- och klimatrelaterade mål.

Särskilt mål 4. Bidra till begränsning av och anpassning till klimatförändringar samt till hållbar energi.

5.4.1 Inlagring av kol och växthusgasavgång från organogena jordar

Potentialen att lagra in kol i biomassa och i marken behöver nyttjas.

Relaterar till behoven 50 och 54 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Det finns en potential att genom till exempel utvecklade odlingsmetoder och odlingssystem öka kolinlagringen i jordbruksmarken. Utöver kolinlagring kan även dessa åtgärder bidra till bättre bördighet, markstruktur, vattenhushållning och biologisk mångfald. CAP kan vara ett ändamålsenligt verktyg för att till viss del möta behovet av att ta tillvara denna potential på jordbruksmark. Stöden kan kombineras med kunskapsspridning för att vara effektiva. Insatser som kombinerar kolinlagring med andra målsättningar inom CAP bör prioriteras. Även nationella befintliga insatser kan komma att behövas för att möta behovet av ökad kolinlagring.

Merparten av de organogena jordarna utgörs av skogsmark och impediment. Insatser som medför att våtmarker i landskapet anläggs eller restaureras kan finansieras av CAP. Även andra insatser kan övervägas.

5.4.2 Förnybar energi och energieffektivisering

Produktion och tillvaratagande av råvaror för produktion av förnybar energi behöver uppmuntras, liksom arbetet med att ersätta fossil energi med förnybar samt att effektivisera energianvändningen.

Relaterar till behoven 52, 56 och 58 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Ökad produktion och tillvaratagande av resurser för produktion av förnybar energi inom de areella näringarna kan bidra till att skynda på energiomställningen i samhället. Produktionen av förnybara energiråvaror och av förnybar energi bör i huvudsak styras av efterfrågan. I allmänhet har Sverige valt att främja förnybar energi genom stöd till konsumtionen av sådan energi, främst genom differentierade skatter och reduktionsplikt för drivmedel, vilket ökar möjligheterna för kostnadsmässigt effektiva lösningar. Effektivisering drivs i huvudsak av andra krafter än CAP.

För att öka effektiviteten och tydligheten, bör så långt som möjligt insatser för samma ändamål hanteras i en åtgärd. I fråga om investeringar för produktion av förnybar energi, konvertering och effektivisering har nationella stöd varit mer attraktiva än stöd via CAP. Befintliga nationella stöd kan därför även fortsättningsvis vara viktiga för att möta behoven. CAP kan finansiera vissa insatser.

Helt fossilfria företag utgör föredömen för arbetet med omställningen av jordbruket. Särskilda incitament inom CAP kan övervägas som stimulans till att fullt ut genomföra konverteringen.

5.4.3 Anpassad produktion till klimatförändringarna och minskad relativ påverkan på klimatet

Det finns behov av att underlätta för lantbruket att anpassa produktionen till effekterna av klimatförändringarna. Det finns också ett behov av att stärka jordbrukets möjligheter att minska klimatpåverkan per viktenhet producerad produkt.

Relaterar även till behoven Jordbruksmarkens produktionsförmåga och Klimatanpassning som hanteras under särskilt mål 1.

Relaterar till behoven 17, 20, 21, 50, 53, 55, 60, 63, 66, 69, 83 och 148 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Insatser som underlättar lantbrukets anpassning till ett förändrat klimat kan förebygga och mildra konsekvenserna för näringarna. Kunskap, innovationer och investeringar krävs för att t.ex. nya grödor och förändrade produktions- och uppfödningssystem ska kunna utvecklas och tillämpas. Detsamma gäller insatser som skapar bättre beredskap och kapacitet för att hantera ändrade nederbörds- och temperaturförhållanden, såsom behovet av stärkt vattenhushållning.

Svenskt jordbruk har hög produktivitet och såväl i animalieproduktionen som i växtodlingen är resursutnyttjandet effektivt jämfört med de flesta andra länder. Ur ett globalt klimatperspektiv är det därför viktigt att den höga produktiviteten och resurseffektiviteten i svensk livsmedelsproduktion bibehålls och utvecklas ytterligare, såväl inom djurhållning som växtodling. Det finns också en potential i de areella näringarna att ytterligare bidra till omställningen till en biobaserad ekonomi, t. ex. genom utveckling och tillvaratagande av biomassa för användning till förnybar energi och förnybara material.

Flera olika typer av insatser inom CAP kan bidra till att möta behovet av att anpassa produktionen till ett förändrat klimat samt minska relativ klimatpåverkan från jordbruket. Forskning och utveckling kan emellertid inte hanteras inom ramen för CAP. Däremot kan CAP komma att möta närliggande behov inom kunskapskedjan, till exempel öka utbytet mellan forskning och praktik.

Särskilt mål 5. Främja hållbar utveckling och effektiv förvaltning av naturresurser som vatten, mark och luft.

5.4.4 Minskad belastning på mark, luft och vatten

Det finns behov av att fortsätta och stärka arbetet med att minska jordbrukssektorns belastning på mark, luft och vatten på ett sätt som samverkar med behovet av ökad konkurrenskraft i sektorn.

Relaterar till behoven 16, 17, 20, 61, 62, 64, 65, 69, 70 och 83 (se Bilaga 1).

Relaterar även till behov Jordbruksmarkens produktionsförmåga och Klimatanpassning under särskilt mål 1.

Kan till viss del mötas inom CAP

CAP kan delvis möta det behov av insatser för att minska jordbrukssektorns belastning på mark, luft och vatten. Behoven framgår av ramdirektivet för vatten, handlingsplanen för hållbar användning av växtskyddsmedel samt luftvårdsprogrammet. Utöver finansiering via CAP kan även befintliga nationella medel bidra till att nå de mål och ambitioner som är uppsatta, särskilt i de fall där nationella medel enklare, snabbare eller på andra sätt kan erbjuda mer attraktiva insatser som lättare leder till att åtgärder genomförs. Även ett starkt kunskapssystem behövs för att åtgärdsarbetet för ökad vatten- och luftkvalitet blir framgångsrikt.

De senaste årens väderlek har uppmärksammat samhället på behovet av att vårda odlingsmarken som produktionsresurs, att ha en effektiv vattenhushållning och att utveckla och använda metoder med hänsyn till behovet av förbättrad markbördighet. Jordbrukarna har ett grundläggande ekonomiskt intresse av att underhålla och förbättra markbördigheten och CAP kan bidra till att understödja utvecklingen på området.

Genom samverkan i större områden, t.ex. i byn, föreningens geografiska utbredning eller avrinningsområdet, kan insatser effektiviseras, kunskap och erfarenheter utbytas. och det skapas drivkrafter för fler att genomföra miljöinsatser och insatser som bidrar till sammanhängande ekosystem i landskapet. Insatser som leder till ökad samverkan kan därför vara angelägna.

5.4.5 Utveckling och spridning av kunskap om hållbar produktion

Fortsatt forskning, utveckling och rådgivning behövs för att ta fram och sprida kunskap om hur jord- och skogsbrukets miljö- och klimatarbete kan stärkas samtidigt som produktionen totalt sett ökar.

Relaterar till behoven 61, 69,133 och 134 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Kunskapsspridning och möjligheter till innovation är centralt för att utveckla lösningar på de komplexa utmaningar som lantbruket står inför på flera områden. Fortsatt utvecklingsarbete och kunskapsspridning där olika mål i livsmedelsproduktionen kombineras är därför angeläget och i detta avseende kan CAP vara ett av flera verktyg. Detta innebär t.ex. att både miljö och produktionsaspekter behöver beaktas. Ett ensidigt fokus kan annars leda till suboptimering och ineffektivitet. För att nå ett långsiktigt hållbart jordbruk och livsmedelsproduktion behöver fokus framöver vara att integrera alla aspekter av hållbarhet. Forskning kan däremot inte hanteras inom CAP.

Särskilt mål 6. Bidra till att skydda den biologiska mångfalden, stärka ekosystemtjänster samt bevara livsmiljöer och landskap.

5.4.6 Biologisk mångfald i slättbygd

I den allt mer intensivt brukade slättbygden behövs en balans mellan produktion och att bevara och förstärka den biologisk mångfalden, kulturlandskapets värden och ekosystemtjänsterna.

Relaterar till behoven 63, 71, 72, 76, 79, 80, 83, 85, 119 och 149 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Jordbruksverkets plan för odlingslandskapets biologiska mångfald pekar tydligt på behovet av insatser för att värna den biologiska mångfalden i slättlandskapet. Även ur ett produktionsperspektiv är ekosystemtjänster, t.ex. pollinering, nödvändiga. Kostnadseffektiva insatser för biologisk mångfald i det storskaliga slättlandskapet, såsom anläggning av småbiotoper och våtmarker, kan rymmas inom den strategiska planen för CAP. Även vissa insatser för att främja samverkan för att kunna skapa och bibehålla sammanhängande ekosystem i odlingslandskapet kan inrymmas.

5.4.7 Värdefulla gräsmarker

Både som foderresurs och för bibehållen biologisk mångfald behöver värdefulla gräsmarker skötas och bevaras.

Relaterar till behoven 72, 75, 76, 79, 80, 84 och 87 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Stärkta, breda och mer flexibla insatser för biologisk mångfald i gräsmarker kan bryta de negativa utvecklingstrenderna för arter och livsmiljöer i odlingslandskapet, vilket framgår av SWOT-analysen. Fortsatt konkurrenskraftig uppfödning av betande djur är viktig för att kunna bevara den biologiska mångfalden i betesmarkerna på ett effektivt sätt, medan även andra och delvis manuella insatser behövs i vissa av gräsmarkstyperna. Det är angeläget att möta behoven av att sköta befintliga hävdberoende gräsmarker, såväl innanför som utanför Natura 2000-områden, med kostnadseffektiva insatser via CAP. Dessa insatser kan omfatta både åtgärder riktade mot markernas skötsel och åtgärder för att stärka lönsamheten i grovfoderbaserat djurhållning. Behovet av förenkling och effektivisering av CAP är stort och även befintliga nationella insatser är viktiga för att nå de mål och ambitioner som är uppsatta för den biologiska mångfalden i gräsmarker.

5.4.8 Genetisk mångfald

Hotade lantraser och kultursorter behöver bevaras för att säkra den genetiska mångfalden för framtiden, trots att dessa har svårt att möta jordbrukets lönsamhetskrav.

Relaterar till behov 81 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Sveriges skyldigheter att bevara hotade husdjursraser och växtsorter följer av Internationella fördraget för växtgenetiska resurser samt Konventionen för biologisk mångfald. Dessa genetiska resurser är viktiga utgångspunkter för husdjursavel och förädling av växter som är anpassade till svenskt klimat. Kommissionen för genetiska resurser för livsmedel och jordbruk inom FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) tar fram handlingsplaner för bevarandearbetet. Behovet i fråga om bevarande av växtgenetiska resurser bör även fortsättningsvis hanteras via befintliga nationella insatser, medan bevarande av husdjursgenetiska resurser är mer lämpliga att hantera inom CAP.

5.4.9 Kompetens om biologisk mångfald

Det finns ett behov av att öka kunskapen om hur biologisk mångfald kan främjas i jord- och skogsbruket och hur dess ekosystemtjänster kan bidra till produktionen.

Relaterar till behoven 73, 74, 75, 78, 80, 87 och 143 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

Behoven av att ta fram ny kunskap, samt att sammanställa, sprida och nyttja den kunskap som finns är angelägna för att kunna möta utmaningar om ökad produktion, tillvaratagande av resurser och hållbarhet. CAP är ett viktigt verktyg för att nå behov inom kunskapssystemet, såsom rådgivning, gemensamt lärande och utvärdering, informationsspridning och ökat utbyte mellan olika aktörer i systemet, men även nationella insatser är värdefulla för att möta behovet av kunskap. Handlingsplanerna för grön infrastruktur och kunskapsunderlag för skogliga naturvärden kan vara värdefulla planeringsverktyg för att öka kunskaperna om var insatser är angelägna och underlagen kan nyttjas i samband med t.ex. rådgivning eller andra initiativ. Även kunskapsbaserade verktyg som underlättar för aktörer att ta till sig nya metoder och tekniker bör tillgängliggöras och användas. Digitaliseringen och en förstärkning av kunskapssystemet i allmänhet kan underlätta i detta arbete.

5.4.10 Ekologisk produktion

Underlätta för att öka den ekologiska produktionen.

Relaterar till behov 72, 73 och 119 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

En ökad ekologisk produktion kan svara mot flera av målen i CAP. Konsumenternas intresse för ekologiska produkter har över en längre tidsperiod uppvisat en ökande trend och den efterfrågan behöver kunna mötas av producenterna. I den åtgärdsplan med etappmål för produktion, konsumtion och export av ekologiska livsmedel, som Jordbruksverket har tagit fram i samråd med myndigheter, företag och organisationer i hela livsmedelskedjan, finns det en ambition att ekologisk produktion ska öka i takt med efterfrågan och att exporten ska öka. Enligt Jordbruksverkets plan

för odlingslandskapets biologiska mångfald bedöms också ekologisk produktion i slättbygd bidra till bevarandet av biologisk mångfald. CAP kommer bidra till att möta behovet av insatser som underlättar fortsatt omställning till, och en ökad, ekologisk produktion.

5.5 Allmänt mål 3

Förbättra den socioekonomiska strukturen i landsbygdsområden.

Särskilt mål 7. Locka och understödja unga jordbrukare och underlätta affärsutveckling i landsbygdsområden.

5.5.1 Underlätta generationsväxling

Det finns behov att underlätta för nya jordbrukare, renägare och andra företagare att etablera sig på marknaden. En underlättad generationsväxling är också viktig för att främja omställningen till en cirkulär och biobaserad ekonomi.

Relaterar till behoven 40, 88 och 97 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

Generationsskifte och förnygring inom svenskt jordbruk och rennäring är viktigt för fortsatt livsmedelsproduktion i Sverige. Företagsöverlåtelser i jordbruks- och trädgårdsföretag kommer i allt högre grad att innebära stora kapitalinsatser och i linje med konkurrenskraftsutredningens bedömning kommer det att kräva en ökad dynamik, nya ägare och nya kategorier av ägare för att kunna överlåta och investera. Ett underlättande av överlåtelser kan därför stärka konkurrenskraften.

Steget till att starta och driva ett eget rennäringföretag är långt med tanke på att det tar lång tid att bygga upp en egen hjord, både tidsmässigt och ekonomiskt. Det krävs oftast andra kompletterande inkomster för att klara ekonomin. För att samer ska kunna och våga etablera sig som renskötare kommer det därför att behövas marknadskompletterande insatser.

Vad gäller vattenbruk kommer det inom ramen för den europeiska havs- och fiskerifonden (EHFF) 2021-2027 sannolikt gå att bevilja stöd till vattenbrukare som etablerar sig i sektorn genom t.ex. startstöd. Denna typ av investeringsstöd har funnits inom ramen för nuvarande havs- och

fiskeriprogrammet och haft stor efterfrågan. Möjlighet till stöd genom EHFF kan möta vissa behov inom branschen men huruvida vissa typer av behov ska mötas inom ramen för CAP måste utredas vidare.

Komplementariteten mellan fonderna måste tydliggöras. Dels eftersom vattenbruk är en landsbygdsnäring och dels för att man kan konstatera att fiskodling i ökande grad kombineras med lantbruk och kan utgöra en form av diversifiering inom jordbruket genom ett integrerat lant- och vattenbruk som är cirkulära system. Detta innebär att vattnet går runt i ett system, genom en biobädd och gödseln används därefter i jordbruket.

5.5.2 Stärkt affärsmässighet på landsbygden

Det finns behov att stärka affärsmässigheten och främja innovationskraften inom svenskt jordbruk (inklusive rennäringsen) samt inom andra verksamheter på landsbygderna än jordbruk.

Relaterar till behoven 10, 36, 89, 92, 102, 104, 111, 137 och 139 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

I linje med konkurrenkräfterutredningens bedömning bör en väsentlig del i arbetet med stärkt svensk konkurrenskraft inom jordbruks- och trädgårdsföretag vara att öka fokus på produktionsprocesser, marknad, företagsledning och entreprenörskap. Inte minst inom trädgårdsnäringsen finns potential att öka produktionen genom innovationer och automatiserade produktionsprocesser. Kompetensen inom dessa områden behöver öka. Det finns även behov av utbildning i företagande inom exempelvis upplevelseturism och annan besöksnäring, småskalig livsmedelsförädling, hästföretagande och grön omsorg m.m.

Etablering och utveckling av verksamheter bör underlättas. Det kan bland annat ske genom att ta tillvara på digitaliseringens möjligheter till både nya affärsmöjligheter och till att överbrygga de geografiska avståndsnackdelar som kan finnas på landsbygderna. Regelförenklingar är fortsatt viktiga för att underlätta företagandet.

Ett mer diversifierat näringsliv på landsbygderna kan bl.a. bidra till att minska sårbarheten för orter med få arbetsgivare och liten mångfald i näringslivet. Den tjänstebaserade ekonomin behöver fortsätta växa på

landsbygderna för att skapa en mångfald i näringslivet och för att öka möjligheten till sysselsättning.

5.5.3 Kapitalförsörjning på landsbygden

Det finns behov att underlätta kapitalförsörjningen för jordbruksföretag (inklusive häst- och rennäringen) samt för små och mikroföretag i landsbygderna som inte bedriver jordbruksverksamhet. Det är en förutsättning för att fler företag ska etablera sig och verka i landsbygderna.

Relaterar till behoven 104 och 106 (se Bilaga 1).

Kan till viss del mötas inom CAP

Utöver jordbruksföretagen avses företag på landsbygden som enligt EU:s rekommendation 2003/361 definieras som små- och mikroföretag. Det är företag med högst 50 anställda och en årsomsättning som inte överstiger 10 miljoner euro. Den parlamentariska landsbygdskommittén har gjort bedömningen att det kan vara särskilt svårt för företagen på landsbygden att få privat lånefinansiering. Ett skäl är att värdeutvecklingen för fastigheter under lång tid varit mer gynnsam i storstäder än på landsbygden, vilket påverkar säkerheten som företagen kan lämna när de söker lån. En annan orsak är att bankernas fysiska närvaro minskat på landsbygden, vilket riskerar att leda till försämrade förutsättningar för utlåning till landsbygdsföretag.

Detta motiverar fortsatta marknadskompletterande insatser inom CAP för att underlätta kapitalförsörjningen för små företag på landsbygderna.

Det verkar dock vara ett mindre problem för svenska jordbruksföretag att få extern finansiering,⁴ men det kan delvis förklaras av att svenska jordbruksföretag under en längre period haft möjlighet att beviljas investeringsstöd inom CAP.

5.5.4 Arbetsmiljö

Arbetsmiljön inom jordbruket behöver förbättras och antalet arbetsrelaterade olyckor och dödsfall i jord- och skogsbruket behöver minska.

---

⁴ Agrifood (2019) samt Företagens villkor och verklighet (FVOV) om gröna näringar. <https://tillvaxtverket.se/statistik/vara-undersokningar/resultat-fovven-2017/2018-11-28-foretag-i-grona-naringar-hindras-av-krangliga-regler.html> (Tillväxtverket 2019)

Relaterar till behov 97 (se Bilaga1).

Kan till viss del mötas inom CAP

En god arbetsmiljö är en förutsättning för att åstadkomma en attraktiv jordbrukssektor som kan locka nya företagare och arbetskraft. Det handlar både om att förbättra den allmänna arbetsmiljön och minska riskerna. Jord- och skogsbruket är olycksdrabbade näringar med ett högt antal dödsfall i förhållande till antalet sysselsatta. Många arbetsmoment är riskfyllda som exempelvis användning av tunga maskiner, hantering av stora djur och trädfällning med motorsåg. En del i arbetet med att åstadkomma långsiktiga förändringar för att minska antalet olyckor är ökade kunskaper hos företagen om risker och säkert arbete. CAP kan användas till att stödja en sådan kompetensutveckling, i första hand med sikte på jordbruket. CAP kan även till del bidra till att stödja investeringar, innovationer och spridning av ny teknik som kan förbättra jordbrukets arbetsmiljö.

Särskilt mål 8. Främja sysselsättning, tillväxt, jämställdhet, social delaktighet och lokal utveckling i landsbygdsområden, inbegripet bioekonomin och hållbart skogsbruk.

5.5.5 Utveckling genom nya företagare

För att främja utvecklingen av nya produkter och tjänster på de svenska landsbygderna så finns det behov att attrahera unga, välutbildade, entreprenöriella och innovativa personer att bosätta sig där och att verka därifrån.

Relaterar till behoven 95, 97, 103 och till viss del 39 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

Bristen på kompetens är ett uttalat problem på Sveriges landsbygder och lyfts ofta fram som ett stort hinder för företagens utveckling och tillväxt. Storstadskommuner har en högre andel högutbildad arbetskraft. Samtidigt har invånarna i Sveriges landsbygder svagare tillgång till utbildning i närområdet vilket gör att ungdomar flyttar för att skaffa sig en utbildning och relativt få av dem kommer tillbaka. Landsbygdskommuner har oftare en högre andel lågutbildade, det vill säga personer som inte läst vidare efter grundskola eller folkskola. Landsbygdskommuner har också en lägre andel av befolkningen som läst vidare efter gymnasiet. Detta präglar både

karaktären på de arbetstillfällen som finns kvar där och på de jobb som skapas. Attraktiviteten för arbetstagare och entreprenörer att bo och verka i landsbygden behöver därför öka, bl.a. genom att öka andelen attraktiva arbetstillfällen (se även avsnitt 5.5.6). Den parlamentariska landsbygdskommittén kom i sitt slutbetänkande fram till att kompetens är en av grunderna för ekonomisk tillväxt och utveckling. De konstaterade vidare att det därför är angeläget med arbetstillfällen som kräver en hög utbildningsnivå på landsbygden.

5.5.6 Attraktiv landsbygd

För att Sveriges landsbygder ska fortsätta utvecklas behöver människor vilja bo och verka där. Därför finns det ett behov att främja attraktiva boende- och livsmiljöer och ideellt engagemang för landsbygderna. Det har även potential att främja besöksnäringen samt arbetskraftens mångfald.

Relaterar till behoven 96, 99, 100, 101, 105, 107, 109, 110, 114, 125 och 144 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

En minskande befolkning minskar förutsättningarna för att upprätthålla en god kommersiell och offentlig service samt en väl fungerande infrastruktur. Detta beror på att kostnaden per användare blir för hög när befolkningen understiger en viss kritisk volym. Forskning visar att en mängd olika faktorer påverkar val av bostadsort. Därför är det angeläget att CAP fortsätter att bidra till att utveckla attraktiva landsbygder och livaktiga civilsamhällen. Landsbygdernas attraktivitet kan stärkas exempelvis genom leadermetoden eller särskilda insatser för att förbättra tillgången till kommersiell service- och de möjligheter som digitaliseringen medför. Fortsatt bredbandsutbyggnad är därför också viktig, särskilt i de glesare delarna av landet. Sverige kan även bli bättre på att utnyttja potentialen i attraktiva natur- och kulturmiljöer samt kulturverksamhet. Även den potential som nya svenskar kan ge skulle kunna tillvaratas bättre. Allt detta för en god livskvalitet och för en utvecklad besöksnäring.

Särskilt mål 9. Se till att EU:s jordbruk svarar bättre på samhällets krav på livsmedel och hälsa, inbegripet säkra, och näringsrika livsmedel som producerats på ett hållbart sätt, matsvinn samt djurskydd.

5.5.7 Djurvälstånd och djurhälsa

Det finns behov att upprätthålla Sveriges goda djurvälstånd och djurhälsa.

Relaterar till behoven 14 och 124 (se Bilaga 1).

Kan mötas inom CAP

Genom att upprätthålla en god djurvälstånd och djurhälsa bör en fortsatt låg användning av antibiotika säkerställas vilket bidrar till att bekämpa antibiotikaresistens. Det bidrar också till att möta konsumenternas förväntningar på djurhållningen och till en fortsatt hög kvalitet på svenska livsmedel. De ökade kostnader som kan följa av detta kan vara svåra för svenska jordbrukare att få ersättning för på marknaden. I vissa fall kan åtgärder inom CAP användas för att kompensera lantbrukarna för ökade kostnader.

5.6 Övergripande mål

Identifierade behov under CAP:s övergripande mål redovisas under de övriga allmänna målen.

5.6.1 Kunskapssystemet, AKIS

Kunskapssystemet AKIS är det nätverk av aktörer som på olika sätt arbetar med kunskap inom lantbrukssektorn. Delvis kan AKIS även omfatta kunskapsaktörer inom en bredare landsbygdsutveckling. Systemet stöds av olika insatser som kan finansieras via CAP, andra offentliga medel eller privata medel.

Kunskapssystemet hanteras av behoven 93, 94, 113, 132-141 (se Bilaga 1). Se även särskilt mål 2.

Det finns ett behov av att stärka kunskapssystemet i Sverige inom alla de områden som CAP omfattar och CAP kan bidra till att möta dessa behov, såväl vad gäller insatser som stärker utbytet och spridningen av kunskap och erfarenheter mellan olika aktörer i systemet som insatser som uppmuntrar till utveckling av kunskap och innovationer. Goda exempel på lönsamma och hållbara företag ska nyttjas. Insatserna för kunskapssystemet behöver kompletteras genom befintliga nationella anslag för en stärkt kunskapskedja. Medel från andra europeiska initiativ, såsom Horisont Europa och andra

närallgande fonder kan också ge viktiga bidrag för landsbygdernas utveckling.

6. Fortsatt process

För att kommunicera resultatet av behovsanalysen, och för att inhämta kompletterande synpunkter på de behov som identifierats, remitteras denna PM till berörda intresseorganisationer och myndigheter.

Nästa steg i interventionslogiken är att utarbeta förslag till åtgärder för att möta de identifierade behoven. I detta arbete kommer erfarenheterna från tidigare tillämpning av CAP vara viktiga. För att förenkla CAP är det avgörande att utformningen av åtgärder underlättar för företagare och andra intressenter. Regeringens avsikt är därför att inte ha fler åtgärder än vad som bedöms som nödvändigt. Regeringen har även gett Jordbruksverket i uppdrag att inrätta en förenklingsgrupp med företrädare för relevanta aktörer. Den huvudsakliga uppgiften är att granska åtgärdsförslagen när dessa utarbetas, bedöma den administrativa bördan av olika regler och villkor och när så är lämpligt, föreslå ytterligare förenklingar.

I den strategiska planen måste också budgetfördelning, indikatorer och kvantifierade mål framgå. Dessutom ska den administrativa modellen för genomförandet av planen beskrivas. Arbetet med den strategiska planen är därför inte möjligt att slutföra innan de finansiella förutsättningarna, såväl gällande omfattningen på EU-medel för perioden 2021-2027(MFF) som den nationella medfinansieringen i pelare 2, är kända. Förhandlingarna om EU:s fleråriga budgetram kommer även påverka när beslut kan fattas om de olika förordningarna som reglerar innehåll och genomförande av CAP. Tidplanen för det fortsatta arbetet med den strategiska planen behöver därför anpassas till det pågående förhandlingsarbetet på EU-nivå. Nuvarande tidplan utgår från att ett förslag till strategisk plan för CAP ska kunna överlämnas till kommissionen runt årsskiftet 2021/2022.

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 101

Medfinansiering av kompetensutvecklingsinsatser i Corona-tider

Diarienummer: RJL 2020/1656

Beslut

Presidiet föreslår nämnden

1. Bevilja Campus Värnamo 700 000 kronor till kompetensutvecklingsinsatser.
2. Finansiering sker ur regionala utvecklingsmedel.

Sammanfattning

Campus Värnamo har inkommit med en ansökan om medfinansiering av kompetensutveckling av regionens företag under rådande Coronapandemi.

Beslutsunderlag

- Projektmedelsansökan från Campus Värnamo.

Yrkanden/förslag till beslut på sammanträde

Presidiet föreslår att Campus Värnamo tilldelas medel för kompetensutvecklingsinsatser.

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Ansökan om medfinansiering av kompetensutvecklingsinsatser i Corona-tider

BAKGRUND

I början av april 2020 kallades Campus Värnamos ägarforum till ett extrainsatt möte med syfte att enas kring några akuta insatser som stödjer regionens företag i den aktuella krissituationen. Värnamo kommuns politiker var eniga om att avsätta medel för genomförandet av olika kompetensutvecklingsinsatser som företagen i GGVV efterfrågade. Campus Värnamo tog sig an uppdraget att undersöka det aktuella behovet och koordinera genomförandet av efterfrågade utbildningsinsatser.

200 företag har kontaktats under april-maj (i samarbete mellan Campus Värnamo och Värnamo Näringsliv, VNAB). Behovsinventeringen resulterade i en hel rad med utbildningsinsatser. 91 företag har skickat totalt 627 deltagare till de 68 utbildningstillfällen som anordnades under maj – juni 2020.

Behovet av kompetensutveckling är väldigt stort och de rådande omständigheterna med permitterad personal har skapat ett mycket bra läge för att satsa på medarbetarnas vidareutveckling.

GENOMFÖRDA INSATSER

Totalt har 68 utbildningstillfällen genomförts under maj – juni 2020 inom följande kompetensområden:

- Anteckna effektivt digitalt i OneNote
- Arbeta effektivt i Outlook
- Arbeta effektivt i Word
- Arbetsbrist och omorganisation
- Digital coaching
- Effektivare ställ med SMED
- Excel fortsättning
- Excel grund
- Film & livesändning
- Form & Läge
- Formverktygs uppbyggnad och funktion
- Förbättringsarbete i fokus, fortsättning
- Förbättringsarbete med produktionsekonomi, grund
- Heta arbeten
- Lift- och fallskyddsutbildning
- Materialvalsmetodik för plast
- Maximera det digitala kundmötet- TEAMS
- Mätteknik
- Nycklar till inköpsstrategi för plast
- Plaster i en cirkulär ekonomi
- Plastkonstruktion
- Ritningsläsning
- Sociala medier
- Traversutbildning
- Truckutbildning
- Utveckla din Powerpoint

- Värt att veta om bioplaster
- Värt att veta om plast
- Värt att veta om plastförpackningar

Genomförandet av dessa insatser har skett i nära samarbete mellan Campus Värnamo och Polymercentrum AB.

Deltagande företag:

3M Svenska AB, Ackurat, Ad-Plast AB, AGES Hörle AB, Ahorses Ridcenter AB, AQ Plast AB, Battenfeld, Bengt Maurd Fastigheter, Bergo Flooring AB, BLB Industries AB, Blowtech AB, BLS AB, Brokmatt Design AB / Kateha, Bufab Sweden AB, Cleanera AB, Dizparc, EAB, EH connector, Elajo EI & energiteknik, Emballator Lagan Plast, Enter Gislaved AB, Erteco Rubber & Plastic AB, ESBE AB, Etac Suply Center AB, Ewes AB, Gasslanders ur & guld, GEJI Industri AB, Gela Plast AB, Gjuteriteknik AB, Gnosjö Konstsmide AB, Gårhovs Bygg AB, Hallborn Metall AB, HangOn AB, Holmgrens Plast AB, Hotell Apladalen, Hotell Vidöstern, IMA Norscan AB, Innopend Teknikpartner AB, Isaberg Rapid AB, JOBmeal Bredaryd, Kateha AB, K.D. Feddersen Norden AB, Klöfver S AB, Laserkraft AB, LB-Plast AB Hillerstorp, Lilla Ryds, Limac FormPlast AB, Lottas Keramik, Madame Brasserie & Café, Nexans, Nominat AB, Nordiska Plast AB, Oetiker Sweden AB, OnePartnerGroup, Orthex Group, Pe Plast AB, Plast AB Orion, PlejsEtt AB, Polymega i Lagan, Polymercentrum AB, Prico AB, Proton Lighting AB, Purus AB, Quick-set, R-man i Värnamo AB, Rosti GP AB, Sandsjö Wårdshus & Konferens AB, SealEco AB, Separett AB, Skeppshults Press & Svets AB, Skillingaryd städ, Stall Södergård AB, Stiftelsen Museum Vandalorum, Stora Enso, Talent Plastics Bredaryd, Talent Plastics Gislaved AB, Tenzo AB, Tools Sverige AB, Trelleborg Sealing Profiles Sweden AB, Troax AB, Turnab AB, Vero Moda & Jack & Jones, Vestbo Emballage AB, Vibracoustic Forsheda AB, VKIAB, Värnamo Näringsliv AB, Värnamo Simsällskap, Weland Solutions, WFI AB, Winquist Data AB.

Fördelning av deltagare och företag inom GGVV:

	Antal företag	Antal deltagare
Gislaved	20	218
Gnosjö	13	88
Vaggeryd	4	4
Värnamo	47	295
Övrigt	7	22

FORTSÄTTNING

Under augusti – september finns en del insatser inplanerade, men det finns behov av att erbjuda fler utbildningsinsatser under hösten.

KOSTNADER OCH FINANSIERING

Den totala kostnaden för de genomförda insatserna beräknas hamna på 1 023 000 kr. Detta finansieras av Värnamo kommun.

BGR (Business Gnosjöregion AB) har beslutat att bidra till kommande aktiviteter med 300 000 kr, som täcker kostnaderna för de inplanerade aktiviteterna under augusti-september.

För att kunna fortsätta att aktivt arbeta med näringslivets kompetensutveckling under hela hösten 2020 och på så sätt bidra till att öka deras konkurrenskraft efter pandemin, behövs ytterligare avsatta medel.

Ambitionen är att både bredda erbjudandena och målgrupperna. Campus Värnamo, Polymercentrum AB och VNAB kan i samarbete fortsätta med både det uppsökande arbetet och genomförandet av efterfrågade kompetensutvecklingsinsatser. Erbjudandena har hittills haft fokus på företag inom GGVV, men kan breddas för att gälla företag i hela Jönköpingsregionen.

MEDFINANSIERING

Campus Värnamo ansöker härmed om regional medfinansiering för det fortsatta arbetet med kostnadsfri kompetensutveckling av regionens företag. Bedömningen är att insatserna under hösten behöver ett tillskott med 700 000 kr.

Campus Värnamo, Värnamo kommun

Enikö Olsson
Verksamhetschef
076-146 46 99

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Medfinansiering av kompetensutvecklingsinsatser i Corona-tider

Förslag till beslut

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

1. Avslår Campus Värnamos ansökan
2. Campus Värnamo uppmanas att inkomma med en projektansökan inom ramen för ESF eller ERUF

Sammanfattning

Region Jönköpings län är positiv till Campus Värnamos offensiva arbete och insatser under den pågående Covid-19 pandemin och vill betona att kompetensutvecklingsinsatserna har en stor betydelse för näringslivet och dess företag.

Då förfrågan bedöms strida mot den kommunala kompetensen avslås ansökan och Campus Värnamo uppmanas att återkomma med en projektansökan.

Information i ärendet

Campus Värnamo har 2009-07-02 inkommit med en ansökan om regional medfinansiering. Ansökan avser finansiering av kostnadsfria utbildningsinsatser för regionens företag som Campus Värnamo driver, för att stödja regionens företag med anledning av Covid-19. Utbildningarna har riktats mot företag inom GGVV-området men kan breddas till att omfatta hela regionen. Tidigare insatser har finansierats av Värnamo kommun och Business Gnosjö Regionen AB (BGR).

Visserligen är Coronakrisen orsakad av en pandemi som drabbat många enskilda näringsidkare hårt men det är trots det svårt att finna lagligt stöd för synnerliga skäl för stöd till enskilda näringsidkare såsom föreligger i detta fall.

Bedömningen är därmed att en medfinansiering av projektet strider mot den kommunala kompetensen och att Region Jönköpings län saknar lagrum att medfinansiera insatserna i denna form.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad 2020-09-08
- Ansökan om regional medfinansiering från Campus Värnamo.

Beslut skickas till

Campus Värnamo

REGIONLEDNINGSKONTORET

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Thomas Strand
Sektionschef kompetensförsörjning och
utbildning

Campus Värnamo

Ansökan om medfinansiering av kompetensutvecklingsinsatser i Corona tider

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över rubricerat projekt.

Sammanfattning

Region Jönköpings län är positiv till Campus Värnamos offensiva arbete och insatser under den pågående Covid-19 pandemin och vill betona att kompetensutvecklingsinsatserna har en stor betydelse för näringslivet och dess företag. Då förfrågan bedöms strida mot den kommunala kompetensen avslås ansökan och Campus Värnamo uppmanas att återkomma med en projektansökan.

Synpunkter på förslaget

Coronapandemin har drastiskt påverkat situationen för många företag inom Jönköpings län. Många har blivit varslade eller korttidspermitterade. I syfte att möta den uppkomna situationen träffades Campus Värnamos ägarforum till ett extrainsatt möte i april månad 2020 för att enas om akuta insatser för företag inom GGVV-regionen. Som ett resultat av det mötet har Campus Värnamo i nära samarbete med Polymercentrum under maj-juni 2020 genomfört 68 utbildningstillfällen som omfattat 91 företag och 627 deltagare i syfte att stödja regionens företag i den aktuella krissituationen. De flesta företag som berörts av denna insats återfinns inom GGVV-regionen. Kompetensutvecklingsinsatserna möjliggjordes genom finansiering av Värnamo kommun, drygt 1 miljon kronor. Behovet av fortsatta kompetensutvecklingsinsatser för att möta fler företags och individers behov i Corona-tider är fortfarande mycket stort. Samtal har därför förts om hur utbildningsinsatser även kan möjliggöras under hösten 2020. En del utbildningsinsatser är inplanerade under augusti och september månad med finansiering av Business Gnosjöregionen (BGR).

Samtidigt vill Campus Värnamo fortsätta att aktivt arbeta med näringslivets kompetensutveckling under hela hösten 2020 i syfte att bidra till att öka företagets konkurrenskraft efter pandemin. Ambitionen är att både bredda erbjudandena och målgrupperna. Campus Värnamo, Polymercentrum AB och Värnamo Näringslivsbolag (VNAB) har under våren samarbetat med både det uppsökande arbetet och genomförandet av efterfrågade kompetensutvecklingsinsatser. De vill fortsätta med det samarbete. Erbjudandena

har hittills haft fokus på företag inom GGVV, men kan breddas för att gälla företag inom hela Jönköpingsregionen. Campus Värnamo ansöker därför nu om medel för att medfinansiera kompetensutvecklingsinsatser under hela hösten. Enligt uppgift ämnar Campus Värnamo ansöka om medel ur Europeiska socialfonden för att erbjuda fortsatta kompetensutvecklingsinsatser från och med januari 2021.

Bakgrund

Campus Värnamo är ett av sex lärcentrum inom regionen. Campus Värnamo är en verksamhet som anordnar utbildningar på högskole- eller yrkeshögskolenivå och kompetensutveckling inom offentlig och privat sektor. Verksamheten är en del av Värnamo kommun.

Rättslig grund

2 kap. 3 § kommunallagen

Kommuner och landsting ska behandla sina medlemmar lika, om det inte finns sakliga skäl för något annat.

Att bevilja Campus Värnamo bidraget skulle utgöra ett åtagande att finansiera övrig liknande verksamhet vid andra lärcentrum inom regionen. Då de avsedda utbildningarna är av allmän karaktär är det svårt att argumentera för att de enbart kan ges vid utbildningar inom den kommunala vuxenutbildningens uppdragsutbildningar varför ett gynnande beslut riskerar att innebära en vidare skyldighet gentemot övriga utbildningsaktörer med likvärdig utbildningskompetens.

2 kap. 8 § kommunallagen

Kommuner och landsting får genomföra åtgärder för att allmänt främja näringslivet i kommunen eller landstinget.

Individuellt inriktat stöd till enskilda näringsidkare får lämnas endast om det finns synnerliga skäl för det.

2 kap. 8 § kommunallagen 1:a stycket ger kommuner och regioner rätt att genomföra åtgärder för att allmänt främja näringslivet i kommunen eller regionen. Det 2:a stycket begränsar möjligheten genom att konstatera att individuellt inriktat stöd till enskilda näringsidkare får lämnas endast om det finns synnerliga skäl för det. Huvudregeln är därmed att ett allmänt främjande av näringslivet är tillåtet medan individuellt stöd till enskilda näringsidkare inte är det.

Direkt eller indirekt stöd är generellt inte tillåtet för ändamålet att exempelvis förhindra arbetslöshet (prop. 1990/91:117 s. 33).

Genom förarbete (prop. 2008/09:21) begränsas ”synnerliga skäl” för regionens del till service på landsbygden och stöd till lanthandlare i glesbygdsområden. Regionen har också viss möjlighet inom lagrummet för 1:1-medlen, under förutsättningar att vissa kriterier är uppfyllda, möjlighet att ge enskilda

näringsidkare stöd genom några typer av affärsutvecklingscheckar. Möjlighet finns också att medfinansiera projekt som riktar sig direkt eller indirekt mot företag inom exempelvis ERUF och ESF som prioriteras av Strukturfondparternskapet.

Enligt ansökan avser utbildningsinsatser som Campus Värnamo driver att stödja regionens företag i den aktuella krissituationen som anses föreligga med anledning av Covid-19. Visserligen är Covid-19 en pandemi som drabbat många enskilda näringsidkare hårt men det är trots det svårt att finna lagligt stöd för synnerliga skäl för stöd till enskilda näringsidkare såsom föreligger i detta fall. Bedömningen är därmed att en medfinansiering av verksamheten strider mot den kommunala kompetensen och att Region Jönköpings län saknar lagrum att medfinansiera insatserna i denna form.

Region Jönköpings län ser fram emot en projektansökan gällande detta viktiga arbete.

REGION JÖNKÖPINGS LÄN

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Thomas Strand
Sektionschef Utbildning och
kompetensförsörjning

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 102

Projekt - SIRU 2.0

Diarienummer: RJL 2020/1662

Beslut

Presidiet föreslår nämnden

1. Bevilja Coompanion Jönköpings län, *1 712 164 kr*, under förutsättning att övrig medfinansiering infrias.
2. Finansiering sker ur det statliga anslaget 1:1

Sammanfattning

Samhället står idag inför stora utmaningar inom en rad olika områden. Social innovation och samhällsentreprenörskap är en del av lösningen som genom sektorsövergripande samverkan bidrar till en långsiktig och hållbar utveckling. Föreliggande projekt ska ta tillvara på den kunskap, förankring och erfarenhet som erhållits genom projektet SIRU och arbeta vidare med de behov som identifierats.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad 2020-08-20
- Projektmedelansökan

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Projekt - SIRU 2.0

Förslag till beslut

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

1. Beviljar Coompanion Jönköpings län, *1 712 164 kr*, under förutsättning att övrig medfinansiering infrias.
2. Finansiering sker ur det statliga anslaget 1:1

Sammanfattning

Samhället står idag inför stora utmaningar inom en rad olika områden. Social innovation och samhällsentreprenörskap är en del av lösningen som genom sektorsövergripande samverkan bidrar till en långsiktig och hållbar utveckling. Föreliggande projekt ska ta tillvara på den kunskap, förankring och erfarenhet som erhållits genom projektet SIRU och arbeta vidare med de behov som identifierats.

Information i ärendet

Coompanion Jönköpings län söker nu som projektägare en fortsättning på sitt tidigare projekt SIRU tillsammans med Jönköping University (JU) som samarbetspartners. De avser att göra en ansökan i Tillväxtverkets ERUF-utlysning "Utveckla Småland och Öarnas konkurrenskraft" med sista ansökningsdatum 7 september 2020. De ansöker nu om medfinansiering från Region Jönköpings län.

Coompanion Jönköpings län och Jönköping University (JU) har 2016-2020 drivit projektet Social Innovation för Regional Utveckling (SIRU) med finansiering från Europeiska Regionala Utvecklingsfonden och Region Jönköpings län. Fokus har varit att skapa en infrastruktur för sociala innovationer och samhällsentreprenörskap. Projektet beskrivs som en motor för tvärspektoriell samverkan kring samhällsutmaningar. Coompanion och JU, genom Jönköping International Business School (JIBS), vill nu i ett nytt projekt ta tillvara på den kunskap, förankring och erfarenhet som erhållits genom projektet och i fortsatt samhandling med andra aktörer arbeta vidare med de behov som identifierats: - social innovation och samhällsentreprenörskap integreras tydligare i policies och handlingsplaner - verktyg för att underlätta för aktörer som möter entreprenörer och sociala innovationer - fortsatta insatser för att nå framtidens entreprenörer - synliggörande av sociala innovationer och samhällsentreprenörskap - en ökad samverkan mellan offentlig sektor och sociala innovationer/samhällsentreprenörer - länsövergripande nätverk och fördjupad affärsutveckling för samhällsentreprenörer - implementering av metoder för samverkan baserat på

aktuella samhällsutmaningar - ökad förståelse för hur små och medelstora företag i Jönköpings län engagerar sig i social hållbarhet och hur Covid-19 påverkar förnyelsearbete - omvärldsanalys och forskning kring effektiva och attraktiva mötesplatser.

Projektmålet är ett väl utvecklat stödsystem och anpassade verktyg för social innovation och samhälls-entreprenöriella initiativ där samhällsutmaningar i Jönköpings län står i fokus.

Tre delmål är fastställda,

Delmål 1: Hos projektets primära och sekundära målgrupper finns en samsyn och förståelse för social innovation och den sektorsövergripande samverkan som krävs för att arbeta med länets aktuella samhällsutmaningar.

Delmål 2: Befintliga sociala innovationer och samhälls-entreprenöriella initiativ har stärkts och fler har utvecklats genom fördjupad affärsutveckling och ökad tvärssektoriell samverkan.

Delmål 3: Små och medelstora företag har fått ökad kunskap om regionala-, nationella- och internationella initiativ och arbetssätt inom social hållbarhet/innovation samt förståelse för hur dessa kan tas till vara och anpassas för att utveckla den egna verksamheten.

Primär målgrupp är små och medelstora företag (SMF). För att SMF ska utvecklas och resultat uppnås är det viktigt med samverkan med ett flertal samhällsaktörer. Exempelvis de framtida entreprenörerna (elever), företagsfrämjande systemet och den offentliga sektorn.

Projektet ska leda till effekter inom den Regionala utvecklingsstrategins följande delstrategier:

- Skapa en hållbar social utveckling för människor och företag
- Säkerställa en jämställd regional tillväxt och jämlika förutsättningar i samhället
- Säkerställa god samverkan som ger förutsättningar att nå målet: 2035 är Jönköpings län hållbart
- Skapa meningsfulla och inkluderande mötesplatser som främjar hälsa, kreativitet och integration i samverkan med civilsamhället
- Skapa och upprätthålla en samverkansmodell med civilsamhället
- Skapa en hållbar, attraktiv och innovativ samhälls- och landsbygdsutveckling genom stärkt samverkan i samhällsplaneringen
- Förstärka näringslivets och det offentliga innovations- och förändringskraft
- Säkerställa ett jämställt och jämlikt arbets- och näringsliv samt företagande i hela länet

Effekterna kommer följas löpande genom projektets styrgrupp, där Regions Jönköpings län kommer ingå. Region Jönköpings län kommer även att fokusera

på att projektet går från kunskapshöjning som var rådande i det tidigare projektet till implementering i SIRU 2.0.

Projektperiod: 2021-01-01 – 2023-04-30. Finansieringen fördelar sig enligt följande; år 2021 752 056 kr, år 2022 753 722 kr och år 2023 206 386 kr. Projektet är ett regionalfondsprojekt (ERUF)

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad 2020-08-20
- Projektmedelansökan

Beslut skickas till

Coompanion Jönköpings län

REGIONLEDNINGSKONTORET

Kristina Athlei
Regional Utvecklingsdirektör

Anna Olsson
Regional sektionschef Hållbar
utveckling

Coompanion Jönköping

Projekt - SIRU 2.0

Coompanion Jönköping har inkommit med en ansökan om delfinansiering för projekt SIRU 2.0 inför ansökan till den regionala utvecklingsfonden.

Sammanfattning

Region Jönköpings län avser medfinansiera projektet SIRU 2.0 med 1 712 164 kr, under förutsättning att övrig medfinansiering infrias. Projektet stödjer flera av de delstrategier som finns i den regionala utvecklingsstrategin. Projektet ska verka för att social innovation och samhällsentreprenörskap blir en naturlig del för att lösa samhällets framtida utmaningar och på så sätt bidra till den regionala utvecklingsstrategins mål.

Synpunkter på förslaget

Region Jönköpings län vill särskilt lyfta fram vikten av att projektets insatser ger effekter inom följande delstrategier i den regionala utvecklingsstrategin:

- Skapa en hållbar social utveckling för människor och företag
- Säkerställa en jämställd regional tillväxt och jämlika förutsättningar i samhället
- Säkerställa god samverkan som ger förutsättningar att nå målet: 2035 är Jönköpings län hållbart
- Skapa meningsfulla och inkluderande mötesplatser som främjar hälsa, kreativitet och integration i samverkan med civilsamhället
- Skapa och upprätthålla en samverkansmodell med civilsamhället
- Skapa en hållbar, attraktiv och innovativ samhälls- och landsbygdsutveckling genom stärkt samverkan i samhällsplaneringen
- Förstärka näringslivets och det offentliga innovations- och förändringskraft
- Säkerställa ett jämställt och jämlikt arbets- och näringsliv samt företagande i hela länet

Region Jönköpings län vill även se en tydlighet i att SIRU 2.0 går från kunskapshöjning, som det tidigare projektet handlat om, till *implementering* i SIRU 2.0. Region Jönköpings län vill även att Coompanion Jönköping bereder en plats i styrgruppen för Regionen.

REGION JÖNKÖPINGS LÄN

Rune Backlund
Ordförande nämnd för arbetsmarknad,
näringsliv och attraktivitet

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Ansökan om stöd

1.1 Allmänna uppgifter

Projektnamn: SIRU 2.0

Ansökansid: 74220

Ärendeid: 20288774

Typ av finansiering: Regionala projektmedel

Sista ansökningsdag:

Ansvarig organisation: REGION JÖNKÖPINGS LÄN

1.2 Stödsökande

Namn: Coompanion Jönköpings län Ekonomisk Org.Nr: 716428-0518

Fören

Gjuterigatan 9

55318 Jönköping

Sverige

Arbetsställe

Namn:

Arb.ställenr.: 32617482

Postadress:

Besöksadress:

Gjuterigatan 9

Kaserngatan

26

55318 Jönköping

57535 Eksjö

Är organisationen momsredovisningsskyldig för projektets verksamhet? Nej

Omfattas organisationen av Lagen om offentlig upphandling (LOU) eller annan upphandlingslagstiftning, t.ex. LUF? Ja

Hemsida jonkoping@coompanion.se

1.3 Samverkanspart

Namn: Internationella Handelshögskolan i Jönköping AB Org.Nr: 556487-2728

Postadress:

Box 1026

55111 Jönköping

Sverige

Arbetsställe

Namn: Ihh

Arbetsställenr.: 22212310

Postadress:

Box 1026

55318 Jönköping

Besöksadress:

Gjuterigatan 5

55318 Jönköping

Är organisationen momsredovisningsskyldig för projektets verksamhet? Ja

Omfattas organisationen av Lagen om offentlig upphandling (LOU) eller annan upphandlingslagstiftning, t.ex. LUF? Ja

1.4 Betalningsätt

Typ av konto: Bankgiro

Kontonummer: 5913-7091

Detaljerad info:

1.5 Projektinformation

Vilket/vilka problem vill projektet lösa?

Coompanion Jönköpings län och Jönköping University (JU) har 2016-2020 drivit Social Innovation för Regional Utveckling (SIRU) med finansiering från Europeiska Regionala Utvecklingsfonden och Region Jönköpings län. Fokus har varit att skapa en infrastruktur för sociala innovationer och samhälls-entreprenörskap. Projektet beskrivs (se bilaga 1 och 2) som en motor för tvärssektoriell samverkan kring samhällsutmaningar genom bland annat nätverksträffar, dialogmöten och designlab. Coompanion och JU, genom Jönköping International Business School (JIBS), vill ta tillvara på den kunskap, förankring och erfarenhet som erhållits genom projektet och i fortsatt samhandling med andra aktörer arbeta vidare med de behov som identifierats: - social innovation och samhälls-entreprenörskap integreras tydligare i policys och handlingsplaner - verktyg för att underlätta för aktörer som möter entreprenörer och sociala innovationer - fortsatta insatser för att nå framtidens entreprenörer - synliggörande av sociala innovationer och samhälls-entreprenörskap - en ökad samverkan mellan offentlig sektor och sociala innovationer/samhälls-entreprenörer - länsövergripande nätverk och fördjupad affärsutveckling för samhälls-entreprenörer - implementering av metoder för samverkan baserat på aktuella samhällsutmaningar - ökad förståelse för hur små och medelstora företag i Jönköpings län engagerar sig i social hållbarhet och hur Covid-19 påverkar förnyelsearbete - omvärldsanalys och forskning kring effektiva och attraktiva mötesplatser Behoven skapar en tydlig bild av den förflyttning som behövs för att bidra till en attraktiv, tillgänglig, jämställd och hållbar region. I den regionala utvecklingsstrategin lyfts att en jämställd regional tillväxt och jämlika förutsättningar i samhället behöver säkerställas. Genom att gå från kunskapshöjning i SIRU till implementering i SIRU 2.0 leder detta fram till projektets mål. Övergripande mål Social innovation och samhälls-entreprenörskap är integrerat i lokala och regionala processer kopplat till näringsliv, akademi, offentlig sektor och civilsamhälle för att lösa samhällsutmaningar i Jönköpings län. Projektmål Det finns ett väl utvecklat stödsystem och anpassade verktyg för social innovation och samhälls-entreprenöriella initiativ där samhällsutmaningar i Jönköpings län står i fokus. Projektets mål uppnås genom tre delmål: Delmål 1 Hos projektets primära och sekundära målgrupper finns en samsyn och förståelse för social innovation och den sektorsövergripande samverkan som krävs för att arbeta med länets aktuella samhällsutmaningar. Delmål 2 Befintliga sociala innovationer och samhälls-entreprenöriella initiativ har stärkts och fler har utvecklats genom fördjupad affärsutveckling och ökad tvärssektoriell samverkan. Delmål 3 Små och medelstora företag har fått ökad kunskap om regionala-, nationella- och internationella initiativ och arbetssätt inom social hållbarhet/innovation samt förståelse för hur dessa kan tas till vara och anpassas för att utveckla den egna verksamheten. SIRU 2.0 utgår ifrån följande definitioner: Sociala innovationer är innovativa tjänster, produkter, processer och metoder som möter samhällsutmaningar på nya sätt. (EU-kommissionen/Mötesplats Social Innovation) Samhälls-entreprenörer/sociala entreprenörer är entreprenörer som löser samhällsutmaningar genom att kombinera entreprenörskapets logik med ett samhällsnyttigt mål. (Mötesplats Social Innovation) Vid skrivandet av ansökan står vi i ett läge där Covid-19 ger upphov till oro, samtidigt som det skapar en enorm samhällskraft. Företag, organisationer och individer har tvingats att repositionera och tänka nytt. Även om omställningen kan snabba på utvecklingen till mer resilienta organisationer/samhällen är det i dagsläget svårt att förutse vilka åtgärder som behövs när krisen är över. Att gemensamt utveckla metoder och idéer för att skapa hållbara lösningar på nuvarande och kommande samhällsutmaningar kommer dock vara mer angeläget.

Sammanfattande beskrivning till Projektbanken

Samhället står idag inför stora utmaningar inom en rad olika områden t ex klimat, arbetsmarknad, kompetensförsörjning, hälsa och transporter. Social innovation och samhälls-entreprenörskap är lösningar som genom sektorsövergripande samverkan bidrar till en långsiktig och hållbar utveckling. År 2016-2020 har Coompanion Jönköpings län och Jönköping University drivit samverkansprojektet Social innovation för regional utveckling (SIRU). Fokus har varit att skapa en infrastruktur för sociala innovationer och samhälls-entreprenörskap i Jönköpings län. I SIRU 2.0 vill Coompanion och Jönköping University, genom Jönköping

International Business School, ta tillvara på den kunskap, förankring och erfarenheter som erhållits genom SIRU och genom fortsatt samhandling med andra aktörer arbeta vidare med de behov som identifierats, bland annat: - social innovation och samhälls-entreprenörskap integreras tydligare i policys och handlingsplaner - en ökad samverkan mellan offentlig sektor och sociala innovationer/samhälls-entreprenörer - länsövergripande nätverk och fördjupad affärsutveckling för samhälls-entreprenörer - implementering av metoder för samverkan baserat på aktuella samhällsutmaningar - ökad förståelse för hur små och medelstora företag i Jönköpings län engagerar sig i social hållbarhet och hur Covid-19 påverkar förnyelsearbete. Behoven skapar en tydlig bild av den förflyttning som behövs för att bidra till en attraktiv, tillgänglig, jämställd och hållbar region. Genom att gå från kunskapshöjning i SIRU till implementering i SIRU 2.0 leder detta fram till projekt målet om ett väl utvecklat stödssystem och anpassade verktyg för social innovation och samhälls-entreprenöriella initiativ där samhällsutmaningar i Jönköpings län står i fokus. Projektets mål uppnås genom tre delmål: Delmål 1 Hos projektets primära och sekundära målgrupper finns en samsyn och förståelse för social innovation och den sektorsövergripande samverkan som krävs för att arbeta med länets aktuella samhällsutmaningar. Delmål 2 Befintliga sociala innovationer och samhälls-entreprenöriella initiativ har stärkts och fler har utvecklats genom fördjupad affärsutveckling och ökad tvärsektoriell samverkan. Delmål 3 Små och medelstora företag har fått ökad kunskap om regionala-, nationella- och internationella initiativ och arbetssätt inom social hållbarhet/innovation samt förståelse för hur dessa kan tas till vara och anpassas för att utveckla den egna verksamheten. Projektet lägger genom sina insatser grunden för ett fortsatt arbete med social innovation för projektets primära och sekundära målgrupper. På kort sikt bidrar det till förbättrade förutsättningar för företagens innovationsutveckling genom samverkan och hållbarhetsfokus. På lång sikt leder projektets insatser dels till ett stärkt, innovativt och breddat näringsliv, dels till en hållbar utveckling i länet.

Vilken/vilka är projektets målgrupp(er)?

Primär målgrupp Små och medelstora företag (SMF) Inför SIRU betonades vikten av att stödja SMF till att arbeta mer innovationsdrivet genom att vidga förståelsen för innovation till social innovation. Denna betoning ligger kvar i SIRU 2.0. Satsningar på social innovation och social hållbarhet är tillväxtfrämjande och en framgångsfaktor för att överleva i en global konkurrens. Projektet riktar sig till SMF och i första hand till de som har ett samhällsengagemang och intresse för hållbarhetsarbete. Företagens utveckling mäts ofta i ekonomisk tillväxt även om utveckling också kan innebära lärande, kvalitetsförbättringar och förbättrad hållbarhet (socialt, ekonomiskt och miljömässigt). De entreprenörer som driver företag runt om i länet är ofta djupt engagerade i sina bygder och utvecklingen av lokalsamhället. Engagemanget sker ofta i det tysta och goda exempel sprids inte alltid till andra entreprenörer och bygder. Inom målgruppen SMF finns även samhälls-entreprenörerna som löser samhällsutmaningar genom att kombinera entreprenörskapets logik med ett samhällsnyttigt mål. De bidrar till nyskapande lösningar och drivs av att skapa resultat och vinst för samhället samtidigt som de har en affärsmodell som gör företaget livskraftigt. Ofta rör sig samhälls-entreprenörerna i gränslandet mellan ideellt och kommersiellt. Målet är inte enbart ekonomisk vinst utan även ett bättre samhälle. Entreprenörerna är ofta medskapare och initiativtagare till sociala innovationer. De blir föregångare för nya affärslogiker där de värden som skapas inte bara är rent ekonomiska utan också handlar om etik, samhällsnytta samt social och miljömässig hållbarhet. Sekundära målgrupper Projektet arbetar mot fler målgrupper för att den primära målgruppen ska utvecklas och för att resultatet ska uppnås. Grunden i social innovation är samverkan och det är därför viktigt med flera målgrupper i projektet. Covid-19 har gjort det tydligt hur sammanlänkade olika aktörer i samhället är med varandra och det finns en växande insikt om att företagen behöver vara resilienta. Offentlig sektor Som ägare till många samhällsutmaningar, t.ex. åldrande befolkning, integration och miljö är offentlig sektor en viktig målgrupp. Genom tvärsektoriellt samskapande finns potential för att skapa lösningar externt tillsammans med samhälls-entreprenörer och internt genom intraprenörskap. Det föds också idéer kring nätverk och strukturer som kan underlätta för den många gånger ansträngda offentliga ekonomin. Inom offentlig sektor finns även framtidens entreprenörer (elever) som projektet når genom samarbete med utbildningsaktörer. Stödstruktur För att utveckla företagets innovationskraft, konkurrensförmåga och för att nå en bredd av entreprenörer behöver projektet även arbeta med stödstrukturen som målgrupp. Med stödstruktur menas det företagsfrämjande systemet, men också andra aktörer som möter företag, entreprenörer och innovationer. Ökad kunskap om social innovation och om hur samhällets utmaningar kan omvandlas till affärsidéer och användas som verktyg till länets utveckling, bidrar till en hållbar utveckling av Jönköpings län. Akademi Forskning och utbildning inom social innovation och social hållbarhet är nödvändig

om framtidens ledare ska arbeta mer gränsöverskridande än idag. I SIRU skapades broar mellan olika akademiska institutioner både inom och utanför Jönköping University och mellan akademien och samhället i stort. Dessa broar behöver stärkas och stigarna behöver bli betydligt mer upptrampade av såväl forskare och lärare, som studenter. För att innovationer och mötesplatser ska förvandlas till nya arbetsätt och varaktig samverkan behövs uppföljning, fördjupning och kontinuitet. Civilsamhälle Historiskt sett är det många innovationer och idéer som har uppkommit inom exempelvis folkbildningen och föreningsliv. Idag finns det många samhällsentreprenöriella initiativ inom denna sektor som inte fångas upp inom det befintliga innovationssystemet.

Vad förväntar ni er att projektets planerade aktiviteter ska leda till för målgruppen på kort sikt?

Vid projektets slut har SIRU 2.0 varit en katalysator för utvecklingen av social innovation i hela länet. Verktyg har implementerats, mötesplatser har skapats och dialogforum för samsyn kring social innovation och samhällsentreprenörskap är genomförda. Projektet har bidragit till och varit en aktör i den regionala utvecklingsstrategin för år 2020-2035. -Det finns en utökad samverkan mellan de aktörer i länet som möter entreprenörer och sociala innovationer. Dessa aktörer har en ökad kompetens kring hur social innovation kan användas som ett verktyg för utveckling vilket i sin tur stödjer det regionala tillväxtarbetet. -Projektet har bidragit till en fördjupad förståelse för social innovation hos projektets målgrupper vilket i sin tur skapar möjligheter för nya samhällsentreprenöriella initiativ. -Genom projektets insatser har aktuella samhällsutmaningar i länet adresserats och lösningar på dessa har tagits fram genom nya samarbeten där fler har inkluderats i innovationsprocesser. -Genom samverkan med Ung företagsamhet har elever och lärare fått ökad kunskap om hur entreprenörskap och social innovation kan användas för att lösa samhällsutmaningar. -Offentlig sektor har ökad kompetens om hur social innovation och samhällsentreprenörer kan bidra till att lösa aktuella samhällsutmaningar. Antal affärer/samarbeten mellan offentlig sektor och sociala företag genom t ex reserverad upphandling, direktupphandling, upphandling med social hänsyn, IOP har ökat. -Offentlig sektor och företagsfrämjande aktörer har en djupare förståelse för SMF:s nuvarande engagemang för social hållbarhet och social innovation, samt kunskap om faktorer som underlättar och hindrar SMF från att ta initiativ inom dessa områden. -SMF (traditionella) har ökad förståelse hur de kan arbeta med social hållbarhet och hur det kan användas som ett verktyg till att utveckla den egna verksamheten. -Samhällsentreprenörer och sociala innovationer har stärkts genom fördjupad idé- och affärsutveckling, nätverkande och kunskapshöjande insatser vilket i sin tur har bidragit till att utveckla verksamheter och arbetsätt. -Den ökade synligheten av social innovation och samhällsentreprenörskap genom riktade kommunikationsinsatser har lett till ett ökat intresse för frågorna. -SMF har inom ramen för projektet tagit del av forskningsbaserad kunskap kring verktyg och arbetsmetoder för ett utvidgat hållbarhetsarbete och stärkta verksamheter. Publikationer, verktyg och metoder är paketerade och lättillgängliga. -Genom projektet har SMF utrustats och inspirerats till nytänkande och förnyelse för att gå stärkta ur krisen med Covid-19. Sammantaget bidrar SIRU 2.0 till förbättrade förutsättningar för företagens innovationsutveckling genom samverkan och hållbarhetsfokus.

Vilka effekter - hos målgruppen eller i samhället - förväntar ni er att projektet uppnår på lång sikt?

Projektet har genom sina insatser lagt grunden för ett fortsatt arbete med social innovation för projektets primära och sekundära målgrupper. Detta leder dels till ett stärkt, innovativt och breddat näringsliv, dels till en hållbar utveckling i länet. På lång sikt bidrar det även till fler arbetstillfällen, fler entreprenörer och mer hållbara lokalsamhällen. Resultat, implementerade verktygen, program och metoder används inom Coompanion och Jönköping International Business School. Målgrupperna kan även på lång sikt använda sig av resultaten (publikationer, verktyg och metoder) då de är paketerade och lättillgängliga. Projektet har bidragit till att regeringens strategi För ett hållbart samhälle genom socialt företagande och social innovation förankrats och förverkligats ytterligare på regional- och lokal nivå. Med SIRU 2.0 har det satts fortsatt fokus på social innovation vilket har använts som ett verktyg för att bidra till en attraktiv, tillgänglig, jämställd och hållbar region. I den regionala utvecklingsstrategin för 2020-2035 poängteras vikten av hållbarhetsdriven näringslivsutveckling och levande landsbygder. Det arbete som utförs inom projektet bidrar till flera av de delstrategier som tagits fram i den regionala utvecklingsstrategin: Skapa en hållbar social utveckling för människor och företag

Säkerställa en jämställd regional tillväxt och jämlika förutsättningar i samhället Säkerställa god samverkan som ger förutsättningar att nå målet: 2035 är Jönköpings län hållbart Skapa meningsfulla och inkluderande mötesplatser som främjar hälsa, kreativitet och integration i samverkan med civilsamhället Skapa och upprätthålla en samverkansmodell med civilsamhället Skapa en hållbar, attraktiv och innovativ samhälls- och landsbygdsutveckling genom stärkt samverkan i samhällsplaneringen Förstärka näringslivets och det offentliga innovations- och förändringskraft Säkerställa ett jämställt och jämlikt arbets- och näringsliv samt företagande i hela länet Projektet arbetar med hållbarhet på det sociala, ekonomiska och miljömässiga planet vilket är ett sätt att bidra till de globala hållbarhetsmålen i Agenda 2030 på flera nivåer. Även om de 17 målen och dess 169 delmål ska ses som ett kugghjul som alla behövs, har vi identifierat delmål 8.3, 10.2 och 11.a som extra tydligt stämmer överens med målbilden för projektet: 8.3 Främja utvecklingsinriktad politik som stödjer produktiv verksamhet, skapande av anständiga arbetstillfällen, företagande, kreativitet och innovation samt uppmuntra att mikroföretag liksom små och medelstora företag växer och blir en del av den formella ekonomin, bland annat genom tillgång till finansiella tjänster. 10.2 Till 2030 möjliggöra och verka för att alla människor, oavsett ålder, kön, funktion, etnicitet, ursprung, religion eller ekonomisk eller annan ställning, blir inkluderade i det sociala, ekonomiska och politiska livet. 11.a Främja positiva ekonomiska, sociala och miljömässiga kopplingar mellan stadsområden, stadsnära områden och landsbygdsområden genom att stärka den nationella och regionala utvecklingsplaneringen. Genom projektets fokus på den regionala utvecklingsstrategin och agenda 2030 bidrar projektet även till målen i Europa 2020-strategin genom kunskaphöjande insatser, samverkan och ett aktivt jämställdhetsarbete som bidrar till smart tillväxt, hållbar tillväxt och tillväxt för alla.

Hur ska projektet organiseras och styras?

Projektet genomförs i samverkan mellan Coompanion Jönköpings län och Jönköping International Business School vid Jönköping University. En styrgrupp bestående av representanter från projektägare, samverkande part, Region Jönköpings län och SMF (entreprenör/representant för branschorganisation) bildas. Styrgruppen har det övergripande ansvaret för projektet och tillser att resultat och mål uppnås samt vidtar åtgärder utifrån utfall. Under projektets gång finns möjlighet att utöka styrgruppen. Styrgruppen kan adjungera projektpersonal, samverkansparter och andra personer som anses relevanta. Erfarenheter från arbetet i SIRU säger att behovet av en referensgrupp inte är konstant utan att olika personer/funktioner/organisationer kan ha olika betydelse vid olika tidpunkter i projektet. Därför planeras det för inputmöten med näringslivsrepresentanter, företagsfrämjande aktörer, akademien, offentliga aktörer, föreningslivet och folkbildningen utifrån olika skeenden i projektet. En arbetsgrupp bildas där projektets personal har kontinuerlig kontakt. I arbetsgruppens säkras samordning av projektets aktiviteter på det operativa planet. Projektets personal består av projektledare, projektkoordinator, strateg och forskare (däribland en person som fungerar som delprojektledare och samordnare för projektets forskning). Projektledaren samordnar och ansvarar för projektet som helhet och dess aktiviteter. Projektledaren, som arbetar 100% och är anställd hos Coompanion, är föredragande i styrgruppen och genomför tillsammans med arbetsgruppen de beslut som tas i styrgruppen. Tilltänkt projektledare är idag projektledare för SIRU. Coompanions VD avdelas från ordinarie tjänst för att arbeta som strateg i projektet med 10%. Koordinatorn arbetar med projektets informationsinsatser och koordinerar aktiviteter i projektet. Koordinatorn arbetar 40% och är anställd hos Coompanion. Projektledaren och koordinatorn avdelas från sina ordinarie tjänster för att arbeta i projektet. Tre forskare med olika inriktningar inom företagsekonomi arbetar totalt 80% i projektet. Forskarteamet består av två män och en kvinna som samtliga har rötter utanför Sverige, vilket underlättar för ett tillvaratagande av internationella exempel på social innovation. Samtidigt säkras kommunikationen av dessa exempel genom att en av forskarna pratar svenska obehindrat. Forskarna har en bakgrund i hållbarhet men betonar olika teman t ex ekologisk hållbarhet, socialt entreprenörskap och lärande för ett hållbart näringsliv. Därmed bidrar de på olika sätt till projektet. Samtliga forskare är anställda av Jönköping International Business School och avdelas från sina ordinarie tjänster för att arbeta i projektet. Ekonom köps in som extern tjänst på Coompanion och finns inom organisationen hos Jönköping University. Samverkansavtal mellan projektets parter har upprättats vilket reglerar ansvarsfördelning. I samverkansavtalet framgår att parterna själva genomför upphandlingar. Kompetens för detta finns hos projektägaren som tidigare upphandlat varor och tjänster inom EU:s strukturfonder. Inom Jönköping University finns upphandlare anställda.

Hur ska projektet avgränsas från ordinarie verksamhet?

I Coompanions basverksamhet ingår att tillhandahålla information, rådgivning och utbildning kring kooperativt företagande samt initiera utvecklingsprocesser med fokus på samverkan och entreprenörskap. En del av denna verksamhet regleras i en förordning från regeringen och finansieras via Tillväxtverket. JIBS är en av fyra fackhögskolor inom Jönköping University. Inom utbildning och forskning fokuserar JIBS på entreprenörskap, ägande och förnyelse. Samtliga aktiviteter som ska genomföras i projektet ligger utanför de befintliga verksamheterna, både hos projektägaren och samverkande part. Projektets aktiviteter är dock viktiga komplement till nuvarande verksamheter och ytterligare ett steg för att Jönköpings län ska bli framträdande inom sociala innovationer och samhällsentreprenörskap. För att nå projektets mål träffas projektorganisationens aktörer regelbundet under projekttiden och det finns en tydlig ansvarsfördelning. Ett samverkansavtal är upprättat mellan Coompanion Jönköpings län och JIBS. Möten som hålls inom projektorganisationen strävar efter delaktighet och inkludering. En lärdom av SIRU är att det är viktigt att hitta vägar för att dra nytta av utländska forskares kompetens, något som betonas mer i detta projekt. Erfarenheter och perspektiv från andra länder kommer medvetet efterlysas, dokumenteras och integreras i projektets arbete. Projektet följs upp och utvärderas med hjälp av interna och externa resurser. I projektet samverkar Coompanion och JIBS för att skapa nya perspektiv, mötesplatser och verktyg. Detta medför att forskare deltar i utvalda aktiviteter som riktas till aktörer i länet för att sedan följa upp och till viss del utvärdera dessa. Betoningen ligger i ett gemensamt lärande där projektets samverkanspartners delar med sig av effektiva och ibland nya arbetsmodeller samt undersöker deras utfall i projektet. På så sätt kan parterna både pröva och utveckla arbetsmetoder. Social innovation bygger på samverkan och för att nå målet i SIRU 2.0 kommer samverkan med de aktörer som möter entreprenörer och sociala innovationer vara av största vikt vilket beskrivs i kapitel 4.2. Till projektet knyts en extern resurs för lärande utvärdering/följeforskning med särskilt ansvar för att genomföra en teoridrivna utvärdering som belyser projektets logik och resultat. Denne säkerställer rutiner för dokumentation av indikatorer och föreslår/utvecklar ytterligare indikatorer av relevans för projektet. Särskild vikt läggs vid utvärdering och uppföljning av hållbarhetsaspekterna kopplat till aktiviteter och måluppfyllelse i projektets alla faser samt hur projektet bidrar till Europa 2020-strategins mål i allmänhet, Europeiska regionala utvecklingsfondens mål i synnerhet och till den Regionala Utvecklingsstrategin. I uppdraget ingår att fastställa att miljö, jämställdhet och likabehandling utifrån samtliga diskrimineringsgrunder integreras. Vid upphandling av extern utvärderare lyfts integrering av hållbarhetsaspekterna som ett krav. Styrgruppen upprättar en plan för extern kommunikation och resultatspridning. Under genomförandet sprids erfarenheter/resultat kontinuerligt till projektets aktörer och intressenter. I all kommunikation tillämpas normkritisk kommunikation vilket leder till större inkludering. Hållbarhetsaspekterna jämställdhet och lika behandling används därmed aktivt för att inkludera och intressera fler för projektet. Kommunikation och resultatspridning sker genom exempelvis sociala medier, hemsidor, nyhetsbrev, workshops arrangerade inom projektet, dialogforum, styrgrupps- och inputmöten, aktiviteter som projektets samarbetspartners och andra organisationer arrangerar, publicering av forskning i nationella och internationella vetenskapliga tidskrifter och medverkan i vetenskapliga konferenser. Spridning sker regionalt, nationellt och till viss del internationellt. Under avslutningsfasen arrangeras en spridningsaktivitet. I all kommunikation följs direktiv kring offentlighetsförhållanden av finansiering.

Hur är hållbarhetsaspekter integrerade i projektet?

De tre hållbarhetsaspekterna miljö, mångfald och jämställdhet är integrerade i projektet och är starkt kopplade till de utmaningar som sociala innovationer ämnar lösa. Projektet arbetar för att stöd och affärsrådgivning till aktörer, entreprenörer och innovatörer i vårt län sker på jämlika grunder. På detta vis kan alla invånare ta tillvara sin entreprenörsförmåga och utveckla sina idéer oavsett kön, etnicitet, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck, funktionsnedsättning, religion eller annan trosuppfattning, politisk övertygelse eller ålder. I SIRU har projektet haft en relativt hög andel kvinnor och utrikes födda personer som deltagit i aktiviteter och insatser. I SIRU 2.0 fortsätter arbetet i samma riktning.

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj land

Sverige

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj kommun

Gislaved, Jönköping, Mullsjö, Vaggeryd, Gnosjö, Sävsjö, Vetlanda, Habo, Eksjö, Aneby, Värnamo, Nässjö, Tranås

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj län

Jönköping

1.6 Tid och aktivitetsplan

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Extern kommunikation och resultatspridning	Projektet kommunicerar externt och sprider resultatet löpande. Inledningsvis tas en kommunikationsplan fram. Kommunikation sker genom aktiviteter, nyhetsbrev, tryckt/ digitalt informationsmaterial och personlig informations-spridning m.m. Posten omfattar arbetstid och resor hos båda parter. Huvudansvarig för aktiviteten är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	280 000
Kartläggning / synliggörande/ utveckling av social innovation (Delmål 2)	En kontinuerlig kartläggning är viktig för att skapa en bild av hur social innovation ser ut i hela länet för att se förändring över tid. Det är också en dörröppnare och hävstång för att stärka befintliga- och utveckla nya initiativ och innovationer. En viktig del av kartläggningen är de möten och studiebesök som Coompanion Jönköpings län utför under projektet. Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid och resor hos Coompanion. Ansvarig för aktiviteten är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	350 000
Lärprocess offentlig sektor (delmål 1 & 2)	En process som vänder sig till offentlig sektor för att höja kompetens kring hur social innovation kan användas för att möta aktuella samhällsutmaningar. Fokus ligger på erfarenhetsutbyte, workshops och kunskap/inspel från forskning. Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid och resor hos Coompanion. Ansvarig är Coompanion Jönköpings län.	2021-03-01 - 2022-12-31	400 000
Kompetenshöjande aktiviteter, studiebesök, omvärldsbevakning.	Kompetenshöjande aktiviteter för att öka antal affärer/samarbeten mellan offentlig sektor och sociala företag genom t.ex. reserverad upphandling, direktupphandling, upphandling med social hänsyn och IOP.	2021-03-01 - 2022-12-31	120 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Workshop	Ca 4 workshops för att skapa en djupare förståelse kring social innovation och ökad tvärssektoriell samverkan.	2021-03-01 - 2022-12-31	280 000
Social hållbarhet hos SMF (Delmål 1, 2 & 3)	I projektets aktiviteter fångas SMF upp för att följa företagens engagemang i social hållbarhet och social innovation. Vilka hinder finns för utveckling och hur kan en förflyttning ske för ett mer hållbart företagande? Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid, resor/logi hos Jönköping International Business School. Ansvarig för aktiviteten är Jönköping International Business School.	2021-01-01 - 2022-06-30	986 000
Identifiering av hinder för hållbarhet	Identifiera faktorer som hindrar SMF från att ta större steg mot ett hållbart företagande. Forskarteamet identifierar faktorer i SMF (SMF både i regionen och i andra länder) som hindrar mindre företag från att agera på ett mer kraftfullt sätt inom hållbarhet och social innovation.	2021-01-01 - 2022-06-30	371 000
Identifiering av fungerande initiativ och analys/tillgängliggörande av initiativ och arbetssätt	Forskarteamet identifierar fungerande initiativ i SMF, i andra projekt och i andra länder, som kan agera som vägvisare för initiativ i vår region. Identifieringen ligger till grund för analys och tillgängliggörande. Forskarteamet tar fram processororienterad kunskap kring hur man kan stödja utvecklingen av social innovation och social hållbarhet i små- och medelstora företag. 6 detaljerade fallstudier om social innovation i SMF och/eller landsbygd, 2 i en svensk miljö, 4 i internationella miljöer) genomförs. Exempel kommer att användas redan under projektets workshops/dialogforum och sammanställs i en mindre publikation i slutet av projektet.	2021-01-01 - 2022-06-30	615 000
Framtidens entreprenörer (Delmål 1 & 2)	Inspiration och kunskapshöjande aktiviteter för pedagoger och elever görs i samverkan med Ung Företagsamhet. Syftet är att tidigt ge kunskap och förståelse kring hur samhälls-entreprenörskap och social innovation kan användas för att möta samhällsutmaningar. Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid och resor hos Coompanion. Ansvarig är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	200 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Skapa samsyn kring social innovation (Delmål 1)	För ett långsiktigt arbete kring social innovation är det viktigt att skapa samsyn mellan aktörerna i länet samtidigt som det är av intresse att ta del/lära av långsiktiga mötesplatser och nätverk. Ansvarig är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	422 000
Kartläggning av exempel och metoder för effektiva mötesplatser.	Kartlägga exempel/metoder för att skapa effektiva, långsiktiga mötesplatser och nätverk kring social innovation. Kartläggningen skapar en grund för framtida satsningar för att samla SMF och andra aktörer kring social innovation och social hållbarhet. Posten omfattar arbetstid, resor och logi hos Jönköping International Business School.	2022-01-01 - 2023-02-28	328 000
Dialogforum	Minst 2 dialogforum genomförs med aktörer i länet som möter entreprenörer och sociala innovationer. Detta för att skapa en samsyn kring social innovation efter de förutsättningar och behov som finns i vårt län. Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid och resor hos Coompanion.	2021-01-01 - 2023-02-28	94 000
Processledning för samverkan och innovation (Delmål 1 & 2)	Utmaningsdriven processledning i form av workshops/innovationslabb/designlabb i kombination med inspiration och kunskapshöjande insatser med syfte att öka tvärssektoriell samverkan och möta samhällsutmaningar. Huvudansvarig är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	600 000
Processledning	Ca 5 tillfällen med utmaningsdriven processledning i form av workshops/innovationslabb/designlabb genomförs runt om i länet utifrån befintliga och nya kontakter med exempelvis entreprenörer, bygdelag och kooperativ. För den här typen av processledning är det samhällsutmaningarna som styr hur genomförandet ser ut och vilken metod som används. Initiativet kommer från den/de som upplever utmaningen då det är viktigt att det finns ett ägarskap i frågan. Minst 2 olika metoder kommer att implementeras under projektet. Projektets forskare deltar och tillgängliggör de analyser av initiativ och arbetssätt som gjorts under projektet. Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid, resor och	2021-01-01 - 2023-02-28	428 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	logi hos Coompanion och Jönköping International Business School.		
Inspiration/lärande	Ca 5 föreläsningar och studiebesök, kopplat till de processer kring samverkan och innovation som projektet genomför, arrangeras. Detta för att ytterligare stärka och uppmuntra företagen/bygden/personerna som är involverade i processerna att arbeta vidare med de idéer och förslag på lösningar som uppkommer vid workshops/labbar. Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid, resor och logi hos Coompanion och Jönköping International Business School.	2021-01-01 - 2023-02-28	172 000
Stärka samhälls-entreprenörer och sociala innovationer (Delmål 2)	I projektet möter vi samhälls-entreprenörer och innovatörer som dels erbjuds befintliga nätverk, dels behöver mer specifika insatser utifrån aktuella ämnen/områden. Ansvarig är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	900 000
Fördjupad affärsutveckling för samhälls-entreprenörer och sociala innovationer.	Utöver den företagsrådgivning som erbjuds av Coompanion implementeras ett digitalt affärsutvecklingsprogram för sociala innovationer och samhälls-entreprenörskap. Detta ger länets samhälls-entreprenörer tillgång till en lättanvänd och effektiv verktygslåda för idé- och affärsutveckling online. Programmet som är baserat på moderna teorier har delvis tagits fram och utvecklats av Coompanion-medarbetare för en mer tillgänglig och digital affärsutveckling. Både rådgivningen och affärsutvecklingsprogrammet har stort fokus på inkludering och det finns en stor erfarenhet av att möta personer och grupper utanför den gängse normen av företagare. Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid, resor och logi hos Coompanion.	2021-01-01 - 2023-02-28	414 000
Nätverksträffar	4 nätverksträffar arrangeras under projektet. Det befintliga nätverket för samhälls-entreprenörer utvidgas för att nå entreprenörer i hela länet. Detta är ett fristående nätverk som bygger på deltagande och inriktning utifrån deltagarnas egen nytta och intresse. Nätverksträffar som del av affärsutvecklingen driver på samverkan mellan samhälls-entreprenörer för att företagen tillsammans ska öka sin innovationskraft. Posten omfattar	2021-01-01 - 2023-02-28	45 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	arbetstid, resor och logi hos Coompanion.		
Studiebesök	2 studiebesök för samhällsentreprenörer arrangeras inom länet och/eller i andra regioner. Exempel på mål för studiebesök är Social trade i Göteborg, som inspiration kring samverkan mellan samhällsentreprenörer för gemensam marknadsföring och utökade försäljningskanaler. Posten omfattar arbetstid, resor och logi hos Coompanion.	2021-01-01 - 2023-02-28	261 000
Kunskapshöjande insatser	3 tillfällen med kunskapshöjande insatser i projektet anpassas efter entreprenörernas behov och riktar in sig på försäljning, samverkan/upphandling och marknadsföring. Posten omfattar köp av externa tjänster, arbetstid, resor och logi hos Coompanion.	2021-01-01 - 2023-02-28	180 000
Reinventing society, post Corona Fallstudier om post-Corona förnyelse i SMF och/eller landsbygd (Delmål 3)	6 detaljerade fallstudier om post-Corona förnyelse i SMF och/eller landsbygd (2 i en svensk miljö, 4 i internationella miljöer) kommer att genomföras av forskarteamet. Posten omfattar arbetstid, resor och logi hos Jönköping International Business School. Ansvarig är Jönköping International Business School.	2021-01-01 - 2022-06-30	373 000
Kunskapshöjande aktiviteter för projektets sekundära målgrupper (Delmål 1)	10 föreläsningar/workshops riktat mot de sekundära målgrupperna genomförs för att väcka intresse och höja kunskapen om social innovation. Posten omfattar arbetstid och resor hos Coompanion Ansvarig är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	200 000
Omvärldsbevakning (Delmål 1, 2 & 3)	Aktiv omvärldsbevakning inom området social innovation och samhällsentreprenörskap, både nationellt och internationellt, ger nya infallsvinklar, ny kunskap och sätter in projektet i ett större sammanhang. Huvudansvarig är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	268 000
Studieresor	Studieresor genomförs av projektteamet till andra regioner i Sverige för att få kunskap och inspiration kring social innovation och samhällsentreprenörskap. Övriga projektpartners, intressenter och målgrupp kan delta. Posten omfattar arbetstid, resor och logi hos båda parter.	2021-01-01 - 2023-02-28	91 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Konferenser	Sprida och inhämta kunskap på nationella och internationella konferenser med inriktning på social innovation är en viktig del i omvärldsbevakning och kunskapshöjning. Posten omfattar arbetstid, konferensavgifter, resor och logi hos båda parter.	2021-01-01 - 2023-02-28	100 000
Omvärldsanalys	Inhämta och analysera kunskap och nyheter för att skapa förutsättningar för att agera på de förändringar i omvärlden som påverkar området social innovation och samhälls-entreprenörskap. Detta sker genom inhämtning av fakta, deltagande i nätverk och seminarier, bevakning av relevanta nyhetsbrev etc. Projektets arbetsgrupp för en aktiv dialog och vid behov lyfts frågor till styrgrupp. Omfattar arbetstid och utförs av båda parter.	2021-01-01 - 2023-02-28	77 000
Avslutsarbete	Projektets sista tid används till avslutande arbete med slutrapportering, dokumentation och spridning av resultat. En slutrapport och en populärversion av denna rapport publiceras. Under avslutningsfasen sprids resultat, effekter och konkreta verktyg presenteras. Posten omfattar arbetstid och köp av externa tjänster hos båda parter. Samordnas av Coompanion Jönköpings län.	2023-03-01 - 2023-04-30	300 000
Utvärdering och lärande	Projektet följs upp och utvärderas med hjälp av såväl interna som externa resurser. Särskild vikt kommer att läggas vid utvärdering och uppföljning av de horisontella kriterierna kopplat både till aktiviteter och måluppfyllelse i projektets alla faser. Till projektet knyts en extern resurs för lärande utvärdering/följeforskning. Den externa utvärderaren säkerställer rutiner för att dokumentera projektets indikatorer och för att föreslå/utveckla ytterligare indikatorer av relevans för projektet. Vid upphandling av extern utvärderare lyfts integrering av de horisontella kriterierna som ett krav för genomförande. Posten omfattar arbetstid och köp av extern tjänst hos båda parter. Huvudansvarig är Coompanion Jönköpings län.	2021-01-01 - 2023-02-28	170 000

1.7 Budget

Kostnader

Kostnadslag	2021	2022	2023							Totalt
Personal: Projektledare, 100 % (Coompanions delbudget)	480 000	489 600	166 464							1 136 064
Personal: Delprojektledare/forskare, 40 % (JIBS delbudget)	222 768	227 223	38 628							488 619
Personal: Forskare, 20 % (JIBS delbudget)	109 915	112 113	19 059							241 087
Personal: Projektkoordinator, 40 % (Coompanions delbudget)	187 200	190 944	32 460							410 604
Personal: Strateg, 10 % (Coompanions delbudget)	58 800	59 976	20 392							139 168
Personal: Forskare, 20 % (JIBS delbudget)	117 994	120 354	20 460							258 808
Externa tjänster: Konferenser (Coompanions delbudget)	20 000	20 000	0							40 000
Externa tjänster: Processledning (Coompanions delbudget)	10 000	21 000	0							31 000
Externa tjänster: Kunskapshöjande insatser, inspiration (Coompanions delbudget)	50 000	30 000	8 800							88 800
Externa tjänster: Informationsmaterial, slutrapport (Coompanions delbudget)	20 000	0	10 000							30 000
Externa tjänster: Spridningsaktiviteter (Coompanions delbudget)	0	0	30 000							30 000
Externa tjänster: Fördjupad affärsutveckling (Coompanions delbudget)	90 000	81 800	20 000							191 800
Externa tjänster: Översättning 8 case (JIBS delbudget)	14 800	38 200	27 300							80 300
Externa tjänster: Extern utvärdering (alla delbudgetar)	50 600	50 600	13 200							114 400
Externa tjänster: Extern redovisning, ekonomi (Coompanions delbudget)	30 000	30 000	10 000							70 000
Externa tjänster: Forskningskonferenser (JIBS delbudget)	22 500	22 500	0							45 000
Externa tjänster: Transkribering 600 min/år	13 200	13 200	6 000							32 400

Kostnadslag	2021	2022	2023								Totalt
per person (JIBS delbudget)											
Resor och logi: Resekostnader och logi vid konferenser (Coompanions delbudget)	10 000	10 000	0								20 000
Resor och logi: Resekostnader och logi, forskningskonferenser (JIBS delbudget)	18 000	18 000	0								36 000
Resor och logi: Resekostnader och logi, fallstudier (JIBS delbudget)	16 000	16 000	2 000								34 000
Summa kostnader	2 403 184	2 419 346	639 816								5 462 346
Projektintäkter											
Summa faktiska kostnader	2 403 184	2 419 346	639 816								5 462 346
Bidrag annat än pengar											
Summa bidrag i annat än pengar											0
Summa totala kostnader	2 403 184	2 419 346	639 816								5 462 346

Finansiering

Offentligt bidrag annat än pengar											
Total offentligt bidrag annat än pengar											0
Offentlig kontantfinansiering											
Internationella Handelshögskolan : Kontant medfinansiering	222 644	232 621	43 877								499 142
Coompanion Jönköpings län : Kontant medfinansiering	226 891	223 329	69 647								519 867
Europeiska Regionala Utvecklingsfonden : Kontant medfinansiering	1 201 593	1 209 674	319 906								2 731 173
Total offentlig kontantfinansiering	1 651 128	1 665 624	433 430								3 750 182
Total offentlig finansiering	1 651 128	1 665 624	433 430								3 750 182
Privata bidrag annat än pengar											
Total privat bidrag annat än pengar											0
Privat kontantfinansiering											
Total privat kontantfinansiering											0

Total privat finansiering										0
Summa medfinansiering	1 651 128	1 665 624	433 430							3 750 182

Stödfinansiering

Finansiering	2021	2022	2023							Totalt
Stödfinansiering	752 056	753 722	206 386							1 712 164

Sammanställning

Stödandel av faktiska kostnader	31,34%
Stödandel av stödgrundande finansiering	31,34%
Stödandel av total finansiering	31,34%
Andel annan offentlig finansiering	68,66%
Andel offentlig finansiering	100,00%
Andel privat finansiering	0,00%

1.8 Förskott

Sökt förskottsbelopp: 200 000

Motivering: Coompanion Jönköpings län ansöker som projektägare om förskott på 200 000 kronor. Detta för att säkra likviditeten under projektperioden.

1.9 Mina kontakter

Namn: Jeanette Rosén
Telefonnummer:
Mobiltelefonnummer: 0705-163404
E-postadress: jeanette.rosen@coompanion.se
Roll: Projektledare
Namn: Maria Lund Björk
Telefonnummer:
Mobiltelefonnummer: 070-358 80 66
E-postadress: Maria.lundhbjork@coompanion.se
Roll: Kontaktperson

1.10 Dokument

Filnamn: Bilaga 1 extern utvärdering SIRU.pdf
Beskrivning: Extern utvärdering SIRU
Uppladdningsdatum: 2020-07-02
Filnamn: Bilaga 2 resultat och effekter SIRU.pdf
Beskrivning: Sammanställning resultat och effekter SIRU
Uppladdningsdatum: 2020-07-02
Filnamn: Medfinansieringsintyg SIRU 2.0, JIBS.pdf
Beskrivning: Medfinansieringsintyg SIRU 2.0, JIBS
Uppladdningsdatum: 2020-07-20
Filnamn: Samverkansavtal SIRU 2.0.pdf
Beskrivning: Samverkansavtal
Uppladdningsdatum: 2020-07-20
Filnamn: Medfinansieringsintyg SIRU 2.0, Coompanion.pdf
Beskrivning: Medfinansieringsintyg SIRU 2.0, Coompanion
Uppladdningsdatum: 2020-07-20
Filnamn: Originalansökan
Beskrivning: Inkommen originalansökan - Maskinläsbart format
Uppladdningsdatum: 2020-07-20

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 103

Projekt - AI Readyness

Diarienummer: RJL 2020/454

Beslut

Presidiet föreslår nämnden

1. Bevilja Science Park, 3 383 037 kr, under förutsättning att övrig medfinansiering infrias.
2. Finansiering sker ur det statliga anslaget 1:1

Sammanfattning

Länets näringsliv står inför stora utmaningar både vad gäller omställning kopplad mot hållbar utveckling, men också digitaliseringens konsekvenser. I struktur-fondsprojektet AI-Readiness (AI-R) kommer Science Park tillsammans med Jönköping University (JU) verka för att höja kompetensen när det gäller artificiell intelligens (AI) som sammanhänger med digitaliseringen i näringslivet, samt stödja företag att hantera affärsrisker och ta tillvara affärsmöjligheter kopplade till detta.

Beslutsunderlag

- Ansökan från Science Park, ankommen 2020-07-03
- Tjänsteskrivelse daterad 2020-08-03

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Nämnden för arbetsmarknad näringsliv och attraktivitet

Projekt - AI-Readiness

Förslag till beslut

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

- Beviljar Science Park, 3 383 037 kr, under förutsättning att övrig medfinansiering infrias.
- Finansiering sker ur det statliga anslaget 1:1

Sammanfattning

Länets näringsliv står inför stora utmaningar både vad gäller omställning kopplad mot hållbar utveckling, men också digitaliseringens konsekvenser. I strukturfondsprojektet AI-Readiness (AI-R) kommer Science Park tillsammans med Jönköping University (JU) verka för att höja kompetensen när det gäller artificiell intelligens (AI) som sammanhänger med digitaliseringen i näringslivet, samt stödja företag att hantera affärsrisker och ta tillvara affärsmöjligheter kopplade till detta.

Information i ärendet

Omvandlingstrycket som accelererat i och med Covid-19, är hårt mot länets näringsliv och kretsar både kring frågor sammanhängande med omställning mot en mer hållbar utveckling samt agenda 2030, men också när det gäller en alltmer tilltagande digitalisering. Allt detta innebär både risker men också möjligheter för länets små- och medelstora företag. Artificiell intelligens (AI) och maskin-inlärning är en fråga som alltmer lyfts fram som nästa revolution inom den digitala utvecklingen och som förväntas få mycket stor påverkan både på oss som individer men också näringslivet. Redan idag påverkas vi av AI även om vi kanske inte inser det, inte minst när det gäller vårt agerande på Internet.

Science Park har i samverkan med Jönköping University (JTH och JIBS) och centrumbildningen Jönköping AI-Lab (JAIL) tagit initiativ till projektet AI-R som har som mål att dels nå ut brett med information kring AI till länets små- och medelstora företag för att öka insikt och förståelse om affärsmöjligheter och risker kopplade till AI, men också stödja företag som aktivt vill ta initiativ till att anamma AI i sin affärsutveckling. Projektet kommer därför i första hand ta sin utgångspunkt i affärsförståelse när det gäller AI och inte i lika hög grad de tekniska aspekterna. Affärsförståelsen behöver genomsyra företagen på alla nivåer

för att skapa uthållig förändringskraft och bidra till nödvändig förflyttning, detta kommer att beaktas i genomförandet.

Metodmässigt har projektägaren inspirerats av projektet Innovation Runway (IRW) som visat sig framgångsrikt i sin uppbyggnad och metodik att nå företag. AI-R kommer därför att formas runt ett antal utvecklingsmoduler på olika nivåer av AI-mognad, där man har möjlighet att välja utifrån sina behov och ambitioner. Även bredare öppna seminarier kommer att utgöra delar i genomförandet. Inom projektet kommer man även att ha insatser som syftar till att nya företag startas och etableras i länet som tjänsteleverantörer inom AI. Eftersom det i debatten ofta lyfts farhågor när det gäller AI-teknik som rör etik och integritetsfrågor, kommer dessa aspekter att genomsyra projektet.

På nationell- men även EU-nivå har det inletts ett arbete med att etablera ”europeiska digitala innovationshubbar” (EDIH). Science Park tillsammans med JAIL har deltagit i den matchmake som i maj arrangerades av Vinnova gällande denna utlysning inför ansökan i september om 4-8 hubbar i Sverige. Minst en av dessa kommer vara inom AI. Just nu förs samtal kring vilken konstellation som lämpligast lämnar in ansökan med störst chans att bli en av de utvalda hubbarna. Redan idag finns inom JAIL kopplingar till andra kunskapsnoder när det gäller AI. Forskningsmiljön JAIL har för övrigt vuxit och växer kraftfullt och består idag av 15 seniora forskare. Vid årsskiftet bedöms JAIL vara den största forskargruppen i landet med fokus på AI. Detta sammantaget bidrar dessutom till att höja länets attraktivitet såväl vad gäller att locka arbetskraft och studenter men även företagsetableringar med koppling till AI.

En målsättning för projektet är att det efter projekttiden finns en samlad och känd kunskapsbärare bestående av bl.a. akademisk- och affärsutvecklingskompetens när det gäller AI, som länets näringsliv kan fortsätta att vända sig till och utnyttja för sin AI-utveckling.

I de företagsspecifika aktiviteterna har man som mål att nå 85 företag under projektperioden, förutom de rena seminarieaktiviteterna som når fler.

Projektet ska leda till måluppfyllelse av RUS:en, En smart region inom följande delstrategier och delmål:

-Bidra till framgångsrika små och medelstora företag med ett högt kunskaps- och teknologinnehåll i produkter och produktion.

Delmål:

- Tillverkningsindustrin har en ökad digitalisering och kunskapsnivå.
- Tillverkningsindustrin har ökat sin konkurrenskraft på de globala marknaderna.

-Säkerställa ett jämställt och jämlikt arbets- och näringsliv samt företagande i hela länet.

Delmål:

- Fler kvinnliga och utrikesfödda företagare.

-Bidra till en ökad digital mognad för en hållbar digitalisering och utveckling.

Delmål:

- Ökad forskning kring digitaliseringens möjligheter och nytta.
- Ökad forskning om AI, dess nytta och möjligheter.
- Ökad grad av digital transformation i hela länet.

Hållbar region:

-Säkerställa ett miljömässigt hållbart län som minskar belastningen på miljö, klimat och förbrukningen av jordens resurser.

Delmål:

- Länets kännetecknas som ett län som arbetar aktivt för de globala miljömålen, internationella överenskommelser och Sveriges miljömål.

-Säkerställa en jämställd regional tillväxt och jämlika förutsättningar i samhället.

Delmål:

- Fler organisationer och företag som är jämställda i länet.

Projektperiod september 2020 till april 2023 med en total omslutning på 11 276 786 kr. Medfinansiering söks från Regionala fonden för Småland och öarna i prioritet 1 ”Att stärka forskning, tekniskt utveckling och innovation”.

Finansieringen från Region Jönköpings län är fördelad över fyra år:

År 2020	236 661 kr
År 2021	1 581 649 kr
År 2022	1 457 837 kr
År 2023	106 890 kr

Beslutsunderlag

- Ansökan från Science Park, ankommen 2020-07-03
- Tjänsteskrivelse daterad 2020-08-03

Beslut skickas till

Science Park Jönköping AB

REGIONLEDNINGSKONTORET

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Patrik Kinnbom
Sektionschef Innovation och
Företagande

Science Park Jönköping AB

Projekt AI-Readiness

Region Jönköpings län har getts möjlighet att yttra sig över rubricerat projekt.

Sammanfattning

Länets näringsliv står inför stora utmaningar både vad gäller omställning kopplad mot hållbar utveckling, men också digitaliseringens konsekvenser. I struktur-fondsprojektet AI-Readiness (AI-R) kommer Science Park tillsammans med Jönköping University (JU) verka för att höja kompetensen när det gäller artificiell intelligens (AI) som sammanhänger med digitaliseringen i näringslivet, samt stödjade företag att hantera affärsrisker och ta tillvara affärsmöjligheter kopplade till detta. För detta söks om ett projektbidrag på 3 383 037 kr från Regionen.

Synpunkter på förslaget

- Region Jönköpings län avser att delfinansiera projektet med 3 383 037 kronor under förutsättning att projektägaren tar hänsyn till följande punkter:
- Projektet har bl.a. för avsikt att kanalisera nationella och internationella initiativ för att skapa nytta för näringslivet i Jönköpings län. Att aktivt vända sig utanför länet för att omvärldsbevaka, höja kompetens och bygga nätverk ser Region Jönköpings län som en nödvändig faktor för att nå framgång med projektet. Projektet ska bland annat följa arbete som pågår med europeiska digitala innovationshubbar och etablerandet av dessa i Sverige. Arbetet ska rapporteras löpande i lägesrapportering.
- Projektet har också som avsikt att samla och samordna de regionala resurserna kring AI. Vid projektslut ska det enligt ansökan finnas ett väl förankrat samarbetsupplägg kring AI-området mellan samverkansparterna i projektet, näringslivet och övriga offentliga organisationer. Region Jönköpings län ser särskilt intresse av att interaktion skapas mellan näringsliv och akademi.
- För att projektet ska förhålla sig till mål i den regionala utvecklingsstrategin kring strategiområdena smart och attraktiv region vill vi särskilt se hur spridningen av projektet ser ut i länet. Årsvis önskar vi rapportering om vilka

SME-företag som deltar i projektets olika nivåer och hur dessa är fördelade inom länet.

Projektet ska bidra till att nå målen i RUS:en, En smart region inom följande delstrategier:

- Förstärka näringslivets och det offentliga innovations- och förändringskraft.
- Bidra till framgångsrika små och medelstora företag med ett högt kunskaps- och teknologiinnehåll i produkter och produktion.
- Säkerställa ett jämställt och jämlikt arbets- och näringsliv samt företagande i hela länet.
- Bidra till en ökad digital mognad för en hållbar digitalisering och utveckling.

Hållbar region:

- Säkerställa ett miljömässigt hållbart län som minskar belastningen på miljö, klimat och förbrukningen av jordens resurser.
- Säkerställa en jämställd regional tillväxt och jämlika förutsättningar i samhället.
- -Säkerställa god samverkan som ger förutsättningar att nå målet: 2035 är Jönköpings län hållbart.
- Rapportering av måluppfyllelse enligt RUS samt hållbarhetsaspekter sker vid varje ansökan om utbetalning.
- Regional Utveckling ska ha en plats i projektets styrgrupp.
- Vid beslut om bifall ska projektsökande ansöka om utbetalningar enligt löpande direktiv från Region Jönköpings län.

Medfinansiering gäller under förutsättning att Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet beviljar finansiering vid sitt sammanträde 2020-09-16.

REGION JÖNKÖPINGS LÄN

Rune Backlund
Ordförande Nämnd för arbetsmarknad,
näringsliv och attraktivitet

Kristina Athlei
Regional Utvecklingsdirektör

Ansökan om stöd

1.1 Allmänna uppgifter

Projektnamn: AI-Readiness

Ansökansid: 84221

Ärendeid:

Typ av finansiering: Regionala projektmedel

Sista ansökningsdag:

Ansvarig organisation: REGION JÖNKÖPINGS LÄN

1.2 Stödsökande

Namn: Science Park Jönköping AB

Org.Nr: 556595-6272

Gjuterigatan 9

55318 Jönköping

Sverige

Arbetsställe

Namn:

Arb.ställenr.: 40628257

Postadress:

Besöksadress:

Gjuterigatan 9

Gjuterigatan9

55318 Jönköping

55318 Jönköping

Är organisationen momsredovisningsskyldig för projektets verksamhet? Ja

Omfattas organisationen av Lagen om offentlig upphandling (LOU) eller annan upphandlingslagstiftning, t.ex. LUF? Ja

Hemsida www.sciencepark.se

1.3 Samverkanspart

Namn: Tekniska Högskolan i Jönköping AB

Org.Nr: 556487-2751

Postadress:

Box 1026

55111 Jönköping

Sverige

Arbetsställe

Namn: Teknisk Utbildning

Arbetsställenr: 27152602

Postadress:

Box 1026

55318 Jönköping

Besöksadress:

Gjuterigatan 5

55318 Jönköping

Är organisationen momsredovisningsskyldig för projektets verksamhet? Ja

Omfattas organisationen av Lagen om offentlig upphandling (LOU) eller annan upphandlingslagstiftning, t.ex. LUF? Ja

Hemsida www.ju.se

Namn: Internationella Handelshögskolan i Jönköping AB Org.Nr: 556487-2728

Postadress:
Box 1026
55111 Jönköping
Sverige

Arbetsställe

Namn: JIBS

Arbetsställenr: 22212310

Postadress:
Box 1026
55318 Jönköping

Besöksadress:
Gjuterigatan 5
55318 Jönköping

Är organisationen momsredovisningskyldig för projektets verksamhet? Ja

Omfattas organisationen av Lagen om offentlig upphandling (LOU) eller annan upphandlingslagstiftning, t.ex. LUF? Ja

Hemsida www.ju.se

1.4 Betalningssätt

Typ av konto: Bankgiro
Kontonummer: 5291-7002
Detaljerad info:

1.5 Projektinformation

Vilket/vilka problem vill projektet lösa?

I slutet av hösten 2019 klubbades den regionala utvecklingsstrategin (RUS). Regionalt finns utmaningar, dessa beskrivs i den bakomliggande analysen av den Regionala utvecklingsstrategin (RUS) och i relaterade rapporter såsom OECD. Näringslivet har ett lågt kunskaps- och teknikinhåll och den digitala transformationen är eftersatt. Genom riktade insatser inom AI ska detta adresseras och projektet ska bidra till att RUS:ens övergripande vision uppnås; Jönköpings län – Sveriges mest hållbara, attraktiva och tillgängliga region.

Genom projektets kompetenshöjande insatser inom AI, genom de direkta insatserna kring att utvärdera den affärsmässiga nyttan och genom konkreta utvecklingsprojekt, ska företagen förflytta sin nuvarande verksamhet in i en mer konkurrenskraftig position och därmed bidra till delstrategin ”skapa en hållbar ekonomisk tillväxt i näringslivet och samhället”. Genom att tillgängliggöra ny teknologi, kompetens och avvägda projektinsatser ska företagens förståelse för den digitala transformationen öka. Därtill kommer insatserna leda till att företagen tar fram nya produkter, tjänster och tilläggserbjudanden som bidrar till RUS:ens hållbarhetsstrategier. Särskilt genom att AI:n bidrar till minskad belastning på miljö, klimat och förbrukning av jordens resurser.

Som en konsekvens av ovanstående kommer näringslivet även att ta ett kliv mot en ökad förståelse för innovation, utveckling och hållbarhet, dvs flera av delstrategierna under en Smart region. Genom jämställda nätverksaktiviteter kommer samarbetet mellan företagen, mellan företag och aktörerna i projektet och mellan aktörerna att utvecklas. Genom en regional kraftsamling kring AI ska attraktiviteten ökas genom att fler studenter och forskare kommer till JU och att de stannar i regionen, efter exempelvis avslutade studier. Fler företag kommer vilja etablera sig i regionen och de företag som finns kommer kunna öka sin attraktionskraft kring investeringar och talang. AI kommer att vara en viktig drivkraft i samhället och ekonomi och genom projektet ska vår region på allvar ”Attrahera, behålla och utveckla människor, företag och kapital”

Projektets övergripande mål är att bidra till att Jönköpings län blir en framstående AI-region genom att akademien, näringslivet och det företagsfrämjande systemet är samordnat och där det drivs ett proaktivt utvecklingsarbete som leder till ökad affärsnytta hos näringslivet med individuella förflyttningar för bolagen och förbättrad attraktionskraft för regionen.

Projekt mål: Samla och samordna de regionala resurserna kring AI för att dels kanalisera nationella och internationella initiativ till regionen. Därtill tillhandahålla direkta insatser för att öka affärsnyttan hos regionens företag genom att förbereda dem kring hur de nyttjar möjligheterna med AI.

Delmål:

1. Genom att tillgängliggöra nationella och internationella AI-initiativ ska projektet stärka det regionala näringslivet.
2. Projektet ska genom samverkan med forskare och studenter (inom AI-området) från JU öka interaktionen mellan akademien och länets näringsliv.
3. Projektet ska utveckla strukturkapital, metoder och arbetssätt gällande det individuella företagets affärsnytta, som bygger på ett etiskt och hållbart förhållningssätt. Därtill utveckla arbetssätt för att bygga förståelse och medvetenhet kring AI-transformationens möjligheter i företag.
4. Deltagande företag ska, baserat på deras mål och visioner, kunna hitta värdeskapande potential och verksamhetsnytta med AI, genom konkreta utvecklingsprojekt. Därtill ska projektet bidra till att nya innovationer utvecklas och nystartade företag etableras.
5. Projektet ska tillhandahålla och utveckla värdeskapande och jämställda nätverk samt synliggöra regionens samlade insatser och styrkor inom AI för att därigenom öka länets attraktionskraft.

Sammanfattande beskrivning till Projektbanken

Digitaliseringen har förändrat förutsättningarna radikalt de senaste decennierna både för civilsamhället, näringslivet och det offentliga. Digitaliseringen har förändrat kundbeteenden, kundbehov, arbetssätt, affärsmodeller, värdekedjor mm. Globala trender visar att mängden data som årligen genereras ökar lavinartat och att merparten av världens data är producerad de senaste två åren. Företag inom vitt skilda branscher samlar i dag in data, ofta i syfte att efter analys utnyttja den i någon affärsprocess. Med hjälp av statistiska verktyg nås ex kunskaper om köpbeteenden. Mer moderna analysverktyg har oftast sitt ursprung inom området maskininlärning, vilket utgör ett delområde av AI och tillåter då en uttalat datadriven ansats, på ett helt annat sätt än mer rigida statistiska tekniker.

Samhället står inför en AI-revolution och för näringslivet innebär det en möjlighet om företagen väljer att adressera frågan och ett hot i de fall företagen ställer sig utanför. I Jönköpings län finns vid Jönköping University en väl positionerad forskningsmiljö inom AI-området (JAIL) och det finns ett sammanhållet innovationssystem. Tillsammans kan ett samarbetsupplägg skapas för att tillvarata och kanalisera nationella samt internationella initiativ till det regionala näringslivet. Detta i syfte att bidra till en individuell förflyttning där AI leder till ökad affärsnytta. Projektet vill beakta olika hållbarhetsaspekter för utveckling av varor och tjänster som bygger på AI samt för företag/organisationer som vill utvecklas mha AI. Projektets övergripande mål kopplar till den regionala utvecklingsstrategin, och vill bidra till att Jönköpings län blir en framstående AI-region genom att akademien, näringslivet och det företagsfrämjande systemet är samordnat och där det drivs ett proaktivt utvecklingsarbete som leder till ökad affärsnytta hos näringslivet med individuella förflyttningar för bolagen och förbättrad attraktionskraft för regionen. Projektet är indelat i moduler, anpassade för att säkerställa att tillräcklig kunskap inom AI finns hos företagen. Modulerna genomförs löpande genom projektet och återkommer vid flera tillfällen under projektets gång. Intresserade bolag kan delta i flera av projektmodulerna eller endast i någon av dem. Modulerna ska inte ses som en linjär process, utan som en möjlighet att löpande anpassa insatserna efter bolagens mognadsgrad i AI-frågan (se mer under aktiviteter) SPJ har tillsammans med JU en samlad kunskap och erfarenhet som lämpar sig väl för att driva projektet. Forskningsmiljön JAIL är inne i en mycket expansiv fas och etablerar sig nu som en stark aktör inom AI. AI är ett prioriterat område för JU och består i dag av cirka 15 seniora forskare. Inom ett halvår kommer JAIL vara en av de största forskningsgrupperna fokuserade på AI i Sverige. En majoritet av JAIL:s forskning är så kallad tillämpad AI, och sker i nära samarbete med näringsliv, myndigheter och organisationer.

AI-projektet kommer att genomföras i nära samverkan mellan SPJ:s personal och berörda forskare och ev. annan personal på JU. Projektet kommer att arbeta agilt och iterativt och kommer löpande att, tillsammans med de medverkande externa aktörerna och företagen, utvärdera projektets aktiviteter.

Rapporter från bl a Vinnova och regeringens nationella inriktning för AI visar att Sveriges värdeskapande potential i användningen av AI, och då kanske framför allt datadriven AI, i näringsliv och offentlig verksamhet är stor. De flesta bedömningar pekar på en tillväxtpotential som är dubbelt så snabb med stort AI-utnyttjande i ekonomin jämfört med ett lågt AI-utnyttjande (Källa: Vinnova rapport 2018:08 Artificiell intelligens i svenskt näringsliv och samhälle). Det händer mycket inom området. EU jobbar aktivt med att bygga upp en europeisk struktur för att stötta den digitala transformationen. Det handlar om att etablera ett antal Europeiska digitala innovationshubbar (EDIH) inom EU, bland annat med fokus på AI (mer info nedan)

Under förarbetet till projektansatsen har även avstämningar gjorts mot de lokala näringslivscheferna. Där bekräftas skäl, orsak och följd och de planerade insatserna som beskrivs senare i denna ansökan.

Vilken/vilka är projektets målgrupp(er)?

Projektets primära målgrupp är SME i Jönköpings län, oavsett bransch. Projektets inledande insatser är i första hand tänkta att vända sig till företag som vill hitta utvecklingsmöjligheter med hjälp av AI samt påbörja sin förflyttning och utveckling mha av AI. Längre in i projektet vänder sig projektet fortsatt till bolagens ledning men i specifika projekt ska även andra funktioner och ansvariga i bolaget delta. Här vänder sig projektet främst till de företag som har ambitioner att införa (eller utöka) datadrivna ansatser för att på så sätt förbättra någon aspekt av verksamheten, eller utveckla nya affärsmodeller. Insatserna såväl skräddarsys som paketeras olika beroende på företagets ambitioner och digitala mognad. Även för SME är möjligheterna till värdefullt AI utnyttjande stora det kan handla både om att använda AI för att förbättra befintliga produkter och tjänster, eller som en bas för en helt ny produktkategori i form av en innovation.

Med AI finns stora möjligheter att identifiera helt nya tekniker, applikationer och innovationer. Projektet vill därför stimulera att ett delvis nytt näringsliv växer fram, inte minst genom att nya företag (så kallade start-ups) etableras, med innovationer inom AI-området som huvudsakliga produkter och tjänster. Närheten till akademisk forskning och ett så integrerat system som möjligt mellan akademi och näringsliv, utgör en viktig förutsättning för ett gynnsamt företagsklimat. Här har Jönköpings län en unik möjlighet att vidareutveckla det redan framgångsrika samarbete som finns mellan JU och Science Park. Projektet vill därför bidra till vidareutvecklingen av start-ups som bygger sin verksamhet på AI. SPJ och JU:s AI-forskare kan se att AI-kompetens är en bristvara på marknaden och efterfrågan på den sortens innovativa produkter och tjänster kommer bara att öka än mer framöver. En hel del av den dubbla tillväxtpotentialen vid stort AI-utnyttjande, kommer av den typen av nyföretagande, och det blir därför viktigt för en stad eller region att kunna attrahera dessa innovatörer.

Projektets sekundära målgrupper blir de aktörer som kommer i kontakt med de olika insatsområdena. Det handlar om större företag, akademien med forskare och studenter samt myndigheter och organisationer med specifik kompetens som efterfrågas in i projektet. Aktiviteterna i projektet kommer att matcha och knyta samman företag med nya kunskapsgivare och specialistkompetenser. Internationella studenter kan komma att ge företagen ett globalt perspektiv samtidigt som projektet kan leda till fortsatt samverkan mellan företag och akademien.

Redan i SPJ:s förra verksamhetsstrategi beskrevs AI som ett område som kommer att förändra förutsättningarna radikalt. Under 2019 påbörjade ledningsgruppen ett sonderingsarbete för att undersöka behoven och möjligheterna kring en regional satsning och beslutet blev att ta med hela SPJ:s kollegial, samt representanter från JU, RJL och Jönköpings kommun till Lindholmen och AI of Sweden. Besöket syftade till att få inspiration kring hur de har valt att bygga upp ett erbjudande och en satsning kring kunskapshöjning inom AI för näringslivet. Slutsatsen efter besöket var att det finns många nationella och internationella initiativ som var för sig har intressanta delar. Tidigare erfarenheter från SPJ och JU är att det behöver finnas en närhet till företagen och det behöver finnas en struktur som bygger på de regionala förutsättningarna. För att få stor effekt av de internationella/nationella initiativ som finns och om det ska bli tydliga regionala effekter för regionens företag, var vår konklusion att det behövs kombinationen av ett

regionalt ägandeskap för samordning och ledning av de regionala insatserna och en brygga till de nationella/internationella perspektiven.

Vad förväntar ni er att projektets planerade aktiviteter ska leda till för målgruppen på kort sikt?

Vid projektavslut finns ett väl förankrat samarbetsupplägg kring AI-områden mellan samverkansparterna i projektet, näringslivet och övriga offentliga organisationer. Genom projektet har det skapats möjligheter att utvärdera nationella och internationella initiativ och kanalisera de insatser som projektet ansett relevanta för regionen och näringslivet. Vid projektavslut har även ledningar i det regionala näringslivet fått upp ögonen för den digitala transformationen som pågår och de har specifikt fått förståelse för hur AI generellt påverka värdekedjor, arbetssätt och konkurrenskraft. Utifrån den kunskapen och förståelsen har vissa tagit ett aktivt steg i att undersöka hur de ska förbereda sig, dvs företag med drivkraften och tillväxtviljan har utvärderat hur den värdeskapande potentialen ser ut gällande AI. Detta kopplat till deras egna målsättningar och visioner.

Genom projektet har näringslivet fått en ökad tillgång till och beredskap för den pågående och kommande transformationen kring AI och de har genom projektet fått en uppkoppling till nationella och internationella initiativ som annars är svåra att ta del av eller hitta som enskilt företag. Projektet ska medverka till att hela näringslivet har samma tillgång till att förbereda sig inför framtiden och att det görs utifrån hållbart perspektiv. Risken är att näringslivet i mer högteknologiska regioner ligger före i AI-transformationen. Genom projektet är förhoppningen att detta jämnas ut. De medvetna behoven av AI hos företagen varierar och SPJ kan av egna erfarenheter genom att ha träffat ca 400 SME i regionen, dra slutsatsen och konstatera att företagen inte är fullt medvetna om den transformation som pågår. Projektet ser att förberedande kunskap för att bygga bolagens affärsnytta, bidra till bolagens förflyttning, främst på ledningsnivå, mer än att bygga tekniklösningar.

Genom projektet har fler företag en aktiv dialog med akademien, då såväl studenter som forskare varit aktiva i genomförandet. Barriärerna att samarbeta med akademien har inom det digitala området, och specifikt AI, minskat. Genom projektet har JAIL på motsvarande sätt ökat sitt nätverk av både forskningsprojekt och företagspartners. Nya nätverk har skapats och utvecklats i syfte att öka kunskapen, inspirationen och erfarenhetsutbytet kring AI. Nätverken består av såväl akademien, start-ups, etablerade företag och det offentliga. Nätverken har byggts på ett sådant sätt att de ska bidra både till ökad affärsnytta och för att forma jämlika och jämställda grupperingar. För att möjliggöra det har projektet även utvecklat intresset och kunskapen hos nya målgrupper. Utöver att etablerade företag i närområdet nu utnyttjar AI i högra grad i sin verksamhet, har projektet även lett till att nya AI-relaterade innovationer, produkter och tjänster samt företag vuxit fram. Här har projektet därför bidragit till att Jönköpings län förnyat näringslivet med innovativa och framgångsrika företag. Framför allt har projektet, genom sitt fokus på AI, och med närheten till spjutspetsforskning i AI på högskolan, attraherat en spännande mix av kompetenser, entreprenörer och innovatörer som utgör grunden för en tillväxtregion kring AI och digitalisering med centrum i Jönköping. Projektet har bidragit till att den regionala utvecklingen inom AI har fått en utgångspunkt i ett hållbart och etiskt perspektiv.

Slutligen har projektet nationellt satt Jkpg län på AI-kartan. En uttalad målsättning är att Jönköpingsregionen nu ses som ett gott exempel på hur regional samverkan och samarbete mellan akademien, näringslivet och det offentliga kan skapa utmärkta förutsättningar för entreprenörer och innovatörer.

Vilka effekter - hos målgruppen eller i samhället - förväntar ni er att projektet uppnår på lång sikt?

Jönköpings län sticker ut genom att det finns en gemensam syn på hur data och integritet hanteras. Det finns en kultur i länet där näringslivet nyttjar AI:ns möjligheter men där det görs på ett sätt där de hållbara perspektiven sätts i fokus. Genom att erbjuda länets små och medelstora företag kunskap om möjligheterna med AI, samt bidra till AI transformation av verksamheter har projektet bidragit till en kunskapsförflyttning och en förändringsförmåga vilket har positiva effekter på företagens och regionens tillväxt. Genom att projektet genomfördes tidigt fick regionens näringsliv en möjlighet att vara early adopters av en av vår tids mest omdanande teknikskiften. Regionens näringsliv har på lång sikt förnyats genom nya innovationer i såväl etablerade företag som start-ups, vilka tillsammans med JU utgör ett

nationellt konkurrenskraftigt ekosystem inom datadriven AI. Detta ekosystem har även ökat JU:s attraktionskraft för såväl studenter som forskare inom AI-området. Tillsammans står region Jönköping stark. Såväl industrin och tjänstebolagen som det offentliga har god tillgång till AI kompetens vilket för många andra regioner kommer vara en stor brist framöver. En annan långsiktig effekt är att regionen attraherar en ny typ av etableringar, och då med fokus på kunskapsintensiva företag. Genom projektet är förhoppningen att detta jämnas ut. Slutligen karaktäriseras Jönköpings län av ett prestigelöst samarbete där akademien, det offentliga, nya företag och etablerade företag tillsammans stöttar och lyfter varandra, när så är möjligt till och med i form av öppen och delad data - enligt parollen *sharing is caring*. Projektets utgångspunkt är därför att samordna de regionala resurserna inom trippel helix så att dels nationella och internationella initiativ inom AI tillgängliggörs i Jönköpings län, men också att projektet bygger upp och genomför direkta insatser mot regionens näringsliv så att deras beredskap ökas inför den kommande AI-revolutionen. Tanken är inte att ha fokus på teknikutveckling utan snarare att bygga en regional förståelse och kompetens hos regionens näringsliv och dess ledning. Digitaliseringen förändrar många branscher i grunden, inte minst när organisationer börjar använda AI för allt fler uppgifter. För många företag blir hur framgångsrikt de förmår införa och utnyttja AI i sin verksamhet avgörande för konkurrenskraften. Detta steg kräver dock att såväl medarbetare som kunder känner förtroende för de tjänster som AI:n tillhandahåller.

Som ett led i att forma en stark AI-region har SPJ och JU tillsammans med RJL, under våren gått in med en intresseanmälan till Vinnova om att kandidera till EDIH med AI-inriktning. 52 intresseanmälningar inkom och man kommer att etablera ca 4-8 EDIH per EU-land, varav minst en med fokus AI. Den 12 maj deltog SPJ, RJL och JU i Vinnovas matchmaking för EDIH. Aktörskonstellation håller på att formas (samtal förs med representanter för Kronoberg och Kalmar) och arbete med att förbereda en ansökan till Vinnova pågår. Enligt EU-kommissionens underlag för EDIH pekar man på fördelen med geografiskt regionala hubbar och vi ser att i aktörskonstellationen finns kompletterande perspektiv.

AI kommer att vara en viktig drivkraft i samhället och ekonomi och genom projektet ska vår region på allvar attrahera, behålla och utveckla människor, företag och kapital.

Hur ska projektet organiseras och styras?

AI-projektet är ett samverkansprojekt mellan Science Park (SPJ), Jönköpings Tekniska Högskola (JTH) samt Internationella Handelshögskolan i Jönköping (JIBS) där parterna var för sig besitter unika pusselbitar som gemensamt skapar ett kraftfullt helhetserbjudande. Nedan följer en kort beskrivning av respektive aktörs huvudansvar samt en mer detaljerad beskrivning över projektets funktioner, roller och ansvar. Samverkansparterna har erfarenhet kring att arbeta med utvecklingsprojekt och EU-finansierade projekt, vilket ger en styrka i aktörskonstellationen och risken att samarbetet eller koordineringen skall utgöra ett problem bedöms därför som låg. Samverkansparterna kommer finnas representerade i styrgruppen och projektgruppen, vilket säkerställer en förankring.

SPJ är projektägare och har projektledaransvaret, leder projektets arbetsområden samt ansvarar för projektorganisation, där flera av deltagande resurser har en stor erfarenhet av att leda projekt, arbeta med processer och kartläggningar av affärs- och verksamhetsutveckling. SPJ har länge samarbetat med RJL och har som utgångspunkt att bidra till uppfyllnaden av RUS:en i all verksamhet. Majoriteten av projektorganisationen består av anställda.

JTH och JIBS. Dialog gällande samverkan kring nytt AI-projekt påbörjades under hösten 2019 mellan Science Park Jönköping och forskare vid JTH/JAIL och JIBS. Samverkan/involvering från JU innebär en gemensam ambition att skapa en långsiktigt hållbar vision, ett samarbetsupplägg för att sprida kunskap och öka regionens kapacitet att tillgängliggöra sig utvecklingsmöjligheter med hjälp av AI. Forskargruppen JAIL och forskare vid JIBS bidrar med expertkunskap och kvalitetssäkring av innehåll i projektet, en komponent i satsningen att stärka och sätta JU:s AI-forskning och regionen på kartan i AI-sammanhang. JAIL är inne i en mycket expansiv fas och etablerar sig nu som en stark aktör inom AI. Att AI är ett prioriterat område för JU, framgår tydligt av de strategiska rekryteringar som skett av två professorer tidigare verksamma vid andra svenska lärosäten. JAIL består i dag av cirka 15 seniora forskare, och har ytterligare sju pågående rekryteringar. Inom ett halvår kommer JAIL vara en av de största forskningsgrupperna fokuserade på AI i Sverige. En majoritet av JAIL:s forskning är så kallad tillämpad AI, och sker i nära samarbete med näringsliv, myndigheter och organisationer.

Planerade resurser i projektet:

- Forskare JTH - resurser i AI-projekt, specialistresurs i projektets olika delar: 70 %.
- Forskare JTH och JIBS - kopplat till utvecklingsprojekt och studentinvolveringen: ca 20% vardera
- Projektledare SPJ, med ansvar för projektets drift och resultat, budget, tidplan mm 50%.
- Processledare/affärsutvecklare AI, SPJ, med ansvar för inventering och insatser kopplade till bolagen: 100%
- Ekonomi och administration SPJ: 20% .
- Ekonom JTH/JIBS: vardera ca 5%
- Eventpersonal SPJ, som genomför aktiviteter kopplade till aktiviteter och event: 30%.
- Marknadspersonal SPJ: 30% .
- Utveckling och lärande, JU - forskningsresurs som följer och utvärderar löpande insatser i projektet 30%.

Utöver resurser för utveckling och lärande ovan, kommer projektet att upphandla en extern följeforskare. Därtill en styrgrupp med strategisk inriktning, som träffas två gånger/år och representeras av samverkansparterna SPJ, JIBS och JTH, repr, från RJL, från Jönköpings kommuns näringslivsavdelning samt från ytterligare någon/några näringslivsansvarig i länet samt ev. från storbolag och/eller myndighet som arbetar med AI *samt* en projektgrupp som har en operativ roll och leds av projektledare och träffas regelbundet och består av projektledare, processledare, eventansvarig samt forskningsresurs, professorer JU.

En återkommande punkt på agendan för projektgrupp och styrgrupp, är hållbarhetsarbetet gällande uppföljning och utveckling. Underlaget till punkten ska komma dels från projektledningen, men även från projektets interna lärande samt externa följeforskare.

Hur ska projektet avgränsas från ordinarie verksamhet?

Med JAIL som motor pågår nu skapandet av en attraktiv AI-region med centrum i Jönköping och samtal förs med bland annat Region Jönköping, Science Park och en mängd företag; såväl stora som små. Det går att konstatera att det finns europeiska, nationella och regionala initiativ inom AI. Utmaningarna är att få ut kunskapen hela vägen till små- och medelstora företag i regionen. Orsakerna är att företagen har för lite teknik- och kunskapsinnehåll och förståelse kring omvärldsförändringarna, vilket återspeglas i analysen bakom RUS:en. Följderna ter sig ganska naturliga, regionens företag halkar efter, tappar konkurrenskraft och regionen i sin helhet tappar attraktionskraft.

SPJ:s infrastruktur i länet kommer vara en viktig framgångsfaktor för att nå ut med projektets insatser. Därtill är JU:s forskning av avgörande karaktär. JAIL:s tekniska fokus är algoritm- och metodutveckling inom maskininlärning, men stor vikt läggs även vid den transformation som AI såväl möjliggör som kräver av företag och organisationer. Utöver JAIL finns två masterprogram på JU med tydlig bäring på det sökta projektet; Digital Business på Handelshögskolan (JIBS) och AI Engineering på Tekniska Högskolan (JTH). 2021 startar även JU sitt andra civilingenjörsprogram. Detta nya program inom datateknik har specialisering inom AI. Studenter från samtliga dessa program bör på olika sätt kunna bidra i projektet. Steget till att använda datadrivna metoder kan enligt forskningen vid JAIL, för många företag och organisationer upplevas som närmast ogenomförbart. Dock bör man vara medveten om att inte ens de största kundregistren eller CRM-systemen inom exempelvis svensk handel är big data i den meningen att de kräver speciell infrastruktur eller anpassade algoritmer. En viktig konsekvens är att dataanalys blir tillgängligt även för mindre aktörer, och att det inte kräver gigantiska investeringar i hårdvara, analysverktyg och konsulttjänster. Dataanalys kan också stödja många olika beslutsprocesser där mindre aktörer kan välja vilka. JAIL:s forskn är därför i hög grad applicerbar på små och medelstora företag, inte minst i form av riktlinjer för ett framgångsrikt införande av AI-tekniker; helt enkelt hanterandet av AI-transformationen.

Fördelen med att Science Park håller ihop projektet är att det finns en införsäljningsstruktur i hela regionen mot de målgrupper som projektet prioriterar, genom de lokala affärsutvecklarna i respektive kommun. Det finns därtill ett gott samarbetsklimat mellan projektparterna och mot externa aktörer så som Almi Företagspartner.

Projektet ska koppla an till övriga insatser som görs i regionen där inflödesarbete genomförs, dvs insatser som Innovation Runway och dess efterföljande projekt, Inkomst 4,0, Kvalitetsutveckling 2.0, RJL:s nya projekt "Vart i hela världen är världen på väg och övrig

ordinarie verksamhet bland länets näringslivsaktörer. Utöver att samarbeta kring inflödet så är det för projektet avgörande att även samarbeta med andra projekt/aktörer efter att projektet bidragit till företagen. Det kan handla om efterföljande innovationsinsatser via Science Park & Almi, det kan handla om forskningsinsatser från JU, internationaliseringsinsatser via EEN eller automationsinsatser via exempelvis produktionslyftet. Projektet kommer därmed att samarbeta både innan och efter initiativ i regionen, (likt de som nämnts ovan)

Projektet kompletterar två stora forskningsinsatser på JU. I den åttaåriga profilen AFAIR, med budget om ca 90 MSEK, samverkar JAIL med forskare inom logistik och ledning. Syftet är såväl teknologiutveckling som metodutveckling kopplat till AI. Den andra satsningen, (8 år, 85 MSEK), är ett jämbördigt samarbete mellan JAIL och forskningsgrupp på Högskolan i Skövde. Här är syftet utveckling av trovärdig AI, att användare och beslutsfattare skall kunna lita på AI.

Hur är hållbarhetsaspekter integrerade i projektet?

Det finns enorma möjligheter med AI men det kommer även flertalet utmaningar då tekniken kan användas med fel syften. Projektet syftar till att medverka till en hållbar utveckling ur flera olika perspektiv (läs mer under aktiviteter om bl a kommunikation, projektgenomförande, arbetssätt och utvecklingsprojekt).

Projektet vill ha fokus på utv.omr. och lösningar som främjar en hållbar utveckling hos bolagen och regionen. Om vi ser till de tre hållbarhetsperspektiven; ekonomisk, social och ekologisk hållbarhet kan vi se att AI-forskningen och utvecklingen får bäring på alla perspektiven;

Projektet vill belysa hur företag kan utveckla hållbara produkter och system med hjälp av AI för sin verksamhet och för samhället, som ger en tydligare bättre ekonomisk hållbarhet. Projektet vill stimulera kunskap om hur AI-tekniken kan nyttjas för att bidra social hållbarhet och till minskad ojämlikhet ex inom hälsa och utbildning. Projektet vill medverka till att göra AI-branschen mer jämlik. Det kan till exempel handla om att ta hjälp av AI i rekryteringsprocesser för mer jämlika bedömningar och genom att genomföra specifika insatser inom AI för kvinnor. Projektet ska nå en bredd i deltagandet både gällande bransch, ursprung på ägare/entreprenörer och vad gäller kön.

Enligt grundarna av AI Sustainability Center (<https://www.aisustainability.org/>) skiljer sig AI från andra teknologiska innovationer då den är självlärande och självskalande. De menar att det därför är kritiskt att AI utvecklas med en hållbarhetslins. Vidare strävar projektet efter att skapa förutsättningar och gynnsamma omständigheter för utveckling av hållbara AI-lösningar och utvecklingsprojekt. Projektet kommer att stimulera deltagande företag att arbeta med frågor som till exempel materialanvändning, energiförbrukning, energivinning mm, för att se hur AI kan bidra till en gynnsam, hållbar utveckling för företagen. Dataintensiva AI-lösningar som utnyttjar maskininlärning är ofta väldigt energikrävande. Dock kan algoritmerna på olika sätt göras mer energieffektiva. Forskningen inom detta område är relativt ny, men JAIL har de senaste åren varit medarrangör till workshop kallad Green Data Mining, International Workshop on Energy Efficient Data Mining and Knowledge Discovery, på den ledande europeiska konferensen inom maskininlärning.

Intresset för att lösa miljö- och hållbarhetsfrågor med hjälp av AI, är stort i Sverige (enligt Vinnova som nyligen genomfört ett event för aktörer som vill komma med idéer och förslag på hur AI kan lösa hållbarhetsutmaningar och matcha dessa mot intresserade företag och organisationer) Projektet kommer att följa vad som kommer ut av detta. Projektet vill tillgängliggöra och sprida ny kompetens, forskning och smarta lösningar inom AI-området till en bredare målgrupp. Exempel på detta kan vara att se till företagens utvecklingspotential och kraft, kopplat till de globala målen och även se till olika samhällsutmaningar och hur företag kan arbeta för att hitta lösningar på dem. Projektet syftar till att lyfta in innehåll, föreläsare och goda exempel inom AI och AI Sustainability.

Det finns möjligheter med AI men det kommer även utmaningar då tekniken kan användas med fel syften. Projektet ska bidra till att diskussionen kring de etiska aspekterna hålls vid liv och att den blir konkret i sina regionala slutsatser. De direkta insatserna i företag ska alltid innehålla en diskussion med företaget kring huruvida insatsen är etisk eller ej. Det innebär att projektet aktivt stöttar de insatser som bidrar till att optimera, accelerera eller transformera insatser som bidrar till ett mer hållbart samhälle.

SPJ har integrerat hållbarhetsaspekterna i samtliga av de affärsutvecklingsverktyg man använder samt även i rutiner för genomförande av aktiviteter och event. För projektets del kommer alla akt. genomförs av dessa rutiner.

Se även Aktivitetsavsnittet, för att se hur hållbarhetsaspekterna är integrerade i projektet.

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj land

Sverige

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj län

Jönköping

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj kommun

Gislaved, Jönköping, Mullsjö, Vaggeryd, Gnosjö, Sävsjö, Vetlanda, Habo, Eksjö, Aneby, Värnamo, Nässjö, Tranås

1.6 Tid och aktivitetsplan

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Extern kommunikation och resultatspridning	<p>Syfte: Skapa en positiv attityd hos målgruppen vad gäller digitalisering och AI.</p> <p>Science Park har som projektägare god erfarenhet och väl utarbetade rutiner för att hantera kommunikationsarbetet och resultatspridning i EU- och regionalt finansierade projekt. Personella resurser inom marknad och kommunikation finns för att hantera uppgifterna på ett kompetent och ändamålsenligt sätt och det finns en tydlig inriktning och erfarenhet inom Science Park, att lyfta fram och kommunicera hållbarhetsaspekter inom affärsutveckling och i projekt. Science Park strävar alltid efter att kommunicera och belysa de horisontella kriterierna och ha en inkluderande kommunikation och marknadsföring. Det är en självklarhet att beakta det även i detta projekt.</p> <p>Projektet kommer att belysa och kommunicera hur aktiviteter genomförs på ett hållbart sätt samt lyfta fram goda exempel på hur företagens utvecklingsinsatser och hur projektet i stort skapar hållbara resultat och effekter.</p>	2020-09-07 - 2023-04-30	708 045

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>Projektet kommer att vara väl kommunicerat i olika kanaler, bland annat projektbeskrivning på Science Parks och JU:s webbsidor, information om projekt, aktiviteter, möjlighet till deltagande i projektet samt spridning av resultat och goda exempel mm i sociala medier.</p> <p>Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (528 045 kr) samt externa tjänster (180 000 kr) för marknadsmaterial, paketering av resultat, projektrapportering externt och distribution.</p> <p>Resurs: Marknadsansvarig Science Park, 30%</p> <p>Kopplat till delmål 5.</p>		
<p>Eget lärande/ uppföljning och utveckling samt extern utvärdering (följeforskning)</p>	<p>Syfte: Ha ett löpande eget lärande genom projektet, för en löpande uppföljning om vad projektet utför samt en extern utvärdering av hur projektet levererar resultat och effekter jämfört med uppsatta mål.</p> <p>Genom hela utvärderingsprocessen ska hållbarhetsarbetet vara i fokus.</p> <p>Kopplar till Delmål 3.</p>	<p>2020-09-07 - 2023-04-03</p>	<p>Totalt 625 000</p>
<p>Delaktivitet: Eget lärande/ uppföljning och utveckling</p>	<p>Eget lärande, löpande genom projektet.</p> <p>Inom tidigare projekt som SPJ drivit (bl a IRW 2.0) har löpande eget lärande, fölieforskning, genom projektet genomförts av JU. Vi tror att detta är en lämplig modell för att Science Park tillsammans med JU får en samlad kunskap och erfarenhet som lämpar sig väl för att driva projektet. AI-projektet kommer att genomföras i nära samverkan mellan Science Parks personal och berörda forskare och eventuellt annan personal på JU. Projektet kommer att arbeta agilt och iterativt och kommer löpande att, tillsammans med de medverkande externa aktörerna och företagen, utvärdera projektets aktiviteter för att kunna dra lärdom av och inkludera erfarenheter i arbetet med att utveckla metodik och</p>	<p>2020-09-07 - 2023-04-03</p>	<p>475 000</p>

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>arbetssätt. Projektet har en löpande uppföljning genom att forskare på JU har avsatt tid för att följa upp projektets arbetssätt, metodiker och processer. Till detta kommer extern utvärdering som kommer att upphandlas. Det löpande, egna lärandet handlar primärt om hur man bygger strukturkapitalet.</p> <p>Som en tydlig grund i lärandet, ska hållbarhetsaspekterna följas upp, analyseras och bidra till utveckling av arbetssätt och genomförandet av projektet.</p> <p>Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (475 000 kr)</p>		
<p>Delaktivitet: Extern utvärdering (följeforskning)</p>	<p>Som ett komplement till projektets lärande och utveckling ska den obligatoriska externa utvärderingen genomföras. Den syftar till att ha en neutral part som följer upp och utvecklar projektet utifrån projektansökan och hur projektet levererar resultat och effekter jämfört med uppsatta mål.</p> <p>Som en tydlig grund i följeforskningen, ska hållbarhetsaspekterna följas upp, analyseras och bidra till utveckling av arbetssätt och genomförandet av projektet. Detta kommer att tydliggöras i upphandlingsunderlaget.</p> <p>Extern resurs: 150 tkr</p>	<p>2020-09-07 - 2023-04-03</p>	<p>150 000</p>
<p>Inventering bolag</p>	<p>Syftet med inventering av bolag är att hitta och ta utvalda bolag vidare in i olika moduler i projektet, baserat på deras AI-mognad. Inventeringen syftar till att förstå vilken nivå företagen befinner sig på, hur långt har de kommit i sin digitala mognad.</p> <p>Projektet kommer att arbeta med att på olika attraktiva och kreativa sätt bjuda in företag att delta i projektet. Inventering för att få fram ett tillräckligt stort underlag av intresserade, lämpliga företag kommer att ske genom de många kontaktytor och nätverk som Science Park har i länets alla kommuner. Samverkan för att nå företag till</p>	<p>2020-09-07 - 2020-12-31</p>	<p>501 738</p>

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>projektet kommer att ske inom Science Parks länsarbete, genom de den lokala närvaron i länets 13 kommuner, men också genom samverkan med kommunernas näringslivsavdelningar samt genom andra projekt som genomförs i regionen.</p> <p>För inventering och för att hitta intressanta och intresserade företag, kommer projektet att ha ett inkluderande arbetssätt, där en bredd av företag känner sig välkomnande att delta i projektet. Inventering av företag i projektet ska ha ett tydligt hållbarhetsperspektiv, både i val av företag och verksamheter. Projektet strävar efter en bredd i deltagandet och kommer att sträva efter att attrahera företag inom områden/branscher som är resurskrävande, ex skogs och processindustri utifrån ett energiperspektiv.</p> <p>Inventeringen ska skapa ett effektivt inflödesarbete av bolag till projektet och säkerställa att projektet sedan slussar bolagen till rätt insats i projektet eller till annan aktör utanför projektet som är mer lämplig. Exempel på aktörer som kan utbildas i och genomföra inventeringsjobbet är länets näringslivschefer, Science Park-medarbetare i länet, Almi, EEN och Handelskammaren och redan beviljade ERUF-projekt.</p> <p>Inventeringen ska bygga på en enklare inventeringsmetodik som tas fram i projektet. Denna ska bestå av ett antal standardiserade frågor som kommer att utvecklas under projektets gång. Resultatet efter inventeringen är att företaget slussas till de grundläggande modulerna för digitalisering och/eller AI eller till en behovsidentifiering då bolagets plan framåt bestäms.</p> <p>Målsättningen är att under projektperioden generera ca 85 företag vidare in i de olika projektmodulerna, läs mer nedan.</p>		

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader.</p> <p>Projektmodellen består därefter av ett antal moduler (beskrivet nedan samt i Projektmodell (bilaga PP-bild) Modulerna genomförs löpande genom projektet och återkommer vid flera tillfällen under projektets gång. Intresserade bolag kan delta i flera av projektmodulerna eller endast i någon av dem. Modulerna ska inte ses som en linjär process, utan som en möjlighet att löpande anpassa insatserna efter bolagens mognadsgrad i AI-frågan. Inventering löper genom hela projektet och ska hitta och ta utvalda bolag vidare i projektet.</p> <p>Resurs projektledare: Science Park</p> <p>Kopplar till Delmål 4.</p>		
Grundläggande modul AI	<p>Modulen erbjuder små och medelstora företag kompetenshöjande insatser inom AI. Syftet med modulen är att höja företagens generella kunskapsnivå inom AI och målet med modulen och dess aktiviteter är att erbjuda företagen grundläggande och kompetenshöjande insatser inom AI.</p> <p>Modulen ska ge inspiration, omvärldsförändring och konkreta exempel inom AI-området samt erbjuda praktiska inslag för att påbörja fortsatt utveckling inom området. Efter avslutad modul ska nästa steg inom projektet eller en vidare slutsats till andra projekt vara identifierad.</p> <p>Modulen är utformad och kommer att genomföras i form av seminariedag, på cirka fem timmar per tillfälle. Modulen genomförs som en öppen modul med fasta datum, eller med ett mer flexibelt, för företagen anpassat upplägg. Modulen planeras att genomföras eventuellt 1 gång år 2020 och fyra gånger, vardera år 2021 och 2022, med i snitt 7 deltagande företag</p>	2020-09-07 - 2023-02-28	322 175

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>per tillfälle, eventuellt möjlighet till enskilda insatser.</p> <p>I denna grundläggande modul AI kommer cirka 70 företag att delta. Ca 70 % av företagen (ca 50 företag) från den grundläggande AI-modulen går sedan vidare in i Modulen för kartläggning av affärsnytta, "Stjärnan".</p> <p>Modulen genomförs på olika platser i länet och planeras och genomförs tillsammans med Science Parks kommunansvariga. Planering och genomförande av denna projektmodul kommer att ske i nära samverkan mellan Science Park och JU. Forskare från JAIL medverkar som föreläsare och ansvarar för innehållet i modulen samt för framtagning och faktagranskning av materialet. Science Park ansvarar för all praktisk planering och genomförande av projektmodulen, samt all kontakt med och hantering av deltagande företag. Modulen erbjuder ett brett perspektiv på AI. Hur arbetar man med datainsamling? Hur har utvecklingen sett ut, vad kan vi lära oss av branscher (exempelvis handeln) som har kommit längre? Var står vi idag, och vad kan vi förvänta oss framöver?</p> <p>I modulen kommer man att ge goda exempel, sprida lärdomar och ge rekommendationer, tips, checklistor etc. att arbeta vidare med i det egna bolaget. En viktig del är att identifiera företagets digitala mognad för att på så sätt avgöra vilka åtgärder som behöver göras först i en utveckling mot en mer datadriven verksamhet. Identifieringen kommer att baseras på en av projektets framtagna metodik (se delmål 3, om att utveckla strukturkapital.)</p> <p>I modulens olika delar kommer att de olika hållbarhetsperspektiven att beaktas och lyftas. Frågor kring hur AI kan bidra till och påverka ekonomisk och social hållbarhet kommer att vara viktiga inslag. De etiska aspekterna</p>		

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>kommer också att lyftas. Begreppet etik inkluderar här aspekter som algoritmers förutfattade meningar, och nyttan av genomskinliga AI lösningar som på ett tydligt sätt kan redovisa hur och varför ett visst beslut har tagits eller en rekommendation getts. En utgångspunkt här är de krav som EU ställer på trovärdig (trust worthy) AI. Därtill kommer projektet att lyfta och belysa hur produkter och tjänster som kan utvecklas med hjälp av AI kan bidra och/eller påverka miljön. Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (172 175 kr) samt externa tjänster (120 000 kr) och resor (30 000 kr)</p> <p>Resurser: Affärsutvecklare och projektledare SPJ, eventpersonal samt forskare JU</p> <p>Kopplar till delmål 4</p>		
<p>Modul för kartläggning av bolagens affärsnytta av AI (Stjärnan)</p>	<p>Syfte med modulen är att med avstamp i små och medelstora företags mål och visioner erbjuda projektinsatser med avstamp i företagens mål och visioner och tillsammans med företagen, kartlägga deras affärsnytta med AI.</p> <p>Målet är att genomförd modul ska resultera i en kartläggning av företagets möjliga framgångsfaktorer kopplat till AI samt möjliga sätt för företagen att gå vidare in i utvecklingsprojekt tillsammans med forskare och studenter vid JU. Här skapas förutsättningar för att förädla, sprida och implementera forskningsresultat från JU till regionens företag. I planering av insatserna och i samråd med företagen, beaktas hur olika hållbarhetsaspekter kan integreras i det fortsatta utvecklingsarbetet och implementering av AI i företagets verksamhet. Projektet vill bidra till att det regionala näringslivet har ett hållbart, värderingsstyrt förhållningssätt till AI-området.</p>	<p>2020-09-07 - 2023-02-28</p>	<p>1 320 333</p>

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>Målgruppen för denna modul är små och medelstora företag och startups i Jönköpings län som har intresse av AI och hur AI kan utveckla den egna verksamheten/ affärsnyttan. Bedömningen är att ca 70 % av företagen (ca 50 företag) från den grundläggande AI-modulen går vidare in i denna modul. Dessutom är denna modul "öppen" även för ett direktinflöde från företag (ca 10-15 företag) som inte deltagit i den grundläggande modulen för AI, men som önskar medverka i denna modul för kartläggning av affärsnytta i verksamheten. Totalt ska 60-65 företag genomgå denna modul under projektperioden.</p> <p>Alltså når projektet ca 80-85 unika företag genom modulerna för AI och kartläggning av affärsnytta.</p> <p>Kartläggningen genomförs individuellt för företagen och genomförandet har ett coachande förhållningssätt. Kartläggningen baseras på en enkel arbetsmodell, som utvecklas och utvärderas under projektperioden. Forskarna har tid avsatt att kontinuerligt utvärdera arbetssätten utifrån deltagande företag samt extern benchmark.</p> <p>Genomförandet är upp till en halvdag per bolag, vid 1-2 tillfällen. Vid detta tillfälle ska processledare ha en tillräckligt god förståelse om företaget och dess verksamhet. Inför genomförandet av kartläggningen förväntas både bolaget och affärsutvecklare samt eventuell resurs från JU att vara väl förberedda och med fördel kan någon slags "hemuppgift" göras inför kartläggningstillfället.</p> <p>Projektmodulen kommer att genomföras i samverkan mellan Science Park och JU. Projektpersonal från SPJ leder arbetet, ansvarar för all praktisk planering och genomförande av projektmodulen, samt all kontakt med och hantering av deltagande företag. JU:s forskarresurser deltar i</p>		

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>form av expertkunskap vid kartläggning av företagens affärsnytta.</p> <p>Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (1.210 333 kr) samt externa tjänster (80 000 kr) och resor (30 000 kr)</p> <p>Resurser: Affärsutvecklare och projektledare SPJ, samt forskare JU</p> <p>Kopplar till delmål 4</p>		
<p>Moduler för utvecklingsprojekt i tre steg: Undersöka, Utvärdera och Utveckla</p>	<p>I de fall en möjlig affärsnytta har identifierats (i tidigare modul) kan bolagen gå vidare till modulerna med mer konkreta verifierings- och implementeringsprojekt i tre olika steg;</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 Undersöka 2 Utvärdera 3 Utveckla <p>Bolagen kan gå igenom ett eller flera insatsområden inom de tre stegen steg och en handlingsplan tas fram för respektive insats. Ett bolag kan starta direkt i något av de senare stegen om det är lämpligt utifrån bolagets mognad inom AI-området.</p> <p>Grundprincipen i alla stegen är att få till stånd samverkan mellan bolaget, JU och regionala konsultbolag som resulterar i konkret affärsnytta med hjälp av AI-teknik.</p> <p>I dialog med företagen beaktas de olika hållbarhetsaspekterna och hur de påverkar och kan genomsyra utvecklingsprojekt och implementering av AI i företagets verksamhet.</p> <p>Projektet har inte räknat med några intäkter från företag, dock ska betalningsvilja utvärderas och i de fall det är aktuellt, får intäkterna dras ifrån upparbetade kostnader. Sammanlagt kommer ca 30 företagsinsatser att genomföras, fördelat på de tre stegen. Dessa företag har tidigare deltagit i någon av de tidigare modulerna.</p> <p>Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (1.822.000 kr), externa tjänster och resor (400 000 kr)</p>	<p>2020-09-07 - 2023-02-28</p>	<p>2 222 000</p>

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>Resurser: Affärsutvecklare och projektledare SPJ, samt forskare JU.</p> <p>Kopplar till Delmål 4</p>		
<p>Delaktivitet.</p> <p>Utvecklingsprojekt i tre steg - Första steget: Undersöka</p>	<p>Första steget: Undersöka.</p> <p>Projektinsatser i detta steg utgår från att det enskilda bolaget har en låg AI-mognad, men att det finns ett intresse att arbeta vidare. Syftet är att djupare undersöka möjligheterna med att utnyttja befintlig AI-teknik applicerad inom ett av bolagets områden. Målet är att konkretisera möjlig affärsnytta och förbereda för ett eventuellt pilotprojekt.</p> <p>Exempel på insatser i detta steg är:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fördjupning i att identifiera affärsnyttan och möjligheterna med AI för det enskilda företaget utfört som ett verifieringsprojekt med studentinvolvering i samverkan med JTH/JIBS. - Projekt kopplat till datainsamling, t.ex. samla in, förbereda och strukturera data, för att på så sätt skapa förutsättningar för att kunna implementera AI-tekniker i framtiden, gärna med studentinvolvering i samverkan med JTH/JIBS. - Identifiera nya affärsmöjligheter kopplat till AI för det enskilda bolaget, (ev. med studentinvolvering i samverkan med JTH/JIBS). <p>Ca 15 företagsprojekt kommer genomföras i detta steg.</p>	<p>2020-09-07 - 2023-02-28</p>	
<p>Delaktivitet.</p> <p>Utvecklingsprojekt i tre steg - Andra steget: Utvärdera</p>	<p>Andra steget: Utvärdera.</p> <p>Insatser i det andra steget utgår från att bolagen har god digital mognad och även tagit något steg mot utnyttjande av AI i sin verksamhet. En mycket viktig del av detta steg är att utveckla en förmåga att identifiera uppgifter och processer i den egna verksamheten där AI kan tillföra värde. Kopplat till detta krävs även kapacitet att formalisera uppgiften, samt att identifiera och ta fram erforderliga data.</p> <p>Ett mål är därmed en utvecklad infrastruktur som möjliggör AI utnyttjande, bland annat genom insamlande och behandling av data. Konkret ligger fokus alltså inte på de</p>	<p>2020-09-07 - 2023-02-28</p>	

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>rena algoritmerna, utan på system- och processnivå. Ett annat mål är att pröva infrastrukturen genom mindre pilotprojekt och prototyper, där befintlig och väletablerad AI-teknik används för den rena analysen.</p> <p>Följande är exempel på insatser:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verifiera vilka konkreta insatser, resurser och samarbetspartners som behövs för att implementera AI i den egna verksamheten, specifikt hur system, processer och infrastruktur måste anpassas. Genomförs i form av workshops med forskare från JAIL, samt eventuellt i projektform med studentinvolvering i samverkan med JTH/JIBS. - Verifiering kring vilken AI-teknik som är lämplig för företaget eventuellt i projektform med studentinvolvering i samverkan med JTH/JIBS eller i samarbete med regionens konsultbolag inom AI-området. - Genomföra och utvärdera mindre piloter och prototyper med hjälp av AI-teknik, antingen i form av begränsade samarbeten med regionens konsultbolag eller som praktikprojekt och examensarbeten i samverkan med JTH/JIBS. <p>Ca 10 företagsprojekt kommer genomföras i detta steg.</p>		
<p>Delaktivitet.</p> <p>Utvecklingsprojekt i tre steg – Tredje steget: Utveckla</p>	<p>Tredje steget: Utveckla</p> <p>Insatserna i det tredje steget utgår från att bolagen har relativt hög AI-mognad, och specifikt äger förmågan att identifiera processer i den egna verksamheten där AI kan tillföra värde. Målet är fullskalig implementation av en eller flera AI-tekniker inom bolagets verksamhetsområde, och kan inkludera forskningsbaserad vidareutveckling eller anpassning av AI-teknik.</p> <p>Exempel på insatser kan vara:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Samprojekt med AI-forskare från JAIL kring implementation och vidareutveckling av AI teknik i verksamheten. 	<p>2020-09-07 - 2023-02-28</p>	

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>- Större implementationsprojekt tillsammans med regionens konsultbolag, eventuellt i samverkan med AI-forskare från JAIL.</p> <p>Ca 5 företagsprojekt kommer genomföras i detta steg.</p>		
AI -Accelerator - för bolag/idéer med koppling till AI.	<p>Projektet kommer tillhandahålla en nischad AI-accelerator (åtta veckors affärsutvecklingsprogram) för nya idéer i tidig fas. Programmet planerar att innehålla 8-10 AI-relaterade idéer som bedöms kunna leda till innovativa start-ups med tillväxtpotential. Programmet innehåller gemensamma kunskapsträffar men också individuell affärsutveckling med fokus på AI. Deltagarna bedöms dels komma från studenterna som läser AI-utbildning vid JU, men också privatpersoner och enskilda entreprenörer. Utöver att det kan vara idéer från studenter och privatpersoner, kan idéer också komma från forskningen och/eller näringslivet och då matchas med studenter från JU, som blir entreprenörerna som tar idén vidare. Acceleratorn genomförs en gång under projektperioden.</p> <p>Ca 8-10 företag kommer att delta i denna aktivitet.</p> <p>Kopplar till delmål 4</p>	2020-09-07 - 2023-02-28	166 863
Kompetenshöjande aktiviteter, seminarier och workshops	<p>Syfte: Erbjudna kompetenshöjande och inspirativa aktiviteter för att sprida och höja kunskap om AI för en bredare målgrupp.</p> <p>Projektet vill erbjuda kunskapshöjande och inspirerande aktiviteter som bland annat syftar till att inspirera företag, organisationer och privatpersoner att se tydliga drivkrafter med AI samt öka kunskapen och förståelsen för AI och dess påverkan på samhället och det enskilda företaget. Därtill att skapa en attraktionskraft för regionen så att vi kan få hit fler studenter, forskare, entreprenörer och företag.</p> <p>Aktiviteter kommer att genomföras i form av exempelvis seminarier,</p>	2020-09-07 - 2023-02-28	686 668

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>workshops, After Work för en bredare målgrupp. Ca sju event per år (2021-2022, och ev 1-2 gånger 2020) planeras genomföras i projektet. Aktiviteterna kommer att ha en regional spridning och genomföras i samverkan med JU och Science Parks medarbetare runt om i länet. Vissa aktiviteter kan komma att vara branschspecifika aktiviteter, t ex mot logistik, tjänsteföretag, marknadsföring. Genomförare och kunskapsgivare till dessa aktiviteter kan vara forskare från JU, gästforskare samt externa föreläsare.</p> <p>Projektet syftar till att på olika sätt, lyfta in innehåll, frågeställningar, föreläsare och goda exempel inom AI och hållbarhet/AI Sustainability.</p> <p>Vissa event kan erbjuda fördjupade insatser för personer och företag med något högre AI- mognad.</p> <p>SP har integrerat hållbarhetsaspekter i rutiner för aktiviteter och event. För projektets del kommer alla aktiviteter att genomsyras av dessa rutiner och tillvägagångssätt och genomföras med de hållbara aspekterna i beaktande.</p> <p>Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (334 668 kr) samt externa tjänster (322 000kr) och resor (30 000 kr)</p> <p>Resurser: Affärsutvecklare och projektledare SPJ, event och marknadspersonal samt forskare JU.</p> <p>Kopplar till delmål 4 och 5.</p>		
AI-dagar	<p>Inom projektet ska en utvecklad satsning göras och projektet ska erbjuda och genomföra en högprofilerad aktivitet där Jönköping sätts på karta genom ett större nationellt fokus. Ett första test att arrangera en AI-dag har genomförts med gott resultat. Inom projektet ska en utvecklad satsning göras och projektet ska erbjuda och genomföra en högprofilerad aktivitet där</p>	2020-09-07 - 2022-12-31	741 182

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>Jönköping sätts på karta genom ett större nationellt fokus. I januari 2020 genomfördes den första AI dagen i Jönköping. Evenemanget var en stor succé med fler än 100 externa besökare. Utöver detta har JAIL de senaste två åren drivit AI@JKPG med två träffar per termin. I fortsättningen kommer dessa aktiviteter planeras och genomföras i samverkan mellan JAIL och Science Park. Gemensam planering görs för innehåll, form, tema och utförande, men JAIL tar ansvar för innehåll och kvalitetssäkring medan Science Park tar ansvar för att planering och genomförande med fokus på det praktiska arbetet. Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (341.182 kr) samt externa tjänster (400.000 kr) Resurser: Affärsutvecklare och projektledare SPJ, event och marknadspersonal samt personal JU.</p> <p>Kopplar till delmål 4 och 5.</p>		
AI-insatser för unga kvinnor	<p>Det finns även ett individuellt perspektiv i projektet då AI-branschen idag inte är jämställd. Enligt en artikel i Veckans Affärer från augusti 2019 är bara 22 procent av alla experter inom AI kvinnor. Vissa oroar sig därför för att vår digitala framtid kommer att vara skapad av män - för män. JU betonar att det ofta är svårt att hitta kvinnor till t. ex. betygsnämnder inom området. Projektet har därför som avsikt att öka intresset för AI hos kvinnor för att bidra till en mer jämställd bransch. Här kan noteras att JAIL, i skarp kontrast till andra liknade forskningsgrupper, har en helt jämn könsfördelning. Inom ramen för AI-projektet planeras fortsatta aktiviteter för unga tjejer, med tydligt fokus på AI, med syfte att sprida kunskap, ge inspiration, visa på förebilder och få unga tjejer intresserade av att studera och framöver arbeta inom AI och digitalisering. Aktiviteterna genomförs under två dagar och vid 1-2 tillfällen per år.</p>	2020-09-07 - 2022-12-31	190 651

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (60 651 kr) samt externa tjänster (130 000 kr)</p> <p>Resurser: Projektledare och eventpersonal SPJ.</p> <p>Kopplar till delmål 5.</p>		
Strategiska nätverk för AI	<p>Kopplat till projektet planeras ett aktivt nätverksarbete för företag i länet som är intresserade av att delta och utbyta erfarenheter av AI-anpassningar i det egna bolaget. Nätverket genomförs i samverkan mellan Science Park och JU. Nätverksträffar hålls ca 2-4 gånger per år. I nätverken vill projektet nå en bra spridning av målgrupper, alltifrån akademien, näringslivet till det offentliga. I AI-nätverken ska både inspirativa frågeställningar lyftas, men också de utmaningar kring AI och etik som föreligger. Projektet vill bidra till att det regionala näringslivet har ett värderingsstyrt förhållningssätt till AI-området. Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (112 671 kr) samt externa tjänster (64.000 kr) Resurser: Projektledare affärsutvecklare SPJ.</p> <p>Kopplat till delmål 5.</p>	2020-09-07 - 2023-02-28	176 671
Nationell och internationell utblick	<p>Som ett led i att nyttja nationella och internationella initiativ till Jönköpings län, ska projektet genomföra en inspirationsresa med projektgrupp och representanter från näringslivet. Därtill ska projektet delta på utvalda AI-konferenser och/eller besöka andra satsningar för omvärldsbevakning samt för att bygga värdeskapande nätverk. Satsningarna på AI kommer under projekttiden att öka vilket gör det viktigt att fånga ner de initiativ som är relevanta för regionen. Kostnaden avser personalkostnader inkl. lönebikostnader (156.155 kr) samt externa tjänster (50.000 kr) och resor (50.000)</p> <p>Resurser: Projektledare, affärsutvecklare, eventpersonal SPJ samt resurs JU. Kopplar till delmål 1.</p>	2021-01-01 - 2022-12-31	256 155

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Avslutsarbete	Syfte: Att säkerställa att strukturkapital och lärdomar sammanställs och att de uppbyggda samordningsfunktionerna kan fortsätta skapa nytta i länet även efter projektavslut. Projektet ska ta fram en sammanställning av projektresultat och strukturkapital för att möjliggöra spridning av projektets resultat och lärdomar.	2023-01-01 - 2023-04-30	175 000

Kostnadsslag	2020	2021	2022	2023							Totalt
Summa faktiska kostnader	788 868	5 272 163	4 859 455	356 300							11 276 786
Bidrag annat än pengar											
Summa bidrag i annat än pengar											0
Summa totala kostnader	788 868	5 272 163	4 859 455	356 300							11 276 786

Finansiering

Offentligt bidrag annat än pengar											
Total offentligt bidrag annat än pengar											0
Offentlig kontantfinansiering											
Tillväxtverket ERUF: Finansiering i form av EU:s strukturfonder 50%	394 434	2 636 082	2 429 728	178 150							5 638 394
Science Park Jönköping: Egen medfinansiering Science PArk Jönköping. 20% av Science Parks kostnader	114 124	733 686	669 629	57 721							1 575 160
Jönköpings Tekniska Högskola, JTH: Egen medfinansiering JTH. 20 % av JTH:s kostnader	31 991	246 837	232 049	10 689							521 566
Jönköpings International Business School, JIBS: Egen medfinansiering JIBS, 20 % av JIBS kostnader	11 658	73 909	70 212	2 850							158 629
Total offentlig kontantfinansiering	552 207	3 690 514	3 401 618	249 410							7 893 749
Total offentlig finansiering	552 207	3 690 514	3 401 618	249 410							7 893 749
Privata bidrag annat än pengar											
Total privat bidrag annat än pengar											0
Privat kontantfinansiering											
Total privat kontantfinansiering											0
Total privat finansiering											0
Summa medfinansiering	552 207	3 690 514	3 401 618	249 410							7 893 749

Stödfinansiering

Finansiering	2020	2021	2022	2023						Totalt
Stödfinansiering	236 661	1 581 649	1 457 837	106 890						3 383 037

Sammanställning

Stödandel av faktiska kostnader	30,00%
Stödandel av stödgrundande finansiering	30,00%
Stödandel av total finansiering	30,00%
Andel annan offentlig finansiering	70,00%
Andel offentlig finansiering	100,00 %
Andel privat finansiering	0,00%

1.8 Förskott

Sökt förskottsbelopp: 0

Motivering:

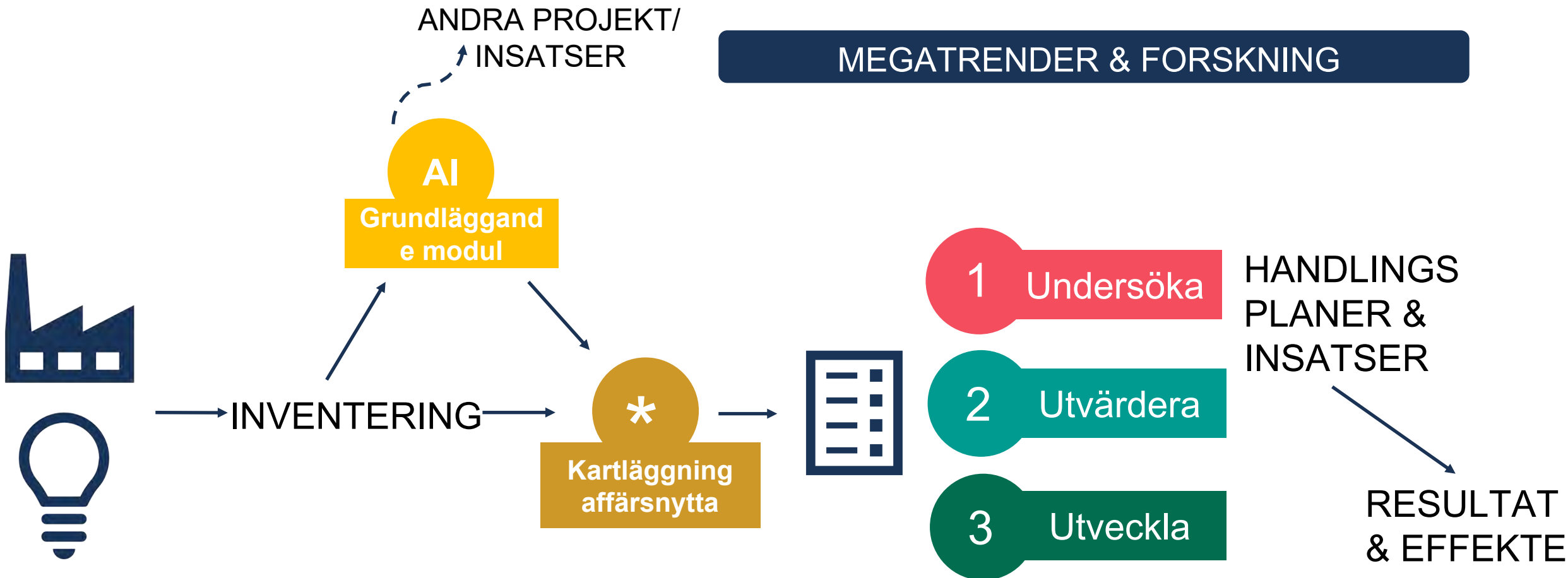
1.9 Mina kontakter

Namn: Lotta Olofson
Telefonnummer:
Mobiltelefonnummer: 0706564344
E-postadress: lotta.olofson@sciencepark.se
Roll: Kontaktperson

Namn: Pia Karlsson
Telefonnummer: 036-105713
Mobiltelefonnummer:
E-postadress: pia.karlsson1@jonkoping.se
Roll: Ekonomi

1.10 Dokument

Projektmodell AI-projekt

MEGATRENDER & FORSKNING

KUNSKAPSHÖJANDE & INSPIRERANDE AKTIVITETER

SCIENCE PARK

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 104

Projekt - Ett innovativt, diversifierat och hållbart besöksnäringsliv i Norra Småland

Diarienummer: RJL 2020/1717

Beslut

Presidiet föreslår nämnden

1. Bevilja Smålands turism 4 833 138 till projektet under förutsättning att övrig finansiering beviljas.
2. Finansiering sker ur anslaget för 1:1-medel.

Sammanfattning

Nationella regionalfondsprogrammet ansvarar för utlysningen som riktas mot krisdrabbade företag inom besöksnäringen. Besöksnäringen har drabbats hårt av Coronaviruset och små, medelstora företag inom branschen står inför stora utmaningar. Smålands turism söker medel för att stödja besöksnäringens strukturomvandling för en anpassning till en ny verklighet. Målet är att skapa livskraftiga företag och diversifierade besöksmål som bidrar till att skapa en attraktivare och hållbarare besöks- och närmiljö. Detta sker genom ökad omvärldskunskap, ökad innovationstakt i företag och kluster samt ökad tillgänglighet till våra besöksmål för alla.

Beslutsunderlag

- Ansökan från Smålands turism daterad 2020-08-18
- Tjänsteskrivelse daterad 2020-08-18

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Nämnden för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Ett innovativt, diversifierat och hållbart besöksnäringsliv i Norra Småland

Förslag till beslut

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

1. Beviljar Smålands turism 4 833 138 till projektet under förutsättning att övrig finansiering beviljas
2. Finansiering sker ur anslaget för 1:1-medel

Sammanfattning

Nationella regionalfondsprogrammet ansvarar för utlysningen som riktas mot krisdrabbade företag inom besöksnäringen. Besöksnäringen har drabbats hårt av Coronaviruset och små, medelstora företag inom branschen står inför stora utmaningar. Smålands turism söker medel för att stödja besöksnäringens strukturomvandling för en anpassning till en ny verklighet. Målet är att skapa livskraftiga företag och diversifierade besöksmål som bidrar till att skapa en attraktivare och hållbarare besöks- och närmiljö. Detta sker genom ökad omvärldskunskap, ökad innovationstakt i företag och kluster samt ökad tillgänglighet till våra besöksmål för alla.

Information i ärendet

Projektet bidrar till och skapar långsiktiga effekter inom flera delmål i den regionala utvecklingsstrategin som att:

- attrahera, behålla och utveckla människor, företag och kapital
- se möjligheter i förändring och stimulera organisationers förändringskraft
- samverka för näringslivsutveckling och kompetensförsörjning
- utveckla attraktiva tillgängliga besöksmål i både stad och landsbygd

Region Jönköpings län förväntar sig att projektet ska göra:

- Besöksnäringen till en kunskapsintensivare näring med starka företag som inte är lika konjunkturkänslig som idag.
- Att utbudet av attraktiva besöksmål både i tätorter och på landsbygderna har ökat
- En mer konkurrenskraftig mötesbransch som är hållbar och jobbskapande
- Att näringslivs och innovationsstödjande aktörer har utvecklat sina förmågor att stödja besöksnäringens strukturomvandling

Regional utveckling kommer aktivt följa och stötta projektet för att säkerställa förflyttning mot effektmålen som har pekats ut.

Regional utveckling kommer medverka i styrgruppen

Projektperiod november 2020- mars 2023

Finansieringen är fördelad på tre år:

År 2021 2 216 725 kr

År 2022 2 241 725 kr

År 2023 374 688 kr

År 2020 finansieras projektet helt av medel från Tillväxtverket

Beslutsunderlag

- Ansökan från Smålands turism daterad 2020-08-18
- Tjänsteskrivelse daterad 2020-08-18

Beslut skickas till

Smålands turism AB

REGIONLEDNINGSKONTORET

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Ante Jankovic
Sektionschef Attraktivitet och livsmiljö

Smålands Turism

Ett innovativt, diversifierat och hållbart besöksnäringliv i Norra Småland

Smålands Turism har inkommit med en ansökan om medel för att stödja besöksnäringens strukturomvandling för en anpassning till en ny verklighet.

Sammanfattning

Besöksnäringen har drabbats hårt av effekterna av Coronaviruset. Smålands turism söker nu medel för att stödja företagen i arbetet med att utveckla och ställa om företagen inom besöksnäringen i länet. Projektets mål är att bidra till ett långsiktigt hållbart och konkurrenskraftigt besöksnäringliv.

Synpunkter på förslaget

Coronapandemins effekter på besöksnäringen har varit överproportionerligt stora och kräver både en snabbare omställning än förväntat, samt nya marknader och hållbara nya affärsmodeller för företagen som tillika är dynamiska.

Detta projekt ansluter väl till den Regionala utvecklingsstrategin och dess olika delstrategier som bland annat en attraktiv region och en smart region.

Region Jönköpings län förväntar sig att projektet ska göra:

- Besöksnäringen till en kunskapsintensivare näring med starka företag som inte är lika konjunkturkänslig som idag.
- Att utbudet av attraktiva besöksmål både i tätorter och på landsbygderna har ökat
- En mer konkurrenskraftig mötesbransch som är hållbar och jobbskapande
- Att näringslivs och innovationsstödjande aktörer har utvecklat sina förmågor att stödja besöksnäringens strukturomvandling

Region Jönköpings län förväntar sig också att projektets resultat går att visa upp med siffror i en utvärdering.

Region Jönköpings län ska också tilldelas en plats i projektets styrgrupp för att följa projektet.

Finansieringen är fördelad på tre år:

År 2021 2 216 725 kr

År 2022 2 241 725 kr

År 2023 374 688 kr

REGION JÖNKÖPINGS LÄN

Rune Backlund
Ordförande nämnden för
arbetsmarknad, näringsliv och
attraktivitet

Kristina Athlei
Regional utvecklingsdirektör

Anvisning budgetmall: Planeringsbudget med schablon 15-20% för indirekta kostnader

Mallen är ett arbetsverktyg för att planera ekonomin i det projekt ni avser att ansöka om stöd för.

Mallen kan även användas vid begäran om budgetändring för projekt som enligt beslutet om stöd ska redovisa faktiska kostnader.

Alla registreringar görs i de vita fälten. I de tonade fälten görs automatiska beräkningar.

Lägga till ytterligare rader

Om ni behöver lägga till ytterligare rader i mallen, ta bort excelbladets skydd under fliken "granska"/"ta bort bladets skydd" (lösenord behöver ej anges). Ni behöver då kontrollera att formler som t ex automatiska summeringar och liknande fortfarande stämmer.

Samverkansprojekt med olika procentsatser för indirekta kostnader inom projektet

Om budgeten gäller ett samverkansprojekt där procentsatsen för indirekta kostnader varierar mellan parterna: ta bort excelbladets skydd under fliken "granska"/"ta bort bladets skydd" (lösenord behöver ej anges). Ange belopp för indirekta kostnader direkt i cellerna på rad 37.

Intäkter

Om ni kommer att ha intäkter anger ni dem som positiva belopp.

Summa intäkter kommer automatiskt att räknas av från kostnaderna.

PLANERINGSBUDGET för projekt inom Eruf med 15% eller 20% schablon för indirekta kostnader

Projektnamn:	
Ärende-ID:	Procent för indirekta kostnader: 15%

Förstudie
 Personalintensivt projekt
 Faktiska kostnader

Kostnader	20XX	20XX	20XX	20XX	Totalt
Personal	180 000	960 000	960 000	290 000	2 390 000
llbart	150 000	600 000	600 000	200 000	1 550 000
Projekttassistent 100 %	30 000	360 000	360 000	90 000	840 000
Kommunikatör 50 % från Smålands Turism	0	0	0	0	0
Affärsutvecklare 50 % från Smålands Turism	0	0	0	0	0
					0
Externa tjänster	370 000	2 785 000	2 835 000	245 000	6 235 000
Omvärldskunskap	200 000	350 000	400 000		950 000
Konsulttjänster	150 000	2 375 000	2 375 000	225 000	5 125 000
Ekonomi	20 000	60 000	60 000	20 000	160 000
					0
Resor och logi	10 000	45 000	45 000	20 000	120 000
ERFA möten, regionala resor till näringen samt kuns	10 000	45 000	45 000	20 000	120 000
					0
Investeringar, materiel och lokaler	500 000	300 000	0	0	800 000
Företagscheckar till näringen för omställning	500 000	300 000			800 000
					0
					0
					0
Enhetskostnader (i ändringsbudget)	0	0	0	0	0
					0
					0
					0
Schablonkostnader	120 647	643 450	643 450	194 375	1 601 921
Lönebikostnader	81 432	434 304	434 304	131 196	1 081 236
Indirekta kostnader	39 215	209 146	209 146	63 179	520 685
Summa kostnader	1 180 647	4 733 450	4 483 450	749 375	11 146 921
Intäkter	0	0	0	0	0
					0
					0
Summa faktiska kostnader	1 180 647	4 733 450	4 483 450	749 375	11 146 921
Offentliga bidrag i annat än pengar	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
Privata bidrag i annat än pengar	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
	0	0	0	0	0
Summa bidrag i annat än pengar	0	0	0	0	0
Summa totala kostnader	1 180 647	4 733 450	4 483 450	749 375	11 146 921
Varav kostnader för socialfundsaktiviteter					0
Varav kostnader för akt. utanför pgm.området					0

Medfinansiering	20XX	20XX	20XX	20XX	Totalt
Offentlig kontantfinansiering	0	2 216 725	2 241 725	374 688	4 833 138
Region Jönköpings län	0	2 216 725	2 241 725	374 688	4 833 138
					0
					0
					0
					0
					0
					0
Offentliga bidrag i annat än pengar	0	0	0	0	0
					0
					0
					0
					0
					0
Total offentlig finansiering	0	2 216 725	2 241 725	374 688	4 833 138
Privat kontantfinansiering	0	0	0	0	0
					0
					0
					0
					0
					0
					0
					0
Privata bidrag i annat än pengar	0	0	0	0	0
					0
					0
					0
					0
					0
Total privat finansiering	0	0	0	0	0
Summa medfinansiering	0	2 216 725	2 241 725	374 688	4 833 138

Stöd	20XX	20XX	20XX	20XX	Totalt
Europeiska regionala utvecklingsfonden	1 180 647	2 516 725	2 241 725	374 687	6 313 783

Summa total finansiering	1 180 647	4 733 450	4 483 450	749 375	11 146 921
---------------------------------	------------------	------------------	------------------	----------------	-------------------

Sammanställning	
Stödandel (EU-medel) av faktiska kostnader	56,64%
Stödandel (EU-medel) av total finansiering	56,64%
Andel annan offentlig finansiering (annan än EU-medel)	43,36%
Andel privat finansiering	0,00%
Andel bidrag i annat än pengar av total medfinansiering	0,00%

Ansökan om stöd

1.1 Allmänna uppgifter

Projektnamn: Ett innovativt, diversifierat och hållbart besöksnäringliv i Norra Småland

Ansökansid: 113059

Ärendeid: 20291207

Typ av finansiering: Regionala projektmedel

Sista ansökningsdag:

Ansvarig organisation: REGION JÖNKÖPINGS LÄN

1.2 Stödsökande

Namn: Smålands Turism AB

Org.Nr: 556201-9652

Box 1027

55111 Jönköping

Sverige

Arbetsställe

Namn:

Arb.ställenr.: 40132029

Postadress:

Besöksadress:

Box 1027

Västra Storgatan 18 A

55111 Jönköping

55315 Jönköping

Är organisationen momsredovisningsskyldig för projektets verksamhet? Ja

Omfattas organisationen av Lagen om offentlig upphandling (LOU) eller annan upphandlingslagstiftning, t.ex. LUF? Ja

Hemsida www.smalandsturism.se

1.3 Samverkanspart

1.4 Betalningsätt

Typ av konto: Bankgiro

Kontonummer: 717-6217

Detaljerad info:

1.5 Projektinformation

Vilket/vilka problem vill projektet lösa?

I Jönköping läns regionala utvecklingsstrategi (RUS) fastslås att möjligheten att utveckla ett framtida hållbart välfärdssamhälle hänger nära samman med ett starkt och konkurrenskraftigt näringsliv som skapar en hållbar tillväxt utan att äventyra miljön eller människors hälsa. Enligt OECDs analys av Jönköpings län 2018 är besöksnäringen en av de näringar som identifierats att länet bör investera i för att nå sina mål 2035. Detta har också tagits med i RUS:en där flera områden berör besöksnäringen direkt och indirekt. Ett långsiktigt arbete inom besöksnäringen har tidigare skett genom projektet "Hållbar produktutveckling för export" 2016 - 2019.

Coronapandemins effekter på besöksnäringen har dock varit överproportionerligt stora och kräver både en snabbare omställning än förväntat samt nya marknader och affärsmodeller för företagen. Innovationstakten behöver öka och nya marknader utvecklas. Smålands Turism AB har identifierat följande problemområden: 1. Privatturismen i länet består till 40 % av utländsk turism. Fokus har de senaste åren varit att öka den utländska turismen då den sträcker sig över en längre sommarperiod än den inhemska har traditionellt spenderat mer pengar per person och dygn. Mellan 2000 - 2018 har turismens exportvärde ökat med 255 procent och den svenska turismkonsumtionen enbart med 76 procent i Sverige. Corona pandemin har belyst besöksnäringens bräcklighet och beroende av vissa målgrupper. Privatturismen behöver fler

fundament att stå på för att kunna utvecklas över tid och vara långsiktigt hållbart. Besöksnäringen generellt behöver diversifieras vilket kräver ett stort mått av innovation och kunskap. På nationell nivå diskuterar flera regioner en omställning till en mer lokal och svensk marknad. Kommunerna är fokuserade på den lokala marknaden och lokal attraktivitet medan företags-, produkt och tematiskutveckling ligger på regional nivå med Smålands Turism AB som dragare. Generellt finns här en svagare interaktion mellan dessa två. Bättre och riktade samarbeten kan skapa en hållbarare näring och öka landsbygdens och städernas attraktivitet. 2. Möten/event/mässor står inför en ännu större omstrukturering än privatturismen. Jönköping har Elmia, Sveriges tredje största mässa, som bidrar starkt till hela länets besöksnäring även utanför Jönköpings kommun. Företagsmöten, både dagskonferenser och med övernattnings, bidrar starkt till besöksnäringen i både städer och på landsbygden under höst/vinter/vår. För att näringslivet ska ha en året-runt affär och vara ekonomiskt hållbara är dessa möten/konferenser livsnödvändiga. Corona pandemin har haft en enorm påverkan på dessa möten som nästan helt upphört eller bara skett i mycket mindre grupper. Inför hösten 2020 ser det dystert ut för många i besöksnäringen. Det är nämligen relativt lätt att ställa om allting till digitala verktyg, men hur ska då näringen kunna ta betalt om möten inte längre är platsbundna? Coronakrisen är inte över i besöksnäringen utan näringen befinner sig fortfarande mitt i krisen med risk för fördjupning vintern 20/21. Från mars - juni 2020 minskade antal övernattnings i hela länet med nästan 47 % och hotellen hade en beläggningsgrad denna period på enbart 23 %. En fortsättning på dessa nivåer efter sommaren kan få stora konsekvenser inte bara för företagen utan även sociala konsekvenser om permitteringar blir till uppsägningar. Kompetenskraven och arbetsmiljön inom besöksnäringen är mycket varierande och passar för såväl ingångsarbeten som fasta anställningar. Med ingångsarbete sysselsätter besöksnäringen många unga och nyanlända. Det är ofta deras första steg in på arbetsmarknaden och många nyetablerade företag som caféer och restauranger startas av dessa personer senare. Besöksnäringen har också fler kvinnor än män anställda. Det är en arbetsmarknad som har en ojämnt hög andel unga, nyanlända och kvinnor. Här finns målgrupper som kan riskera att hamna i långtidsarbetslöshet.

Sammanfattande beskrivning till Projektbanken

Coronapandemins effekter på besöksnäringen har varit överproportionerligt stora och kräver både en snabbare omställning än förväntat, samt nya marknader och hållbara nya affärsmodeller för företagen som tillika är dynamiska. Detta projekt ska därför bidra till en snabbare strukturomvandling genom att höja näringslivets innovations- och förändringstakt för att anpassa sig till en ny verklighet, som kanske kräver konstanta förändringar. Innovations- och förändringsarbetet ska verka för en inkluderande tillväxt så att mångfald och jämställdhet är en självklar del i projektet. Bara genom att inkludera hållbarheten, även den miljömässiga, går det att förnya näringen långsiktigt, säkra arbetskraft för framtiden, ta tillvara på mångfalden och skapa möjligheter för en attraktiv fritid och semester. Projektet HPU (Hållbar produktutveckling) lade en stark grund i länet inom olika temaområden och med processer för att bäst uppnå resultat ihop med näringen. Dessa processer ska fortsatt användas för att stötta företagen att ta sig an nya marknader och affärsmodeller på ett hållbart sätt. Men innovationstakten behöver öka ytterligare och nya marknader utvecklas. För att få kraft till omställningen behöver region och kommuner ett tätare och mer fokuserat samarbete. En attraktiv besöksnäring skapar en starkare ort som attraherar, behåller och utvecklar människor och företag. En välutvecklad besöksnäring med fokus på både internationella, nationella och lokala besökare skapar hållbarhet, tillgänglighet och flexibilitet över tiden samt bidrar till Jönköpings läns regionala utvecklingsstrategis (RUS) mål för 2035. Som också bygger på FN:s 17 globala mål i Agenda 2030.

Vilken/vilka är projektets målgrupp(er)?

Den primära målgruppen är små- till medelstora besöksnäringföretag inom länet som arbetar både lokalt, nationellt och internationellt med privatturism och MICE. Den sekundära målgruppen är främjande organisationer inom länet såsom kommuner och deras näringslivsfrämjare samt Almi, Science Park etc. Närbesläktade områden som handel och transporter är en undermålgrupp som kan ha stor påverkan på besöksnäringen och tvärtom. I denna ansökan ingår ingen större fokus på digitalisering. Detta beror på att en förstudie beviljats Smålands Turism kring besöksnäringens framtida digitalisering. Resultatet av den presenteras våren 2021 och därefter kommer den att vara styrande för den framtida digitala utvecklingen. Därav ingår inte alla de målgrupperna i detta projekt.

Vad förväntar ni er att projektets planerade aktiviteter ska leda till för målgruppen på kort sikt?

Det övergripande målet för projektet är att stärka näringens förmåga att skapa ett innovativt, diversifierat och hållbart besöksnäringsliv som bidrar till att Jönköpings län blir en attraktiv, tillgänglig och global region. Målet är att skapa livskraftiga företag och diversifierade besöksmål som bidrar till att skapa en attraktivare och hållbarare besöks- och närmiljö. Detta sker genom ökad omvärldskunskap, ökad innovationstakt i företag och kluster samt ökad tillgänglighet. Projektets delmål är att: 1. Små och medelstora företag ska bibehålla sin nuvarande lönsamhet och sysselsättningsgrad som leder till en hållbar tillväxt som är jobbskapande och tar med hänsyn till miljö och likabehandling. Det gäller inom kundmålgrupperna MICE, privatturism samt lokalboende. Genom kunskap och utveckling kan företagen öka sin konkurrenskraft och innovationsförmåga, bli ledare inom hållbar utveckling samt ställa om till nya målgrupper och marknader. Kunskaper och insikter ska genom digitala verktyg vara tillgängliga för alla, investeringsstöd finns för att hjälpa företagen realisera de insikter som erhållits och affärs- och produktutveckling. 2. Tillhandahålla ny kunskap som stärker kommuner och främjarorganisationer samt övrigt besläktat näringsliv och gör det lättare för dem att stötta och samverka med besöksnäringen. Hållbarhetsarbete, lokal attraktivitet och nya gemensamma målgrupper står i fokus i dessa samarbeten som ska leda till att det blir lättare för företagen att få stöd och arbeta i ett starkare lokalt sammanhang. 3. Skapa nya samt förstärka existerande besöksmål inom natur- och kulturturism och de företag som är kopplade till dem genom klustersamarbeten som involverar alla intressenter. Dessa besöksmål ska vara tillgängliga för alla målgrupper utan exkludering genom hållbara transportlösningar och tydlig enkel information. Det leder till en attraktivare och åtkomligare region både för turister och länets invånare. Det förväntade resultatet vid projektets slut är ett hållbarare och mer diversifierat besöksnäringsliv som genom ökade insikter, kunskap, förändrade attityder och nya affärsmodeller med större samverkan transformerat sig. Ett besöksnäringsliv som genom innovation och diversifiering har flexibilitet att snabbare kunna adaptera till omvärldens förändringar framöver och ändå vara hållbarare. Genom den stora krismedvetenhet som finns kring besöksnäringens situation på grund av Coronapandemin finns en större öppenhet för kunskap och förändring vilket kan kanaliseras mot att transformera näringen till en mer kunskapsbaserad näring som har en starkare ekonomisk medvetenhet och som baseras på social- och miljömässig hållbarhet utifrån vilja och marknadsmässiga skäl. Resultatet blir att: - Besöksnäringen har blivit en kunskapsintensivare näring med starka och solida företag. - Besöksnäringen attraherar fler målgrupper och är inte lika konjunkturkänsligt som idag genom att vara mer diversifierat med ett större kulturellt, sportsligt och friluftslivs erbjudande. - Utbudet av attraktiva besöksmål i både stad och på landsbygden har ökat. Detta bidrar förutom starkare besöksnäringföretag också till attraktivare kommuner. - Ökat antal framtidssäkrade företag som klarar att kontinuerligt ställa om i en föränderlig värld. - En mer resilient, konkurrenskraftig och innovativ mötesbransch som nyttjar Sveriges försprång inom miljö, likabehandling och innovation för ökad hållbar tillväxt och som är jobbskapande. - Länet har en större andel kvinnliga och/eller utlandsfödda och/eller välutbildade företagare. - Hållbarare och tillgängliga transportlösningar inom länet som gör attraktioner lättare att besöka både för turister och lokalboende. Samarbete med Länstrafiken och Kronobergs län. - Att näringslivs- och innovationsstödjande aktörer, främjarsystemen, har utvecklat sin förmåga att stödja besöksnäringens strukturomvandling genom kreativitet och integration i samverkan med civilsamhälle på lokalt plan.

Vilka effekter - hos målgruppen eller i samhället - förväntar ni er att projektet uppnår på lång sikt?

Region Jönköpings län vision till 2035 är att vara Sveriges mest hållbara, attraktiva och tillgängliga region. För att uppnå denna vision spelar besöksnäringen en viktig roll. Genom att utveckla attraktiva besöksmål i stad och på landsbygden skapas meningsfulla och inkluderande mötesplatser tillgängliga för alla med bättre infrastruktur som främjar besökarens och boendes hälsa och kreativitet. Genom att kontinuerligt arbeta med business intelligence stimuleras innovationsförmågan hos företagen och stärker deras förändringskraft för att bättre klara hållbarhetsmålen, inte minst de ekonomiska. Detta borgar för livskraftigare företag med fler arbetsplatser och det skapar en inneboende attraktivitet som lockar både kapital och företag till länet för att säkerställa en hållbar tillväxt för hela länet. I omställningen till nya marknader försummas inte det internationella arbete som redan sker idag och det kommer att fortlöpa med

bibehållen kraft. På så sätt kan besöksnäringen också vara en nyckel till andra företags internationalisering och exportambitioner med sin djupa kunskap, framförallt kulturellt, om hur andra marknader fungerar.

Hur ska projektet organiseras och styras?

Det sökta projektet är av storleken att det kommer att ledas av en egen projektledare anställd på heltid. Projektledare blir Johan Delfalk med erfarenhet av att vara projektledare för HPU projektet. Han har ett stort nätverk i länet samt specifik kunskap från MICE marknaden genom att ha arbetat med den näringen i många år i sitt egna företag. Projektet förankras genom en styrgrupp bestående av näringsrepresentanter, kommunrepresentanter och Region Jönköpings län samt ev. Länsstyrelsen i Jönköpings län. Styrgruppen sammankallas av projektledare. Projektledaren rapporterar till VD som följer upp projektet och redovisar till styrelsen för Smålands Turism AB. En projektkoordinator anställs för att hålla ihop alla delar av projektet, administrera, sköta event och de digitala utbildningarna etc. Koordinatören kommer att sökas efter det att projektet beviljas och kan ske i samråd med hotellnätverket i Jönköping för att utnyttja tillgänglig personal och säkerställa kunskapsöverföring åt båda hållen. På så sätt bör rekryteringen inte ta mer än ca. 6 veckor. Projektekonomi kommer att skötas av Aspia, Jonas Glimberg, som är ekonomikonsult på Smålands Turism och skötte ekonomin för HPU projektet. Affärsutvecklare med specialisering på måltidsturism och kultur i form av Anna Hegethorn, som är anställd på Smålands Turism, kommer att stötta med klusterutvecklingen. Även Anna har erfarenhet från HPU projektet och sitter med i Livsmedelsstrategins arbetsgrupp för att kunna synkronisera arbetet med andrapågående regionala projekt. B2B (business to business) kommunikationen sker enbart digitalt och sköts av Hanna Jarl som även sköter den digitala kommunikationen för HPU projektet. Hanna Jarl är anställd på Smålands Turism. I mån av tid hjälper Regional utveckling med upphandling av konsulttjänster och är beslutande instans för företagscheckar. Regional utveckling har även den totala översikten över företagsutvecklingen i länet och kan synkronisera och stötta projekt för att maximera nyttan för regionen och företagen. Diskussioner förs vidare inom nätverket Business Intelligence SYD som Smålands Turism deltar i om samverkan kring kunskapsgenerering gällande framtida behov och beteenden för möteslösningar. Tourism in Skåne kommer också att lämna in en ansökan med detta tema till TVV där vi kommer att samverka. För att åstadkomma bestående resultat som lever vidare efter projekttiden används ett systematiskt kvalitetsarbete, lärande utvärdering, dokumentation och en webbaserad kunskapsbank öppen för alla. Resultaten kommer att spridas främst digitalt genom sociala medier och den digitala kunskapsbanken men även vara synliga och upplevelsebara så att de kan fungera som inspiration för vidare utveckling.

Hur ska projektet avgränsas från ordinarie verksamhet?

Projektet är direkt kopplat till den Regionala utvecklingsstrategin och Smålands Turism ABs uppdrag. Projektet är dock särskilt från verksamheten finansierad av driftsbudgeten och är omöjligt att genomföra inom ordinarie budget med befintlig arbetskraft. Det internationella arbetet som Smålands Turism fokuserat på till våren 2020 och Corona pandemin kommer att löpa parallellt med projektet med fastanställd personal och för ordinarie driftsbudget.

Hur är hållbarhetsaspekter integrerade i projektet?

Omvärldsanalyser, trendrapporter, förebilder och goda exempel samt expertkunskap bildar basen för omvärldskunskap. Det ska bidra till kunskapsspridning, lärande och inspiration som kan delges digitalt och via sociala medier, genom digitala utbildningar och mindre möten. I informationsspridningen ska projektet vara Corona säkrat och i möjligaste mån använda innovativa metoder för att nå fram med kunskapen på företagets villkor. Rapporten "Hållbar Besöksnäring" (Tillväxtverket rapport 0278) ger vägledning hur hållbarhet och kvalitet kan vidareutvecklas. Utifrån främst omvärldskunskapen kan nya marknader och målgrupper identifieras av företagen. För att säkra projektets mångfald och jämställdhet ska alla potentiella målgrupper ges samma möjligheter att genomlysas. Genom innovationsdrivande arbetssätt kan förändringar sedan skapas i tematiska och/eller i geografiska kluster. För att säkerställa just tillgängligheten till alla kluster behöver antalet aktörer vidgas i denna del av projektet till att även innehålla regionala och kommunala aktörer, såväl som aktörer från Kronobergs- och Kalmar län. Detta innebär per automatik att förändringar tar längre tid. Den modell som

kommer att användas arbetades fram inom HPU projektet och bygger på Produktutvecklingsmodellen som visat sig framgångsrik. Modellen är även en garant för att projektet är inkluderande och öppet för alla. Se bilaga. Under experimentera och utvärderingsfasen i modellen kommer även Swedish Welcome metodiken att användas för att säkerställa hållbarheten. Mångfald och jämställdhet eftersträvas i alla aktiviteter och projektet kan koordinera med andra projekt inom regionen, som „Vart i hela världen är världen på väg?“, för att säkerställa att man arbetar på samma sätt med att vara inkluderande. För att åstadkomma bestående resultat som lever vidare efter projekttiden används ett systematiskt kvalitetsarbete, lärande utvärdering, dokumentation och en webbaserad kunskapsbank öppen för alla. Resultaten kommer att spridas främst digitalt genom sociala medier och den digitala kunskapsbanken men även vara synliga och upplevelsebara så att de kan fungera som inspiration för vidare utveckling.

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj land

Sverige

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj kommun

Gislaved, Jönköping, Mullsjö, Vaggeryd, Gnosjö, Sävsjö, Vetlanda, Habo, Eksjö, Aneby, Värnamo, Nässjö, Tranås

Vilken/vilka kommuner eller län ska projektet omfatta? Välj län

Jönköping

1.6 Tid och aktivitetsplan

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Extern kommunikation och resultatspridning	Kommunikation i sociala medier och egen digital B2B hemsida. Styrgrupps- och ERFA möten. Säkerställa att information finns tillgänglig för alla i kunskapsbanker på samma sätt som gjordes i HPU projektet 2016-2019.	2020-10-01 - 2023-04-03	50 000
Avslutsarbete	Avslutsarbete och rapportering	2023-02-28 - 2023-04-03	25 000
Utvärdering och lärande	Extern granskning liksom HPU projektet och slutrapport. Spridning av detta material både till nationella, regionala och kommunala plattformar inkl. politiker.	2023-02-28 - 2023-04-30	200 000
Informationsinhämtning och analyser som bidrar till omvärldsförståelse och säkrar behovet av information för transformation.	Kontinuerlig bevakning under projekttiden för att följa marknadens förändrade beteende vartefter krisen utvecklas och ebbat ut. Identifiering av permanenta förändringar som kräver hållbara innovationer inom näringen för att anpassa sig till en ny verklighet. Eller blir den nya verkligheten konstanta förändringar i beteenden? Leder mot delmål 1.	2020-10-01 - 2023-02-28	950 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Nulägesanalys	Konfirmering av nulägesanalysen och företagets behov. Leder mot delmål 1.	2020-10-01 - 2020-12-31	0
Analys framtida beteenden för svensk och lokal marknad	Långsiktig marknadsbevakning under hela projektperioden då krisen fortfarande pågår och marknaden är volatil vilket kan leda till snabba beteendeförändringar varav vissa är kortsiktiga och vissa föranleder permanenta förändringar. Första resultat förväntas innan 2021-02-28. Leder mot delmål 1.	2020-10-01 - 2023-02-28	0
Analys av företagets framtida beteenden gällande möten	Vi utreder samarbete inom Busienss Intelligence SYD:s regionala nätverk för att samarbeta kring kunskapsgenerering om framtida behov och beteenden för möteslösningar. Leder mot delmål 1.	2020-10-01 - 2023-02-28	0
Analys framtida beteenden gällande kongresser och event	Identifiera och följa utvecklingen. Blir större event attraktiva i framtiden? Han kan event/mässor gestaltas för att bli attraktiva? Leder mot delmål 1.	2020-10-01 - 2023-02-28	0
Insatser för att stärka företagets hållbarhetsarbete	Kartläggning, rådgivning och analyser genom Swedish Welcome metodiken. Metodiken används av Kalmar- och Kronobergs län vilket gör den gemensam för hela Småland. Detta möjliggör mätning hur hållbarheten i Småland utvecklas samt ger möjlighet att styra insatser på de mest effektiva sättet där de behövs mest. Swedish Welcome följer och bygger på FN:s 17 globala mål. Även hållbarhetsföreläsningar och kunskapsutbyte planeras för att nå en ännu bredare målgrupp samt i de fall Corona pandemin gör företagsbesök omöjliga. Leder mot delmål 1.	2020-10-01 - 2023-02-28	250 000
Insatser som bidrar till faktisk omställning och innovation av näringen.	Konsultledda aktiviteter och workshops för geografiska och tematiska kluster.	2020-11-01 - 2023-02-28	0
Fysiska investeringar och IT utveckling	Fysiska investeringar som anpassning av byggnader och lokaler utifrån omställningsbehov och investeringar i miljöförbättrande åtgärder som identifieras genom Swedish Welcome metodiken. Översättningar, bilder och utveckling av webb sidor samt stärkt Internet närvaro behöver stödjas framförallt för nya produkter och verksamheter samt kluster. Leder mot delmål 1.	2020-10-01 - 2021-02-28	800 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
Insatser som skapar insikter om behov av postionsförflyttning	Seminarier, filmer, föreläsningar och studieresor inom modellen för produktionsutveckling.En kunskap handlar om värdskap och kulturskillnader även inom Sverige. Hur lär man ut förväntningar på svenskt värdskap, använder de kulturella kunskaperna hos nyanlända samt skapar produkter för deras behov. Första steget, "tratten" i Produktutvecklingsmodellen. Corona säkrat och i möjligaste mån använda innovativa metoder för att nå fram med kunskapen på företagens villkor. Leder mot delmål 1.	2021-03-01 - 2023-02-28	500 000
Processledda insatser och coachning för faktisk omställning i tematisk eller geografisk klustersamverkan mellan företag.	Utifrån den produktutvecklingsmodell som Smålands Turism utvecklade inom HPU projektet. Använda de insikter som erhålls genom analysarbetet för att identifiera och utveckla kluster som tar tillvara på nya målgrupper, skapar en levande miljö som är långsiktigt hållbar och tillgänglig för fler besökare. Exempel på geografiska kluster som kan byggas är Vilda Västra Småland och Biosfärområdet Östra Vätternbranterna som en kulinarisk destination. Exempel på tematiska kluster är hållbar cykelturism, udda boende i naturmiljö, Smålandsleden och småländsk design & Möbelriket. Möten och hela MICE marknaden är det största klustret som behöver bearbetas och innoveras. Det kommer att finnas olika behov utifrån om företaget ligger på landsbygden eller i staden vilket kan föranleda olika bearbetningssätt enligt de nedanstående processerna. Detta involverar Kurbits kurser, Science Park Innovation Runway, coachning av experter (stort behov för konferenshotell) etcetera. Bygger vidare på utvecklingen av nya affärskluster och går i djupet med att säkerställa att de innovationer som skapas leder till en hållbar utveckling för företaget och samhället. Som tar hänsyn till miljö, skapar arbetsplatser i förlängningen och bidrar till en attraktivare plats med ett utbud anpassat för framtiden.	2021-01-01 - 2023-02-28	3 200 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	Ökat antal framtidssäkrade företag som klarar att kontinuerligt ställa om i en föränderlig värld. Leder mot delmål 1 och 3.		
Utbildningsinsatser för främjande verksamheter.	Utbildning och engagemang av kommuner, näringslivskontor och övriga regionala aktörer för att stödja besöksnäringen. För att skapa inkluderande och attraktiva orter och landsbygd behöver företag och samhällets aktörer samarbeta och stötta varandra. Bland annat i kreativa workshops som identifierar deras behov och kan skapa nya affärsmöjligheter som är till allas godo i samhället. Möten och hela MICE marknaden är här av central betydelse för levande småstäder och landsbygd. Som en del av HPU projektet och projektet Hållbar Cykelturism arbetades det fram en metod med hjälp av Svensk Destinationsutveckling som målsätter och prioriterar besöksnäringens utvecklingen i kommuner ihop med företagen. Denna metod/process behöver utvidgas till fler än 3 kommuner samt kopplas närmare till regionens utvecklingsstrategi om attraktiva orter och inkludera regionbefolkningen. Dessutom måste de regionala aktörerna vara en del av detta arbete nu då det involverar flera av delmålen i RUS:en. Leder mot delmål 2.	2020-10-01 - 2023-02-28	300 000
Insatser för att främja tillgängligheten.	Med tillgänglighet avses främst fysisk tillgänglighet och inte digital. Vikten ligger på att utveckla hållbar tillgänglighet till kluster varför tågförbindelser är intressanta att utveckla. Krösatågen sträcker sig över länsgränserna med Kalmar län och Kronobergs län med många stopp på mindre orter som har intressanta besöksmål och/eller ligger nära fina naturområden där man skapa kluster av aktiviteter. Visonen är att tillsammans med övriga län utveckla konceptet att resa med Krösatåg och bygga upp aktivitetsnoder längs med banan, initialt på ett fåtal ställen, med cykelstationer som underlättar vidare transport till besöksmålen.	2020-10-01 - 2023-02-28	600 000

Aktivitet	Beskrivning	Startdatum - Slutdatum	Kostnad
	<p>Kronoberg är intresserade och Länstrafiken informerade men det är för knapp tid att få till samverkansavtal. Mängden aktörer involverade i ett dylikt projekt innebär att det tar tid, men det är möjligt att börja med en eller två kluster och växa dynamiskt. För att besöksmål ska vara tillgängliga för alla krävs även bra skyltning. Det är fortfarande många i samhället idag som inte använder digitala verktyg för att hitta fysiskt eller som har bristande språkkunskaper och inte kan tillgodogöra sig information för att hitta nya besöksmål. Riktlinjer behöver sättas upp tydligt ihop med Trafikverket och kommunerna vilka och hur besöksmål ska skyltas på vilket sätt. Meningsskillnaderna här är stora och behöver jämkas ihop i en tydlig strategi. Välskyltade besöksmål gör dem tillgängligare för alla målgrupper oavsett social bakgrund och utbudet av tillgängliga aktiviteter upplevs som större samt skapar kännedom och stolthet hos lokalinvånarna. Leder mot delmål 3.</p>		

1.7 Budget

Kostnader

Kostnadslag	2020	2021	2022	2023							Totalt
Personal: Projektledare Johan Delfalk	150 000	600 000	600 000	200 000							1 550 000
Personal: Projektassistent	30 000	360 000	360 000	90 000							840 000
Externa tjänster: Ekonomi tjänst	20 000	60 000	60 000	20 000							160 000
Externa tjänster: Omvärldskunskap	200 000	350 000	400 000	0							950 000
Externa tjänster: Konsulttjänster innovation, utveckling, workshops, utbildning etc.	150 000	2 375 000	2 375 000	225 000							5 125 000
Resor och logi: ERFAMöten, regionala resor samt kunskapsinhämtning	10 000	45 000	45 000	20 000							120 000
Investeringar, materiel och lokaler: Företagscheckar till näring för omställning	500 000	300 000	0	0							800 000
Schablonkostnader: Telefon, IT etc enligt TVV mall	39 215	209 146	209 146	63 179							520 686
Schablonkostnader: Lönebikostnader	81 432	434 304	434 304	131 196							1 081 236
Summa kostnader	1 180 647	4 733 450	4 483 450	749 375							11 146 922
Projektintäkter											
Summa faktiska kostnader	1 180 647	4 733 450	4 483 450	749 375							11 146 922
Bidrag annat än pengar											
Summa bidrag i annat än pengar											0
Summa totala kostnader	1 180 647	4 733 450	4 483 450	749 375							11 146 922

Finansiering

Offentligt bidrag annat än pengar											
Total offentligt bidrag annat än pengar											0
Offentlig kontantfinansiering											
Tillväxtverket: Projektansökan utlyst för	1 180 647	2 516 725	2 241 725	374 688							6 313 785

"Branschsstnsning - rdda frretag inom besöksnringen"										
Total offentlig kontantfinansiering	1 180 647	2 516 725	2 241 725	374 688						6 313 785
Total offentlig finansiering	1 180 647	2 516 725	2 241 725	374 688						6 313 785
Privata bidrag annat än pengar										
Total privat bidrag annat än pengar										0
Privat kontantfinansiering										
Total privat kontantfinansiering										0
Total privat finansiering										0
Summa medfinansiering	1 180 647	2 516 725	2 241 725	374 688						6 313 785

Stödfinansiering

Finansiering	2020	2021	2022	2023						Totalt
Stödfinansiering	0	2 216 725	2 241 725	374 687						4 833 137

Sammanställning

Stödandel av faktiska kostnader	43,36%
Stödandel av stödgrundande finansiering	43,36%
Stödandel av total finansiering	43,36%
Andel annan offentlig finansiering	56,64%
Andel offentlig finansiering	100,00%
Andel privat finansiering	0,00%

1.8 Förskott

Sökt förskottsbelopp: 0

Motivering:

1.9 Mina kontakter

Namn: Helene Berg
Telefonnummer: 036- 35 12 75
Mobiltelefonnummer: 072 - 666 88 20
E-postadress: helene.berg@smalandsturism.se
Roll: Kontaktperson

1.10 Dokument

Filnamn: Innovativt_diversifierat_hållbart projekt BUDGET.xlsx
Beskrivning: Budget
Uppladdningsdatum: 2020-08-21
Filnamn: Produktutvecklings modellen Smålands Turism.pptx
Beskrivning: Produktutvecklingsmodell som används
Uppladdningsdatum: 2020-08-21
Filnamn: Originalansökan
Beskrivning: Inkommen originalansökan - Maskinläsbart format
Uppladdningsdatum: 2020-08-21

Presidium - Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet §§ 91-108

Tid: 2020-08-27 kl. 09:00

Plats: Regionens hus, sal A

§ 105

Förslag till riktlinjer för bidragsgivning inom utbildning och kultur

Diarienummer: RJL 2019/2430

Beslut

Presidiet

- Föreslår ett antal justeringar i riktlinjerna som stäms av vid ett extra presidiemöte.

Sammanfattning

Regional utveckling har fått i uppdrag att revidera riktlinjerna för reglerna för bidragsgivning inom områdena utbildning och kultur. Föreslagna riktlinjer utgår ifrån och kompletterar *Policyn för bidragsgivning inom områdena folkhälsa och utbildning och kultur* RJL 2019/2430.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad 2020-08-07
- Förslag till riktlinjer för bidragsgivning inom områdena utbildning och kultur
- Policy för bidragsgivning inom områdena folkhälsa och utbildning och kultur

Yrkanden/förslag till beslut på sammanträde

Presidiet diskuterar ett antal justeringar av riktlinjerna och föreslår att vissa ändringar och tillägg görs. Ordföranden föreslår att presidiet träffas för ett extra presidiemöte före nämndsammanträdet där en genomgång av riktlinjerna görs.

Dan Sylvebo anmäler att Moderaterna återkommer i frågan vid nämndens sammanträde.

Beslutet skickas till

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Beslutets antal sidor

1

Nämnden för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

Riktlinjer bidragsgivning inom områdena utbildning och kultur

Förslag till beslut

Nämnd för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet

- Godkänner förslaget om riktlinjer för bidragsgivning inom områdena utbildning och kultur

Sammanfattning

Regional utveckling har fått i uppdrag att revidera riktlinjerna för reglerna för bidragsgivning inom områdena utbildning och kultur. Föreslagna riktlinjer utgår ifrån och kompletterar *Policyn för bidragsgivning inom områdena folkhälsa och utbildning och kultur* RJL 2019/2430.

Information i ärendet

Riktlinjerna är framtagna utifrån den reviderade *Policy för bidragsgivning inom områdena folkhälsa, utbildning och kultur* (RJL 2019/2430) som antagits av Regionfullmäktige och gäller från och med 2020-06-08. Riktlinjerna ska komplettera policyn och underlätta bidragshanteringen i en handläggningsprocess och skapa tydlighet gentemot ansökande parter. Föreslagna riktlinjer tar sin utgångspunkt i tidigare diskussioner gällande önskemål om förtydligande av riktlinjer

Gällande folkhälsoområdet som policyn för bidragsgivning även omfattar så pågår arbetet med att utforma en plan för att möta framtidens hälso- och sjukvård, där fastställande av planen planeras under hösten. Vid Regionfullmäktiges beslut om policy och riktlinjer för bidragsgivning inom områdena folkhälsa, utbildning och kultur 2020-06-08 noterades att nämnd för folkhälsa och sjukvård ser behov av att revidera policyn i fråga om folkhälsoområdet när planen för framtidens hälso- och sjukvård är fastslagen.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad 2020-08-07
- Förslag till riktlinjer för bidragsgivning inom områdena utbildning och kultur
- Policy för bidragsgivning inom områdena folkhälsa och utbildning och kultur

Beslut skickas till

Utbildning och kultur – stab
REGIONLEDNINGSKONTORET

Kristina Athlei
Direktör Utbildning och kultur

Ante Jankovic
Sektionschef Attraktivitet och livsmiljö

Förslag till riktlinjer för bidragsgivning inom områdena utbildning och kultur

Organisationer som får bidrag från Region Jönköpings län ska vara demokratiskt uppbyggda och ha hälsofrämjande, inkluderande, ideologiska, opinionsbildande, demokratiska och/eller sociala funktioner. Med demokratiskt uppbyggda avses att medlemmarna ska ha ett reellt inflytande över verksamheten. De organisationer som stöds av Region Jönköpings län ska bedriva sin verksamhet över större delen av länet. Riktlinjerna är framtagna utifrån den reviderade *Policy för bidragsgivning inom områdena folkhälsa, utbildning och kultur* (RJL 2019/2430) som antagits av Regionfullmäktige och som gäller från och med 2020-06-08.

Riktlinjerna ska komplettera policyn och underlätta bidragshanteringen i en handlägningsprocess och skapa tydlighet gentemot ansökande parter.

Allmänna förutsättningar för bidrag och syfte med bidragsgivning finns beskrivna i ovan nämnda policy.

Dessa riktlinjer avser bidrag inom följande utgiftsområden:

- Studiedistrikt
- Politiska ungdomsorganisationer
- Övriga ungdomsorganisationer
- Pensionärsorganisationer
- Kulturbidrag
  - Verksamhetsbidrag
  - Projektbidrag
  - Arrangemangsbidrag
  - Kultur- och arbetsstipendium

Allmänna riktlinjer för samtliga bidrag.

Ansökan

Föreningens styrelse eller utsedda firmatecknare (nedan kallad verksamhet) är ansvarig för ansökan.

Ansökan ska göras på det sätt och vid den tidpunkt som anges för respektive bidrag. För att ansökan ska kunna handläggas ska följande aktuella underlag bifogas:

- Verksamhetens stadgar
- Beskrivning av verksamhet och budget (intäkter och kostnader) för det sökta bidraget
- Organisationsnummer från Skatteverket
- Uppgift om plusgiro- eller bankgirokonto

Verksamheter som samverkar kring en gemensam ansökan ska utse en verksamhet som ansvarar för bidragsansökan.

En verksamhet som väntar på beslut om ansökta medel från annan bidragsgivare eller om medel för verksamhet beviljats av annan bidragsgivare ska ange detta i ansökan.

Beslut och handläggning

Beslut om bidrag och handlägningsprocess fattas enligt gällande delegationsordning för Region Jönköpings län.

Om ansökan inte är komplett ska kompletteringar begäras in. Ansökan som inte kompletteras inom angiven tid ska avslås.

Fördjupad granskning kan också förekomma och verksamhet kan då komma att behöva skicka in ytterligare dokument.

Ställning ska tas till fråga om jäv inför handläggning av ansökan och beslut om bidrag. Om jäv föreligger ska detta dokumenteras och ny handläggare/beslutsfattare utses. Jävig är beslutsfattare eller handläggare som är:

- Intressent i ärendet
- Sakägare
- Släkt med ansökande
- Ställföreträdare för ansökande
- Tidigare inblandad i handläggningen av ärendet
- Ombud eller biträde för ansökande
- eller om det i övrigt finns någon omständighet som kan rubba förtroendet för hens opartiskhet

Bidrag ska inte beviljas till verksamhet med skatteskuld som drivs in av Kronofogden.

Överklagande av beslut

Beslut om avslag på en ansökan om bidrag eller bidragets storlek kan inte överklagas i särskild ordning.

Minskat, stoppat och återbetalat bidrag

Verksamhet som beviljats bidrag ska utan dröjsmål rapportera uppkomna händelser under året, som medför markanta avsteg från den planerade verksamheten utifrån det beviljade bidraget. Region Jönköpings län kan besluta om att stoppa utbetalning eller minska bidraget eller besluta om återbetalning om bedömning görs att verksamheten inte uppfyller villkoren för bidragsgivning, att verksamheten ändrats eller övriga förhållanden väsentligt förändrats jämfört med vad som angett i ansökan. Bidrag ska inte användas för att finansiera annan verksamhet än för den som är ansökt och beviljad.

Allmänna riktlinjer för utbildningsbidrag.

För att få bidrag ska föreningen ha:

- Fastställda stadgar styrelse och revisorer.
- En förening måste ha en godkänd eller auktoriserad revisor om de når upp till minst två av följande gränsvärden för vart och ett av de två senaste räkenskapsåren:
  - fler än 3 anställda (i medeltal)
  - mer än 1,5 miljoner kronor i balansomslutning
  - mer än 3 miljoner kronor i nettoomsättningSamma gränsvärden ska uppnås båda åren.
- Ordnad ekonomisk förvaltning och bokföring eget plus- eller bankgirokonto firmatecknare, stadigvarande verksamhet.

Särskilda villkor

Bidrag till studiedistrikt

Bidrag kan utgå till studiedistrikt som är verksamma i Jönköpings län och som främjar länsinvånarnas intresse och behov av bildning, gemenskap och kultur. Den totala anslaget för bidrag till studiedistrikt beslutas i Region Jönköpings läns budget som utgår ifrån SCB årliga sammanställning.

Kriterier och bidragskonstruktion

Bidraget ges i form av organisationsbidrag och verksamhetsbidrag. Organisationsbidraget utgör 60 procent av den totala summan och baseras på studiedistriktens statsbidragstilldelning de två föregående verksamhetsåren. Verksamhetsbidraget som utgör 35 procent och som baseras på antal genomförda studietimmar. Resterande 5 procent fördelas på genomförda kulturarrangemang. Studiedistriktet ska bedriva verksamhet i minst fem av länets kommuner med geografisk spridning

Ansökan ska skickas in senast 1 september för bidrag till nästkommande verksamhetsår. Ansökan sker via framtagen ansökningsblankett.

Redovisning och uppföljning

För att få bidrag krävs en verksamhetsberättelse med ekonomisk redovisning och revisionsrapport. Uppföljning görs antingen genom protokollförda besök eller genom att årligen granska verksamhetsberättelser.

Bidrag till politiska ungdomsorganisationer

Bidrag kan utgå till politiska ungdomsorganisationer som är verksamma i Jönköpings län. Det totala anslaget för bidrag till politiska ungdomsorganisationer beslutas i Region Jönköpings läns budget.

Kriterier och bidragskonstruktion

Bidraget ges i form av organisationsbidrag och verksamhetsbidrag. Organisationsbidraget räknas ut genom att summera två delar, ett prisbasbelopp per organisation vars moderparti är företrätt i regionfullmäktige. Hälften av kvarvarande utgiftsram fördelas per organisation utifrån moderpartiets mandat i Region Jönköpings län. Den andra hälften utgör verksamhetsbidrag och fördelas utifrån redovisade verksamhetsberättelse

Ansökan ska skickas in senast 1 september för bidrag till nästkommande verksamhetsår. Ansökan sker via framtagen ansökningsblankett.

Redovisning och uppföljning

För att få bidrag krävs en verksamhetsberättelse med ekonomisk redovisning och revisionsrapport. Uppföljning görs antingen genom protokollförda besök eller genom att årligen granska verksamhetsberättelser.

Bidrag till övriga ungdomsorganisationer

Bidrag kan utgå till ungdomsorganisationer som är verksamma i Jönköpings län och har en riksorganisation som får statsbidrag till sin centrala verksamhet.

Kriterier och bidragskonstruktion

Föreningen ska ha minst 300 medlemmar i åldern 6-25 år som är folkbokförda inom länet. Med medlem menas en individ som genom en aktiv och frivillig handling sökt medlemskap och accepterats i organisationen. Bidragsberättigade medlemmar ska vara i åldrarna 6-25 år och ska ha inflytande över verksamheten.

Ansökan ska skickas in senast 1 september för bidrag till nästkommande verksamhetsår. Ansökan sker via framtagen ansökningsblankett.

Redovisning och uppföljning

För att få bidrag krävs en verksamhetsberättelse med ekonomisk redovisning och revisionsrapport. Uppföljning görs antingen genom protokollförda besök eller genom att årligen granska verksamhetsberättelser.

Bidrag till pensionärsorganisationer

Kan utgå till pensionärsorganisationer som är verksamma i Jönköpings län. Huvudorganisationen ska främja pensionärens intressen och vara öppen för medlemskap för alla pensionärer

Ansökan ska skickas in senast 1 september för bidrag till nästkommande verksamhetsår. Ansökan sker via framtagna ansökningsblankett.

Redovisning och uppföljning

För att få bidrag krävs en verksamhetsberättelse med ekonomisk redovisning och revisionsrapport. Uppföljning görs antingen genom protokollförda besök eller genom att årligen granska verksamhetsberättelser.

Kulturbidrag

- Verksamhetsbidrag
- Arrangemangsbidrag
- Projektbidrag
- Kultur- och arbetsstipendier

Verksamhetsbidrag

Bidrag kan ges till i länet verksamma organisationer (juridiska personer) verksamma i Jönköpings län som bedriver stadigvarande verksamhet inom kulturområdet i huvudsak och där verksamheten bedöms vara viktig i länets kulturpolitiska infrastruktur och betydelsefull för länets kulturutveckling.

Kriterier och bidragskonstruktion

Varje ansökan bedöms utifrån hur väl den stämmer in på den regionala utvecklingsstrategin RUS och den regionala kulturplanens mål och inriktningar. Kriterier för en sådan bedömning är att sökande organisations verksamhet ska:

- bidra till att nå målen i den regionala utvecklingsstrategin samt regionala kulturplanen
- ha regional betydelse genom att bidra till länets kulturutveckling, attraktionskraft och livsmiljö samt bidra till tillgång till kultur i hela länet
- samarbeta och samverka med andra aktörer
- arbeta med ett hållbarhetsperspektiv och bidra till en hållbar utveckling inom de tre dimensionerna social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet
- arbetar för att uppfylla ett eller fler kulturpolitiska prioriteringar i den regionala kulturplanen

Ansökan skickas in senast den 21 oktober via Regionens aviserade plattform. Ansökan ska innehålla en verksamhetsplan. Verksamheter som inte tidigare har

uppburit verksamhetsbidrag från Region Jönköpings län ska även bifoga en treårig utvecklingsplan för verksamheten i ansökan.

Verksamhetsbidrag kan sökas för upp till 3 år åt gången, med årlig inlämning av årsredovisning och verksamhetsplan

Redovisning och uppföljning

Redovisning för verksamhetsbidrag ska skickas in senast 1 maj för genomfört verksamhetsår. Redovisning av föregående verksamhetsår krävs för att verksamheten ska kunna få verksamhetsbidrag nästkommande år.

Redovisningen ska inkludera verksamhetsberättelse, årsredovisning och revisionsberättelse samt redovisning av hur verksamheten bidragit till att nå målen i den regionala utvecklingsstrategin samt regionala kulturplanen

Arrangemangbidrag

Bidrag i form av arrangörstöd kan ges för kulturarrangemang i Jönköpings län inom områdena dans, musik, teater, hemslojd, bild och form, film och rörlig bild, bildning, litteratur, museum, kulturarv samt nya konstformer.

Kriterier och bidragskonstruktion

Arrangemangsbidrag riktar sig till ideella organisationer inom civilsamhället och kan inte sökas av kommersiella arrangörer, kommuner eller verksamhet som till största delen är finansierad av regionen.

Bidraget går att söka från 1 december 2020 för arrangemang som äger rum under perioden 1 januari–30 juni 2021. Samt från 1 juni för arrangemang som äger rum under perioden 1 juli–31 december 2021.

Arrangörstöd ges i form av ett bidrag på maximalt 50 procent av bidragsgrundande gagekostnad för en grupp eller enskild kulturaktör. Gagekostnad räknas samman för arrangemang som pågår under flera efterföljande dagar eller i en serie.

Gagekostnad är bidragsgrundande

- inom intervallet 7 500-40 000 kronor

- Kulturarrangemangen ska vara öppna för allmänheten.
- Ska helt eller delvis utföras av professionella utövare,
- En arrangör kan under ett år maximalt erhålla 45 000 kronor i arrangörstöd.
- Arrangemangsstöd reduceras om arrangemanget ger överskott som är större än beslutat bidrag och sänks med belopp som motsvarar den del av överskottet som överstiger beslutat bidrag..
- I arrangemangets kommunikation och marknadsföring ska det tydligt framgå att genomförs med stöd från Region Jönköpings län.

Verksamhet som till största delen är finansierad av Region Jönköpings län kan inte erhålla arrangörsbidrag. Med verksamhet som till största delen är finansierad av Region Jönköpings län avses Regionens egna kulturverksamheter, länets folkhögskolor, bildningsförbunden samt verksamheter som ingår i kultursamverkansmodellen. Dessa verksamheter kan ändå samverka och samarbeta med organisationer som får stöd genom arrangörsbidrag. Organisation som får projektbidrag från Region Jönköpings län kan inte få del av arrangörsbidrag för samma projekt.

Ansökan görs via Regionens aviserade plattform och lämnas in senast en månad innan arrangemanget startar. Om ansökan uppfyller policy och riktlinjer fattas ett preliminärt beslut om bidrag. Slutligt beslut och utbetalning sker efter att arrangemanget är genomfört och redovisat. Bidrag beviljas löpande tills anslaget är förbrukad, därefter stängs ansökan.

Redovisning och uppföljning

Redovisning görs via Regionens aviserade plattform senast en månad efter genomfört arrangemang. Om redovisning uteblir efter en påminnelse ges ansökan avslag. Redovisningen ska inkludera en ekonomisk sammanställning för kostnader och intäkter samt publiksiffror. Gagekostnaden måste framgå tydligt och styrkas med bilaga i form av kopia av exempelvis faktura eller avtal med anlita kulturaktör. Till redovisningen ska även marknadsföringsmaterial med Region Jönköpings läns logotyp bifogas. Utbetalning sker inom 30 dagar efter att redovisningen har godkänts av handläggare.

Projektbidrag

Bidraget syftar till att stödja, bredda och förnya kulturlivet och öka tillgängligheten till kulturyttringar i hela Jönköpings län. Bidraget strukturerar ger en möjlighet för breddning av kultursatsningar utifrån tre huvudområden.

Kriterier och bidragskonstruktion

Bidraget kan sökas av juridiska personer och enskild firma. Bidrag beviljas till projekt inom kulturområdet som bedöms ha ett regionalt mervärde och bidra till Jönköpings läns utveckling och attraktionskraft. Med projekt avses insatser utanför den ordinarie verksamheten som är avgränsade ifråga om tid, ekonomi och arbetsinsats. Projektbidrag kan sökas med upp till 3 år åt gången. För projekt som avser mer än ett år ska ny ansökan lämnas för respektive år och med ansökan ska följa en lägesrapport för föregående/innevarande år.

Projektbidrag kan ges till:

- **Etablering**

Med det avses:

- Etablering och uppbyggnad av en ny kulturverksamhet i Jönköpings län med en långsiktig plan som har betydelse för länets kulturutveckling.

Eller:

- Etablera samarbete och samverkan. Interregionalt, internationellt eller interkulturellt samarbete så som internationella besök och utbyten mellan professionella kulturaktörer som bidrar till länets kulturliv och kulturutveckling.

- **Produktion**

Med det avses professionella scenkonstproduktioner (teater, dans, musik etcetera) samt professionell filmproduktion i manus- och förproduktionsstadium. Stödet är ett förhandsbidrag och kan inte sökas för redan genomförda produktioner. Produktioner som står för mångfald, spridning av nya genrer och som tillför nya uttrycksformer uppmuntras. Projektbidraget kan sökas för enskild produktion, presentation, eller samproduktion.

- Bidrag till *scenkonstproduktioner* kan användas för olika uppsättningskostnader, så som rättigheter, ljud/ljus, kostym, projektledning och lön. Produktionen ska vara offentlig och i första hand ske i Jönköpings län.

- Bidrag till *filmproduktion i manus- och förproduktionsstadium* ska ha en tydlig koppling till Jönköpings län genom ett eller flera av följande kriterier: 1. Filmaren har anknytning till länet, vuxit upp eller är bosatt 2. Filminspelningen sker i länet 3. Filmens historia har koppling till länet; kan vara en händelse, person eller plats. Bidraget kan inte tilldelas projekt som passerat förproduktionsstadiet.

- **Utveckling**

Projektbidraget kan möjliggöra genomförande av idéer för förnyelse och innovation inom kulturområdet. För att utveckla eller prova en ny metod eller nytt arbetssätt, utveckling av befintliga eller nya konstformer och tvärkonstnärliga konstformer. Så som till exempel kultur-, konst- och kulturarvsprojekt med regional inriktning som vänder sig mot prioriterade målgrupper utifrån gällande regional kulturplan.

I ansökan ska det tydligt framgå inom vilket av område (etablering, produktion och/eller utveckling) som projektet syftar till. Projektbidrag kan ges lokala projekt som är av regionalt intresse.

Ansökningarna bedöms utifrån projektets

- regionala potential. Med det avses hur projektet bidrar till kulturell infrastruktur och utveckling. Utvecklar kulturell samverkan över kommungränser och sprids utanför den egna orten. Hur projektet bidrar till regional tillväxt, till att stärka länets attraktivitet och till ett varierat kulturutbud av hög kvalitet.
- bidrar till ökad kulturell delaktighet. Möjligheter till breddat deltagande i kulturlivet genom att engagera, nå och involvera nya målgrupper exempelvis barn- och unga eller nya svenskar/integration.

- nyskapande. Med det avses konstnärlig och kulturell nyskapande metodutveckling och experiment. Förnyelse och innovation inom kulturområdet.
- hållbarhet. Menas hur projektet aktivt arbetar med hållbarhetsaspekter (till exempel mångfald, jämställdhet och hållbar utveckling) i planering, genomförande och uppföljning av projektet.
- samverkan med andra parter och aktörer. Överskrider gränser – mellan nationer, regioner och kommuner, mellan grupper, organisationer och konstområden.
- möjlighet att motverka alla former av diskriminering
- genomförbarhet

Varje ansökan viktas emot ovanstående kriterier. Regionens fördelning av projektbidrag ska varje år sträva mot att merparten av perspektiven i listan totalt sätt uppfylls.

Projektet ska

- vara förenligt med prioriteringarna i den regionala utvecklingsstrategin och regionala kulturplanen.
- ha projektkostnader på minst 50 000 kronor.
- ha finansiering även genom egeninsats alternativt från annan aktör och detta ska intygas i ansökan.
- medverka av professionella kulturaktörer.
- i sin kommunikation och marknadsföring tydligt framhålla att projektet genomförs med stöd från Region Jönköpings län.
- om knutet till enskild kommun endast ges bidrag om berörd kommun ger stöd i form av bidrag eller andra resurser. Som kommunalt bidrag räknas inte förlustgaranti eller motsvarande villkorat stöd.

Projektbidrag kan inte ges för:

- Ordinarie verksamhet eller pågående projekt
- Investeringar i lokaler, teknik eller utrustning
- Projekt med enbart amatörverksamhet
- Slutproduktion och utgivning av musik, media, böcker, film, konstverk
- Konserter, arrangemang eller föreställningar av engångskaraktär
- Föreningars årsmöten eller jubileer

- Projekt som bedöms vara av huvudsakligen lokalt intresse, exempelvis stadsfester och liknande lokala arrangemang
- Inköp av konst
- Produktion och utveckling av webbplatser

Projektbidrag kan sökas under perioden 21 september – 21 oktober. Ansökan sker via Regionens aviserade plattform.

Redovisning och uppföljning

Redovisningen skickas in via Regionens anvisade plattform senast en månad efter avslutad i ansökan angiven projektperiod, om inte särskild ansökan om anstånd lämnats och beviljats av Region Jönköpings län. Vid flerårigt beviljat projektbidrag ska projektet följas upp och redovisas för Region Jönköpings län inför nästkommande bidragsår i samband med ansökan om fortsatt finansiering och vid avslut slutredovisas projektet. Redovisningen ska redogöra för hur projektet genomförts och vilka effekter som uppnåtts. Ekonomisk redovisning efter projekttidens slut ska vara styrkt med revisionsintyg.

Kultur- och arbetsstipendier

Region Jönköpings län delar varje år ut kultur- och arbetsstipendier för stöd och uppmuntran inom litteratur, folkbildning, dans, film och rörlig bild, musik, bild och form, hemslojd, teater, museum, kulturarv samt nya konstformer.

Kriterier och bidragskonstruktion

För Kulturstipendium sker förslag via nominering och för arbetsstipendium skickas ansökan in från den ansökande. Det är nämnden för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet som bestämmer hur medlen ska fördelas mellan kulturstipendiet och arbetsstipendiet. Stipendier ges till en eller flera kulturarbetare i samverkan. Utdelning till samma person eller personer kan ske högst två år i följd.

Ansöknings- och nomineringsperioden är 1 april – 1 juli. Ansökan inkommen efter ansökningstidens utgång ska inte behandlas. Minst en månad före ansökningstidens utgång ska genom annons eller och på annat lämpligt sätt stipendierna annonseras

Syfte

Arbetsstipendiet ska ge aktiva kulturarbetare möjlighet att under viss tid ägna sig åt kulturarbete utan avbrott eller för att ta tillvara idéer och uppslag samt stimulera till hållbara och innovativa experiment inom det kulturella området.

- Arbetsstipendiet delas ut till aktiva kulturarbetare som är bosatta i Jönköpings län eller på annat sätt har anknytning till länet.

Arbetsstipendium delas ut efter ansökan, där det ska anges hur stipendiet är tänkt att användas.

- Kulturstipendiet ges som uppmuntran till förtjänstfull verksamhet inom konstområdena i eller med koppling till Jönköpings län. Kulturstipendiet delas ut efter nominering. Nomineringen ska innehålla: namn och kontaktuppgifter på den som nominerar, motivering och kontaktuppgifter till den som nomineras.

Utdelning av stipendierna sker i samband med ett av regionfullmäktiges möten.

Redovisning och uppföljning

Kulturstipendiater behöver inte inkomma med redovisning. Arbetsstipendiater ombes inkomma med en redovisning om hur stipendiaten har använt sig av arbetsstipendiet senast ett år efter utdelning

Policy för bidragsgivning inom områdena folkhälsa och utbildning och kultur

Policy

Den regionala utvecklingsstrategin 2020- 2035 är en viktig utgångspunkt för policyn för att skapa attraktivitet och tillväxt tillsammans med andra aktörer där förmågan att attrahera, behålla och utveckla kompetenser, företag och kapital är avgörande för att utveckla en attraktiv och konkurrenskraftig region. Det är människor som bidrar med kompetens, som driver företag och investerar. De söker en livsmiljö som ger möjligheter att kombinera bra boende med arbete, service, omsorg och fritid. Vårt län ska erbjuda bra möjligheter till att bo, verka och ta del av samhällets tjänster i hela länet. Att människor har ett arbete de trivs och utvecklas med, en rik och varierad fritid och ett socialt sammanhang som möjliggör växande är de starkaste förebyggande och hälsofrämjande faktorerna ett samhälle kan erbjuda. Kulturen och föreningslivet är viktiga delar i denna helhet.

Målet med bidragen i denna policy är att stödja och stimulera verksamheter i hela länet som bidrar till denna utveckling. Det är även av stor vikt att skapa meningsfulla och inkluderande mötesplatser som främjar hälsa, kreativitet och integration i samverkan med civilsamhället.

Denna policy avser bidrag inom kultur, demokrati och folkhälsa.

Stöd ges till organisationer som arbetar länsövergripande, självständigt och kontinuerligt för att bidra till demokrati, social inkludering och en meningsfull fritid för länets invånare. Bidragsgivningen ska utgå från regionens grundläggande värderingar och alla människors lika värde.

Stöden ska bidra till att:

- stärka och utveckla demokratin i hela länet
- ge människor möjlighet att påverka sin livssituation i hela länet
- utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i hela länet
- bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet i hela länet
- främja god hälsa och bättre livskvalitet för länets invånare

Vid bidragsgivning är det speciellt viktigt att beakta:

- FN:s barnkonvention och deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna
- ett mångfaldsperspektiv med tillgänglighet och användbarhet även för personer med olika funktionsvariationer
- förutsättningar för ett livslångt lärande samt den demografiska strukturen
- föreningen/organisationens självständiga och oberoende roll

Allmänna förutsättningar för bidrag

Verksamhetskrav

Verksamheter som får bidrag från regionen ska vara demokratiskt uppbyggda och ha hälsofrämjande, inkluderande, ideologiska, opinionsbildande, demokratiska och/eller sociala funktioner. Med demokratiskt uppbyggda avses att medlemmarna ska ha ett reellt inflytande över verksamheten. De verksamheter som stöds av Region Jönköpings län ska bedriva sin verksamhet över större delen av länet.

Administrativa rutiner -beslutsordning

Ansökan

Ansökan om bidrag ska ske via Region Jönköpings läns plattformar. Ansökan ska vara inlämnad senast sista datum för ansökan och vara fullständig. Sen inkommen eller ej fullständig ansökan handläggs inte.

Handläggning

Efter sista ansökningsdatum bereds ansökningar i enlighet med gällande riktlinjer.

Beslut

Beslut fattas i politisk nämnd eller enligt delegationsordning.

Uppföljning och kontroll

Alla former av bidrag ska återrapporteras i enlighet med framtagna riktlinjer i syfte att säkerställa att bidrag används på ett riktigt sätt.

Ett bidrag som inte används på det sätt som beslutats ska återbetalas.

Återbetalningsskyldighet föreligger om beslut om bidrag har fattats på felaktiga grunder, om villkor inte uppfyllts, om medlen används felaktigt eller om redovisning uteblir.

Region Jönköpings län har rätt ta del av räkenskaper och andra uppgifter som krävs för kontroll av bidragsgrundande uppgifter och att bidrag används för avsett ändamål.

Verksamhetskontroll sker regelbundet genom stickprov. Granskningen kan ske genom protokollförda besök eller genom granskning av årliga verksamhetsberättelser. Uppföljning sammanställs årligen och anmäls till respektive nämnd.

Bidrag inom folkhälsoområdet

Bidrag kan utgå till förening som verkar inom ramen för ett eller flera av Sveriges övergripande målområden för folkhälsoarbetet; "att skapa samhälleliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen".

1. Det tidiga livets villkor
2. Kunskaper, kompetens och utbildning
3. Arbete, arbetsförhållanden och arbetsmiljö
4. Inkomster och försörjningsmöjligheter
5. Boende och närmiljö
6. Levnadsvanor
7. Kontroll, inflytande och delaktighet
8. En jämlik och hälsofrämjande hälso- och sjukvård

Bidragets syfte

Bidraget syftar till att stimulera föreningar att arbeta för en jämlik hälsa.

Hälsa gäller individen och handlar inte bara om vilket hälsotillstånd man har fysiskt och psykiskt utan också om den upplevda hälsan. Att anse sig ha en god hälsa betyder inte alltid att man är fri från sjukdom eller funktionshinder, liksom att vara fri från medicinsk sjukdom inte alltid upplevs som god hälsa.

Levnadsvillkor påverkar också hälsan. Livsvillkoren formas av det samhälle vi lever i, strukturerna och välfärdssystemet, och har nära samband med socialt nätverk och omgivning.

Folkhälsa handlar om hela befolkningens hälsotillstånd. Att arbeta med folkhälsa handlar i grunden om att skapa gynnsamma förutsättningar och miljöer (socialt, kulturellt, fysiskt, politiskt, ekonomiskt och emotionellt) för att förbättra människors livsvillkor i syfte att uppnå god och jämlikt fördelad hälsa. Därtill ingår arbete för att ge kunskap om och underlätta hälsosamma levnadsvanor.

Bidragskonstruktion och fördelning

Bidragsgivningen kan ges genom organisations- och verksamhetsbidrag eller projektbidrag.

Verksamhetsbidrag

Verksamhetsbidragets storlek beror på verksamhetens omfattning som beskrivs i verksamhetsplanen och ska omfatta större delen av länet.

Bedömning för varje förening görs utifrån hur organisationen;

- samverkar med regionen och andra aktörer
- har förmågan att engagera ideella krafter i organisationens arbete och öka antalet medlemmar eller deltagare vid aktiviteter

- arbetar för organisationens utveckling i syfte att skapa likvärdiga förutsättningar för allas hälsa i länet
- arbetar ur ett mångfaldsperspektiv
- kompletterar regionens folkhälso- och sjukvårdsarbete
- bedriver informationsinsatser eller kunskapsspridning

Projektbidrag

För att beviljas bidrag ska projektet innehålla något av nytänkande eller vara ett samarbete med olika aktörer, kommuner, föreningsliv eller studiedistrikt. Projekt förlagda till viss kommun måste alltid ske i nära samarbete med kommunala aktörer.

Särskilda villkor

Funktionshinderorganisationer

Bidrag kan utgå till organisation som är verksam i länet som länsorganisation. Riksorganisationen ska vara godkänd av Socialstyrelsen och få statsbidrag. I övrigt bör följande kriterier vara uppfyllda:

- vara partipolitiskt och religiöst obunden
- medlemmar har erfarenhet av egen funktionsnedsättning eller företräder personer med funktionsnedsättningar
- medlemstäckning i minst fem kommuner i länet med geografisk spridning

Funktionsrätt Jönköpings län

Del av bidrag ges till Funktionsrätt för samordning och gemensam intressebevakning för organisationens medlemsföreningar. Bidraget ska täcka del av organisationens kostnader för

- administration
- lokalkostnader
- samverkan med regionen
- verksamhet och information i syfte att öka kunskap om olika funktionshinder

Bidraget ska årligen uppgå till cirka 20 prisbasbelopp.

Nykterhetsfrämjande- och folkhälsofrämjande verksamheter

Bidrag kan utgå till organisationer som har en verksamhet som omfattar större delen av Jönköpings län. Organisationer som vänder sig till ungdomar och där ungdomar själva är delaktiga prioriteras inom nykterhetsfrämjande verksamhet

Idrottsrörelsen

Bidrag kan utgå till inom regionen verksamma distrikts- och specialförbund anslutna till Sveriges Riksidrottsförbund.

Bidraget ska i enlighet med träffad överenskommelse mellan Smålandslänen (2012) användas för den regionala verksamheten i Jönköpings län.

Bidrag till idrottsrörelsens studieförbund och utbildningsorganisation (SISU idrottsutbildarna) utbetalas ur denna ram.

Prioriterade områden, utöver de i överenskommelsen angivna är

- arbete för idrottsföreningarnas medverkan i FaR (fysisk aktivitet på recept)
- arbete för ökad delaktighet av personer utifrån ett mångkulturellt perspektiv
- tillgänglighet och användbarhet för människor med psykiska och/eller fysiska funktionsnedsättningar

Bidrag inom utbildning och kulturområdet

Bidrag till studiedistrikt

Bidrag kan utgå till studiedistrikt som är verksamma inom länet och som främjar länsinvånarnas behov och intressen av bildning, gemenskap och kultur. Studiedistriktet ska vara anslutet till studieförbund som får statsbidrag via Folkbildningsrådet.

Bidrag till idrottsrörelsens studie-, bildnings- och utbildningsverksamhet (SISU) anvisas ur ramen för bidrag till Idrottsrörelsen.

Bidragets syfte

Studiedistriktet ska använda bidraget för den regionala verksamheten i Jönköpings län för stöd och samordning av

- administration
- utbildning av cirkelledare, funktionärer och förtroendevalda
- anordnande av kulturarrangemang.

Bidraget ska stödja studiedistriktens utveckling i syfte att skapa likvärdiga förutsättningar och arbeta inkluderande för alla i länet.

Särskilda villkor

Studiedistriktet ska bedriva verksamhet i minst fem av länets tretton kommuner.

Bidragskonstruktion och fördelning

Den av nämnden för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet anvisade ramen fördelas med

- 60 procent som organisationsbidrag
Bidraget beräknat för varje studiedistrikt som relativ andel av statsbidragstilldelning under de två föregående åren före ansökningsåret.
- 35 procent som verksamhetsbidrag
Bidraget beräknas som relativ andel av studiedistriktens antal studietimmar

året före ansökningsåret. Studietimmar för samarbetsprojekt inom folkhälsoområdet är inte bidragsgrundande.

- 5 procent som verksamhetsbidrag för kulturarrangemang. Bidraget beräknas som relativ andel av studiedistriktens kulturarrangemang under de två närmast föregående verksamhetsåren.

Bidrag till politiska ungdomsorganisationer

Bidrag kan utgå till politiska ungdomsorganisationer som är verksamma i länet.

Bidragets syfte

Främja barns- och ungdomars demokratiska fostran genom engagemang och deltagande i samhällsutvecklingen. Organisationsbidraget är ett stöd för administration och verksamhetsbidrag är ett stöd till utbildning av ledare, funktionärer, förtroendevalda och partipolitisk informationsverksamhet bland ungdomar.

Bidragets konstruktion och storlek – särskilda villkor

Bidrag kan utgå i form av organisationsbidrag och verksamhetsbidrag

- organisationsbidrag beräknas som summan av två delar
  - ett prisbasbelopp per organisation vars moderparti är företrätt i regionfullmäktige
  - hälften av kvarvarande utgiftsram fördelas per organisation utifrån moderpartiets mandat i regionfullmäktige
- resterande del av utgiftsramen utgör verksamhetsbidrag som kan ges till ungdomsorganisationer som kvalificerat sig för organisationsbidrag. Bidragets storlek bedöms utifrån verksamhetens omfattning för föregående verksamhetsår (årsredovisning).

Vid eventuellt överskott inom budgeterad utgiftsram skall medel fördelas jämt till de bidragsberättigade ungdomspartierna som bedöms uppfylla kriterier och lämnat in ansökan.

Bidrag till övriga ungdomsorganisationer

Bidrag kan utgå till ungdomsorganisationer som är verksamma i Jönköpings län och har en riksorganisation som får statsbidrag till sin centrala verksamhet.

- för politiska ungdomsorganisationer utgår bidraget ur anslaget till politiska ungdomsorganisationer
- för nykterhetsorganisationer och funktionshinderorganisationer utgår bidraget ur folkhälsoanslaget

Bidragets syfte

Stödja barn- och ungdomars engagemang i föreningslivet och därigenom medverka till en meningsfull fritid utifrån föreningens syfte och målsättning.

Organisationsbidrag är ett stöd för administration och verksamhetsbidrag är ett stöd för utbildning av ungdomsledare, funktionärer och förtroendevalda.

Särskilda villkor

Organisationen ska ha minst 300 medlemmar i åldern 6-25 år folkbokförda inom länet samt lokalföreningar i minst fem av länets kommuner. Med medlem avses en individ som genom en aktiv och frivillig handling sökt medlemskap och accepterats i organisationen.

Bidragsberättigade medlemmar ska vara i åldrarna 6-25 år och ha ett reellt inflytande över verksamheten.

Bidragskonstruktion och fördelning

Bidrag kan utgå i form av organisationsbidrag och verksamhetsbidrag. Av den av nämnden för arbetsmarknad, näringsliv och attraktivitet anvisade utgiftsramen fördelas

60 % som organisationsbidrag

40 % som verksamhetsbidrag

Organisationsbidraget består av:

- ett grundbidrag på ett prisbasbelopp per organisation
- ett medlemsbidrag, där det som återstår av utgiftsramen, fördelas i proportion till varje organisations medlemsantal.

Verksamhetsbidraget fördelas utifrån en bedömning av varje organisations verksamhetsplan för bidragsåret i enlighet med denna policy.

Bidrag till pensionärsorganisationer

Bidrag kan utgå till pensionärsorganisationer som är verksamma i länet. Huvudorganisationen ska främja pensionärers intressen och vara öppen för medlemskap för alla pensionärer.

Bidragets syfte

Organisationen ska använda bidraget för den regionala verksamheten i länet. Bidraget är avsett för administration men även för information och utbildning av organisatörer och förtroendevalda.

Särskilda villkor

Organisationen ska ha minst 1000 betalande pensionärsmedlemmar bosatta inom länet och lokalföreningar i minst fem av länets kommuner.

Om organisationen har medlemmar som inte är förtids- eller ålderspensionärer, ska de bidragsberättigade medlemmarna vara i majoritet och ha ett reellt inflytande över verksamheten.

Bidragskonstruktion och fördelning

Ramanslaget fördelas som organisationsbidrag på följande sätt

85 % baseras på antalet medlemmar

15 % baseras på antalet lokalavdelningar

Anslagstilldelningen fastställs i form av relativa andelar av ramanslaget.

Kulturbidrag

Bidragets syfte

Syftet med bidragsgivning är att utifrån regional utvecklingsstrategi och den regionala kulturplanens mål och inriktningar ge stöd i form av

- Verksamhetsbidrag
- Arrangemangsbidrag
- Projektbidrag
- Kultur- och arbetsstipendier

Verksamhetsbidrag

Bidrag kan utgå till i länet verksamma organisationer (juridiska personer) som bedriver stadigvarande verksamhet inom kulturområdet i huvudsak och där verksamheten bedöms vara viktig i länets kulturpolitiska infrastruktur.

Kriterier för en sådan bedömning är att ansökande organisations verksamhet ska:

- bidra till att nå målen i den regionala utvecklingsstrategin samt kulturplanen
- ha regional betydelse genom att bidra till länets kulturutveckling, attraktionskraft och livsmiljö samt bidra till tillgång till kultur i hela länet
- samarbeta och samverka med andra aktörer
- arbeta med ett hållbarhetsperspektiv och bidra till en hållbar utveckling inom de tre dimensionerna social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet
- arbetar för att uppfylla ett eller fler kulturpolitiska prioriteringar i den regionala kulturplanen

Ansökningsperioder kommuniceras via regionens plattformar.

Arrangemangsbidrag

Bidrag i form av arrangörstöd kan utgå för kulturarrangemang i Jönköpings län inom områdena dans, musik, teater, hemslöjd, bild och form, film och rörlig bild, bildning, litteratur samt museum och kulturarv.

Bidraget riktar sig till lokala arrangörer i länet med syftet att ge ekonomiskt stöd för att uppnå:

- ökat utbud av lokala kulturarrangemang med professionella utövare
- förbättrad spridning av bred och mångsidig kultur i hela länet
- förbättrat utbud av kultur för barn och unga vuxna på deras fritid
- en positiv utveckling av lokala arrangörer

Arrangemangsbidrag riktar sig till ideella organisationer inom civilsamhället och kan inte sökas av kommersiella arrangörer, kommuner eller verksamhet som till största delen är finansierad av Region Jönköpings län.

Kulturarrangemangen ska vara öppna för allmänheten och ska helt eller delvis utföras av professionella utövare, det vill säga av personer som får sin huvudsakliga inkomst från konstnärlig verksamhet.

Ansökningsperioder kommuniceras via regionens plattformar.

Projektbidrag

Bidraget syftar till att stödja, bredda och förnya kulturlivet och öka tillgängligheten till kulturyttringar i hela länet. Kan ges till etablering, produktion och utveckling. Bidrag kan utgå och sökas av juridiska personer såsom föreningar, bolag utan vinstintresse, stiftelser och kommuner.

En förutsättning för regionalt stöd är att finansiering även sker genom egen insats alternativt från annan aktör.

Projektbidrag bedöms även utifrån den regionala kulturplanens prioriteringar.

Projektbidrag kan sökas för projekt vars budgetomslutning överstiger 50 000 kronor.

Ansökningsperioder kommuniceras via regionens plattformar.

Kultur- och arbetsstipendier

Region Jönköpings län delar varje år ut kultur- och arbetsstipendier för stöd och uppmuntran inom litteratur, folkbildning, dans, film och rörlig bild, musik, bild och form, hemslöjd, teater, museum och kulturarv.

Kulturstipendiet ska stödja och uppmuntra förtjänstfull verksamhet inom konstområdena. Arbetsstipendiet ska ge aktiva kulturarbetare möjlighet att under

viss tid ägna sig åt kulturarbete utan avbrott eller för att ta tillvara idéer och uppslag samt stimulera till experiment inom det kulturella området.

När det gäller Kulturstipendium nomineras kandidater och när det gäller arbetsstipendium skickas ansökan in från den sökande.

Ansökningsperiod kommuniceras via regionens plattformar.